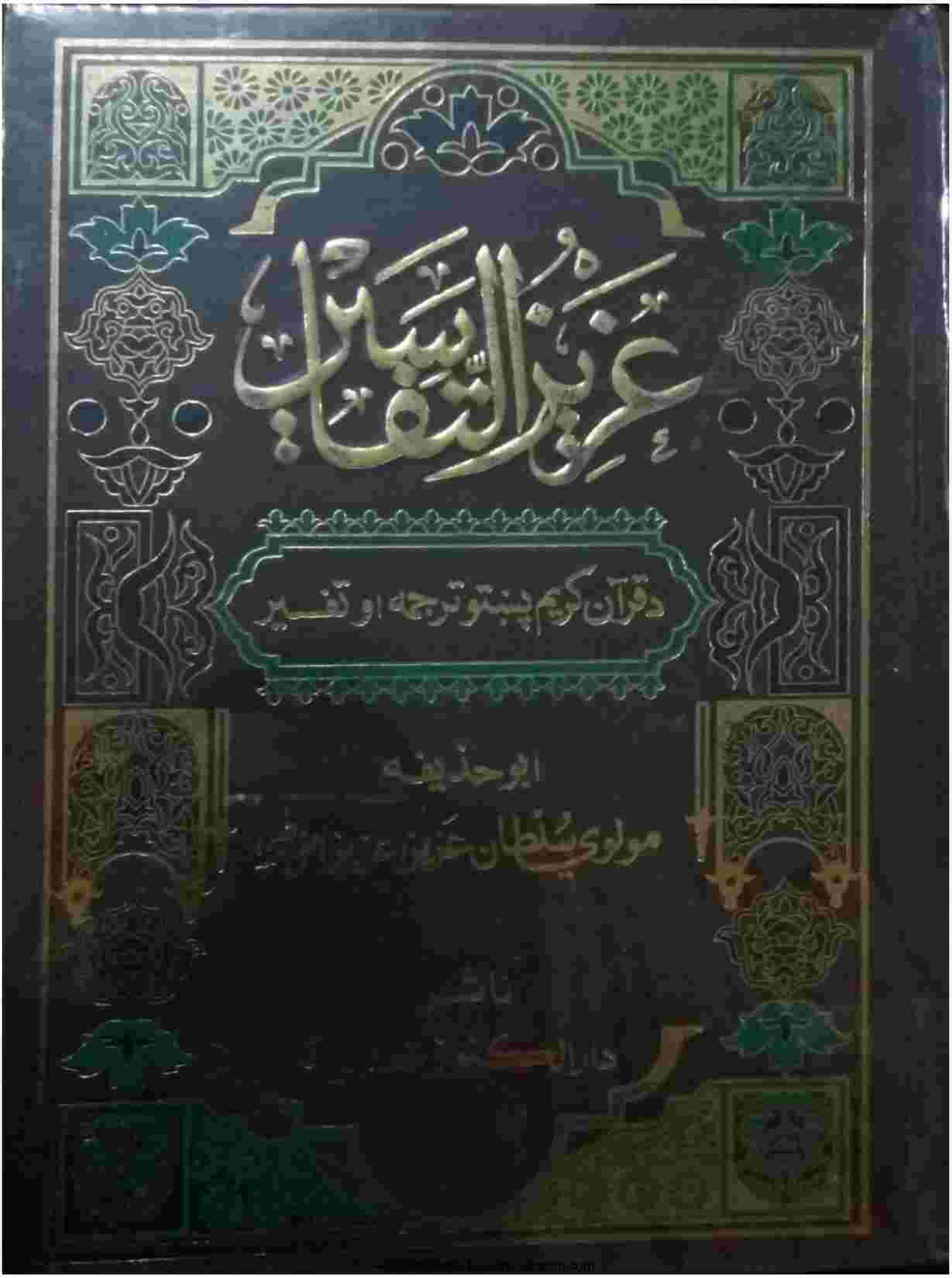

عزیز التفاسیر
د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر
ابو حذیفه
مولوی سلطان
ناشر

بسم الله الرحمن الرحیم

- د دې کتاب لیکنه د الله ﷻ په توفیق په دار الهجرة (پېښور - پاکستان) کې په ۱٤۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳٦۹/٦/۲ هـ ش نېټه د جمعې د شپې په دوه بجو پیل، او په ۱٤۲٦/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نېټه پای ته ورسیده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸٦/۱۰/۲۰ هـ ش نېټه یې بیا کتنه، تصحیح او ډیزاین ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پایه وربانديې اوولس کاله، څلور میاشتې او اوولس ورځې تېرې شوي، البته په دې حساب کې هره میاشت د دېرشو ورځو په لحاظ نیول شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبیان الحق عزیز حقاني. تصحیح: قاضي اسامه عزیز، د (دکتور اظهار الحق عزیز، نبراس الحق عزیز او حذیفه عزیز) په همکارۍ. ډیزاین: نبراس الحق عزیز، د حذیفه عزیز په همکارۍ.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

د اړیکو پتې:

۱) برېښنالیک: azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون: (۰۰۹۲۳۰۰۵۸۴۶۳۵۱)، (۰۰۹۲۳۱۶۵۲۷۹۳۰۳)

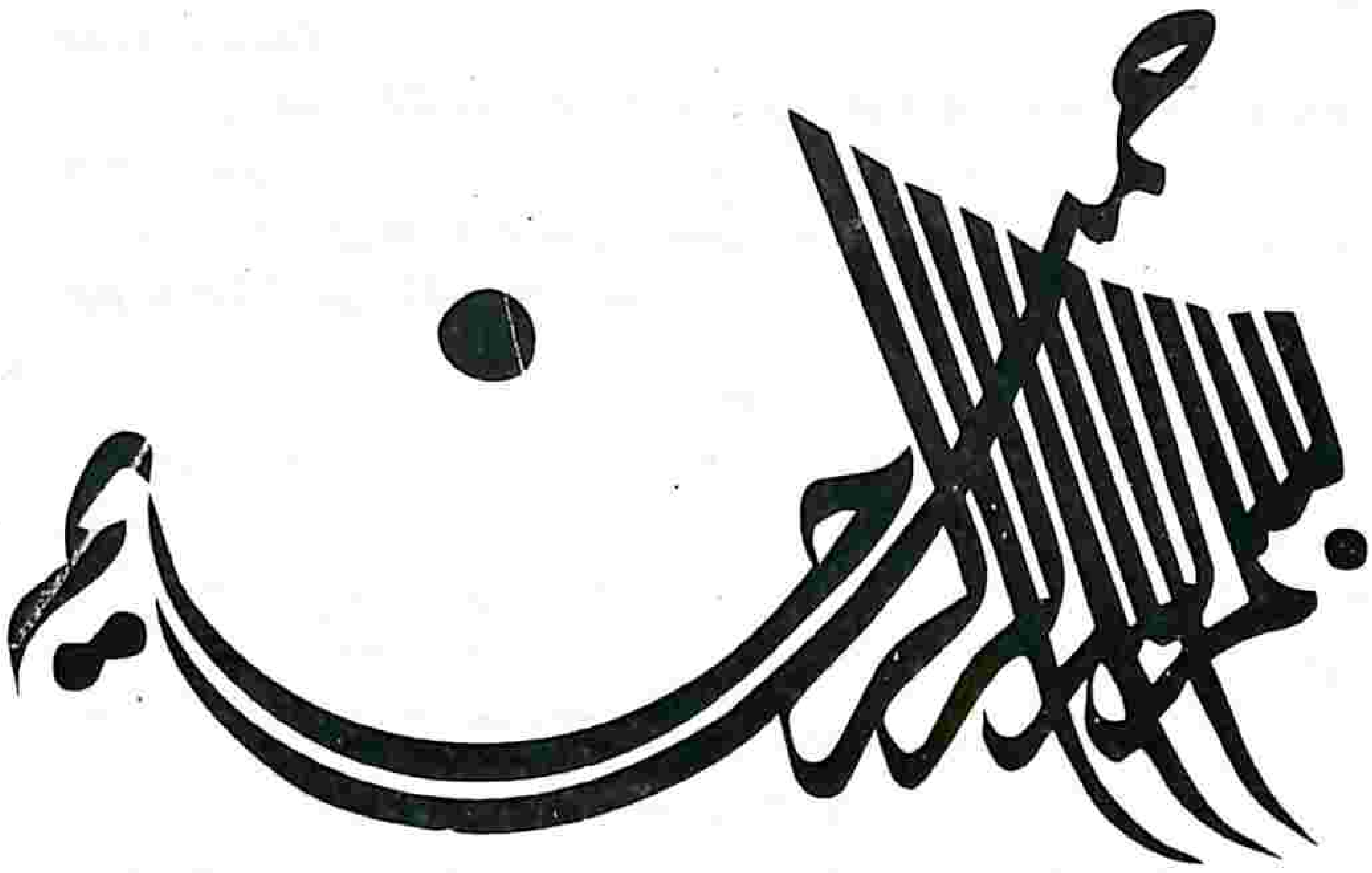
د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشیدیه کتب خانه، کابل، افغانستان.

ګرځنده تلفون: (۰۷۷۱۹۶۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹۶۲۸۰۷)

۲) رشیدیه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پېښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲۵٦۵۵۳۸)

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ۝ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ۝ ﴾

[۵۷] ای خلکو! یقینًا تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه وعظ (نصیحت) درغلی دی او (هم) د هغو (مرضونو) دپاره شفا (درغلې ده) کوم چې په زړونو کښې (تحقق) مومي، او (هم) هدایت (د دنیا او آخرت لاربښوونه درغلې ده) او (بالآخره تاسوته) خاص د مؤمنانو دپاره رحمت (درغلی دی چې همدوی ترې استفاده کوي).

[۵۸] (ای پیغمبره! خلکو ته د الله ﷻ د پلوه) ووایه چې: خاص د الله ﷻ په فضل او خاص د الله ﷻ په رحمت باندې (دې دوی خوښ او خوشاله شي، نه په دنیاوي ثروتونو باندې).

(بیا ورته ووایه چې که دوی خوښېږي) نو خاص په همدغه (مذکور فضل او رحمت) باندې دې خوښ (او خوشاله) شي. (ځکه چې) دا د هغو شیانو څخه بهتر دی کوم چې دوی یې راغونډوي.

ارتباطونه

۱_ وړاندې ایتونه د الله ﷻ د وحدانیت او د قیامت د ورځې د اثبات پورې مربوط وه. او په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ د رسالت اثبات ته اشاره شوې ده، چې لومړنی دلیل یې قرآن کریم دی.

۲_ هلته د دنیا بې ارزښتي بیانه شوې ده چې د فدیه ګرځولو په توګه یوه کافر ته هم د عذاب الخلد څخه نجات نه شي ورکولی. او دلته د قرآن کریم ارزښت او اهمیت ته اشاره شوې ده چې د ذکر شوي عذاب څخه د خلاصون یوازینی لاره ده او بس.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! ټول خلک مخاطب کړه چې: ای خلکو! تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه ستاسو د تربیه کولو او د عذاب الخلد څخه د نجات درکولو دپاره یو عظیم الشان کتاب درغلی دی څو تاسو ترې دنیاوي او اخروي استفادې وکړئ. دا کتاب لاندې صفات لري:

۱_ دا کتاب د یو پلوه ستاسو په خیر غوښتنه او نصیحتونو باندې ډک دی او د بله پلوه پکښې د عذاب الخلد څخه د خلاصون لاره نغښتې ده چې ډېره په اسانه ترې ځانونه بچ کولی شئ.

۲_ دا کتاب د هغو ټولو مرضونو دپاره ښه کافي شافي دوایي ده په کومو باندې چې ستاسو زړونه مریضان دي او یا مریضان کېږي، لکه: کفر، نفاق، عناد، حسد، چغلګري او داسې نور.

۳_ دا کتاب تاسو ته د دنیا د مشکلاتو حل لارې هم ځرګندوي او د آخرت مشکلات مو هم په همدې کتاب باندې حل کېږي. دا کتاب ستاسو دپاره د دواړو دنیاوو رڼا ده.

۴_ بالآخره دا کتاب د ټولو عالمونو دپاره رحمت دی. ترڅو چې په دې کتاب باندې عمل د ځینو خلکو د پلوه روان وي نو دا دنیا به نه ورانېږي که څه هم ټول خلک یې عملي نه کړي. په

خاصه توګه د مؤمنانو دپاره دېر لوی رحمت دی چې دوی ترې د دنیا او آخرت استفاده کوي، نو په تلاوت باندې یې اجرونه او ثوابونه لاس ته ور وړي او په عمل باندې یې مشکلات حل کوي.

ای پیغمبره! کله چې دا کتاب (قرآن کریم) ذکر شوي صفات لري نو خلکو ته یو ځل بیا دا خبره اعلانه کړه چې دوی دې د الله ﷻ په همدغه فضل او په همدغه رحمت باندې خوشاله شي او په دنیاوي مالونو اوثروتونو باندې دې نه خوشالیږي او نه دېورباندې غولیږي. او دا ځکه چې دغه شیان دوی ته په دنیا کښې دوام نه په برخه کوي او په آخرت کښې د عذاب الخلد څخه نجات نه شي ورکولی.

توضیحات

۱_ د دغو څلورو کلمو ﴿ مَّوْعِظَةٌ ﴾، ﴿ شِفَآءٌ ﴾، ﴿ هُدًى ﴾، ﴿ رَحْمَةٌ ﴾ معناوې واضحه دي او ټولې په قران کریم کښې موجودیت لري، خو مونږ فقط لاندې وضاحت ورکوو چې:

الف: ﴿ مَّوْعِظَةٌ ﴾، ﴿ شِفَآءٌ ﴾ په تخلیه پورې اړه لري چې عملاً اوعقیدةً پرې خلک د بدیو او ناجائزه کارونو څخه خلاصیږي.

ب: ﴿ هُدًى ﴾، ﴿ رَحْمَةٌ ﴾ په تحلیه باندې دلالت کوي چې د بدیو څخه په خلاصون باندې علاوه، خلک پرې خپل ځانونه ښائسته کړي. او دا خو څرګنده ده چې تخلیه په تحلیه باندې مخکښې وي نو ځکه د قرآن کریم څلور واړه صفات په ذکر شوي ترتیب سره نازل کړی شوه، والله ﷻ أعلم.

۲_ ځینو مفسرینو کرامو[1] د دې کلماتو ﴿ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ ﴾ دپاره په دې مقام کښې اته دوله تفسیرونه لیکلي دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: "فَضْلُ الله" د اسلام څخه عبارت دی او "رَحْمَتُه" د قرآن کریم معنی ورکوي.

ب: "فَضْلُ الله" علم دی او "رَحْمَتُه" محمد ﷺ دی.

ج: "فَضْلُ الله" قرآن کریم دی او "رَحْمَتُه" د نبي کریم ﷺ سنت (احادیث) دي، او داسې نور.

زمونږ په فکر ذکرې شوې دواړه کلمې که څه هم د مفهوم په اعتبار سره یوه د بلې څخه جدا ده مګر په مصداقاتو کښې سره دواړه متحدې دي. کوم شی چې د الله ﷻ رحمت وي هغه د الله ﷻ فضل هم دی او کوم شی چې د الله ﷻ فضل دی هغه یې رحمت هم دی. شاید چې علماوو کرامو به یې یو یو مصداق د مثال په توګه ذکر کړی وي او حصر به یې مطلب نه وي.

﴿ قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ ﴾

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۳۵

[۵۹] (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایه چې: ماته خبر راکړئ ایا هغه شی چې الله ﷻ ستاسو دپاره (د غیبو څخه) نازل کړی (پیدا کړی) دی چې د روزۍ څخه عبارت دی، نو (تاسو په دوه برخو ویشلی دی چې) څینې مو ترې حرام گرځولي دي او څینې مو (ترې) حلال (گڼلي دي). ورته ووایه چې ایا الله ﷻ تاسو ته (په دې کار کښې) اذن کړی دی، یا په الله ﷻ باندې دروغ تړئ؟ (بلکې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ).

[۶۰] او د هغو کسانو څه گومان دی (چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي، چې الله ﷻ به) د قیامت په ورځ (ورسره څه وکړي؟ الله ﷻ به یې د عذاب الخلد سره مخامخ کړي).

(او دا څکه چې) یقیناً الله ﷻ په (ټولو) خلکو باندې (په دنیا کښې) د فضل خاوند دی (چې قرآن کریم یې وراستولی دی) مگر اکثره خلک شکر نه وباسي (او دستور العمل یې نه گرځوي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې ټول خلک پوه کړی شوي وه چې قرآن کریم ستاسو دپاره د دنیا او آخرت هدایت او لاربنود دی. په دې ایتونو کښې د کفارو خلکو عکس العمل ته اشاره شوې ده چې د هدایت لاره یې پرېښې ده او د تحلیل او تحریم حق یې خپلو څانونو ته ورکړی دی او په دې باندې علاوه د قرآن کریم د خوښولو په عوض یې دنیائي مال او ثروت خوښ کړی دی.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! هغه کفار (مشرکان) مخاطب کړه او پوښتنه ترې وکړه کومو چې دنیاوي مال او ثروت خوښ کړی دی او په خپلو مالونو کښې پرته د قرآني هدایت څخه تصرف کوي، داسې پوښتنه چې:

۱ـ کومه روزي چې الله ﷻ تاسو ته د غیبو څخه پیدا کړې ده، چې د اسمانه یې اوبه نازلې کړې دي او د ځمکې څخه یې وربانډې نباتات او باغونه راشنه کړي دي، دا راته ووایاست چې ایا دا کارونه تاسو پخپله کړي دي او که د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ترسره کړي دي؟.

نو دوی به ضرور جواب درکړي او ایا به په خپلو زړونو کښې جواب وکړي چې: زمونږ او زمونږ د څارویو روزي یوازې د الله ﷻ په اختیار کښې ده او بس.

۲ـ بیا ترې پوښتنه وکړه او ورته ووایه چې ایا هغه د تحلیل او تحریم قانون د الله ﷻ د پلوه دي کوم چې تاسو په خپلو مالونو او خپلو څارویو کښې د اجراء لاندې نیولي دي، او که تاسو د خپله څانه جوړ کړی دی چې د بوتانو په نامه سره په خپلو څانونو باندې په لوی لاس حلاله روزي حرامه گرځوئ؟

د دې پوښتنې هم بل جواب نشته بې د دې چې: ذکر شوی قانون د الله ﷻ د پلوه نه دی، بلکې مونږ د خپله څانه جوړ کړی دی.

۳ـ که دوی جواب درکړي چې ذکر شوی قانون الهي قانون دی نو بیا ورته ووایه چې الهي قانون هغه دی کوم چې د پیغمبرانو علیهم السلام په لاس باندې رااستولی شوی وي نو که تاسو په خپل لاس جوړ

کړی شوي قانون ته د الهي قانون لقب ورکوئ نو دا راته ووایاست چي:

ایا الله ﷻ تاسو ته اجازه کړې ده چې دغسې قانون جوړ کړئ، او که په الله ﷻ باندې دروغ تړئ او په خپل بشري قانون باندې د الهي قانون نوم ږدئ؟

د دې پوښتنې هم بل جواب نشته بې د دې څخه چې دا په الله ﷻ باندې افتراء کول دي. او دا ځکه چې د دوی په لاس کښې هیڅ دلیل او حجت نشته چې د هغه په استناد د خپلو مفتریاتو نسبت الله ﷻ ته وکړی شي.

۴ـ ای پیغمبره! د ذکرو شوو درېوو منفي جوابونو سره-سره مشرکان (کفار) د خپل باطل دریخ څخه لاس نه اخلي او په الله ﷻ باندې خپلو دروغو تړلو ته ادامه ورکوي. نو د دوی څه ګومان دی چې الله ﷻ به ورسره د قیامت په ورځ څه وکړي؟ ایا د کفریاتو څخه به ورتېر شي؟ ایا د عذاب الخلد څخه به نجات ورکړي؟

هلته به الله ﷻ دوی د دائمي عذاب سره مخامخ کړي او د کفریاتو او جنایاتو د بښنې فضل به پرې ونه کړي. ځکه چې الله ﷻ خو په خلکو باندې په دنیا کښې د لوی فضل خاوند دی، چې هغه قرآن کریم یې نازل کړی دی کوم چې په تېر شوي ایت کښې یې څلور ګوني صفات بیان شوي دي، او هم یې خلکو ته توصیه کړې ده چې دنیا ته مه خوشالېږئ بلکې د الله ﷻ فضل او رحمت ته خوشاله شئ؛ خو افسوس چې د خلکو اکثریت ناشکره دی او قرآن کریم خپل دستور العمل نه جوړوي.

توضیحات

۱ـ مشرکانو چې په خپلو ځانونو باندې کوم حلال رزقونه د بوتانو په نامه باندې حرام کړي وه. د هغو ډېر مثالونه د الأنعام په سورت کښې تېر شوي دي او څلورو مثالونو ته یې په [المائدة:۳ ۱۰] ایت کښې هم اشاره شوې ده. هملته دې وکتلی شي.

۲ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ قُلْ ﴾ کلمه دوه ځله نازله شوې ده چې دوهم ځل د اول ځل دپاره د تاکید معنی ورکوي او د دواړو دپاره دا جمله ﴿ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴾ مقوله واقع شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه او بیا په کلکه ورته ووایه چې ایا تاسو د خپلو روزیو (حرامو او حلالو ته) وېشل د الله ﷻ په اجازه باندې کوئ او که په الله ﷻ باندې دروغ تړئ؟.

﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُواْ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾ ﴾

[۶۱] او (ای پیغمبره!) ته په یو مهم کار کښې نه کېږې (نه مشغولېږې) او ته د مهم کار د کبله د قرآن کریم څه (ایتونه) نه لولوې (مګر مونږ په تا باندې حاضر یاستو). او (ای خلکو!) تاسو (هم) هیڅ عمل نکوئ (پرې نه مشغولېږئ) مګر مونږ په تاسو باندې په هغه وخت کښې هم حاضر یاستو کله یې چې تاسو کوئ (په کولو یې پیل کوئ او انجام ته یې رسوئ او یا یې په منځکښې پرېږدئ).
او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ څخه د یوې ذرې په اندازه (کوم شی) نه په ځمکه کښې غائب کېدلی شي او نه په اسمان کښې. او د دغې (ذرې) څخه نه وړوکی شی شته او نه ترې لوی (شته) مګر په روښانه کتاب (لوح محفوظ) کښې (لیکل شوی) دی.

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې دا مضمون هم تېر شوی وه چې د مفتریانو څه خیال دی چې الله ﷻ به د قیامت په ورځ ورسره څه وکړي. په دې ایتونو کښې د الله ﷻ د علم او پوهې عمومیت بیان شوی دی چې یوازې مفتریان نه بلکې د هرچا سره به د خپل علم په مطابق چال چلند وکړي.
۲_ هغه ایتونه په دې باندې ختم شوي وه چې د خلکو اکثریت ناشکره او اقلیت یې شاکران دي. دلته د دغو دواړو ډلو (ناشکرانو او شاکرانو) سزا او جزا ته اشاره شوې ده، چې د الله ﷻ څخه د هیچا حال پټ نه دی.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو د شاکرانو او ناشکرو حالات په لاندې ټکو کښې په خلکو باندې قرائت کړه څو دوی د دنیاوي ژوند په نتیجه باندې ښه پوه شي.
۱_ ای پیغمبره! ته چې په هر عالي شان کښې مشغول یې، چې یا د خلکو په لارښودانه کښې مصروف یې او یا سوچونه او فکرونه وهې چې په څه ډول به کفار د ضلالت څخه خلاص کړې او د جنت په لور به یې روان کړې، ستا دا ټولې هلې ځلې مونږ ته معلومې دي.
همدارنګه ستا هغه عالي شان هم زمونږ څخه پټ نه دی په کوم کښې چې ته په خلکو باندې په ډېر اخلاص او په ډېر صمیمیت سره د قرآن کریم ایتونه تلاوت کوې او د الله ﷻ دین ته د خلکو دعوت کوې.
۲_ همدارنګه زمونږ د پلوه -بالمقابل- خلک مخاطب کړه چې په دنیا کښې ستاسو ټول کړه وړه مونږ ته څرګند دي، ستاسو هیڅ عمل نه دی (برابره خبره ده چې نېک وي او که بد) مګر هغه زمونږ څخه غائب نه شي جوړېدلی.
یا په بل عبارت: تاسو هر عمل زمونږ په وړاندې پیل کوئ او زمونږ په وړاندې یې انجام ته رسوئ، مګر دا بېله خبره ده چې څوک زمونږ څخه ډارېږي او څوک نه ډارېږي.
۳_ ای پیغمبره! ستا د رب ﷻ څخه نه په ځمکه کښې او نه په اسمان کښې د یوې ذرې په اندازه څه شي پټېدلی شي او نه ترې غائب کېدلی شي.

۴ـ په دغه شامل او کامل علم باندې د پاسه، نه په دنیا کښې د یوې ذرې څخه کوچنی کوم شي شته او نه ترې لوی څه شي موجودیت لري مګر دغه ټول په روښانه کتاب یعنې لوح محفوظ کښې ساتلی شوی دی.

لنډه دا چې ستاسو ټول کړه وړه مونږ ته څرګند دي او زمونږ سره برسېره په لوح محفوظ باندې ستاسو په اعمال نامو کښې ثبت هم دي. نو د قیامت په ورځ به هر چاته د هغه د حال سره مطابقه سزا یا جزا ورکړو.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ ﴾ جمله کښې الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د کارونو او اعمالو څخه د ﴿ شَأْنٍ ﴾ په کلمې سره تعبیر وکړ، او د نورو خلکو کارونو ته یې د ﴿ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ ﴾ جمله نازله کړه او په اعمالو سره یې تعبیر کړه.

دا ځکه چې "شَأْن" په هغه کار او هغه عمل کښې استعمالېږي چې ډېر اهمیت ولري او د لوړ مقام خاوند وي[1] او پوره واضحه ده چې د نبي کریم ﷺ هر یوه عمل او هر یوه کار لوړ مقام درلود چې د قیامت د ورځې پورې ترې ټول امت د رڼا استفاده کوي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې د ﴿ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِن قُرْآنٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ مِنْهُ ﴾ ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر په مرجع کښې علماوو کرامو ښه اوږد بحث کړی دی او څو متعدد مراجع یې ورته ښودلي دي[2]. مګر کوم شی چې مونږ ته بې تکلفه په زړه پوری بریښي هغه دا دی چې ذکر شوی ضمیر ﴿ شَأْنٍ ﴾ ته راجع دی او د "مِنْ" توری پکښې اجلیه دی[3].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای پیغمبره! ستا کړه وړه زمونږ څخه پټ نه دي، نو ته په هیڅ مهم کار کښې مشغول نه یې او نه د باارزښته کار له کبله څه قرآن کریم لولوي (قرائت کوي) مګر مونږ په هغه باندې حاضر یاستو، چې کار دې ګورو او قرائت دې اورو.

افاضه څه معنی؟

۳ـ د ﴿ تُفِيضُونَ ﴾ کلمه د "إِفَاضَة" څخه اشتقاقه شوې ده. "إِفَاضَة" خو اصلاً د اوبو د تویولو نوم دئ، لکه چې عربان وایي: "أَفَاضَ إِنَاءَهُ"[4] په خپل لوښي باندې یې اوبه ورتوی کړې یعنې د اوبو څخه یې دومره ډک کړ چې په څنډو باندې یې ښکته توی شوې.

---

(۱) روح المعاني ج۱۱ ص۱۴۳، مفردات الراغب ص۱۶۰

(۲) البحر المحیط ج۶ ص۷۹؛ التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۲۲

(۳) المحرر الوجیز ج۹ ص۶۰

(۴) مفردات الراغب ص۴۰۳

مگر په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[۱] د ﴿ تُفِيضُونَ ﴾ کلمه په "تَعْمَلُونَ" سره ترجمه کړې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای خلکو! ستاسو هیڅ عمل هم زمونږ څخه نه شي غائب کېدلی، مونږ وربانديې په هغه وخت کښې هم حاضر یاستو چې تاسو وربانديې پیل کوئ او په هغه وخت کښې هم چې تاسو د عمل لاندې نیولي وي او بالآخره په هغه وخت کښې هم چې انجام ته یې ورسوئ او فراغت ترې حاصل کړئ.

﴿ أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ ﴾

[۶۲] خبردار! یقینًا د الله ﷻ دوستان چې دي نه په دوی باندې (د الله ﷻ د پلوه) ډار شته او نه په دوی (د الله ﷻ د پلوه) غمژن شي.

[۶۳] (أولیاء الله) هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی وي، او وي دوی چې (د مناهیو څخه) پرهیزګاري کوي.

[۶۴] د همدوی دپاره په نژدې (حقیر) ژوند کښې زیری (خوشالي) ده او په آخرت کښې هم (د دوی دپاره زیری اوخوشالي ده). د الله ﷻ کلماتو (خبرو او وعدو) ته هیڅ بدلول نشته. دغه چې ده همدا لویه کامیابي ده.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د خپل کامل علم شمولیت بیان کړی وه چې نه د متقیانو او دوستانو کړه وړه د الله ﷻ څخه پټېدلی شي او نه د جنایتکارانو او دښمنانو جنایات ترې ځنګ کولی شي. په دې ایتونو کښې یې د یو پلوه خپل دوستان معرفي کړي دي او د بله پلوه یې د کامل علم په بنیاد د دوی نېکه جزا ټاکلې ده.

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! الله ﷻ په هر شي باندې پوهېږي، نه ترې د دوستانو نېک اعمال پټ دي او نه ترې د دښمنانو جنایات پټېدلی شي. په دې باندې علاوه د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم شاکر دی چې د هیچا عمل نه ضائع کوي. نو په همدې بنیاد خپل امت ته لاندې نکات اعلان کړه او په ډاګه خبر ورکړه چې:

۱ـ خبردار! د الله ﷻ په دوستانو باندې نه د الله ﷻ د پلوه څه ډار شته او نه په دوی غمژن شي.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۲۹

هو! که دوی د خپلې کمزورۍ له کبله په ډار یا غم کښې واقع شي نو هغه بېله خبره ده.

۲_ د الله ﷻ دوستان هغه خلک دي کومو چې ایمان راوړی وي او پرهېزګاري کوي (د شرک او کفریاتو او هم د ګناهونو څخه خانونه ساتي) او هم خپل ایمانونه په صالحه اعمالو سره ښائسته کوي.

۳_ د الله ﷻ په نزد د ذکرو شوو دوستانو دپاره هم په دنیا کښې خوشالي او بشارت دی چې په زړونو باندې به یې سکینه ورنازله کړي او د اضطراب او وارخطایي څخه به یې بچ وساتي او هم به د خوشالي خوبونه ګوري. او همدارنګه به په آخرت کښې هم د خوشالیو او بشارتونو سره مخامخ شي چې د زنکدن څخه به یې بشارتونه پیل شي او په اطمنان سره به جنت ته ور داخل شي.

۴_ ذکر شوي اجرونه او ثوابونه د الله ﷻ د پلوه دي. د الله ﷻ په وعدو کښې تبدیل نشته، نه څوک تغیر ورکولی شي او نه یې څوک د پوره کولو مخه نیولی شي.

۵_ ای پیغمبره! دغه ده ډېر لویه کامیابي، چې فنا ورباندې نه ورځي.

توضیحات

۱_ د ﴿أَوْلِيَآءَ﴾ کلمه د "وَلِيّ" د کلمې جمعه ده چې د "وَلْي" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده.

"وَلْي" اصلاً د نژدېکت معنی ورکوي[1] برابره خبره ده چې نژدېکت په مکان کښې وي او که په زمان کښې، په نسب کښې وي او که په دین کښې، بالآخره په صداقت کښې وي او که په نصرت کښې.

مګر په اکثره وختونو کښې ذکره شوې کلمه د "عَدُوٌّ" (دښمن) د کلمې په مقابل کښې استعمالېږي، چې په دې تقدیر د محب (دوست) یا محبوب (ګران) څخه عبارت ګڼله کېږي[2].

۲_ لکه څنګه چې مؤمنان د الله ﷻ اولیاء دي همدارنګه الله ﷻ هم د مؤمنانو ولي دی، لکه چې فرمايي: ﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ [البقرة ۲۵۷] یعنې الله ﷻ د هغو کسانو ولي دی چې ایمان یې راوړی وي.

اولیاء الله څوک دي؟

۳_ ټول خلک په دوه وو ګروپونو باندې ویشلی شوي دي، چې یو ګروپ اولیاء الله دي او بل ګروپ اولیاء الشیطان دي.

الله ﷻ مونږ ته د اولیاوو ګروپ راوپېژاند چې د هغې ډلې څخه عبارت دی چې ایمان یې راوړی وي او هم تقوی دار وي. نو بالمقابل اولیاء الشیطان د هغې ډلې څخه عبارت شو چې ایمان یې نه وي راوړی او د الله ﷻ څخه نه ډارېږي یعنې تقوی نه لري. نو د اولیاء الله په ګروپ کښې د شمول دپاره اساسي شرط تقوی او پرهېزګاري ده.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۵۷۰

(۲) تفسیر القاسمي ج ۹ ص ۴۸

همدي مضمون ته نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې اشاره كړې ده چې: «مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ»[1] يعنې: خلک ټول په دوه ګروپه باندې ويشلي شوي دي چې يو تقوى دار مؤمن دى او بل جنايتكار بدبخته دى.

د تقوى مراتب او درجات

۴ـ مونږ د [البقرة:۲] ايت لاندې ليكلي دي چې تقوى متعددې مرتبې لري. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: چې سړى د شرک او كفر څخه تقوى وكړي.

ب: چې د كبيره ګناهونو څخه ځان وساتي.

ج: چې د صغيره ګناهونو څخه هم پرهېز وكړي.

د: چې په نېكو اعمالو كښې د كم اخلاصۍ څخه ځان وژغوري. او داسې نور.

نو لكه څنګه چې تقوى مختلفې درجې لري همدارنګه په أولياء الله وو كښې هم مختلف درجات شته دى.

سوال جواب

۵ـ كه څوک وايي: چې كله د أولياء الله وو په ډله كښې د شمول دپاره تقوى شرطه شوه نو په كار دي چې په دغې ډله كښې مجانين (ليونيان) او ماشومان شامل نه شي، ځكه چې دوى نه په تقوى پوهېږي او نه تقوى پېژني. حال دا چې دوى خو د أولياء الشيطان په ډله كښې هم شامل نه دي؟

مونږ وايو چې: ځينو علماوو كرامو خو دوى يوه منځنۍ ډله ګڼلې ده چې نه په أولياء الله وو كښې شامله ده او نه د أولياء الشيطان په ډله كښې شموليت لري[2]. مګر زمونږ په نزد ذكر شوي كسان حكمًا د أولياء الله وو د ګروپ څخه شمېرل كېږي. نو لكه څنګه چې دوى حكمًا ايمان درلودونكي دي همدارنګه د حكمي تقوى څخه هم خالي نه دي. نو په دې تقدير بايد په ﴿ وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴾ كښې تقوى عامه واخستله شي چې حقيقي تقوى او حكمي تقوى دواړو ته شامله شي.

لنډه دا چې د ليونيان او ماشومانو په شمول ټول مؤمنان أَوْلِيَاءُ الله دي[3]، كه نوره هيڅ تقوى ونلري نو دا تقوى خو لري چې د كفر څخه يې پرهېز كړى دى او په ايمان باندې مشرف شوي دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ كه څوک وايي چې: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «خِيَارُكُمْ الَّذِينَ إِذَا رُءُوا ذُكِرَ اللهُ»[4] ستاسو

---

(۱) سنن ابي داود ج۲ ص۳۴۱

(۲) تفسير القاسمي ج۹ ص۹۴

(۳) تفسير الطبري ج۱۱ ص۱۳۲

(۴) سنن ابن ماجه ص۳۰۳

غوره هغه کسان دي چې کله دوی ولیدل شي نو الله ﷻ یادول کېږي (یعني خلکو ته د دوی په لیدلو سره الله ﷻ وریادېږي).

او په ځینو روایاتو کښې شته چې د نبي کریم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: «يَا رَسُوْلَ اللهِ! مَنْ أَوْلِيَاءُ اللهِ» یعني: ای د الله ﷻ پیغمبره! أَوْلِيَاءُ الله څوک دي؟ نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «الَّذِيْنَ إِذَا رُؤُوْا ذُكِرَ اللهُ»[1] یعني: هغه کسان دي چې کله دوی ولیدل شي نو الله ﷻ یادول کېږي.

نو پوښتنه دا ده چې د ذکرو شوو احادیثو څخه خو څرګندېږي چې ټول مؤمنان أولیاء الله نه دي؟

مونږ وایو چې: په ذکر شوو احادیثو کښې مطلب دا نه دی چې اولیاء الله توب همدوی پورې مختص دی، بلکې مطلب يې دا دی چې همدغه لقب باید همدوی ته ورکړی شي او د همدې لقب (اولیاء الله) دپاره د هرچا څخه دوی زیات لیاقت لري. یعني دوی د همدغه نامه دومره زیات استحقاق لري ته به وایې چې بل څوک يې لیاقت نه لري.

یو مثال او یو نظیر

۷ـ د ذکر شوي مطلب د ښه وضاحت دپاره لاندې یو مثال او یو نظیر ولولئ:

الف: د همدغه مطلب مثال دا دی چې ټول مؤمنان عالمان دي، که بالفرض نور هیڅ علم ونلري دومره علم خو لري چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی او هم محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی. مګر په عرف او د خلکو په محاوراتو کښې هر یو مؤمن د عالم په نامه باندې څوک نه یادوي ترڅو چې هاغومره علم زده کړي کوم چې د زمانې په خلکو کښې رواج وي.

ب: او نظیر يې د نبي کریم ﷺ لاندې حدیث شریف دی چې په یوه اوږده حدیث کښې يې فرمایلي دي چې: «لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ»[2] زنا کوونکی زنا نه کوي کله چې په زنا باندې مشغول وي حال دا چې هغه به مؤمن وي. یعني په دغه حالت کښې د نومورِي سره د مؤمن نوم چندان مناسب نه دی او ښه مطابقت ورسره نه لري. ته به وایې چې په دغه حال کښې بالکل مؤمن نه دی.

لنډه دا چې کله د مؤمن کلمه مطلقه ذکره شي نو کامل مؤمن ترې مرادېږي، او همدارنګه چې کله أولیاء الله په اطلاق سره ذکر شي نو کامل اولیاء الله ترې مرادېږي.

په أولیاء الله کښې د شمول دپاره عصمت شرط نه دی

۸ـ په أولیاء الله وو کښې د شمول دپاره په درېمه درجه کښې تقوی شرط ده، چې په کفر باندې علاوه د کبیره ګناهونو او هم د صغیره ګناهونو څخه سړی خپل ځان وساتي[3]، اما د ګناهونو څخه پکښې عصمت شرط نه دی، چې بالکل ترې ګناه صادره نه شي. نو په همدې بنیاد أولیاء الله

(۱) سنن النسائي الکبری ج۷ ص۳۶۲؛ حلیة الأولیاء ج۱ ص۶
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۳۳۶
(۳) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۱۵۹

په لاندې درېيو ګروپونو باندې وېشل کېږي:

الف: يوه ډله هغه أولياء الله دي چې کله-کله ترې ګناه صادرېږي مګر سمدستي توبه وباسي او په خپله ګناه باندې ندامت ښکاره کوي.

ب: بله هغه ډله ده چې د ګناه څخه عصمت نه لري مګر د دې سره سره ګناهونه ترې نه صادرېږي او الله ﷻ ورته ترې اجتناب اسانوي.

ج: درېيمه لويه درجه د هغو أولياء الله وو ده چې د ګناهونو څخه عصمت لري. دا د پيغمبرانو عليهم السلام تولګی دی چې د ټولو په سر کښې زمونږ پيغمبر (محمد ﷺ) واقع دی. الله ﷻ دې د ده شفاعت زمونږ په برخه کړي.

په نفلي عبادتونو سره د اولياء الله درجات لوړېږي

۹ـ که څه هم د أولياء الله په تولګي کښې د شمول دپاره کفايت کوي چې سړی الهي اوامر په ځای کړي او د نواهيوو څخه يې ځان وساتي، مګر د دې سره-سره خومره چې په نفلي عبادتونو او په مستحباتو کښې څوک وړاندې تېرېږي همغومره يې درجه لوړېږي او د الله په وړاندې يې مقبوليت زياتېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

په يوه اوږده قدسي حديث کښې نبي کريم ﷺ د الله ﷻ څخه حکايت کړی دی چې: «وَلَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحْبِبْتُهُ فَكُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اِسْتَعَاذَنِي لأُعِيذَنَّهُ»[۱] يعنې: او همېشه وي زما بنده چې ماته په نوافلو (مستحباتو) باندې خپل ځان را نژدې کوي، آن تردې چې زه يې محبوب وګرځوم (د ولايت لوړه درجه ورکړم)، نو زه د ده هغه غوږ شم چې دی پرې اورېدل کوي (نو ناجائز شيان نه اوري) او زه د ده هغه سترګې شم چې دی پرې لېدل کوي (غير مشرعو شيانو ته نه ګوري) او هم زه د ده هغه لاس شم په کوم باندې چې دی نيول کوي (حرامو ته يې نه ور وړاندې کوي) او زه د ده هغه پښه شم په کومه باندې چې دی تلل کوي (ناروا وو پسې حرکت نه کوي، يعنې د مناهيوو څخه به ورته د ځان ساتنه اسانه کړم)، او (بالآخره) که زما څخه څه وغواړي نو ضرور او هرو مرو به يې ورکړم او که په ما باندې د څه شي څخه پناه طلب کړي نو هرو مرو (ضرور) به پنا ورکړم.

نو څه لرې نه ده چې ځينې أولياء الله د نوافلو او مستحباتو په ذريعه په يوه درجه کښې د يوې رتبې څخه بلې رتبې ته ورسولی شي (الله ﷻ پوهېږي چې په يوه درجه کښې به څومره رتبې وي) او يا حتی د لومړۍ درجې څخه دوهمې درجې ته ورپورته کړی شي.

اما درېيمې درجې ته هيڅوک په نېکو اعمالو باندې نه شي پورته کېدلی، ځکه چې دا د پيغمبرانو عليهم السلام درجه ده او نبوت پورې اختصاص لري او نبوت خو کسبي شی نه دی.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۳

أولياء الله څه نښې لري؟

۱۰_ أولياء الله د نورو خلکو څخه په لباس او پوښاک باندې نه جدا کېږي چې يا دې ښه اوږده چپن ولري يا دې د ښې سپينې پګړۍ خاوند وي او يا دې بله امتيازي نښه ولري چې خلک يې ورباندې وپېژني.

أولياء الله لکه چې په علماوو کرامو او أهل التصوف کښې موجوديت لري همدارنګه په تجارانو او دهقانانو کښې هم تحقق موندلی شي، بلکې د خلکو په يو قشر (يوه ډله) کښې هم داسې موانع نشته چې د أولياء الله توب سره دې ضديت ولري. دا ځکه چې هرڅوک چې ښه تقوی او دينداري ولري د اولياء الله په ډله کښې داخلېدلی شي که څوک يې په دغه نامه باندې وپېژني او يا يې ونه پېژني، بلکې دغه ډله د الله ﷻ په نزد محترمه ډله ده او پوره پېژاندل يې د قيامت د ورځې پورې توقف لري اما په دنيا کښې يې غټه نښه تقوی ده او بس. د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ﴾ [الحجرات:۱۳] يعني يقيناً ستاسو ښه د کرامت خاوند د الله ﷻ په نزد ستاسو ښه تقوی دار دی او بس.

ب: يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې په خلکو کښې څوک بهتر (افضل او اکرم) دی؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَتْقَاهُمْ»[۱] يعني: څوک چې زيات تقوی دار وي (په شريعت باندې ډېر کلک وي).

سوال جواب

۱۱_ که څوک وايي چې ايا خوارق د أولياء الله دپاره علامات نه دي؟

مونږ وايو چې: خوارق او فوق العاده شيان د أولياء الله د لازمو صفاتو څخه نه دي ترڅو د دوی دپاره علامات وګڼلی شي[۲].

نو أولياء الله نه په غيبو باندې پوهېږي، ځکه چې دا د الله ﷻ خاصه ده، او نه د دوی د هر فرد دپاره خوارق شته. بلکې په دوی کښې چې د کوم يوه دپاره خوارق ورکړه شي هغه هم پرې يقين نه شي کولی چې دا به رحماني وي، او تردد لري چې دا چرته شيطاني خوارق نه وي. او دا ځکه چې:

خوارق لکه څنګه چې الله ﷻ خپلو دوستانو ته ورکوي همدارنګه کله-کله يې ځپلو دښمنانو ته هم د استدراج په توګه ورکوي. نو جوګيان او کاهنان هم کله کله د خوارقو خاوندان جوړېدلی شي، حتی دجال هم استدراجي خوارق لري. نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې د دجال ډېر خوارق ښودلي دي، يو يې دا دی چې «فَيَأْمُرُ السَّمَاءَ أَنْ تُمْطِرَ فَتُمْطِرَ»[۳] يعني: دجال به د خپلو پېروانو د قانع کولو دپاره اسمان ته امر وکړي چې ووربږه نو اسمان به د ورښت (باران) په ورولو باندې پيل وکړي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۷۳
(۲) تفسير المظهري ج۵ ص۴۱؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۵۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۴۸

همدارنګه نبي کریم ﷺ د اولیاء الله وو د خوارقو په باره کښې فرمایلي دي چې «فقد کان فیمن قبلکم من بني إسرائیل رجال یکلمون من غیر أن یکونوا أنبیاء فإن یك من أمتي منهم أحد فعمر»[1] یعني یقینًا ستاسو څخه وړاندې په بني اسرائیلو کښې داسې سړي وه چې د هغوی سره (د پرښتو د پلوه) خبرې کېدلې (او په زړونو کښې به يې ورته د خیر الهام کاوه) حال دا چې دوی به پیغمبران نه وه، نو که زما په امت کښې د دې ډول سړیو څخه څوک وي نو هغه به عمر (الفاروق ﷺ) وي یعني نوموړی د دغه ډول دپاره لومړنی مستحق دی.

په اولیاء الله وو باندې به نه خوف وي او نه حزن

۱۲ـ په دې مقام کښې الله ﷻ اولیاء الله وو ته دا وعده هم ورکړې ده چې په دوی باندې به نه د الله ﷻ د پلوه خوف (ډار) وي او نه به دوی (د دنیا په پرېښودلو باندې) غمژن شي.

موږ به همدې هکله د [البقرة ۳۸] ایت لاندې بنه کافي معلومات لیکلي دي ـ والحمد لله ـ چې بیا لیکلو ته يې اړتیا نه ګورو.

اولیاء الله وو ته بشارتونه دي

۱۳ـ الله ﷻ خپلو اولیاوو ته وعده ورکړې ده چې ﴿ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْأَخِرَةِ ﴾ یعني دوی ته په نړدې ژوند کښې هم زېرې دي او په آخرت کښې هم

د آخرت زېرې او خوشالي خو پوره څرګنده ده، شرحه کولو ته اړتیا نه لري، اما د دنیاوي بشارت او زېرې په تفسیر کښې علماوو کرامو بنه ډېر صورتونه ښودلي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف مشهوره دا ده چې دنیاوي بشارتونه يې د صالحو خوبونو څخه عبارت دی، چې پخپله اولیاء الله يې وګوري او یا د دوی دپاره ولیدلی شي.

یو ځل نبي کریم ﷺ وفرمایل چې «لم یبق من النبوة إلا المبشرات» یعني د نبوت څخه څه شی پاتې نه دی (ختم شوی دی) مګر مبشرات (زېري ورکوونکي) پاتې دي صحابه وو کرامو ﷺ وویلې چې «وما المبشرات» (ای د الله رسوله!) مبشرات څه شی دي؟. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «الرؤیا الصالحة»[2] یعني مبشرات صالحه (نېک) خوبونه دي

همدارنګه یوه ورځې ابو الدرداء ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه د دې جملې ﴿ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾ د تفسیر پوښتنه وکړه، نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «هي الرؤیا الصالحة یراها المسلم أو ترى له»[3] یعني دا د صالحه خوبونو څخه عبارت دي چې یو مسلمان يې پخپله وګوري او یا ورته ولیدلی شي (بل څوک يې ورته وګوري)

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص ۵۲۱

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص ۱۰۳۵

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص ۱۴۲

دا د يو پلوه، او د بل پلوه که څه هم د پيغمبرانو عليهم السلام څخه په غير د نورو مسلمانانو خوبونه حل او حرمت نه شي ثابتولی او په بل چا باندې حجت نه شي جوړېدلی مگر د خپله لېدونکي دپاره خو د زړه د اطمنان او د اضطراب د لرې کېدلو ذريعه گرځېدلی شي، بلکې د همده دپاره د گومان يو سبب دی چې د بشارت دپاره همدومره کفايت کوي.

ب: دنياوي بشارت د دې څخه عبارت دی چې خلک يې وستايي او د ښو شاهدي ورباندې ووايي. د وضاحت دپاره لاندې حديث ولولئ:

يوه ورځې ابو ذر الغفاري ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! سړی (پرته د ريا کارۍ څخه) يو عمل کوي نو خلک يې پرې وستايي او په همدې سبب ورباندې ثناء ووايي (د دې څه حکم دی)؟. نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرَى الْمُؤْمِنِ»[۱] دغه د مؤمن عاجل بشارت دی چې په دنيا کښې ورکړی شو (چې الله ﷻ په خلکو کښې مقبوليت ورپېرزو کړي).

ج: دنياوي بشارت هغه بشارت دی کوم چې د ځنکدن په وخت کښې أولياء الله وو ته ورکولی کېږي[۲]، لکه چې په [فصلت: ۳۰] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

د: دا بشارتونه د هغو بشارتونو څخه عبارت دي کوم چې ځينې أولياء الله وو ته د جنتي گرځېدلو اطمنان ورکړی شوی وي. لکه عشره مبشره او داسې نور[۳].

هـ: ځينې لا وايي چې دا بشارتونه د هغو ايتونو او هغو احاديثو څخه کنايې دي کوم چې په دنيا کښې أولياء الله وو ته خبر ورکړی شوی دی چې تاسو ته به په آخرت کښې داسې داسې نعمتونه درکړی شي[۴].

و: دا هم څه لرې نه ده چې دنياوي بشارت د غلبې څخه عبارت وي، چې الله ﷻ خپلو دوستانو ته هرومرو په خپلو دښمنانو باندې غلبه ورکوي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾ [الصافات:۱۷۳] او يقيناً زمونږ لښکر هرو مرو غلبه موندونکی دی.

زمونږ په فکر ذکر شوي ټول بشارتونه د ﴿ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾ د جملې لاندې داخلېدلی شي او څه منافات هم سره نه لري، نو په کار دي چې دغه جمله په ټولو باندې تفسيره شي.

يادونه

۱۴ـ که څه هم زمونږ څخه په دې مقام کښې خبره ډېره اوږده شوه مگر که څوک د دې څخه هم اوږد بحث غواړي نو هيله ده چې ځينو تفاسيرو[۵] ته مراجعه وکړي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۸۸
(۲) تفسير ابي السعود ج۴ ص۱۶۰
(۳) تفسير المظهري ج۵ ص۴۲
(۴) زاد المسير ج۴ ص۳۹
(۵) تفسير الخازن ج۳ ص۲۶۷؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۵۰؛ روح المعاني ج۱۱ ص۱۴۶

﴿ وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ ﴾

[۶۵] (ای پیغمبره!) تا دې د دوی (مشرکانو) خبرې غمژن نه کړي (ځکه چې) يقيناً (په هر وخت کښې) ټوله غلبه الله ﷻ لره (مختصه) ده، همدی ﷻ اوریدونکی (او) پوه دی (د هغوی ویناوې اوري او په زړونو باندې يې پوه دی).

[۶۶] خبردار! يقيناً خاص الله ﷻ لره هغه څوک (مملوکين) دي کوم چې په اسمانونو کښې دي (لکه پرښتې) او هغه څوک هم (د ده ﷻ مملوکين دي) کوم چې په ځمکو کښې دي (لکه انسانان او پېریان نو د دوی څخه په غير نور مخلوقات خو يې مملوکات دي او دي).

او هغه کسان چې د الله ﷻ څخه په غير (د بل چا يا بل شي) بلنه کوي هغوی (په حقيقت کښې) د شرکاوو پېروي نه کوي (ځکه چې الله ﷻ شريکان نه لري. بلکې) هغوی (په حقيقت کښې) پيروي نه کوي مګر د ګومان، او نه دي دوی مګر اټکل کوي (دروغ جوړوي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ د أولياء الله په هکله مهرباني کړې وه چې: ﴿ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ دوی به نه غمژن کېږي. په دې ايتونو کښې رئيس الأولياء (محمد ﷺ) ته تسليه ورکړه شوې ده چې مه غمژن کېږه. نو د معنی حاصل يې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! د مشرکانو (کفارو) ستغې سپورې خبرې او لاپې شاپې دې تا غمژن نه کړي. دا ځکه چې ټوله غلبه د الله ﷻ پورې مختصه ده، هيڅوک يې د ارادې مخه نه شي بندولی، او الله ﷻ اوریدونکی دی، ستا د دښمنانو ټولې خبرې اترې اوري، او په هغه څه باندې پوهېږي چې ته د دوی په خبرو باندې څومره زيات زوريږې او څومره وربادې خپه کېږې. نو خپله حوصله مه خرابوه آخرنی کاميابي همدا ستا ده، چې د ټولې دنيا مالک ستا ملګری دی.

۲ـ ای پیغمبره! خلکو ته يو ځل بيا اعلان وکړه چې: خبردار! څوک چې په اسمانونو کښې دي او څوک چې په ځمکو کښې دي او د عقل خاوندان دي، لکه پرښتې او پيريان او انسانان، دوی ټول د الله ﷻ ملکيت دي. او مملوکين خو هيڅکله د مالک سره اشتراک نه شي درلودلی، نو د همدې کبله د الله ﷻ سره په ځمکو او اسمانونو کښې نه څوک شريک شته او نه شريک ته احتياج لري.

۳ـ نو مشرکانو چې په خپلو بوتانو باندې د شريکانو نوم ايښی دی او په دې عقيده ورته خپل

سرونه ښکته کوي چې دوی د الله ﷻ شریکان دي. دا کار په حقیقت کښې د شریکانو عبادت نه دی ځکه شریکان خو په واقع کښې موجودیت نه لري. نو په حقیقت کښې دوی د خپلو خواهشاتو پیروي کوي او د شیطان عبادت کوي، بلکې دوی فقط د خپلو گومانونو متابعت کوي او په گومان سره وایي چې دا د الله ﷻ شریکان دي.

ای پیغمبره! بوت پرستان نه دي مگر اټکل کوي او په خپل خیال او چرت کښې د الله ﷻ سره شریکان دروي.

توضیحات :

۱ـ الله ﷻ په ﴿ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ ﴾ کښې د "مَنْ" توري نازل کړ چې اکثره وخت د علم په خاوندانو کښې استعمالېږي.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: اگاه اوسئ! د علم خاوندان لکه پرښتې او پیریان او هم انسانان د الله ﷻ مملوکین دي، بې عقله شیان لکه جمادات او کاني بوټي خو هرو مرو د الله ﷻ مملوکات دي، او پوره واضحه ده چې مملوک د مالک سره اشتراک نه شي درلودلی.

نو د همدې مقدمې لازمه نتیجه دا ده چې بوت پرستانو ته خپل باطل معبودان د الله ﷻ شریکان برېښي خو واقعیت دغسې نه دي.

د عربیت یو تحلیل

۲ـ مفسرینو کرامو[۱] د دې جملې ﴿ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَ ﴾ د اعراب تحلیل داسې کړی دی چې د ﴿ شُرَكَآءَ ﴾ کلمه یې ﴿ وَمَا يَتَّبِعُ ﴾ دپاره مفعول گڼلې ده او د ﴿ يَدْعُونَ ﴾ دپاره یې مفعول مقدر اخستی دی چې د هغه ځخه یې هم په "شُرَكَاءَ" باندې تعبیر کړی دی. نو تقدیر یې داسې راوځي چې: "وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ شُرَكَاءَ شُرَكَاءَ" یعنې کوم کسان چې د الله ﷻ ځخه په غیر د شرکاوو بلنه (عبادت) کوي هغوی په حقیقت کښې د شرکاوو پیروي نه کوي بلکې د مملوکینو پیروي کوي.

زمونږ په فکر که د ﴿ يَدْعُونَ ﴾ دپاره د "شُرَكَاءَ" کلمه مقدره ونه گڼله شي هم مطلوبه معنی لاس ته راځي. یعنې کوم کسان چې د الله ﷻ ځخه په غیر بلنه کوي هغوی په حقیقت کښې د شرکاوو پیروي نه کوي بلکې د خپلو خواهشاتو او شیطاني فرمایشاتو پیروي کوي، چې د مملوکینو عبادت ته یې هڅولي دي.

ځینې وایي چې په ﴿ وَمَا يَتَّبِعُ ﴾ کښې د "ما" توری استفهامیه دی او ﴿ شُرَكَآءَ ﴾ د ﴿ يَدْعُونَ ﴾ دپاره مفعول دی. نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: ځوک چې د الله ﷻ ځخه په غیر شریکانو بلنه (عبادت) کوي، دوی د څه شي پیروي کوي؟ دوی پیروي نه کوي مگر د گومان.

---

[۱] البحر المحیط ج۶ ص ۸۴

﴿هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَٰنَهُۥ ۖ هُوَ ٱلْغَنِيُّ ۖ لَهُۥ مَا فِي
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۚ إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَٰنٍۭ بِهَٰذَآ ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَٰعٌ فِي
ٱلدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ ٱلْعَذَابَ ٱلشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾﴾

[۶۷] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته يې شپه (توره تیاره) د دې دپاره ګرځولې ده چې تاسو پکښې ارام وکړئ، او هم يې درته ورځ د ليدلو خاونده ګرځولې (جوړه کړې) ده (چې تاسو پکښې ليدل کتل وکړئ). يقيناً په دغو (کارونو) کښې د داسې قوم دپاره (د وحدانيت) لوی دلايل دي څوک چې اوربدل کوي.

[۶۸] دوی (کفار) وايي چې الله ﷻ ولد نيولی دی. ده ﷻ ته (د ولد نيولو څخه) پاکي ده، همدی ﷻ بې پروا (بې نيازه) دی، خاص همده ﷻ ته (د ملکيت په توګه) هغه شيان دي کوم چې په اسمانونو کښې دي او کوم چې په ځمکو کښې دي.

ستاسو سره (ای کفارو!) په دغه (قول) باندې هيڅ حجت (او برهان) نشته، ايا تاسو په الله ﷻ باندې هغه (خبره) وايئ (تړئ) چې په هغې باندې تاسو نه پوهېږئ (په حجت باندې يې نه شئ اثبات کولی).

[۶۹] (ورته) ووايه (ای پيغمبره! چې): يقيناً هغه کسان چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي (برته د حجت څخه ورته ولد ثابتوي) دوی به برې مونده نه کړي (د الله ﷻ د عذابه به خلاص نه شي).

[۷۰] (دوی لره) په دنيا کښې څه لږه استفاده شته، بيا (نو) خاص مونږ ته د دوی بېرته راتلل دي، بيا به (نو) دوی ته سخت عذاب په دې سبب وروڅکو چې دوی (په دنيا کښې) وه چې کفر يې غوره کاوه.

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنيو ايتونو کښې دا مضمون هم شامل وه چې ټول مخلوقات د الله ﷻ ملکيت دی. په دې ايتونو کښې د ملکيت حجت ته اشاره شوې ده چې ټول تصرفات د همده ﷻ په اختيار کښې دي.

۲_ هلته مشرکان ښودلي شوي وه چې د ګومان پيروي کوي. دلته د همدې مطلب تاکيد نازل شوی دی، چې د خپلو کفرياتو دپاره هيڅ برهان او دليل نه لري.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! د ذکرو شوو مطالبو د ښه وضاحت او تثبيت دپاره په خلکو باندې لاندې نکات قرائت کړه:

١_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره يې (ای خلکو!) شپه د ارامۍ وخت جوړ کړی دی چې استراحت پکښې کوئ، او ورځ يې ستاسو دپاره داسې رڼا او روښانه ګرځولې ده چې تاسو پکښې لېدل کتل کوئ او د روزۍ لارې چارې پکښې لټولی شئ.

نو که بالفرض الله ﷻ ټول اوقات شپه (تیاره) جوړ کړې وی نو ستاسو د کارو بار مخه به بنده شوې وی، او که ټول يې رڼا ورځ ګرځولې وی نو د ارامۍ وخت به مو نه وی موندلی او د ستومانۍ له کبله به د هلاکت سره مخامخ شوي وی.

الله ﷻ د دنیا په پیدایښت کښې څخه ستاسو ضروریات په نظر کښې نیولي دي چې تاسو د الله ﷻ مملوکين یاست او هر مالک د خپلو مملوکینو دپاره ضروريات پوره کوي او خوراک او څښاک وربرابروي.

نو که بالفرض بل هيڅ دليل موجوديت ونلري هم د شپې او ورځې په پيدايښت کښې ښه کافي دلایل شته چې يقينًا الله ﷻ مطلق مالک دی او تاسو مطلق مملوکين یاست. مګر د هغه قوم دپاره چې دلایلو ته غوږ ونیسي او د زړه په غوږونو يې واوري.

٢_ ای پیغمبره! کفار يوه بله خبره هم کوي چې د بوتانو د شرک څخه ډېره بدتره او نالايقه ده. هغه دا چې دوی وايي چې الله ﷻ ولد نیولی دی. څینې وايي چې پرښتې بنات الله دي، او څینې وايي چې عيسی ؑ او عُزیر ؑ ابناء الله دي. نو ته د دغې نالايقې خبرې په رد کښې دوی ته ووايه چې:

الف: الله ﷻ د اولاد نیولو څخه پاک او منزه دی، چې نه ورسره اولاد نیول مناسبت لري او نه يې اولاد نیولی دی.

ب: الله ﷻ د هر شي څخه بې پروا دی او د هر حیثه غني دی، حال دا چې اولاد درلودل د احتیاج غټه سرچینه ده.

ج: څه چې په اسمانونو کښې دي او څه چې په ځمکو کښې دي هغه ټول د الله ﷻ ملکیت دی، بلکې ټول مخلوقات په دې کښې يو برابر دي چې د الله ﷻ په نزد د مملوکیت حیثیت لري، نو ایا دا خبره معقوله ده چې مملوک د مالک سره شريک جوړ شي؟ ایا مملوکیت او ولدیت سره منافات نه لري؟

ایا دا خبره د انصافدار سړي سره مناسبه ده چې د مخلوقاتو د جملې څخه په څینو باندې ګوته کېږدي چې دا د الله ﷻ اولاد دي او نور يې اولاد نه دي؟ ایا په دغې ترجیح بلا مرجح باندې قول کول بې انصافي نه ده؟.

د: ای مشرکانو! ستاسو سره خو په الله ﷻ باندې د ولدیت د ورتپلو دپاره څه دلیل او برهان هم نشته.

ه: ایا نو تاسو په الله ﷻ باندې هغه څه ورتپئ په کومو باندې چې ستاسو علم نشته او دلیل درباندې نه شئ اقامه کولی.

يا په بل عبارت: کله چې تاسو د الله ﷻ څخه د ولدیت په نفي کولو کښې دلایلو ته غوږ نږدئ او

په ثبوت باندې بې دلیل نه شئ درلودلی، نو تاسو ته په کار دي چې سکوت وکړئ. چې نه پوهېږو چې الله ﷻ اولاد لري او که نه؟ دا خو تاسو ته هیڅ مناسبه نه ده چې پرته د دلیل څخه یې د ثبوت څنډه غوره کړئ او په همغې باندې کلک شئ، داسې کار به څناور هم ونه کړي.

۳_ ای پیغمبره! په پای کښې ذکرو شوو عنادیانو ته په لاندې مطالبو باندې خبر ورکړه:

الف: هرڅوک چې په بل چا نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړي، دوی کامیابي نه شي موندلی او د نجات لاره نه شي درلودلی. د دغسې خلکو عاقبت خراب دی.

ب: هو! دوی ته څو ورځې فرصت ورکول کېږي چې د دنیا څخه څه لنډه تنګه استفاده ورکړي او څو ورځې پکښې مزې چړچې وکړي.

ج: مګر د همدغې لږې استفادې څخه وروسته د دوی ورتلل بل چا ته نه دي بلکې موږ ته به را تاوېږي او هیڅ د نجات لار به مونده نه کړي.

د: نو کله چې موږ ته راجع شي نو هلته به دوی ته شدید او کلک عذاب وروڅکوو او په دې سبب باندې به یې پکښې مبتلا کړو چې دوی په دنیا کښې په کفریاتو باندې کلک وه او هیڅ دلیل او برهان ته یې غوږ نه ایښوده.

توضیحات

۱_ د الله ﷻ څخه د ولدیت په نفي کولو کښې د [البقرة:۱۱۶] ایت لاندې ښه پوره شرحه تېره شوې ده _والحمد لله_ بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

سلطان څه معنی؟

۲_ د ﴿ سُلْطَٰنٍ ﴾ کلمه د "سَلاطَة" څخه اخستلې شوې ده چې په بل چا باندې د اقتدار قائمولو څخه عبارت ده[۱]. مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې ﴿ سُلْطَٰنٍ ﴾ د حجت معنی ورکوي[۲].

رښتیا چې هغه اقتدار په زور باندې نه شي قائم کېدلی کوم چې په حجت او برهان سره قائمېږي. خلک وایي چې: په سلو نفرو باندې وهلی ښه دی نه په یو نفر باندې ملامته.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل واضحه دی چې: ای مشرکانو! ستاسو سره خو په خپلو شرکیاتو باندې حجت نشته، نو په کار دي چې په خپلو کفري عقائدو باندې کلک پاتې نه شئ:

﴿ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِى وَتَذْكِيرِى بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوٓاْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۴۴

(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۶۲

ثُمَّ ٱقۡضُوٓاْ إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَمَا سَأَلۡتُكُم مِّنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى
ٱللَّهِۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيۡنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِي ٱلۡفُلۡكِ
وَجَعَلۡنَٰهُمۡ خَلَٰٓئِفَ وَأَغۡرَقۡنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

[۷۱] او (اى پيغمبره!) په دوی (کفارو) باندې (د عبرت دپاره) د نوح ﷺ مهم خبر (مهمه قيصه) قرائت کړه:

هغه وخت (وريه ياد کړه) چې نوح ﷺ خپل قوم ته وويلې چې: اى زما قومه (عزيزانو)! که چرته په تاسو باندې زما دريخ او د الله ﷻ په ايتونو سره زما (بيا بيا) پند درکول ګران شوي وي (او نور يې تحمل نه شئ کولى) نو (زما دا اعلان واورى چې) ما خاص په الله ﷻ باندې توکل کړى دى (هيڅ نه ډاريږم).

نو تاسو سره د خپلو شريکانو (کومکيانو او باطلو معبودانو زما په باره کښې) خپل کار راغونډ کړئ (يوه پريکړه وکړئ)، بيا دې په تاسو باندې خپل کار (خپله پريکړه) پټه (او مشکله) هم جوړه نه شي (چې يا پرې تول خبر نه ياست او يا د تجديد النظر وړ وي)، بيا همدغه فيصله ماته راورسوئ (په ما باندې يې عملي کړئ) او مهلت مه راکوئ.

[۷۲] (دا دى زما دريخ چې د مرګ د وخته پورې به تغير ونخوري) نو (اى قومه!) که تاسو (اوس هم زما د دعوت څخه) مخونه اړوئ (او تکذيب ته ادامه ورکوئ) نو (زما بل اعلان واورئ هغه دا چې) ما خو ستاسو څخه څه اجرت نه غوښتى دى (او نه يې درڅخه غواړم او نه مو څه راکړي دي چې په بېرته اخستلو باندې يې وډار شم)، زما اجرت خو نه دى مګر په الله ﷻ باندې دى او ماته (د الله ﷻ دپلوه) امر کړى شوى دى چې زه د غاړه اېښودونکو څخه جوړ شم.

[۷۳] نو هغوى د ده تکذيب وکړ (تکذيب ته يې ادامه ورکړه) نو موږ نوح ﷺ او هغه چاته نجات ورکړ کوم چې د ده سره په بېړۍ کښې وه (ورسره پورته شوه) او همدوى مو (په ځمکه کښې) خليفګان وګرځول. او (بالآخره) موږ هغه خلک غرق کړه کومو چې زموږ ايتونو ته د دروغو نسبت کاوه نو وګوره چې عاقبت د ډارولى شوو کسانو خلکو څنګه شو؟

ارتباطونه

۱ـ د دې سورت د پيل څخه الله ﷻ د خپل وحدانيت او د نبي کريم ﷺ د رسالت او هم د قيامت د ورځې د قيام دپاره په بېلو بېلو ډولونو سره دلايل قائم کړه چې: اى کفارو! د دغو دلايلو په رڼا کښې د خپلې عقيدې فساد اصلاح کړئ که نه نو د بد انجام سره به مخامخ شئ.

په دې ايتونو کښې يې تقريباً د سورت تر پايه پورې د هغو خلکو انجام ته اشاره کړې ده کومو چې د پيغمبرانو عليهم‌السلام اصلاحاتو ته اعتناء نه وه کړې.

۲_ وړاندې الله ﷻ فرمایلي وه چې په اولیاء الله وو باندې نه خوف شته او نه به غمژن شي. دلته د دوی د ډلې څخه د یوه ولي الله (نوح ﷺ) حالت بیان شوی دی چې د خپل مشرک قوم د تهدیداتو څخه نه په ډار کېښې واقع شو او نه یې ورباندې چرت خراب شو.

۳_ هلته د بوتانو ناتوانۍ ته اشاره شوې وه او دلته همدغه ناتواني د یو مثال په ضمن کښې واضحه شوې ده، چې د نوح ﷺ قوم ته خپلو بوتانو د غرقېدلو څخه نجات ورنه کړی شو.

۴_ همدارنګه په دې ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکول مرموز دي، چې د نوح ﷺ قوم هم ستا د قوم پشان بوت پرستان وه او په کفر باندې کلک وه مګر نوح ﷺ ورته بې حوصلې نه شو نو ته هم باید خپله حوصله خرابه نه کړې او وارخطا نه شې؛ خکه چې د دعوت إلی الله په هکله ستا زبښت ډېر ملګري (پیغمبران علیهم السلام) پخوا تېر شوي دي.

۵_ په وړاندې نژدې ایتونو کښې الله ﷻ فرمایلي وه چې په الله ﷻ باندې دروغژنان کامیابي نه شي ترلاسه کولی او د دنیا څخه د استفادې کولو وخت ډېر لږ دی. په دې ایتونو کښې د څو مثالونو په ضمن کښې په همدغو مطالبو باندې څه رڼا اچولې شوې ده.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د دلایلو د تېرولو څخه وروسته اوس نو په خلکو باندې د دروغژنانو څو مثالونه قرائت کړه، چې د ټولو په سر کښې د نوح ﷺ او د ده ﷺ د قوم مثال واقع دی، چې د دوی دپاره پکښې د عبرت اخستلو ډېر مهم درس نغښتی دی. دغه قیصه دوی ته په لاندې ټکو کښې خلاصه کړه:

۱_ نوح ﷺ خپل قوم مخاطب کړه چې: ای زما قومه! که زما دریغ په تاسو باندې دروند تمام شوی وي، چې څو سوه کاله په یوه خبره باندې ولاړ یم او الله ﷻ واحد او لا شریک ګڼم او ستاسو په شرکیاتو کښې ګډون نه کوم، او هم که دا خبره هم په تاسو باندې درنه تمامه شوې وي چې شپه او ورځ تاسو هم خپل دریغ ته دعوت کوم او وخت په وخت مو د الله ﷻ د وحدانیت دلایلو ته متوجه کوم او د بوتانو د بطلان دلایل درته اوروم، لنډه دا که تاسو زما په موجودیت باندې په تنګ شوي یاست او غواړئ چې ما ووژنئ او یا مې رجم کړئ (لکه چې همداسې نیت مو کړی دی) نو په دې باره کښې هم زه خپل دریغ تاسو ته اعلانوم چې: زما خاص په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد دی او تاسو ته په صراحت سره وایم چې:

الف: ای زما قومه! تاسو د خپلو شریکانو او کومکیانو په شمول زما په هکله خپله خبره راغونډه کړئ او د تردد څخه یې وباسئ؛ چې قتل یې کړو او یا یې رجم کړو، بلکې په هره طریقه چې ما وژنئ هغه طریقه مشخصه کړئ.

ب: په دې باندې علاوه زما د وژلو یا زورولو په باره کښې خپل کار نه علني (په ډاګه) کړئ ترڅو پکښې تاسو ټول اشتراک وکړئ او هیڅوک پکښې بې برخې پاتې نه شي. خکه چې زما

موجودیت ستاسو د ټولو دپاره غم ګرځېدلی دی.

ج: نو کله مو چې په همدې اړه خبره یوه کړه او ټولو پرې اتفاق وکړ نو بیا په چالاکۍ سره تصویب شوی مصیبت (مرګ وي او که درد) ماته راورسوئ. او هیڅ مهلت ماته مه راکوئ.

۲ـ ای زما قومه (عزیزانو)! دا دی زه یو ځل بیا خپل ځان تاسو ته درپېژنم چې:

الف: زه نه ستاسو د غابښ چیچې څخه ډارېږم او نه مې ستاسو په لاپو پروا شته چې د خپل دریغ څخه واوړم.

ب: ما نه تاسو ته پخوا تمه کړې ده او نه یې درته وروسته کوم. او نه په تاسو باندې کوم قلنګ لرم چې د هغه په قطعه کولو او یا بېرته په اخستلو باندې به یې وډار شم.

ج: زه صرف لله في الله تاسو ته دعوت درکوم، که بالفرض ما ستاسو څخه په خپل دعوت باندې څه غوښتلی نو ستاسو به د عدم قبول دپاره بهانه جوړه وی.

د: زه خو خپل ټول اجر د الله ﷻ څخه غواړم او همده ﷻ ماته د اجر د راکولو وعده راکړې ده او د مزدورۍ راکول یې منلي دي.

ه: بالآخره دغه (د توحید دعوت) ما پخپله نه دی پیل کړی بلکې زه د همدغه کار دپاره د الله ﷻ د پلوه توظیف شوی یم او په همدغه کار باندې مامور یم. او هم ما دغه ماموریت قبول کړی دی او غاړه مې ورته ایښې ده.

نو زما څخه هیڅکله تمه ونه کړئ چې زه به د دعوت إلى الله څخه لاس واخلم او خپل ماموریت به د پښو لاندې کړم.

۳ـ ای پیغمبره! نوح ﷺ خپل قوم نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله د الله ﷻ وحدانیت ته دعوت کړ او د شرکیاتو پرېښودلو ته یې ترغیب کړ. د دعوت إلى الله په هکله یې زښت ډېر تکالیف وګالل او د کفارو د تهدیدونو او غابښ چیچې پروا یې ونه کړه، خو د دعوت وروستنۍ نتیجه یې دا را ووتله چې:

الف: هغوی خپلو شرکیاتو ته ادامه ورکړه او نوح ﷺ ته یې د دروغو نسبت وکړ، چې ته الله ﷻ مونږ ته د پیغمبر په صفت نه یې را استولی.

ب: نو مونږ نوح ﷺ ته او هغو کسانو ته چې د ده د بېړۍ انډیوالان وه او ایمان یې ورباندې راوړی وه نجات ورکړ او د غرقېدلو څخه مو بچ کړه.

ج: برسېره په نجات ورکولو باندې مو همدوی ته د ځمکې خلافت ورکړ او ښارونه مو په همدوی باندې اباد کړه.

د: مګر بالمقابل مو هغه خلک په دریاب کښې ټول غرق کړه کومو چې زمونږ ایتونو او معجزاتو ته د دروغو نسبت کاوه او دلایلو ته یې غوږ نه ایښوده او هم یې نوح ﷺ په مرګ او رجم باندې تهدیداوه او خپل ځانونه یې د ځمکې واکداران ګڼل.

۴_ ای پیغمبره! نه وګوره چې د هغو خلکو انجام څنګه شو چې د پیغمبر په ډارولو باندې نه ډارېده؟ نو په کار دي چې ستا د امت کفار د ذکرو شوو کفارو څخه د عبرت درس زده کړي او خپل انجام هېر نه کړي. ایا د دوی کفر د هغوی د کفر څخه کم دی؟ ایا هغوی د دوی غوندې مشرکان او بوت پرستان نه وه؟ ایا هغوی ته د نوح ﷺ د وژلو پلان معکوسه نتیجه ورنه کړه او په هغه دام کښې بخپله ونه نښتل کوم یې چې د نوح ﷺ دپاره خور کړی وه؟.

توضیحات

۱_ که څه هم د نوح ﷺ قوم ته الله ﷻ نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله فرصت ورکړ، چې د دنیا د سازوسامان څخه یې استفاده وکړه، خو د غه ټوله استفاده نظر آخرت ته ډېره لږه استفاده وه. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿فَمَا مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ [التوبة:۳۸] یعنې نو نژدې (حقیر) ژوند څخه استفاده کول د آخرت د دائمي نعمتونو، په مقابله نه دي مګر ډېر لږ دي.

نو په کفري دولتونو کښې چې کوم یو دولت خو سوه کاله دوام وکړي، په کار دي چې د چا سره دا خیال پیدا نه شي چې دوی د الهي عذاب څخه محفوظ پاتې شوه. د الله ﷻ په کلام کښې بدلون رابدلون نشته. لهذا دا چې د الله ﷻ د کلام مصداق وروسته کېږي خو دروغ کېږي نه، چې بالکل مصداق مونده نه کړي.

مقام څه معنی؟

۲_ په ﴿مَّقَامِي﴾ کښې د "مقام" د کلمې معنی واضحه ده چې د ودرېدلو ځای یا زمانې ته ویل کېږي. خو په دې مقام کښې یې علماوو کرامو لاندې تفسیرونه کړي دي[۱]:

الف: نوح ﷺ د خپل ځان څخه د کنایې په توګه په خپل مکان سره تعبیر کړی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای عزیزانو! که زما موجودیت (ژوند) په تاسو باندې درون وي،...

ب: مقام د بقاء معنی ورکوي. یعنې که زما باقي پاتې کېدل په تاسو باندې درانه وي، چې نهه نیم سوه کاله ستاسو په منځکښې باقي پاتې یم.

ج: مقام د قیام په معنی سره دی، یعنې که زما ودرېدل په تاسو باندې درانه تمامېږي چې زه ستاسو په مجالسو کښې دعوة إلی الله ته پورته کېږم او تاسو ته په ولاړه باندې خطابه درکوم.

لکه چې د عیسی ﷺ عادت وه چې خپلو ملګرو ته به یې په ولاړه خطابه ورکوله او دوی به ورته ناست وه[۲]، نبي کریم ﷺ به هم په اکثرو وختونو کښې په ممبر باندې د وعظ او تبلیغ دپاره پورته کېده چې صحابه کرامو ﷺ به ورته په ناسته غوږ اېښی وه.

ذکرې شوې معناوې سره څه منافات نه لري، خو مونږ ته ذهن ته راځي چې دلته به معنوي قیام

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۶۴؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۷۳
(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۱۵۷

مطلب وي چې په پښتو کښې ترې په دريغ سره تعبير کوو. يعني که زما دريغ او خط السير په تاسو باندې ګران وي چې په سوو کلونو کښې مې تغير ورنه کړ او لاس مې ترې وانخست....

د اجماع معنی

۳_ په ﴿ فَأَجۡمِعُوٓاْ أَمۡرَكُمۡ ﴾ کښې د "أجمِعُوا" کلمه د اجماع څخه عبارت ده[۱]. يعني اې مشرکانو! زما د وژلو يا د زورولو په هکله خپل متفرق افکار راټول کړئ او په اتفاق سره يې تصويب وکړئ او په اجراء باندې يې عزم وکړئ او د تردد څخه يې وباسئ چې اجراء يې کړو او که نه.

د "غُمَّةً" تفسير

۴_ د ﴿ غُمَّةٗ ﴾ کلمه د پټولو معنی ورکوي، لکه چې نبي کريم ﷺ د مياشتې په باره کښې فرمايلي دي چې: «فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ»[۲] يعني که د روژې مياشت په تاسو باندې پټه شوه، چې د وريځې او ګرد غبار د کبله مو ونه شوه ليدی، نو بيا ورته اندازه وکړئ (او د شعبان د مياشتې ورځې دېرش پوره کړئ).

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راوځي چې: کوم تصويب چې تاسو زما په باره کښې وکړئ نو هغه مه پټوئ، ځکه چې پټول خو به يې هلته ضرور وي چې زما د تېښتېدلو خطر موجود وي، زه خو تاسو ته اطمنان درکوم چې زه تېښتېدونکی نه يم. د څرګندونې بله وجه يې دا ده چې تاسو ټول به زما په وژلو کښې اشتراک وکړئ او جمعيت به مو ښه پياوړی شي.

ځينې مفسرينو کرامو يې حاصل داسې اخستی دی چې: زما په باره کښې چې تاسو کوم تصويب وکړ نو هغه د اشکال او ابهام څخه وباسئ او د تجديد النظر ځای پکښې مه پرېږدئ[۳].

قضاء وپېژنئ!

۵_ په ﴿ ثُمَّ ٱقۡضُوٓاْ إِلَيَّ ﴾ کښې د ﴿ ٱقۡضُوٓاْ ﴾ کلمه د "قَضَاء" څخه اشتقاقه شوې ده، "قَضَاء" اصلاً فيصلې ته ويل کېږي. د فيصلې تنفيذ هم د قضاء په نامه يادېږي چې قولي فيصله تمامه شي او د عمل جامه واغوندي. مګر کله چې ورپورې د ﴿ إِلَيَّ ﴾ توری تعلق ونيسي، لکه چې دلته يې ورپورې تعلق نيولی دی، نو بيا ورسره د ايصال او رسولو مفهوم هم زياتېږي[۴].

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: اې مشرکانو! تاسو بيا خپلې فيصلې ته عملي جامه ور واغوندئ او په ما باندې يې تطبيق کړئ او هيڅ انتظار راته مکوئ او هيڅ مهلت مه راکوئ.

---

(۱) مفردات الراغب ص۹۵

(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۲۵۵

(۳) تفسير الطبري ج۱۱ ص۱۴۲

(۴) تفسير المنار ج۸ ص۴۶۰

د حق ویلو د مخنیوي دوه مهم عوامل

۶_ مونږ ته د افغانستان په څوارلس کلن انقلاب کښې ښه څرګنده شوه بلکې هر چا ته معلومه ده چې په حق باندې د خولې پټولو عمده عوامل همغه دي کومو ته چې نوح ﷺ اشاره کړې ده. هغه دا چې:

الف: ډېر خلک د ډاره حق پټوي، چې یا په خپل سر وډار شي، یا په مال او یا په بل شي.

ب: ډېر خلک د تمې د کبله هم په حق باندې خوله پټوي، چې یا مالي ورکړې ته په تمه وي، یا یې د چوکۍ نیولو ته سترګې په لار وي او بالآخره یا په دغو مطالبو باندې بریالي شوي وي خو د دوام او پایښت په تمه په حق باندې خوله نه شي ښوروِلی.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې د نوح ﷺ قوم د ده په باره کښې څه پرېکړه وکړه؟

مونږ وایو: چې الله ﷻ د همدوی د خولو څخه داسې حکایت کوي چې: ﴿ قَالُواْ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴾ [الشعراء:۱۱۶] یعنې دوی وویلې چې مونږ خو دې ډېر په تنګ کړي یاستو، نور تاته صبر نه شو کولی، نو که ته د خپل دریغ څخه لاس وانخلې ای نوحه (تاته وایو ښه پوه شه) نو ضرور هرو مرو به ته د رجم کړی شوو څخه وګرځې او د ډبرو لاندې به ووژل شې. په نتیجه کښې د هغوی د مهلت موده ختمه شوه او دنیاوي استفاده یې پوره شوه نو ټول پوپناه شوه.

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ﴾

[۷۴] بیا مونږ د ده (نوح ﷺ) څخه وروسته نور پیغمبران خپلو قومونو ته (وخت په وخت) ولېږل نو دوی (پیغمبران علیهم السلام) هغوی (خپلو قومونو) ته د څرګندو دلایلو (او معجزاتو) سره ورغله. خو هغوی (قومونه) نه وه چې په هغه شي باندې ایمان راوړي په کوم شي باندې یې چې لا د (پیغمبرانو د ورتګ څخه) وړاندې تکذیب کړی وه (او پرې کافر شوي وه بلکې خپل پخواني تکذیب ته یې ادامه ورکړه).

(ای پیغمبره) په دغه ډول سره مونږ د تجاوز کوونکو په زړونو باندې مهر لګوو (لکه څنګه مو چې د هغوی په زړونو باندې مهر لګولی وه).

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱_ د نوح ﷺ څخه وروسته ډېر پیغمبران تېر شوي دي، خو د مشهورو پیغمبرانو علیهم السلام نومونه دا دي: هود ﷺ، صالح ﷺ، ابراهیم ﷺ، لوط ﷺ، شعیب ﷺ او داسې نور.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ په دې مقام کښې د نورو پیغمبرانو حالاتو ته فقط په اشاره باندې اکتفاء وکړه او وړاندې یې د نوح ﷺ حالات څه تفصیلوار بیان کړه او په راتلونکو ایتونو کښې یې د موسی ﷺ حالاتوته لږ څه زیات تفصیل ورکړی دی؟

مونږ وایو _والله ﷻ اعلم_: دا ځکه چې:

الف: د نوح ﷺ قوم بوت پرستان وه، لکه څنګه چې قریش (د قرآن کریم لومړني مخاطبین) بوت پرستان وه، نو دوی په غوږ باندې ووهلی شوه لکه څنګه چې هغوی ته د الله ﷻ عذاب څخه بوتانو نجات ورنه شو کړی نو تاسو ته هم نجات نه شي درکولی.

ب: چا ته چې موسی ﷺ وراستولی شوی وه هغوی سخت متکبران وه، تردې چې د دوی مشر (فرعون) په خپل ځان باندې د رب نوم ایښی وه، الله ﷻ د همده د خولې څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴾ [النازعات:۲۴] یعنې زه ستاسو لوی رب یم. او دا خبره یې هم ترې حکایت کړې ده چې: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ مَا عَلِمۡتُ لَكُم مِّنۡ إِلَـٰهٍ غَيۡرِي ﴾ [القصص: ۳۸] یعنې: ای (د مخورو خلکو) ډلې! زه خو ستاسو دپاره د خپل ځان څخه په غیر په بل معبود باندې علم نه لرم، یعنې تاسو ته بل معبود نشته.

همدارنګه د قرآن کریم لومړني مخاطبین هم سخت متکبران وه. نو دوی ته اشاره ورکړه شوه چې لکه څنګه چې د فراعنه وو د تکبر کاسه نسکوره شوه همدارنګه به ستاسو تکبر هم د خاورو سره خاورې شي. نو ښه دا ده چې لږ سترګې راوغړوئ.

۳_ که څه هم ځینو علماوو کرامو په ﴿ كَذَّبُواْ ﴾ کښې مستتر ضمیر د نوح ﷺ قوم ته راجع کړی دی او د معنی حاصل یې داسې اخستی دی چې مونږ د نوح ﷺ څخه وروسته دهرو قومونو ته پیغمبران ولیږل خو دوی په هغه څه باندې ایمان رانه وړ کوم ته چې لا وړاندې د نوح ﷺ قوم دروغو نسبت کړی وه.

مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکر شوی ضمیر به په ﴿ قَوۡمِهِمۡ ﴾ کښې هغه قوم ته راجع وي کوم ته چې په ﴿ كَانُواْ لِيُؤۡمِنُواْ ﴾ کښې ضمیرونه راجع دي. نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې مونږ دهرو قومونو ته پیغمبران علیهم السلام ور واستول خو دوی د تکذیب څخه لاس واخلي، خو دوی په هغه شي باندې ایمان رانه وړ کوم ته یې چې د پیغمبرانو علیهم السلام د ورتګ څخه وړاندې د کذب نسبت کاوه او په خپل پخواني کفر او تکذیب باندې کلک پاتې شوه.

﴿ ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِم مُّوسَىٰ وَهَـٰرُونَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ بِـَٔايَـٰتِنَا فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ۝٧٥ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ مِنۡ عِندِنَا قَالُوٓاْ إِنَّ هَـٰذَا لَسِحۡرٞ مُّبِينٞ ۝٧٦

قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوٓا۟
أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ
لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ ﴾

[۷۵] بیا مونږ د دوی (د ډېرو پیغمبرانو) څخه وروسته موسی ﷺ او (د ده ورور) هارون ﷺ د خپلو ایتونو (معجزاتو) سره فرعون او د ده (د مجلس) مشرانو ته ولېږل، نو دوی (د هغوی دواړو د منلو څخه) لویي وکړه (او ترې منکر شوه) او دوی جرم (جنایت) کوونکی قوم وه.

[۷۶] نو کله چې زمونږ دپلوه دوی ته حق (دین) وراغی (ور ورسېد) نو دوی (سمدستي) وویلې چې: یقیناً دغه (حق) ښکاره جادو دی.

[۷۷] موسی ﷺ (د دوی د خبرې په رد کښې) وویلې چې: ایا (سمدستي پرته د سوچ څخه) تاسو د حق په باره کښې وایئ (چې یقیناً دا ښکاره جادو دی) هرکله چې تاسو ته درشي (بې درنګه پرې دغه حکم کوئ)، ایا دغه (چې تاسو یې په سترګو ګورئ) جادو دی؟ (ایا جادو داسې وي؟). او (په دې باندې علاوه دا یقیني خبره ده چې) جادوګران فلاح (کامیابي) نه شي موندلی (او تاسو به ډېر ژر وګورئ چې زه به کامیاب شم).

[۷۸] دوی (فرعونیانو) وویلې چې: ایا ته مونږ ته د دې دپاره راغلی یې چې ته مونږ د هغې لارې څخه واړوې په کومه باندې چې مونږ خپل پلرونه موندلي دي (او د هغوی څخه را پاتې ده)؟ او (بل د دې دپاره راغلی یې چې) د (مصر) په ځمکه کښې مشري (یا حکومت) ستاسو دواړو پورې (مختص) وګرځي؟ (دا به هیڅکله ونشي) او (مونږ هوښیار یاستو، ستا په مطلب باندې پوهېږو د همدې ځایه) مونږ نه یاستو چې تاسو دواړو ته معتقدین (باور کوونکي) جوړ شو.

ارتباط او د مطلب خلاصه

یعني: مونږ د نوح ﷺ څخه وروسته زښت ډېر پیغمبران خپلو خپلو امتونو ته ورلېږلي دي، چې وخت په وخت یې هغوی ته الهي ارشادات رسولي دي. او داسې امت نه دی تېر شوی چې په هغه کښې پیغمبر نه وي تېر شوی. آن تر دې چې موسی ﷺ او هارون ﷺ مو فرعون او د ده کابینې او د ده د مجالسو غټانو ته واستول. نو ای پیغمبره! اوس نو د فرعونیانو سره د دوی دواړو څه ناڅه حالات خپل امت ته د عبرت دپاره په لاندې ټکو کښې قرائت کړه:

۱_ موسی ﷺ او د ده ورور (هارون ﷺ) دواړو د خپل رسالت د اثبات دپاره ښې پخې معجزې فرعونیانو ته وروړې.

۲_ مګر هغوی مجرم قوم وه، جرم او جنایت یې خوی او عادت جوړ شوی وه، نو د همدې کبله یې د معجزاتو د منلو څخه تکبر وکړ او ورته تسلیم نه شوه چې ایمان یې پرې راوړی وی.

۳_ کله چې زمونږ دپلوه هغوی ته موسی علیه السلام حقایق وړاندې کړه او په معجزاتو باندې یې د حقایقو واقعیت اثبات ته ورساوه حتی چې فرعونیان ورباندې قلبًا قانع شوه، نو سمدلاسه یې د معجزاتو څخه انکار وکړ او د څرګند جادو نوم یې ورباندې کېښود چې دا جادو دی او موسی علیه السلام او هارون علیه السلام جادوګران دي.

۴_ موسی علیه السلام د هغوی نظر رد کړ او ورته یې وویلې چې: ای فرعونیانو! عجیبه ده چې تاسو په حق (حقایقو) باندې د جادو نوم ږدئ او هیڅ فکر او سوچ نه کوئ بلکې د ورتلو سره سم وایاست چې دا جادو دی.

۵_ ایا دغه معجزات جادو دي؟ حال دا چې جادوګران خو کامیابي نه شي ترلاسه کولی خو تاسو به _إن شاء الله ﷻ_ د هر ژر وګورئ چې زه کامیابي ترلاسه کړم.

۶_ کله چې فرعونیانو ونه شو کړی چې په معجزاتو باندې د جادو نوم تثبیت کړي نو د ایمان د نه راوړلو دپاره یې لاندې پلمې ونیولې:

الف: یوه دا چې په کوم دین باندې چې مونږ روان یاستو دا مونږ ته د پلرونو او نیکونو څخه راپاتې دی او ته غواړې چې مونږ د دغه دین څخه واړوې. نو په دغه مطلب کښې به ته هیڅکله بریالی نه شې.

ب: بله دا چې کوم دین چې تا راوړی دی دا په حقیقت کښې یو چل او فریب دی. ته غواړې چې د همدغه چل په ذریعه عوام وغولوې او سیاسي زعامت ترلاسه کړې. ته غواړې چې مونږ د دغې ځمکې (مصر) څخه وباسې او پخپله پکښې یو اسرائیلي حکومت جوړ کړې. حال دا چې د دغې ځمکې اصلي اوسېدونکي مونږ یاستو او تاسو خو د بل وطن څخه دلته هجرت کړی دی.

نو ای موسی! د حکومت خوبونه مه ګوره، او خپل ځان وپېژنه، مونږ به هیڅکله تا د یو پیغمبر په حیث قبول نه کړو او نه به ته په خپل سیاسي پلان کښې کامیاب شې.

توضیحات

۱_ که څه هم علماوو کرامو[۱] د دغو جملو ﴿ قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَـٰذَا ﴾ په تعریب کښې څه نور وجوه لیکلي دي مګر کوم شی چې مونږ ته څرګند او متبادر برېښي هغه دا دی چې:

الف: په ﴿ قَالَ مُوسَىٰٓ ﴾ کښې د ﴿ قَالَ ﴾ دپاره لاندې جملې مقولات دي:

﴿ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ﴾، ﴿ أَسِحْرٌ هَـٰذَا ﴾، ﴿ وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّـٰحِرُونَ ﴾.

ب: اما د ﴿ أَتَقُولُونَ ﴾ دپاره چې کومه جمله مقوله واقع شوې ده هغه مقدره ده، چې په "إِنَّ هَـٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ" په جمله باندې ترې تعبیر کولی شو، چې لږ وړاندې ذکره ده.

[۱] تفسیر الکشاف ج۲ ص۳۶۱

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې موسی ﷺ فرعونیان مخاطب کړه چې: ایا تاسو پرته د سنجش څخه په حق باندې د ښکاره جادو نوم ږدئ؟ دا خو ډېره بې انصافي ده. ایا دغه (معجزات) جادو دي؟ ایا زه جادوګر یم؟ که داسې وي نو زه به فلاح (کامیابي) مونده نه کړم ځکه چې جادوګران فلاح نه شي موندلی. مګر زه خپله کامیابي په سترګو ګورم او لږ وخت وروسته به یې تاسو هم وګورئ چې زه څنګه کامیابي ترلاسه کوم.

لفت څه معنی؟

۲_ په ﴿لِتَلْفِتَنَا﴾ کښې د "تلفت" کلمه د "لَفْتٌ" _لکه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "لَفْتٌ" تاوولو ته ویل کېږي. د همدې اصل څخه د "التفات" کلمه هم جوړه شوې ده چې یوه شي ته د سترګو د ور اړولو څخه عبارت ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای موسی! ته غواړې چې مونږ د خپلې پلارنۍ تګلارې څخه د خپل خان طرف ته تاو کړې؟ په دې مطلب به کامیاب نه شې.

کبریاء څه شي ته وایي؟

۳_ که څه هم د کبریاء معنی واضحه ده چې لویي او خپل خان لوی ګڼل دي، مګر په دې مقام کښې خینو علماوو کرامو[1] په پاچاهۍ سره هم تعبیره کړې ده. نو د معنی حاصل یې بیا داسې کېږي چې: ایا ته غواړې (ای موسی!) چې د مملکت واګې دې یوازې ستاسو دواړو په لاسو کښې پرېوزي او نور خلک دې ترې لاس په سر شي؟

الهي دعوت ته یې سیاسي رنګ ورکړ

۴_ فرعونیان په دې پوهېده چې جادوګران د خپل جادو څخه څه دنیاوي ګټې پورته کوي خو هیڅکله یې د جادو په زور چرته کوم حکومت نه دی رانسکور کړی او نه یې د حکومت د چپه کولو هڅه کړې ده، د دوی ټولې هڅې او هلې ځلې دخلکو د خوشاله ساتلو او پیسو پیدا کولو دپاره وي.
مګر د دې سره‌سره فرعونیانو د موسی ﷺ دعوت ته سیاسي رنګ ورکړ او ورته یې وویلې چې ته غواړې چې حکومت رانسکور کړې او د یوسف ﷺ غوندې یو خل بیا د مصر په مملکت باندې منګولې خښې کړې. دا ټول د دې دپاره چې عوام په غُصه او د خپل خان سره یې ملګري کړي.
مونږ ته په تجربه ثابته شوې ده چې اکثره متکبران د همدغه فرعوني چل څخه کار اخلي او عوام غولوي، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِى بِكُلِّ سَـٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۷

لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

[۷۹] او فرعون (خپلو پولیسو ته) وویلې (فرمان یې ورکړ) چې ماته (د مملکت) هر یو پوه جادوګر راولئ (زه غواړم چې د موسی ﷺ د جادو مقابله وکړم).

[۸۰] نو کله چې (پوه) جادوګران (ده ته) ورغله (ورغونډ شوه او په میدان کښې مقابلې ته ودرېده) نو موسی ﷺ دوی ته وویلې چې هغه څه واچوئ کوم چې تاسو یې اچوونکي یاست (په جادو باندې خپل وسه تمامه کړئ).

[۸۱] نو کله چې دوی (جادوګرانو پړي او همساګانې د جادو په توګه په میدان کښې) واچولې نو موسی ﷺ وویلې (او جادوګران یې مخاطب کړه چې): هغه څه چې تاسو پړې راتګ کړي دي (ننداري ته مو وړاندې کړي دي همدغه) جادو دی (نه هغه چې زه یې وړاندې کوم)، یقینًا الله ﷻ به یې ژر باطل (ناکام) کړي (او بطلان به یې خلکو ته ورڅرګند کړي)، بې شکه الله ﷻ د مفسدانو عمل نه اصلاح کوي (چې بطلان یې پټ پاتې شي).

[۸۲] او (بې شکه) الله ﷻ حق په خپلو حکمونو (اوامرو) سره حق جوړوي (واقعیت یې خلکو ته ورښکاره کوي) اګر که مجرمان (جنایتکاران دا کار نه خوښوي (او پرې خپه کېږي مګر مخنیوی یې نه شي کولی).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه محاوره (مباحثه) وه کومه چې فرعونیانو د موسی ﷺ سره کړې وه او د فرعون څخه یې پکښې الهام اخستی وه. یا په بل عبارت: د هرچا څخه وړاندې پخپله فرعون په معجزاتو باندې د جادو نوم کېښود او د خپلو مجالسو غړیانو ته یې په خوله کښې ورکړه چې دغسې وایاست. په دې ایتونو کښې هغې محاورې ته اشاره ده کومه چې موسی ﷺ د جادوګرانو سره ترسره کړې وه.

د مطلب خلاصه

یعني: فرعون خو د معجزاتو د لیدلو سره سم په هغو باندې د جادو نوم کېښود او خواصو او عوامو ته یې په خولو کښې ورکړه چې همدغه خبره تکراروئ څو په مونږ باندې پړه وانچوله شي. نو ذکره شوې مقابله په لاندې توګه پیل شوه:

۱ـ بیا د ذکرې شوې بهانې په تعقیب فرعون په خپل ټول قلمرو کښې فرمان صادر کړ چې ماته هر پوه یقیني جادوګر راولئ. څو په عمومي میدان کښې خلکو ته څرګنده شي چې زه رښتیا وایم او موسی ﷺ یقیني جادوګر دی.

۲ـ کله چې جادوګران راغونډ شوه او په میدان کښې مقابلې ته ودرېده نو په موسی ﷺ باندې یې غږ وکړ چې: ای موسی! ته خپل وار مخکښې کوې چې مونږ جواب درکړو او که مونږ خپل وار

مخکښې کړو او ته یې جواب راکوې؟.

۳ـ نو موسی ﷺ دوهم شق خوښ کړ، چې تاسو په میدان کښې د جادو په زور هغه څه واچوئ چې تاسو یې اچوونکي یاست، یعنې تاسو خپل زور تمام کړئ.

۴ـ کله چې جادوګرانو پړي او همساګانې میدان ته وغورزولې او د خلکو په نظر کښې یې په حرکت باندې راوستلې او په میدان کښې یې د مارانو تېل ماتېل جوړ کړ، نو موسی ﷺ دوی مخاطب کړه چې:

ای جادوګرانو! تاسو چې په کوم شي باندې راتګ وکړ دا ربښتیاني جادو دی. ډېر ژر به خلکو ته هم څرګند شي چې د جادو څخه په غیر بل شی نه دی. او دا څکه چې الله ﷻ به یې بطلان ښکاره کړي او د دغه مفسدانه عمل د فساد څخه به پرده پورته کړي او بالآخره هرچاته به جوته شي چې دغه کار د اصلاح دپاره صورت نه دی نیولی بلکې د افساد دپاره عملي بڼه ورکړه شوې ده.

۵ـ په دې باندې علاوه، په سات ګړی کښې به الله ﷻ په خپلو فرمانونو سره د حق حقیقت خلکو ته څرګند کړي او هم به د باطل بطلان خلکو ته وروپېژني، که څه هم دا کار مجرمان او جنایتکاران نه خوښوي. دوی خو غواړي چې حق او باطل خلط ملط او ګډوډ پاتې شي.

توضیحات

۱ـ کله چې موسی ﷺ د اول ځل دپاره فرعون توحید ته دعوت کړ، چې زه پیغمبر یم په ما باندې ایمان راوړه، نو هغه ترې د نبوت د اثبات دپاره معجزه وغوښتله. نو موسی ﷺ ورته سمدستي د خپلې همسا څخه (د الله ﷻ په إذن) اژدها جوړه کړه.

جادوګرانو ته همدغه خبره رسېدلې وه نو څکه دوی د مقابلې په وخت کښې د نورو جادوګرۍ څخه فقط د جادو په زور د مارانو او د ښامارانو په جوړولو باندې برید وکړ.

۲ـ په دې باندې علاوه، د ﴿ بِكُلِّ سَـٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴾ جملې څخه اشارةً معلومېږي چې په عین وخت کښې جادوګرۍ ډېره ترقي کړې وه او ټول وطن په همدې شق کښې په استاذانو او شاګردانو باندې ډک وه، مګر فرعون صرف تکړه تکړه جادوګران راوغوښتل.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت وه چې موسی ﷺ په مقابله کښې اولنی نوبت جادوګرانو ته ورکړ؟

مونږ وایو چې دغه کار لاندې ګټې درلودلې:

الف: که موسی ﷺ خپل وار وړاندې کړی وی نو څه لرې نه وه چې جادوګران بالکل د مقابلې څخه صرف نظر شوي وی. خلک وایي چې: "إِنَّمَا يَعْرِفُ ذَا الْفَضْلِ مِنَ النَّاسِ ذَوُوهُ" یعنې یقینًا بل څوک د فضل خاوندان دومره نه شي پېژاندلی لکه څنګه یې چې د فضل خاوندان پېژني.

د همدې کبله کله چې جادوګرانو د معجزې نندارە وکړه نو په ایمان باندې مشرف شوه.

ب: په دې صورت کښې به فرعون ته ښه بهانه لاس ته ورغلې وی، هغه دا چې جادوګرانو په جادو باندې پیل ونه کړ که نه نو د موسی ﷺ ښامار به یې تس نس کړی وی. لکه چې د جادوګرانو مسلمانېدلو په وخت کښې یې په هغوی باندې تور پورې کړ چې تاسو په جادو څرګندولو کښې اخلاص ښکاره نه کړ او په قصدي توګه مو ورته خپل ځانونه ملامته کړه.

ج: دا هم څه لرې نه وه چې د معجزې د اژدها د هیبته به ټول خلک متفرق او خواره واره شوي وی، نو بیا به ټولو خلکو نه وی لیدلي چې د جادوګرانو جادو په څه ډول د منځه لاړ.

﴿ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٞ مِّن قَوۡمِهِۦ عَلَىٰ خَوۡفٖ مِّن فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِمۡ أَن يَفۡتِنَهُمۡۚ وَإِنَّ فِرۡعَوۡنَ لَعَالٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوۡمِ إِن كُنتُمۡ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيۡهِ تَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّسۡلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُواْ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلۡنَا رَبَّنَا لَا تَجۡعَلۡنَا فِتۡنَةٗ لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحۡمَتِكَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ ﴾

[۸۳] نو موسی ﷺ ته عقیده ونه کړه (ایمان یې پرې رانه ووړ) مګر (د یعقوب ﷺ) اولادونو چې د موسی ﷺ د قومیانو څخه عبارت دي، (ایمان یې راووړ) خو د فرعون څخه په ډار باندې او (هم) د خپل جمعیت څخه (په ډار باندې) چې فرعون به یې په فتنه کښې واچوي (او معذب به یې کړي).

او (دوی په دغه خوف کښې حق په جانب وه ځکه چې) یقیناً (د مصر) په ځمکه کښې فرعون برلاسی (او سرکشه) وه او یقیناً نوموړی د مسرفانو څخه وه (چې په تعذیب کښې هم د حد څخه تېرېدونکی وه).

[۸۴] او موسی ﷺ خپل قوم ته وویل (څو یې اضطراب او وارخطایي ورکه شي) چې: ای زما قومه! (زما عزیزانو!) که تاسو یاست چې (واقعاً) په الله ﷻ باندې مو ایمان راوړی وي (لکه چې واقعاً مو پرې ایمان راوړی دی) نو خاص په همده ﷻ باندې توکل وکړئ (او دارېږئ مه) که تاسو غاړه اېښودونکي یاست (نو په الله ﷻ باندې توکل کولو ته هم غاړه کېږدئ).

[۸۵] نو دوی (اسرائیلیانو) وویل چې مونږ خاص په الله ﷻ باندې توکل کړی دی (دا حکم موهم ومانه)، ای زمونږ ربه! مونږ د ظالم قوم (فرعونیانو) دپاره فتنه مه ګرځوه (چې د دوی د تعذیب محل مونږ واقع شو).

[۸۶] او (ای زمونږ ربه!) مونږ ته په خپل رحمت سره د کافر قوم (فرعونیانو) څخه نجات راکړه (او زمونږ د تعذیب وسه مه ورکوه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د موسی ﷺ د نبوت نهایي نتیجه بیانه شوې ده او هم پکښې د موسی ﷺ او د بني اسرائیلو پورې اړوندو څو خبرو ته اشاره شوې ده، چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! یوازې دا نه چې موسی ﷺ جادوګرانو ته په مقابل کښې ماتې ورکړه بلکې موسی ﷺ د فرعونیانو په دعوت کښې ډېرې هلې ځلې وکړې او ډول ډول معجزات یې ورته څرګند کړه، خو د ده ﷺ د دعوت نهایي نتیجه دا راوختله چې:

۱_ په موسی ﷺ باندې د فرعون د قوم څخه د ګوتو په شمار څو محدودو کسانو ایمان راوړ، چې د قوم په مقابل کښې د یادولو قابل نه دي. اما د موسی ﷺ خپل قوم (اسرائیلیانو) ټولو ایمان راووړ، که کوم یو بې ایمانه پاتې شوی وي نو هغه دلته د تذکر وړ نه دی، خو دوی هم د یو پلوه د فرعون څخه ډارېدل چې د کومې خوا څخه را باندې خبر نه شي نو په فتنه کښې به مو واچوي او د تعذیب سره به مو مخامخ کړې بیا نو معلومه نه ده چې مونږ به د تعذیب سره سره په ایمان باندې ثابت قدمه پاتې شو او که نه. او د بله پلوه د خپل ټولګي څخه ډارېدل چې په دوی کښې کوم یو فرعون ته زمونږ جاسوسي ونه کړي. یا په بل عبارت: چرته په مونږ کښې کوم یو دستوري سړی نه وي داخل شوی چې زمونږ راز به ټول افشاء کړي.

۲_ دوی ځکه د فرعون څخه ډارېدل چې په هغه وخت کښې نوموړی په ځمکه کښې په ټولو خلکو باندې د پاسه او زورور وه. خو د دې سره-سره د چوکاټ څخه وتلی سړی وه (څه به یې چې خوښه شوه همغه به یې کول او د الهي حدودو څخه لا څه چې د انساني حدودو څخه هم تجاوز کوونکی سړی وه).

۳_ کله چې د موسی ﷺ قومیان ډېر وارخطا وه، چې زمونږ په ایمان باندې فرعونیان خبر نه شي، نو موسی ﷺ دوی ته په لاندې ډول باندې اطمنان ورکړه چې:

الف: ای زما عزیزانو! تاسو خو په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی، نو که همدا خبره رښتیا وي او تاسو په حقه باندې په الله ﷻ باندې عقیده کړې وي نو په همده ﷻ باندې توکل وکړئ او وارخطا کېږئ مه، الله ﷻ به تاسو ته د فرعونیانو څخه نجات درکړي.

ب: یا په بل عبارت: که تاسو په رښتیانې توګه د الله ﷻ د اوامرو پیروي کوئ او د همده ﷻ احکامو ته غاړه ږدئ نو د ده ﷻ یو امر خو دا هم دی چې بنه په کلکه ودرېږئ او د اضطراب او وارخطایۍ څخه ځانونه خلاص کړئ.

۴_ بني اسرائیل د موسی ﷺ په ارشاداتو باندې ډاډه شوه او ټولو په یوه خوله وویلې چې: مونږ بالکل په الله ﷻ باندې توکل کړی دی، هرڅه چې را پېښېږي، را پېښېږي به، مونږ لکه څنګه چې په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی همدارنګه یې اوامرو ته هم منقاد او غاړه اېښودونکي یاستو.

مګر د دې سره-سره خپل رب ﷻ ته سوال کوو چې ای زمونږ ربه! مونږ د ظالم قوم فتنه مه جوړوې، چې مونږ د هغوی د تعذیب لاندې واقع شو، او یا د استدراج په توګه زمونږ د تعذیب توان ورکړې، چې جنایات یې لا غټ شي او ستا د غضب بنه لایق جوړ شي.

ای زمونږ ربه! مونږ کمزوري انسانان یاستو او په خپل ایمان باندې ډارېږو چې بېرته مو کفر ته اړ نه باسي. ای زمونږ ربه! بلکې څنګه چې ستا پیغمبر (موسی ﷺ) مونږ ته د نجات وعده راکړې ده

نو په خپل رحمت سره همدغه وعده راته پوره کړه چې د کفارو د تعذیب څخه بچ پاتې شو. بالآخره ای زمونږ ربه! دغه کافر او ظالم قوم پوپنا کړې او د هلاک سره یې مخامخ کړې.

توضیحات

۱ـ مونږ د [البقرة:۱۲۴] ایت لاندې لیکلي دي چې د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه د اولادې معنی ورکوي او ځینې علماء کرام وايي چې په صغیرانو (ماشومانو) اولادونو کښې استعمالېږي.

اما په دې مقام کښې د ذکرې شوې کلمې په مصداق کښې اختلاف دی: چې دغه اولاده د فرعون د قوم پورې مربوطه وه او که د موسی ﷺ په قوم پورې. دا اختلاف په ﴿ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ ﴾ کښې د ضمیر له کبله منځته راغلی دی چې تفصیل یې دا دی:

الف: ځینې علماء کرام وايي[۱] چې دغه ضمیر فرعون ته راجع دی. اما دوی د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ د کلمې دپاره لاندې مصداقونه ښودلي دي:

اول: دغه کلمه په دې مقام کښې د قلیل یعنې لږ معنی ورکوي[۲]. نو د فرعون د قومیانو څخه چې څوک په ایمان باندې مشرف شوي وه د لاندې څو معدودو کسانو څخه عبارت وه[۳]:

۱ـ د فرعون مېرمن (آسیه علیها الرحمة). ۲ـ د فرعون خزاندار. ۳ـ او د خزاندار مېرمن. ۴ـ د فرعون د لور ماشطه (د سر ګومنځوونکې). ۵ـ یو بل سړی چې په پټه باندې یې د موسی ﷺ پلوي کوله. ۶ـ بالآخره ټول جادوګران چې دوی هم د فرعون د قومیانو څخه وه[۴].

دوهم: د فرعونیانو څخه چې څوک په ایمان باندې مشرف شوي وه هغوی د هغو اویا زره کورنیو څخه عبارت دي د کومو چې مورګانې د بني اسرائیلو څخه وې او پلرونه یې قبطیان (د فرعون قومیان) وه. او اولاد خو په نسب کښې د مور پیرو نه ګڼلی کېږي بلکې د پلار د نسب څخه شمېرلی کېږي.

په دې صورت کښې د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه په خپله معنی (اولاد) سره ده. او په عربي ژبه کښې دا عادت دی چې هغه خلک د اولاد په نامه باندې یادوي چې د چا مورګانې د پلرونو د قومیت څخه نه وي. د همدې کبله هغه خلک د (الأبناء) په نامه یادېږي کوم چې فارسیانو ښځو د جنګونو له کبله په یمن کښې زېږولي وه چې هلته د بندیانو په حیث بیولې شوې وې[۵].

ب: ځینې نور علماء کرام وايي چې ذکر شوی ضمیر موسی ﷺ ته راجع دی. اما دوی د موسی ﷺ د قومیانو څخه د هغو کسانو دپاره لاندې مصداقات په ګوته کوي کوم چې په ایمان باندې مشرف شوي وه:

---

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۷۸
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۲۷۷
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۲۷
(۴) المحرر الوجیز ج۹ ص۷۹
(۵) المحرر الوجیز ج۹ ص۷۸

اول: دوی د هغو کسانو څخه عبارت دي کوم چې اسرائیلي ښځو قبطي ښځو ته ورکړي وه څو د مرګ څخه یې بچ کړي، البته په هغه وخت کښې چې فرعون د اسرائیلي ماشومانو په وژلو باندې پیل کړی وه. دوی چې کله غټ شوه او موسی ﷺ مبعوث شو نو د هرچا څخه وړاندې پرې همدوی ایمان راوور[۱].

دوهم: کله چې موسی ﷺ هلته د پیغمبر په حیث ورغی نو خپلو قومیانو هم وړباندې په اوله وهله (وخت) کښې ایمان را نه ووړ مګر د دوی د مرګ څخه وروسته د دوی اولاده په ایمان باندې مشرفه شوه[۲].

دریم: د موسی ﷺ د قومیانو څخه سپین ږیرو او بوډاګانو ایمان رانه ووړ بلکې ځوانان او خام عمرې خلک په ایمان باندې مشرف شوه[۳]، چې فرعون یې لا جرئت نه وو تخریب کړی او د استقلال روحیه یې لا ېکښې نه وه مړه کړې.

تبصره

۲ـ مونږ ته بهتره بریښي چې په ﴿ مِّن قَوۡمِهِۦ ﴾ کښې ذکر شوی ضمیر موسی ﷺ ته راجع دی او د "مِنْ" توری د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ د کلمې دپاره بیان واقع شوی دی، چې د یعقوب ﷺ د اولادې څخه عبارت ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په موسی ﷺ باندې بل چا ایمان رانه ووړ مګر د یعقوب ﷺ اولاده په ایمان باندې مشرفه شوه چې د موسی ﷺ د قومیانو څخه عبارت ده.

مونږ خکه ذکره شوې کرنلاره خوښه کړه چې:

الف: راتلونکی ایت شریف همدغه ډول تفسیر تائیدوي چې: ﴿ وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوۡمِ إِن كُنتُمۡ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ ﴾ او موسی ﷺ وویلې چې: ای زما قومه! که تاسو په الله ﷻ باندې (رښتیانی) ایمان راوړی وي نو په الله ﷻ باندې توکل وکړئ او ډار مه کوئ.

که بالفرض د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه د ټول قوم څخه عبارت نه وی او ټول قوم په ایمان باندې نه وي مشرف شوی نو موسی ﷺ به هم ټول قوم ته د ډاډ ورکولو خبرې نه وی کړې، بلکې ټوله توجه به یې د هغوی دعوت ته ګرځولې وی.

ب: په دې تفسیر سره د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه په خپله معنی باندې پاتې کېږي چې "اولاده" ده. د یعقوب ﷺ اولادې ته د اسباط لقب ورکړی شوی دی، او مونږ د [البقرة:۱۳۶] ایت شریف لاندې لیکلي دي چې اسباط د اولادې څخه عبارت دی چې لمسیانو او کړوسیانو ته هم شاملېږي.

یا په بل عبارت: په نورو ځایونو کښې د یعقوب ﷺ د اولادې څخه په اسباط باندې تعبیر شوی

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۴
(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۷۰
(۳) روح المعاني ج۱۱ ص۱۶۸

ی او دلته ترې په ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ سره تعبیر وکړی شو. خو ځرګنده شي چي دغه دواړه کلمې په مفهوم او مصداق کښي متحدي دي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چي: د ذکر شوي طرز التفسیر په اعتبار سره هغه حصر د منځه ځي کوم چي د ﴿إِلَّا﴾ توري څخه ځرګندیږي. دا ځکه چي په موسی ﷺ باندي خو یوازي خپلو قومیانو ایمان نه وو راوړی بلکي د فرعونیانو څخه هم ځیني خلک په ایمان مشرف شوي وه. لکه چي په لومړني توضیح کښي ورته اشاره شوې ده؟

مونږ وایو چي: ذکر شوی حصر اضافي حصر دی، چي خپل قوم یوازي ایمان راووړ او د فرعون قوم ورباندي ایمان رانه ووړ. د دغه ډول حصر سره د ځینو فرعوني افرادو ایمان راوړل څه منافات نه لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چي: په دغه عبارت ﴿ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ ﴾ کښي د "مَلأ" کلمه خو هغه ټولګي ته ویل کیږي چي دوی په یوه فکر باندي متفق وي[1] چي د همدې کبله یې په خلکو باندي هیبت اچولی وي. او ظاهره دا ده چي د "هِمْ" ضمیر فرعون ته راجع دی، حال دا چي فرعون مفرد دی او ذکر شوی ضمیر د جمعې دی؟

مونږ وایو چي: د ذکر شوي تطبیق دپاره خو علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[2]، مګر کوم جواب چي مونږ ته په زړه پوری ښکاري هغه دا دی چي ذکر شوی ضمیر فرعون ته راجع نه دی بلکي په ﴿ ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ ﴾ کښي د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ یا "قَوْم" کلمو ته راجع دی. لکه څنګه چي د ﴿ أَن يَفْتِنَهُمْ ﴾ په جمله کښي د "هُمْ" ضمیر بالاتفاق د ذکرو شوو دواړو کلمو څخه یوې کلمې ته راجع دی.

نو په دې تقدیر د یو پلوه د ضمیرونو د انتشار (ګډوډی) مخه نیوه کیږي او د بله پلوه مطابقت حاصلیږي چي ذکرې شوې دواړه کلمې هره یوه معناً جمعه ده.

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چي په موسی ﷺ باندې یوازې خپلو قومیانو ایمان راووړ خو دوی د یو پلوه د فرعون څخه ډاریدل، چي په ایمان راوړلو به یې په غُصه شي، او د بله پلوه یې د خپل ټولګي څخه خطر درلود، چي په دوی کښي به دستوري خلک راننوتلي وي او فرعون ته به زمونږ ټول اسرار ورسوي او لا څه زیاتې خبرې به هم ورپسې وتړي، نو مونږ به په ایمان راوړلو سره د فرعوني غبَ امتحان سره مخامخ شو. الله ﷻ دې زمونږ سره کومک وکړي چي بېرته موکفر ته وانهړوي.

فِتْنَةً څه معنی؟

۵ـ ځینو علماوو کرامو[3] په ﴿ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ کښي د ﴿ فِتْنَةً ﴾ معنی

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۹۲

(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۲۶۸؛ تفسیر القرطبي ج۸ ص۳۶۹

(۳) الدر المنثور ج۴ ص۳۸۲

داسې اخستې ده چې: ای زمونږ ربه! فرعونیانو ته زمونږ په تعذیب باندې قدرت ورنه کړې، که نه نو دوی به لا زیات په کفر کښې ورقوي شي او ګومان به وکړي چې که مونږ په حقه نه وی او اسرائیلیان په باطله نه وی نو نن ورخ به دوی زمونږ د تعذیب لاندې واقع نه وی او مونږ به په دوی باندې مسلط نه وی.

مونږ ته بهتره برېښي چې د ﴿فِتْنَةً﴾ کلمه په هغې معنی باندې واخستله شي کومه چې د وړاندېنۍ جملې ﴿أَن يَفْتِنَهُمْ﴾ څخه اخستله کېږي. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: ای زمونږ ربه! لکه څنګه چې تاته زمونږ زړونه معلوم دي، چې مونږ په ایمان راوړلو سره د دې څخه دارېږو چې فرعونیان مو د تعذیب د شدت له کبله بېرته کفر ته وانه ړوي، نو ای زمونږ ربه! دغه ظالم قوم ته وسه مه ورکوې چې مونږ د خپلو تعذیبي عملیاتو محل وګرځوي او خپلې غُصې راباندې سړې کړي. ای زمونږ ربه! مونږ ته د دوی څخه نجات راکړه چې ایمان مو محفوظ پاتې شي او د خطر سره مخامخ نه شو.

د ایت شریف ارشاد

۶- څرنګه چې اسرائیلیانو د سوال څخه وړاندې په الله ﷻ باندې د توکل اظهار وکړ چې: ﴿عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا﴾ او بیا يې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾؛ نو معلومه شوه چې په الله ﷻ باندې د توکل معنی دا نه ده چې څوک د اسبابو د ترتیب څخه لاس واخلي او یا د سوال کولو دروازه -چې د کامیابۍ یو مهم سبب دی- په خان باندې وتړي، بلکې د توکل معنی دا ده چې سړی د اعتماد په لحاظ سره د اسبابو څخه خپل نظر قطعه کړي او په الله ﷻ باندې کامل اعتماد وکړي چې هرڅه د همده ﷻ په اختیار کښې دي او بس. دا ځکه چې د اسبابو په ترتیب باندې مونږ مکلف یاستو او دا زمونږ فریضه ده.

خلک وایي چې: "لَوْ لَا الأَسْبَابُ لَرُفِعَ الْإِمْتِحَانُ" یعنې که اسباب نه وی نو د امتحان لمن به ټوله شوې وی او هیڅوک به د امتحان لاندې نه وی واقع شوي.

﴿وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَٱجْعَلُواْ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُواْ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَٱسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾﴾

[۸۷] او مونږ موسی علیه السلام او د ده ورور (هارون علیه السلام) ته وحي وکړه چې تاسو دواړه خپل قوم لره په مصر (په ښار) کښې په کورونو کښې واوسوئ او (هم) تاسو (ټول) خپل کورونه (په خپلو کورونو کښې) جوماتونه (د لمونځونو ځایونه) جوړ کړئ او (خپل) لمونځونه ودروئ (د ټولو حقوقو سره یې اداء کړئ). او (ای موسی!) مؤمنانو ته (په نجات او د دښمن په اهلاک) زیری ورکړه.

[۸۸] او موسی علیه السلام ووېلې چې: ای زمونږ ربه! یقینًا تا فرعون او د ده (د مجلس) غټانو (غړو) ته په نړدې (حقیر) ژوند کښې د سنګارولو شیان او مالونه ورکړي دي (دا د دې دپاره چې دوی الله ﷻ ته راجع شي). ای زمونږ ربه! (د دغې ورکړې نتیجه دا شوه) چې ستا د لارې څخه (پخپله هم بې لارې شي او نور خلک هم) بې لارې کړي.

ای زمونږ ربه! د دوی په مالونو باندې محوه (او نابودي) ور نازله کړه او په زړونو باندې یې کلکوالی وربښکته کړه، نو دوی به تر هغه (وخته پورې) ایمان رانه وړي تر څو چې دردناک عذاب وګوري.

[۸۹] الله ﷻ ووېلې چې ستاسو دواړو دعاوې (سوالونه) قبول کړی شوه، نو تاسو دواړه باثباته اوسېږئ (وارخطا کېږئ مه) او د هغو کسانو د لارې پیروي مه کوئ کوم چې نه پوهېږي (په دغسې مواقعو کښې وارخطا کېږي او د الله ﷻ حکمتونه په نظر کښې نه نیسي).

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې موسی علیه السلام خپل قوم ته په توکل علی الله ﷻ باندې توصیه وکړه او هغوی دغه توصیه قبوله کړه او بیا یې الله ﷻ ته د خپل نجات غوښتلو لاسونه پورته کړه.

په دې ایتونو کښې دوی ته د نجات زیری ورکړی شوی دی او هم د سوال د قبول ځینې مقدماتي کارونو ته اشاره شوې ده.

د مطلب خلاصه

یعنې: او کله چې د فرعونیانو تکبر او غرور اوج (لوړې درجې) ته ورسېد او کوم فرصت چې مونږ دوی ته د ایمان راوړلو دپاره ورکړی وه هغه ختم شو، نو مونږ اراده وکړه چې دوی ته د پوپنا کولو دنیاوي جزا ورکړو. نو د جزا ورکولو نقشې په لاندې شرحې سره صورت ونیوه:

۱ــ د هر څه څخه وړاندې مونږ موسی علیه السلام او د ده ورور (هارون علیه السلام) ته لاندې ارشادات وحې کړه چې:

الف: اوس نو د فرعونیانو د هلاکت وخت نږدې شوی دی، تاسو خپل قوم ته توصیه وکړئ چې په مصر کښې په خپلو کورونو کښې اوسېدانه غوره کړي، نه دې په ښار کښې دېر تلل راتلل کوي او نه دې د مصر څخه دباندې په سفر باندې ووځي.

ب: همدارنګه تاسو په خپلو کورونو کښې د لمونځونو دپاره داسې ځایونه جوړ کړئ چې قبلې ته

مخامخ وي، نو هملته خپل لمونځونه په جمې سره اداء کړئ، ځکه چې لمونځ د نجات ډېره لویه وسیله ده.

ج: په دې باندې علاوه، ای موسی! مؤمنانو (خپلو قومیانو او پیروانو) ته زېره ورکړه چې ستاسو د نجات سوال قبول شوی دی او په نن سبا کښې به الله ﷻ د دښمن بېخ او بنیاد وباسي او تاسو ته به دنیاوي خوشالي او اخروي خوشالي دواړه په نصیب کړي.

۲_ کله چې موسی عليه السلام په یقین سره پوه شو چې په نن سبا کښې په فرعونیانو باندې بېخ ویستونکی عذاب ورنازلېږي او هم پوه شو چې د دې ځخه وروسته دوی ایمان نه راوړي، نو الله ﷻ ته یې د سوال لاسونه پورته کړه، چې په هر یو سوال باندې به یې هارون عليه السلام د "آمین" اواز پورته کاوه چې: ای ربه! دغه سوال قبول کړې.

موسی عليه السلام په لاندې ډول باندې سوالونه پیل کړه چې:

الف: ای زمونږ ربه! تا خو په خپل فضل سره فوعونیانو ته په دنیا کښې ښه پراخه مالونه او نعمتونه ورکړي وه او په دې باندې علاوه د زینتي (ډول او سنګار) شیانو کمی دې هم په دوی باندې نه وه کړی. برسېره پر دې، دوی ته دې اخروي نعمتونه هم ورکړه چې زه او زما ورور (هارون عليه السلام) دې د پیغمبرانو په حیث ورواستولو ځو دوی د دواړو ډولو نعمتونو (مادي او معنوي) شکریه اداء کړي او ستا په لاره باندې سم لاړ شي.

مګر دوی بالعکس د معنوي نعمتونو ځخه انکار وکړ او په مادي نعمتونو باندې دومره مغرور او متکبران شوه چې هم یې پخپله ګمراهي ته لاس واچاوه او هم یې ستا د لارې ځخه نور خلک بې لارې کړه.

ب: ای زمونږ ربه! فرعونیانو د دنیاوي نعمتونو ځخه داسې بده استفاده وکړه او په ګمراهۍ کښې یې ترې کار واخست لکه چې تا د همدې دپاره ورکړي وي چې خلک پرې ګمراه کړي.

ج: ای زمونږ ربه! د فرعونیانو مالونه او مادي نعمتونه محوه (نابود) کړه، همدومره خوشالي او پراخي یې بس ده، نور ټال او مهلت مه ورکوه.

د: ای زمونږ ربه! د دوی زړونه نور هم ورکلک کړه او ښه قوي مهر ورباندې ولګوه، چې دوی ترهغه ایمان رانه وړي ترڅو چې دردناک عذاب په سترګو وګوري، په هغه وخت کښې به ورته د ایمان راوړل ځه ګټه ونه شي رسولی او دا ځکه چې اضطراري ایمان ستا په نزد مقبول نه دی.

۳_ الله ﷻ موسی عليه السلام او هارون عليه السلام دواړه مخاطب کړه چې ستاسو دواړو سوالونه (زمونږ په نزد) قبول کړی شوه، خو تاسو دواړه لاندې ارشادات په نظر کښې ونیسئ:

الف: تاسو دواړه ثابت قدمه اوسئ او بالکل مطمئن شئ چې عذاب نازلېدونکی دی.

ب: او د هغو خلکو د لارې پیروي مه کوئ کوم چې په دغسې موضوعاتو کښې وارخطا کېږي او د عذاب په نزول باندې عجله کوي او د مصالحو او حکمتونو موجودیت په نظر کښې نه نیسي.

توضیحات

۱ـ اکثرو مفسرینو کرامو[۱] د لاندې دوارو جملو مضمون متحد ګڼلی دی او یوه ورته د بلې د تاکید ښکاره شوې ده چې:

لومړی: ﴿ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا ﴾. دوهمه: ﴿ وَٱجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً ﴾.

هغه دا چې کله فرعونیانو په بني اسرائیلو باندې د تعذیب کړۍ ورتنګه کړه او د دوی د عبادت ځایونه یې رنګ کړه، نو الله ﷻ موسی ﷺ او هارون ﷺ (دوارو) ته هدایت وکړ چې د خپل قوم دپاره په مصر کښې څه کوټې وټاکئ، چې دوی پکښې هملته عبادت وکړي. او خپلې همدغه ټاکلې شوې کوټې جوماتونه وګرځوئ، چې هم پکښې د جمې لمونځونه اداء کړئ او هم پکښې خپلې مشورې ترسره کړئ.

مګر کوم شی چې مونږ ته ذهن ته راځي ـ والله اعلم ـ هغه دا دی چې ذکرې شوې دواړه جملې هره یوه په بیل-بیل مطلب باندې دلالت کوي. نو د لومړۍ جملې څخه مونږ ته دوه مطلبه ذهن ته راځي:

یو دا چې خپلو قومیانو ته توصیه وکړئ چې په ښار کښې واوسېږي او اطرافو یا بهر ته لاړ نه شي او بالآخره باید د فرعونیانو د تېرې له کبله څوک هجرت ونه کړي او څوک چې د ښار څخه بهر وي هغوی ژر تر ژره ښار ته راوبلئ څو د هغې نقشې څخه بهر پاتې نه شي کومه چې ستاسو د نجات او د فرعونیانو د هلاکت دپاره د الله ﷻ د پلوه ټاکلې شوې ده.

په همدې مطلب باندې د ﴿ بِمِصْرَ ﴾ د کلمې زیادت دلالت کوي. که نه نو کورونه خو په بل ځای کښې نه وه بلکې ټول په ښار کښې واقع وه.

بل دا چې په ښار کښې هم باید دوی په خپلو کورونو کښې واوسېږي او د کورونو څخه بهر مرور او عبور ونه کړي، څو د ټاکلې شوې نقشې څخه ونه وځي چې یا بندي شي او یا ورته بل ضرورت وریېښ شي او د اسرائیلي اجتماع څخه ګوښه پاتې شي. په همدې مطلب باندې د ﴿ بُيُوتًا ﴾ کلمه دلالت کوي.

اما دوهمه جمله مونږ د همغه مطلب د اداء کولو دپاره کافي ګڼو کوم چې مفسرینو کرامو لیکلی دی، او لږ څه وړاندې ورته اشاره وشوه.

"بَوَّاء" څه معنی؟

۲ـ د "بَوَّأَ" کلمه اصلاً د "بَوَاء" ـ لکه "بَقَاء" ـ څخه اخستله شوې ده. "بَوَاء" دېته ویل کېږي چې په یوه ځای کښې د یوه شي ټول اجزاء (برخې) په مساوي توګه موقعیت ولري چې ټیټ او جګ پکښې نه وي[۲].

(۱) تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۵۵؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۷۸؛ تفسیر ابي السعود ج۴ ص۱۷۱

(۲) مفردات الراغب ص۶۳

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې مونږ موسی علیه السلام او هارون علیه السلام ته توصیه وکړه چې خپل ټول قومیان د څرمې د ښار په کورونو کښې واوسوي او هیڅوک بهر پرېنږدي.

قبله یعنې څه؟

۳ـ د ﴿ قِبْلَةً ﴾ کلمه خو اصلاً هغه حالت ته وضعه شوې ده په کوم حالت باندې چې مخ اړوونکی موصوف وي، لکه چې د اهل العربیه په نزد د (فِعْلَةٌ) وزن د حالت د بیان دپاره وضعه شوی دی. خو په عرف کښې په هغه مکان باندې دلالت کوي کوم ته چې لمونځ کوونکی په لمانځه کښې مخامخ ودرېږي[۱].

مګر په دې مقام کښېٔ اکثرو مفسرینو کرامو[۲] د ذکر شوې کلمې څخه د لمانځه ځایونه (جوماتونه) مراد کړي دي. او دا ځکه چې د لمانځه ځایونه عموماً داسې جوړېږي چې په هغه ځای باندې په امتیازي توګه مشتمل وي کوم ته چې لمونځ کوونکی مخامخ ودرېږي. لکه چې زمونږ په جوماتونو کښې د قبلې طرف په امتیازي توګه د "محراب" په شکل جوړ شوی دی.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په خپلو کورونو کښې د لمانځه دپاره ځایونه جوړ کړئ چې په دغو ځایونوکښې د قبلې جهت معلوم او څرګند وي.

موسی علیه السلام ځکه خپل امت ته په دغه سخت وخت کښې په لمانځه باندې د کلکوالي امر وکړه چې لمونځ د مشکلاتو څخه د خلاصون دپاره کونجي (کلي) ده. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث شریف ولولئ:

حذیفه رضی الله عنه وایي چې: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ صَلَّى»[۳] یعنې د الله جل جلاله پیغمبر ﷺ وه چې کله به ترې کوم کار راچاپېر شو (غمژن به یې کړ) نو لمونځ به یې کاوه (او د الله جل جلاله څخه به یې مشکل د حل کولو دپاره سوال کاوه).

په دغه وخت کښې د بني اسرائیلو قبله

۴ـ که څه هم مونږ د [البقرة:۱۴۵] ایت لاندې د یهودو د قبلې په هکله هغه معلومات لیکلي دي کوم چې د نجات څخه وروسته یې د دوی د قبلې پورې تعلق درلود. اما د نجات څخه وړاندې په مصر کښې د دوی (بني اسرائیلو) د قبلې په هکله مفسرینو کرامو مختلف اقوال لیکلي دي[۴] چې د دوی قبله په دغه وخت کښې کعبه شریفه، یا په بیت المقدس کښې صخره او یا بل ځای وه.

نو څرنګه چې په دې باره کښې نصوص موجودیت نه لري او برسېره پر دې تعین ته یې چندان ضرورت هم نشته، نو بهتره دا ده چې سړی پکښې سکوت وکړي[۵] چې د دوی قبله هره یوه چې وه

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۰۷
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۹۷؛ التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۴۷؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۵
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۸۵
(۴) روح المعاني ج۱۱ ص۱۷۱؛ التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۴۷
(۵) تفسیر المنار ج۱۱ ص۴۷۱

خو موسی ﷺ دوی ته امر وکړ چې په خپلو کورونو کښې همغې قبلې ته د لمانځه دپاره مخامخ خایونه وټاکي.

د "زِينَة" معنی

۵ـ مفسرينو کرامو د ﴿ زِينَةً ﴾ کلمه په دې مقام کښې په هغو شیانو باندې تفسیره کړې ده په کومو باندې چې ډول او سنګار حاصلېږي، لکه ګاڼې او لباس، فرشونه او سامانونه او هم نور تجملي شیان چې په سنګار کښې ترې کار اخستل کېږي[۱].

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې ډول او سنګار خو د ضروریاتو د پوره کولو څخه وروسته تحقق مومي، نو په دې کښې څخه حکمت دی چې د هغو مالونو څخه وړاندې ذکر کړی شو په کومو باندې چې د ژوند لومړني ضروریات پوره کېږي، او په ذکر کښې وروسته نه کړی شو؟

مونږ وايو چې: په هغه وخت کښې مصریان په ډول او سنګار باندې دومره زیات مین وه ترڅو چې دا شیان به یې د حیاتي ضروریاتو څخه وړاندې ګڼل، بلکې د دوی د مالونو زیاته برخه به په تجملي شیانو کښې مصرف کېده.

د ځینو خلکو څخه مو اورېدلي دي چې فرعون خپله ږیره په سرو یاقوتو باندې ښائسته کړې وه. د نوموړي د خولې څخه الله ﷻ د موسی ﷺ د نبوت څخه د انکار په هکله دا جمله هم راحکایت کړې ده چې: ﴿ فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ ﴾ [الزخرف: ۵۳] یعني: که موسی ﷺ رښتیانی پیغمبر وی نو په ده باندې د سرو زرو بنګړي ولې نه دي اچولي شوي (او په سرو یاقوتو باندې یې ولې ږیره نه ده ښائسته کړی شوې).

د طمس معنی

۷ـ د ﴿ اَطْمِسْ ﴾ کلمه د "طمس" ـلکه "ضرب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. د یوه شي نښې او اثار د منځه وړل او محوه کول د طمس په نامه یادېږي[۲]. نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای ربه! د فرعونیانو د مالونو اثار او نښې نښانې محوې او نابودې کړې چې د دې څخه وروسته نه په چا باندې ظلم او تېری وکړی شي او نه خپل بغاوت او سرکشۍ ته ادامه ورکړی شي. او دا ځکه چې د همدغه مالونو په سبب دوی په ځمکه کښې فساد او تخریب کوي.

خو یوه مفسر، چې اصلاً پخپله د مصر اوسېدونکی دی، ذکره شوې کلمه داسې تفسیر کړې ده چې[۳]: ای زمونږ ربه! د فرعونیانو مالونه د استفادې څخه محوه او نابود کړې چې په عبثیاتو او

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۲ ص۳۶۵
(۲) مفردات الراغب ص۳۱۶
(۳) الجواهر للطنطاوي ج۶ ص۷۷

تزیناتو او بالآخره په داسې شیانو کښې یې ولګوې چې دوی ترې نه دنیاوي استفاده وکړی شي او نه اخروي. نوموړي د فرعونیانو د مالونو د مصارفو د وجوهو څخه لاندې شیان هم ګڼلي دي چې:

الف: پخوانیو مصریانو به د خپلو مالونو غټه برخه په عبثیاتو کښې مصرف کوله، چې د مړو دپاره به یې د سرو زرو او سپینو زرو تابونه جوړول او خزانې به یې ورسره دفنولې.

ب: دوی به د مړو په قبرونو باندې بې اندازې غټ مصارف کول او په لعل او یاقوتو باندې به یې سنګارول.

ج: حتی چې په ۱۹۲۳ عیسوي کال په یوه هدیره کښې یوه ډېره لویه خزانه وموندله شوه چې بې اندازې لوړ قیمته غمي پکښې ځای په ځای شوي وه، خو د دغې خزانې په منځکښې د یوه پاچا کالبوت را تاو کړی شوی وه[1].

د: د خپلو خانونو په ډولې کولو باندې به یې ډېر غټ مصارف کول، حتی نارینه وو به په ډېره کښې د لوړ قیمت غمي او جواهرات زوړندول او په لاسونو کښې به یې د سرو زرو وبنې اچول او داسې نور.

مونږ وایو: که څه هم ذکر شوي واقعات به حقیقت لري مګر په دې مقام کښې یې د تفسیر په حیث قبول مشکل دی. دا ځکه چې که بالفرض فرعونیانو ذکر شوي کارونه د موسی ﷺ د ښېراوو په اثر کړي وي نو په کار دي چې د ښېراوو د قبول څخه وړاندې یې ذکر شوي عبثیات نه وی کړي، حال دا چې ذکر شوی مفسر وايي چې دا کارونه د مصر قدیمه رواجوانه دي.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې د دې جملې ﴿ وَٱشۡدُدۡ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ ﴾ معنی خو دا ده چې: ای ربه! د فرعونیانو په زړونو باندې کلکوالی ورنازل کړې او مهر پرې ولګوې ترڅو د هغه وخته پورې ایمان رانه وړي چې دردناک عذاب وګوري او هغه اضطراري حالت ته ورسېږي په کوم کښې چې ایمان مقبول نه دی.

نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه ډول ښېرا کول د یوه پیغمبر د شان سره مناسب دي؟ د دغې ښېرا معنی خو دا ده چې: ای ربه! فرعونیان د کفر په حالت کښې مړه کړې؟

مونږ وایو چې: د موسی ﷺ ذکره شوې ښېرا کټ مټ هغې ښېرا ته ورته ده کومه چې نوح ﷺ خپل قوم ته کړې وه چې: ﴿ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلٗا ﴾ [نوح:۲۴] یعنې ای ربه! ته کفارو (ظالمانو) ته مه زیاتوه مګر ګمراهي (او بې لارې).

نوح ﷺ ذکره شوې ښېرا د هغه څخه وروسته وکړه چې الله ﷻ ورته خبر ورکړ: ﴿ أَنَّهُۥ لَن يُؤۡمِنَ مِن قَوۡمِكَ إِلَّا مَن قَدۡ ءَامَنَ ﴾ [هود:۳۶] یعنې مونږ نوح ﷺ ته وحې وکړه چې ستا د قوم څخه نور

(۱) الجواهر للطنطاوي المصري ج۶ ص۸۱

خلک ايمان نه راوړي، مګر چا چې ايمان راوړی دی همغوی ستا د قوم د مؤمنانو ډله ده او بس.

همدارنګه کله چې موسی ﷺ ته الله ﷻ امر وکړ چې: ﴿ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ [يونس:۸۷] مؤمنانو ته د دښمن په هلاکت او د دوی په نجات باندې زيری ورکړه، نو د موسی ﷺ يقين راغی چې فرعونيان زياتې په ايمان باندې نه مشرف کېږي. نو د همغه شي ښېرا يې ورته وکړه کوم چې ده ته په وحې باندې ثابت شوی وه او خپل مبارک زړه يې ورباندې يخ کړ.

د ذکرې شوې ښېرا نظير دا جمله ده چې: "لَعَنَهُ الله"، البته کله چې د ابليس ذکر وشي. که بالفرض همدغه جمله څوک ونه وايي اوابليس ته لعنت ونه غواړي هم هغه خو ملعون دی، مګر د دغې جملې په تکرار سره سړی خپل ځان ښکاره کوي چې زه هم د شيطان دښمن يم.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ـ که څوک وايي چې ذکر شوې سوالونه خو ټول يوازې موسی ﷺ کړي وه حال دا چې د قبول په مرحله کښې ورسره الله ﷻ هارون ﷺ هم ملګری کړ چې: ﴿ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا ﴾ ستاسو دواړو ښېراوې قبولې کړی شوې؟

مونږ وايو چې: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما او د ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې کله موسی ﷺ ذکر شوي سوالونه د الله ﷻ حضور ته وړاندې کول، هارون ﷺ به ورباندې د "آمين" اواز پورته کاوه[1]. او د آمين کلمه خو د دعاء څخه په غير بل شی نه دی، يعنې ای ربه! دغه سوال قبول کړې. نو په حقيقت کښې دوی دواړه سوال کوونکي وه.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د سوالونو د اجابت څخه وروسته دوی دواړه مخاطب کړه چې: ﴿ وَلَا تَتَّبِعَآنِ سَبِيلَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ او تاسو دواړه د هغو خلکو پيروي مه کوئ چې هغوی نه پوهېږي؟

مونږ وايو چې: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې: «يَزْعُمُوْنَ أَنَّ فِرْعُوْنَ مَكَثَ بَعْدَ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ أَرْبَعِيْنَ سَنَةً»[2] خلک ګومان کوي چې يقيناً د دغې ذکرې شوې ښېرا څخه وروسته هم فرعون څلوېښت کاله ژوندی پاتې شو (او مهلت ورکړی شو).

نو الله ﷻ دوی دواړه مخاطب کړه چې: ستاسو سوالونه خو قبول شوي دي مګر عملي صورت به يې لږ څه وروسته تحقق مومي، نو تاسو ته په کار دي چې د ناپوهانو په شان بې صبري او وارخطايي ونه کړئ.

خو په ذکر شوي روايت کښې د «يَزْعُمُوْنَ» د کلمې څخه څرګندېږي چې رئيس المفسرين ﷺ په

---

(۱) الدر المنثور ج۴ ص۳۸۵، تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۲۹

(۲) الدر المنثور ج۴ ص۳۸۵؛ روح المعاني ج۱۱ ص۱۷۴

په حقیقت باندې د هر ښه پوهېږي. نو الله ﷻ ځلوېښت کلنې فاصله باندې چندان مطمئن نه دی. احتمال لري چې د «سَنَةً» کلمه به د ځینو راویانو څخه سهواً د "یَوْمًا" په بدل کښې روایت شوې وي او دا ځکه چې د فرعون په مقابل کښې د موسی ﷺ دعوت ټول ټال ایله شل کاله[1] او یا ځلوېښت کاله[2] دوام کړی دی.

﴿ وَجَٰوَزۡنَا بِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡبَحۡرَ فَأَتۡبَعَهُمۡ فِرۡعَوۡنُ وَجُنُودُهُۥ بَغۡيٗا وَعَدۡوًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدۡرَكَهُ ٱلۡغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ۝٩٠ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٩١ فَٱلۡيَوۡمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنۡ خَلۡفَكَ ءَايَةٗۚ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنۡ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ۝٩٢ وَلَقَدۡ بَوَّأۡنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدۡقٖ وَرَزَقۡنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ فَمَا ٱخۡتَلَفُواْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقۡضِي بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ۝٩٣ ﴾

[۹۰] او مونږ بني اسرائیل د بحر (بحیره قلزم) څخه تېر کړه نو فرعون او د ده لښکرو دوی د بغاوت او تجاوز له کبله تعقیب کړه (دریاب ته ورپسې ورښکته شوه) آن تر دې چې ده (فرعون) ته غرقېدل ور ورسېده (په اوبو کښې ډوب شو) نو وې ویلې چې: ما عقیده کړې ده (ایمان لرم) چې یقیناً شان دا دی چې د عبادت لایق نه دی مګر هغه اقدس ذات دی چې بني اسرائیلو پرې ایمان راوړی دی، او زه (همده ﷻ ته) د غاړې اېښودونکو څخه یم.

[۹۱] (نو فرعون ته وویل شو چې) ایا اوس (پرې ایمان راوړې) حال دا چې د دې څخه وړاندې دې ترې نافرماني کوله او د مفسدانو (فساد کوونکو) څخه وې (نو ستا ایمان قبول نه دی).

[۹۲] (دا هم ورته وویلی شوه چې) نو نن ورځ به دې (بوازې) بدن (لاش) ته نجات ورکړو (او د دریاب څخه به یې بهر واچوو، دا هم) د دې دپاره چې ته هغو خلکو ته (د الله ﷻ د کامل قدرت) یوه لویه نښه جوړه شې کوم چې (د قیامت د ورځې پورې) له تا وروسته (راتلونکي) دی.

او یقیناً زمونږ د ایتونو (د قدرتي نښانو) څخه ډېر خلک ضرور غفلت کوونکي دي (ترځو دوی راوېښ شي).

[۹۳] او یقیناً مونږ بني اسرائیل په سپېڅلي ځای کښې واوسول او هم مو دوی ته د پاکېزه (او لذیذو خوراکونو) څخه روزي ورکړه.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۳۶۷

(۲) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۶۷

نو (څه وخت وروسته دوی هم انحراف او اختلاف وکړ خو) دوی دا اختلاف ونه کړ (مګر په هغه وخت کښې يې وکړ) چې دوی ته علم ورغی (يا په بل عبارت: د جهالت څخه يې منشا نه وه نيولې بلکې د لجاجت د کبله مختلف شوه).

يقينًا ستا رب ﷻ به د دوی په منځکښې د قيامت په ورځ په هغو (مسائلو) کښې فيصله وکړي په کومو کښې چې دوی (په دنيا کښې) اختلاف کاوه.

ارتباط

په دې ايتونو کښې د هغې نقشې تعميل ته اشاره شوې ده د کومې د تعميل وعده چې بني اسرائيلو ته ورکړه شوې وه، چې دښمن به مو هلاک شي او تاسو ته به ډېرې خوشالۍ درکړی شي.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! بيا مونږ د بني اسرائيلو سره په خپله وعده باندې وفا وکړه، چې د دوی دښمن مو هلاک کړ او دوی ته مو نجات ورکړ او په فرعونيانو باندې مو خپله ټاکلې نقشه عملي کړه. نو په دې مقام کښې په خپل امت باندې د ذکرو شوو مطالبو لاندې نکات قرائت کړه:

۱ــ د هرڅه څخه وړاندې مونږ بني اسرائيلو ته امر وکړ چې د قلزم درياب په لورې حرکت وکړئ چې ستاسو مربوط کسان په مصر کښې يو هم پاتې نه شي. يا په بل عبارت: د فرعون زړه مو په دې قانع کړ چې بني اسرائيلو ته د وطن پرېښودلو اجازه ورکړي.

۲ــ کله چې دوی د ښار څخه ووتل نو فرعون په خپله اجازه باندې پښېمانه شو او نيت يې وکړ چې دوی د لارې څخه راستانه کړي. نو په همدې منظور يې ښه غټ لښکر راغونډ کړ چې د ده مهم اشخاص (د کابينې غړي) پکښې ټول شامل وه، نو پخپله يې د عمومي قومندان په حيث د بني اسرائيلو مظلومانو ټولګی تعقيب کړ.

۳ــ د فرعونيانو لښکر د بني اسرائيلو د ټولګي سره په داسې موقع کښې وليده چې هغوی د قلزم درياب څنډې ته رسېدلي وه. نو د همدې کبله هغوی هک پک او حيران شوه چې د يو پلوه فرعوني لښکر را روان دی او د بله پلوه درياب مخه بنده کړې ده، نو دا خبره يقيني ده چې مونږ د فرعوني لښکر په لاس کښې پرېوتلو او هغه مظالم به را باندې څو چنده کړي کوم به يې چې را باندې پخوا اجراء کول.

۴ــ موسی ؑ دوی ته ډاډ ورکړ چې د الله ﷻ وعده حقه ده، وارخطا کېږئ مه، ډېر ژر به الله ﷻ مونږ ته د خلاصون لاره را وښايي.

۵ــ په عين وخت کښې مونږ موسی ؑ ته امر وکړ چې درياب په همسا باندې ووهه څو تاسو ته لاره درکړي.

۶ــ کله چې موسی ؑ په خپله همسا باندې درياب وواهه نو په درياب کښې سمدستي دولس کوڅې جوړې شوې او اوبه د غرونو غونډې خای په خای ودرېدلې.

یا په بل عبارت: د دولسو کوڅو دیوالونه د اوبو څخه تشکیل شوه او لاندې ځمکه یې وچه کلکه شوه چې په ختو کښې د پښو ډوبېدلو خطره د منځه لاړه.

۷_ نو موسی ﷺ د خپل قوم دولس واړو قومونو ته امر وکړ چې هر قوم دې په خپله کوڅه کښې ورښکته او د دریاب څخه دې بلې خوا تېر شي.

۸_ بني اسرائیلو همدغه امر عملي کړ او هر قوم په خپله کوڅه کښې په حرکت شو.

۹_ په داسې وخت کښې چې بني اسرائیل د دریاب په معجزانه کوڅو کښې توزیع شوي وه او هیڅوک یې د دریاب په غاړه پاتې نه وه؛ فرعوني لښکر هلته ورسېد.

۱۰_ د دې کبله چې فرعون او د ده لښکر باغیان (ظالمان) او د انسانیت د حد څخه هم تجاوز کوونکي خلک وه، نو بني اسرائیل یې په دریاب کښې هم د تعقیب لاندې ونیوه، او دریاب ته ورپسې ورښکته شوه (په دریاب کښې یې هم وزغلول).

۱۱_ خو څه وخت چې بني اسرائیل د دریاب بلې خوا ته پوریوتل او د فرعوني لښکر وړاندېني خلک د دریاب بلې خوا ته نه وه پوریوتلي او آخرني خلک یې هم دریاب ته ورښکته شوه نو مونږ دریاب ته امر ورکړ چې اوس نو خپل طبعي حرکت پیل کړه.

۱۲_ سمدستي د اوبو ځای په ځای ولاړ دیوالونه په حرکت شوه او فرعوني لښکر د غرق سره مخامخ شو.

۱۳_ مګر کله چې فرعون ته ښه څرګنده شوه چې دا یې د ژوند وروستنی وخت دی نو دا کلمات یې په لوړ اواز سره وویلې چې: ما ایمان راوړی دی، دا یقیني خبره ده چې د عبادت لایق بل څوک نه دې مګر هغه اقدس ذات دی چې بني اسرائیلو وړاندې ایمان راوړی دی، زه هم همدغه اقدس ذات ته د غاړه ایښودونکو څخه یم او په خپلې پخوانۍ کړنلارې باندې پښېمانه یم.

۱۴_ د فرعون د ذکر شوي اضطراري ایمان په رد کښې ده ته وویل شو چې: ایا ته اوس ایمان راوړې؟ حال دا چې د دغه حالت څخه وړاندې دې د الله ﷻ څخه عصیان کاوه او د مفسدانو څخه وې، چې برسېره پر خپل کفر باندې نور خلک دې هم کفر ته هڅول او مجبورول.

۱۵_ ای فرعونه ستا دغه اضطراري ایمان زمونږ په نزد باندې مقبول نه دی چې ستا د نجات وسیله جوړ شي او تا د غرق څخه خلاص کړي.

۱۶_ نن ورځ مونږ فقط ستا بدن (بې روحه کالبوت) ته د دریاب څخه نجات ورکوو. دا هم له دې کبله نه چې تا په ایمان راوړلو باندې خوله وښوروله، بلکې د دې دپاره چې د قیامت د ورځې پورې د نورو متکبرانو او جابرانو دپاره تا یوه معجزه وګرځوو. څو په راتلونکي کښې بل څوک ستا دریغ خپل نه کړي.

۱۷_ اما دا خبره چې راتلونکي متکبران ستا څخه د عبرت درس نه اخلي، د دې اصلي وجه دا ده چې په خلکو کښې زیاتره زمونږ د معجزاتو څخه غافل دي او ځانونه یې پرې رانده کانه اچولي

دي. که نه نو زمونږ معجزات خو څه کمبود نه لري، بلکې ټول مخلوقات دلالت کوي چې زمونږ سره شریک نشته.

۱۸_ ای پیغمبره! دا وه د بني اسرائیلو د نجات وعده چې مونږ ورپوره کړه او نجات مو ورکړ. اوس نو په خلکو باندې د هغوی د دوهمې وعدې پوره کول په لاندې ټکو کښې قرائت کړه:

الف: دوی مو په نجات باندې علاوه په رښتیني مقام کښې ووسول او د شام او فلسطین ځمکې مو همدوی ته ورکړې، البته کله چې دوی د عمالقه وو سره جهاد وکړ او د هغوی د قبضې څخه یې ذکر شوي ترو تازه وطنونه وویستل.

ب: دوی ته مو په دغو وطنونو کښې پاکیزه او سپېڅلی خوراک او څښاک ورکړ، او هر ډول مادي او معنوي نعمتونه مو ورپېرزو کړه.

۱۹_ مونږ په خپله وعده باندې وفا وکړه مگر بني اسرائیلو په خپلو وعدو وفا ونه کړه او د څه وخته څخه وروسته یې په خلاف او شقاق او هم د خپل کتاب په تحریف او تاویل باندې پیل وکړ.

د دوی دغه اختلاف او ګډوډي، بلکې بې دیني، له دې کبله نه وه چې دوی نه پوهېده بلکې د علم سره سره یې بې دیني ته لاس واچاوه او اختلافات یې رامنځته کړه. حتی چې (ای پیغمبره!) ستا هغې څېرې ته یې بدلون ورکړ کومه چې د دوی په کتاب کښې ثبته وه، څو په خلکو باندې ستا د منلو په هکله اختلاف واقع کړي.

۲۰_ ای پیغمبره! د بني اسرائیلو د اختلافاتو د حل کولو دپاره خو الله ﷻ په تا باندې قرآن کریم نازل کړی دی چې په دنیا کښې پرې خپل مشکلات د منځه یوسي. اما د قیامت په ورځ خو به په یقیني توګه ستا رب ﷻ د دوی تر منځ په اختلافي مسائلو کښې فیصلې وکړې نو دوی به هلته په خپله کړنلاره باندې پښېماني ښکاره کړي. نو لکه څنګه چې د اضطرار په حالت کښې د فرعون ایمان مقبول ونه ګرځېده، دوی ته به هم اضطراري پښېماني څه ګټه ونه شي رسولی.

توضیحات

۱_ په دې باره کښې چې بني اسرائیلو د قلزم د بحیرې په لور حرکت وکړ، مفسرین کرام لاندې دوه نظره لري:

الف: ځیني وايي چې دوی د فرعونیانو څخه په پټه او په خفیه توګه په ذکر شوي عمل باندې لاس پورې کړ خو کله چې هغوی ورباندې خبر شوه نو د تعقیب لاندې یې واقع کړه[1].

ب: ځینې نور وايي چې موسی ؑ فرعون ته د دوه وو شیانو دعوت ورکړی وه: یو دا چې په ما باندې ایمان راوړه او د کفر څخه لاس واخله، او بل دا چې بني اسرائیلو ته اجازه ورکړه چې زه یې بېرته خپل اصلي ټاټوبي (وطن) ته بوځم.

[1] روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۱

نو د ډېر کش مکش څخه وروسته فرعون لومړنی دعوت رد کړ او قطعي جواب یې ورکړ، مګر دوهم دعوت یې ومانه او وطن ته د ستنېدلو اجازه یې ورکړه.
خو چې کله فرعون د بني اسرائیلو د بېرته تللو د حرکت څخه خبر شو او هم د هغوی په حرکت سره ناپاکه خدمتونه (لکه د خاک اندازونو پاکول) ځای په ځای پاتې شوه، نو په خپله اجازه باندې پښېمانه شو او د بېرته راګرځولو اراده یې وکړه[1].

تبصره

۲ـ مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه نظرونه یو تر بله څه منافات نه لري. څه لرې نه ده چې فرعون اجازه ورکړې وي، خو څرنګه چې موسی ﷺ ته د فرعون بې لوزي او وعده خلافي معلومه وه او پوهېده چې په خپله خبره باندې به ونه دربېږي، نو د همدې کبله به یې په خفیه توګه حرکت کړی وي او د تګ په وخت کښې به یې اطلاع نه وي ورکړې چې مونږ لاړو.
بیا به نو فرعون خپله خبره (اجازه ورکول) د پښو لاندې کړې وي او د وعده خلافۍ دپاره به یې دا بهانه نیولې وي چې تاسو ولې پرته د سابقه اطلاع څخه حرکت وکړ او زه مو خبر نه کړم.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې د بني اسرائیلو بېرته راستنول خو چندان مشکل کار نه وه، نو په فرعون باندې څه باعث وه چې پخپله یې د لښکر قومندانې په لاس کښې واخستله او په سر کښې روان شو. دا کار خو د یوه جنرال په ذریعه هم صورت موندلی شو. حتی د منطقې فرعونیانو هم د بې دفاع بني اسرائیلو د وړاندې تګ مخه نیولی شوه؟
مونږ وایو چې: د ذکرې شوې خبرې اصلي وجهه خو دا ده چې الله ﷻ غوښتل چې فرعون خپل مقتل (د وژلو ځای) ته ور ورسوي او د ده په وتلو سره د غټانو څخه هیڅوک پاتې نه شي او ټول هلاک شي. اما د اسبابو په اعتبار سره څه لرې نه ده چې فرعون لاندې وجوهو ته کتلي وي:
الف: څرنګه چې ساحران د فرعون د پلوه د موسی ﷺ د مقابلې دپاره را ټول کړی شوي وه خو په نتیجه کښې یې په موسی ﷺ باندې ایمان راووړ او ورسره ملګري شوه، نو شاید چې فرعون به دار شوی وي که پخپله په تعقیب کوونکو کسانو کښې شامل نه شي احتمال شته چې دوی هم په موسی ﷺ باندې ایمان راوړي. حال دا چې دوی خو د ساحرانو غوندې بې وسلې نه دي چې خطر ترې شتون نه لري، دوی خو ټول مسلح دي که د موسی ﷺ ملګري شي او د حکومت په مقابل کښې پیاوړې جبهه تشکیله کړي نو خطر به یې ډېر زیات وي، په دې باندې علاوه دا وېره هم شته چې په قصدي توګه یې مخه خوشې کړي چې ځئ په مخه مو ښه.
ب: ترڅو موسی ﷺ بهانه ونه نیسي چې مونږ ته فرعون اجازه راکړې ده، مونږ بېرته نه ستنېږو نو چې پخپله په تعقیب کښې شامل وي نو ورته به ووایي چې اجازه نه اجازه.

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۷۵

فرعون د دنیا څخه کافر تېر شوی دی

۴ـ ټول علماء کرام په اتفاق او اجماع سره عقیده لري چې فرعون د دنیا څخه د کفر په حال کښې تېر شوی دی او د مرګ په حال کښې چې نوموړي د ایمان کومه چیغه پورته کړې ده هغه د الله ﷻ په نزد باندې د قبول مقام ته نه ده رسېدلې[1].

برسېره په دې، په همدې مضمون باندې همدغه ایت شریف ﴿ ءَآلْـَٔـٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ ﴾ دلالت کوي. لاندې څه نور دلایل یې هم ولولئ:

الف: موسی ﷺ الله ﷻ ته سوال کړی وه چې: ای ربه! د دوی په زړونو باندې کلکوالی واقع کړه (مهر پرې ولګوه) څو ترهغه ایمان رانه وړي چې دردناک عذاب وګوري.

الله ﷻ ذکر شوی سوال قبول کړ چې: ﴿ قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا ﴾ [یونس:۸۹] یقیناً ستاسو دواړو سوالونه قبول کړی شوه.

نو معلومه شوه چې فرعون په داسې حال کښې مړ شوی دی چې په زړه باندې یې مهر لګېدلی وه.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ لَيَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ»[2] یقیناً الله ﷻ د بنده توبه ضرور قبلوي ترڅو چې د غرغرې حالت ته نه وي رسېدلی (چې روح یې ستوني ته ورسېږي).

ج: ټولو مجتهدینو اجماع کړې ده چې د نا امیدۍ په حالت کښې د ایمان راوړل مقبول نه دي[3]، چې د سړي یقین او باور راشي چې دغه دی مرګ راغی او د ژوند امید قطعه شو.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ ﴾ معنی خو دا ده چې فرعون د غرق په وخت کښې ذکرې شوې چیغې وکړې. حال دا چې په هغه وخت کښې خو د چا د خولې څخه اواز نه شي پورته کېدلی او اوبه یې مخه نیسي؟

مونږ وایو چې:

الف: د غرق څخه د غرقېدلو مقدمات مطلب دي. یعنې نوموړي په هغه وخت کښې ذکر شوی اواز پورته کړ چې د غرقېدلو علامات یې ولیده[4].

ب: د ﴿ قَالَ ءَامَنتُ ﴾ څخه په ژبه باندې ویلا مطلب نه ده بلکې نفسي کلام ترې مراد دی. یعنې د غرق په حالت کښې فرعون په زړه کښې ذکره شوې ویلا تېره کړه[5].

---

(۱) روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۴
(۲) سنن ابن ماجه ص۳۱۴
(۳) روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۷؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۷۶
(۴) تفسیر الکشاف ج۲ ص۳۶۷
(۵) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۵۴

ج: مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په فوق العاده توګه به فرعون ته د عين غرق په حالت کښې د خبرو توان ورکړی شوی وي، څو ترې الله ﷻ مونږ ته حکایت وکړي.

يادونه

۶ـ څرنګه چې د فرعون په ایمان او عدم ایمان کښې بحث کول چندان ارزښت نه لري، نو مونږ پکښې بحث نور نه اوږدوو. نو که د چا اوږده بحث ته رغبت وي هیله ده چې ځینو اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[1].

د فرعون د کالبوت (لاش) په باره کښې څه معلومات

۷ـ مونږ غواړو چې د فرعون د هغه لاش په هکله لاندې معلومات محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو کوم ته چې د ﴿ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ ﴾ په کلماتو کښې اشاره شوې ده، هغه دا چې:

الف: کله چې بني اسرائیل د بحر څخه پورېواته او فرعونیان پکښې غرق شوه نو د دوی ګومان نه وه چې فرعون به غرق شوی وي، نو الله ﷻ دریاب ته امر وکړ چې د نوموړي لاش (کالبوت) په خپله غاړه باندې وغورزوه، ترڅو پرې د هغوی باور راشي. دریاب همدا کار وکړ، بلکې د همغه وخته را په دې خوا اوبه مړی نه قبلوي او سرته یې را پورته کوي څو ټولو خلکو ته څرګند شي[2].

ب: د فرعون لاش د سینا د ټاپو وزمې څمکې په غربي طرف دریاب کښې موندل شوی وه. په همدغه ځای کښې یو غر دی چې د "جبل فرعون" په نامه يادېږي، او هلته یوه چینه ده چې د "حمام فرعون" نوم ورباندې اېښودلی شوی دی[3].

ج: یو مصري مفسر وايي[4] چې که څوک د ذکر شوي ایت شریف په معنی باندې نه پوهېږي نو زمونږ د وطن (مصر) موزیمونو ته دې مراجعه وکړي چې:

اول: زمونږ د مصر په موزیمونو کښې اوس هم د پخوانیو پاچاهانو لاشونه په صندقونو کښې بند پراته دي چې کفنونه یې نه دي خراب شوي او اندامونه یې یو د بل څخه نه دي جدا شوي. د دغو لاشونو ځیني لاشونه درې زره کاله، ځینې څلور زره کاله، ځینې پنځه زره کاله او ځینې لا آن شپږ زره کاله سابقه لري.

دوهم: د هغه فرعون لاش په کوم چې بحث روان دی او د "فرعون موسی" لقب یې ګټلی دی، د هغه اوږدوالی یو متر او دوه اویا سانتي (۷۲، ۱) دی او پلنوالی یې څلوېښتو سانتیو ته رسیږي[5].

(۱) روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۵؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۷۶؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۸۳؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۲۸؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۳
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۷
(۳) تفهیم القرآن ج۲ ص۴۴۸
(۴) الجواهر للطنطاوي ج۶ ص۷۹
(۵) الجواهر للطنطاوي ج۸ ص۸۴

﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ څه معنی؟

٧_ مونږ د [يونس:٢] ايت لاندې ليکلي دي چې په عربي ژبه کښې دا عادت شته چې د يو شي د ډېر توصيف او مدحې دپاره د صدق کلمه استعمالوي.

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې مونږ بني اسرائيل په ډېر ښائسته او سپېڅلی خای کښې واوسول.

پاتې شوه دا خبره چې هغه سپېڅلی خای کوم دی چې الله ﷻ ترې په ﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ سره تعبير کړی دی. نو د دې خای په تعين کښې علماوو کرامو تقريباً پنځه قوله کړي دي[1] چې:

الف: شام او بيت المقدس يې مصداق دی.

ب: أردن او فلسطين د ﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ معنی ده.

ج: جنوبي شام، يعنې هغه وطن چې په فلسطين باندې شهرت لري. او داسې نور.

په هر تقدير، په دې مقام کښې د بني اسرائيلو څخه همغه مشخص خلک مطلب نه دي کوم چې د بحر څخه تېر شوه بلکې مطلب د دوی څخه ټوله مجموعه ده چې لمسيو او کړوسيو ته يې هم شامليږي. دا ځکه چې د غزاګانو څخه وروسته له بحر نه د پورېوتلو خلکو اولاده په شام او فلسطين باندې مسلطه شوه او پخپله دوی خو ټول عمر د سينا په ټاپو وزمې ځمکه کښې تېر کړ.

﴿فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾﴾

[٩۴] نو (ای پيغمبره!) که (بالفرض المحال) ته د هغه شي (قرآن کريم) څخه په شک کښې واقع يې کوم چې مونږ تاته درنازل کړی دی نو (د شک د ويستلو دپاره) د هغو خلکو څخه پوښتنه وکړه کوم چې ستا څخه وړاندې (اسماني) کتاب لولي.

(خو ځکه ته شکمن نه يې چې) يقيناً تاته د خپل رب ﷻ د پلوه حق درغلی دی نو ته هرو مرو د شک کوونکو د ډلې څخه مه جوړېږه (او نه به ترې هيڅکله جوړ شې).

[٩۵] او (هم) هرو مرو ته د هغو کسانو څخه مه جوړېږه کوم چې د الله ﷻ ايتونو ته د دروغو نسبت کوي نو ته به د زيانکارانو (تاوانيانو) څخه وګرځې.

(١) زاد المسير ج۴ ص۵۳؛ روح المعاني ج١١ ص١٨٩

[۹٦] یقینًا هغه کسان چې په دوی باندې ستا د رب ﷻ خبره ثابته شوې ده (چې دوزخیان دي) دوی ایمان نه راوړي (که څه هم ستا تاریخي واقعي بیان د ایمان راوړلو دپاره کفایت کوي).

[۹۷] (دوی ترهغې ایمان نه راوړي) اګر چې دوی ته هره یوه (فرمایشي معجزه) ورشي (ورکړې شي) ترڅو چې درد ناک عذاب وګوري.

ارتباط

په دې ایتونو کښې په هغو مضامینو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده کوم چې د نوح ﷺ او د موسی ﷺ د حالاتو په بیان کښې وړاندې تېر شوه. هغه دا چې که بالفرض نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر نه وی او الله ﷻ ورته وحې نه وی کړې نو د هغوی د حالاتو څخه به یې یوه ورکي. څنګه هم نه وی بیان کړې.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! ته په حقه د الله ﷻ د پلوه خلکو ته وراستولی شوی یې، که نه نو ته خو نه د نوح ﷺ په کشتۍ کښې پورته شوی یې او نه د موسی ﷺ سره ملګری وې چې کله هغه د فرعوني لښکر د تعقیب لاندې واقع شو. نو خپل امت لاندې نکاتو ته متوجه کړه:

۱ـ څوک چې ستا په نبوت کښې شک لري نو هغه دې د اهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) څخه پوښتنه وکړي چې د نوح ﷺ او د موسی ﷺ حالات کټ مټ همدغسې نه وه لکه څنګه چې تا په خلکو باندې قرائت کړه؟

همدارنګه ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته پخپله د هاغو حقائقو څخه شکمن یې کوم چې مونږ تاته درنازل کړي دي نو ته هم د هغو اهل الکتابو څخه پوښتنه وکړه کوم چې ستا څخه وړاندېني کتابونه لولي. ته هغوی ته ووایه چې: تاسو په انصاف سره خبر راکړئ چې ایا رښتیا زما بیانات د واقع سره برابر نه دي؟

۲ـ ای پیغمبره! لکه څنګه چې تا د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام حالات په سترګو نه دي لیدلي، همدارنګه ته خو په لیک او لوست هم نه پوهېږې چې د هغوی تاریخ دې لوستی وي، او تا د چا سره شاګردي هم نه ده کړې چې کوم استاذ درته معلومات درکړي وي. بلکې حقیقت دا دی چې تا ته د خپل رب ﷻ د پلوه حقایق وحې کړی شوي دي او ته په حقه پیغمبر یې. نو نه دې ستا په نبوت کښې نور خلک د شک کوونکو څخه جوړېږي او نه ته پخپله په دغې ډله کښې شاملېږه.

۳ـ ای پیغمبره! هرڅوک چې ستا په نبوت کښې شک کوي هغوی په حقیقت کښې د الله ﷻ د ایتونو (دلایل) تکذیب کوي (د دروغو نسبت ورکوي). نو ته هرومرو د هغوی کسانو څخه مه کېږه څوک چې د الله ﷻ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي، که نه نو ته به هم د هغوی په شان د زیانکارانو (تاوانیانو) څخه وګرځې.

۴ـ ای پیغمبره! ستا د نبوت د اثبات دپاره ستا همدغه غیبي بیانات کفایت کوي مګر د چا په زړونو باندې چې مهر لګېدلی دی او ستا د رب ﷻ خبرېورباندې متحققې شوې دي (چې دغه ډول خلک ایمان نه راوړي) نو دوی ربښتیا ایمان نه راوړي او د ایمان د نه راوړلو دپاره د بهانې او پلمې په توګه فرمایشي معجزې غواړي.

۵ـ مګر حقیقت دا دی چې دغه ډول خلک به هیڅکله ایمان رانه وړي، که څه هم دوی ته ټول فرمایشي معجزات ورکړ شي، ترڅو چې په دوی باندې د فرعون غوندې حال نه وي ورغلی. یا په بل عبارت: دوی به هله ایمان راوړي چې دردناک عذاب وګوري او ایمان راوړلو ته مجبور او مضطر جوړ شي. خو افسوس چې د الله ﷻ په نزد اضطراري ایمان د قبلولو وړ نه دی، د همدې کبله د فرعون اضطراري ایمان مقبول ونه ګرځېد او د دنیا څخه د کفر په حال کښې لاړ.

توضیحات

۱ـ د ﴿ شَكٍّ ﴾ کلمه د دې دپاره وضعه شوې ده چې د سړي په نزد دوه متنافي شیان یو برابر وي او یوې خوا ته هم ترجیح موجودیت ونه لري[1]. نو شک هم د جهل (ناپوهۍ) یو ډول دی او چرته چې شک موجود وي نو جهل به ورسره ضرور موجودیت لري.

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای پیغمبره! که بالفرض تا ته دا دواړه خبرې یو برابرې وي چې قرآن کریم به په حقه د الله ﷻ د پلوه درنازل شوی وي او که نه؛ نو د اهل الکتابو څخه پوښتنه وکړه چې حقیقت درته معلوم شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې ایا ـالعیاذ باللهـ نبي کریم ﷺ د قرآن کریم په حقانیت کښې څه شک درلود چې الله ﷻ ورته د شک ویستلو لار وروښودله؟

مونږ وایو چې: د همدغه سوال د جوابولو دپاره مفسرینو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[2] چې اکثره غیر متبادر دي. که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ته فقط لاندې جواب په زړه پورې ښکاري:

نبي کریم ﷺ د قرآن کریم په حقانیت کښې څه شک او تردد نه درلود. د همدې کبله یې (کله چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو) وفرمایل چې: «لَا أَشُكُّ وَلَا أَسْأَلُ»[3] زه نه شک لرم او نه پوښتنه کوم. مګر څرنګه چې په قرآن کښې د عربي ژبې (محاورې) ټول اسالیب (طریقې) او باریکۍ مراعاتې شوې دي، ترڅو دوی ته بهانه په لاس ورنه شي چې مونږ څکه د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز یاستو چې په هغه کښې زمونږ د ژبې نزاکتونه (باریکۍ) نه دي مراعات شوي، که د قرآن کریم د

(۱) مفردات الراغب ص۲۷۱
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۶۱؛ زاد المسیر ج۴ ص۵۴
(۳) تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۶۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۳۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۳۸۹؛ عون المعبود ج۱۴ ص۱۱

بیان طرز د عربیت سره مطابق وي نو مونږ به ضرور یو سورت لاڅه بلکې د هر سورتونه جوړ کړي وي؛ نو د دې ژبې د بیان د اسالیبو څخه یو اسلوب (طریقه) دا ده چې کله-کله هغه مخاطب چې متیقن (پوه) وي داسې ګڼل کېږي لکه چې هغه ناپوه او شکمن وي.

په دغه ایت شریف کښې همدغه اسلوب معمول ګرځولی شوی دی. د همدې کبله د قرآن کریم د نزول په وخت کښې هیڅ ذکر شوی اعتراض ونه کړ. که نه نو هغوی خو د اعتراض د ځای موندلو ته د هرڅه څخه زیات خوشالېده.

پاتې شوه دا خبره چې په دې مقام کښې د ذکرې شوې طریقې په معمول ګرځولو کښې څه حکمتونه دي. نو مونږ وایو چې: الله ﷻ د خپل کتاب په اسرارو باندې د هر بنه پوهېږي خو احتمال شته چې لاندې حکمتونه به هم په نظر کښې نیولی شوي وي:

الف: ترڅو خلک په غوږ باندې ووهلی شي چې دا قرآن کریم د نبي کریم ﷺ خپل تصنیف نه دی، که نه نو ذکر شوی اسلوب به ورته په کار نه وی اچولی شوی.

ب: مشرکان اشارةً متوجه کړی شوي دي چې که تاسو په قرآن کریم کښې شک لرئ نو خپل شک په دغې طریقه وباسئ.

ج: د بیان دغه طرز (ډول) په زیات وثوق (اطمنان) باندې دلالت کوي.

که بالفرض په قرآن کریم کښې څه اشتباه وی نو ضرور به نبي کریم ﷺ ته هدایت شوی وی چې خوله پرې پټه کړه چې اهل الکتاب خبر نه کړې، که نه نو دروغ به دې افشاء شي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې اهل الکتابو خو خپلو کتابونو ته تحریف ورکړی وه او په دې باندې علاوه، هغوی خو د قرآن کریم د حقانیت څخه منکر وه، نو دغسې خلکو ته سوال راجع کول څه ګټه درلوده؟

مونږ وایو چې:

الف: د اهل الکتابو څخه هغه کسان مطلب دی کوم چې واقعًا اهل الکتاب وه، چې په خپل کتاب کښې یې تحریف نه وه کړی او په قرآن کریم باندې یې ایمان راوړی وه، لکه عبدالله بن سلام او نور.

ب: همدوی ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ [الرعد:۴۳] یعني ای پیغمبره! کفارو ته ووایه چې: زما او ستاسو ترمنځ الله ﷻ د شاهد په حیث بس دی (کفایت کوي) او هغه څوک هم چې د هغوی په نزد د کتاب علم دی.

ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه د یهودو او نصاراوو منصفان علماء اخستي دي.

ج: په دې باندې علاوه، د اهل الکتابو عداوت په هغه وخت کښې اوج ته ورسېد کله چې نبي کریم ﷺ مدینې منورې ته هجرت وکړ او دوی مستقیمًا د دعوت الی الله لاندې واقع شوه.

اما د هجرت څخه وړاندې خو ځينو کسانو د قرآن کريم په حقانيت باندې اعتراف کاوه خو د ايمان د نه راوړلو دپاره يې نورې پلمې جوړولې، چې دا عربو پورې خاص دي او داسې نور. د همدې مطلب ښه وضاحت په لاندې قيصه کښې[1] ولولئ:

'يوه ورځې قريشو اهل الکتابو ته يوه جرګه ولېږله څو د نبي کريم ﷺ په هکله د هغوی څخه پوښتنه وکړي چې ايا دا ربښتياني پيغمبر دی، ايا ستاسو په کتاب (تورات) کښې يې ذکر شته؟!

په هغه وخت کښې اهل الکتابو په پرېنده توګه اعتراف وکړ چې دا ربښتياني پيغمبر دی او په تورات کښې يې ذکر شته. کله چې ذکره شوې جرګه بېرته مکې معظمې ته ورستنه شوه او د اهل الکتابو شهادت يې ورته حکايت کړ نو هغوی وويلې چې دا او هغه (تورات، قران) دواړه د جادو کتابونه دي. الله ﷻ همدغه حکايت ته اشاره کوي چې: ﴿ قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا ﴾ [القصص:۴۸] يعنې مشرکان وايي چې دا دواړه کتابونه (قرآن کريم او تورات) د جادو دوه کتابونه دي چې يو د بل تائيد کوي.

﴿ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَءَامَنَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ ٱنظُرُوا۟ مَاذَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِى ٱلْءَايَٰتُ وَٱلنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنجِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ ﴾

[۹۸] نو (د کفارو د هلاکو شوو ښارونو څخه) ولې يوه داسې کلي (ښار) تحقق ونه موند چې (نافرمانو اوسېدونکو) يې ايمان راوړی وی، نو چې ايمان ورته ګټه رسولې وی (په دنيا او آخرت کښې يې نجات ورکړی وی. يعنې هيڅ‌ځا هم دا کار ونه کړ مګر (يوازې) د يونس ؑ قوم (ذکره شوې کړنلاره خپله کړه) هر کله چې دوی ايمان راوړ نو د دوی څخه مو په نژدې ژوند کښې د رسوايي عذاب پورته کړ او د څه وخته (د مرګ د وخته) پورې مو ورته ګټه ورسوله (د دنيايي استفادې موقع مو په فوق العاده توګه ورکړه).

[1] روح المعاني ج۲۰ ص۹۱

[۹۹] اوکه چېرته ستا د رب ﷻ اراده شوې وی نو هرومرو به هغو ټولو خلکو په مجموعي توګه (بالاختیار) ایمان راوړی وی کوم چې په ځمکه کښې (اوسېدونکي) دي. (نو د ټولو خلکو د ایمان راوړلو فقط یو صورت شته چې په زور ایمان راوړي) ایا نو ته په خلکو باندې د زور څخه کار اخلې ترڅو دوی (ټول) مؤمنان وګرځي؟

[۱۰۰] او هیڅ نفس ته (هیچا ته) دا نشته چې (بالاختیار) ایمان راوړي مګر د الله ﷻ په اذن (توفیق) سره (چې په دلایلو کښې د عقل څخه کار واخلي). او الله ﷻ په هغو کسانو باندې پلیتي (کفر) وراچوي کوم چې د عقل څخه کار نه اخلي.

[۱۰۱] (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: تاسو وګورئ چې هغه شیان څومره (ډېر) دي چې په اسمانونو او ځمکو کښې (د الله ﷻ په وحدانیت باندې دلالت کوي خو تاسو ترې استفاده نه کوئ)؟

او(ای پیغمبره! اصلي خبره دا ده چې) دلایل او ډاروونکي (پیغمبران) د داسې قوم څخه د عذاب مخه نه شي نیولی کوم چې (قصداً) ایمان نه راوړي (او زړونه یې مهر ولاک شوي وي).

[۱۰۲] نو ایا دوی انتظار وباسي (دوی منتظر نه دي) مګر د هغو کسانو د بدو ورځو مثل (ورځو) ته (منتظر دي) کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوي (هلاک شوي) دي. (نو ورته) ووایه چې انتظار وکړئ (مزه به یې وڅکئ) زه هم ستاسو سره د انتظار کوونکو څخه یم (چې کله به درباندې عذاب نازلېږي).

[۱۰۳] (ای پیغمبره د پخوانیو بدې ورځې داسې وې چې دوی به مو هلاک کړه او) بیا به مو خپلو پیغمبرانو ته نجات ورکړ او همدارنګه به مو هغو کسانو ته (نجات ورکړ) چې ایمان به یې راوړی وه (په پیغمبرانو باندې).

(ای پیغمبره!) مونږ همدارنګه په خپل اقدس ذات باندې (دا خبره ثابته ګرځولي ده) ثابته چې مونږ به مؤمنانو ته (د همېشه دپاره) نجات ورکوو (او دښمنان به یې هلاک کوو).

ارتباطونه

۱_ وړاندې ایتونه په دې تمام شوي وه چې د کومو کفارو چې په زړونو باندې مهر وهلی شوی دی هغوی د دردناک عذاب د لیدلو څخه پرته ایمان نه راوړي. په دې ایتونو کښې هغو کفارو ته اشاره شوې ده چې زړونه یې لا د مهر لګېدلو حالت ته نه وي رسېدلي.

۲_ دلته هغه سوال جواب شوی دی کوم چې د وړاندېنیو ایتونو څخه پورته کېدلی شو. هغه دا چې څه وجه ده چې ټول خلک بالاختیار ایمان نه راوړي. نو حاصل یې داسې راوځي چې:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د کومو کفارو چې په زړونو باندې مهر وهلی شوی دی هغوی په داسې وخت کښې ایمان نه راوړي چې دوی ته ګټه ورسولی شي، بلکې هغه وخت ته یې ټالوي چې هلته ایمان راوړل د الله ﷻ په نزد مقبول نه دي.

مونږ چې د پخوانیو سرکښانو څومره قومونه پوپنا کړي دي او بیخ مو د دوی ویستلی دی، دوی ټولو د عذاب د نزول په وخت کښې ایمان راوړی دی خو ایمان ورته ګټه نه ده رسولې او زمونږ په نزد مقبول نه دی ګرځېدلی چې ایمان ورته ګټه رسولې وی او د عذاب مخه یې ترې اړولې وي.

مګر صرف د یونس ﷺ قوم ته د عذاب د نزول په وخت کښې په فوق العاده توګه ایمان ګټه ورسوله او د عذاب مخه یې ترې واړوله. نو مونږ د دوی څخه شرموونکی عذاب پورته کړ او د څه وخته پورې مو دوی ته فرصت ورکړ چې د نژدې ژوند څخه استفاده وکړي.

اما د قیامت په ورځ لکه څنګه چې د نورو خلکو سره محاسبه صورت نیسي دوی به هم د محاسبې لاندې واقع شي. نو څوک چې د مرګ د ورځې پورې په ذکر شوي ایمان باندې ولاړ پاتې شوي دي هغوی ته به د نورو مؤمنانو په ضمن کښې نېکه جزا ورکړو، او چا چې د خپل ایمان څخه انحراف کړی دی نو هغه به د سزا سره مخامخ کړو.

ای پیغمبره! اوس نو هغه سوال جواب په لاندې ټکو کښې قرائت کړه کوم چې د چا ذهن ته ورځي چې ټول خلک ولې ایمان نه راوړي. هغه دا چې:

۱ـ ای پیغمبره! که ستا رب ﷻ غوښتې وی (اراده یې کړې وی) چې ټول خلک دې په ایمان باندې بالاختیار مشرف شي نو ضرور به د ځمکې ټولو اوسېدونکو بالاختیار ایمان راوړی وی او هیڅوک به کافر نه وی پاتې شوي. الله ﷻ د دې کار ځکه اراده نه ده کړې چې دا د حکمت څخه مخالف دی.

نو کله چې الله ﷻ د ټولو خلکو ایمان راوړلو ته اراده نه ده کړې خو د دې سره سره ستا زړه غواړي چې د ځمکې پر مخ هیڅوک کافر پاتې نه شي نو ستا د غوښتنې معنی دا ده چې ته د خلکو څخه هغه څه کول غواړې کومو ته چې الله ﷻ د موجودیت اراده نه ده کړې. ایا ته غواړې چې خلک په ایمان راوړلو باندې مجبور کړې، چې پرته د اختیاره د اضطرار په توګه ایمان راوړي؟ حال دا چې ته ښه پوهېږې چې اضراري ایمان د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی.

۲ـ ای پیغمبره! هیڅوک داسې نه شي کولی چې پرته د الله ﷻ د ارادې او پرته د ده ﷻ د اجازې (توفیق) څخه بالاختیار ایمان راوړي.

دا د الله ﷻ کار دی چې ځینو ته د ایمان راوړلو توفیق ورکوي، البته هغو خلکو ته چې د خپل عقل څخه کار اخلي او ورکړی شوي وسائل په همدې باره کښې په کار اچوي. بالمقابل الله ﷻ په هغو کسانو باندې پلیتي (کفر) وراچوي کوم چې د عقل څخه کار نه اخلي (په دلایلو او براهینو کښې په ښه نیت سره تفکر نه کوي).

۳ـ ای پیغمبره! د ایمان راوړلو دپاره خو بې اندازې دلایل شته دي خو چې څوک ترې کار واخلي، بلکې هر مخلوق په خالق باندې په ډاګه دلالت کوي. نو ته خلکو ته ووایه چې تاسو خو وګورئ اوسترګي رڼې کړئ چې په اسمانو او ځمکو کښې څومره دلایل موجود دي؟ ایا تاسو یې د شمېر لاندې راوستلی شئ؟

۴_ ای پیغمبره! اصلي خبره دا ده: څوک چې د عقل څخه کار نه اخلي، د دلايلو موجوديت او د ډاروونکو ډارول هغو ته څه ګټه نه شي رسولی او د تعصب او جهالت مخه يې نه شي نيولی ترڅو ايمان راوړي. په دغسې قوم باندې د الله ﷻ د عذاب خبرې تحقق موندلی دی نو دوی خپله تګلاره هيڅکله نه بدلوي.

۵_ نو دغسې خلک د بل شي انتظار نه وباسي، دوی فقط همدې ته منتظر دي چې د هغسې بدو ورځو سره مخامخ شي د کومو سره چې پخواني عناديان مخامخ شوي وه. نو بيا به دوی ايمان راوړي خو د الله ﷻ په نزد به مقبول نه وي، لکه څنګه چې د فرعون ايمان مقبول نه شو.

۶_ نو ای پيغمبره! دوی مخاطب کړه او اخطار ورکړه چې د خپل هلاک انتظار وکړئ، مونږ هم ستاسو سره ستاسو هلاک او بد عاقبت ته منتظر ياستو.

۷_ ای پيغمبره! د پخوانيو عناديانو کفارو سره زمونږ کړنلاره دا وه چې په هغوی باندې به مو عذاب ورنازل کړ او بيا به مو خپلو پيغمبرانو او د دوی ملګرو مؤمنانو ته نجات ورکړ. د بېلګې په توګه: مونږ موسی ﷺ او بني اسرائيلو ته نجات ورکړ او فرعونيان مو د هلاک سره مخامخ کړه.

۸_ ای پيغمبره! مونږ په خپل ځان باندې تفضلاً لازمه ګرځولې ده چې مؤمنانو ته نجات ورکړو.

توضيحات

۱_ که څه هم د يونس ﷺ او د ده د قوم قصې ته د "الأنبياء" او "الصافات" په سورتونو کښې اشارې شوې دي مګر ځنو مفسرينو کرامو[1] په دې مقام کښې هم ډېره مفصله ليکلې ده. که څوک فرصت لري نو هملته دې مراجعه وکړي خو مونږ فقط د لاندې ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: يونس ﷺ يو پيغمبر وه چې د عراق (موصل) په ښار کښې د نينوی ښارګوټي ته د پيغمبر په صفت ورولېږل شوی وه.

ب: د ښه اوږده دعوت څخه وروسته خلکو غوڅ جواب ورکړ چې ايمان درباندې نه راوړو.

ج: يونس ﷺ دوی ته خبر ورکړ چې تاسو به تر درېوو ورځو پورې ضرور د الهي عذاب سره مخامخ شئ.

د: د ذکر شوي تهديد څخه وروسته يونس ﷺ د ښار څخه بهرته لاړ، حال دا چې د الله ﷻ څخه يې د وتلو اجازه نه وه اخستې.

هـ: د ښار اوسېدونکي خبر شوه چې يونس ﷺ د ښار څخه بهر ووت، نو يقين يې راغی چې عذاب ضرور راتلونکی دی. د همدې کبله دوی ډېر تالاش وکړ چې يونس ﷺ مونده کړي او خپل ښار ته يې بېرته راستون کړي او د يوه حقاني پيغمبر په حيث يې ومني، خو افسوس چې لاس ته ورنغی.

و: دا د يو پلوه، او د بله پلوه د عذاب مقدماتي آثار هم ورڅرګند شوه؛ چې تکه توره وريځ راپورته شوه او د نينوی ښار يې احاطه کړ.

---

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۳۶۹

ز: نو الله د ښاریانو په زړونو کښې په اخلاص سره پښېماني واچوله او ټول په اخلاص سره د کفر څخه توبه تائب شوه.

ح: ټول ښاریان (واړه او زاړه) ښېدیا ته ووتل او په سوالونو او ژړاوو باندې یې پیل وکړ. حتی چې ساکښ څاروي یې هم ښیدیا ته ویستلي وه.

ط: نو الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړه او د عذاب مخ یې ترې واړاوه بلکې نجات یې ورکړ.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د فرعون توبه د اضطرار په حالت کښې قبوله نه کړه او د یونس ﷺ د قوم توبه یې مقبوله کړه؟

مونږ وایو چې:

الف: په فرعون باندې الهي عذاب احاطه کړې وه او اضطراري حالت یې یقیني شوی وه، اما د یونس ﷺ قوم خو لا د عذاب د حملې لاندې نه وه واقع شوی بلکې محض د عذاب څه نښې او اثار یې لیدلي وه. نو د دوی مثال داسې دی لکه چې یو مریض په خپل ځان باندې د مرګ څخه وډار شي او ایمان راوړي، خو د غرغرې په حالت کښې واقع نه وي[۱]. نو په دغسې وخت کښې ایمان مقبول دی. د همدې کبله نبي کریم ﷺ خپل تره (ابو طالب) په همدغسې وخت کښې ایمان ته دعوت کړ خو هغه قبول نه کړ[۲].

مګر د ﴿ كَشَفْنَا ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې دوی هم د عذاب له حملې لاندې واقع شوي وه او څه برخې یې ورباندې خوړې شوې وې.

ب: الله ﷻ ته د فرعون زړه معلوم وه چې په اخلاص سره یې توبه نه وه ویستلې، او د یونس ﷺ د قوم په اخلاص باندې پوه وه چې د کفر څخه یې لاس اخستی دی او رښتیانی ایمان یې راوړی دی[۳].

مګر دا جواب هم مونږ ته ډېر خوندور نه برېښي، ځکه چې د اضطرار په حال کښې خو د هرچا اخلاص زیات وي، لکه چې الله ﷻ د مشرکانو څخه حکایت کوي چې: ﴿ فَإِذَا رَكِبُواْ فِي ٱلْفُلْكِ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ﴾ [العنکبوت:۶۵] یعنې کله چې مشرکان په بېړیو کښې سواره شي نو الله ﷻ په داسې حال کښې بلي چې خپل دین یې همده ﷻ ته سوچه ګرځولی وي (هیڅ ټګي پکښې نه وي) مګر هرکله چې مونږ وچې ته نجات وکړو نو سمدستي دوی شرک کوونکي جوړ شي.

ج: نو له همدې کبله اکثره مفسرین کرام عقیده لري[۴] چې د اضطرار په حال کښې د یونس ﷺ

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۶۵؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۳۰
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۲۲۸ في سورة القصص
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۱۰۸؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۹۱
(۴) روح المعاني ج۱۱ ص۱۹۳؛ تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۷۰

د قوم توبه په اختصاصي توګه مقبوله ګرځولې شوې وه. شاید چې دوی ته د اختصاص ورکولو وجوه به دا وي چې:

اول: یونس ﷺ پرته د الهي اجازې ښار پرېښی وه او د آخره پورې یې خپل دعوت ته ادامه ورنه کړه، نو الله ﷻ دده قوم معذور وګاڼه او توبه یې د دوی قبوله کړه. اما موسی ﷺ خو د الله ﷻ په اجازې باندې حرکت کړی وه او په اصطلاح د وروستنۍ سلګۍ پورې یې دعوت ته ادامه ورکړه. یا په بل عبارت: موسی ﷺ ته الله ﷻ اطلاع ورکړې وه چې فرعونیان ایمان نه راوړي، ستا مسؤلیت بشپړ شو، د مصر څخه ووځه. او یونس ﷺ ته خو یې دغه اطلاع نه وه ورکړې چې ستا دعوت انجام ته رسېدلی دی.

دوهم: فرعونیانو خپل پیغمبر (موسی ﷺ) وځغلاوه او د وژلو یا راټیولو دپاره یې تعقیب کړ. او د یونس ﷺ قوم خو ـ بالعکس ـ د خپل پیغمبر پلټنه کوله چې ایمان پرې راوړي، خو پیغمبر ترې تللی وه.

د ایت شریف اشاره

۳ـ د یونس ﷺ د قوم له قیصې نه د اشارې په توګه معلومېږي چې دا هم د همدوی پورې اختصاص لري چې په خپل پیغمبر باندې یې په مجموعي توګه ایمان راوړی وه. په پیغمبرانو کښې بل داسې پیغمبر نه دی تېر شوی چې ټول امت یې په منلو باندې اتفاق کړی وي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ:

نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «عُرِضَتْ عَلَيَّ الأُمَمُ فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلُ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلانِ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ»[1] یعنې: په ما باندې امتونه راوړاندې کړی شوه (زما په وړاندې تېر کړی شوه) نو وړاندې کول (داسې) پیل شوه چې: یو پیغمبر به تېرېده یو سړی به ورسره وه، او پیغمبر به تېرېده چې دوه سړي به ورسره وه او پیغمبر به تېرېده چې ډله به ورسره وه، او پیغمبر به تېرېده چې هیڅوک به ورسره نه وه (چې هیچا به پرې ایمان نه وه راوړی).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې ایا نبي کریم ﷺ غوښتل چې خلک د اکراه په توګه ایمان راوړلو ته مجبور کړي، چې الله ﷻ ورته دا خطاب نازل کړ چې: ﴿أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤْمِنِينَ﴾ یعنې ایا ته غواړې چې په خلکو باندې زور وکړې ترڅو دوی مؤمنان جوړ شي. نو پوښتنه دا ده چې نبي کریم ﷺ خو ښه پوهېده چې د اکراه ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی، ایا دا ډول غوښتنه د ده ﷺ سره مناسبه وه؟

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۸۵۶

مونږ وایو چې: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د روایت په مطابق(۱)، نبي کریم ﷺ د ټولو خلکو په بالاختیار ایمان راوړلو باندې ډېر حرص کاوه، نو الله ﷻ ورته توصیه وکړه چې د ټولو خلکو د بالاختیار ایمان راوړل خو د الله ﷻ په اراده کښې نشته او کوم شي ته چې الله ﷻ اراده ونه کړي هغه تحقق نه شي موندلی، نو د ټولو خلکو ایمان راوړل داسې برېښي لکه چې ته د ټولو خلکو څخه اضطراري ایمان غواړې حال دا چې دا خو ته نه غواړې. نو بهتره دا ده چې د ټولو خلکو په ایمان نه راوړلو باندې دومره غمژن نه شې چې له ډېره غمه خپل ځان ووژنې.

ذکر شوي مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ لَعَلَّكَ بَـٰخِعٞ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾ [الشعراء:۳] یعنې شاید ته (له ډېره غمه) د خپل ځان وژونکی شې چې دوی ټول مؤمنان نه جوړېږي.

﴿ قُلۡ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمۡ فِي شَكّٖ مِّن دِينِي فَلَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِينَ تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنۡ أَعۡبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّىٰكُمۡۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ (۱۰۴) وَأَنۡ أَقِمۡ وَجۡهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفٗا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ (۱۰۵) وَلَا تَدۡعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۖ فَإِن فَعَلۡتَ فَإِنَّكَ إِذٗا مِّنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ (۱۰۶) وَإِن يَمۡسَسۡكَ ٱللَّهُ بِضُرّٖ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَۖ وَإِن يُرِدۡكَ بِخَيۡرٖ فَلَا رَآدَّ لِفَضۡلِهِۦۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۚ وَهُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ (۱۰۷) ﴾

[۱۰۴] (ای پیغمبره! عمومي اعلان وکړه او) ووایه چې: ای خلکو که چرته تاسو زما د دین په هکله په شک کښې یاست (زما دین نه پېژنئ) نو (زما د دین څو مهم ټکي دا دي چې) زه د هغه چا عبادت نه کوم چې تاسو بدون د الله ﷻ څخه (د هغوی) عبادت کوئ، لکن زه د هغه الله ﷻ عبادت کوم چې تاسو قبض کوي (ارواګانې مو اخلي)، او (هم) زه امر کړی شوی (مامور کړی شوی) یم چې (په دوامداره توګه) د یقین کوونکو (له ډلې) څخه وګرځم (و ووسم).

[۱۰۵] او (ماته توصیه شوې ده چې) خپل مخ دې (در نازل شوي) دین ته (په کامله توګه) په داسې حال کښې وروا روه چې (د ټولو باطلو ادیانو څخه همدغه دین ته) میلان کوونکی (وراوښتونکی) یې، او (هم دا) چې ته هرومرو د مشرکانو څخه مه جوړېږه.

[۱۰۶] او (هم دا چې) ته د الله ﷻ په غیر د هغه شيء (بوت) بلنه (عبادت) مه کوه چې نه درته ګټه رسولی شي او نه درته ضرر رسولی شي. نو که (بالفرض المحال دا کار) وکړې نو یقیناً ته به په دغه وخت کښې د ظالمانو د ډلې څخه شمېرل شوی یې.

(۱) تفسیر القرطبي ج۸ ص۳۸۵

[۱۰۷] او (هم راته ويل شوي دي چې) که چرته الله ﷻ تا ته څه ضرر ورسوي (سختي درباندې درولي) نو د دې (سختۍ) پورته کوونکی نشته مگر همدی ﷻ دی (او بس). او که چرته تاته د خير اراده وکړي (چې خوشالي درکړي) نو (دا به د الله ﷻ فضل وي او) د ده ﷻ د فضل تاوونکی هيڅوک نشته (هيڅوک پکښې اختيار نه لري). الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه هغه چا ته خپل فضل ورسوي چې اراده يې ورته وشي، او همدی ﷻ بښوونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د نبي کريم ﷺ دا تمه غوځه شوې ده چې ټول خلک به پرې په اختيار سره ايمان راوړي او د ځمکې پر مخ به هيڅوک کافر پاتې نه شي. په دې ايتونو کښې د کفارو دا تمه پرې کړی شوې ده چې نبي کريم ﷺ به د دوی باطل دين ته ور واوړي او په خپل حق دين باندې به پښې کېږدي.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! ته خلکو ته خپله ديني کړنلاره واضحه کړه، ترڅو د يو پلوه د دوی هغه تمه په قطعي توګه غوڅه شي چې ته به د دوی باطل دين ته ور واوړې، او د بله پلوه په دې باندې هم په يقيني توګه پوه شي چې ته د خپل حق دين څه برخې د دوی له دين سره خلط کولی هم نه شې، چې معجوني دين ترې جوړ شي، او بيا يې دواړه طرفه پيروي وکړئ. نو ټول خلک مخاطب کړه چې:

ای خلکو! که تاسو زما د دين څخه په شک کښې ياست نو زه تاسو ته خپل دين په لاندې ټکو کښې خلاصه کوم، نور تاسو فکر وکړئ چې ستاسو له دين سره يې توافق ممکن دی او که محال. ټکي دا دي:

۱_ زه د الله ﷻ څخه پرته د هغو کسانو او هغو شيانو عبادت نه کوم، کوم چې تاسو ورته په عبادت باندې سرونه ټيټ کړي دي. د دغسې پېروۍ تمه له زما نه غوڅه کړئ.

۲_ زه د هغه الله ﷻ عبادت کوم چې مونږ او تاسو يې ټول پيدا کړي ياستو او بيا مو مړه کوي او بالآخره د قيامت په ورځ به مو د قبرونو څخه راپورته کړي.

۳_ ذکره شوې کړنلاره ما پخپله خان ته.نه ده جوړه کړې بلکې زه مامور او مکلف يم چې د هغو کسانو څخه خپل خان شمېر کړم کوم چې د الله ﷻ په يووالي او د شرک په بطلان باندې ايمان درلودونکي دي.

يا په بل عبارت: زه په دغې لاره کښې يوازې نه يم بلکې يو لک او څلېرشت زره _زيات يا کم_ پيغمبران عليهم السلام په همدغې لاره باندې تېر شوي دي او د همدغې لارې پيروۍ ته يې دعوتونه چلولي دي.

۴_ زه د الله ﷻ د پلوه مخاطب کړی شوی يم چې ته خپله ټوله توجه همدغه الهي دين ته واړوه او د نورو ټولو باطلو اديانو څخه په بشپړه توګه خپل خان په څنګ وساته. يا په بل عبارت: زه د خپل

دین له یوه ورکي جزء څخه هم نه تېرېدنه کولی شم او نه پکښې د باطلو ادیانو یوه وړوکي جزء ته ځای ورکولی شم.

۵ـ ماته د الله ﷻ د پلوه توصیه شوې ده چې د ټولو باطلو ادیانو څخه عمومًا خپل ځان په څنګ وساته او خصوصًا د مشرکانو د ډلې څخه خپل ځان مه جوړوه، چې معجوني (ګډوډ) دین ورسره ترتیب کړې.

۶ـ ماته دا توصیه هم شوې ده چې د الله ﷻ څخه په غیر د هغو شیانو بلنه مه کوه کوم چې تاته د پیروۍ په صورت کښې ګټه نه شي رسولی او د بې اطاعتۍ په صورت کښې تاته د ضرر رسولو توان نه لري.

ماته دا ویل شوي دي که ته دا کار وکړې نو ته به په دغه وخت کښې د الله ﷻ د مقربو بندګانو څخه نه بلکې ته به د ظالمانو له ډلې څخه وشمېرلی شي.

۷ـ ما ته ویل شوي دي چې:

الف: که تا ته الله ﷻ څه سختي دړورسوي نو د دغې سختۍ پورته کوونکی او لرې کوونکی نه دی مګر فقط الله ﷻ دی او بس (د هیڅا توان نشته چې نجات درکړي).

ب: او که الله ﷻ تاته د خیر او کومې خوشالۍ اراده وکړي نو دا به د الله ﷻ فضل او کرم وي، نو په دغه صورت کښې به هیڅوک مونده نه شي چې د الله ﷻ د فضل مخه ستا څخه واړوي او تاته ونه رسېږي. دا ځکه چې الله ﷻ د خپل فضل پخپله باندې توزیع کوونکی دی، هرچا ته یې چې د خپلو بندګانو څخه اراده وشي هغه ته یې رسوي. نه یې څوک مخنیوی کولی شي او نه پکښې د چا هو یا نه ځایېږي.

۸ـ بالآخره ای خلکو! تاسو ټول پوه شئ چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی؛ نو که تاسو د کفر او شرک څخه لاس واخلئ نو په پخوانیو شرکیاتو او کفریاتو باندې به مو ونه نیسي او برسېره پر دې د نېکیو توفیق به هم درکړي.

توضیحات

۱ـ په دغه ایت شریف کښې ـچې اوس د بحث لاندې دیـ هغه اسلوب (طریقه) معموله ګرځولې شوې ده کومه چې په [یونس:۹۴] ایت کښې معموله ګرځولې شوې وه، چې پوره بیان یې هملته تېر شوی دی. هغهٔ دا چې: مشرکانو په خپل خیال یقین درلود چې د دوی دین د نبي کریم ﷺ د دین سره بالکل منافات لري او هغه ﷺ په خپل دین باندې دومره کلک دی چې د را اوښتلو امکان یې نشته. خو د دې سره‌سره دوی داسې وګڼل شوه لکه چې دوی په ذکر شوي مطلب کښې شکمن وي. نو د شک د پورته کولو دپاره نبي کریم ﷺ ته توصیه وشوه چې د خپل دین څو مهم ټکي ورباندې قرائت کړه.

شاید چې د دې اسلوب (طریقې) د استعمال حکمت به په دې مقام کښې دا وي چې ترڅو د ایمان راوړلو دپاره د مشرکانو اذهان اماده کړی شي. یعني ستاسو او د ایمان راوړلو ترمنځ یوازې ذکر شوی شک حائل (مانع) دی، نو که تاسو په دغې شرحې باندې د خپل شک مخنیوی وکړئ نو دستي به په ایمان باندې مشرف شئ.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د سختۍ (مشکلاتو) د رسولو په هکله د ﴿ وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ ﴾ کلمه نازله کړه او د خیر رسولو څخه یې د ﴿ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ ﴾ سره تعبیر وکړ. حال دا چې خیر او شر (دواړه) د الله ﷻ په اختیار کښې دي؟

مونږ وایو: که څه هم د دغې تفرقې دپاره ځنو مفسرینو کرامو[1] څو متعدد جوابونه کړي دي، مګر کوم شی چې په تبادر (چالاکۍ) سره د سړي ذهن ته ورځي هغه دا دی چې دلته به "تفنن في العبارة" په نظر کښې نیول شوی وي، څو د مطلب په اداء کولو کښې عبارتونه متعدد جوړ شي، چې پوره شرحه یې په علم البدیع کښې ذکره ده، والله ﷻ أعلم.

﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۸] (ای پیغمبره!) ووایه چې ای خلکو! یقیناً تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه حق (دین) درغلی دی؛ نو هرڅوک چې لاره مونده کړي (دین قبول کړي) نو بې شکه د خپل ځان دپاره یې لاره مونده کړه (ګټه یې همده ته راجع ده)، او هرڅوک چې لاره ورکه کړي (دین قبول نه کړي) نو بې شکه د خپل ځان (په ضرر) باندې یې لاره ورکه کړه (ټول ضرر یې خاص همده ته متوجه دی). او زه خو په تاسو باندې ځارونکی (ذمه وار) نه یم (ټاکلی) شوی.

[۱۰۹] او (ای پیغمبره!) ته د هغه شي پیروي کوه کوم چې تاته (د خپل رب ﷻ دپلوه) وحې کېږي، او (د کفارو په اذیتونو باندې) صبر کوه ترڅو چې الله ﷻ حکم (فیصله) وکړي.
او همدی ﷻ د حکم کوونکو (فیصله کوونکو له جملې څخه) ډېر بهتر فیصله کوونکی دی.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د یو پلوه د حق دین ځانګړي صفات بیان شوي وه او د بله پلوه د نبي کریم ﷺ مسؤلیت په تمامه معنی اداء کړی شوی وه. په دې ایتونو کښې د یو پلوه خلکو ته خپل

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۸۸

مسؤلیت په خپلو غاړو وراچولی شوی دی او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې ده چې په خپل دریغ باندې کلک ودرېږي.

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! کله چې تا په خلکو باندې د خپل دین ځانګړي صفات بیان کړه او خپل مسؤلیت دې پوره کړه، نو اوس دغو ټکو ته توجه وکړه:

۱ـ د هر شي څخه وړاندې یو ځل بیا ټول خلک مخاطب کړه او خپلو مسؤلیتونو ته یې متوجه کړه چې:

الف: ای خلکو! تاسو ته خو د بل چا د پلوه نه بلکې د خپل رب ﷻ د پلوه حق دین درغلی دی چې اختصاصي صفات یې تاسو په واضحه توګه واورېده او ما خپل مسؤلیت په بشپړه توګه اداء کړ، نو اوس ستاسو خپل کار دی چې ایمان ورباندې راوړئ او که خپل ځانونه په جهالت کښې پرېږدئ:

نو هرڅوک چې په ذکره شوې دیني لاره باندې لاړ شي نو ګټه یې فقط خپل ځان ته ده. او څوک چې دغه لاره پرېږدي او په غلطه لاره باندې لاړ شي نو دا یقیني خبره ده چې خپل ځان یې له خطر سره مخامخ کړه او په لوی لاس یې د هلاکت کندې ته ور ودانګل.

ب: زما همدومره مسؤلیت وه چې حق دین مې تاسو ته در ورساوه. زه په تاسو باندې نه د محافظ او څارونکي په توګه مقرر کړی شوی یم، چې ستاسو د کړو وړو څارنه وکړم، او نه زه ستاسو د کړو وړو ذمه وار یم چې ستاسو مسؤلیت ماته راجع کړی شي.

۲ـ ای پیغمبره! په خپل دریغ باندې کلک ودرېږه او صرف د هغه شي پیروي کوه کوم چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه وحي کېږي. او هم صبرناک (ثابت قدمه) اوسه او د کفارو په اذیتونو باندې حوصله مه خرابوه او استقامت د لاسه مه ورکوه، آن تر هغه وخته پورې چې الله ﷻ ستا او د کفارو په منځکښې په حقه فیصله وکړي.

او دا ځکه چې همدی ﷻ د ټولو فیصله کوونکو او حکم کوونکو بهتر فیصله کوونکی او حکم کوونکی دی، چې ټول کارونه یې په عدل باندې ولاړ دي.

يادونه

۳ـ که څوک غواړي چې د دې سورت د مطالبو خلاصه ولولې نو څینو اوږدو تفاسیرو[1] ته دې مراجعه وکړي.

د الله ﷻ په توفیق د "یونس" سورت ترجمه او تفسیر بشپړ شو.

۱۳۷۵/۹/۱۵ هـ ش

[1] تفسیر المنار ج۱۱ ص۴۹۴

هود(۱۱)

سریزه

۱ـ د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روایت دا سورت مکي سورت دی[۱] او د جمهورو علماوو کرامو هم همدا نظر دی[۲]، د دې سورت د نزول په وخت کښې د مشرکانو د پلوه په نبي کریم ﷺ باندې ډېر زیاتې تېرې روان وه.

په دغه وخت کښې د نبي کریم ﷺ تره (ابو طالب) مړ شوی وه چې د ده ﷺ څخه به یې دفاع کوله او أم المؤمنین خدیجة الکبری رضي الله عنها هم وفاته شوې وه چې د نبي کریم ﷺ زړه ته د اطمنان ورکولو دپاره یوه لویه تسلي ورکوونکې وه[۳].

د همدې کبله نبي کریم ﷺ په دغه کال باندې د "عام الحزن" نوم کېښود، یعنې "د غم کال".

۲ـ په دې سورت کښې د هود عليه السلام نوم هم څو ځایه ذکر شوی دی نو د هود په نوم سره نومولی شوی دی. خو مطلب دا نه دی چې ټول بحث یې د هود عليه السلام په حالاتو باندې څرخېږي.

۳ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: ټول ایتونه یې یو سلو درویشت (۱۲۳) دي[۴].

ب: د کلماتو شمېر یې یو زر شپږ سوه (۱۶۰۰) دی، او د حرفونو شمېر یې نهه زره پنځه سوه اوه شپېته (۹۵۶۷) دی[۵].

د دې سورت موضوعات

۴ـ دا سورت هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي موضوعګانو باندې بحث کوي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: د الله ﷻ د وحدانیت اثبات.

ب: د نبي کریم ﷺ د نبوت د ثبوت دلایل.

ج: د قیامت د ورځې د قیام ضرورت او په دغې ورځ کښې د محاسبې تحقق او د نتائجو نوعیت.

په دې باندې علاوه، په دې سورت کښې د څو پیغمبرانو علیهم السلام حالات هم بیان شوي دي، ترڅو د یو پلوه پرې نبي کریم ﷺ متسلي شي او د بله پلوه کفار په غوږ ووهلی شي چې ستاسو عاقبت هم د خسران او تاوان څخه په غیر بل شی نه دی.

ځینو مفسرینو کرامو[۶] د دې سورت مضامین خلص کړي دي او په متعددو بابونو او فصلونو کښې یې واضحه کړي دي. نو که څوک فرصت لري او مطالعه یې کړي ګټوره به ورته واقع شي.

(۱) الدر المنثور ج۴ ص۳۹۶
(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۲۰۲
(۳) في ظلال القرآن ج۴ ص۱۸۴۰
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۷۲
(۵) تفسیر الخازن ج۳ ص۲۹۶
(۶) تفسیر المنار ج۱۲ ص۱۹۸؛ تفسیر المراغي ج۱۲ ص۱۰۲

د دواړو سورتونو تناسب

۵_ دغه دواړه سورتونه (یونس، هود) سره یو تر بله کلک تناسب لري. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:
الف: دواړه مکي سورتونه دي او د عقايدو بحث ته دواړه زيات متوجه دي.
ب: هلته د نوح ﷺ حالاتو ته څه اشاره شوې وه او دلته پرې پوره رڼا اچولې شوې ده، لکه چې دا د هغه تفصيل وي.
ج: هلته هم د قرآن كريم په باره كښې ټولې دنيا ته د مقابلې دعوت (چلنج) ورکړی شوی وه او دلته هم همدغه کار صورت نيولی دی او داسې نور.
د: دا سورت هم د یوه پیغمبر (هود ﷺ) په نامه نومولی شوی دی لکه څنګه چې هغه سورت د یوه پيغمبر (يونس ﷺ) په نوم ياد شوی دی.
هـ: بالآخره دواړه سورتونه د ﴿ الٓر ﴾ په تورو باندې پيل شوي دي.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې يوه ورځ ابو بكر الصديق ﷺ پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! څه وجهه ده چې ته بې وخته سپين ږيری شوې؟ نبي كريم ﷺ جواب ورکړ چې: «شَيَّبَتْنِي هُودٌ وَالْوَاقِعَةُ وَالْمُرْسَلَاتُ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ»[1] يعني زه د هود سورت او دغو نورو سورتونو سپين ږيری کړم.
همدارنګه ذکر شوی حديث په نورو عبارتونو سره هم روايت شوی دی[2]؛ نو پوښتنه دا ده چې هغه څه شی دی چې دغه سورت پرې مشتمل دی او د نبي كريم ﷺ د سپين ږيرتوب سبب ګرځېدلی دی؟
مونږ وايو چې: علماوو کرامو په دې باره کښې لاندې وجوهات ليکلي دي:
الف: په دې سورت کښې د هلاکو شوو قومونو د ځينو قيصو د بيان څخه وروسته دا ارشاد ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاْ ﴾ نازل شوی دی. يعني: نو ای پيغمبره! ته هم لکه څنګه چې درته امر شوی دی مستقيم اوسه او هغه څوک دې هم باثباته اوسېږي چا چې ستا سره الله ﷻ ته رجوع کړې ده (ايمان يې راوړی دی) او تاسو ټول طغيان او سرکښي مه کوئ.
نو څه لرې نه ده چې نبي كريم ﷺ به په دې باندې غمژن شوی وي چې هسې نه چې زما امت د هلاکت سره مخامخ شي لکه څنګه چې پخواني قومونه هلاک شوي وه. لکه چې په ﴿ فَٱسْتَقِمْ ﴾ کښې د "ف" توری همدې مطلب ته اشاره کوي[3].
د همدغې وجهې تائيد په هغه خوب سره هم لاس ته راځي چې: د علماوو کرامو څخه يوه کس د نبي كريم ﷺ څخه په خوب کښې پوښتنه کړې وه چې: ای د الله رسوله! په سورت هود کښې هغه کوم شی دی چې ستا د سپين ږيرتوب سبب جوړ شوی وه؟ نو نبي كريم ﷺ ورته ذکره شوې جمله

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵
(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۳۵
(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۲

ښودلي وه چې زه ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ﴾ سپين ږيرى كړم[١].

ب: ځينې علماء كرام وايي چې د دې سورت او د دې سورت د امثالو له كبله خكه نبي كريم ﷺ سپين ږيرى شوى (يعنې غمژن شوى) وه چې دا د قيامت د ورځې د حالاتو په بيان باندې مشتمل دي او دغه حالات خو د قيامت په ورځ د ماشومانو څخه بوډاګان جوړوي[٢]. لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴾ [المزمل: ١٧] يعنې اى كفارو! كه تاسو په خپل كفر باندې كلك پاتې شئ نو په داسې ورځ كښې به د عذاب څخه خپل خانونه څنګه وساتئ چې هغه د ډېرو مشكلاتو له كبله ماشومان سپين ږيري كوي؟!

نبي كريم ﷺ ته خو الله ﷻ د قيامت په حالاتو باندې دومره علم وركړى وه لكه چې هغه حالات يې په مباركو سترګو باندې ليدلي وي. په همدې مضمون باندې د ده ﷺ لاندې حديث ډېره ښه رڼا اچوي چې په يوه اوږده حديث كښې يې فرمايلي دي: «وَاللهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا»[٣] يعنې په الله ﷻ مې دې سوګند وي كه چرته تاسو په هغه څه باندې پوهېدى چې زه پرې پوهېږم نو لږ به مو خندلي وي او ډېر به مو ژړلي وي.

نو كله به چې نبي كريم ﷺ د قيامت مشكلات راپه زړه كول نو په خپل امت باندې د زړه سوي له كبله به غمژن كېده، غمونه خو د سړي وېښتان سپينوي.

ج: ځينې مفسرين كرام وايي[٤] چې نبي كريم ﷺ د الله ﷻ د كتاب په اسرارو باندې ډېر ښه پوهېده، څه ضرور نه ده چې مونږ د ده ﷺ خبرې ته وجوه ولټوو. نو كېدى شي چې د غمژن كېدلو وجوه يې ذكر شوي وجوه وي او يا نور وي چې مونږ پرې علم نه لرو.

مونږ ته همدغه درېيم قول غوره ښكاري، والله ﷻ أعلم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۚ إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ ﴾

(١) الدر المنثور ج٤ ص٣٩٨
(٢) تفسير الخازن ج٣ ص٢٩٦
(٣) صحيح البخاري ج١ ص١٤٢
(٤) روح المعاني ج١١ ص٢٠٣

د ډېر مهربان (او) ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

(دا کتاب) داسې کتاب دی چې ایتونه یې (د نواقصو او خلل ورننوتلو څخه) محکم کړی شوي دي (او په حکمت باندې ډک کړی شوي دي) بیا (د ټولو ضروریاتو دپاره) تفصیل دار کړی شوي دي (چې هیڅ شی پکښې پټ نه دی پرېښودل شوی).

(دا کتاب څکه ذکر شوي صفات لري چې) د حکیم او خبیر (اقدس ذات) د پلوه (نازل کړی شوی) دی.

[۲] (ای پیغمبره! خلکو ته ووایه) چې: تاسو (د بل هیچا) عبادت مه کوئ مگر د الله ﷻ (او بس)، یقیناً زه ستاسو دپاره د همدغه (اقدس ذات ﷻ) د پلوه ډاروونکی او زیری ورکوونکی یم (او بس).

[۳] او (هم ورته ووایه) چې د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو کفریاتو) مغفرت وغواړئ (ایمان راوړئ او) بیا همده ﷻ ته (په هر کار کښې) رجوع وکړئ (ایمان ته ادامه ورکړئ) ترڅو تاسو ته د ټاکلي وخته (مرګه) پورې (د دنیا څخه) د ښائسته (نیکي) استفادې موقع درکړي او (هم) په صالحه اعمالو کښې د هر زیادت خاوند ته (زیات اجر) ورکړي.

او که تاسو (د دغه کتاب څخه) مخونه واړوئ نو زه په تاسو باندې د لویې ورځې (قیامت) له عذابه ډارېږم.

[۴] خاص الله ﷻ ته ستاسو بېرته ورستنبدل دي او (هم) همدا ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی (ستاسو بېرته ژوندي کول ورته څه مشکل کار نه دی).

ارتباط

وړاندېنی سورت (یونس) په دې تمام شوی وه چې: ای پیغمبره! د هغه شي پیروي کوه کوم چې تاته وحې کېږي. په دې ایتونو کښې همغه شی بیان شوی دی په کوم باندې چې نبي کریم ﷺ ته د پیروۍ امر کړی شوی دی، چې قرآن کریم دی.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د هر شي څخه وړاندې د ډېر مهربان او ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه دا کلام پیل کړه چې:

۱ـ تاته الله ﷻ داسې قرآن کریم درنازل کړی دی چې خپل خان پخپله ثابتوي. یا په بل عبارت: د دې کتاب د معجزاتو څخه همدا هم د ایمان د راوړلو دپاره کفایت کوي چې دا د همغو تورو څخه جوړ دی د کومو څخه چې د عربو کلامونه جوړېږي او جوړ شوي دي، لکه "ا، ل، ر" او داسې نور، خو د دې سره سره د ټولې دنیا فصحاء او بلغاء یې د مقابلې څخه عاجز دي او د ده د سورتونو څخه د یوه سورت په جوړولو باندې توان نه لري.

۲_ د معنی په اعتبار سره هم همدغه کتاب یوه لویه معجزه ده چې:

الف: ایتونه یې له حکمت څخه ډک دي، چې نه پکښې څوک د ګوتې د ایښودلو ځای موندلی شي او نه پکښې څه خلل او نیمګړتیاوې شته.

ب: خو په دې باندې علاوه دا کتاب تېر شوي حالات او راتلونکي حالات کټ مټ بیانوي، چې هیڅ تخلف پکښې نه موندلی شوی دی او نه به پکښې وموندلی شي.

ج: دا کتاب د داسې اقدس ذات (ﷻ) د پلوه نازل کړی شوی دی چې هم د حکمت خاوند دی او هم په هر شي باندې خبردار دی. نو له همدې کبله دا کتاب هم په حکمت باندې ډک دی او هم پکښې وړاندیني او ورستني علوم ځای په ځای کړی شوي دي.

۳_ ای پیغمبره! نو ته ټول خلک مخاطب کړه او د دې کتاب د نزول مطالب ورته تشریح کړه. ورته ووایه چې:

الف: ای خلکو! تاسو د الله ﷻ څخه پرته د هیچا او هیڅ شي عبادت مه کوئ. د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی او بس.

ب: زه تاسو خپل عبادت ته نه رابلم بلکې زه فقط تاسو د الله ﷻ د پلوه ډاروم چې که تاسو د دې کتاب توصیه د پښو لاندې کړئ نو به دنیا او آخرت کښې به د مشکلاتو سره مخامخ شئ: دا د یو پلوه، او د بله پلوه زه د الله ﷻ د پلوه تاسو ته زیری درکوونکی یم خو که تاسو د دې کتاب په مقتضی عقیده او عمل برابر کړئ او په عملي چوکاټ کښې یې پیاده کړئ.

ج: ای خلکو! د خپل رب ﷻ څخه د پخوانیو ګناهونو مغفرت وغواړئ نو تاسو به په تېرو شوو کفریاتو باندې هیڅکله ونه نیسي. ستاسو رب ﷻ په تاسو باندې ډېر مهربان او بارحمه دی.

د: ای خلکو! یوازې الله ﷻ ته توبه تائب شئ او په دې کتاب باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ، چې په دې کښې ستاسو د دنیا او آخرت ګټه نغښتې ده.

ه: نو که تاسو دا کتاب دستور العمل وګرځاوه نو الله ﷻ به تاسو ته په دنیا کښې خوندور ژوند درکړي او د مرګ د وخته پورې به د دنیا څخه ډېره پاکیزه او مزناکه استفاده وکړئ.

و: په دې باندې علاوه، د الله ﷻ په نزد به ستاسو یو بخري عمل هم ضائع نه شي او څوک چې هرڅومره زیاتې ښېګڼې وکړي نو هغوی ته به په دنیا او آخرت کښې زیات اجرونه او بدلې ورکړي.

ز: ای خلکو! که تاسو د دې معجزانه کتاب ارشادات د پښو لاندې کړئ او له منلو نه یې مخونه واړوئ نو زه په تاسو باندې د یو پلوه د دنیاوي عذاب څخه ډارېږم، چې د پخوانیو کفري قومونو غوندې به په تاسو باندې عذاب درنازل شي. او د بله پلوه ستاسو د آخرت غم راسره دی چې هلته به د لویې ورځې د عذاب سره لاس او ګرېوان شئ:

ح: ای خلکو! تاسو هیڅکله د الله ﷻ په حضور کښې د ودرېدلو څخه خلاصون نه شئ موندلی. او ستاسو خاص همده ﷻ ته رجوع ده. که ژاړئ او که خاندئ د همده ﷻ په حضور کښې به ودرېږئ او حساب کتاب به درسره کېږي.

ط: ای خلکو! تاسو دا خیال ونه کړئ چې خاورې شوي کالبوتونه به مو بېرته ژوندي نه شي کړی. او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی، ده ﷻ ته بیا راژوندي کول داسې دي لکه څنګه يې چې اول ځل تاسو ژوندي کړي یاست.

توضیحات

۱ـ دا ایتونو د دې سورت (هود) دپاره داسې حیثیت لري لکه چې د همدې سورت عنوان وي. یا په بل عبارت: په دې سورت کښې تر آخره پورې د ذکرو شوو ایتونو مطالب په ډول-ډول اسالیبو (طریقو) باندې بیانېږي. هغه مطالب دا دي:

الف: د قرآن کریم حقانیت، ب: د الله ﷻ توحید، ج: په دنیا او آخرت کښې د نیکانو جزا، د: په دنیا او آخرت کښې د متکبرینو او کفارو سزا، هـ: د قیامت د ورځې قیام او د خلکو هلته ورسته‌بدل. و: بالآخره د الله ﷻ کامل قدرت.

د أُحْكِمَتْ او فُصِّلَتْ معناوې

۲ـ که څه هم علماوو کرامو د ﴿ أُحْكِمَتْ ﴾ په تفسیر کښې څلور قوله کړي دي او د ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ په هکله يې شپږ ډوله تفسیر کړي دي[1]، مګر مونږ ته لاندې تفسیرونه غوره ښکاري:

الف: ﴿ أُحْكِمَتْ ﴾ معنی دا چې: الله ﷻ دا کتاب د نواقصو د موجودیت څخه پاک ساتلي دي چې هیڅکله پرې چا د عیب داسې ګوته نه ده ایښې چې په کوم دلیل باندې اتکاء ولري، او نه به يې پرې څوک کېږدي.

همدې مضمون تـه الله ﷻ اشـاره کـړې ده چې: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَـٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ﴾ [فصلت:۴۲] یعنې دغه کتاب ته نه د مخې د پلوه باطل (دروغ) راتلای شي او نه د شا د پلوه ورته نږدې کېدلی شي.

ب: ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ معنی دا چې: دا کتاب د ټولو ضروریاتو په تفصیل او بیان باندې مشتمل دی. لکه چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ تِبْيَـٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ ﴾ [النحل:۸۹] یعنې او مونږ په تا باندې کتاب (قرآن کریم) په داسې حال کښې درنازل کړی دی چې د هر شي بیانوونکی دی.

یادونه

۳ـ مونږ په ﴿ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ ﴾ او ﴿ أَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ ﴾ کښې د "أن" دواړه توري د ﴿ أُحْكِمَتْ ﴾، ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ دپاره تفسیریه ګڼلي دي. ځکه چې دغه دواړه کلمې اشارةً د قول معنی (ویلو) نه متضمنې دي.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۶۲، روح المعاني ج۱۱ ص۲۰۲

نو د معنی حاصل به داسې راخېژي چې: ای پیغمبره! د دې کتاب د تحکیم او تفصیل (اسرارو) په هکله خلکو ته ووایه چې: تاسو د بل هیڅ او بل هیڅ شي عبادت مه کوئ مگر د الله ﷻ او بس، یقیناً زه ستاسو دپاره د همده ﷻ د عذاب څخه داروونکی یم او د همده ﷻ په نعمتونو باندې زیری ورکونکی یم. او تاسو د خپل رب ﷻ څخه مغفرت وغواړئ.

مگر مفسرینو کرامو پکښې نور ډولونه تفسیرونه هم کړي دي[1]. که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې د استغفار او توبې څه فرق دی چې دواړه په یوه ایت شریف کښې ذکر شوي دي؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو دلته څو متعدد جوابونه کړي دي[2]، خو کوم جواب چې مونږ ته په تبادر سره ذهن ته راځي هغه دا دی چې: د ﴿ ٱسۡتَغۡفِرُواْ ﴾ معنی په دې مقام کښې دا ده چې د خپلې کفري کړنلارې څخه لاس واخلئ. او په ﴿ ثُمَّ تُوبُوٓاْ ﴾ کښې دې اشاره ده چې بیا همدغه حالت ته د مرگ د ورځې پورې ادامه ورکړئ، ترڅو د لاندې ایت شریف په مصداق کښې شامل شئ چې: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ ﴾ [فصلت: ۳۰] یعنې: یقیناً هغه کسان چې اقرار کوي چې زمونږ رب الله ﷻ دی (ایمان راوړي او) بیا پرې مستقیم اوسي نو ملائک به هغو ته په جنت سره زیری ورکړي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې الله ﷻ هغو خلکو ته د ښائسته ژوند وعده ورکړې ده کوم چې د پخوانیو کفریاتو څخه مغفرت وغواړي او الله ﷻ ته په ایمان راوړلو باندې رجوع وکړي، حال دا چې مونږ ډېر مؤمنان په تریخ ژوند کښې گورو چې روزي يې تنگه وي او د مشکلاتو سره مخامخ وي؟

مونږ وایو[3] څه لرې نه ده چې صالح خلک د ټولنې د فساد له کبله د روزۍ د تنگسې سره مخامخ شي، او پوره واضحه ده چې دنیاوي عذاب کله کله د جنایتکارانو څخه نورو ته هم تجاوز کوي.

په دې باندې علاوه، نېکان په دنیا کښې د روزۍ دتنگسې سره مخامخ کېږي، ترڅو الله ﷻ دوی ته لوی اجرونه ورکړي، خو د زړونو سکون او اطمنان د لاسه نه ورکوي. او پوره څرگنده ده چې د سړي ژوند په وارخطایۍ او اضطراب باندې ترخېږي، نه د روزۍ په تنگۍ باندې.

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص ۱۲۰

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۸۱

(۳) في ظلال القرآن ج۴ ص۱۸۵۴

﴿ أَلَآ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُواْ مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٥﴾ ﴾

[۵] خبردار! يقيناً دوی (کفار) چې دې خپلې سينې د دې دپاره تاووي ترڅو د الله ﷻ څخه (هغه څه) پټ کړي (کوم چې دوی په زړونو کښې پټ ساتلي دي). خبردار! الله ﷻ په هغو شيانو باندې پوهېږي کوم چې دوی يې (په زړونو يا مجالسو کښې) پټوي او په هغو شيانو باندې (هم پوه دی) کوم چې دوی يې ښکاره کوي (په ټولو وختونو کښې پرې پوهېږي خو په خاصه توګه) په داسې وخت کښې هم (پوهېږي) چې دوی ځانونه په خپلو جامو (او پوښاکونو) باندې په پرده کښې جوړوي (او خيال کوي چې څوک به رابانديې نه پوهېږي).

(په دې ټولو باندې علاوه) يقيناً الله ﷻ د سينو (زړونو) په حالاتو باندې پوه دی (چې لا بهر ته نه وي راوتلي).

ارتباطونه

۱_ وړاندېنې ايتونه د الله ﷻ د قدرت د عموم په بيان باندې تمام شوي وه او په دې ايت کښې د الله ﷻ د علم عموم ته اشاره شوې ده.

۲_ هلته د قرآن کريم ارشادات بيان شوي وه چې قران کريم ستاسو څخه دا-دا شی غواړي او دلته د خلکو غبرګون بيانېږي، لکه چې د شان نزول په روايتونو کښې پرې رڼا اچولې شوې ده.

شان نزولونه

د ذکر شوي ايت په شان نزول کښې علماوو کرامو څه متعدد روايتونه ليکلي دي[۱] لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

۱_ عبدالله بن عباس رضی‌الله‌عنهما وايي چې ځينو مسلمانانو ته حياء ورتله، البته کله به چې دوی د خپلو مېرمنو سره جنسي ارتباط نيوه او يا به يې اودس ماتاوه حال دا چې دوی به خپل ځانونه نه وه پټ کړي او څه پوښاک به يې نه وه اغوستی. نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ[۲].

۲_ د منافقانو څخه يو سړي، چې "الأخنس بن شُريق" نومېده، د نبي کريم ﷺ سره يې په زړه کښې زياته کينه او عداوت درلود او په ظاهر کښې يې ورسره ډېره ښه وضعه کوله، تا به ويل چې نوموړی د خپل زړه حالت د الله ﷻ څخه او يا د نبي کريم ﷺ څخه پټوي؛ نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ[۳].

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۶۴
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۷۷
(۳) اسباب النزول للواحدي ص۱۷۹

۳ـ په مشرکانو کښې داسې کس هم وه چې خپلې کوټې ته به ننووت او د کور پردې به يې راخورې کړې او هم به يې خپله سينه زنګنونو ته ورتاوه کړه او خپل ځان به يې په جامه او پوښاک کښې ونغښت، نو بيا به يې د خپله خانه سره ويلې چې: «هَلْ يَعْلَمُ اللهُ مَا فِيْ قَلْبِيْ»[1] يعنې ايا الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې زما په زړه کښې پټ دي؟ (بلکې نه پوهېږي)!.

۴ـ ځينې کفار به چې د نبي کريم ﷺ سره ملاقي شوه نو خپل سرونه به يې ټيټ کړه او خپلې سينې به يې ترې تاوې کړې او هم به يې شاګانې ور واړولې او په خپلو مخونو باندې به يې پردې ورخورې کړې ترڅو د دوی سترګې په نبي کريم ﷺ باندې ونه لګېږي: «وَهُمْ يَظُنُّوْنَ أَنَّ ذٰلِكَ يَخْفٰى عَلَيْهِ وَعَلَى اللهِ فَنَزَلَتْ»[2] يعنې د دوی دا ګومان وه چې د دوی په ذکره شوې عمل باندې نه نبي کريم ﷺ پوهېږي او نه الله ﷻ پوهېږي. نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ.

تبصره

۵ـ ذکر شوي روايتونه سره څه منافات نه لري، څه لري نه ده چې ټولو تحقق موندلی وي، د ايت مفهوم خو په ټولو صادقيږي او سلفو صالحينو خو په مصداقاتو باندې د شان نزولو اطلاق کاوه[3].

په مصداق کښې دا ضرور نه ده چې د ايت شريف سره دې هغه په يوه وخت کښې متحقق شوی وي، نو څرنګه چې ايت شريف په مکه کښې نازل شوی دی نو زمونږ په نظر اصلي شان نزول به يې د کفارو او مشرکانو واقعات وي، والله ﷻ أعلم.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! د قرآن کريم د ارشاداتو په مقابل کښې د مشرکانو تګلاره دا ده چې دوی هڅه کوي او زيار وباسي چې د الله ﷻ څخه خپل کفري حالات پټ کړي.

نو ته اګاه اوسه چې کفار خپلې سينې راغبرګوي او زيار وباسي چې د الله ﷻ څخه او هم ستا څخه خپل حالات پټ کړي مګر دا حالات نه شي پټولی، دا دی د هغوی پټ کړی شوي حالت مو تاسو ته افشاء او بربنډ کړ.

او هم ته کفار اګاه او خبر کړه چې الله ﷻ په هغه وخت کښې هم د دوی په پټو او ښکاره حالاتو باندې پوهېږي په کومو حالاتو کښې چې دوی خپل ځانونه په جامو کښې راونغاړي او خيال وکړي چې اوس نو مونږ د هرچا څخه پټ شوو او هيڅوک راڅخه خبر نه دي.

ای پيغمبره! د الله ﷻ څخه هيڅ شی نه شي پټېدلی، حتی چې هغه حالات هم ورته ځرګند دي چې د خلکو په زړونو کښې ګرځي راګرځي.

---

[1] تفسير البغوي ج۲ ص۲۷۳

[2] المحرر الوجيز ج۹ ص۱۰۵

[3] تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

توضیحات

۱ـ په ظاهر کښې داسې بریښي چې د "الا" توری د نبي کریم ﷺ په تنبیه (خبرداری) باندې دلالت کوي، خو په حقیقت کښې ذکره شوې خبرداري کفارو ته ورکوله کېږي چې: خبردار! ستاسو د پټېدلو هڅې بابېزه او بې فائدې دي، الله ﷻ ته هرڅه معلوم دي، حتی ستاسو د پټولو هڅې هم ترې نه شي پټېدلې.

ثناء څه معنی؟

۲ـ د ﴿ يَثْنُونَ ﴾ کلمه د "ثناء" څخه اشتقاقه شوې ده. ثناء خو اصلاً د دوه وو شیانو تاوولو او نغښتلو ته ویل کېږي[۱] مګر په دې مقام کښې یې علماوو کرامو لاندې معناوې کړې دي[۲]:

الف: ﴿ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ ﴾ یعنې کفار د قرآن کریم د منلو څخه اعراض کوي. نو په دې تفسیر سره ثناء کلمه د کنایې یا مجاز په توګه د مخ اړولو څخه عبارت ګرځي، څکه څوک چې څه شی قبلوي نو هغه ته مخامخ ورځي او خپله سینه ترې نه کږوي.

ب: دغه کلمه د پټولو څخه کنایه ده. یعنې منافقان د نبي کریم ﷺ عداوت او د قرآن کریم نه منل په زړونو کښې پټوي، لکه چې خپلې سینې یې ورباندې ورتاوې کړې وي.

ج: کفارو به حقیقتاً همدغسې کول، خپلې سینې به یې تاوولې راتاوولې څو خپل ځانونه په جامو کښې ښه ونغاړي او څه یې چې په زړونو کښې دي هغه (په خپل خیال) ښه پټ وساتي حتی چې الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ پرې پوه نه شي.

تبصره

۳ـ مونږ ته بهتره بریښي چې ذکره شوې کلمه د "ما يطلق عليه الثناء" (هر هغه شي چې د ثنا اطلاق پرې کېږي) په تاویل سره عامه واخستله شي، ترڅو ټولې معناوې پکښې شاملې شي او د شان نزول په ټولو روایاتو باندې تطبیق ومومي.

هذا ما وفقنا الله في إتمام تفسير الجزء الحادي عشر من أجزاء القرآن الكريم، ونسأله أن ييسر لنا إتمام ما قصدناه، ويزيدنا علمًا فيما يحب ويرضى، والحمد لله و الصّلوة والسلام على رسول الله وعلى آله وأصحابه أجمعين.

۱۳۷۵/۱۰/۱ هـ ش

---

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۱۱۵

(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۲۰۹

﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝﴾

[۶] او په ځمکه باندې هيڅ حرکت کوونکی شی (ساکښ) نه دی مګر په الله ﷻ باندې (تفضلا) د هغه روزي ده، او (هم) الله ﷻ د هغه په استقرار ځای او ساتنځای باندې پوه دی (په دې باندې علاوه) هر شی په څرګند کتاب (لوح محفوظ) کښې (ليکلی شوی) دی.

ارتباط

د وړاندېني ايت مضمون دا وه چې الله ﷻ د انسانانو په ټولو حالاتو باندې پوه دی، په دې ايت کښې همدغه مضمون تعقيب شوی دی چې يوازې د انسانانو نه بلکې د ټولو ساکښانو حالات ورته معلوم دي.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! الله ﷻ ته د انسانانو ټول حالات معلوم دي بلکې همدی ﷻ د ټولو ساکښانو په حالاتو باندې پوه دی، د همدې کبله يې د ټولو ساکښانو د روزۍ ورکولو التزام کړی دی او د هر ساکښ اصل مسکن او عارضي مسکن ورته ټول معلوم دي.

په دې باندې علاوه، د ټولو ساکښانو حالات هم په يوه داسې کتاب کښې ثبت دي چې هلته د ټولو مخلوقاتو کيفيات پوره څرګند دي، د مثال په توګه هلته لکه څنګه چې د هر ساکښ روزي ليکلې شوې ده چې فلانی شی به خوري او فلانی به اغوندي، همدارنګه هلته ليکلی شوي دي چې په فلاني وخت کښې به وړی کېږي او په دومره اندازه خوراک باندې به مړېږي او داسې نور.

که بالفرض المحال الله ﷻ کامل علم نه درلودی نو هر ساکښ ته به يې د روزۍ ورکولو ذمه واري هم نه وی کړې او نه به دغه کار امکان درلودلی وی.

توضيحات

۱ـ د ﴿دَآبَّةٍ﴾ کلمه د "دَبِيب" ـ لکه "حبيب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "دَبِيب" هغه حرکت ته ويل کېږي کوم چې په ډېره کرارۍ باندې صورت نيولی وي لکه چې يو ماشوم يا بوډا حرکت وکړي، مګر په عام عرف کښې په څلور پښې ځاروي يا په اس پورې اختصاص لري، خو په دې مقام کښې د ټولو مفسرينو کرامو په اتفاق سره لغوي معنی مراده ده[1] چې ټولو ساکښانو ته شامله ده.

نو د معنی حاصل داسې راوځي چې: هرساکښ چې په ځمکه باندې يا د ځمکې په داخل کښې او بالآخره يا په دريابونو باندې او يا د دريابونو په داخل کښې حرکت کوي او د يو ځای څخه بل

[1] روح المعانی ج۱۲ ص۳

خای ته انتقالیږي هغو ټولو ته د روزۍ د ورکړې التزام الله ﷻ کړی دی. که ذکر شوي ساکښان خای په خای پراته وي او یا خپل استوګنخایونه بدل رابدل کړي هم د روزۍ په ورکړه باندې یې څه اثر نه پرېوزي.

رزق څه معنی؟

۲ـ د "رِزْق" کلمه په لاندې معناوو باندې استعمالیږي[۱]:

الف: کومه ورکړه چې دوامداره (مستمره) وي، برابره خبره ده چې په دنیا کښې وي او که په آخرت کښې.

ب: د هرچا ټاکلې شوې برخه، برابره خبره ده چې د مال څخه وي او یا د دنیاوي جاه او جلال څخه او یا د علم او یا بل شي څخه.

ج: هغه خوراک او څښاک چې د یوه ساکښ ګېډې ته رسیږي او د هغه د نشا او نمو او هم د ژوند د بقا سبب جوړیږي.

په دې مقام کښې همدغه دریمه معنی مراده ده.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي: الله ﷻ د ساکښانو د رزق په التزام کښې د "عَلَی" توری نازل کړی دی چې: ﴿إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزْقُهَا﴾ حال دا چې ذکر شوی توری په دغسې ځایونو کښې د وجوب دپاره استعمالیږي او په الله ﷻ باندې خو د رزق ورکړه واجبه نه ده بلکې د فضل او مرحمت په توګه روزي خورو ته روزي ورکوي؟

مونږ وایو چې: یقیناً په الله ﷻ باندې د بل چا د طرفه څه شی نه شي واجبېدلی ځکه چې په ده ﷻ باندې دپاسه آمر نشته، اما د روزي خورو روزي یې پخپله په خپل اقدس ذات باندې واجبه کړې ده او ضروري یې ګرځولې ده.

په بندګانو باندې ځینې احکام د الله ﷻ د پلوه واجب شوي دي مګر مونږ کولی شو چې ځینې نفلي عبادتونه په خپلو ځانونو باندې د نذر په توګه واجب وګرځوو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي: هرکله چې الله ﷻ ساکښانو ته د روزۍ د ورکړې وعده کړې ده نو په کار دي چې څوک د لوږې نه وی مړ شوی ځکه چې د الله ﷻ په وعده کښې خو خلف نشته، حال دا چې کله کله ځینې روزي خواره د لوږې هم مړه کېږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په کار وه چې د روزۍ د موندلو تالاش او کوښښ په مونږ باندې نه وی واجب شوی، ځکه چې الله ﷻ یې ذمه واري کړې ده؟

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۹۹

مونږ وایو چې: د رزق (روزۍ) ورکړه په لاندې دوه وو ډولونو باندې وېشله کېږي:

الف: یو دا چې بدون د سببه په معجزانه توګه ورکړی شي، لکه د بي بي مریمې رضی الله عنها رزق چې په [آل عمران: ۳۷] ایت کښې ورته اشاره شوې ده. په دې ډول رزق کښې نه تلاش (کسب) ته ضرورت شته، نه پکښې تلاش څه اثر لري او بالآخره نه یې الله ﷻ د ورکړې وعده کړې ده.

ب: بل هغه دی چې اسبابو پورې تعلق لري، په دې ډول رزق کښې کسب ضرور دی او پلټنه یې واجبه ده. په ایت شریف کښې د همدغه دوهم ډول رزق وعده ذکره ده چې الله ﷻ خپله وعده د هر ساکښ دپاره پوره کړې ده او هر یوه ته یې د خپل رزق د موندلو لارې چارې ښودلې او اسباب یې ورته مسخر کړي دي، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴾ [طه: ۵۰] یعنې: زمونږ رب ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هر شي ته یې د هغه سره موافق شکل او صورت ورکړی دی او بیا یې هر یوه ته لارښودانه هم کړې ده چې څنګه ګوزاره وکړي، څنګه وخوري، څنګه وخښي او داسې نور.

په دغه ډول رزق کښې کله-کله بندش هم پېښېږي خو دا بندش د ذکرې شوې وعدې سره څه منافات نه لري او دا ځکه چې دغه بندش په حکمتونو باندې ولاړ دی چې یوازې الله ﷻ پرې پوهېږي او بس. د ښه وضاحت دپاره لاندې وضاحت ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ ذَلُولًا فَٱمْشُوا۟ فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا۟ مِن رِّزْقِهِۦ ﴾ [الملك: ۱۵] یعنې: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ځمکه یې ستاسو دپاره مسخره (تابعداره) ګرځولې ده نو تاسو د دې په اوږدو (لوړو ژورو) کښې لاړ شئ (وګرځئ را وګرځئ) او د الله ﷻ د (ټاکلي) رزق څخه وخورئ.

دوهم: او هم فرمایي چې: ﴿ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ [الشورى: ۲۷] یعنې: او که چرته الله ﷻ د خپلو ټولو بندګانو دپاره رزق بې اندازې پراخه کړی وی نو دوی به ضرور په ځمکه کښې بغاوت کړی وی.

درېم: او هم فرمایي چې: ﴿ ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ ﴾ [الروم: ۴۱] یعنې په وچه او لمده (دریاب) کښې د خلکو د (جنایتونو) د کبله فساد څرګندېږي او په ساکښانو باندې د روزۍ تنګي او وچکالي صورت نیسي، حتی چې ځینې د همدغې تنګسې د کبله د مرګ سره مخامخ کېږي.

یوه عجیبه قیصه

۵ـ یوه ورځې د حاتم الاصم علیه الرحمه سره یوه سړي لاندې سوال جواب وکړ:

سړی: ستا روزي له کومه کېږي؟

حاتم الاصم علیه الرحمه: ماته الله ﷻ روزي راکوي.

سړی: ایا الله ﷻ په تا باندې د آسمانه سره زر او سپین زر وروي؟

حاتم علیه الرحمة: ای ساده سړیه! ستا دا خیال دی چې یوازې اسمان د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دی، خبره داسې نه ده بلکې اسمان او ځمکه دواړه د الله ﷻ ملکیت دی نو که د اسمانه رابانديې روزي را ونه وروي نو د ځمکې د پلوه خو یې راته راخوټوي[1].

د مستقر او مستودع معناوې

۶_ که څه هم مونږ د الله ﷻ په فضل سره د [الأنعام:۹۸] ایت لاندې په ذکرو شوو دواړو کلمو باندې ښه مفصل بحث کړی دی چې بیا لیکلو ته اړتیا نه ګورو، مګر دلته ورباندې فقط لاندې معلومات اضافه کوو:

د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې: «مُسْتَقَرُّهَا الْمَكَانُ الَّذِيْ تَأْوِيْ إِلَيْهِ وَتَسْتَقِرُّ فِيْهِ لَيْلًا وَنَهَارًا وَمُسْتَوْدَعُهَا الْمَوْضِعُ الَّذِيْ تُدْفَنُ فِيْهِ إِذَا مَاتَتْ»[2] (په دې مقام کښې) د ساکښ مستقر د هغه مکان څخه عبارت دی په کوم کښې چې اوسېږي او د شپې او ورځې پکښې استقرار مونده کوي. او 'مُستودع' یې د هغه ځای څخه عبارت دی په کوم کښې چې دفنېږي کله چې مړ شي.

یعنې الله ﷻ هر ساکښ ته خپله تاکلې شوې روزي رسوي او هیڅ ساکښ ترهغه نه مړ کېږي ترڅو چې خپله تاکلې شوې روزي ختمه کړي. د زیات وضاحت دپاره د یوه چینجي قیصه ولولئ:

د یوه چینجي قیصه

۷_ کله چې موسی علیه السلام الله ﷻ د نبوت په ورکړه باندې سر لوړی کړ نو خپل کامل علم او کامل قدرت یې ورته د یوه چینجي په قیصه کښې ورڅرګند کړ، د دې قیصې څو مهم ټکي دا دي:

الف: الله ﷻ موسی علیه السلام ته امر وکړ چې دغه ډبره په همسا باندې ووهه! یعنې یوه ډبره یې ورته وښودله.

ب: په وهلو باندې د نوموړې ډبرې په منځکښې بله ډبره راڅرګنده شوه، چې هغه یې ووهله نو دریمه ډبره را لوڅه شوه.

ج: کله چې موسی علیه السلام دریمه ډبره په همسا باندې ووهله او ماته شوه نو په منځکښې یې یو وړوکی چینجی رااووت چې د یوې ذرې په اندازه کوچنی وه.

د: دغه چینجي په خوله کښې خپله روزي (رزق) نیولې وه او موسی علیه السلام ترې داسې کلمات واورېده چې: «سُبْحَانَ مَنْ يَرَانِيْ وَيَسْمَعُ كَلَامِيْ وَيَعْرِفُ مَكَانِيْ وَيَذْكُرُنِيْ وَلَا يَنْسَانِيْ»[3] پاکي ده هغه اقدس ذات لره چې ما ګوري او خبرې مې اوري او ځای مې پېژني او زه یې په یاد یم او هېروي مې نه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۷

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۷۴، تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱

(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲

﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِنۢ بَعْدِ ٱلْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِلَىٰٓ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۥٓ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾ ﴾

[۷] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې په شپږو ورځو کښې په داسې شان سره پيدا کړي دي چې عرش يې په اوبو باندې وه (د عرش او اوبو ترمنځ بل شی حائل نه وه).

(دا ټول) د دې دپاره چې تاسو (د اسلام په دين باندې) امتحان کړي چې ستاسو کوم يو د عمل دحيثه ډېر ښه دی (او کوم لږ ښه دی او بالآخره کوم يو بد دی).

او که ته (ای پيغمبره! کفارو ته) ووايې چې: يقيناً تاسو د مرګ څخه وروسته (د قبرونو څخه) راپورته کړی شوي ياست (ضرور به راپورته کړی شئ) نو هرومرو به هغه کسان ووايي کومو چې کفر غوره کړی دی چې دغه (خبره يا دغه قرآن) نه دی مګر ښکاره جادو دی (د خانه جوړ کړی شوی دی او د الله ﷻ د پلوه نه دی).

[۸] او که چرته مونږ د دوی څخه د شمارلې شوې مودې (ورځو) پورې عذاب وروسته کړو نو هرومرو به (د خندنې په توګه) دوی ووايي چې دا عذاب څه شی ايساروي؟ (دا ولې ژر نه راځي؟ دستي ولې نه نازلېږي؟).

(ای پيغمبره! اعلان وکړه چې) خبردار! په کومه ورځ کښې چې هغه (عذاب) دوی ته ورشي (ورباندې ورنازل شي) نو ددوی څخه به بېرته ګرځولی شوی نه وي (هيڅوک به يې مخه ونه شي نيولی) او په دوی باندې به د هغه شي (جزا) ورچاپېره شي په کوم باندې چې دوی وه چې خندنې به يې پرې کولې.

ارتباطونه

۱- په وړاندې ايت کښې الله ﷻ د هر ساکښ دپاره د رزق (روزۍ) د ورکولو تضمين بيان کړی وه، په دې ايتونو کښې د ذکر شوي تضمين مصداق ته اشاره شوې ده چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړې دي او د ساکښانو د روزۍ بندوبس يې پکښې کړی دی.

۲- هلته د مادي رزق بيان وه او دلته معنوي رزق (قرآن کريم) ته اشاره کېږي چې مشرکان يې ناشکري کوي، د جادو نوم ورباندې ږدي او بالآخره استهزاء او مسخرې ورباندې کوي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! اوس نو لاندې نکاتو ته د خلکو توجه ور واړوه:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د ساکښانو د روزۍ برابرولو ته یې لا په هغه وخت کښې اراده کړې وه په کوم وخت کښې چې نه ساکښان موجود شوي وه او نه اسمانونو او ځمکو موجودیت موندلی وه.

۲_ په دغه وخت کښې یوازې عرش العظیم او اوبه موجودې کړی شوې وې چې د دغو دواړو ترمنځ نه اسمانونو تحقق درلود او نه ځمکو، تا به ویل چې عرش العظیم په اوبو باندې ایښی دی.

۳_ پیدایښت په لاندې ډول تحقق مونده کړ:

الف: په دوه ورځو کښې الله ﷻ ځمکې پیدا کړې.

ب: په نورو دوه وو ورځو کښې یې په ځمکه باندې غرونه کېښودل او برکتونه (معدنونه او نورشیان) یې پکښې ځای پر ځای کړه او هم یې پکښې د قیامت د ورځې پورې د ټولو ساکښانو ارزاق (روزي ګانې) په اندازه کړې.

ج: په دوه وو نورو ورځو کښې یې اسمانونه پیدا کړه چې ټولې شپږ ورځې جوړېږي.

۴_ ای پیغمبره! الله ﷻ انسانان د دې دپاره نه دي پیدا کړي چې فقط وخوري او وڅښي او خپل رب ﷻ ونه پېژني بلکې د دې دپاره یې پیدا کړي دي چې په خوراک او څښاک سره خپل ژوند وساتي او د خپل رب ﷻ په عبادت باندې مصروف شي.

۵_ نو د همدې کبله الله ﷻ د مادي رزق په څنګ کښې د معنوي رزق بندوبس هم کړی دی ترڅو تاسو (ای انسانانو!) د امتحان او ازمېښت لاندې واقع کړي ترڅو تاسو ته هم څرګنده شي چې څوک نېک عمله دي او څوک نېک عمله نه دي او بالآخره ترڅو درڅرګنده شي چې د چا یوازې عمل ناکاره دی او د چا عمل او عقیده دواړه فاسد دي، چې د قیامت په ورځ هرڅوک د مکافات یا مجازات سره مخامخ شي.

۶_ ای پیغمبره! بالمقابل د مشرکانو (کفارو) خیال دا دی چې دوی د څارویو غوندې صرف د خوراک او څښاک دپاره پیدا کړی شوي دي چې د مادي ارزاقو څخه په غټه پیمانه استفاده کوي او په معنوي ارزاقو باندې عقیده نه لري.

۷_ نو کله چې ته دوی معنوي رزق ته متوجه کړې او ورته ووایې چې یقینًا تاسو به د مرګ څخه وروسته بېرته را ژوندي کړی شئ او د الله ﷻ په حضور کښې به د محاسبې دپاره ودرولی شئ نو هغه کسان به تاته جواب درکړي کومو چې کفر اختیار کړی دی او ګومان کوي چې دوی صرف د خوراک او څښاک دپاره پیدا کړی شوی دي داسې جواب چې: دا قرآن خو نه دی مګر جادو دی، نه د قیامت ورځ راتلونکې ده او نه به مونږ د مړګ څخه وروسته د قبرونو څخه د دوهم ځل دپاره راژوندي کړی شو.

۸_ ای پیغمبره! بیا چې ته کله دوی ته ووایې چې د الله ﷻ څخه وډار شئ، د آخرت څخه انکار

مه کوئ او قرآن کریم ته (چې ستاسو معنوي رزق دی) د جادو لقب مه ورکوئ، که نه نو الله ﷻ به د اخروي عذاب څخه وړاندې (چې حتمًا راتلونکی دی) په دنیا کښې هم په تاسو باندې عذاب درنازل کړي، نو د دوی جواب دا وي چې:

۹ـ مونږ د عذاب څخه نه دارېږو، که نه رښتیا وایې نو راباندې رانازل دې کړی شي او ټال دې نه ورکول کېږي

۱۰ـ نو کله چې مونږ د دوی څخه د حکمتونو په بنیاد دنیوي عذاب څو شمارلې شوې ورځې وروسته کړو او د دوی د غوښتنې سره سم یې ورباندې ورنازل نه کړو نو هرومرو به دوی ستا څخه د استهزاء او تمسخر په توګه پوښتنه وکړي چې موعود عذاب ولې ټال دی؟ څه شي ایسار کړی دی؟ هله ژر شه را باندې را نازل یې کړه که ته په خپله خبره کښې صادق یې

۱۱ـ ای پیغمبره! مشرکانو ته چې ته د کوم عذاب وعده ورکوې هغه داسې عذاب نه دی چې دوی یې څه مخه ونیولی شي، هغه چې کله دوی ته ورشي نو په هیڅ صورت سره به د دوی څخه بېرته ناو نه کړی شي او د هرې خوا څخه به دوی احاطه کړي

یا په بل عبارت: د خپلو مسخرو او استهزاګانو د جزا لاندې به په داسې ډول واقع شي چې نه به یې د ستنولو وسه وي او نه به د نجات لاره موندلی شي

توضیحات

۱ـ د [الأعراف ۵۴] ایت لاندې د ﴿ سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ په هکله څه معلومات لیکلي شوي دي ـ والحمد لله ـ چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو خو په دې مقام کښې فقط لاندې معلومات وراضافه کوو

دلته ځکه الله ﷻ د شپږو ورځو ذکر وکړ چې د دغو شپږو ورځو د جملې څخه په دوه وو ورځو کښې الله ﷻ ځمکه د انسانانو د اوسېدانې دپاره مساعده وګرځوله چې د اوراقو تخمونه یې پکښې وشیندل او معدنونه یې پکښې موجود کړه او د برکتونو څخه یې ډکه کړه، لکه چې فرمایي ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ﴾ [فصلت ۱۰] یعنې الله ﷻ په دوه وو ورځو کښې ځمکه پیدا کړه او په دوه وو ورځو کښې یې ورباندې غرونه نصب کړه چې د اضطراري حرکت څخه یې ځای په ځای ودروله، تا به ویل چې میخونه یې ورباندې ټک وهل، او هم یې پکښې برکتونه (نیکګني) واچولې او رزقونه یې پکښې په اندازه کړه نو د ځمکې خلقت په څلورو ورځو کښې تکمیل شو او بالآخره په دوه وو ورځو کښې الله ﷻ اسمانونه پیدا کړه چې مجموعه شپږ ورځې جوړېږي.

عرش العظیم په اوبو باندې وه

۲ـ د ایت شریف څخه څرګندېږي چې د اسمانونو او ځمکو خلقت د اوبو او د عرش العظیم د خلقت څخه وروسته صورت نیولی دی.

د یوه حدیث شریف څخه فتح الباري شرح صحیح البخاري استنباطه کړې ده چې د اوبو خلقت د عرش څخه هم وړاندې وه، حدیث دا دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ»[1] یعنې الله ﷻ موجود وه او د ده ﷻ څخه په غیر بل هیڅ شی موجود نه وه او د الله ﷻ عرش العظیم په اوبو باندې وه.

اما د لاندې پوښتنو جوابونه یوازې الله ﷻ ته معلوم دي، مونږ ته پکښې نه یقیني معلومات شته او نه پکښې د بحث ضرورت لرو:

الف: اوبه د څه شي څخه پیدا کړی شوي وي؟

ب: اوبه په څه شي باندې ولاړې وي؟

ج: عرش العظیم د اوبو سره اتصال درلود او بیا ترې پورته شو؟ او که د فوقیت معنی یې دا ده چې د دواړو ترمنځ بل شی موجود نه وه؟

که څه هم ډېرو علماوو کرامو[2] دا جمله ﴿وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ﴾ په همدغې وروستنۍ معنی سره تفسیره کړې ده، والله أعلم بحقیقة الحال.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي: د دې جملې ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ څخه سړي ته ذهن ته داسې ورځي چې الله ﷻ یوازې د ډېر ښه عمل د څرګندونې دپاره انسانان د امتحان لاندې واقع کړي دي، حال دا چې امتحان خو د لاندې مطالبو ښکارندوی دی:

الف: چې د نیکو اعمالو خاوندان د بدو اعمالو د خاوندانو څخه جدا شي.

ب: چې په نیکو اعمالو کښې هغه اعمال هم جدا شي چې ډېر بهتر وي او فضیلت یې زښت ډېر وي.

ج: همدارنګه په بدو اعمالو کښې هم لږ بد او ډېر بد یو تربله بېل شي.

د: بالآخره په امتحان باندې خو د عقایدو کیفیتونه هم څرګندېږي.

نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد داسې عبارت نازل نه کړی شو چې ذکرو شوو ټولو مطالبو ته شامل شوی وی؟

مونږ وایو چې: ذکره شوې جمله د عقیدې بیان ته هم د اشارې په توګه متضمنه ده او دا ځکه چې هیڅ عمل ترهغه د نیکو اعمالو په قطار کښې نه شي ودرېدلی ترڅو چې ورسره نېکه عقیده ملګرې نه وي او د بدو اعمالو وضاحت هم ترې په ضمني توګه معلومېږي، لکه چې وایي: "تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا" شیان په خپلو اضدادو باندې پېژاندلی کېږي.

بالآخره په احسن عمل باندې د دې دپاره صراحت وکړی شو _والله ﷻ اعلم_ ترڅو عمل کوونکی ورته ترغیب شي او هرڅوک زیار وباسي چې په نیکو اعمالو کښې احسن عمل پسې هڅه وکړي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۵۳

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۸۷؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۹۵

"أمّة" څه معنی؟

۴ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د ﴿ أُمَّةٍ ﴾ د کلمې په معناوو کښې د [الأنعام:۳۸] ایت لاندې ښه کافي بحث کړی دی، خو په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې ذکره شوې کلمه په قرآن کریم کښې په لاندې څلورو معناوو باندې استعماله شوې ده[۱]:

الف: د شریعت (دین) په معنی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً ﴾ [الأنبیاء:۹۲] یقینًا دا ملت (د اسلام دین) ستاسو یو ملت (دین) دی.

ب: د مقتدی او پېشوی په معنی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً ﴾ [النحل: ۱۲۰] یقینًا ابراهیم ﷺ یو (دیني) مشر (او مقتدی) وه.

ج: د خلکو یو ټولګی چې د کیفیاتو څخه یوه کیفیت سره راغونډ کړي وي، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ﴾ [یونس:۴۷] او د خلکو د هر ټولګي دپاره پیغمبر دی.

د: د څه مودې په معنی. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴾ [یوسف:۴۵] یعنې کوم سړي ته (چې یوسف ﷺ د خوب تعبیر کړی وه) هغه سړي ته د یوسف ﷺ خبره د څه مودې وروسته ورپه زړه شوه.

په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه په همدغې څلورمې معنی کښتي استعماله شوې ده، نو حاصل یې داسې کېږي چې کله د مشرکانو څخه په شمار څو ورځې یعنې څه موده د عذاب نزول وروسته شي نو هغوی به د خندنې په توګه وایي چې دا عذاب څه شي ایسار کړی دی؟

د دې خبرې څخه به د هغوی مطلب دا وي چې ته دروغ وایې عذاب نه نازلېږي.

کله چې نبي کریم ﷺ هغوی ته په عذاب باندې اخطار ورکړ نو دوی په ذکره شوې خبره باندې لا زیادت وکړ چې که دا (قرآن کریم) رښتیا وي نو په مونږ باندې دې د اسمانه ډبرې را ووروې، چې پوره بیان یې د [الأنفال:۳۲] ایت لاندې تېر شوي دي، والحمد لله ﷻ.

﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَٰهَا مِنْهُ إِنَّهُۥ لَيَـُٔوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾﴾

[۹] او که مونږ بنیادم ته د خپله جانبه رحمت وروڅکو (ورکړو او) بیا یې ترې واخلو نو (هغه نااميدي او ناشکري کوي څکه چې) یقینًا بنیادم نااميده اوناشکره دی.

[۱۰] او که مونږ هغه ته د داسې سختیو څخه وروسته چې ده ته رسېدلې وي نعمت (خوشالي) وروڅکو (ورکړو نو) ضرور هرومرو هغه (فقط همدا وایي چې) سختی راڅخه لاړې (تېرې شوې او

---

(۱) اضواء البیان ج۲ ص۱۲

بېرته راګرځېدل یې په خیال کښې نه ورځي)
یقیناً بنیادم (په دغه وخت کښې) ضرور خوشالېدونکی (او) فخر کوونکی دی.
[۱۱] مګر (په غم او ښادۍ کښې) هغه کسان (ذکر شوي کیفیتونه نه لري) کوم چې صبر کوي او صالح (نېک) عملونه کوي
دغه کسان چې دي دوی لره (د الله ﷻ په نزد) د ګناهونو مغفرت او (په آخرت کښې) لوی اجر دی (چې په اندازه یې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس).

ارتباط

د وړاندېنیو اېتونو مطلب دا وه چې الله ﷻ د انسانانو د استفادې دپاره دنیا پیدا کړې ده ترڅو د مادي رزقونو څخه (د خپل ژوند د بقاء په خاطر) ګټه پوره کړي او خپل رب ﷻ وپېژني چې په بله دنیا (آخرت) کښې هم د خوشالیو خاوند جوړ شي.
په دې ایتونو کښې د انسان کمزوري طبیعت ښودلی شوی دی چې که د الله ﷻ کومک ورسره ملګری نه وي نو په امتحان کښې نه شي کامیابېدلی، نو ځکه د معنوي استفادې دپاره الله ﷻ کتابونه نازل کړه او پیغمبران علیهم السلام یې را واستول چې د آخرت لارښوونه ورته وکړي.

د مطلب خلاصه

یعني: ای پیغمبره! انسان ډېر کمزوری او ضعیف دی چې نه د خوشالۍ تاب لري او نه د مشکلاتو په مقابل کښې مقاومت کولی شي بلکې په دواړو حالونو کښې د خپل رب ﷻ څخه غافل جوړېږي او په امتحان کښې ناکامېږي. دا ځکه چې:
۱ـ که موږ بنیادم ته د خپله جانبه نعمت او خوشالي ورکړو (سره د دې چې دغه ورکړه یوازې زموږ د رحمت پورې اړه لري او بس) او بیا یې ترې د حکمتونو په بنیاد بېرته واخلو نو په دغه وخت کښې د یو پلوه نوموړی بنیادم ناامیده کېږي او ګومان کوي چې بیا به په ما باندې خوشالي رانه شي، بلکې الله ﷻ هېروي.
او د بله پلوه ناشکره جوړېږي او د تېرو شوو خوشالیو شکریه نه کوي، یا په بل عبارت: په دغه وخت کښې پخواني حالت نه وربه یادېږي چې الله ﷻ ورباندې صرف د خپل رحمت د کبله (بدون د استحقاقه) خوشالي او نعمتونه ورنازل کړي وه.
۲ـ او که بالعکس موږ بنیادم ته نعمتونه ورکړو البته د هغو مشکلاتو څخه وروسته چې ده ته رسیدلي وي او ډېر یې غمژن کړی وي، نو په دغه وخت کښې هم نوموړی بنیادم الله ﷻ نه یادوي او شکریه یې نه کوي بلکې د ده حالات داسې ګرځي:
الف: نوموړی دستي فقط همدا خبره کوي چې سختي راڅخه لاړه او د مشکلاتو څخه خلاص شوم. داسې نه وایي چې خپل رب ﷻ راڅخه سختي لرې کړه او د مشکلاتو څخه یې خلاص کړم (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا اَنْعَمَ عَلَيَّ).

ب: نوموړی دومره خوشالېږي چې ته به وایې د دغه نعمت د بېرته اخستلو امکان بالکل نشته او دا به دوامداره وي.

ج: نوموړی په نورو بنیادمانو باندې فخر کوي او نورو ته په سپکه سترګه ګوري چې تاسو حقیر یاست او زما سره سیالي نه شئ کولی.

۳ـ هو! هغه کسان په امتحان کښې کامیابېږي چې د معنوي رزق (اسلامي دین) څخه استفاده وکړي او په غم او خوشالۍ دواړو حالونو کښې خپل ځان اداره کړي، هم د ناشکرۍ څخه خپل ځان بچ وساتي او هم د تفاخر او تکبر څخه، او په دې باندې علاوه نېک عملونه هم وکړي نو دغو کسانو لره د الله ﷻ په نزد هم د ګناهونو مغفرت دی او هم دوی ته لوی اجر دی.

توضیحات

۱ـ مونږ د [البقرة:۴۵] ایت لاندې د صبر درې معناوې د الله ﷻ په توفیق لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر دلتهورباندې دومره اضافه کوو چې مونږ ته په تجربه ثابته شوې ده چې په مصیبتونو باندې صبر کول نسبت دې ته اسان دي چې سړی په نعمتونو باندې صبر وکړي او خپل ځان د ګناهونو څخه اداره کړي او بالآخره خپل ځان د ناشکرۍ څخه بچ وساتي.

په غم او ښادۍ کښې د مؤمن سړي حالت

۲ـ لاندې حدیث شریف په غم او ښادۍ کښې د مؤمن حالت ډېر ښه تمثیل کړی دی:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «عَجِبْتُ لِلْمُؤْمِنِ، إِذَا أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمِدَ اللهَ وَشَكَرَ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ حَمِدَ اللهَ وَصَبَرَ، فَالْمُؤْمِنُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ أَمْرِهِ، حَتَّى يُؤْجَرَ فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيِّ امْرَأَتِهِ»[1] یعني: زه د مؤمن حالت ته په تعجب یم چې که خیر (خوشالي) ورته ورسېږي د الله ﷻ حمد وایي او شکر کوي (نو الله ﷻ اجر ورکوي) او که مصیبت ورته ورسېږي هم د الله ﷻ حمد وایي او صبر کوي (نو الله ﷻ اجر ورکوي) نو (په همدې بنیاد) مؤمن سړي ته په خپل هر یو کار کښې اجر ورکولی کېږي، حتی په هغې لمړۍ باندې هم اجر ورکولی کېږي کومه چې د خپلې مېرمنې خولې ته پورته کوي (هغې ته واجبي نفقه مونده کوي).

﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعۡضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ وَضَآئِقُۢ بِهِۦ صَدۡرُكَ أَن يَقُولُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٞۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾﴾

[۱۲] نو شاید چې (د مشرکانو په خیال) ته د ځینو هغو احکامو پرېښودونکی شي کوم چې تاته وحي کېږي (او دوی پرې خپه دي) او (هم شاید چې ته د دوی په خیال) د ځینو احکامو (په تبلیغ) باندې زړه تنګی شي (کوم چې هغوی یې تحمل نه شي کولی).

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۳۶۷

د دې کبله چې هغوی وایي چې ولې په ده (نبي کریم ﷺ) باندې (غیبي) خزانه نازله نه شوه (او) یا ولې د ده سره ملکه (پرښته) رانغله.

(ته ورته په جواب کښې ووایه چې) یقینًا زه (فقط) ډاروونکی یم (د خپنو احکامو د پرېښودلو یا د ملکې د را وستلو اختیار زما سره نشته).

او الله ﷻ په هر شي باندې وکیل (مراقبت) دی (هرڅه د همده ﷻ په اختیار کښې دي او بس).

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو لنډ مطلب دا وه چې انسان کمزوری دی ترڅو چې په اسلامي دین باندې منګولې خښې نه کړي نو د لوی اجر مستحق نه شي جوړېدلی، په دې ایت کښې د یو پلوه د اسلامي دین ضرورت ته اشاره شوې ده او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې ده چې د کافرو انسانانو د غبرګون د اثر لاندې واقع نه شي.

شان نزول

د دې ایت په شان نزول کښې څو متعدد واقعات روایت شوي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

۱ـ د مکې معظمې مشرکانو نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې: "لَوْ تَرَكْتَ سَبَّ آلِهَتِنَا وَتَسْفِيهَ آبَاءِنَا لَجَآ لَسْنَاكَ وَاتَّبَعْنَاكَ"[۱] یعنې که ته زمونږ د معبودانو کنځل پرېږدې او هم زمونږ پلرونو ته د حماقت (سادګۍ) نسبت ونه کړې نو مونږ به ستا سره ناسته پاسته وکړو او هم به د دې پیروي وکړو. نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو.

۲ـ ځینو قریشو نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې مونږ ته د مکې غرونه سره زر جوړ کړه او ځینو نورو وویلې چې مونږ ته داسې ملائک رابښکته کړه چې ستا په نبوت باندې زمونږ په وړاندې شاهدي ورکړي چې ته په حقه پیغمبر يې. نو دغه ایت نازل شو[۲].

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! مشرکان غواړي چې تا په حیلو او پلمو سره د لاندې دوه وو کارونو مرتکب کړي:

۱ـ یو دا چې د هغه شریعت ځنې کوم چې تاته درنازل شوی دی ځینې ارشادات د پښو لاندې کړې او د تبلیغ څخه يې صرف نظر شي

۲ـ بل دا چې په غیرو معقولو غوښتنو سره تا زړه تنګی کړي او د زړه تنګۍ د کبله ته د ټول شریعت په ابلاغ باندې ډېره کېږدې او پرې چپ پاتې شې.

د مشرکانو د غیرو معقولو غوښتنو څخه څه مثالونه دا دي:

---

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۱۱۹

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹

الف: دوی ستا په باره کښې وايي چې که دی په رښتیا پیغمبر وي نو ولې پرې د غیبو څخه خزانه نه نازلېږي چې د مکې معظمې ټول غرونه او یا اقلا د صفا غونډۍ ورته سره زر وګرځول شي، ترڅو په ټولو مالدارانو باندې امتیاز مونده کړي.

ب: که د ده د نبوت دعوه رښتیا وي نو ولې ورسره پرښته نازله نه شوه چې په ټولو مجالسو کښې بې د ده په نبوت شهادت ورکړی وی او زمونږ یقین راغلی وی چې نوموړی په خپله دعوه کښې صادق دی.

۳_ نو ای پیغمبره! پام کوه چې هیڅکله د مشرکانو د غیرو معقولو غوښتنو د اثر لاندې واقع نه شي، چې یا د بوتانو د عبادت بطلان بیان نه کړي او یا تېر شوي بوت پرستان په حقه وبولي.

همدارنګه پام کوه چې د هغوی د بې هوده وړاندیزونو د کبله زړه تنګی نه شې چې د شریعت په ابلاغ کښې درڅخه څه سستي او کمزوري صادره شي.

۴_ ای پیغمبره! کوم شیان چې مشرکان ستا څخه غواړي هغه یو هم نه ستا په واک اختیار کښې دي او نه یې تا دعوه کړې ده چې زه دا-دا کار کولی شم.

ته خو فقط د الله ﷻ د عذابه ډاروونکی یې او بس، په هر شي باندې خو یوازې الله ﷻ د واک او اختیار خاوند دی چې د حکمت په بنیاد یې ترسره کوي، نه ستا په اختیار کښې د خزانو نازلول شته او نه ته پرښتې رابښکته کولی شې.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې د «لَعَلَّ» توری خو د توقع دپاره وضعه شوېدی چې مونږ ترې په شاید سره تعبیر کوو، نو په کومه جمله باندې چې داخل شي د هغې جملې مضمون ته د واقع کېدلو تمه پیدا کېږي[1]. د ذکر شوي قانون مطابق د ﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعۡضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ ﴾ د جملې د مضمون حاصل داسې راوځي چې: ای پیغمبره! شاید چې ته خپل ځینې احکام د تبلیغ څخه پرېږدي.

نو پوښتنه دا ده چې ایا د نبي کریم ﷺ د شان سره دې خبرې مناسبت درلود چې د ځینو احکامو د عدم تبلیغ تمه ترې وکړی شي؟

مونږ وایو چې: که څه هم علماوو کرامو د همدغې پوښتنې دپاره څو متعدد جوابونه کړي دي[2] مګر کوم جواب چې مونږ ته په زړه پورې ښکاري هغه دا دی چې په ذکره شوې جمله کښې مشرکان په غوږ باندې وهل شوي دي چې تاسو خو د نبي کریم ﷺ څخه د ځینې شریعت د پرېښودلو تمه کوئ خو دا کار کېدونکی نه دی، الله ﷻ خپل پیغمبر ته توصیه کوي چې د دغسې عمل څخه په جدي توګه ځان وساته.

همدارنګه تاسو خو غواړئ چې نبي کریم ﷺ زړه تنګی کړئ خو الله ﷻ ورته ارشاد کوي چې په خپله

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۷۱

(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۰۷؛ روح المعاني ج۱۲ ص۱۸

کړولاره باندې دوام وکړه او د مشرکانو تمه برې کړه او ورته ووایه چې زه فقط د الله ﷻ پیغام رسوونکی یم زما په لاس کښې د نکوپیناتو څخه یو شی هم نه شته

یادونه

۲ـ د مشرکانو د دې خبرې تفصیلي ذکر د [الإسراء ۹۳] ایت لاندې راروان دی ـ ان شاء الله ﷻ ـ چې په نبي کریم ﷺ باندې ولې غیبي خزانه نازله نه شوه او د دوی د دې خبرې تفصیلي بیان د [الأنعام ۸] ایت لاندې تېر شوی دی ـ والحمد لله ﷻ ـ چې د نبي کریم ﷺ سره ولې د شاهد په توګه پرښته نازله نه شوه نو هغه دا چې په خپلو-خپلو خایونو کښې وکتلی شي.

﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَـٰتٍ وَٱدْعُوا۟ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ أُنزِلَ بِعِلْمِ ٱللَّهِ وَأَن لَّآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾﴾

[۱۳] بلکې ایا دوی (مشرکان) وایي چې نبي کریم ﷺ د خپله خانه (په دروغو باندې) قرآن کریم جوړ کړی دی؟

ته (ای پیغمبره! په جواب کښې ورته) ووایه چې که (بالفرض ما دا کار کړی وي) نو تاسو د قرآن کریم (د سورتونو) په مثل (فقط) لس سورتونه راوړئ چې (په دروغو باندې د خانه) جوړ کړی شوی وي او (هم د کومک دپاره درته) هغه څوک دروبولئ کوم چې د الله ﷻ څخه په غیر ستاسو توان رسېږي. که تاسو (په ذکر شوي تهمت کښې) رښتیني یاست (نو ضرور یې مقابله وکړئ).

[۱۴] نو (ای مشرکانو!) که تاسو ته دوی (کومکیانو هم) منته ونه کړه (او خپل عجز یې ښکاره کړ حال دا چې تاسو هم عاجز یاست) نو پوه شئ چې یقینًا قرآن کریم د الله ﷻ په (کامل) علم سره نازل کړی شوی دی (ځکه یې تاسو مقابله نه شئ کولی) او (هم پوه شئ چې) د عبادت لایق نه دی مګر همدی ﷻ دی (او بس). نو (ای مشرکانو!) ایا تاسو (اوس) غاړه ایښودونکي یاست؟ (ایا تاسو په تهمت لګولو پښېمانه یاست)؟.

ارتباط

د قرآن کریم په حقانیت او د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې چې مشرکانو کوم تهمت لګولی وه او په وړاندې ایتونو کښې ورته اشاره شوې وه، په دې ایتونو کښې د یو پلوه په هغه باندې صراحت شوی دی او د بله پلوه د نوموړي تهمت د محوه کولو طریقه ښودلې شوې ده نو حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مشرکان چې په تا باندې د خزانې یا پرښتې د نزول غوښتنه کوي په اصل کښې هغوی ستا نبوت او د قرآن کریم حقانیت دواړه دروغ ګڼي، بلکې دوی وایي چې دا کتاب یې د

خپله خانه جوړ کړی دی او الله ﷻ ته یې د دې دپاره په دروغو نسبتوي ترڅو خپل کتاب ته اعتبار ورکړي او د خلکو اعتماد پرې تر لاسه کړي. نو ته دوی ته داسې ووایه:

۱_ ای مشرکانو! تاسو خو زما په شان عرب یاست او مورنۍ ژبه مو عربي ده، نو کله چې زه یوازې په یو سر باندې (ستاسو په ګومان) ټول قرآن کریم په دروغو جوړولی شم نو تاسو خو په مجموعي توګه د دې قرآن کریم د سورتونو غوندې په دروغو باندې لس سورتونه جوړ کړئ.

۲_ په دې باندې علاوه، د دغو لسو سورتونو د جوړولو دپاره هرڅومره کسان چې ستاسو توان کېږي چې د کومک استفاده ترې وکړئ هغوی هم د الله ﷻ څخه په غیر دروبلئ:

که بالفرض تاسو په ذکر شوي تهمت کښې رښتیني یاست، یا په بل عبارت: که ستاسو ذکره شوې خبره تهمت نه وي او واقعیت وي، نو تاسو ذکر شوی کار وکړئ.

۳_ نو کله چې تاسو ټول د کومکیانو په شمول د لسو سورتونو د جوړولو توان نه لرئ نو ما یوازې په یو سر د قرآن کریم د جوړولو توان د کومه کړ؟ د انساني نوعي په افرادو کښې تفاوت شته مګر دومره فاحش تفاوت خو په هیڅ حیواني نوعه کښې تحقق نه شي موندلی، د همدې کبله ما په تاسو باندې په هغو څلوېښتو کلونو کښې ذکر شوی فوقیت نه درلود کوم چې د نبوت څخه وړاندې مې په تاسو کښې تېر کړی دی او تاسو ته د لمر په شان څرګند دی.

۴_ ای پیغمبره! دا هم ورته ووایه چې ای مشرکانو که تاسو ته خپلو کومکیانو هم مننه ونه کړه او خپل عجز یې وړاندې کړ او تاسو ترې پخپله هم عاجزان شوئ نو تاسو ته په کار دي چې په لاندې شیانو باندې د زړه څخه باور وکړئ:

الف: تاسو باید پوه شئ چې نبي کریم ﷺ ذکر شوی کتاب (قرآن کریم) د خپله خانه نه دی جوړ کړی او بې شکه الله ﷻ په حقه نازل کړی دی او په غیر متناهي علومو باندې یې مشتمل ګرځولی دی چې هرڅوک یې د مقابلې او سیالۍ څخه عاجز دي.

ب: باید تاسو په دې باندې هم پوه شئ چې یقیناً په حقه سره معبود هیڅوک نشته مګر یوازې او یوازې الله ﷻ دی، لکه چې همدې خبرې ته دغه کتاب دعوت کوي.

ج: بالآخره مشرکان مخاطب کړه چې ایا تاسو اوس د قرآن کریم حقانیت ته غاړه اېښودونکي یاست؟ ایا ستاسو ذکره شوې اشتباه پورته شوه؟ ایا تاسو د ذکر شوي تهمت څخه لاس اخستونکي یاست؟

ای مشرکانو! کله چې د خپلې ناتوانۍ سره‌سره تاسو د خپل شرک څخه لاس نه اخلئ نو معلومه شوه چې تاسو صرف عناد نیولي یاست او بس.

توضیحات

۱_ مونږ _لله الحمد_ د قرآن کریم د اعجاز په هکله د [البقرة ۲۲] ایت لاندې ښه کافي بحث کړی دی چې دوهم ځل بحث ته یې اړتیا نه ګورو، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

یادونه

۲_ په دوهم ایت کښې چې مونږ کومه ترجمه او تفسیر غوره کړی دی هغه مونږ ته متبادر او بې تکلفه ښکاري چې لاندې لحاظونه پکښې د نظر لاندې نیولی شوي دي:

الف: ټول دوهم ایت مو په ﴿ فَأْتُواْ ﴾ باندې عطف ګڼلی دی چې د ﴿ قُلْ ﴾ په مقوله کښې شامل دی.

ب: په ﴿ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُواْ ﴾ کښې مو مستتر ضمیر ﴿ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم ﴾ ته راجع اخستی دی او په خطابي ضمائرو سره مو مشرکان مخاطب ګڼلي دي.

اما ځینو مفسرینو کرامو پکښې لاندې لحاظونه د نظر لاندې نیولي دي:

اول: دوهم ایت د ﴿ قُلْ ﴾ په مقوله کښې شامل نه دی بلکې په ﴿ قُلْ ﴾ باندې یې عطف ګڼلی دی.

دوهم: ذکر شوی مستتر ضمیر یې مشرکانو ته راجع اخستی دی او په خطابي ضمائرو سره یې مؤمنان مخاطب کړي دي. نو د معنی حاصل یې داسې راویستلی دی چې:

ای مؤمنانو! که مشرکانو ستاسو د وړاندیز اجابت ونه کړ او د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه نو تاسو لاندې ټکو ته متوجه شئ:

الف: تاسو پوه شئ او خپلې عقیدې ته په دې باندې ادامه ورکړئ چې قرآن کریم په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی، چې په غیبو علومو باندې مشتمل دی او د مشرکانو تهمت څه ثبوت نه شي موندلی.

ب: او هم په دې باندې ښه پوره مطمئن شئ چې بې شکه د الله ﷻ څخه په غیر بل هیڅوک په حقه معبود نشته او مشرکان په باطله لاره باندې روان دي.

ج: نو ایا تاسو ای مؤمنانو! په دوامداره توګه الله ﷻ ته غاړه اېښودونکي یاست؟

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَٰلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي ٱلْأٓخِرَةِ إِلَّا ٱلنَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُواْ فِيهَا وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ ﴾

[۱۵] هرڅوک چې (په خپلو اعمالو سره) نژدې (حقیر) ژوند او د همدې ژوند ډول (سنګار) اراده کوي (غواړي او آخرت پکښې په نظر کښې نه نیسي) نو (که زمونږ اراده وشي) دوی ته به د خپلو عملونو (نتیجه او جزا) په دنیا کښې پوره ورکړو، حال دا چې دوی به په دنیا کښې د خپل استحقاق د کمبود سره مخامخ نه کړی شي.

[۱۶] دغه کسان (چې دنیا غواړي) هغه کسان دي چې دوی لره په آخرت کښې نه دی مګر اور (دوزخ) دی.

او (د همدغو کسانو) هغه اعمال په آخرت کښې ضائع دي کوم چې دوی (په دنیا کښې) کړي وه

(یا په بل عبارت: دوی د آخرت د اجر دپاره بالکل نېک اعمال نه لري) او (همدارنګه په دنیا کښې) هغه څه باطل (بې ثباته) دي کوم چې دوی لګیا دي کوي یې.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د هغې اشتباه جواب ته اشاره نغښتې ده کومه چې د وړاندېنیو ایتونو څخه د چا ذهن ته ورتله، هغه دا چې هر کله چې مشرکان د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه او ورته جوته شوه چې دا کتاب په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی او نبي کریم ﷺ د خپله خانه نه دی جوړ کړی، خو د دې سره-سره دوی د شرکیاتو څخه لاس نه اخلي او بوتانو ته په سجده پراته دي. نو ایا دا به مناسبه نه وه چې الله ﷻ وربانديې دنیاوي رزق بند کړی وی او د روزۍ د تنګسې سره یې مخامخ کړي وی؟ د جواب حاصل دا دی چې:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! که الله ﷻ د جنایتونو د املـه سمدستي نیول کولی نو د ځمکې په سر باندې به یو ساکښ هم ژوندی نه وی پاتې شوی. الله ﷻ خو د ځمکې ټولو ساکښانو ته د روزۍ ورکولو ذمه واري کړې ده، نو د همدې کبله د روزۍ په باره کښې د ساکښانو سره په لاندې قانون باندې عمل کوي البته ترڅو پورې چې الهي حکمت د بل څه غوښتنه ونه کړي.

د روزۍ د ورکړې قانون

۱ـ هرڅوک چې د دنیاوي ژوند او د دنیا د ډول او سنګار غوښتنه وکړي او د اسبابو پورې یې تماس ونیسي نو هغوی ته مونږ د اعمالو نتیجه پوره ورکوو او هیڅ کمبود پکښې نه واقع کوو، که څه هم تماس نیوونکي مشرکان او کفار وي.

یا په بل عبارت: کروندګرو ته ـمثلاًـ د ځمکې حاصلات پوره ورکوو که څه هم د دوی نیت یوازې دنیا وي او د آخرت د ګټلو اراده ورسره نه وي.

او که څوک په دنیاوي منافعو باندې دپاسه آخرت هم په نظر کښې ونیسي نو هغوی ته دنیا او آخرت دواړه ورکوو (زمونږ سره خو د یوه شي کمبود هم نشته) نو څرنګه چې د دغو مشرکانو (چې په وړاندې ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده) صرف دنیا مطلب ده نو دوی ته دنیاوي رزق د هغوی د کسب مطابق ښه پراخه ورکوو مګر هغوی ته په آخرت کښې د اور څخه په غیر بل شی نشته.

۲ـ همدارنګه د هغوی اعمال ضائع او بې نتیجې دي، که بالفرض دوی د آخرت په نیت کړي دي، دا ځکه چې د اخروي اجر او ثواب دپاره عقیده ضروري شرط دی او کفار خو اکثره په آخرت باندې عقیده نه لري، او څوک چې په آخرت باندې عقیده لري (لکه یهود او نصارا) د هغوی عقیده په دې زمانه کښې تر هغه د الله ﷻ په نزد مقبوله نه ده ترڅو چې په آخر الزمان پیغمبر باندې ایمان رانه وړي. نو د همدې کبله د هغوی په اعمالو باندې په آخرت کښې اجر نه ورکول کېږي او په دنیا کښې بقا نه لري.

توضیحات

۱ـ د ذکرو شوو ایتونو په مصداق کښې علماء کرام متعدد نظرونه لري[۱] لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ځینې علماء کرام وايي چې دا ایتونه د کفارو په هکله نازل شوي دي لکه چې وړاندې ېېرته ایتونه همدا نظر تائیدوي چې د کفارو په بحث باندې مشتمل دي[۲].

ب: ځینې نور وايي چې دلته هغه مؤمنان مراد دي کوم چې په نیکو اعمالو کښې یا د خیر نیت ونه کړي او یا بالکل د ریا کارۍ دپاره نېک عمل وکړي[۳]، لکه چې همدا مضمون په ډېرو احادیثو کښې منعکس شوی دی د لاندې یوه حدیث مضمون ولولئ:

نبي کریم ﷺ درې کسان (د قرآن کریم قاري، د في سبیل الله شهید او د ډېرو مالونو خاوند) ښودلي دي چې دوی درېواړه به د الله ﷻ په حضور کښې دعوه وکړي چې مونږ قرائت او شهادت او هم د مال ورکړه د الله ﷻ دپاره کړي وه، مګر الله ﷻ به د هر یوه دعوه رد کړي او مخاطب به يې کړي چې: «كَذَبْتَ»[۴] یعنې ته دروغ وايې، تا د دې دپاره ذکر شوی عمل کړی وه چې خلک درباندې آفرین ووايي، نو په دنیا کښې درباندې آفرین ویل شوی دی. نو دوی درېواړه به اور ته واچولی شي.

تبصره

۲ـ مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي ایتونه به په عبارة النص سره د کفارو په باره کښې نازل شوي وي ځکه چې بحث په همدوی کښې روان دی، مګر په اشارة النص سره به ریاکارانو مؤمنانو ته هم شامل وي چې په خپلو اعمالو سره صرف دنیا مطلب کړي او د آخرت څخه غافل شي.

"توفية" څه معنی؟

۳ـ د ﴿ نُوَفِّ ﴾ کلمه د "توفية" څخه اشتقاقه شوې ده چې د یو شي پوره ورکولو ته ویل کېږي[۵].

همدغه معنی په دې مقام کښې د ﴿ لَا يُبْخَسُونَ ﴾ په جمله باندې تاکیده شوې ده چې د "بَخْس" ـلکه "نَصْر"ـ څخه اخستله شوې ده، "بَخْس" دې ته وايي چې د یو شي په ورکړې کښې د ظلم په توګه نقصان واقع کړی شي[۶].

نو د معنی حاصل يې داسې راځي: هرڅوک چې په خپلو اعمالو سره دنیا غواړي نو مونږ به هغه ته خپل اعمال پوره ورکړو او په پوره ورکړه کښې به پرې هیڅ تېری ونه کړی شي.

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۷۰
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۷۷
(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۴
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۶۳
(۵) مفردات الراغب ص۵۶۶
(۶) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴

هو! د اعمالو پوره ورکړه په لاندې دوه دوو صورتونو سره تعبیر کېدلی شي:

الف: یو دا چې د هغوی اعمال به مطلوب نتائج ورکړي چې د کښت او زراعت څخه به حاصلات راخلي او په صنعتونو باندې به یې مقرره اغراض مرتب شي. یعنې تخنیکي او ساینسي عملونه به یې بې نتائجو پاتې نه شي، لکه الوتکې او عراده جات او نور شیان.

ب: بل دا چې هغوی ته به په نیکو اعمالو باندې په دنیا کښې اجرونه او عوضونه هم ورکړی شي چې د افتونو څخه به بچ وساتل شي او عمرونه به یې اوږده شي او هم به پرې دنیاوي نعمتونه پراخه کړی شي او داسې نور.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې کفار خو نېک عمل نه لري ځکه چې د عمل د نېک ګرځېدلو دپاره ایمان او عقیده ضرور ده، حال دا چې د هغوی سره ایمان او عقیده نشته؟

مونږ وایو چې: په آخرت کښې د نېک عمل دپاره ایمان ضرور دی چې بدون د ایمانه پرې هلته اجر او ثواب نه ورکولی کېږي، اما د دنیاوي اجر دپاره خو ایمان ضرور نه دی، د دنیاوي نېکو اعمالو لاندې مثالونه ولولئ:

الف: چې کفار صلة الرحم (د خپلوانو سره خپلولي) وکړي.

ب: چې دوی فقیرانو ته کومک ورکړي، لکه چې ځینو کفري دولتونو د افغان مهاجرینو سره د هجرت په اوږدو کښې کومکونه وکړه او د بشري مرستو په نامه به یې یادول.

ج: چې دوی لارې جوړې کړي او سرکونه پاخه کړي او یا نهرونه وکني او بندونه راپورته کړي او یا نور داسې کارونه وکړي چې مخلوقات ترې ګټه پورته کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې الله ﷻ هغو کسانو ته مطلقه وعده ورکړې ده کوم چې په خپلو اعمالو باندې یوازې دنیا غواړي، حال دا چې د هغوی (کفارو) ځینې اعمال بې نتیجې هم پاتې کېږي؟

مونږ وایو چې: د قرآن کریم ځینې ایتونه ځینې نور تفسیروي نو همدغه ایت شریف په بل ځای کښې ډېر ښه تفسیر شوی دی، الله ﷻ فرمایي: ﴿ مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ﴾ [الإسراء:۱۸] یعنې: هرڅوک چې (په خپلو اعمالو سره) عاجله دنیا غواړي (او آخرت یې هېر کړی وي) نو په تلوار سره به په دنیا کښې هغه څه ورکړو چې زمونږ اراده (ورته) وشي (مګر) د هغه چا دپاره چې مونږ یې ورته وغواړو.

لنډه دا چې چې هر یو کار د الله ﷻ په ارادې پورې موقوف دی، برابره خبره ده چې د ارادې ذکر پکښې وکړی شي او که نه، د الله ﷻ اراده په حکمتونو باندې ولاړه ده چې پوره علم یې همده ﷻ پورې اختصاص لري او بس.

حبط څه معنی؟

۶ـ په ﴿ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا ﴾ په جمله کښې د ﴿ حَبِطَ ﴾ کلمه د "حَبَط" ـ لکه "ضَرَب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ضياع او بربادۍ معنى وركوي. د اعمالو ضائع کېدل په لاندې درې ډوله باندې صورت نیولی شي[1]:

الف. چې اعمال صرف دنیاوي وي، لکه د مشرکانو او کافرانو عملونه چې اخرت یې په نظر کښې نشته.

ب. چې اعمال اخروي وي مگر د الله ﷻ د رضاء په نیت نه وي عملي شوي، لکه د ریاکارانو لمونځ او روژه.

ج. چې اعمال اخروي وي او د الله ﷻ د رضاء دپاره ترسره شوي وي مگر په مقابل کښې یې څه بد عملونه وي چې د هغوی په عوض کښې د خپل خاوند د لاسه لاړ شي او د بدۍ تله یې درنه شي.

په دې مقام کښې اوله معنى مراده ده ځکه چې کفار خو اصلا اخروي عملونه نه لري چې په آخرت باندې یې عقیده نشته، که بالفرض عقیده پرې ولري نو په سرته رسولو کښې یې د الله ﷻ رضاء په نظر کښې نه نیسي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: د ذکر شوې جملې څخه چې کومه معنى څرګندیږي عین همدغه معنى د ﴿ وَبَٰطِلٞ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴾ د جملې څخه هم د سرې ذهن ته ورځي، نو پوښتنه دا ده چې ایا دا جمله د هغې جملې د تاکید دپاره نازله شوې ده؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو دا جمله د هغې دپاره تاکید ګڼلې ده[2].

مګر څرنګه چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دی نو ښه دا ده چې په تاسیس باندې حمله کړی شي چې د ﴿ بَٰطِل ﴾ کلمه په اصل کښې د هغه شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې ثبات او بقاء نه لري. نو د معنى حاصل به یې داسې راوځېژي چې د کفارو عملونه په آخرت کښې ثواب او اجر نه لري او په دنیا کښې ثبات او بقاء نه لري چې دنیا ټوله فاني ده.

﴿ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّهِۦ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٞ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامٗا وَرَحْمَةًۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٖ مِّنْهُۚ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ ٱلْأَشْهَٰدُ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۰۵

(۲) البحر المحیط ج ۶ ص ۱۳۳

عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٨﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا
عِوَجًا وَهُم بِٱلْـَٔاخِرَةِ هُمْ كَـٰفِرُونَ ﴿١٩﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا۟ مُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كَانَ
لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ۘ يُضَـٰعَفُ لَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا۟ يَسْتَطِيعُونَ ٱلسَّمْعَ وَمَا
كَانُوا۟ يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾
لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ
وَأَخْبَتُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَـٰلِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ ٱلْفَرِيقَيْنِ
كَٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْأَصَمِّ وَٱلْبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

[۱۷] ایا نو هغه څوک چې د خپل رب ﷻ د پلوه په روښانه (حق دین) باندې وي او د خپل رب ﷻ د پلوه وروسته شاهد (معجز کتاب هم ورغلی) وي (ورنازل شوی وي) او (بالآخره) د دې (شاهد) څخه وړاندې د موسی ﷺ کتاب (تورات هم پرې په داسې حال کښې شهادت ورکړی وي چې د خلکو دپاره) مقتدی او رحمت وه (نو ایا د ذکر شوي دین خاوند او د ده پیروان د هغو خلکو په شان دي چې هغوی نه روښانه دین لري او نه شاهد او بالآخره نه ورته کوم اسماني کتاب شاهدي ورکوي)؟

دغه ډله (د روښانه دین خاوندان) په دې (قرآن کریم) باندې ایمان راوړي (خپل ایمان ته پرې ادامه ورکوي) او د (مختلفو) ډلو څخه (لکه یهود، نصارا او نور) هرڅوک چې پرې کافر شي نو د وعدې (د پوره کولو ځای یې) اور دی (چې په ابدي توګه به پکښې اچول کېږي).

نو (ای پیغمبره!) د همدې (قرآن کریم) څخه په شک کښې مه کېږه (ستا پیروان دې پکښې شک او شبهه نه کوي خکه چې) یقینًا همدا (قرآن کریم) ستا دِ رب ﷻ دپلوه حق دی (په حقه درنازل شوی دی) مګر اکثره خلک ایمان نه راوړي (او شک پکښې کوي).

[۱۸] او د هغه چا څخه لوی ظالم بل څوک دی چې (په بل چا نه بلکې) په الله ﷻ باندې دروغ تړي. دغه (دروغژنه ډله به) په خپل رب ﷻ باندې (د قیامت په ورځ) ور وړاندې کړی شي (د ده ﷻ په حضور کښې به ودروله شي) او شاهدان (د محشر خلک) به (هم) ووایي چې دغه ډله هغه کسان دي چې په خپل رب ﷻ باندې یې دروغ تړلي وه.

(ای پیغمبره! اعلان وکړه چې) خبردار! د الله ﷻ لعنت په ظالمانو باندې دی.

[۱۹] هغه ظالمان چې د الله ﷻ د لارې څخه (خلک) اړوي او همدې (لارې) ته کوږوالی لټوي (شکونه پکښې پیدا کوي) او دوی په آخرت باندې همدوی کافران دي.

[۲۰] (ای پیغمبره! د ذکرو شوو کافرانو په هکله به د قیامت په ورځ دا اعلان هم وکړی شي چې)

دغه ډله په ځمکه (دنیا) کښې (د الله ﷻ) عاجزې کوونکې نه وه (په الله ﷻ باندې زورور نه وه لکه ځنګه چې پرې نن ورځ زورور نه دی) او (همدارنګه) دوی ته د الله ﷻ څخه په غیر (هلته هم) دوستان نه وه (لکه چې دلته ورته نشته).

دوی ته به دوه چنده عذاب ورکړی شي (چې نور خلک یې ګمراهان کړي وه او پخپله هم ګمراهان وه څکه چې) دوی (د زیات عناد د کبله) وسه (حوصله) نه درلوده (چې قرآن کریم) یې اورېدلی وی او (هم یې حوصله نه وه چې د الله ﷻ د توحید د لایل یې) لیدلي وی (او ایمان یې راوړی وی).

[۲۱] دغه ډله هغه کسان دي چې خپل ځانونه یې په تاوان کښې اچولي دي او د دوی څخه هغه څه (بوتان) ورک شوه چې دوی به (په الله ﷻ باندې) په دروغو تړل (په درد یې هیڅ دوا نه شوه).

[۲۲] (دا) یقیني خبره ده چې بې شکه په آخرت کښې همدوی زیات زیانکاران دي.

[۲۳] یقینًا هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نیک عملونه یې کړي وي او (هم یې) خپل رب ﷻ ته تواضع کړې وي (د همده ﷻ څخه ډارېږي) دغه ډله دجنت ملګري دي دوی به پکښې همېشه وي.

[۲۴] (د ذکرو شوو) دواړو فرقو (ډلو) مثال (داسې دی) لکه د ړانده او کاڼه او (هم لکه) د اورېدونکي او لیدونکي. ایا (دا) دواړه (ډلې) د مثال د حیثه یو تربله برابرې دي؟ ایا نو تاسو پند نه اخلئ (ادنی فکر نه کوئ)؟.

ارتباط

د یوې اشتباه د جوابولو څخه وروسته په دې ایتونو کښې د خبرې مخ بېرته اصلي موضوع (محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی او قرآن کریم ربنتیانی کتاب دی) ته اووښتی دی او یوه په زړه پورې تبصره پرې شوې ده چې حاصل یې داسې راووځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! څرنګه چې مشرکان د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه او پوره جوته شوه چې ته په حقه پیغمبر یې او هغه په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی نو اوس خپل امت متوجه کړه چې د خپلو ځانونو سره انصافي فیصله وکړي او لاندې نکات پرې قرائت کړه:

۱ـ ایا نو هغه څوک چې لاندې صفات ولري د هغه چا غوندې کېدلی شي چې هغه ترې بې برخې وي:

الف: څوک چې د خپل رب ﷻ د پلوه په روښانه لاره باندې روان وي او د خپل دین په حقانیت باندې د زړه د کومې باور لري او سر یې پرې خلاص وي.

ب: برسېره پر دې چې په خپل دین باندې باوري وي د خپل رب ﷻ د پلوه د ده د دیني خط السیر په تعقیب شاهد هم ورغلی وي چې همدغه لاره حقه ده په کومه باندې چې ته روان یې. یا په بل عبارت: د قرآن کریم په شهادت سره یې هم تائید شوی وي.

ج: د قرآن کریم شهادت لا څه چې پخواني اسماني کتابونه پرې تول عموماً شاهدي وايي چې همدغه لاره حقه ده، او د موسی ﷺ کتاب (تورات) چې د خلکو دپاره امام (منلی شوی کتاب وه او د الله ﷻ د پلوه لوی رحمت وه) هم په ذکر شوي مطلب باندې شاهدي ورکوي او تصدیق یې کوي

پوره واضحه ده چې د ذکر شوو صفاتو خاوند د هغه چا څخه زښت زیات فرق لري چې هغه په تیاره کښې روان وي، په خپله کړنلاره باندې نه عقلي دلیل لري او نه نقلي. فرق یې دا دی.

اول د صفاتو خاوندان په اطمنان او ډاډه زړه باندې د قرآن کریم په حقانیت باندې عقیده لري چې نه وربانديې څه اشتباه ورځي او نه یې څوک د خپلې تګلارې څخه اړولی شي.

دوهم بالمقابل څوک چې ذکر شوي صفات نه لري هغوی په قرآن کریم باندې باور نه کوي او درګرده فرمایشي معجزې غواړي خو د فرمایش د پوره کېدلو سره-سره د خپلې تګلارې څخه نه اوړي

۲_ ای پیغمبره! نو د الله ﷻ فیصله دا ده چې د اسلامي تولنې څخه پرته نور هرڅومره مختلف ګروپونه فقط په همدغې یوه لاره باندې د دوزخ د اوره نجات موندلی شي چې په قرآن کریم باندې عقیده او باور وکړي، که نه نو د ټولو دپاره دوزخ ټاکلی شوی دی.

۳_ ای پیغمبره! کفار خو زیار وباسي چې تا ته او ستا پیروانو ته د قرآن کریم په حقانیت کښې شک او شبهه درواچوي، نو پام کوئ چې د هغوی غوښتنې ته میلان قدرې هم ونه کړئ او په خپله تګلاره باندې کلک اوسېږئ، دا ځکه چې همدغه قرآن کریم ستا د رب ﷻ د پلوه په حقه باندې درنازل شوی دی چې په خپل خان باندې پخپله شاهدي وايي مګر اکثره خلکو قصد کړی دی چې ایمان رانه وړي که څه هم هر ډول معجزات وګوري.

۴_ ای پیغمبره! د هغه چا څخه به بل غټ ظالم څوک وي چې په بل چا نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ وتړي چې زه پیغمبر یم او پیغمبر نه وي؟ او هم به د هغه چا څخه څوک لوی ظالم وي چې د الله ﷻ پیغمبر ته او هم د الله ﷻ کتاب ته د دروغو نسبت وکړي چې دا واقعیت نه لري؟

د کفارو د آخرت حالات

۵_ ای پیغمبره! همدغه خلک چې د خپل رب ﷻ پیغمبر او کتاب ته د دروغو نسبت کوي د قیامت په ورځ به یې داسې حال وي:

الف: دوی ټول به د خپل رب ﷻ حضور ته بوتللی شي او د نجات لاره به مونده نه کړي او د الهي عتاب لاندې به واقع شي.

ب: دوی به هلته په خپلو کفریاتو باندې پرده وانه اچولی شي او دا ځکه چې متعدد شاهدان به د دوی په کفریاتو باندې شاهدي ورکړي، لکه ملائک او د دوی خپل-خپل اندامونه.

۶_ بیا به د محشر په میدان کښې د ټولو عالمونو په وړاندې داسې اعلان وشي چې خبردار! د الله ﷻ لعنت په هغو ظالمانو باندې دی کوم چې په دنیا کښې دا عادتونه درلودل:

الف: چې پخپله هم د حقې لارې څخه اووښتي وه چې نه يې په معجزه باندې قناعت کاوه او نه يې حقاني دلايلو ته غوږ ايښوده.

ب: او نور خلک يې هم د حقې لارې څخه اړول او پښو ته يې ډبرې ور اچولې چې يا ايمان رانه وړي او يا بېرته مرتد شي.

ج: چې د الله ﷻ حقې لارې ته يې خنډونه او کوږوالی لټول او په همدې هڅه کښې وه چې کومه شبهه او اشتباه مونده کړي او د خپلو کفرياتو دپاره ترې د بهانې کار واخلي.

د: لنډه دا چې دوی په بيا ژوندون باندې عقيده نه درلوده او ترې منکران وه.

٧ـ هلته به دا اعلان هم وشي چې دغه ډله په دنيا کښې هم زورور نه وه او نه يې د الله ﷻ څخه په غير داسې دوستان درلوده چې د الله ﷻ څخه يې په زور يا شفاعت سره خلاص کړي وی، او دا دی نن ورځ د محشر په ميدان کښې هم نه په زور باندې خانونه خلاصولی شي او نه د شفاعتگرو په شفاعت سره او نه شفاعتگر لري.

٨ـ ای پيغمبره! ذکرو شوو کفارو ته به دوه چنده عذاب ورکړی شي، ځکه چې:

الف: دوی د قرآن کريم يا د اسلام د دين سره ډېر سخت حساسيت درلود حتی چې دوی د دې خبرې حوصله نه درلوده چې اقلا قرآني دلايل واوري او غوږ ورته کېږدي.

ب: او نه يې دا حوصله درلوده چې د الله ﷻ په مخلوقاتو کښې نظر واچوي او د توحيد دلايل د زړه په بصيرت سره وګوري.

د همدې کبله دوی هڅه کوله چې د خپلو ځانونو غوندې نور خلک هم بې لارې کړي، نو ځکه به د قيامت په ورځ کښې د دوی جزا دوه چنده او درنه وي.

٩ـ ای پيغمبره! دغه ډله خلک هغه خلک دي چې خپل ځانونه يې په لوی لاس په تاوان کښې واچول او د هدايت د اسبابو څخه يې ګټه پورته نه کړه.

دوی په دروغينو معبودانو پورې ونښتل مګر نن ورځ يې ورته هيڅ ګټه ونه شوه رسولی او په درد باندې يې هيڅ دواء نه شوه، ته به وايې چې بالکل ترې لا درکه شوي دي.

١٠ـ نو د همدې کبله د قيامت په ورځ په يقيني توګه همدوی سخت زيانکاران دي چې د خپل تاوان (زيان) هيڅ تلافي او چاره نه شي کولی او ابدي عمر يې په دوزخ کښې شو.

١١ـ ای پيغمبره! بالمقابل چا چې په قرآن کريم باندې ايمان راوړی وي او هم يې نېک عملونه په دنيا کښې ترسره کړي وي او هم يې خپل رب ﷻ ته عاجزي کړې وي او د ده ﷻ په هدايتونو باندې يې تکبر او لويي نه وي کړې، نو دغه ډله د جنت دائمي ملګري دي چې هيڅکله به يې د جنت سره انديوالي پرې نه کړی شي، بلکې همدغه ډله د کاميابانو ډله ده.

١٢ـ ای پيغمبره! د قيامت په ورځ به ځکهٔالله ﷻ د مؤمنانو اوکفارو ترمنځ ډېره عظيم الشانه جدايي راولي چې دوی دواړو په دنيا کښې لاندې فرقونه درلودل:

الف: کفار د ړوندو په شان وه او مؤمنانو د بيناوو او سترګورو مثال درلود.

ب. هغوی د مور زادي کنو غوندې وه او دوی د اورېدونکو په شان وه
نو ایا دغه دواړه ډلې د صفت او حالت د حیثه یو تربله برابرېدلی شي؟
نو ایا تاسو د وړاندېنیو بیاناتو تذکر او یادښت نه کوئ چې الله ﷻ د معنوي ړوندوالي او معنوي کوڼوالي د لرې کولو دپاره قرآن کریم نازل کړی دی؟
نو ای کفارو! که تاسو لږ غوندې تفکر وکړئ نو د ذکر شوي ناکاره مثال د تطبیق څخه به خانونه خلاص کړئ او په ایمان باندې به مشرف شئ.

توضیحات

۱ـ که څه هم په دې جمله ﴿ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ ﴾ کښې د ﴿ بَيِّنَةٍ ﴾ معنی واضحه ده چې هغه څرګند دلیل ته ویل کېږي په کوم کښې چې هیڅ خفاء نه وي، برابره خبره ده چې دغه دلیل عقلي وي او که نقلي. همدارنګه برابره خبره ده چې وضاحت یې په تجربه ثابت شوی وي او که په سترګو لیدل کېږي[۱].

همدارنګه د ﴿ شَاهِدٌ ﴾ معنی هم پوره څرګنده ده چې هیڅوک پکښې اشتباه نه کوي، مګر علماوو کرامو په دې مقام کښې د ذکرو شوو دواړو کلمو د مصداقاتو په تعین کښې متعدد قولونه کړي دي چې تقریبًا اتو (۸) یا وربورته عدد ته رسېږي[۲].

خو کوم مصداقات چې مونږ ته د دې مقام سره مناسب برېښي هغه دا دي:

د ﴿ بَيِّنَةٍ ﴾ کلمه د اسلامي دین څخه عبارت ده چې د حقانیت څرګندوالی یې د لمر په شان واضحه دی، الله ﷻ خپل پیغمبر ته ارشاد کوي چې: ﴿ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ﴾ [الأنعام:۵۷] یعنې ای پیغمبره! کفارو ته ووایه چې: زه د خپل رب ﷻ د پلوه په حق (واضحه) دین باندې یم او تاسو ورته د دروغو نسبت کوئ.

او د ﴿ شَاهِدٌ ﴾ د کلمې څخه په دې مقام کښې قرآن کریم مراد دی چې په خپل حقانیت باندې داعجاز د کبله پخپله شاهدي ورکوي چې مخلوقات یې د مقابلې څخه عاجز وه او عاجز به وي. په همدې مراد باندې متصله تکره ﴿ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ ﴾ هم دلالت کوي.

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ایا هغه څوک چې په دنیاوي لذتونو کښې غرق وي او دخپل باطل دین د ثبوت دپاره هیڅ دلیل په لاس کښې نه لري د هغه چا سره برابرېدلی شي چې د هغه د دین ثبوت پوره څرګندوي چې د انساني فطرت سره مطابق وي او برسېره په دې د خپل رب ﷻ د پلوه پرې شاهد (قرآن) هم نازل شوی وي او بالآخره پخواني کتابونه یې هم تصدیق کوي لکه تورات او نور؟.

---

(۱) تفسیر المنار ج۱۲ ص۵۰
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۷۱؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۳۷۷؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۰۶

په همدې مضمون باندې په وروستني ایت کښې صراحت شوی دی چې: ﴿ مَثَلُ ٱلْفَرِيقَيْنِ كَٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْأَصَمِّ وَٱلْبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ﴾ یعنې د دواړو ډلو (مؤمنانو او کافرانو) حال د ړانده او کاڼه او هم د بینا او اورېدونکي په شان دی، ایا دغه دواړه ډلې د حالت د حیثه برابرې دي؟

یو ماثور تفسیر

۲ـ نبي کریم ﷺ دا جمله ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ ﴾ په لاندې حدیث کښې څومره ښه تفسیره کړې چې:

«وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ يَهُودِيٌّ وَلا نَصْرَانِيٌّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلاَّ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ»[۱] یعنې زما دې په هغه اقدس ذات باندې قسم وي چې د محمد ﷺ روح د ده ﷻ په واک کښې دی چې د دې امت څخه به هیڅوک زما په رسالت باندې خبر نه شي یهودي وي او که نصراني وي (او که بل څوک وي) چې بیا په داسې حال کښې مړ شي چې په هغه شي باندې ایمان رانه وړي په کوم باندې چې زه رالېږلی شوی یم، مګر هغه به د دوزخیانو څخه وي (نو د دې امت دپاره د قیامت د ورځې پورې زما د شریعت څخه په غیر بله د نجات لاره نشته).

الآشهاد څه معنی؟

۳ـ ﴿ وَيَقُولُ ٱلْأَشْهَـٰدُ ﴾ کښې د "أشْهَاد" کلمه د "شَاهِد" جمعه ده چې د شهادت ورکوونکي معنی ورکوي او څه خفاء پکښې نشته مګر په مصداق کښې یې مفسرینو کرامو لاندې قولونه کړي دي[۲]:

الف: د ﴿ ٱلْأَشْهَـٰدُ ﴾ (شهادت ورکوونکو) څخه پیغمبران علیهم السلام مطلب دي چې هر یو به د خپل امت په کفارو باندې شهادت ورکړي.

ب: شاهدي ورکوونکي د ملائکو څخه عبارت دي.

ج: د هر کافر اندامونه په هغه باندې شهادت ورکوونکي دي.

د: ﴿ ٱلْأَشْهَـٰدُ ﴾ د محشر د خلکو څخه عبارت دی.

مګر مونږ وایو: څه لرې نه ده د ﴿ ٱلْأَشْهَـٰدُ ﴾ کلمه دغو ټولو شهادت ورکوونکو ته شامله وي چې یو تر بله سره څه منافات نه لري، خو لومړنی مصداق به یې د محشر د میدان ټول خلک وي لکه چې نبي کریم ﷺ د همدغه ایت په هکله په یوه اوږده حدیث کښې داسې هم فرمایلي دي چې: «وَأَمَّا الْكُفَّارُ فَيُنَادَى عَلَى رُءُوسِ الأَشْهَادِ هَؤُلاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ»[۳] یعنې په مؤمن باندې به الله ﷻ پرده واچوي (د مناجات په توګه به ورته ګناهونه یاد کړي چې دا دې کړي ده او هغه دې کړې ده) او

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۸۶

(۲) زاد المسیر ج۴ ص۷۴، روح المعاني ج۱۲ ص۳۰

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۸

بیا به ورته عفوه وکړي، او هر چې کفار دي نو د دوی په هکله به علی رؤس الأشهاد (په ډاګه) د ټولو مخلوقاتو په وړاندې اواز وکړی شي چې دغه ډله هغه کسان دي چې په دنیا کښې یې په خپل رب ﷻ باندې دروغ تړل چې نه یې مونږ ته پیغمبر رالیږلی دی او نه یې کتاب را نازل کړی دی.

بیا به د محشر د میدان خلک ذکره شوې خبره تکراره کړي چې دغه ډله هغه کسان دي کومو چې په خپل رب ﷻ باندې دروغ تړلي وه.

یادونه

۴_ دغه کلمات ﴿ أَلَا لَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ۝ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِٱلْأَخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴾ په لاندې دوه ډوله باندې تفسیر کېدلی شي:

الف: چې دا هم د اشهادو وینا وې چې د محشر په میدان کښې به یې وکړي.

ب: چې الله ﷻ د معترضه جملې په توګه نبي کریم ﷺ ته توصیه کړې وي چې دا کلمات کفارو ته اعلان کړه.

نو څرنګه چې مونږ ته یو ډول په بل باندې ترجیح نه درلوده نو تفسیر مو په یو ډول "الف" او ترجمه مو په بل ډول "ب" باندې بناء کړه.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: الله ﷻ د بدیو په سزا کښې فرمايي چې: ﴿ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ [الأنعام: ۱۶۰] یعنې: او هر څوک چې په بدۍ باندې راتګ وکړي نو هغه ته به جزا ورنه کړی شي مګر په مثل د بدۍ، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي.

نو پوښتنه دا ده چې الله ﷻ د ذکرو شوو کفارو په هکله دا جمله ﴿ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلْعَذَابُ ﴾ هم نازله کړې ده چې دوی ته به دوه چنده عذاب ورکړی شي؟

مونږ وایو چې: د همدغو کفارو په هکله لږ وړاندې دا کلمات هم نازل شوي دي چې ﴿ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾، د ﴿ يَصُدُّونَ ﴾ کلمه د "صدًا" یا "صدودًا" څخه اشتقاقه شوې ده، "صدًا" یا "صدودًا" په لاندې دوه معناوو باندې استعمالیږي[1]:

الف: د یو شي څخه پخپله بېرته تاوېدل.

ب: د یو شي څخه بل څوک بېرته تاوول او اړول.

نو په دې مقام کښې "صدًا" یا "صدودًا" چې د ﴿ يَصُدُّونَ ﴾ کلمه ترې اشتقاقه شوې ده دواړه معنی ورکوي نو د معنی حاصل یې داسې راوځي: چې دوی ته ځکه دوه چنده عذاب ورکول کېږي چې دوی نور خلک د لارې څخه اړول او پخپله خو دومره بې لارې وه چې: ﴿ مَا كَانُوا۟ يَسْتَطِيعُونَ

(۱) مفردات الراغب ص ۲۸۳

﴿ٱلسَّمْعَ وَمَا كَانُوا۟ يُبْصِرُونَ﴾ یعنې دوی نه وه چې د ډېر عناد د کبله یې د نقلي دلایلو د اورېدلو حوصله درلودلې وی، او هم دوی نه وه چې د توحید آفاقي او نفسي دلایلو ته یې کتلي وی ترڅو په ایمان باندې مشرف شوي وی.

د "لا جَرَمَ" د کلمې تحلیل

۶ـ په کار دی چې د ښه وضاحت دپاره د ﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي ٱلْآخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ﴾ په جمله کښې لاندې تحلیل په نظر کښې ونیول شي:

الف: د ﴿جَرَمَ﴾ کلمه د ونې څخه د میوې شکولو (پرې کولو) دپاره وضعه شوې ده[۱].

ب: د "لا" توری د نفي الجنس دپاره دی.

ج: او د ﴿أَنَّهُمْ فِي ٱلْآخِرَةِ﴾ سره د "عن" توری مراد دی[۲].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: هیڅ شکول (منعه کول) د دې خبرې څخه نشته چې یقینًا بې شکه کفار په آخرت کښې همدوی ډېر زیانکاران دي چې اور ته د اخلبدل یې یقیني او دائمي دي.

د همدې مضمون څخه عبدالله بن عباس رضی‌الله‌عنهما په "حقًا" سره تعبیر کړی دی[۳].

که څوک د ﴿لَا جَرَمَ﴾ په کلمه کښې اوږد تحلیل غواړي نو خینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۴].

إِخْبَات څه معنی؟

۷ـ په ﴿وَأَخْبَتُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ کښې د ﴿أَخْبَتُوٓا۟﴾ کلمه د "إِخْبَات" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِخْبَات" خشوع او تواضع ته وضعه شوې دی[۵]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هغه کسان جنتیان دي چې برسېره په ایمان او نېک عمل باندې خپل رب ﷻ ته تواضع کوي او د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾﴾

[۲۵] او بې شکه موږ نوح علیه‌السلام خپل قوم ته (د پیغمبر په حیث) لېږلی وه (ده علیه‌السلام خپل قوم ته وویل چې) یقینًا زه ستاسو دپاره ښکاره ډاروونکی یم (او بس).

(۱) مفردات الراغب ص۸۹
(۲) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۲۳
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۷۶
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۳۳؛ البحر المحیط ج۶ ص۱۳۷
(۵) لسان العرب ج۲ ص۲۸

[۲۶] (او هم يې ورته وويلې چې) تاسو (د بل هيڅ شي) عبادت مکوئ مګر (يوازې) د الله ﷻ، يقيناً (د تخلف په صورت کښې) زه په تاسو باندې د دردناکې ورځې د عذاب څخه ډارېږم (چې ورسره به مخامخ شئ او بيا به د نجات دپاره هيڅ وسيله مونده نه کړئ).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنيو ايتونو کښې د انکار کوونکو په حال باندې د يوې تبصرې په ترڅ کښې د هغوی اخروي حالات شرحه شوي وه او په دې ايتونو کښې يې په دنياوي عواقبو باندې ښه اوږده تبصره شوې ده.

۲ـ هغه ايتونه په دې تمام شوي وه چې ړانده او کاڼه د بيناوو او اورېدونکو سره برابري او سيالي نه شي کولی، دلته د اوو پيغمبرانو (نوح ﷺ، هود ﷺ، صالح ﷺ، ابراهيم ﷺ، لوط ﷺ، شعيب ﷺ، موسی ﷺ) د څه حالونو په څرګندولو سره د ذکرو شوو دواړو ډلو مصداقات ښودلي شوي دي.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! د هر څه څخه وړاندې خپل امت ته د نوح ﷺ او د ده د قوم څه حالات قرائت کړه ترڅو ترې عبرت واخلي او خپلو عواقبو ته متوجه شي، هغه دا چې:

مونږ نوح ﷺ خپل قوم ته د پيغمبر په صفت باندې ورولېږه چې هغوی په دغو نکاتو باندې مخاطب کړه چې:

۱ـ ای زما قومه! زه تاسو ته د الله ﷻ د پلوه را استولی شوی يم ترڅو تاسو د دنيا او آخرت د بدو عواقبو څخه وډار کړم، زه په ډاګه او څرګنده توګه خپل نبوت در اعلانوم.

۲ـ زه الله ﷻ د دې دپاره را استولی يم ترڅو تاسو ته توصيه وکړم چې د الله ﷻ څخه په غير د بل شي عبادت مه کوئ (د بوتانو د عبادت څخه صرف نظر شئ او الله ﷻ واحد لا شريک وګڼئ).

۳ـ که نه نو زه په تاسو باندې د درد ناک عذاب څخه ډارېږم چې په آخرت کښې لا څه چې په دنيا کښې به هم د بدې ورځې سره مخامخ شئ او بيا به د خپل خلاصون او نجات دپاره هيڅ کومکي او دوست مونده نه کړئ او بوتان به مو په درد باندې دواء نه شي.

توضيحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف:۵۹] د ايت لاندې د نوح ﷺ په هکله څه معلومات ليکلي دي چې په دې مقام کښې يې بو خل کتل بې ګټې نه دي.

۲ـ همدارنګه مونږ هلته د ارتباط د وجوهو په بيان کښې د قرآن کريم د قيصو په اړوند څه معلومات ذکر کړي دي خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې معلومات ور اضافه کوو

الف ترڅو څرګنده شي چې ټول پيغمبران عليهم السلام په عقيدوي احکامو کښې يو برابر دي او صرف په عملي احکامو باندې شريعتونه متعدد شوي دي.

ب د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام دعوت يو شي دی چې الله ﷻ په وحدانيت سره پېژاندل دي او بس.

ج بو پیغمبر هم دا دعوه نه ده کړې چې زه چا ته روزي ورکوم او یا د نورو تکویني امورو ذمه وار یم

د یوه پیغمبر هم په خپل دعوت باندې د بندګانو څخه څه شی غوښتی نه دی.

ه هیڅ پیغمبر بې معجزو نه دی پرېښودلی شوی چې نبوت یې خلکو ته په ثبوت نه وي رسېدلی.

و هر پیغمبر د توحید څخه علاوه د هغه جنایت په مخنیوي کښې هم زیات زور لګولی دی په کوم باندې به چې د ده قوم مبتلا وه

ز د هرې زمانې خلکو ته الله ﷻ د ښه او بدو د پېژاندلو استعداد ورکړی دی چې چا په یوه خوا کښې په کار اچولی دی او چا په بلې خوا کښې

ح د الله ﷻ د هدایت قبول د دنیا او آخرت د سعادت سبب دی او عدم قبول یې د دواړو دنیاوو هلاکت دی

ط ترڅو خلکو ته پوره څرګنده نشي چې الله ﷻ د نېکانو سره څه کوي او د بدانو سره څه معامله کوي؟

ي بالآخره ترڅو ټولو خلکو ته جوته نشي چې ټول کائنات د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دي، مثلاً باران الله ﷻ وروي او د ځمکې نباتات الله ﷻ زرغونوي او هم دریاب ته الله ﷻ اجازه نه ورکوي چې په ځمکه باندې ور وخېژي او د انسان د سکونت څخه یې وباسي او داسې نور.

﴿فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍۭ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَـٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾﴾

[۲۷] نو د نوح علیه السلام د قوم څخه (د ده علیه السلام په جواب کښې) هغو مشرانو (غټانو) وویلې کومو چې کفر غوره کړی وه (داسې چې) موږ خو تا نه ګورو مګر د خپلو خانونو غوندې انسان (دې ګورو نو په څه وجه نه د نبوت دپاره انتخاب شوې)

او (هم) موږ تا نه ګورو چې ستا پیروي کوي مګر هغه کسان (دې پیروي کوي) چې زموږ رذیلان (فقیران) دي. (دا پیروي یې هم) د سرسري فکر (په وخت کښې) غوره کړې ده.

او (بلکې) موږ خو تاسو ته په خپلو ځانونو باندې څه فضیلت (بهتري) نه ګورو بلکې موږ په تاسو باندې د دروغژنو ګومان (یقین) کوو

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې هغو وجوهو ته اشاره شوې ده په کومو باندې چې د نوح علیه السلام قوم د ده دعوت رد کړی وه. نو حاصل یې داسې راځي چې

د نوح ﷺ د قوم مشرانو (هغو کسانو چې په قوم کښې يې اعتبار درلود او هم د قوت او زور خاوندان وه) ذکر شوی دعوت په لاندې وجوهو سره رد کړ:

۱ـ ای نوحه! ته خو زمونږ غوندې انسان يې، نو ايا دا خبره مونږ ومنو چې په تا باندې دې وحې نازله شوې وي او د پيغمبر مقام دې ولرې او مونږ دې دغې درجې ته نه ياستو پورته کړی شوي؟

۲ـ بله دا ده چې ستا پيروان او متابعت کوونکي هغه خلک دي کوم چې په مونږ کښې سپک او بې اعتباره دي او هم څه منصب او قدرت نه لري، بلکې اهل کسبه دي چې د خلکو په خدمت او مزدورۍ باندې مشغول دي.

يا په بل عبارت: ستا پيروان رذيل خلک دي چې مونږ د هغو سره په ناسته پاسته باندې شرمېږو، که بالفرض ستا پيروي څه ښه کار وی نو دوی به زمونږ څخه پکښې نه وی وړاندې شوي.

په دې باندې علاوه، ستا پيروان په سر سري نظر سره پېژاندل کېږي چې دوی د اشرافو څخه نه دي او بې اعتباره خلک دي، که د دوی بې اعتباري او رذيلتوب لږ څه پټ وی او په سر سري نظر سره نه ښکاره شوی نو هم مونږ به يې تحمل کړی وی.

۳ـ دغو غريبو او بې ارزښته خلکو هم څه دقيق فکر نه دی کړی بلکې يو سر سري نظر باندې يې ستا پيروي خوښه کړې ده، که نه نو دوی بايد پوه شوي وی چې ستا د پيروۍ څخه ورته زمونږ پيروي بهتره ده؛ نو ته د دوی پيروي د خپل ځان دپاره د حقانيت دليل مه ګرځوه.

۴ـ ای نوحه! مونږ تا او ستا پيروانو ته په خپلو ځانونو باندې کوم فضيلت او بهتري نه ګورو، چې تاسو په حقه لاره روان ياست او مونږ باطله لاره غوره کړې ده.

۵ـ زمونږ په تاسو باندې يقين دی چې تاسو ټول دروغژنان ياست، تا پخپله په دروغو باندې خپل ځان پيغمبر جوړ کړی دی او پيروان دې د دروغو پيروي کوي بلکې ستا پيروان هم قلبًا (د زړه څخه) ستا پيروان نه دي (په دروغو باندې وايي چې مونږ په تا باندې ايمان راوړی دی).

په ذکره شوې خبره باندې زمونږ يقين او باور دی خو د دې دپاره ترې په ګومان سره تعبير کوو ترڅو ته په جلتۍ سره خپله تګلاره بدله کړې او مونږ دې ته مجبور نه کړې چې په خپل يقين باندې صراحت وکړو او ته د زيادت خجالت سره مخامخ شې.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَرَاذِلُنَا ﴾ کښې د "أَرَاذِل" کلمه د "أَرْذَل" جمعه ده، "أَرْذَل" د هغوی په اصطلاح هغه چا ته ويل کېده چې دنياوي مال به يې نه درلود (فقير به وه)[1] او د رزق د موندلو دپاره به په کسبونو کښې مشغول وه لکه جولاګي، موچيتوب او داسې نور.

د نوح ﷺ قوم په مالونو او ثروتونو باندې دومره مغرور وه چې فقيرانو خلکو ته به يې د سپکو او د خسيسو خلکو لقب ورکاوه.

[1] البحر المحيط ج۶ ص۱۴۰

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې د ﴿ بَادِيَ ٱلرَّأْيِ ﴾ کلمه په اعراب کښې څه شی واقع شوې ده؟

مونږ وايو چې د ذکرې شوې کلمې په اعراب کښې علماوو کرامو متعددې وجهې لیکلې دي چې تقریبًا شپږو ته رسېږي[۱] د مثال په توګه:

الف: دا کلمه په ظرفیت باندې منصوبه ده او د ﴿ ٱتَّبَعَكَ ﴾ پورې تعلق نیسي[۲] چې حاصل یې په لاندې دوو دولونو باندې اخستل کېدلی شي:

اول: یو دا چې دوی د سر سري نظر (فکر) په وخت کښې ستا پیروي خوښه کړې ده، که دوی لږ څه دقیق فکر کړی وی او یا یې زمونږ غوندې هوښیارو خلکو سره مشورې کړې وی نو ستا پیروی ته به نه وی چمتو شوي.

حال دا چې که د نوح ﷺ قوم دقیق فکر کړی وی نو دوی به پوه شوي وی چې د فقیرانو پیروي د دې خبرې دلیل دی چې نوح ﷺ په حقه پیغمبر دی، او دا ځکه چې د پیغمبرانو علیهم السلام اولین پیروان فقیران او بې ثروته (بې پانګې) خلک وي.

د روم پاچا (هرقل) د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې د فقیرانو پیروي هم د ثبوت یو دلیل وګڼله چې د پوخ فکر خاوند وو. کله چې هغه پوښتنه وکړه چې د دغه شخص (نبي کریم ﷺ) چې د نبوت دعوه کوي اشراف پیروي کوي او که کمزوري او فقیران؟ جواب ورکړی شو چې د ده د پیروانو په ډله کښې د کمزورو اکثریت دی او فقیران پرې ایمان راوړي.

نوموړي (هرقل) وویلې چې: «وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ»[۳] یعنې همدغه خلک د پیغمبرانو علیهم السلام اولني پیروان وي.

دوهم: بل دا چې کوم خلک چې ستا پیروي کوي هغوی هم په تا باندې د پیغمبر عقیده نه لري، بلکې دا محض یوه ظاهري بڼه لري او بس[۴].

ب: ذکر شوې کلمه ﴿ بَادِيَ ٱلرَّأْيِ ﴾ په ظرفیت منصوبه ده خو د ﴿ أَرَاذِلُنَا ﴾ پورې تعلق نیسي[۵]، نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې ستا د پیروانو ارذلیت او خساست بالکل څرګند دی او په اول نظر سره هرچا ته څرګندېږي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه نکته پټه ده چې ذکر شوو کفارو د ﴿ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَٰذِبِينَ ﴾

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۱۳۲
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۳۸۸
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۴
(۵) زاد المسیر ج۴ ص۷۹

په بیوښ ﴿بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ﴾ ونه ویلې چې مونږ ته الله ﷻ حکایت کړی وی. حال دا چې هغوی خو د نوح ﷺ او د ده د پیروانو په دروغژنتوب باندې عقیده درلوده. نه دا چې گومان یې کاوه؟!
مونږ وایو چې ـ والله ﷻ أعلم ـ هغوی به لاندې نکاتو ته اشاره کوله:
الف: ترڅو خپل خانونه با انصافه څرګند کړی چې مونږ ستاسو په هکله په دقیق فکر باندې بوخت یاستو او تر اوسه پورې د گومان په مرحله کښې یو.
ب: ترڅو نوح ﷺ او د ده پیروان په غوږ دوهې چې تر اوسه پورې لا مونږ ستاسو په باره کښې قطعي فیصله نه ده کړې چې تاسو دروغژن یاست. نو ستاسو دپاره اوس هم فرصت شته چې بېرته رااوښئ، که دا فرصت تاسو د لاسه ورکړئ نو بیا به مو د بېرته را گرځېدلو دپاره د پښې اېښودلو ځای پاتې نه وي.

﴿قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ
أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى
ٱللَّهِ ۚ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾
وَيَٰقَوْمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمْ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي
خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِيٓ أَعْيُنُكُمْ لَن
يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّيٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾﴾

[٢٨] نوح ﷺ (خپل قوم ته خطاب وکړ چې) ای زما قومه ما ته خبر راکړئ که زه د خپل رب ﷻ دپلوه په څرګند حجت (او شریعت) باندې یم او هم یې ماته د خپل جانبه رحمت (نبوت) راکړی وي خو په تاسو باندې (دا دواړه) رانده کړی شوي وی (تاسو ترې رانده یاست)، نو ایا تاسو به د الله ﷻ په غضب باندې اخته نه شئ؟).

(مونږ خو تاسو ورته متوجه کوو نو) ایا مونږ پرې تاسو ملزم کولی شو (مجبورولی شو) حال دا چې تاسو یې نه خوښوئ؟

[٢٩] او ای زما قومه! په دې (پیغام) باندې ستاسو څخه مال (پیسې) نه غواړم، زما اجر نه دی مګر په الله ﷻ باندې دی (چې ذمه واري یې راته کړې ده).

او (ای قومه!) زه د هغو کسانو (د خپله خانه) شړونکی نه یم کومو چې (په ما باندې) ایمان راوړی دی (ځکه چې) یقیناً دوی د خپل رب ﷻ سره ملاقي کېدونکي دي (د لویې درجې خاوندان دي) مګر زه تاسو داسې قوم ګورم چې جهالت کوئ (او شرل یې غواړئ).

[۳۰] او ای زما قومه! زما سره به د الله ﷻ (د عذاب) څخه څوک کومک وکړي (چې نجات راکړي) ایا تاسو (د الله ﷻ قهاریت) نه درپه زړه کوئ؟

[۳۱] او (ای قومه!) زه خو تاسو ته نه وایم چې زما په نزد د الله ﷻ خزانې دي (واک او اختیار یې زما په لاس کښې دی) او (دا هم درته نه وایم) چې زه په غیبو باندې پوهېږم او (دا هم درته) نه وایم چې زه پرښته یم (ترڅو ما دروغژن وبولئ).

او (ای قومه!) زه د هغو کسانو (په هکله) نه وایم کومو ته چې ستاسو سترګې د حقارت په نظر سره ګوري، (داسې چې) دوی ته به الله ﷻ هیڅ بښګڼه (نعمتونه) ورنه کړي (چې دوی قلبًا ایمان نه دی راوړی لکه څنګه چې تاسو دا خبره کوئ).

(زه وایم چې) الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي کوم چې د دوی په زړونو کښې دي.

(که بالفرض المحال زه دا خبره وکړم نو) یقینًا زه به په دغه وخت کښې د ظالمانو (بې انصافانو) څخه یم.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغو وجوهو جواب ورکړی شوی دی په کومو باندې چې کفارو د نوح ﷺ دعوة إلی الله رد کاوه، او ذکر ته یې په وړاندېنیو ایتونو کښې اشاره شوې ده. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

نوح ﷺ د خپل قوم اعتراضات په لاندې ډول جواب کړه:

۱_ ای زما قومه! که زه لاندې صفات ولرم (لکه چې حقیقتًا یې لرم او تاسو ورباندې خپل خانونه ړانده اچولي وي) نو تاسو په انصاف سره ووایاست چې بیا به ستاسو څه حالت وي، ایا تاسو به د الله ﷻ د غضب لاندې واقع نه شئ؟ صفات دا دي:

الف: زه د خپل رب ﷻ د پلوه په څرګنده لاره باندې روان یم چې په یو لحاظ سره هم پکښې څه خفاء نشته.

ب: ما ته د خپل رب ﷻ د پلوه ډېر لوی رحمت (نبوت) راکړی شوی دی چې ستاسو په شمول د وخت ټولو خلکو ته د پیغمبر په صفت را استولی شوی یم.

۲_ ای زما قومه! زه غواړم چې تاسو سترګې لږ رڼې کړئ او زما سره په څرګنده لاره باندې روان شئ او د خپل رب ﷻ د رحمت څخه استفاده وکړئ.

زما په نبوت کښې څه خفاء نشته دلایل او معجزات یې واضحه دي او هم کوم شی (د الله ﷻ توحید) ته چې زه تاسو دعوتوم په هغه باندې ټول مخلوقات لاربښوونه کوي، خو دا بېله خبره ده چې زما د نبوت څخه تاسو دخپلو خانونو دپاره معما جوړه کړې ده.

ای زما قومه! زه غواړم چې تاسو په سمه لاره باندې روان شئ او د عقل څخه په درستو معناوو کښې کار واخلئ: که نه نو دا زما په وسه کښې نشته چې په تاسو باندې د سمې لارې تلل تحمیل

کرم حال دا چې تاسو یې نه خوښوئ او نه تحمیلي ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول دی.

۳ـ ای زما قومه! تاسو ته خو دنیاوي مالونه زیات ارزښت لري د همدې کبله زما پیروانو نفیرانو ته د رذیلانو لقب ورکوئ، په ناسته پاسته باندې یې شرمېږئ او بالآخره زما څخه غوښتنه کوئ چې هغوی زه د خپله څنګه وشړم، مګر زه تاسو لاندې ټکو ته متوجه کوم:

الف: ما ته دنیاوي مال څه ارزښت نه لري د همدې کبله په خپل دعوت الی الله باندې ستاسو څخه څه دنیاوي مال او متاع نه غوارم زما اجر اومزدوري یوازې او یوازې په الله ﷻ باندې ده او بس.

ب: زه هغه کسان چې په ایمان باندې مشرف شوي دي هیڅکله د خپله څنګه نه شړم ترڅو ستاسو غوښتنه پوره شي او دا ځکه چې:

اول: دوی ما ته باعزته او محترم ښکاري، ستاسو غوندې د رذیلانو لقب نه ورکوم.

دوهم: همدوی د خپل رب ﷻ په حضور کښې ودرېدونکي دي او د خپل رب ﷻ په نزد د عزت خاوندان دي که څه هم تاسو ورته په سپک نظر ګورئ.

دریم: کومه غوښتنه چې تاسو زما څخه کوئ هغه د ناپوهه قوم غوښتنه ده چې زه یې هیڅکله نشم منلی.

څلورم: بالآخره! ای زما قومه! که بالفرض زه ستاسو غوښتنه ومنم او فقیران مؤمنان د خپله خانه تېل وهم نو ما به د الله ﷻ د عذابه څوک خلاص کړي، ایا نو تاسو د دې خبرې تذکر نه کوئ چې د دوی په شړلو باندې الله ﷻ په غضب کېږي؟ ځکه چې د الله ﷻ په نزد دوی د عزت خاوندان دي که څه هم تاسو ته سپک او بې عزته ښکاري.

۴ـ ای زما قومه! ما خو د لاندې صفاتو وعده نه ده کړې چې تاسو په ما باندې د دروغژن نوم ږدئ:

الف: زه خو تاسو ته نه وایم چې د الله ﷻ خزانې زما په لاس کښې دي زه ستاسو څخه زیات مالدار یم، ترڅو تاسو ما د دروغژن په نامه یاد کړئ.

ب: زه خو د دې دعوه هم نه کوم چې زه په غیبو باندې پوهېږم ترڅو ستاسو اتهام درست وخېژي چې ته د الوهیت دعوه کوې او غواړې چې مونږ ستا عبادت وکړو.

ج: ما خو دا خبره نه ده کړې چې پرښته یم ترڅو تاسو ووایاست چې ته خو زمونږ غوندې بشر یې.

۵ـ بالآخره، ای زما قومه! زه خو ستاسو غوندې د هغو کسانو په هکله چې تاسو ورته د حقارت په نظر ګورئ دا خبره نه کوم چې دوی ته به الله ﷻ د دوارو دنیاوو سعادت په نصیب نه کړي چې دوی د زړه څخه په اسلام باندې نه دي مشرف شوي بلکې محض په ظاهري توګه یې ایمان راوړی دی.

او دا ځکه چې زه فقط ظاهر ته ګورم او په ظاهر کښې دوی په ایمان باندې مشرف شوي دي، اما د زړونو حالات یې الله ﷻ ته معلوم دي او بس.

که بالفرض زه د دوی په هکله هغه بدګوماني وکړم کومه چې پرې تاسو کوئ چې دوی واقعي ایمان نه دی راوړی نو په دغه وخت کښې به زه د ظالمانو د ډلې څخه وشمېرل شم.

توضيحات

۱_ په ﴿ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ﴾ کښې مستتر ضمير د ﴿ بَيِّنَةٍ ﴾، ﴿ رَحْمَةً ﴾ دواړو کلمو ته راجع دي، البته يا د بدليت په اعتبار سره او يا په دې لحاظ سره چې ذکر شوې دواړه کلمې يوه د بلې سره لازمه او ملزومه ده، او دا خکه لکه څنګه چې الله ﷻ نوح ﷺ ته واضحه شريعت ـچې په څرګندو دلايلو باندې ولاړ وه_ ورکړې وه او همدارنګه يې ورته رحمت يعني نبوت هم ورکړې وه.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي: د ذکر شوي تحليل په بنياد د ﴿ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ﴾ معنى داسې راوخي چې: نو واضحه شريعت يا نبوت په تاسو باندې ړوند کړی شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې ړوند والی خو د هغه چا صفت جوړېدلی شي څوک چې په بيناتوب باندې موصوفېږي؟

مونږ وايو چې:

الف: په دې مقام کښې ړوندوالی د خفاء څخه کنايي دی، نو ﴿ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ﴾ په "فَأُخْفِيَتْ عَلَيْكُمْ" باندې تفسير کېږي[1] يعنې شريعت يا نبوت په تاسو باندې پټ کړی شوی دی چې باور پرې نه کوئ.

ب: دا عبارت مقلوب دی چې مراد يې واضحه دی نو اصل عبارت داسې دی چې "فَعُمِّيتُمْ عَنْهَا" يعنې نو تاسو ترې ړانده کړی شوي ياست. د دغه ډول مقلوب عبارت نظائر د عربو په کلام کښې ښه پرېمانه شته دي، لکه "أَدْخَلْتُ الْخُفَّ فِيْ رِجْلِيْ"[2] موزه مې په خپله پښه کښې داخله کړه، چې اصل داسې دی: "أَدْخَلْتُ الرِّجْلَ فِيْ خُفِّيْ" پښه مې په خپله موزه کښې ننويستله.

يادونه

۳_ د [الأنعام: ۵۰] ايت لاندې د ﴿ خَزَآئِنُ ﴾ د کلمې د تحليل او د علم الغيب ډولونه ـلله الحمدـ ښه پوره شرحه شوي دي چې بيا ليکلو او شرحه کولو ته يې اړتيا نه ګورو.

﴿ قَالُواْ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِىٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ ۚ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ ﴾

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۳۹
(۲) تفسير الطبري ج۱۲ ص۲۸

[۳۲] دوی (د نوح ﷺ قوم) وویلې چې: ای نوحه! تا خو زمونږ سره جګړه وکړه وکړه نو زمونږ جګړه دې ډېره زیاته (اوږده) کړه (زمونږ حوصله دې راتنګه کړه) نو هغه عذاب مونږ ته راوله (راوړه) په کوم باندې چې ته مونږ ډاروې. که ته د رښتیا ویونکو څخه یې (نو دا کار ضرور وکړه او که نه نو د جګړې څخه لاس واخله).

[۳۳] نوح ﷺ وویلې چې: یقینًا عذاب به الله ﷻ درولي (درباندې نازل کړي) که اراده یې وشي (زما په واک کښې څه نشته)، حال دا چې تاسو نه یاست (د الله ﷻ) عاجز ګرځوونکي (چې د عذاب مخه یې ونیسئ).

[۳۴] او زما نصیحت به تاسو ته ګټه ونه شي رسولی که زه وغواړم چې تاسو ته نصیحت وکړم، (البته) کله چې الله ﷻ اراده کړې وي چې تاسو (د جنایتونو د کبله) بې لارې کړي. همدی ﷻ ستاسو رب دی او همده ﷻ ته به بېرته ورتاو کړی شئ.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ او د ده د قوم وروستنی مباحثې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي چې:

په پای کښې کله چې د نوح ﷺ قوم د ده د جوابونو په رد باندې قدرت مونده نه کړ نو هغه یې مخاطب کړ چې ای نوحه! ستا جګړه زمونږ سره ډېره اوږده شوه چې تقریبًا نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله یې ونیوه، مونږ زیاتې حوصله نه شو کولی نو په کوم عذاب باندې چې ته مونږ ډاروې هله ژر شه هغه عذاب را باندې رانازل کړه که ته په خپله خبره کښې صادق یې، او که نه نو معلومه شوه چې ته دروغ وایې نه عذاب شته او نه عقاب.

نوح ﷺ دا ځل داسې جواب ورکړ چې:

۱ـ د عذاب نازلول خو د الله ﷻ کار دی، که اراده یې وشي درباندې نازل به یې کړي او که نه نو د کوم وخته پورې به یې ټال کړي.

۲ـ زه تاسو ته فقط همدومره وایم چې د الله ﷻ د عذاب مخنیوی تاسو نه شئ کولی، تاسو خو په خپلو خانونو باندې د سختو زورورو خیال کوئ مګر خبره داسې نه ده الله ﷻ تاسو نه شئ عاجز ګرځولی چې د عذاب مخه یې ونیسئ.

۳ـ ای قومه! رښتیا چې ما په تاسو کښې اوږد عمر تېر کړ او ستاسو په هدایت غوښتلو کښې مې زښتې ډېرې هلې ځلې وکړې، خو د دې سره ‌سره زما نصائحو تاسو ته څه ګټه ونه شوه رسولی او په کوم تکبر باندې چې تاسو د دعوت په اوله باندې وئ په همغه تکبر باندې اوس هم کلک یاست.

۴ـ ای قومه! زما دا وسه نشته چې خپل نصیحت تاسو ته ګټور واقع کړم حال دا چې الله ﷻ ستاسو د جنایتونو د کبله ستاسو په زړونو باندې مهر وهلی دی او د استعداد او د تخریب د کبله یې تاسو بې لارې کړي یاست. یا په بل عبارت: زما چې څه وسه وه هغه مې تمامه کړه، نور نو تاسو

پوهیږئ او الله ﷻ پوهیږي چې څه درسره کوي هغه به درسره وکړي.

۵ـ ای قومه! د الله ﷻ نیونه د عذاب په نزول باندې نه ختمیږي بلکې همدا ﷻ ستاسو رب دی او همده ﷻ ته به د مرګ څخه وروسته بیرته ورتاو کړی شئ او نهایي فیصله به درته واوروي.

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾﴾

[۳۵] ایا دوی (مشرکان) وایي چې دا (کتاب یې) د خپله خانه (په دروغو) جوړ کړی دی؟ (ای پیغمبره!) ته (ورته په جواب کښې) ووایه چې (که بالفرض) ما دا (کتاب) د خپله خانه دروغ تړلی وي (لکه چې ستاسو خیال دی) نو ګناه به یې هم په ما باندې وي (فقط، خو خبره بالعکس ده تاسو مفتریان یاست) او زه د هغه شي څخه بېزار یم کوم چې تاسو یې د جرم (ګناه او افتراء) په حیث کوئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د ذکر شوي ایت په هکله مفسرین کرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشل کېږي:

۱ـ جمهور علماء کرام وایي چې دا ایت هم د نوح ﷺ د قیصې یوه برخه ده[۱] نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې:

ایا دوی (د نوح ﷺ قوم) وایي چې دا خبره یې په دروغو جوړه کړې ده چې په مونږ باندې به په دنیا کښې عذاب نازل شي او یا به د مرګ څخه وروسته بیرته ژوند کړی شو او محاسبه به راسره وکړی شي؟

ای نوحه! د دغو مشرکانو د اتهام په رد کښې ورته ووایه چې که بالفرض المحال ما په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وی نو ګناه به یې په ما باندې وی او تاسو به پرې هیڅکله ونه نیولی شئ.

مګر الحمدلله ما په الله ﷻ باندې دروغ نه دي تړلي او نه دا کار زما سره مناسب دی، بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړل ستاسو کار دی او په همدې جنایت باندې تاسو په دوامداره توګه اخته یاست، اما زه ستاسو د جنایت څخه بریئ الذمة یم او هم ترې په ډاګه خپله بېزاري اعلانوم، نو الله ﷻ ته امید لرم چې کله په تاسو باندې عذاب درنازل کړي نو ماته او زما ملګرو ته به نجات راکړي.

۲ـ اما ځینې علماء کرام وایي چې د نوح ﷺ د قیصې په منځکښې د جملې معترضې په شکل ذکر شوی ایت شریف د دې امت د کفارو د حالاتو په هکله نازل شوی دی[۲]، نو حاصل یې داسې کېږي چې:

ای پیغمبره! مشرکان خو وایي چې قرآن کریم یې د خپله خانه په دورغو جوړ کړی دی او په الله ﷻ باندې یې د اعتبار ورکولو په غرض ورتپلی دی. خو ته ورته په جواب کښې ووایه چې:

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۳۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۴۸

(۲) تفسیر المنار ج۱۲ ص۷۱

الف که بالفرض المحال ما په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وی نو زه به ډېر لوی ظالم یم او ما به د الله ﷻ د عذابه هیڅوک خلاص نه شي کړی او بالآخره زما په ګناه باندې به تاسو هیڅکله ونه شئ نیولی.

ب مګر خبره بالعکس ده چې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ چې هم زما د نبوت څخه انکار کوئ او هم د قرآن کریم څخه منکر یاست.

ج خو بالمقابل زه هم ستاسو د جنایت (کفر او شرک) څخه بري الذمه یم نو که د الله ﷻ عذاب نازل شي نو همدا تاسو به وربانديې اخته کېږئ او بس.

مونږ نه همدغه دوهم نظر په زړه پورې برېښي.

سوال جواب

که څوک وایي: د مکې معظمې د مشرکانو ذکر شوی اتهام خو الله ﷻ لره وراندې په ډېره بلیغه توګه جواب کړ چې: ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ﴾ [هود: ۱۳].

نو پوښتنه دا ده چې دلته ـ د نوح ﷺ د قیصې په منځکښې ـ یې په څه منظور دغه اتهام د دوهم خل دپاره رد کړ؟

مونږ وایو چې ـ والله ﷻ أعلم ـ ترڅو مشرکان په غوږ ووهل شي که دا ذکره شوې قیصه تردې خایه پورې تاسو ته دروغ برېښي چې ما به د خپله خانه جوړه کړې وي، نو مهرباني وکړئ متباقي قیصه تاسو د خپله خانه جوړه کړئ، تاسو خو هم زما غوندې انسانان یاست.

او که د متباقي قیصې څخه عاجز یاست نو باور وکړئ چې دا (قرآن کریم) د الله ﷻ د پلوه په حقه نازل شوی دی او متباقي قیصې ته غوږ ونیسئ چې زه یې درباندې قرائت کړم.

﴿وَأُوحِىَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾﴾

[۳۶] او د (الله ﷻ د پلوه) نوح ﷺ ته وحې وکړی شوه چې یقینًا شان دا دی چې ستا د قوم څخه به هیڅکله څوک ایمان رانه وړي مګر (فقط) هغه څوک (به په خپل ایمان باندې باقي پاتې شي) چا چې یقینًا ایمان راوړی دی. نو ته په هغو کارونو باندې مه غمژن کېږه کوم چې دوی وه چې کول به یې (دا خکه چې د انتقام وخت یې را رسېدلی دی).

[۳۷] او زمونږ په سترګو (حفاظتونو) او زمونږ په وحې (الهام او تعلیم) سره بېړۍ جوړه کړه او په راتلونکي کښې زمونږ سره د هغو خلکو په هکله خبرې (سوالونه) مه کوه کومو چې ظلم اختیار کړی دی (او دا خکه چې) یقینًا دوی غرق کړی شوي دي (ډېر ژر به غرق کړی شي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ متباقي قیصه پیل شوې ده چې:

یعني ای پیغمبره! په خپل امت باندې د نوح ﷺ د حالاتو څخه لاندې ټکي هم قرائت کړه:

۱ـ کله چې د نوح ﷺ د قوم د هلاکت وخت نژدې شو نو ده ﷺ ته ـزمونږ د پلوه ـ وحې وکړې شوه چې د دې وخت څخه وروسته ستا د قوم څخه نور خلک په ایمان باندې نه مشرف کېږي، ستا د اجابت امت فقط همغه څوک دی چې تر اوسه پورې یې ایمان راوړی دی.

۲ـ څرنګه چې د دوی په زړونو باندې مهر لګېدلی دی نو ته په هغو کارونو باندې مه غمژن کېږه کوم چې دوی یې ترسره کوي چې یا تا ته سپکې سپورې خبرې کوي او یا دې بې عزتي کوي، د دغـې خلکو څخه څه ګیله ده.

۳ـ ستا د قوم هلاکت الله ﷻ په غرقولو سره مقدر کړی دی، نو ته زمونږ د نګرانۍ لاندې او زمونږ په هدایت سره بېړۍ جوړه کړه ترڅو ستا او ستا د ملګرو (مؤمنانو) د نجات دپاره ذریعه جوړه شي.

۴ـ ستا د قوم په باره کښې زمونږ په نزد فیصله شوې ده چې دوی به په اوبو کښې غرقېږي مګر د اوس څخه لا خبر شه چې د غرقېدلو په وخت کښې زما سره د دغو ظالمانو په هکله خبره ونه کړې چې هغه یا دغه ته نجات ورکړه.

توضیحات

۱ـ کله چې الله ﷻ نوح ﷺ خبر کړ چې د دې څخه وروسته څوک ایمان نه راوړي او د دوی د ایمـان راوړلو څخه په یقیني توګه مایوس او نا امید شو نو د نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله دعوت څخه وروسته یې الله ﷻ ته د سوال لاسونه پورته کړه او سوال یې وکړ چې: ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ دَيَّارًا﴾ [نوح: ۲۶] یعني ای زما ربه! په ځمکه باندې د کافرانو څخه یو اوسېدونکی هم (ژوندی) پرېنږدې (او ټول هلاک کړې).

او هم یې وویلې چې: ﴿أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ﴾ [القمر: ۱۰] یعني (ای زما ربه!) یقینًا زه مغلوب یم نو (د کفارو څخه راته) انتقام واخلې. نو الله ﷻ ټول کفار هلاک کړه او د نوح ﷺ انتقام یې هم ترې واخست.

عین څه معنی؟

۲ـ په ﴿بِأَعْيُنِنَا﴾ کښې د "أَعْيُن" کلمه د "عَيْن" جمعه ده، د "عَيْن" کلمه که څه هم د انسان خاص اندام (سترګې) دپاره وضعه شوې ده[۱] مګر په استعمال کښې په ډېرو معناوو باندې مستعمله شوې ده[۲]. څرنګه چې په دې مقام کښې "أَعْيُن" د کلمې نسبت الله ﷻ خپل اقدس ذات ته کړی دی او د

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۴۹

(۲) مفردات الراغب ص۳۶۷

﴿يَدُ ٱللَّهِ﴾ غوندې ګرځېدلې ده ـ چې مکمل بحث يې د [المائدة: ۶۴] ايت لاندې تېر شوی دی ـ نو علماوو کرامو يې لاندې تفسيرونه کړي دي

الف: د الله ﷻ "أعْيُن" دلته د حفاظتونو څخه کنايه ده[1] نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې ای نوحه! د خپل نجات دپاره بېړۍ جوړه کړه چې زمونږ دپلوه د يوه حفظ او ساتنې لاندې نه بلکې مونږ به يې متعدده ساتنه کوو، نو کفار به نه د جوړولو مانع ګرځېدلی شي او نه به د لرګيو راټيولو مخه بندولی شي او هم چې څوک د بېړۍ په صنعت کښې استخداموي هغوی به درڅخه نه شي ايسارولی او داسې نور.

ب: دلته "أعْيُن" کلمه د پرښتو څخه عبارت ده[2] نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې بېړۍ جوړه کړه زمونږ د پرښتو په کومک چې د هر حيثه ساتنه به يې د همدوی په غاړه وي.

يادونه

۳ـ مونږ ـ د الله ﷻ په توفيق ـ د [النساء: ۱۶۳] ايت لاندې د وحې لغوي او شرعي معناوې پوره شرحه کړې دي خو په دې مقام کښې دومره اضافه کوو چې:

که څه هم دلته د ﴿وَوَحۡيِنَا﴾ د کلمې تفسير په نورو معناوو باندې هم صحت لري مګر خينو علماوو کرامو په الهام سره تفسيره کړې ده[3]، نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: ای نوحه! زمونږ په حفاظت او زمونږ په الهام سره بېړۍ جوړه کړئ چې مونږ به وخت په وخت د بېړۍ د جوړولو په هکله په صنعت پورې مربوط علوم په زړه کښې دراچوو چې داسې کوه او داسې مه کوه.

﴿وَيَصۡنَعُ ٱلۡفُلۡكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيۡهِ مَلَأٞ مِّن قَوۡمِهِۦ سَخِرُواْ مِنۡهُۚ قَالَ إِن تَسۡخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسۡخَرُ مِنكُمۡ كَمَا تَسۡخَرُونَ ۝٣٨ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيۡهِ عَذَابٞ مُّقِيمٌ ۝٣٩﴾

[۳۸] او (د ذکر شوي ارشاد څخه وروسته) نوح ﷺ بېړۍ جوړوي (بېړۍ به يې جوړوله) او هرکله به چې په ده ﷺ باندې د خپل قوم يو ټولګی تېرېده نو په ده ﷺ باندې به يې خندل (او ټوکې ټکالې به يې درپورې کولې خو) نوح ﷺ به (ورته په جواب کښې) ويلې چې که تاسو په مونږ پورې خاندئ نو يقيناً مونږ په تاسو پورې خاندو لکه څنګه چې تاسو (په مونږ پورې) خاندئ (خو تاسو د خندا ور ياست او مونږ د خندا ور نه ياستو).

[۳۹] (څکه چې) ډېر ژر به تاسو پوه شئ (چې په مونږ او تاسو کښې) هغه څوک دی چې داسې

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۱۴۹

(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۱۲۴

(۳) تفسير ابي السعود ج۴ ص۲۰۵

عذاب ور وران دی چې رسوا به یې کړي (د خندنې دپاره به لایق شي، او (هم) به پرې ابدي آخرت کېنې) دائمي عذاب ورځلاص (وربیکنه) شي (هغه فقط تاسو یاست او بس).

د مطلب خلاصه

یعنې بیا نوح علیه السلام د الله ﷻ په هدایت د بېړۍ په جوړولو باندې پیل وکړ، د کفارو د ډلو څخه الله ﷻ دا خبره ویسنلې وه چې بیا د نوح علیه السلام لاس ونیسي چې بېړۍ مه جوړوه او یا ورته ډېر څه مشکل پېښ کړي. د دوی کار فقط همدا وه چې ډلې ډلې به د بېړۍ د جوړولو تماشې ته ورتله او مسخرې او خندنې به یې ورپورې کولې، مګر نوح علیه السلام به په لاندې ډول جوابولې.

۱ـ که تاسو په موږ پورې خاندئ چې په وچ بیابان کېنې د خپلو ځانونو د حفاظت دپاره د غرقېدلو څخه د بچ کېدلو سامان جوړوو نو موږ هم په تاسو پورې خاندو چې ستاسو د هلاکت پورې مربوط وسایل تهیه کوو، حال دا چې تاسو خندا کوئ په کار خو دا وه چې تاسو ژړلې وی.

۲ـ نو ډېر ژر به پوه شئ چې په دنیا کېنې رسوا کوونکی عذاب په چا باندې ورنازلیږي او هم به ډېر ژر پوه شئ چې په آخرت کېنې د دائمي عذاب سره څوک مخامخ کېږي. کله چې پوه شئ بیا به وژاړئ خو ژړا به درته هیڅ ګټه ونه شي رسولی.

توضیحات

۱ـ د ﴿سَخِرُوا مِنْهُ﴾ په جمله کېنې د ﴿مِنْهُ﴾ ضمیر نوح علیه السلام ته راجع دی نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې مشرکانو په نوح علیه السلام باندې خندنې او مسخرې کولې. پاتې شوه دا خبره چې د دوی د مسخرو باعث څه شی وه، نو په دې کېنې لاندې دوه نظره دي[1]. والله ﷻ اعلم.

الف: ځینې علماء وایي چې دوی ځکه ورپورې خندنې کولې چې د یو پلوه په دغه وخت کېنې د اوبو ډېر کمبود وه چې چا ته د ضرورتونو د پوره کولو دپاره نه رسېدلې، حال دا چې نوح علیه السلام د غرقېدلو څخه د نجات دپاره بېړۍ جوړوله.

نو په خندا کېنې به یې نوح علیه السلام ته خطاب کاوه چې: "يا نُوحُ! صِرْتَ نَجَّارًا بَعْدَ مَا كُنْتَ نَبِيًّا"[2] یعنې ای نوحه! تر اوسه پورې دې د نبوت دعوه کوله او اوس نجار جوړ شوې او نجارې کوې.

او د بله پلوه یې په وچ بیابان کېنې د بېړۍ جوړول پیل کړي وه چې دریاب ته یې ورانتقالول څه اسان کار نه وه، بلکې تعجبي کار وه.

ب: ځینې نور وایي چې اصلاً هغوی بېړۍ نه پېژانده بلکې نوح علیه السلام لومړنی سړی وه چې د الله ﷻ په هدایت باندې یې د بېړۍ صنعت اختراع کړ، او دا ځکه چې:

اول: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې کله الله ﷻ نوح علیه السلام ته امر وکړ چې بېړۍ جوړه کړه نو ده علیه السلام پوښتنه وکړه چې: یا ربه! بېړۍ څه شی دی؟ نو الله جواب ورکړ چې: «بَيْتٌ مِنْ

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۵۰
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۱۵۰

خشب يَجْرِيْ عَلى وَجْهِ المَاءِ أُنْجِيْ فِيْهِ اهل طَاعَتِيْ وَأُغْرِقُ اهل مَعْصِيَتِيْ»[۱] دا یوه د لرګي کوټه ده چې د اوبو په سر به ګرځي راګرځي، زه به په همدې کوټې سره د خپل اطاعت خاوندانو ته نجات ورکوم او د بې اطاعتۍ خاوندان به غرقوم.

دوهم: مشرکانو هم بېړۍ نه پېژانده د همدې کبله به يې د نوح ﷺ څخه پوښتنه کوله چې دا څه شی جوړوې؟ نو هغه به جواب ورکاوه چې يوه کوټه جوړوم چې د اوبو په سر به ګرځي راګرځي. نو هغوی به ورپورې خندل[۲].

په تفسير کښې زمونږ خط السير

۲ـ مونږ د [البقرة:۲۴۳] ايت لاندې د دې کتاب (عزيز التفاسير) په ليکنه کښې خپل خط السير ښه پوره واضحه کړی دی هغه دا چې:

الف: تر وسې-وسې پورې مونږ هغه خبره نه ليکو چې د محترمو لوستونکو پرې وخت ضائع کېږي او څه خاصه ګټه پکښې نه وي نغښتې.

ب: د هغو شيانو د ليکنې څخه هم تر خپلې وسې پورې ځان ساتو چې په ثبوت کښې يې اشتباه وي او احتمال لري چې د اسرائيلياتو څخه وي.

نو د همدې کبله لاندې پوښتنو ته جواب نه ورکوو:

اول: د نوح ﷺ بېړۍ د کوم ډول لرګيو څخه جوړه شوې وه د منځې لرګي وه، که د صبر د ونې او يا د بلې کومې ونې؟

دوهم: دغه لرګي د هغو ونو لرګي وه چې نوح ﷺ پخپله کرلې وه، که د لبنان د غره او يا د بل کوم غره څخه يې را وهلې وه؟

دريم: که پخپله يې کرلې وه نو په څومره ساحه کښې يې کرونده کړې وه او په څومره موده کښې وهلو ته مساعده شوې وه؟

څلورم: ايا نوح ﷺ د بېړۍ په جوړولو کښې خپل زامن (حام، سام، يافث) او نور خلک استخدام کړي وه او که نه ټول کار يې پخپله کړی وه؟

پنځم: د دغې بېړۍ ظرفيت څومره وه (څومره لوړه، څومره پلنه او بالآخره څومره اوږده وه)؟

شپږم: په بېړۍ کښې څومره وخت وروسته کار تمام شو (په څومره وخت کښې تياره شوه)؟

اوم: د دې بېړۍ د جوړولو موقعيت هند وه او که کوفه او يا بل وطن؟!

اتم: د دغې بېړۍ شکل څنګه وه او د ورايه څنګه ښکارېده؟، او دروازه يې په کومه څنډه کښې وه؟

نهم: دغې بېړۍ څو چتونه درلوده؟

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۸۳

(۲) تفسير البغوي ج۲ ص۳۸۳

لسم: که درې چتونه یې درلوده نو د چتونو توزیع یې په څه ډول شوې وه او د کومو حیواناتو دپاره کوم-کوم چتونه خاص کړی شوي وه؟

یوولسم: ایا خنزیر په بېړۍ کښې پورته کړی شوه وه او که نه هملته په بېړۍ کښې د ګندګۍ د خوړلو دپاره خلق کړی شو؟

دولسم: همدارنګه دوه پیشوګان (نر او ښځه) د نورو حیواناتو غوندې په بېړۍ کښې پورته کړی شوي وه او که هملته د مږکانو د ضرر د کبله د پړانګ د پوزو څخه را ووتل؟

دیارلسم: ایا دې بېړۍ ته د خره په سلسله ابلیس علیه اللعنة هم ورننوتلی وه؟

څوارلسم: ایا په دې کښې پیریان هم پورته کړی شوي وه؟

پنځلسم: دغې بېړۍ د اوبو په سر باندې څومره وخت دوام وکړ؟ ایا یو سل پنځوس کاله یا زیات یا کم؟ او یا شپږ میاشتې او یا زیاتې یا کمې؟

شپاړلسم: ایا ربښتیا نوح ﷺ د څمکې د حال د معلوماتو دپاره یو خل کارغه ولېږه چې په مرداره باندې مشغول شو او بېرته ورستون نه شو او بیا یې کوتره واستوله چې هغې ښه پوره حال کشف کړ او نوح ﷺ ته یې اطلاع ورکړه؟

اولسم: په بېړۍ کښې د سورلیو خوراک او څښاک په څه ډول باندې صورت نیولی وه او د هر یوه ساکښ د روزۍ بندوبس په څه شکل شوی وه؟

اتلسم: بالآخره نوح ﷺ مختلف ساکښان څنګه راغونډ کړه او په څه ترتیب باندې یې ترې یوه-یوه جوړه بېړۍ ته ورپورته کړه او د درندګانو حیواناتو اداره یې په څه ډول باندې وکړه؟

دغو پوښتنو او د غسې نورو پوښتنو ته مونږ جوابونه نه وایو او نه راته پکښې څه ضرورت برېښي که د چا زړه یې غواړي نو څینو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1].

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمۡرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَأَهۡلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ وَمَنۡ ءَامَنَۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجۡرِي بِهِمۡ فِي مَوۡجٖ كَٱلۡجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبۡنَهُۥ وَكَانَ فِي مَعۡزِلٖ يَٰبُنَيَّ ٱرۡكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَـَٔاوِيٓ إِلَىٰ جَبَلٖ يَعۡصِمُنِي مِنَ ٱلۡمَآءِۚ قَالَ لَا عَاصِمَ ٱلۡيَوۡمَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَۚ وَحَالَ بَيۡنَهُمَا ٱلۡمَوۡجُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُغۡرَقِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۵۰؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۳۸۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۴۱۹؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۴۴؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۱۵۰؛ البحر المحیط ج۶ ص۱۵۲

[۴۰] (نوح ﷺ د بیړۍ صنعت ته د مسخرو سره-سره ادامه ورکړه) آن تر دې چې زمونږ (د) فرمان (وخت) ورغی (ور ورسېد) او تنور (د اوبو د چینه) راوخوټېد نو مونږ (نوح ﷺ ته) وویلې چې په بېړۍ کښې د (ساکښانو) د هر یوه جنس څخه دوه فرده (یوه جوړه فقط) دوه (یو نر او یوه ښځه) بار کړه (وخېژوه)، او هم (خپله تولنه) کورنۍ (هم پکښې پورته کړه) مګر هغه څوک چې په هغه باندې خبره (لا) پخوا فیصله شوې ده (چې هغه به غرقېږي)، او هغه څوک (هم وخېژوه) چې ایمان یې راوړی دی او د نوح ﷺ سره ایمان نه وه راوړی مګر لږو کسانو.

[۴۱] او نوح ﷺ (ذکرو شوو کسانو ته امر وکړ چې) په بېړیو کښې د الله ﷻ په نامه سره ورسواره شئ (بسم الله ووایاست او ډارېږئ مه، خکه چې) د دې بېړۍ روانېدل او ودرېدل (زما د رب ﷻ د پلوه دي او) یقیناً زما رب ﷻ هرومرو بښونکی (او) مهربان دی.

[۴۲] او بېړۍ دوی په داسې (مهلکو) چپو کښې (د خانه سره) روان کړه لکه غرونه.

او نوح ﷺ خپل زوی ته په داسې حال کښې اواز وکړ چې (د کفارو څخه او یا د خپلوانو څخه) په ګوښه کښې وه (داسې اواز چې) ای زویګوټیه! زمونږ سره سور شه او د کافرانو سره مه کېږه.

[۴۳] زوی یې (په جواب کښې) وویلې چې ژر دی چې زه به (لوړ) غره ته پناه یوسم (پاس به پرې وخېژم نو د اوبو څخه به مې وساتي (بچ کړي).

نوح ﷺ (بیا ورته) وویلې چې: نن ورځ د الله ﷻ د امر (حکم) څخه هیڅ ساتونکی نشته (چې د غرق څخه څوک بچ کړي) مګر هغه څوک ساتونکی دی څوک چې مهرباني کوونکی دی (چې د الله ﷻ څخه عبارت دی).

او (سوال جواب لا تمام نه وه چې) د دواړو ترمنځ چپې حائلې شوې نو نوموړی د غرق کړی شوو څخه وګرځېد (او د قیامته پورې د خپلوانو څخه جدا شو).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ ځینو هغو حالاتو ته اشاره شوې ده کوم چې د بېړۍ د صنعت څخه وروسته ورپېښ شوي وه نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

نوح ﷺ د مشرکانو د مسخرو او خندنیو سره-سره خپل کار ته ادامه وکړه آن تردې چې بېړۍ جوړه شوه او د سورېدلو دپاره تیاره شوه نو بیا داسې وشوه چې:

۱ـ د هرڅه څخه وړاندې زمونږ فرمان ورغی چې د غرقېدلو کار دې پیل شي، او بیا سمدستي د هر ځای څخه وړاندې په تناره کښې اوبو فواره وکړه او راوخوټېدلې.

۲ـ نو کله چې زمونږ د پلوه د تعمیل امر صـ.ـر شو ا په تناره کښې د طوفان نښه څرګنده شوه نو مونږ نوح ﷺ ته داسې توصیه وکړه چې

الف ای نوحه! د ساکښانو د هر جنس څخه یوه جوړه (چې د یوه نر او یوې ښځې څخه عبارت ده) په بېړۍ کښې درسره وخېژوه.

ب او د خپل کور کهول (ښځې) هر څومره کسان چې دي د دوی ټول هم په بېړۍ کښې پورته کړه

ج مګر سبا د اهل څخه هغه څوک مه خېژوه په چا باندې چې زما د فیصله شوې ده چې هغوی په غرقېږي. یا په بل عبارت د خپل اهل څخه کافران پرېږده

د هغه مؤمنان هم په بېړۍ کښې سواره کړه چا چې په تا باندې یې ایمان راوړی دی

خو ای پیغمبره! د نوح عليه السلام سره ایمان نه وه راوړی مګر لږو خلکو

۳ـ بیا نوح د ذکرو شوو ارشاداتو څخه وروسته خپلو پیروانو ته امر وکړ چې بسم الله کړئ د الله جل جلاله په نامه په بېړۍ کښې سواره شئ، او د غرقېدلو څخه بالکل بې غمه اوسئ ځکه چې د دې بېړۍ روانېدل او ودرېدل زما د رب جل جلاله په ارادې پورې تړلي دي او زما رب جل جلاله د دې بېړۍ د ټولو سورلیو د نجات اراده کړې ده، یقینًا چې زما رب جل جلاله هرومرو بښونکی او مهربان دی، که نن ورځ د ده جل جلاله بښنه او مهرباني نه وی نو هیڅوک به نجات نه وی موندلی

ای پیغمبره! د نوح عليه السلام خبره یقیني وه چې الله جل جلاله د دوی د نجات اراده کړې وه که نه نو بېړۍ په دومره لویو لویو چپو کښې روانه وه لکه غرونه، چې ساعت په ساعت د غرقېدلو د خطر سره مخامخ وه

۴ـ نوح عليه السلام خپل کافر زوی ـ چې په یوه ګوښه کښې وه ـ د وروستني ځل دپاره داسې دعوت کړ او لاندې سوال جواب یې ورسره وکړ

الف ای زما زوېګوټیه! زمونږ سره په بېړۍ کښې راسور شه چې نجات موندلی کړې او د کفارو سره اندېوالي مکوه چې په اوبو کښې به غرق شې.

ب مګر زوی یې دعوت رد کړ او ویې ویلې چې زه د خپلو اندېوالانو څخه نه جدا کېږم او د غرقېدلو څخه هم نه دارېږم ځکه چې د لوړ غره څوکې ته به وخېژم نو د غرقېدلو څخه به مې وساتي!

ج: نوح عليه السلام بیا خپل دعوت تکرار کړ چې بېړۍ ته پورته شه ځکه چې نن ورځ همدغه بېړۍ د نجات وسیله د او بس، په همدې باندې الله جل جلاله رحم کړی دی او صرف د همدې د نجات اراده یې کړې ده، نن ورځ د مهربان الله جل جلاله څخه پرته بل هیڅوک بچ کوونکی نشته.

۵ـ په همدې حال کښې د پلار او زوی ترمنځ د اوبو چپې حائلې شوې او دهمیشه دپاره یې سره جدا کړه چې نوح عليه السلام نجات وموند او زوی یې غرق شو او د بلې خبرې فرصت ورنه کړی شو.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فَارَ التَّنُّورُ ﴾ کښې د ﴿ فَارَ ﴾ کلمه د "فور" ـ لکه "قول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "فور" په شدت سره خوټېدلو او جوش کولو ته ویل کېږي لکه چې په اور باندې دېګ جوش وکړي او وخوټېږي، مګر دغه کلمه په اور او غُصه کښې هم استعمالېږي چې: اور جوش وکړ او د فلاني غُصه په جوش راغله[۱]

(۱) مفردات الراغب ص ۲۰۱

هو په دې مقام کښې يې نسبت د تنور کلمې ته شوی دی نو د معنی حاصل يې داسې را اوځي چې اوبه په تاره کښې داسې را وخوټېدلې لکه چې په اور باندې د يګ راخوټيږي.

التَّنُّور څه معنی؟

۲_ د ﴿ التَّنُّورُ ﴾ کلمه په دې مقام کښې علماوو کرامو په ډېرو معناوو باندې تفسیره کړې ده،[۱] لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: تولې ځمکې د مخ په معنی سره، يعنې کله چې د تولې ځمکې د مخ څخه اوبه راوخوټېدلې.

ب. د لمر په معنی سره، يعنې کله چې د لمر سترګه راوختله او پلوشې يې هرې خوانه خورې شوې.

ج: د اوبو د بوی چینې په معنی سره چې نوح ﷺ ته متعینه کړی شوې وه، يعنې کله چې د دغې چینې څخه د فوارې په توګه اوبه راوخوټېدلې.

د: جمهور علماء کرام ذکره شوې کلمه په معروفه معنی باندې تفسیروي کومه چې په عربو او عجمو کښې مشهوره ده، هغه دا چې دلته هغه تنور مطلب دی په کوم باندې چې ډوډۍ پخوله کیږي[۲] مګر دوی بیا پکښې لاندې اقوال کړي دي:

اول: هغه تنور مطلب دی کوم چې د بي بي حواء رضي الله عنها څخه پاتې وه او د ډبرې څخه جوړ کړی شوی وه، يعنې کله چې د دغه تناره څخه اوبه راوخوټېدلې[۳].

دوهم: د ﴿ التَّنُّورُ ﴾ کلمه عامه ده چې ټولو تنورونو ته شامله ده[۴]، يعنې کله چې په ټولو تنورونو کښې اوبه راوخوټېدې.

دریم: دلته د تنور څخه يو تنور مراد دی چې نوح ﷺ ته وربښودلی شوی وه، يعنې کله چې په دغه تناره کښې د اوبو راخوټېدل پیل شوه نو تاسو بېړۍ ته پورته شئ، همدا د طوفان شروع ده.

همدا قول شیخ المفسرین (العلامه الطبري رحمه الله) خوښ کړی دی[۵] او زمونږ هم خوښ دی چې متبادر دی او د سړي ذهن ته په تېزۍ سره ورځي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: نوح ﷺ ته خو امر شوی وه چې د حیواناتو د هر جنس څخه يوه جوړه (نر او ښځه) په بېړۍ کښې پورته کړي، نو پوښتنه دا ده چې دغه مطلب خو د ﴿ زَوْجَيْنِ ﴾ د کلمې څخه په ډاګه څرګندېده، نو د څه حکمت په بنیاد ورپورې د ﴿ اثْنَيْنِ ﴾ کلمه هم متصله نازله شوې ده؟

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۸۵، تفسیر القرطبي ج۹ ص۳۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۰۸
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۱۵۱
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۵۲
(۵) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۴۰

مونږ وايو چې د [الأنعام ۱۴۳] ایت لاندې د "زَوْج" کلمه بنه پوره شرحه شوې ده ـلله الحمد ـ چې په لاندې دوه وو معناوو کښې استعمالېږي:

الف. د هغو دوه وو شیانو مجموعه چې یو د بل سره پوره مقارنت ولري. لکه دوه څپلې یا دوه پښې.

ب. د دغو دوارو شیانو هر فرد ته هم زوج ویل کېږي.

نو که بالفرض په دې مقام کښې د ﴿ اثْنَيْنِ ﴾ کلمه نه وی نازله شوې نو احتمال وه چې د "زَوْج" څخه لومړی معنی مراده شوې وی نو ﴿ زَوْجَيْنِ ﴾ به د څلورو افرادو معنی ورکړې وی، حال دا چې دلته دوهمه معنی مراده ده چې د ﴿ اثْنَيْنِ ﴾ د کلمې په نزول سره مشخصه شوه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک، وایي چې: الله ﷻ خو د هغو کسانو څخه د ﴿ قَلِيلٌ ﴾ په کلمه باندې تعبیر کړی دی کومو چې په نوح ﷺ باندې ایمان راوړی وه او بیا یې په بېړۍ کښې نجات وموند، نو پوښتنه دا ده، چې ذکر شوي ﴿ قَلِيلٌ ﴾ لږ کسان به څو تنو ته رسېدل؟

مونږ وایو چې: په همدې ارتباط د [الأعراف:۵۹] ایت لاندې بنه ګټور معلومات لیکلي شوي دي ـلله الحمد ـ مګر په دې مقام کښې پرې د بنه وضاحت دپاره لاندې څېړنه وراضافه کوو:

د نجات موندونکو د عدد په هکله د علماوو کرامو څخه زښت ډېر اقوال رانقل شوي دي چې تقریبًا لسو یا دولسو ته رسېږي[1]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف. ټول مؤمنان یو سلو شپېته (۱۶۰) کسان وه چې نیمایي زنانه او نیمایي نارینه وه.

ب. ټول اتیا (۸۰) نفره وه.

ج: ټول اته اویا (۷۸) کسان وه.

د: ټول څلوېښت (۴۰) تنه وه.

هـ: ټول دولس (۱۲) کسه وه، او داسې نور.

څرنګه چې د عدد په باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه څه نه دي روایت شوي نو سړی په یوه عدد باندې هم یقین نه شي کولی، مګر صحیح قول هغه دی کوم چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوی دی[2] چې تفصیل یې لاندې لوستلی شئ:

اول. یوه د نوح ﷺ مسلمانه مېرمن وه، اما د ده کافره مېرمن (چې "واعله" نومېده)[3] هم په غرق کړی شوو کښې شامله وه.

دوهم. د نوح ﷺ درې زامن چې حام، سام، یافث نومېده.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۸۶؛ البحر المحیط ج۶ ص۱۵۳

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۵۵

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۱۵۲

د دغو درېوارو مېرمنې چې د نوح عليه السلام انګورګانې کېدلې.

درېيم د ښلورم دوه اويا (۷۲) نور مسلمانان چې نيمايي ښځې او نيمايي نارينه وه او د شيث عليه السلام د اولادې څخه وه. نو دوی ټول نهه اويا (۷۹) تنه شوه چې د نوح عليه السلام په شمول اتيا (۸۰) تنه کېږي. دغه عدد (اتياوو) ته په عربي ژبې کښې ثمانين وايي، د همدې کبله هغه کلی په "قرية الثمانين" باندې ونوموللی شو کوم چې دوی په اول خل د نجات څخه وروسته د موصل په منطقه کښې اباد کړ[1].

د عربيت يو تحليل

۵ـ د دې جملې ﴿ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآ ﴾ د اعراب په تحليل کښې مفسرينو کرامو متعدد اقوال ليکلي دي که څوک فرصت لري او د عربي ژبې سره بلد وي نو هلته دې مراجعه وکړي چې کتل يې به ګټې نه دي، مګر مونږ ته لاندې تحليل په تبادر سره ذهن ته راځي.

الف: ﴿ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ ﴾ يوه جمله ده، يعنې د الله ﷻ نوم ياد کړئ او په بېړئ کښې ورسواره شئ. يا په بل عبارت: بسم الله کړئ ورپورته شئ.

ب: ﴿ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآ ﴾ د عطف په اعتبار سره مبتدأ ده او خبر يې (بيد ربي) مقدر دی، يعنې داړېږئ مه ځکه چې د دې بېړۍ روانېدل او ودرول (د غرق څخه بچ کول) زما د رب ﷻ په واک او اختيار کښې دي، او يقيناً زما رب ﷻ بښونکی او مهربان دی.

سوالونه جوابونه

۶ـ په دې مقام کښې سړي ته لاندې دوه پوښتنې ذهن ته ورځي:

الف: يوه دا چې نوح عليه السلام خو د ټولو خلکو دپاره د پيغمبر په حيث وراستولی شوی وه نو په دې کښې څه وجهه وه چې خپل وروستني دعوت ته يې يوازې د خپل زوی پورې اختصاص ورکړ؟

مونږ وايو چې: د دې پوښتنې جواب ته په ﴿ وَكَانَ فِي مَعۡزِلٖ ﴾ په کلماتو کښې اشاره شوې ده هغه دا چې نومونړی د نورو کفارو څخه په جدا ځای کښې وه نو د نوح عليه السلام ورته د ايمان راوړلو تمه پيدا شوې وه، تا به ويل چې زړه يې د کفارو سره اندېوالي نه غواړي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه کله چې خپلوان (پلار او ورونه) بېړۍ ته ور وخاته او نومونړی يوازې پاتې شو نو د نوح عليه السلام ورباندې د پلارولۍ د کبله زړه وسوزېد او د وروستني ځل دپاره يې دعوت کړ چې د کفارو سره اندېوالي پرېږده او د خپلوانو اندېوالي وکړه.

ب: بله دا چې که بالفرض نومونړي دعوت منلی وی او په ايمان باندې مشرف شوی وی نو ايا ايمان به يې قبول شوی وی؟ حال دا چې دا خو د يأس (نا اميدۍ) حالت وه، په دغسې حالت کښې خو ايمان نه قبلېږي لکه چې د فرعون ايمان قبول نه کړی شو؟

(۱) تفسير القرطبي ج۹ ص۳۵

مونږ وایو چې: د دې پوښتنې جواب ته د ﴿ سَـَٔاوِیٓ إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ ٱلْمَآءِ ﴾ په کلماتو کښې اشاره شوې ده، هغه دا چې ذکر شوی سوال جواب په داسې وخت کښې نه وه چې نوموړی د یأس (نا امیدی) حالت ته رسېدلی وه او د نجات څخه یې امید قطعه وه، د همدې کبله نوموړي وویلې چې زه به غره ته پورته شم او د غرق څخه به مې وساتي، دا خو بل شی نه دی مګر شدید باران دی.

﴿ وَقِيلَ يَـٰٓأَرْضُ ٱبْلَعِي مَآءَكِ وَيَـٰسَمَآءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ ٱلْمَآءُ وَقُضِيَ ٱلْأَمْرُ وَٱسْتَوَتْ عَلَى ٱلْجُودِيِّ ۖ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۴۴] او (د الله ﷻ د جانبه ځمکې ته) وویلې شو چې: ای ځمکې! خپلې اوبه دې تېرې کړه (راکاږه) او (هم اسمان ته وویلی شو چې) ای اسمانه! (خپلې اوبه دې) بندې کړه (نور مه وربږه).

او (بالآخره) اوبه کمې کړی شوې او د (هلاکولو) کار فیصله (تمام) شو او بېړۍ په جودي (نومې غره) باندې ودرېده او (هم) وویلی شو چې ظالم قوم ته دې (لرېوالی وي) لرېوالی.

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې د طوفان انجام ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې کېږي:

کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې طوفان پیل شي نو د اسمان څخه یې بې درېغه اوبه (باران) نازلې کړې او د ځمکې څخه یې بې درېغه اوبه راوخوړولې آن تر دې چې د لوړو غرونو څوکې هم په اوبو کښې غرقې شوې او دومره خای وچ پاتې نه شو چې یوه مرغۍ ورباندې کښني او د طوفانه وژغورله شي.

بیا نو کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې طوفان ته خاتمه ورکړي نو لاندې هدایتونه ورکړی شوه:

۱_ ځمکې ته د الله ﷻ د پلوه په تکویني توګه وویلی شوه چې اوبه مه راخوټوه بلکې خپلې اوبه (چې په تا باندې ولاړې دي) درکش کړه چې کمې شي، او هم اسمان ته په تکویني توګه وویلی شوه چې نور باران بس کړه (نور مه وربږه).

۲_ د ذکرو شوو دواړو هدایتونو سره سم باران ودرېد او ځمکې په جذب سره اوبه کمې کړې او د طوفان کار پای ته ورسېد.

۳_ او هم بېړۍ د جودي غره په سر باندې ودرېده او دا اعلان وشو چې ظالم قوم ته دې د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی وي چې خپل آخرت او دنیا یې دواړه خراب کړه.

توضیحات

۱_ د ﴿ أَقْلِعِي ﴾ کلمه د "اقلاع" _لکه "اکرام"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "اقلاع" د باران ودرولو ته وایي[1] یعنې ای اسمانه! خپل باران بند کړه نور مه وربږه.

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۲۹۲

۲_ په «وغیض الماء» کښې د «غیض» کلمه د "غیضا" _لکه "زلفا"_ څخه اشتقاقه شوې ده، یعني: کمولو ته وایي[1] یعني اوبه کمې کړی شوې او بالکل جذبې نه کړی شوې، که نه نو بیا به په ځمکه باندې بو خاشکي، اوبه هم نه وی پاتې شوې او د ساکښانو د سکونت قابله به نه وی ګرځېدلې. لنډه دا چې د عاشوراء په ورځ (د محرم د میاشتې په لسمه) په جودي نومې غره باندې بېړۍ ودرېده[2].

جودي غر چرته واقع دی؟

۳_ "جودي" د موصل یا عراق په شاوخوا کښې د یوه غره نوم دی چې اوس هم په همدې نامه باندې یادېږي، هلته د ذکرې شوې بېړۍ ټوټې نن هم د خلکو سره موندلی کېږي[3].

یادونه

۴_ که څه هم ټول قرآن کریم فصیح او بلیغ دی او په هره زمانه کښې یې د مقابلې څخه خلک عاجز دي مګر که څوک غواړي چې په همدغه ایت شریف کښې _چې د بحث لاندې دی_ د فصاحت او بلاغت متعدد وجوه ولولي نو ځینو اوږدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي چې ډېر خوندور بحث یې پکښې کړی دی او هم یې په همدې باره کښې خو مزناکې قیصې هم لیکلې دي[4].

﴿ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبْنِى مِنْ أَهْلِى وَإِنَّ وَعْدَكَ ٱلْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۖ إِنِّىٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِىٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾

[۴۵] او نوح ﷺ خپل رب ﷻ ته اواز وکړ نو ویې ویلې چې: ای ربه! یقینًا زما زوی زما د اهل څخه دی (چې تا یې د نجات وعده راکړې وه) او ستا وعده حقه ده (خلف پکښې نشته) او ته د حکم کوونکو (فیصله کوونکو) بهتر حکم کوونکی (فیصله کوونکی) یې.

[۴۶] (خپل رب ﷻ ورته) وویلې چې: ای نوحه! یقینًا (ستا دغه) زوی ستا د اهل څخه (د الله ﷻ په نزد) نه دی (که څه هم د نسب په اعتبار سره ستا زوی دی او دا ځکه چې) یې شکه نوموړی یو غیر صالح عمل دی (سوچه بې دینه دی).

نو ته زما څخه د هغه شي غوښتنه مه کوه په کوم شي باندې چې ستا علم نه وي (چې حکمت یې

(۱) لسان العرب ج۷ ص۲۰۱
(۲) الدر المنثور ج۴ ص۴۳۵
(۳) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۸۶؛ تفهیم القرآن ج۲ ص۴۹۳
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۶۳

مقتضی دی او که نه) زه تانه نصیحت کوم (که نه نو) ته به د ناپوهانو څخه وګرځې.

[۴۷] نوح ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! زه په تا باندې د دې څخه پناه غوارم چې ستا څخه د هغه شي غوښتنه وکړم په کوم باندې چې ماته علم نه وي.

او (څه مې چې کړي دي) که ته ماته بښنه ونه کړې او ته په ما باندې رحم (مهرباني) ونه کړې نو زه به د زیانکارانو (تاوانیانو) څخه جوړ شم.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې یوه خاص سوال ته اشاره شوې ده کوم چې نوح ﷺ د خپل زوی په هکله د الله ﷻ په حضور کښې وړاندې کړی وه، نو حاصل یې داسې کېږي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې دې د عبرت دپاره د نوح ﷺ لاندې وړاندیز او د هغه جواب هم قرائت کړه:

۱ـ کله چې د نوح ﷺ او د ده د زوی (کنعان) مباحثه د اوبو په چپو باندې ختمه شوه نو خپل رب ﷻ ته یې په لوړ اواز سره سوال وکړ او ویې ویلې چې:

الف: ای ربه! زما دغه زوی (چې اوس زما د سترګو څخه د اوبو چپو پنا کړ) زما د اهل څخه دی.

ب: او یقیناً ستا هره یوه وعده حقه ده (او هیڅ کوز ویاس پکښې نشته) نو د همغې وعدې په بنیاد زما دغه زوی ته هم نجات ورکړه کومه چې د اهل د نجات په باره کښې ستا د پلوه ماته راکړه شوې وه.

ج: او بالآخره، ای ربه! ته د ټولو فیصله کوونکو څخه ډېر ښه فیصله کوونکی یې، نو که زما د نوموړي زوی په متعلق د نجات فیصله وکړې نو څومره به ښه وي.

۲ـ الله ﷻ د نوح ﷺ ذکر شوي وړاندیز په لاندې ډول جواب کړ:

الف: ای نوحه! ستا ذکر شوی زوی ستا د اهل څخه نه دی او د نجات په وعده کښې شامل نه دی.

ب: ځکه چې په یقین سره نوموړی په بدعملی کښې دومره وړاندې دی ته به وایې چې ټول بدن یې د بد عمل څخه ترکیب موندلی دی، حال دا چې نن ورځ یوازې د صالح عمل خاوندانو ته نجات ورکړی شو او بس، غیر صالح خلک نجات نه شي موندلی.

ج: ای نوحه! تا ته د هغه اهل د نجات وعده درکړه شوې وه کوم چې د صالح عمل خاوندان دي خو ته پرې نه وې پوه شوی او اهل دې فقط د نسب په اعتبار سره اخستی وه.

د: ای نوحه! زه تانه نصیحت کوم چې د همېشه دپاره په غوښتنه کښې دقت کوه چې د دې شي غوښتنه په ځای ده او د دې غوښتنه ښه نه ده. که نه نو ته به د ناپوهانو څخه جوړ شې.

۳ـ نوح ﷺ سمدستي په خپله خطا باندې پوه شو او ویې ویلې چې:

الف: ای زما ربه! د هغه شي د غوښتلو څخه زه خاص په تا باندې پنا غوارم په کوم باندې چې زما علم نه وي رسېدلی چې غوښتل یې مناسب نه دي.

ب: ای زما ربه! ما خطا او سهوه وکړه، ماته مغفرت وکړې او په ما رحم وکړې، که ته ما ته بښنه ونه کړې او مهرباني را باندې ونه کړې نو ضرور به زه د زیانکارانو او تاوانیانو څخه جوړ شم.

توضیحات

۱- که څوک وایي چې: په وړاندې ایت کښې تېر شو چې ﴿ وَحَالَ بَيْنَهُمَا ٱلْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُغْرَقِينَ ﴾ یعنې د پلار او زوی ترمنځ د اوبو چپې حائلې شوې نو زوی یې د غرق کړی شوو څخه وګرځېد ، نو پوښتنه دا ده چې د غرقېدلو څخه وروسته د نجات غوښتنه څه معنی لري؟

مونږ وایو چې:

الف: نوح علیه السلام د خپل زوی د نجات غوښتنه نه وه کړې بلکې د غرقېدلو په وجهه باندې یې د خپل خان یوه کول غوښتل چې نوموړی خو زما په اهل کښې شامل وه نو څه وجهه وه چې هغه زما د نور اهل غوندې نجات ونه مونده[1].

نو الله ﷻ ورته وجه وښودله چې نوموړی ستا د اهل څخه نه وه ځکه چې هغه ستا په لاره باندې روان نه وه او ایمان یې درباندې نه وه راوړی. یا په بل عبارت: ستا په اهل کښې ستا د زوزات څخه هغه څوک شامل ګڼلی کېږي چې ستا په لاره باندې روان وي.

مګر دا جواب چندان مزناک نه دی ځکه چې د دې جملې ﴿ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ﴾ سره به مناسب نه ښکاري، دا ځکه چې د دې جملې مضمون دا دی چې زما څخه د هغه شي سوال مه کوه په کوم باندې چې ته علم نه لرې. حال دا چې د بې علمی مریض خو په پوښتنه باندې شفا مونده کوي او بس، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ»[2] یقیناً د ناپوهی شفاء (علاج) پوښتنه کول دي.

ب: نوح علیه السلام ذکر شوی سوال الله ﷻ ته په داسې وخت کښې وړاندې کړ چې د ده مباحثه د خپل زوی سره د اوبو په چپو باندې قطعه شوه، او پوره واضحه ده چې الله ﷻ کولی شو چې په عین حال کښې یې د مرګ څخه بچ کړی وی او په بېړۍ کښې یې د نجات خاوند ګرځولی وی.

نو په دې تقدیر د ذکرې شوې جملې حاصل داسې راوځي چې: ای نوحه! ته زما څخه هغه شی مه غواړه په کوم باندې چې ته علم نه لرې چې دا به د کولو لیاقت لري او که نه، د همدې جملې څخه ستا د زوی نجات هم دی.

ستا د نبوت د عالي شان سره مناسب وه چې د لاندې وجوهو د کبله ته پوه شوی وی چې د هغه نجات ته زما اراده نه وه.

اول: ای نوحه! د دغه سوال قبول خو ستا د زوی غرقېدلو ته هم شامل وه چې: ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ [نوح ۲۶] یعنې ای زما ربه! په ځمکه باندې د کافرانو څخه یو اوسېدونکی هم پرېنږدې. ایا ستا زوی د کافرانو څخه نه وه؟

---

۱) [illegible] ص ۹۱

۲) [illegible] ص ۹۹

دوهم: تا ته خو د هرڅه څخه وړاندې ما توصیه کړې وه چې: ﴿ وَلَا تُخَـٰطِبۡنِي فِي ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ إِنَّهُم مُّغۡرَقُونَ ﴾ [هود:۳۷] یعنې زما سره به د هغو کسانو (د نجات) په هکله مباحثه نه کوې کوم چې په خپلو خانونو باندې ظلم کړی دی (او کفر یې اختیار کړی دی) ځکه چې دوی غرق کړی شوي دي (دوی په باره کښې خبره فیصله ده). ایا ستا زوی د ظالمانو څخه نه وه؟

دریم: ستا د اهل د نجات په وعده کښې خو دا کلمات هم درنازل شوي وه چې: ﴿ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ ﴾ [هود: ۴۰] یعنې ستا د اهل څخه هغه څوک د نجات په وعده کښې شامل نه دی په کوم باندې چې وړاندې د غرقېدلو فیصله شوې ده.

ایا ته نه پوهېدې چې ستا په اهل کښې څوک د غرقېدلو د فیصلې لایق وه؟ ایا ستا بد عمله زوی د همدې فیصلې لیاقت نه درلود؟

لنډه دا چې نوح ﷺ د خپل زوی د غرقېدلو په حال کښې سوال وکړ چې: ای ربه! زما زوی ته نجات ورکړې او بیرې ته یې راپورته کړې. خو څرنګه چې د غرقېدلو صحنه ډېره هولناکه وه نو د ده ﷺ څخه ذکر شوي درېواړه ارشادات د ذهن څخه وتلي وه او دغه خلاف الاولی (نه بهتر) کار صورت نیولی وه.

د نوح ﷺ دغه حالت کټ مټ د ادم ﷺ حالت ته ورنږدې دی چې ونې ته د عدم نږدېکت ارشاد یې هېر کړی وه چې پوره بحث یې د [البقرة:۳۷] ایت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

د همدې کبله دواړه پیغمبران د ندامت (پښېمانتیا) په کلماتو کښې یو بل ته ورته دي لاندې وضاحت ولولئ:

د نوح ﷺ کلمات: ﴿ وَإِلَّا تَغۡفِرۡ لِي وَتَرۡحَمۡنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴾ [هود: ۴۷].

د ادم ﷺ کلمات: ﴿ وَإِن لَّمۡ تَغۡفِرۡ لَنَا وَتَرۡحَمۡنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴾ [الأعراف:۲۳].

مفسرین کرام څه وایي؟

۲ـ دا وه زمونږ نظر چې ولیکلی شو مګر مفسرین کرام وایي چې نوح ﷺ د خپل زوی د نجات سوال د خینو وجوهو د کبله کړی وه د بېلګې په توګه:

الف: د نوح ﷺ زوی منافق وه او ده ﷺ ته مسلمان ښکارېده[۱] نو ځکه یې ورته نجات وغوښت.

ب: څرنګه د غرقېدلو په وخت کښې د کفارو څخه په جدا ځای کښې ولاړ وه نو نوح ﷺ ګومان وکړ چې ایمان یې راوړی دی، د همدې کبله یې د خپل پلار د دې خبرې په جواب کښې (چې د کافرانو سره مه کېږه) وویلې چې زه به غره ته پورته شم او داسې یې ونه ویلې چې زه د کافرانو انډیوالي نه پرېږدم او یا دوی خو کافران نه دي[۲].

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۴۸

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۵۹، ۷۰

عوق بن عنق نجات نه دی موندلی

۳_ ځينو علماوو كرامو ويلي دي چې عوق بن عنق د نوح ﷺ د طوفان څخه نجات موندلی دی او دا ځكه چې نوموړي نوح ﷺ ته د شام څخه د بېړۍ د جوړولو دپاره لرګي را انتقال كړي وه، نوموړی دومره لوړ سړی وه چې د طوفان اوبه يې ايله نامه ته رسېدلې وې[۱].

مګر دغه خبره صحت نه لري او د طوفان څخه يوه كافر هم نجات نه دی موندلی[۲] لكه څنګه چې نوح ﷺ د ټولو كافرانو د هلاكت سوال كړی وه او د الله ﷻ په نزد قبول شوی هم وه.

ايا طوفان ټولې دنيا ته شامل وه؟

۴_ د ايتونو او د احاديثو څخه په څرګنده توګه معلومېږي چې طوفان ټولې ځمكې ته شامل وه، همدا د اسلامي علماوو كرامو نظر دی[۳].

اما ځينې مؤرخين او نور خلک د طوفان د عموم څخه انكار كوي نو كه څوک په همدې متعلق اوږد بحث غواړي نو ځينو اوږدو كتابونو[۴] ته دې مراجعه وكړي.

﴿قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهۡبِطۡ بِسَلَٰمٖ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٖ مِّمَّن مَّعَكَۚ وَأُمَمٞ سَنُمَتِّعُهُمۡ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٨﴾﴾

[۴۸] (د الله ﷻ د پلوه) وويلی شوه چې: ای نوحه! زمونږ د پلوه په سلامتيا سره (د بېړۍ څخه او بيا د جودي غره څخه) ښكته شه، او (هم زمونږ د پلوه) په تا باندې او په هغو امتونو (ټولګيو) باندې كوم چې ستا سره (په بېړۍ كښې ملګري) دي په بركتونو سره (ښكته شه)، او (هم په ياد ولره چې د دوی څخه ځينې) امتونه (ټولګي) دي چې (د دنيا څخه به يې) مستفيد وګرځوو بيا به (په آخرت كښې) زمونږ د پلوه دوی ته دردناک عذاب ورسېږي.

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو كښې هغه ارشادات بيان شوي دي كوم چې د بېړۍ د ودرېدلو څخه وروسته د الله ﷻ د پلوه نوح ﷺ ته وحې شوي وه چې حاصل يې داسې راوځي:

د هغه څخه وروسته چې بېړۍ په جودي غره باندې ودرېده نوح ﷺ ته لاندې ارشادات وحې كړی شوه چې:

۱_ ای نوحه! د بېړۍ څخه د خپلو ملګرو په شمول ښه په اطمنان سره په جودي غره باندې او بيا د جودي غره څخه هوارې ځمكې ته ورښكته شه زمونږ د پلوه په تا باندې سلامتيا ده لكه څنګه مو

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۳۲۹
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۶۲
(۳) تفسير المراغي ج۱۲ ص۴۴
(۴) تفسير المنار ج۱۲ ص۱۰۶؛ المحرر الوجيز ج۹ ص۱۴۲

چې د عالمي طوفان څخه نجات درکړ او د غرونو غونډې چپو کښې مو بېړۍ د غرقېدلو څخه وساتله همدارنګه دې په راتلونکي کښې هم په سلامتۍ کښې ساتو.

۲ـ همدارنګه زمونږ د پلوه په تا او ستا د بېړۍ په ملګرو باندې برکتونه دي چې د يو پلوه به په تاسو کښې د بېړوالی راشي او ټوله ځمکه دربانديې په دوهم خل اباده شي او د بله پلوه به د ځمکې ابادي په تاسو او ستا په نسل باندې د قيامت د ورځې پورې ادامه ولري چې د دنيا د نعمتونو څخه به په دوامداره توګه استفاده وکړئ.

۳ـ بيا به د قيامت په ورځ ستاسو د جملې څخه خينو ټولګيو ته برسېره په دنياوي نعمتونو باندې اخروي نعمتونه هم ورکړو او جنتونو ته به يې داخل کړو او خينو نورو ته به ـچې زمونږ د لارې څخه يې انحراف کړی ويـ د نعمتونو لړۍ په دنياوي استفادې باندې ختمه کړو او په آخرت کښې به ورته زمونږ د پلوه دردناک عذاب ورسېږي.

توضيحات

۱ـ که څوک وايي چې: د ﴿ آهْبِطْ ﴾ کلمه د "هبوط" څخه اشتقاقه شوې ده او "هبوط" چې په انسانانو کښې استعمال شي نو هغه ښکته کېدل ترې مطلب وي د کومو سره چې استخفاف ملګری وي[۱]. نو پوښتنه دا ده چې ايا په دې مقام کښې ـچې نوح ﷺ ورباندې مخاطب شوی دیـ ذکر شوی استخفاف صحت لري؟

مونږ وايو چې: د همدغې اشتباه د مخنيوي دپاره په دې مقام کښې په ﴿ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ ﴾ په کلماتو سره تعقيب شوې ده چې دلته استخفاف مطلب نه دی.

۲ـ خينو مفسرينو کرامو ليکلي دي[۲] چې نوح ﷺ د بېړۍ د ودرېدلو څخه وروسته تر يوې مياشتې پورې هلته (د جودي غره په څوکه کښې) مېشت وه او بيا ورته الله ﷻ هوارې ځمکې ته د ښکته کېدلو توصيه وکړه.

۳ـ کله چې په بېړۍ کښې سورېدل او روانېدل د الله ﷻ په نامه باندې پيل شوي وه ﴿ وَقَالَ ٱرْكَبُوا۟ فِيهَا بِسْمِ ٱللَّهِ ﴾ نو الله ﷻ د بېړۍ خطرناک سفر اسان کړ او په سلامتيا سره پای ته ورسېد او د بېړۍ په سورليو باندې الله ﷻ برکتونه ورنازل کړه که نه نو نه به يې سلامتيا په نصيب شوې وی او نه برکتونه، دا خکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فِيهِ بِالْحَمْدِ أَقْطَعُ»[۳] يعنې هر يو کار چې د اهتمام خاوند وي (او د الله ﷻ) په حمد (د ده ﷻ په نامه سره پرې شروع ونه شي نو هغه به (د برکت څخه) پرې کړی شوی وي.

۴ـ مونږ د [آل عمران: ۹٦] ايت لاندې ليکلي دي چې د "برکة" په کلمه کښې دوه شيان نغښتي

(۱) مفردات الراغب ص۵۳۳

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۷۲

(۳) سنن ابن ماجه ص۱۳٦

دي چې بیو زیادت دی او بل دوام، همدارنګه مونږ د [الأنعام:۳۸] ایت لاندې د "أمة" د کلمې معنی لله الحمد۔ بنه پوره شرحه کړې ده چې دا کلمه هغو متعددو افرادو ته وضعه شوې ده کوم چې په خپلو منځو کښې یو مشترک صفت یا مشترک خاصیت ولري. او هلته مو لیکلي دي چې د ساکښانو هرې یوې نوعې ته "أمة" ویل کېږي.

نو د ذکرو شوو لحاظونو په نظر کښې نیولو سره د دې مقام د معنی حاصل داسې راوخي چې:

ای نوحه! زمونږ د پلوه په هغو ټولو امتونو باندې برکت درنازل شوی دی کوم چې تا د خپله خانه سره په بېړۍ کښې پورته کړي وه او په سلامتۍ سره دې ښېرته راښکته کړه، نو د هرې نوعې (هر جنس) نسل به زیات او په ځمکه کښې به خواره واره شي او هم به د قیامت د ورځې پورې دوام وکړي.

﴿تِلْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَـٰذَا ۖ فَٱصْبِرْ ۖ إِنَّ ٱلْعَـٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾﴾

[۴۹] دغه (قیصه) د غیبي خبرونو څخه ده چې مونږ یې تا ته وحې کوو (که نه نو) په دې قیصه باندې خو د دغې (وحې) څخه وړاندې نه ته پوهېدلې او نه ستا قوم (پرې پوهېده).

نو (ځوک چې اوس هم تا د پیغمبر په صفت باندې نه قبلوي نو) ته صبر وکړه (حوصله مه خرابوه ځکه چې) یقینًا (نیک) انجام د متقیانو دپاره دی (او بس).

د مطلب خلاصه

په دې ایت شریف کښې د نوح ﷺ په قیصه باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راوخي:

۱ـ ای پیغمبره! ته په حقه زمونږ د پلوه د خلکو د هدایت دپاره استولی شوی یې او د نبوت دثبوت دپاره دې همدا کفایت کوي چې مونږ غیبي معلومات تاته وحې کوو.

د همدې قبیلې څخه د نوح ﷺ قیصه هم ده چې په خپله اصلي بڼه باندې دې په خلکو باندې قرائت کړه، حال دا چې د نبوت څخه وړاندې تاته هیڅ معلومات نه وه چې نوح ﷺ د خپل قوم سره څنګه سوال جواب وکړ او په بېړۍ کښې په څه ډول سواره شوه او بالآخره خپل غرق شوي زوی ته یې وروستنی دعوت څنګه ورکړ او هغه څه وویلې.

په دغو غیبي علومو باندې لکه څنګه چې وړاندې ته نه پوهېدې همدارنګه ستا قوم ته هم هیڅ معلومات نه وه، که بالفرض دوی معلومات درلودی نو په تا باندې به یې تور لګولی وی چې تا ته کوم یوه قومي معلومات درکړي دي.

۲ـ ای پیغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ نوح ﷺ په خپل بوت پرست قوم باندې غالب کړ همداسې به تا هم د خپل قوم په بوت پرستانو باندې غالب کړي، دا ځکه چې د همېشه دپاره نېک انجام د متقیانو په برخه دی.

۳_ بالآخره ای پیغمبره! کله چې نوح ؑ نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله د خپل مشرک قوم په اذیتونو باندې صبر وکړ او په نتیجه کښې ورباندې کامیاب شو همدارنګه ته هم صبر کوه (خپله حوصله مه خرابوه) په نژدې وخت کښې به ته هم د خپل قوم په مشرکانو باندې برلاسی شې. یا په بل عبارت: د جهاد امر به درته وشي او د جزیرة العرب څخه به د مشرکانو تغر ټول کړې.

د ایت شریف ارشادات

د نوح ؑ په ذکر شوې قیصې کښې د عبرت دپاره زښت ډېر درسونه نغښتي دي، لاندې څو مثالونه یې نور هم ولولئ:

۱_ دغه قیصه مونږ ته درس راکوي چې هیڅوک د نسب د کبله نجات نه شي موندلی، که نه نو نوح ؑ خو د خپل زوی د نجات دپاره ډېرې هلې ځلې وکړې خو نتیجه یې منفي راووتله. نو هرچا ته په کار دي چې پخپله حسنات وکړي هسې نه چې د خپلو اسلافو حسناتو ته په تمه شي چې د الله ﷻ د غضبه به نجات ورکړي.

۲_ که څوک غواړي چې د نېکو کارانو په ډله کښې وشمېرل شي نو نېکې دې وکړي او د بد اخلاقۍ او جنایتونو څخه دې اجتناب وکړي. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنَّا»[۱] هرڅوک چې ټګي کوي هغه زمونږ څخه نه دی (مونږ ټګان او بد اخلاقان نه یاستو).

۳_ دا قیصه ټول انسانان د الله ﷻ نعمتونو ته متوجه کوي چې الله ﷻ هر وخت کولی شي چې ځمکه غرقه کړي او د سکونت څخه یې وباسي، او هم قادر دی چې د اسمان څخه بې دریغه باران نازل کړي او د ځمکې ابادي پوپنا کړي او بالآخره دریابونه الله ﷻ ایسار کړي دي چې په ځمکه باندې نه راخپرېږي او ځای په ځای ولاړ دي، او داسې نور.

﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِى فَطَرَنِىٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾﴾

[۵۰] او عادیانو ته (مونږ) د دوی نسبي ورور هود ؑ (ور استولی وه).

ده ؑ (ورته) وویلې چې: ای زما قومه! تاسو خاص د الله ﷻ عبادت وکړئ (او شریک ورسره مه دروئ ځکه چې)، تاسو ته د همده ﷻ څخه په غیر بل (په حقه) معبود نشته.

(او) تاسو نه یاست مګر (په الله ﷻ باندې) دروغ ترونکي (یاست چې شریکان ورسره ودروئ).

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۴۵

[۵۱] ای زما قومه! زه ستاسو څخه (په ذکر شوي) پیغام باندې څه اجرت (مزدوري) نه غواړم، زما اجرت نه دی مگر په هغه اقدس ذات باندې دی چې زه یې (د نشت څخه) پیدا کړی (موجود کړی) یم، ایا نو تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ (چې زه د نبوت په دعوه کښې رښتینی یم).

[۵۲] ای زما قومه! د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو کفریاتو او شرکیاتو) مغفرت وغواړئ (ایمان پرې راوړئ او) بیا همده ﷻ ته (په دوامداره توگه په مستقیم اطاعت سره) رجوع وکړئ ترڅو په تاسو باندې په داسې حال کښې اسمان درولېږي چې په شېبو-شېبو ورېدونکی وي، او (چې ترڅو) ستاسو (پخوانی) قوت په (نور) قوت سره زیات کړي.

او (بالآخره) تاسو (زما د دعوت څخه) په داسې حال کښې مخونه مه اړوئ چې مجرمان (جنایتکاران) یاست.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هود ﷺ او د ده د قوم د حالاتو بیان پیل شوی دی ترڅو د وخت کفارو ته ورڅرگنده شي چې د کفریاتو په سبب باندې یوازې د نوح ﷺ قوم د منځه نه دی تللی بلکې نور امثال هم لري. نو حاصل یې داسې راوخي:

ای پیغمبره! په خپلو امتیانو باندې د هود ﷺ او د ده د وخت د بوت پرستانو څه حالات په لاندې ټکو کښې بیان کړه:

۱_ مونږ عادیانو ته (چې د هود ﷺ قوم وه) د همدوی د جملې څخه یو کس د پیغمبر په صفت وراستولی وه چې په دوی باندې یې د ورور غوندې خوا خوږي درلوده او په همدوی باندې ډېر زره سواندی وه، دغه کس د هود ﷺ څخه عبارت وه.

۲_ هود ﷺ دغه خلک په ډېره نرمه او پسته لهجه دعوت کړه چې: ای زما قومه! یوازې او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ او بوت پرستي پرېږدئ ځکه چې تاسو ته د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک او بل شی په حقه معبود نشته.

نو په کومه بوت پرستۍ باندې چې تاسو مشغول یاست په دې باره کښې تاسو نه یاست مگر په الله ﷻ باندې دروغ تړونکي، تاسو ته په کار دي چې د دغو لویو دروغو څخه لاس واخلئ او الله ﷻ واحد او لا شریک وگڼئ:

۳_ ای زما قومه! زه خو ستاسو څخه په دغه دعوت باندې څه اجرت نه غواړم چې په تاسو باندې درونډ تمام شي او نه تاسو خپل عبادت ته رابلم چې تاسو را باندې مشتبه شئ او بالآخره نه په تاسو باندې مشري قائمول غواړم چې تاسو ترې غاړې وغړوئ.

۴_ زما اجرت په هغه اقدس ذات باندې دی چې زه یې د نشت څخه پیدا کړی یم او په همدغه دعوت باندې یې ټاکلی یم، همدغه اقدس ذات ماته روزي راکوي او ضروریات مې پوره کوي.

۵_ ای زما قومه! که بالفرض زه د الله ﷻ دپلوه نه وی راستولی شوی او اخروي گټه او اجرت مې

نه وي، لکه چې تاسو خيال کوئ) حال دا چې دنياوي گټه وته خو نه ستاسو څخه غواړم او نه بې تاسو راکوئ نو اې تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ چې په دغه صورت کښې به ما د دعوت مشکلات د څه دپاره گاللي؟ ایا هغه کار ته څوک اقدام کوي چې نه يې پکښې د دنيا گټه وي او نه د آخرت؟

۶_ ای زما قومه! زما دعوت ومنئ: او د خپل رب ﷻ څخه د پخوانيو کفرياتو مغفرت وغواړئ او بيا په اخلاص سره محمد ﷺ ته راجع شئ او په اطاعت باندې يې استقامت وکړئ، په ما باندې تهمتونه مه لگوئ او د نفس او شيطان مه منئ:

۷_ ای زما قومه! که تاسو زما دعوت قبول کړ نو د يو پلوه به الله ﷻ د دوزخ د اوره نجات درکړي او د بله پلوه به په دنيا کښې درسره لاندې امدادونه وکړي:

الف: د اسمانه به درباندې په شيبو-شيبو بارانونه وکړي، وطن به مو خړوب کړي او د قحطۍ او وچکالۍ مخه به درڅخه واړوي.

ب: برسېره پر هغه قوت باندې چې الله ﷻ درکړی دی نور قوت به هم در زيات کړي، اولادونه به مو ډېر کړي او عمرونه به مو اوږده کړي او هم به مو بدني قوت غښتلی کړي او مالونو ته به مو وده ورکړي، او داسې نور.

۸_ ای زما قومه! کوم شي ته چې زه دعوت درکوم د هغه څخه مخونه په داسې حال کښې مه اړوئ چې جنايت کوونکي او مجرمان یاست (مخونه اړول لوی جرم او گناه ده).

توضيحات

۱_ هود ﷺ لومړنی پیغمبر دی چې په عربي ژبه يې خبرې کولې[۱] او خپل بوت پرست قوم ته استول شوی وه. د ده ﷺ قيصې ته د ټولو کفارو د عبرت دپاره عموماً او د عربي مشرکانو د عبرت دپاره خصوصاً يو ځل د "الأعراف" په سورت کښې اشاره شوې وه او دا دی د دوهم ځل دپاره دلته بيانيږي.

نو څرنگه چې د هود ﷺ قوم (عاديان) هم عربان وه او په ژبه او نسب کښې ورسره متحد وه نو ځکه ترې په ﴿ أَخَاهُمْ ﴾ سره تعبير وکړی شو لکه چې همدغه ډول تعبير په عربي ژبه کښې مروج دی چې وايي: "يَا أَخَا الْعَرَبِ"[۲] ای د عربو وروره (ای عربه!).

په دې باندې علاوه، ذکر شوي تعبير د شفقت او زړه سوي څخه هم نمايندگي کوي او د اجابت دپاره مؤيد واقع کيږي.

"مِدْرَارًا" څه معنی؟

۲_ د ﴿ مِدْرَارًا ﴾ کلمه د مبالغې صيغه ده او د "دَرَّتِ السَّمَاءُ" څخه اشتقاقه شوې ده چې د ډېر

(۱) تفسير المنار ج۱۲ ص۱۱۴
(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۱۶۷

وربدونکي باران معنی ورکوي، په پښتو کښې ترې مونږ په شپېو-شپېو باران سره تعبير کوو.
عاديانو ته د ايمان راوړلو په صورت کښې څکه د بارانونو وعده ورکړې شوې وه چې دوی د کښتونو او باغونو خاوندان ود او باران ته يې زياته اړتيا درلوده. ځينې لا وايي چې په دوی باندې په دغه وخت کښې وچکالي هم مسلطه کړی شوې وه[۱].

﴿ قَالُواْ يَـٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝ إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعْتَرَىٰكَ بَعْضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ﴾

[۵۳] دوی (عاديانو د هود ﷺ دعوت رد کړ او) ويې ويل چې: ای هوده! ته مونږ ته (د خپل رسالت د اثبات دپاره) په څرګند دليل باندې نه يې راغلی (ترڅو ستا خبره ومنو) او مونږ ستا د خبرې د کبله د خپلو معبودانو (د عبادت) پرېښودونکي نه ياستو، او (هم) مونږ تا ته (د پيغمبر په صفت) عقيده کوونکي (باورکوونکي) نه ياستو.

[۵۴] مونږ (ستا په هکله) بله هيڅ خبره نه کوو مګر دا خبره چې تاته زمونږ ځينو معبودانو بدي در رسولې ده (او د عقل څخه يې لوڅ کړی يې چې شوده بوده يې درڅخه جوړ کړی دی).

د مطلب خلاصه

يعنې عاديانو د خپل پيغمبر هود ﷺ دعوت داسې رد کړ چې:

۱_ ای هوده! تا خو مونږ ته د خپل رسالت د اثبات دپاره څه داسې څرګند دليل نه دی وړاندې کړی چې مونږ ايمان راوړلو ته مجبور کړي او نه دې هغه معجزه راڅرګنده کړې ده د کومې چې مونږ يې تاته فرمايش درکوو، نو د همدې کبله:

الف: مونږ ستا د بې ثبوته دعوت په اثر په هيڅ صورت سره د خپلو معبودانو د عبادت پرېښودونکي نه ياستو.

ب: او هم په هيڅ صورت سره په تا باندې عقيدې کولو او ايمان راوړلو ته چمتو نه ياستو؛ نو ښه دا ده چې نه خپل ځان په تکليف کړې او نه مونږ په خپل دعوت سره وزوروې.

۲_ ای هوده! ستا په باره کښې نور څه نه وايو فقط همدا وايو چې تاته زمونږ ځينو معبودانو ضرر رسولی دی چې اوتې بوتې وايې او د ليونيانو په څېر خبرې کوې.

مونږ څکه همدغې نتيجې ته رسېدلي ياستو چې په هغه وخت کښې ستا دماغ برابر وه او اعصاب دې خراب نه وه په کوم وخت کښې چې تا زمونږ په معبودانو پسې ستغې سپورې خبرې نه کولې. نو کله چې تا په دغه کار باندې پيل وکړه ستا دماغ هم خراب شو.

ای هوده! په خپل ځان لږ څه رحم وکړه او د بوتانو د ناتوانۍ او کمزورۍ خبرې مکوه که نه نو نور ضرر به هم در ورسوي (آيا ته د بوتانو د زور څخه خبر نه يې؟).

[۱] روح المعاني ج۱۲ ص۸۱

توضیحات

۱ـ دا جمله ﴿مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ لاندې معناوې درلودلی شي:

الف: تا داسې معجزه نه ده راوړې چې مونږ ایمان راوړلو ته مجبور کړي.

ب: تا هغه معجزه مونږ ته نه ده رانبودلې د کومې چې مونږ فرمایش درکوو.

ج: یا به دوی دا خبره په ډېره غُصه کښې کړې وي حتی چې په عنادي توګه به یې د ټولو معجزاتو څخه په کلي توګه انکار کړی وي.

که نه نو الله ﷻ هیڅ پیغمبر بدون د معجزاتو څخه نه دی لېږلی، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلاَّ أُعْطِيَ مِنَ الآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ»[1] یعني: د پیغمبرانو علیهم السلام څخه یو پیغمبر هم نه دی (تېر شوی) مګر (د معجزاتو څخه) هومره ورکړی شوي دي په څومره باندې به چې د وخت انسانانو ایمان راوړ (د ایمان راوړلو ته بې کفایت کاوه).

۲ـ په ﴿اعْتَرَاكَ﴾ کښې د "اعْتَرَی" کلمه د "اِعْتِرَاءٌ" څخه اشتقاقه شوې. "اِعْتِرَاءٌ" خو دې ته وایي چې څوک د چا د لوڅولو قصد وکړي[2].

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوخي چې: ای هوده! زمونږ په ګومان تا ته ځینو بوتانو قصد کړی دی چې د عقل څخه دې لوڅ کړي او لیونی درڅخه جوړ کړي. ایا هغه خبرې هوښیار سړی کوي کومې چې د بوتانو په باره کښې ستا د خولې څخه اوځي؟

﴿قَالَ إِنِّيٓ أُشْهِدُ ٱللَّهَ وَٱشْهَدُوٓاْ أَنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۝٥٤ مِن دُونِهِۦ ۖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا
ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ۝٥٥ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآ ۚ
إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٥٦ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦٓ إِلَيْكُمْ ۚ
وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ۝٥٧﴾

{د [۵۴] پاتې} (هود علیه السلام خپل قوم مخاطب کړ او) ویې ویلې چې: یقینًا زه الله ﷻ شاهد ګرځوم او تاسو هم شاهدان او سئ چې زه د هغه شي څخه په یقین سره بېزار یم کوم چې تاسو یې (د الله ﷻ سره په عبادت کښې شریکوئ).

[۵۵] (البته چې) د ده ﷻ څخه په غیر دي. نو تاسو ټول (د بوتانو په شمول) ماته د ضرر رسولو په هکله پټ تدبیر وکړئ بیا یې (را باندې عملي کړئ او) مهلت مه راکوئ.

[۵۶] یقینًا ما په الله ﷻ باندې توکل کړی دی چې زما رب هم دی او ستاسو رب هم دی (تاسو مانه

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۴۴

(۲) مفردات الراغب ص۳۴۴

نه ضرر نه شي رسولی ځکه چې) په خمکه باندې هیڅ یو خوځېدونکی نه دی مګر الله ﷻ د هغه ر اوچولي د ویښتانو نیوونکی دی (چې د ده ﷻ د ارادې ځخه په غیر هیڅ حرکت نه شي کولی).
بې شکه زما رب ﷻ په برابره (حقه) لاره باندې (څارونکی) دی (چې د هرچا ترصد او څارنه کوي).
[۵۷] نو (ای قومه!) که تاسو (زما د دعوت ځخه) مخونه واړوئ (نو خپل خانونه به هلاک کړئ) ځکه په یقین سره (ما خپله غاړه خلاصه کړه او) هغه څه مې (تاسو ته) در ورسول په کوم باندې چې زه دراستولی شوی وم.
او (هم) به زما رب ﷻ (ستاسو د هلاکت ځخه وروسته) ستاسو ځخه په غیر یو بل قوم ستاسو په عوض (په ځمکه کښې) اباد کړي.
او تاسو به زما رب ﷻ ته د هیڅ شي ضرر ونه شئ رسولی. یقینًا زما رب ﷻ په هر شي باندې محافظ (ساتونکی) دی (نو د ځمکې ساتنه به هم وکړي).

د مطلب خلاصه

هود ﷺ د خپل قوم تهدید آمېزه جواب ـ چې په وړاندې ایتونو کښې ورته اشاره شوې دهـ په لاندې ډول رد کړ:

۱ـ ای زما قومه! برسېره په دې چې زه الله ﷻ شاهد ګرځوم تاسو هم شاهدان اوسئ چې زه په یقیني او ... ګنده توګه ستاسو د بوتانو ځخه خپله بېزاري اعلانوم. او زه په خپل دریغ باندې کلک ولاړ یم چې ستاسو معبودان چې تاسو یې د الله ﷻ ځخه په غیر په عبادت باندې مشغول یاست ټول باطل دي، او یو ځل بیا خپل ذکر شوی دریځ په ډاګه تاسو ته در اوروم.

۲ـ نو که ستاسو او یا ستاسو د بوتانو ماته د ضرر را رسولو په هکله څه دلاسه کېږي نو هیڅ صرفه مکوئ او ټول په اتفاق سره ماته ضرر را ورسوئ، هلئ ژر شئ په دې باره کښې ماته بالکل مهلت او ټال مه راکوئ.

۳ـ یقینًا ما په هغه اقدس ذات (الله ﷻ) باندې توکل او اعتماد کړی دی چې هم زما رب دی او هم ستاسو، خو افسوس چې تاسو یې په ربوبیت سره نه قبلوئ.

۴ـ چا چې په خپل رب (الله ﷻ) باندې اعتماد کړی وي هغه ته هیڅوک او هیڅ شی ضرر نه شي رسولی ځکه چې په ځمکه باندې هیڅ حرکت کوونکی نه دی مګر د الله ﷻ د کامل قدرت لاندې دی، کوم طرف ته چې د ده ﷻ اراده وي همغسې یې ور اړوي. ته به وایې چې هر شی یې د اوچولي د ویښتانو ځخه نیولی دی او په خپله اراده باندې ګرځوي.

۵ـ یقینًا زما رب ﷻ د حق او عدالت په برابره لاره باندې مراقبت کوونکی دی چې د هرچا سره د حکمت په مطابق چال چلند کوي، نېکو کارانو ته اجرونه ورکوي او جنایتکاران د خپلو جنایتونو په ناکاره عواقبو باندې اخته کوي.

۶ـ نو د همدې کبله (ای قومه!) زه یو ځل بیا تاسو مخاطب ګرځوم چې ما خو (الحمد لله) د خپل

رب ﷻ په توفیق خپله راسپارله شوې دنده ترسره کړه او د خپل رب ﷻ ارشادات مې تاسو ته در ورسول نو د اجرونو او ثوابونو امید کوم.

اما تاسو په خپلو جنایتونو باندې کلک پاست او زما دعوت ته غوږ نه ږدئ نو تاسو به زما رب ﷻ ډېر ژر د بدو عواقبو سره مخامخ کړي او ټول به هلاک او پوپنا کړي.

۷_ او هم په یاد ولرئ چې ستاسو په هلاکولو سره به دا دنیا ورانه نه شي، زما رب ﷻ به ستاسو څخه په غیر نور مخلوق پیدا او دنیا به پرې آباده کړي، لکه چې پخواني قومونه یې د منځه بوتلل او په عوض کښې یې په ځمکه باندې تاسو مېشت کړئ.

۸_ ای زما قومه! په همدې بنیاد که تاسو خپلو جنایتونو ته ادامه ورکړئ نو فقط خپلو ځانونو ته به ضرر ورسوئ او بس، زما رب ﷻ ته تاسو په هیڅ صورت کښې ضرر نه شئ رسولی.

یقیناً زما رب ﷻ په هر شي باندې څارونکی او مراقبت کوونکی دی چې هیڅ شی د ده ﷻ د واک او اختیار څخه وتلی نه شي.

نو په خپلو ځانونو باندې رحم وکړئ او په لوی لاس یې د هلاکت په کنده کښې سر په ځړې مه ورګوزاروئ.

توضیحات

۱_ د "نَاصِیَة" کلمه د سر وړاندېنۍ برخې ته وضعه شوې ده کومه چې د ککرۍ څخه پیل کېږي او په تندي باندې ختمېږي، همدارنګه د ذکرې شوې برخې وېښتان هم په همدې نامه باندې یادېږي[1].

څرنګه چې په عربي محاوره کښې د ذکرې شوې برخې نیول د ذلت او کامل اطاعت څخه نمایندګي کوي لکه چې وایي "نَاصِیَةُ فُلَانٍ فِيْ یَدِ فُلَانٍ"[2] د فلاني ناصیه د فلان په لاس کښې ده، یعنې په کامله توګه د هغه اطاعت کوي او د هغه د ارادې څخه خپل ځان په هیڅ صورت نه شي بچ کولی؛ نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په ځمکه باندې حرکت کوونکی (هر شی چې وي) زما رب ﷻ ته په کامله توګه اطاعت کوي او د هغه ﷻ د ارادې څخه په هیڅ صورت باندې خپل ځان نه شي بچ کولی.

یادونه

۲_ مفسرینو کرامو د دې جملې ﴿ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ لاندې دوه تفسیرونه کړي دي[3]:

الف: یقیناً زما رب ﷻ په مستقیمه لاره دی، یعنې په حقه باندې کلک دی او په هیڅا باندې تېری او ظلم نه کوي.

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۵۰

(۲) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۶۰

(۳) زاد المسیر ج۴ ص۹۵؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۵۳

ب بې شکه زما رب ﷻ په سمه لاره باندې څارونکی دی او په لاره باندې د تېرېدونکو ترصد (څارنه) کوي چې څوک پرې برابر روان دی او څوک ترې انحراف کوي. لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلْمِرْصَادِ ﴾ [الفجر: ۱۴] يعنې يقيناً ستا رب (ای پیغمبره!) د څارنې په ځای کښې دی (چې د ټولو خلکو ترصد او څارنه کوي).

﴿ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَٰهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (٥٨) ﴾

[۵۸] او هر کله چې زمونږ (د عذاب) امر راغی (ور ورسېد) نو مونږ د خپله پلوه په لوی رحمت سره هود ﷺ ته او هغو کسانو ته نجات ورکړ کومو چې د ده ﷺ سره ایمان راوړی وه، او (بالآخره) دوی ته مو د زیګ (سخت) عذاب څخه نجات ورکړ (او عادیان مو پرې مبتلاء کړه).

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱_ ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د هود ﷺ سره څلورو زرو (۴۰۰۰) او یا دریوو زرو (۳۰۰۰) کسانو (مؤمنانو) نجات مونده کړ[۱] او نور ټول په سخت عذاب باندې هلاک کړی شوه.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي: په دې کښې څه حکمت دی چې په ذکر شوي ایت شریف کښې الله ﷻ د ﴿ نَجَّيْنَا ﴾ جمله دوه ځله نازله کړې ده؟

مونږ وايو چې:

الف: په تکراري نزول کښې دې ته اشاره ده چې هود ﷺ او د ده ملګري صرف د الله ﷻ په رحمت سره د نجات خاوندان شوه، که نه نو په عاديانو باندې دومره لوی عذاب نازل شوی وه چې د الله ﷻ د رحمت څخه په غیر ترې هیڅ نجات نه شو موندلی.

نو په اول نجات کښې د رحمت عظمت ته اشاره ده او په دوهم نجات کښې د عذاب غلظت ته اشاره ده[۲].

ب: په لومړنۍ جمله کښې د دنياوي عذاب څخه نجات مطلب دی او په دوهمه جمله کښې د آخرت د عذاب څخه نجات مراد دی.

مونږ ته همدغه دوهم جواب په زړه پورې ښکاري خکه چې په راتلونکو ایتونو کښې د عادیانو دنياوي او اخروي دواړو عذابونو ته اشاره ده نو مناسبه دا ده چې د هود ﷺ او د ده د ملګرو نجات ته هم د دواړو دارینو د عذاب څخه اشاره وشي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۸۵

(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۵۰

عادیان په کوم ډول عذاب باندې هلاک شوه؟

۳ـ الله ﷻ عادیان په تېز باد باندې هلاک کړه چې اوه شپې او اته ورځې ورباندې وچلېد او داسې اوږده-اوږده یې وغزول تا به ویل چې د خرما غټ-غټ ډډونه د بېخه ویستلې شوي پرانه دي. خو په عین حال کښې دغه باد په هود ﷺ او د ده په ملګرو باندې ډېر پوست او نرم چلېده.

د دې باد لږ څه اوږد بحث په [الحاقة: ۶ـ۸] ایتونو کښې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

﴿ وَتِلْكَ عَادٌ ۖ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ ﴾

[۵۹] او دغه د عاد قبیله وه چې د خپل رب ﷻ د ایتونو څخه یې انکار کړی وه او (هم) یې د خپل رب ﷻ د پیغمبرانو ﷺ څخه نافرماني کړې وه او (بالآخره) د هر متکبر (او) سرکش پیروي یې کړې وه.

[۶۰] او (دا د عاد قبیله وه چې) په دغې دنیا کښې په دوی پسې (الهي) لعنت پېرو کړی شو (چې هم پرې عذاب مسلط شو او هم به ورته مؤمنان ښېراوې کوي) او د قیامت په ورځ هم (په دوی پورې الهي لعنت ونښلولی شو چې هیڅکله به ترې جدا نه شي).

خبردار! یقیناً د عاد قبیله په خپل رب ﷻ باندې کافره شوې وه (نو څکه د ذکرې شوې سزا سره مخامخه شوه).

خبردار! د عاد قبیلې ته دې (د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی وي) لرېوالی، چې د هود ﷺ قوم دی (یعنې دوی ته لرېوالی وغواړئ).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د عادیانو په قیصه باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې:

یعنې ای پیغمبره! د عادیانو د قیصې په پای کښې په خپل امت باندې د همدوی په باره کښې لاندې تبصره قرائت کړه ترڅو دوی د ذکرې شوې قیصې عبرتونو ته ښه متوجه شي:

۱ـ دغه هلاکه شوې قبیله هغه عادیان وه چې په خپل قوت باندې وغولېده او لاندې کارونه یې وکړه:

الف: د خپل رب ﷻ د ایتونو څخه یې په کلي توګه انکار وکړ.

ب: د خپل رب ﷻ د رسولانو څخه یې نافرماني وکړه. یا په بل عبارت: هود ﷺ دوی ته هغه دیني اصول او قوانین ور وړه کوم چې ټولو رسولانو خپلو-خپلو امتونو ته ور وړي وه، مګر دوی دغه اتفاقي قوانین ونه منل نه به وایې چې د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام څخه یې نافرماني کړې وه.

ج: بالمقابل عادیانو د هر سرکشه اوهر متکبر پیروي وکړه کومو به چې دوی د پیغمبرانو علیهم السلام نافرمانی ته هڅول (لکه د دوی مشران او شیطانان).

۲_ نو نتیجه دا راوختله چې:

الف. په دنیا کښې په شرموونکي عذاب باندې هلاک کړی شوه او د الله ﷻ لعنت وریسې کړی شوه چې کله دوی یادېږي نو لعنت ورباندې ویل کېږي او هم څوک چې د دوی په قدم باندې قدم ږدي نو دوی پرې د الله ﷻ د رحمت څخه لا لرې کېږي.

ب. همدارنګه د قیامت په ورځ کښې هم الهي لعنت دوی پسې کړی شوی دی چې دوزخ ته به یې داخل کړي او هلته به د همېشه دپاره د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وي.

۳_ ای پیغمبره! خپل امت ته لاندې اعلانونه وکړه:

الف: خبردار! عادیانو بل جنایت نه وه کړی چې د الله ﷻ د رحمت څخه په دنیا او آخرت کښې لرې کړی شوي دي د هغوی جنایت همدا وه چې په خپل رب ﷻ باندې کافر شوي وه، نو په کار دي چې په هره زمانه کښې د دغسې کفریاتو مرتکبین په خپلو ځانونو باندې ودار شي.

ب: خبردار! عادیانو ته دې د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی وي، البته هغه عادیان چې د هود علیه السلام قوم وه، او د قیصې څه نا څه برخې یې وړاندې شرحه شوې دي. یا په بل عبارت: ای پیغمبره! خلک خبر کړه چې په عادیانو باندې د الهي لعنت نزول وغواړي او دا کلمات ولولي چې: ﴿ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴾ یعني ای الله! په هغو عادیانو باندې خپل لعنت ورنازل کړه او د خپل رحمت څخه یې لرې کړه کوم چې د هود علیه السلام قوم وه.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې عادیانو خو د یوه پیغمبر _چې دوی ته ورلېږلی شوی وه_ نافرماني کړې وه حال دا چې الله ﷻ د دوی څخه په ﴿ وَعَصَوْا۟ رُسُلَهُۥ ﴾ سره حکایت وکړ چې: دوی د ډېرو پیغمبرانو څخه عصیان کړی وه؟

مونږ وایو چې:

الف: د یوه پیغمبر نافرماني کول داسې دي لکه د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام څخه چې څوک نافرماني وکړي ځکه چې د ټولو پیغمبرانو شریعتونه په عقائدو کښې او په دیني اصولو کښې یو برابر دي، د همدې کبله مونږ هم مکلف یاستو چې په ټولو پیغمبرانو باندې ایمان راوړو.

ب: عادیان دومره عناد نیولي وه چې بالکل د جمله پیغمبرانو څخه منکران شوه چې نه پخوا کوم پیغمبر تېر شوی دی او نه به وروسته راشي.

عنید څه معنی؟

۳_ ﴿ عَنِيدٍ ﴾ کلمه د هغه چا دپاره وضعه شوې ده چې سرکشي یې د اندازې څخه زیاته شي. یا

په بل عبارت ﴿ عَنِيد ﴾ د هغه چا لقب دی چې د پېژاندلو سره سره حق د پښو لاندې کوي.(۱)

په دې مقام کښې د هر متکبر عنید څخه د عادیانو مشران او شیطانان مطلب دي، نو د معنی حاصل یې داسې راووخې چې هغوی د پیغمبرانو څخه عصیان وکړ او د سرکشانو او شیطانانو اطاعت یې خپل کړ

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې که څه هم د صالح ﷺ قوم (ثمودیان) هم د عاد په نامه یادېږي مګر په دې مقام کښې ټول بحث په هغه عاد کښې راروان دی کوم چې د هود ﷺ قوم وه، او دا احتمال نه وه چې څوک د ﴿ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ ﴾ څخه د صالح د قوم مراد کړي حتی چې د احتمال د مخنیوې دپاره دې د ﴿ قَوْمِ هُودٍ ﴾ کلمات نازل شوي وی؛ نو پوښتنه دا ده چې د کوم مطلب په بنیاد د ﴿ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ ﴾ د کلماتو سره د ﴿ قَوْمِ هُودٍ ﴾ کلمات په نزول کښې پیوسته کړی شوي دي؟

موږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې دغه کلمات په دې مقام کښې د عادیانو د تشخیص دپاره نه دي نازل شوي چې ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې مؤمنانو ته توصیه شوې ده چې د خپلو ښېراوو په وخت کښې د ﴿ بُعْدًا لِّعَادٍ ﴾ د کلماتو سره د ﴿ قَوْمِ هُودٍ ﴾ کلمات پیوسته کړئ او عادیانو ته د ثمودیانو څخه تشخیص ورکړئ ترڅو دوی ښه رسوا او شرمنده شي

﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَءَاتَىٰنِى مِنْهُ رَحْمَةً فَمَن يَنصُرُنِى مِنَ ٱللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُۥ ۖ فَمَا تَزِيدُونَنِى غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ ﴾

[۶۱] او موږ ثمودیانو ته د دوی (نسبي) ورور (خواخوږی) صالح ﷺ استولی وه

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۸۷، مفردات الراغب ص۳۶۲

(نو) صالح (دوی مخاطب کړه او) ویې ویلې چې ای زما قومه! تاسو (یوازې) د الله ﷻ عبادت وکړئ (خکه چې) تاسو ته د همده ﷻ څخه په غیر (بل په حقه) معبود هیڅ نشته

همده ﷻ د ځمکې څخه پیدا کړي یاست او په همدې ځمکه کښې یې اباد کړي یاست (یعنې اوږده عمرونه یې درکړي دي) نو د همده ﷻ څخه (د پخوانیو شرکیاتو) مغفرت وغواړئ (او ایمان پرې راوړئ) بیا همده ﷻ ته (په طاعتونو سره) رجوع وکړئ

یقیناً زما رب (چې ستاسو رب هم دی په علم او قدرت سره) نژدې دی (او د سوالونو) قبلوونکی دی.

[٦٢] ثمودیانو (جواب ورکړ او) ویې ویلې چې ای صالحه! یقیناً ته په مونږ کښې د دغې خبرې (دعوت إلی التوحید) څخه وړاندې ډېر د امید سړی وې (زمونږ خیال وه چې ته به اخر هم زمونږ تائید وکړې).

ایا ته مونږ د هغه شي (بوتانو) د عبادت څخه منعه کوې د کومو عبادت چې به زمونږ پلرونو هم کاوه؟ (ایا تا زمونږ امیدونه دخاورو سره برابر کړه؟).

او یقیناً مونږ د هغه شي (توحید) څخه په وار خطا کوونکي شک کښې یاستو چې ته مونږ هغه ته ور دعوت کوې.

[٦٣] صالح ؑ وویلې چې: ای زما قومه! ماته د دې (پوښتنې) خبر (جواب) راکړئ چې که زه د خپل رب ﷻ دپلوه په څرګند دلیل (لاره) باندې یم او (که ماته) یې د خپله جانبه رحمت (نبوت) هم راکړی وي، نو هغه څوک دی چې ما سره د الله ﷻ (د عذاب) څخه کومک وکړي (او نجات راکړي، البته بالفرض المحال) که زه ترې عصیان وکړم (او په دعوت باندې پښې کېږدم)؟ (هیڅوک نشته نو (معلومه شوه چې) تاسو (په خپلې غوښتنې سره) ماته په زیان کښې د اچولو څخه په غیر نوره څه ګټه نه رسوئ (نو زه به هیڅکله د خپل دعوت څخه لاس وانخلم).

[٦٤] او (دا یې هم ورته وویلې چې) ای زما قومه! دغه اوښه په داسې حال کښې چې ستاسو دپاره (زما په نبوت باندې) یوه معجزه (دلیل) ده. د الله ﷻ اوښه ده (د هیچا ملکیت نه ده) نو تاسو یې خوشې کړئ چې د الله ﷻ په ځمکه کښې خوراک وکړي (وڅري) او تاسو دې اوښې ته هیڅ بدي مه رسوئ (که نه) نو (د الله ﷻ د پلوه به) مو نژدې عذاب ونیسي.

[٦٥] نو ثمودیانو دا اوښه (اول) زخمي کړه (پښه یې ترې قطعه کړه او بیا یې نحره کړه). نو صالح ؑ دوی ته وویلې چې په خپل کور (وطن او ښار) کښې (فقط) درې ورځې استفاده وکړئ (چې بیا درباندې عذاب درنازلېږي) دغه داسې وعده ده چې دروغ کړی شوې نه ده (دروغ پکښې نشته).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د کفارو د توبیخ دپاره د صالح ؑ او د ده د قوم (ثمودیانو) قیصه پیل شوې ده چې حاصل یې داسې راوځي

مونږ ثمودیانو ته د دوی د جملې څخه یوه باعزته سړي (صالح ﷺ) ته وحې وکړه او د پیغمبر په صفت باندې مو ورواستاوه چې په دوی باندې ډېر زړه سوونکی او مهربان وه، نو خپل دعوت یې داسې پیل کړ:

۱ـ ای زما قومه! په تاسو باندې زما زړه سوزي، که په همدغه حالت باندې پاتې شئ نو په دنیا او آخرت کښې به د کړاوونو سره مخامخ شئ، د همدې کبله زه تاسو لاندې ټکو ته متوجه کوم:

الف: یوازې د یو الله ﷻ عبادت وکړئ اوشریک ورسره مه دروئ ځکه چې په واقعي او یقیني توګه تاسو د الله ﷻ څخه په غیر بل په حقه معبود نه لرئ، بلکې خاص د همده ﷻ د عبادت څخه په غیر ستاسو ټول عبادتُونه ضائع او معبودان مو باطل دي.

ب: ځکه یوازې الله ﷻ ستاسو په حقه معبود دی او بس چې تاسو یې د ځمکې څخه پیدا کړي یاست چې د یو پلوه یې ستاسو اصل (آدم ﷺ) د خاورو څخه جوړ کړی دی او د بله پلوه ستاسو هر یو کس د نطفې څخه جوړ دی او هرې یوې نطفې ته یې د ځمکې څخه وده (نشأ او نمو) ورکړې ده.
رښتیا وواياست! ایا ستاسو باطل معبودان دا کار کولی شي او یا یې کړی دی؟

ج: همده ﷻ د پیدا کولو څخه وروسته تاسو ته عمرونه درکړي او ځمکه یې درباندې اباده کړې ده. یا په بل عبارت: الله ﷻ لکه څنګه چې ستاسو پیدا کوونکی دی همدارنګه تاسو ته بقاء (عمر) درکوونکی هم دی. ایا ستاسو معبودان تاسو ته عمر درکولی شي؟

د: نو ای زما قومه! د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او ایمان پرې راوړئ، او هم د خپلو پخوانیو کفریاتو څخه ترې مغفرت وغواړئ او په اطاعت سره ورته رجوع وکړئ او بالآخره د بوتانو د عبادت څخه صرف نظر شئ.

هـ: ای زما قومه! په یقیني توګه زما رب ﷻ په علم او قدرت سره هرچا ته نژدې دی او د سوال کوونکو دپاره د سوالونو قبلوونکی دی. که تاسو زما ذکر شوي نصیحتونه قبول کړه نو امید دی چې زما رب ﷻ د پخوانیو ټولو ګناهونو څخه درتېر شي.

د ثمودیانو جواب

۲ـ ثمودیانو د خپل خواخوږي پیغمبر (صالح ﷺ) دعوت رد کړ او ویې ویلې چې:

الف: ای صالحه! ته خو په مونږ کښې ډېر د امید سړی وې او د نن څخه وړاندې مونږ تاته ډېر امیدونه درلوده چې ته به خپل قوم ته خدمتونه وکړې او د پخوانیو پلرونو یاد به بیا را تازه کړې.
یا په بل عبارت: که څه هم د نن څخه وړاندې هم تا زمونږ د بوتانو سره څه علاقه نه درلوده خو زمونږ امید وه چې د وختونو په تېرېدلو سره به ته خپل دریخ بدل کړې او زمونږ کرنلارې ته به راواوړې.

ب: خو افسوس په تا باندې څه چل وشو چې زمونږ ارزوګانې دې د خاورو سره برابرې کړې او زمونږ د کرنلارې په تقبیح او رد کولو باندې دې شروع وکړه.

ای صالحه! ایا دا کار د کولو دی؟ ایا ته مونږ د هغو بوتانو د عبادت څخه منعه کوې د کومو عبادت چې زمونږ پلرونو کړی دی؟ یقیناً چې ستا د تشخیص په هکله مونږ ډېر خطا شوي یاستو.
ج: نو د همدې کبله مونږ ستا دعوت په سخت اضطراب کښې اچولي یاستو او کوم شی (د الله ﷻ توحید) ته چې ته مونږ دعوتوې هغه مونږ ته په یقینې سره باطل ښکاري خو ستا د خوشالۍ دپاره وایو چې مونږ پکښې ښه قوي شک لرو.
تا ته په کار دي چې مونږ دې ته مجبور نه کړې چې په ډاګه خپله عقیده اعلانه کړو چې ستا نګلاره باطله ده، او ستا زیات توهین وشي.

د ثمودیانو د جواب رد

۳ـ صالح علیه السلام یو ځل بیا خپل دعوت تکرار کړ او د ثمودیانو جواب یې رد کړ چې:
الف: ای زما قومه! زه خپل دعوت نه شم پرېښودلی او دا ځکه چې زه د الله ﷻ دپلوه په همدغه دعوت باندې مکلف یم، که بالفرض زه د خپل رب ﷻ څخه عصیان وکړم او دعوت ته شا کړم، نو د خپل رب ﷻ څخه ډارېږم چې په لوی عذاب به مې اخته کړي.
نو ای زما قومه! په همدغه بنیاد باندې زه ستاسو څخه دا پوښتنه کوم چې که زه د خپل رب ﷻ څخه په واضحه لاره باندې یم او په قوي دلایلو سره راته همدغه لاره په اثبات رسېدلې وي او بالآخره که ماته د خپل رب ﷻ د پلوه رحمت (نبوت) هم راکړی شوی وي او په دعوت باندې مامور کړی شوی هم یم خو د دې سره-سره زه د خپل رب ﷻ څخه عصیان وکړم (دعوت د پښو لاندې کړم) نو ما به د الله ﷻ د عذابه څوک خلاص کړي او د الله ﷻ د عذاب مخنیوی به راڅخه څوک وکړي؟
ایا تاسو دا کار کولی شئ؟ ایا ستاسو بوتان د عذاب د مخنیوي توان لري؟
ب: نو پوره څرګنده شوه چې ستاسو د خواهشاتو د قبول په وخت کښې به تاسو ماته د خسران او تاوان څخه په غیر نوره څه ګټه ونه شئ رسولی، نو د همدې کبله زه خپل دعوت ته ادامه ورکوم او دا دی یو ځل بیا تاسو د الله ﷻ توحید ته رابولم.
ج: ای زما قومه! څه وجه ده چې تاسو زما د نبوت څخه په شک او تردد کښې یاست ما خو د خپل نبوت د اثبات دپاره ستاسو فرمایشي معجزه هم راوړه چې په خارق العاده توګه د وچې کلکې ډبرې څخه اوښه راووتله، دستي لنګه شوه او تقریباً د خپل خان په څېر ښائسته مایه جونګړی یې هم وزېږوله؛ ایا تاسو اوس هم زما د نبوت څخه په اضطراب او شک کښې یاست؟
د: ای زما قومه! دغه دمعجزې اوښه ده، دا د دې دپاره ماته راکړه شوې ده چې ستاسو اضطراب ورک شي او په ایمان باندې مشرف شئ:
که تاسو د همدغې اوښې څخه د ایمان راوړلو استفاده نه کوئ او په خپل راکړی شوي عهد باندې نه درېږئ نو لږ تر لږه دومره خو وکړئ چې دغې اوښې ته ضرر مه رسوئ او پرېږدئ چې د الله ﷻ په ځمکه باندې وګرځي او هغه واښه وخوري کوم چې الله ﷻ راشنه کړي دي او ستاسو

د جملې څخه د هیچا ملکیت نه دی.

ه: ای زما قومه! که تاسو زما دغه نصیحت هم قبول نه کړئ او ذکرې شوې د معجزې اوښې ته څه ضرر ورسوئ نو په ډېر نژدې وخت کښې به د الهي عذاب سره مخامخ شئ او بیا به ترې د نجات هیڅ ذریعه مونده نه کړئ.

ثمودیانو د اوښې سره څه وکړه؟

۴ـ د صالح ﷺ د دعوت نتیجه دا شوه چې:

الف: ثمودیانو د صالح ﷺ د اوښې په هکله وروستنی دعوت هم قبول نه کړ او اوښه یې زخمي او بیا قتله کړه.

ب: نو صالح ﷺ دوی ته اطلاع ورکړه چې په دنیا کښې ستاسو ټول عمر فقط درې ورځې پاتې دی په همدغو درې ورځو کښې د دنیا څخه استفاده وکړئ او بس. دا داسې وعده ده چې په دې کښې دروغ نشته دا به ضرور رښتیا کېږي.

توضیحات

۱ـ د ﴿وَٱسۡتَعۡمَرَكُمۡ فِيهَا﴾ په جمله کښې د "اسْتَعْمَرَ" کلمې د اشتقاق دپاره لاندې دوه احتماله شته دي:

الف: چې دغه کلمه اصلا د "عِمَارَة" څخه اشتقاقه شوې وي[۱] او "عِمَارَة" خو د ابادولو دپاره وضعه شوې دی نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې:

الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو یې په ځمکه کښې اباد کړئ او د ودانولو لارې چارې یې دروښودلې.

ب: چې د "عُمُرْ" ـلکه "شُغُلْ"ـ څخه یې اصلا اشتقاق موندلی وي[۲] نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته یې په ځمکه کښې ښه اوږده عمرونه درکړي دي او تر ډېرو کلونو پورې یې پکښې اوسولي یاست.

"مُرِيب" څه معنی؟

۲ـ په ﴿وَإِنَّنَا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ﴾ کښې د ﴿مُرِيبٖ﴾ کلمه د "رَيْب" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "شك" سره مرادفه ده او د ﴿شَكّٖ﴾ دپاره صفت هم واقع شوې ده، چې د شک په زیات قوت باندې دلالت کوي او مونږ ترې په اضطراب اچوونکي شک باندې تعبیر کوو، دا ځکه چې مونږ ـد الله ﷻ په توفیقـ د [النساء:۵۷] ایت لاندې لیکلي دي چې کله د یوه شي دپاره د همغه

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۹
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۰۷

شي د لفظ څخه صفت جوړ کړی شي نو په زيات تاکيد او قوت باندې يې دلالت کوي نو حاصل يې داسې راځېږي چې:

ای صالحه! مونږ د هغه شي څخه په زيات اضطراب اچوونکي شک کښې واقع يا ستو کوم ته چې ته مونږ دعوتوې، نو د دغه اضطراب اچوونکي دعوت څخه لاس واخله او نور مو په حرج کښې مه اچوه.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ﴿فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ﴾ د معنی حاصل خو داسې راوخي چې: تاسو به ماته زيات نه کړئ مگر په تاوان کښې اچول. نو پوښتنه دا ده چې ايا دغه معنی دلته صحت لري؟ ځکه چې صالح ﷺ خو په خسران کښې واقع نه وه چې د دعوت څخه به لاس اخستلو باندې ورته خسران لا اضافه شي؟!

مونږ وايو چې: دلته زيادت د ګټې اوفاندې معنی ورکوي[۱] او په ګټه او فائدې باندې خو د زيادت اطلاق کېږي ځکه چې هره يوه ګټه (ربحه) په رأس المال باندې زيادت دی. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: په دغه تقدير سره به تاسو ماته د تاواني جوړولو څخه په غير نوره ګټه ونه رسوئ حال دا چې زه خپل ځان تاواني جوړول نه شم قبلولی.

"عقر" څه معنی؟

۴_ په ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ کښې د "عَقَرُوا" کلمه د "عَقْر" _لکه "ضَرْب"_ څخه اخستله شوې ده، په جاهلي عربانو کښې عادت وه چې کله به يې د يوه اوښ د نحرکولو (حلالولو) اراده وکړه نو په داسې حال کښې به يې د هغه يوه پښه قطعه کوله چې ولاړ به وه ترڅو د نحر (حلالولو) په وخت کښې ونه وتښتي، نو دوی دغه ظالمانه عمل ته د "عَقْر" لقب ورکړی وه[۲].

لنډه دا چې ثمودیانو هم کله چې د معجزې د اوښې د نحر (حلالولو) اراده وکړه نو د هر څه څخه وړاندې يې د هغې يوه پښه په ولاړه باندې پرې کړه او بيا يې وړاندې د نحر عمل اجراء کړ، مګر د اوښې جونګې ترې وتښتېدله او بېرته په هغې ډبرې باندې ننوتله د کومې څخه يې چې مور راوتلې وه.

يادونه

۵_ مونږ _لله الحمد_ د [الأعراف:۷۷] ايت لاندې د صالح ﷺ د اعجازي اوښې په باره کښې څه معلومات ليکلي دي او د همدغې قيصې خينو مهمو نکاتو ته مو اشاره کړې ده، که څوک هلته يو خل مراجعه وکړي نو په ګټه به يې تمامه شي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۹۰

(۲) لسان العرب ج۴ ص۵۹۳

﴿ فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْىِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ ﴾

[۶۶] نو کله چې زموږ (د عذاب) فرمان راغی (هغوی ته وروورسېد) نو موږ د خپله جانبه په لوی رحمت سره صالح ﷺ ته نجات ورکړ او (هم مو) هغه کسانو ته (نجات ورکړ) کومو چې د ده ﷺ سره ایمان راوړی وه.

او (هم مو دوی تول) د همدغې ورځې د شرمندګۍ (رسوایی) څخه (بچ کړه، ځکه چې) یقیناً ستا رب ﷻ همدی قوتناک (او) د کلکې ارادې خاوند دی.

[۶۷] او هغه کسان یوې (تېزې) چیغې (کړیکې) ونیول کومو چې ظلم کړی وه (او کفر یې اختیار کړی وه)، نو دوی په خپلو کورونو کښې (مړه شوي) په زنګنونو (مخونو) باندې لوېدلي وګرځېدل.

[۶۸] (داسې بې حرکته پرېوتل) لکه چې دوی په خپلو کورونو (او خپلو ښارونو) کښې نه وي اوسېدلي (او د خوشالۍ ژوند یې پکښې نه وي تېر کړی).

خبردار! (د عذاب د نزول وجهه همدا ده چې) یقیناً ثمودیانو په خپل رب ﷻ باندې کفر اختیار کړی وه (او) خبردار! ثمودیانو ته دي (د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وي) لرېوالی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د ثمودیانو انجام ته اشاره شوې ده چې په څه باندې تمام شو نو حاصل یې داسې راوځي:

ای پیغمبره! کله چې هغه درې ورځې پوره شوې کومې چې صالح ﷺ ثمودیانو ته ښودلې وې (چې د دغو ورځو په تېرېدلو سره سم به ستاسو بېخ او بنیاد ووځي) او زموږ د عذاب فرمان ورغی (ور ورسېد) نو لاندې چال چلند مو ورسره وکړ:

۱ــ د هرڅه څخه وړاندې مو صالح ﷺ او هغو کسانو ته چې په ده باندې یې ایمان راوړی وه د مهلک عذاب څخه نجات ورکړ او هم مو د همدغې ورځې د رسوایي اوشرمندګۍ څخه په خپل رحمت سره بچ کړه.

او دا ځکه چې ای پیغمبره! ستا رب ﷻ هم پوره توانا او قوتناک دی او هرڅه ورته اسان دي او هم د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅوک یې ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی.

۲ــ په ظالمانو (ثمودیانو) باندې مهلک عذاب ورنازل شو چې په ناڅاپه توګه هیبتناک اواز ونیول او په تولو کښې یې زړونه وچول.

که څه هم ثمودیان ډېر متکبر خلک وه مګر کمزوري یې دومره ډېره وه چې د یوې چیغې زور یې

ونه شو درلودلی بلکې د همدغې یوې چیغې په اثر ټول په خپلو کورونو کښې مړه شوي په مخونو
باندې پرېوتل، او خپل کورونه ترې داسې خالي شوه تا به ویل چې دلته دوی هیڅکله نه دي
اوسېدلي او هغه دبدبه او شور ماشور یې نه دی تېر کړی په کوم شور او زوږ باندې به چې دوی
ګرځېده راګرځېده او په بې غمۍ باندې به یې ژوند کاوه.

۳_ ای پیغمبره! خلکو ته دغه دوه نکتې اعلانې کړه:

الف. خبردار! د ثمودیانو د پوښتنا کولو بله موجبه نه وه فقط همدا یې موجبه وه چې په خپل رب ﷻ باندې کافر شوي وه، نو په کار دي چې ټول کفار ترې عبرت واخلي.

ب. خبردار! ثمودیانو ته د الله ﷻ د رحمت څخه په آخرت کښې هم لرېوالی دی لکه څنګه چې په دنیا کښې د الله ﷻ په لعنت باندې اخته شوه.

نو هرڅوک چې په خپل رب ﷻ باندې کفر غوره کوي په هغوی ټولو باندې به همدغــې لعنت وراستولی کېږي.

توضیحات

۱_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۷۸] ایت لاندې د دغه ایت _چې اوس د بحث لاندې دی_ او د هغه ایت ترمنځ تطبیق لیکلی دی په کوم کښې چې په ثمودیانو باندې نازل شوي عذاب ته د ﴿ٱلرَّجۡفَةُ﴾ لقب ورکړی شوی دی، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

۲_ همدارنګه په [الأعراف:۹۲] ایت کښې دغه جمله ﴿كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَا﴾ ښه پوره شرحه شوې ده چې بیا شرحه کولو ته یې ضرورت نه وینو.

۳_ که څوک غواړي چې په دې مقام کښې د ثمودیانو مفصله او مسلسله قیصه ولولي نو ځینو اوږدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[1]، مونږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقله نه کړه.

﴿وَلَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَآ إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ قَالُواْ سَلَٰمٗاۖ قَالَ سَلَٰمٞۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ
بِعِجۡلٍ حَنِيذٖ ۝٦٩ فَلَمَّا رَءَآ أَيۡدِيَهُمۡ لَا تَصِلُ إِلَيۡهِ نَكِرَهُمۡ وَأَوۡجَسَ مِنۡهُمۡ خِيفَةٗۚ قَالُواْ لَا
تَخَفۡ إِنَّآ أُرۡسِلۡنَآ إِلَىٰ قَوۡمِ لُوطٖ ۝٧٠ وَٱمۡرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٞ فَضَحِكَتۡ فَبَشَّرۡنَٰهَا بِإِسۡحَٰقَ وَمِن
وَرَآءِ إِسۡحَٰقَ يَعۡقُوبَ ۝٧١ قَالَتۡ يَٰوَيۡلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٞ وَهَٰذَا بَعۡلِي شَيۡخًاۖ إِنَّ هَٰذَا
لَشَيۡءٌ عَجِيبٞ ۝٧٢ قَالُوٓاْ أَتَعۡجَبِينَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۖ رَحۡمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِۚ
إِنَّهُۥ حَمِيدٞ مَّجِيدٞ ۝٧٣ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنۡ إِبۡرَٰهِيمَ ٱلرَّوۡعُ وَجَآءَتۡهُ ٱلۡبُشۡرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِي قَوۡمِ

[1] تفسیر الطبري ج۱۲ ص۶۵

لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ
رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ ﴾

ته (د ماشوم) په بشارت سره ورغله.
[۶۹] او يقيناً زمونږ لیږلی شوي (ملائک) ابراهیم ﷺ ته (د ماشوم) په بشارت سره ورغله.
دوی (د اول ملاقات په وخت کښې) وویلې چې (په تا باندې دې سلام وي) سلام. ابراهیم ﷺ (جواب
ورکړ چې: زما له پلوه دې هم په تاسو باندې) سلام وي.
نو ابراهیم ﷺ په دې کښې (ډېر) وخت تېر نه کړ چې وریت کړی شوی (کباب کړی شوی) خوسکی
یې راووړ (او په وړاندې یې ورته کېښود چې دا نوش جان کړئ مګر هغوی ترې هیڅ څکه ونه کړه).
[۷۰] نو کله چې ابراهیم ﷺ د دوی لاسونه ولیده چې وریت کړی شوي خوسکي ته نه وررسېږي
(نه وروړل کېږي) نو په دوی باندې یې (د پخواني تصور په خلاف) نوی تصور وکړ (چې دا خو
ملائک دي ځکه چې خوراک نه کوي) او د دوی څخه یې (په خپل زړه کښې) ډار حس کړ (چې دوی
به د څه شي دپاره راغلي وي؟).
نو ملائکو (ډاډ ورکړ او ورته یې) وویلې چې: مه ډارېږه یقیناً مونږ د لوط ﷺ د قوم (د هلاکت)
دپاره استولی شوي یاستو.
[۷۱] او (په دغه وخت کښې) د ابراهیم ﷺ مادینه (ساره رضی الله عنها متحیره) ولاړه وه نو (د ملائکو
په وینا باندې) خوشاله شوه (او د دې ډار هم د منځه لاړ).
خو مونږ (د خپلو پرښتو په ذریعه د زیاتې خوشالۍ دپاره) نوموړې ته په اسحاق ﷺ باندې زیری
ورکړ (چې دهمدې د ګېډې څخه به تولد شي) او د اسحق ﷺ څخه وروسته په یعقوب ﷺ باندې
(مو هم بشارت ورکړ چې دا به په خپل ژوند کښې د لمسي نیا هم جوړه شي).
[۷۲] نوموړې وویلې چې: ای زما تعجبه! (راشه همدا دې وخت دی) ایا زه به (ماشوم) وزېږوم،
حال دا چې زه زړه بوډۍ یم او دغه مې خاوند دی چې دی هم بوډا (ګرخبدلی دی). یقیناً چې دغه (د
ماشوم زېږېدنه) عجیبه شی دی.
[۷۳] ملائکو (ورته) وویلې چې ایا ته د الله ﷻ د کار (قدرت) څخه تعجب کوې (حال دا چې) په
تاسو باندې (ای د نبوت د کور مېرمنې) د الله ﷻ رحمت او برکتونه دي (تا خو خوارق زښت ډېر
لیدلي دي نو د دغه خارق العاده کار څخه ولې په تعجب کښې ولوېدلې)؟
یقیناً الله ﷻ په ټولو صفاتو باندې ستایلی شوی دی (او) د مجد (لويي) خاوند دی.
[۷۴] نو کله چې د ابراهیم ﷺ څخه ډار لاړ (د ملائکو په مطلب باندې پوه شو) او بشارت هم
ورته ورغی (ورسېد) نو د لوط ﷺ د قوم په هکله یې زمونږ (د پرښتو) سره مباحثه شروع کړه (چې
په هغوی کښې خو لوط ﷺ دی هسې نه چې پکښې ووژلی شي).
[۷۵] یقیناً چې ابراهیم ﷺ حوصله ناک او ډېر سوالونه (او هم الله ﷻ ته) رجوع کوونکی وه.

[۷۶] (ورموږ د پلوه مخاطب کړی شو چې) ای ابراهیمه! د دغې (مباحثې) څخه مخ واړوه ځکه چې یقیناً شان دا دی چې ستا د رب ﷻ فرمان راغلی (او راښکاره شوی) دی، او بې شکه د لوط ﷺ قوم چې دی دوی ته داسې عذاب ورتلونکی دی (او راځي) چې بېرته اړولی شوی نه دی (بېرته نه شي اړول کېدای). (نو دغسې ابراهیم ﷺ د مباحثې څخه منصرف (مخ اړونکی) شو)

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د ابراهیم ﷺ (رئیس الموحدین) ځینو حالاتو ته اشاره شوې ده چې خلاصه یې داسې راوړو:

۱. ای پیغمبره! کله چې موږ اراده وکړه چې د لوط ﷺ قوم هلاک کړو نو د هرڅه څخه وړاندې مو ابراهیم ﷺ ته څو پرښتې د هغه زوی (اسحق ﷺ) په بشارت سره ورولېږلې چې هغه د رسېدلو لپاره کښېوته یې دا دی

الف. پرښتو په ابراهیم ﷺ باندې د "سلاماً" په کلمې سره سلام واچاوه او ابراهیم ﷺ د "سلام" په کلمې سره جواب ورکړ. یا په بل عبارت: هغوی وویلې چې "السلام علیکم" او ابراهیم ﷺ یې په جواب کښې د "وعلیکم السلام" جمله قرائت کړه

البته په دغه وخت کښې ابراهیم ﷺ په پرښتو باندې د انسانانو ګومان کړی وه او په دې باندې پوه نه وه چې دا پرښتې دي او د الله ﷻ د خاصه را استولې شوې دي

ب. ابراهیم ﷺ د خپل عادت په مطابق په خلګو سره دوی ته د وریت کړی شوي خوسکي غوښه وړاندې کړه چې مهربانې وکړئ دا نوش جان کړئ

ج. مګر څرنګه چې پرښتې خوراک او څښاک نه کوي نو هغوي پرښتو هم غوښې ته خپل لاس وړاندې نه کړ. تا به ویل چې دوی ابراهیم ﷺ ته په غوسه دي او یا ترې خپه دي

د. نو د همدې کبله ابراهیم ﷺ دوی ناآشنا سړي وګڼل او په زړه کښې یې څه ډار پرېوت چې که دا انسانان وي نو خوراک او څښاک ولې نه کوي؟ ځکه چې د کوم عداوت دپاره راغلي دي

او که پرښتې وي نو دا هم د تشویش خبره ده چې دوی به د خپلو خاوندانو سره څه شی راوړی وي، نو برخو چې د دوی د راتللو غرض څرګند نه شي موږ به په تشویش کښې پاتې شو

هـ. کله چې پرښتو د ابراهیم ﷺ تشویش ولید نو خپل خاوند یې ور وپېژاندل او د راتګ مطلب یې ورته څرګند کړ چې موږ پرښتې یاستو ځکه خوراک او څښاک نه کوو او د دې دپاره را استولی شوي یو چې ستا د سلام څخه وروسته د لوط ﷺ قوم ته ورشو او تول یې تباه کړو. نو په همدې سبب ته زموږ څخه مه وارېږه او مه تشویش کوه

د پرښتو او د بي بي سارې مباحثه

۲. د ابراهیم ﷺ د تشویش څوندې بي بي ساره هم په یوه ګوښه کښې منتظره ولاړه وه چې اوس به څه کېږي او دا څوک دي چې دلته ناست دي او د څه دپاره راغلي دي؟"

نو کله چې ذکرې شوې بي بي د پرښتو وضاحت واورېد نو د دې تشویش هم پورته شو او د خوشالۍ ځخه مسکۍ شوه.

خو مونږ د دې (بي بي) خوشالي نبه وراضافه کړه او د ملکو په ذریعه مو هغې ته د یوه زوی (اسحق ﷺ) په تولد باندې او د ده د تولد ځخه وروسته د یوه لمسي (یعقوب ﷺ) په زېږېدلو باندې بشارت او زېری ورکړ چې: ته به د الله ﷻ په فضل سره اسحق وزېږوې او تر هغه به ژوندۍ اوسې ترڅو چې اسحق د زوی (یعقوب ﷺ) پلار جوړ شي او ته نیا جوړه شې.

بي بي ساري وویلې چې: ایا زه به ماشوم وزېږوم حال دا چې زه زړه بوډۍ یم او دغه مې ښځښتن دی چې زما ځخه زیات بوډا دی. یقینًا چې دغه کار خو ډېر عجیب دی؟!

پرښتو د ذکرې شوې بي بي تعجب بې خایه وګاڼه او ورته یې وویلې چې:

اول: ایا ته د الله ﷻ د کارونو ځخه په تعجب کښې پرېوتلې؟ حال دا چې ستا ژوند د یوه پیغمبر ﷺ سره تېرېږي او ستا د وړاندې د الله ﷻ د قدرت نښې نښانې زښتې ډېرې تېرې شوې دي.

دوهم: که بل چا تعجب کړی وی نوعجیبه کار به نه وی، عجیبه خو دا ده چې په تاسو باندې د الله ﷻ رحمتونه او برکتونه روزمره ورېږي او ته د ماشوم د زېږېدلو ځخه په تعجب کښې پرېوتلې، حال دا چې دغه ماشوم او وریسې بل راتلونکی ماشوم دوی دواړه د الله ﷻ د برکتونو مثالونه دي.

درېم: یقینًا الله ﷻ د ښو صفاتو خاوند او د لویۍ ښځښتن دی او هم په هر شي باندې قدرت لري.

د پرښتو او ابراهیم ﷺ مباحثه

۳ـ نو کله چې د پرښتو په اظهاراتو سره د یو پلوه د ابراهیم ﷺ اطمنان حاصل شو او د بل پلوه د ماشوم په زېري باندې خوشاله شو نو بیا یې زمونږ د لېږلو شوو پرښتو سره مباحثه شروع کړه چې:

الف: تاسو خو د لوط ﷺ قوم د هلاکت دپاره را استولی شوي یاست خو هلته لوط ﷺ په هغوی کښې موجود دی هسې نه چې هغه پکښې هلاک کړئ.

ب: زمونږ پرښتو جواب ورکړ چې د هغه په موجودیت باندې هلته مونږ خبر یاستو، ډېر ژر دی چې هغه ته به نجات ورکړو مګر یوازې د هغه مېرمن د هلاکو کړی شوو ځخه ده او نجات یې په نصیب کښې نشته.

خکه یې مباحثه شروع کړه چې یقینًا ابراهیم ﷺ ډېر حوصله ناک او زړه سوونکی سړی وه نو د یو پلوه یې زړه غوښتل چې د لوط ﷺ قوم ته څه نور فرصت هم ورکړی شي ګوندې په ایمان مشرف شي او د بله پلوه یې په لوط ﷺ باندې زړه وسوزېد چې هغه ته د عذاب په دوران کښې څه ضرر ونه رسېږي.

مګر په عین حال کښې ابراهیم ﷺ الله ﷻ ته ډېر راجع کېدونکی او قانع سړی وه نو د همدې کبله چې کله زمونږ لېږلو شوو پرښتو هغه مخاطب کړ چې:

ای ابراهیمه! د دغې مجادلې او مباحثې ځخه تېر شه خکه چې ستا د رب ﷻ د پلوه خبره فیصله شوې ده اوهم د فیصلې فرمان را رسېدلی دی. نو ضرور دوی ته داسې عذاب راتلونکی دی چې

هغه بېرته نه شي تاوولی. یا په بل عبارت، دا فیصله نه بدلېدونکې ده، په دې کښې مباحثه څه ګټه نه لري؛ نو سمدستي د خپلې مجادلې څخه تېر شو او مباحثه يې ختمه کړه.

توضیحات

۱_ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د لوط ﷺ د قوم د هلاکت دپاره د عذاب پرښتې مستقيما ور وانهستولې بلکې د ابراهيم ﷺ د زيارت او بشارت څخه وروسته هلته ورغلې او هغوی يې پوښتنا کړه؟

موږ وايو چې د الله ﷻ په هر کار کښې بې شماره حکمتونه پټ وي چې تولو ته د چا فکر نه رسېږي، شايد چې په ذکره شوې طريقې سره په هلاکت کښې به لاندې حکمتونه مرموز وي

الف ترڅو ابراهيم ﷺ ته اطمنان ورکړی شي چې د لوط ﷺ قوم خو هلاکېدونکی دی مګر الله ﷻ به د هغوی په ځای باندې بل قوم پيدا کړي چې هغه به ستا د اولادې څخه وي او د بني اسرائيلو په نامه به يادېږي يا په بل عبارت ته خپه کېږه مه د دوی په هلاکت سره دنيا نه ورانېږي. الله ﷻ د ځمکې د آبادۍ دپاره په معجزانه توګه بندو بس کړی دی چې د بوډا توب په حال کښې به ته د ښه ډېر زوزات خاوند شې.

ب. ترڅو د همدغه حالت په حکايت باندې وروستني خلک عمومًا او د مکې مشرکان خصوصًا په غوږ باندې ووهلی شي چې لکه څنګه چې الله ﷻ ته د يوه جنايتکار قوم د منځه وړل اسان کار دي همدارنګه ورته د عوض پيدا کول هم څه مشکلات نه لري، نو که د لوط ﷺ قوم په ذکره شوې طريقه باندې نه وی هلاک کړی شوي نو په دغې قيصه کښې به دغه عبرتي درس ته اشاره نه وی شوې

د ورلېږلی شوو ملائکو تعداد

۲_ په ﴿رُسُلُنَآ﴾ کښې د "رُسُل" کلمه د "رَسُول" جمعه ده، او هغه لوږنی عدد کوم چې جمعه ورباندې صادقېږي درې دي اما د درېوو څخه وروسته په هر عدد باندې صدق موندلی شي که څه هم لکونو او مليياردونو ته ورسېږي.

نو د همدې کبله په دې مقام کښې د هغو پرښتو په تعداد کښې علماوو کرامو متعدد قولونه کړي دي کومې چې ابراهيم ﷺ ته د بشارت دپاره ورغلې وې او بيا يې د لوط ﷺ قوم هلاک کړ[1] د بېلګې په توګه ځينې وايي چې درې پرښتې وې او ځينې وايي چې دولس وې. او همدارنګه اته او نهه او هم لس او يوولس او يا داسې نور اقوال هم پکښې شته او حتی په ځينو اقوالو کښې يې نومونه هم ښودلی شوي دي لکه جبرائيل ﷺ او ميکائيل ﷺ او يا داسې نور.

مګر بهتره دا ده چې نه يې په تعداد کښې څه بحث وکړی شي او نه يې په نومونو کښې. ځکه چې کوم مهم مطلب ورپورې تعلق نه نيسي

(۱) زاد المسير ج ۴ ص ۱۰۱

"حنيذ" څه معنی؟

۳_ د ﴿ حَنِيذٍ ﴾ د کلمې دپاره علماوو کرامو ډېرې معناوې کړې دي[۱] خو په زړه پورې معنی يې دا ده چې ﴿ حَنِيذٍ ﴾ هغې غوښې ته ويل کېږي کومه چې په داسې تناره کښې وريت کړې شوې وي کوم چې د ډبرو څخه جوړ کړې شوی وي[۲] دا ډول وريتول (کباب جوړول) د بېديا په اوسېدونکو کښې رواج دي نو د معنی حاصل بې داسې را اوځي چې ابراهيم ﷺ د خپلو ناببرآندلو شوو مېلمنو دپاره د خوسي هغه غوښه په وړاندې کېښودله کومه چې په ذکره شوې طريقه باندې کباب کړې شوې وه. او دا کار يې په ډېره جلتۍ سره وکړ چې د مېلمنو د راتګ څخه وړاندې هلته تياره وه، او يا يې په ډېره جلتۍ سره تياره کړه تا په ويل چې لا وړاندې تياره کړې شوې وه.

نکر څه معنی؟

۴_ په ﴿ نَكِرَهُمْ ﴾ کښې "نکر" کلمه د "نُکر" _لکه "شُکر"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "نُکر" دې ته وايي چې د چا په زړه کښې هغه شی پېښ شي کوم چې د وړاندې څخه د هغه په تصور کښې نه وي[۳] نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې کله ابراهيم ﷺ ته د الله ﷻ د پلوه څو پرښتې د ښائسته انسانانو په څېرو کښې ورغلي نو د ده ﷺ په تصور کښې دا نه ګرځېده چې دوی به پرښتې وي، خو کله چې هغوی د خوراک څخه خانونه په څنګ کړه او يو: هم د خوسي غوښې ته لاس وړاندې نه کړ نو د نوموړي ﷺ په زړه کښې د پخوانې تصور په خلاف دا خبره يقيني شوه چې دوی انسانان نه دي بلکې پرښتې دي

نو څرنګه چې د پرښتو دغه ډول ملاقات د پخواني عادت په خلاف وه نو سمدستي د ابراهيم ﷺ سره ډار او تشويش پيدا شو چې دوی به د څه دپاره را استولې شوې وي؟

ايا زه به الله ﷻ په مېلمه پالنه کښې د امتحان لاندې واقع کړی يم؟ ايا زما څخه به د دوی په توقير کښې څه قصور واقع شوی وي؟ او داسې نور.

سوال جواب

که څوک وايي چې: څينو علماوو کرامو خو د ابراهيم ﷺ د ډار وجه دا ښودلې ده چې په هغه وخت کښې د کوربه په کور کښې د ډوډۍ نه خوراک معنی دا وه چې مېلمانه ورسره د دښمنۍ دپاره ورغلي دي او بد نيت لري[۴]، نو پوښتنه دا ده چې تاسو دغه وجه ولې خوښه نه کړه؟

موږ وايو: کومې وجې ته چې موږ اشاره کړې په هغې باندې دا جمله ﴿ لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴾ دلالت کوي يعنې اې ابراهيمه! ستا ډار په حقه دی چې موږ په غير معتاده طريقه

(۱) زاد المسير ج۴ ص۱۰۲
(۲) التفسير الكبير ج۱۷ ص۲۴
(۳) مفردات الراغب ص۵۲۶
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۹۵

باندې تا ته راغلو او تا ته مو خپل خانونه معرفي نه کړه ترڅو چې تا پخپله وپېژاندلو او ته پخپله پوه شوې چې مونږ د يوه غير معتاد کار دپاره راغلي ياستو. مګر ته مه دارېږه مونږ د لوط ﷺ د قوم په هکله د غير معتاد عمل اجراء کوو چې هغوی په خپل کفر باندې د هر کلک دي
نو که بالفرض د ابراهيم ﷺ د دار وجه هغه وی کومه چې ځينو علماوو کرامو ليکلې ده نو ملکو به د هرڅه څخه وړاندې جواب ورکړی وی چې ته مه دارېږه مونږ انسانان نه ياستو بلکې مونږ پرښتې ياستو. نو ځرنګه چې په جواب کښې دوی خپل خانونه معرفي نه کړه نو معلومه شوه چې ابراهيم ﷺ دوی پېژاندلي وه او د پېژاندلو د کبله يې په زړه کښې دار پيدا شوی وه چې دا غير معتاد راتګ به د څه مطلب دپاره وي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ملائک عليهم‌السلام څنګه پوه شوه چې ابراهيم ﷺ د دوی څخه په دار کښې واقع شو؟

مونږ وايو: که څه هم احتمال شته چې الله ﷻ ورته وحې کړې وي او يا يې وربانديې د خوف (دار) نښې نښانې ليدلې وي مګر ظاهره دا ده چې ابراهيم ﷺ ورته خپل دار او تشويش ځرګند کړی وي، لکه چې الله ﷻ د همده ﷺ د مبارکې خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾ [الحجر: ۵۲] يعني يقيناً مونږ ستاسو څخه دارېدونکي ياستو (چې تاسو به د څه دپاره را استولی شوي ياست).

د "ضِحْك" د کلمې معنی

۶ـ په ﴿ فَضَحِكَتْ ﴾ کښې د "ضَحِكَتْ" کلمه د "ضِحْك" څخه اشتقاقه شوې ده، د "ضِحْك" معنی خو واضحه او معروفه ده چې خندل او تبسم کول دي. په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو دا کلمه د تعجب په معنی اخستې ده، يعني د ابراهيم ﷺ مېرمن (بي بي ساره رضي‌الله‌عنها) د دې کبله په تعجب کښې شوه چې دغه دی د لوط ﷺ قوم ته عذاب ور روان دی حال دا چې دوی په غفلت کښې په ښه قوت سره وړاندې روان دي[١].

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې ذکره شوې کلمه په خپله معروفه معنی باندې پرېښودله شي او بې ضرورته ترې د تعجب معنی وانخستله شي، پاتې شوه دا خبره چې د نومو‌ړې د خندېدلو او تبسم کولو وجهه څه وه؟ نو د دې وجې په تعين کښې خو مفسرينو کرام زښت ډېر اقوال کړي دي چې تقريباً اوو قولوته رسېږي[٢].

مګر کومه وجه چې مونږ ته په تبادر سره ذهن ته راځي هغې ته مونږ په وړاندې ځلورمه توضيح کښې اشاره کړې ده چې حاصل يې داسې راوځي:

---

(١) تفسير الطبري ج١٢ ص٧٤
(٢) زاد المسير ج۴ ص١٠٣

لکه څنګه چې ابراهیم ﷺ ودار شو او ملائکو علیهم السلام ته یې د خپل دار اظهار وکړ همدارنګه د ده ﷺ مېرمن (بي بي ساره رضي الله عنها) هم وداره شوه خو د دې دار دومره زیات شو چې ﴿ قَآئِمَةٌ ﴾ متحیره او ساکته ولاړه وه او په همدې انتظار کښې وه چې ابراهیم ﷺ ته څه جواب ورکول کېږي، مګر د جواب په مجردې اوریدلو باندې خوشاله شوه او تبسم یې وکړ، اما ملائکو د دې خوشالي نوره هم وراضافه کړه او د زوی (اسحق ﷺ) او هم د لمسي (یعقوب ﷺ) بشارت یې هم ورکړ.

نوموړې په دې بشارت باندې زښته ډېره خوشاله شوه او دا ځکه چې اولاد یې نه درلود. مګر بي بي هاجرې رضي الله عنها یو زوی درلود چې اسماعیل ﷺ وه، د نوموړې زړه غوښتل چې دا هم دغې په څېر د یوه زوی مور جوړه شي او سیالي یې ورسره برابره شي.

سوال جواب

٧_ که څوک وایي چې: د دې مقام څخه څرګندېږي چې د زوی بشارت د الله ﷻ دپلوه نوموړې بي بي (سارې رضي الله عنها) ته ورکړی شو، حال دا چې په بل مقام کښې څرګنده شوې ده چې په دغه بشارت باندې ابراهیم ﷺ مخاطب کړی شو چې: ﴿ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴾ [الحجر:٥٣] یعنې ای ابراهیمه! ته مه دارېږه، یقیناً مونږ تا ته په یوه ماشوم باندې بشارت (زیری) درکوو؟

مونږ وایو چې: د ماشوم بشارت په حقیقت کښې دواړو ته ورکړی شوی دی خو الله ﷻ په یوه مقام کښې د یوه بشارت ته اشاره کړې ده او په بل مقام کښې یې د بل بشارت ذکر کړی دی.

د "يَاوَيْلَتَا" د کلمې معنی

٨_ په ﴿ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ﴾ کښې د "وَيْل" کلمه اصلاً د عذاب او هلاک دپاره وضعه شوې ده مګر کله-کله د تعجب دپاره هم استعمالېږي[1] مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې به همدغه د تعجب معنی مراده وي لکه چې د ﴿ عَجِيبٌ ، أَتَعْجَبِينَ ﴾ کلمات پرې دلالت کوي. نو د معنی حاصل به داسې راوځي چې: ای زما تعجبه! راشه همدا دې وخت دی چې زړې بوډۍ او زوړ بوډا ته د زوی او هم د لمسي بشارت ورکول کېږي.

"بعل" څه معنی؟

٩_ مونږ _لله الحمد_ د [البقرة:٢٢٨] ایت لاندې د "بَعْل" د کلمې شرحه لیکلې ده چې بوا معنی یې مالک او متصرف دی، مېړونو ته ځکه دغه لقب ورکړی شوی دی چې دوی د زنانه وو دپاره د مالکانو حیثیت لري چې هم ترې خاصې استفادې کولی شي او هم یې ورباندې آمریت او ریاست قائم دی

څرنګه چې د ذکر شوي بشارت په وخت کښې په ابراهیم ﷺ او بي بي سارې رضي الله عنها دواړو باندې ډېر عمرونه تېر شوي وه نو دغې بي بي د خپله خانه د ﴿ عَجُوزٌ ﴾ په کلمه باندې تعبیر وکړ چې دا

(١) لسان العرب ج١١ ص٧٣٨

کلمه زړې بوډۍ ته وضعه شوې ده او ابرهیم ﷺ یې د ﴿ شَيۡخًا ﴾ په کلمه سره تعبیر کړ چې د زاړه بوډا معنی ورکوي.

نو د همدې کبله علماوو کرامو د دواړو د عمرونو په تعین کښې متعدد اقوال کړي دي[۱]. نو کله چې مونږ د هر یو ښودلی شوي عمرونه جمعه کړه او د اقوالو په تعداد باندې مو تقسیم کړه نو د ابراهیم ﷺ عمر یو سلو دوه (۱۰۲) کاله او د بي بي سارې رضي الله عنها څلور نوي (۹۴) کاله په تقریبي توګه راووت، نو غالبه دا ده چې دوی دواړه به د بشارت په وخت کښې په همدغو عمرونو باندې وه، والله ﷻ أعلم

﴿ وَلَمَّا جَآءَتۡ رُسُلُنَا لُوطٗا سِيٓءَ بِهِمۡ وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعٗا وَقَالَ هَٰذَا يَوۡمٌ عَصِيبٞ ﴿٧٧﴾
وَجَآءَهُۥ قَوۡمُهُۥ يُهۡرَعُونَ إِلَيۡهِ وَمِن قَبۡلُ كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي
هُنَّ أَطۡهَرُ لَكُمۡۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخۡزُونِ فِي ضَيۡفِيٓۖ أَلَيۡسَ مِنكُمۡ رَجُلٞ رَّشِيدٞ ﴿٧٨﴾ قَالُواْ
لَقَدۡ عَلِمۡتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنۡ حَقّٖ وَإِنَّكَ لَتَعۡلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوۡ أَنَّ لِي بِكُمۡ قُوَّةً أَوۡ
ءَاوِيٓ إِلَىٰ رُكۡنٖ شَدِيدٖ ﴿٨٠﴾ قَالُواْ يَٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓاْ إِلَيۡكَۖ فَأَسۡرِ بِأَهۡلِكَ
بِقِطۡعٖ مِّنَ ٱلَّيۡلِ وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٌ إِلَّا ٱمۡرَأَتَكَۖ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمۡۚ إِنَّ
مَوۡعِدَهُمُ ٱلصُّبۡحُۚ أَلَيۡسَ ٱلصُّبۡحُ بِقَرِيبٖ ﴿٨١﴾ ﴾

[۷۷] او هر کله چې زمونږ رسولان (پرښتې) لوط ﷺ ته ورغلې نو لوط ﷺ په دوی باندې غمژن کړی شو او په دوی باندې د توان د حیثه تنګ شو (چې د دوی حفاظت زما په توان کښې نشته) او (هم) وبې ویلې چې دغه سخته ورځ ده.

[۷۸] او لوط ﷺ ته خپل قومیان په داسې حال کښې ورغله چې ده ﷺ ته په منډه (خغاسته کړی شوي وه. او (دا خکه چې د دغه وخت څخه) وړاندې هم دوی وه چې بد کارونه یې کول (دا یې عادت ګرځېدلی وه).

لوط ﷺ (دوی مخاطب کړه نو ورته یې) وویلې چې: ای زما قومه! دغه (ستاسو مېرمنې) زما لورګانې دي، ستاسو دپاره ښې پاکیزه (او سپېڅلې) دي (همدوی ته ورشئ) نو د الله ﷻ څخه وډار شئ او ما په خپلو مېلمنو کښې مه شرموئ.

ایا ستاسو څخه یو سړی هم په سمه لاره باندې روان نشته (چې نصیحت درته وکړي)؟!

[۱] روح المعاني ج۱۲ ص۹۷؛ زاد المسیر ج۴ ص۱۰۴

[۷۹] دوی وویلې چې (ای لوطه!) یقیناً ته پوهېږې چې (سمدستي) مونږ ته ستا په لورګانو (زمونږ په مېرمنو) کښې څه حاجت نشته (او نه دې جګړې ته راغلي یاستو)، او یقیناً ته خو ضرور په هغه شي باندې پوهېږې چې مونږ یې (ستا څخه) غواړو. (نو تا ولې خپل خان په شپه اخستی دی).

[۸۰] لوط ﷺ (په جواب کښې په نهایي توګه) وویلې چې که ما لره ستاسو (په مقابله کښې) قوت وی او یا ما یوه شدید (قوتناک) طرف ته پنا وړې وی (نو ما به ستاسو سره هغه څه کړي وی کوم چې ستاسو سره مناسب دي).

[۸۱] پرښتو وویلې چې: ای لوطه! (ته مه غمژن کېږه!) یقیناً مونږ ستا د رب ﷺ رالېږلي شوي پرښتې یاستو (انسانان نه یو) نو هیڅکله به دوی تاته (په ضرر سره پیوسته نه شي (او نه به مونږ ته څه ضرر راورسولی شي).

نو خپل اهل (کورنی) دې د شپې څخه په یوه برخه کښې بوزه (او د ښاره یې وباسه او ستاسو څخه دې یو تن هم (په ګ.. رو پسې ببرته نه ګوري خکه چې دوی هلاکېدونکي دي او تاسو نجات موندونکي یاست) مګر یوازې ستا مېرمن (نجات نه شي موندلی) خکه چې شاګ دا دی چې دې ته هغه عذاب رسېدونکی دی کوم چې دوی (ستا قوم) ته رسېږي یقیناً د دوی (د عذاب د نزول) وخت سهار دی، ایا سهار نژدې نه دی؟! (بلکې نژدې دی).

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! کله چې ملائکو علیهم السلام د ابراهیم ﷺ سره خپله مباحثه ختمه کړه نو د ده ﷺ څخه یې رخصت واخست او لوط ﷺ ته ورغله نو د هغه سره یې د ملاقات لاندې کیفیات په خپل امت باندې قرائت کړه:

۱ـ څرنګه چې ملائک د ښائسته هلکانو په شکل ورغله نو لوط ﷺ زښت ډېر خپه شو او دا خکه چې د یو پلوه هغه ته د دغه فاجر قوم خوی او عادت څرګند وه او د بله پلوه یې د مېلمنو ښائست په سترګو کښې نبغ ودرېد، نو په ډېر حسرت سره یې وویلې چې دا ډېره سخته ورځ ده چې نن په ما باندې راغله، ایا هغوی به زما د مېلمنو سپکاوی ونه کړي؟ ایا ما به د مېلمنو په بې احترامی باندې خجالت نه کړي؟

۲ـ کله چې ذکر شوي فاجران د ښائسته مېلمنو څخه خبر شوه چې د لوط ﷺ سره مېلمانه دي، نو ټول په ډلنیزه توګه په څغاسته د هغه ﷺ کورته ورغله نو له یوه پلوه یې ترې د مېلمنو غوښتنه وکړه چې مونږ ته یې را تسلیم کړه او له بله پلوه ورته په غُصه شوه چې تا ولې زمونږ د فرمایش څخه مخالفت کړی دی، ایا ته مونږ نه وې منعه کړی چې ته به په کور کښې مېلمنو ته ځای نه ورکوې ترڅو زمونږ د سترګو څخه پټ په پرده کښې شپه تېره کړي او په ابرو کښې د دې منطقي څخه لاړ شي؟

۳ـ بیا لوط ﷺ د قوم زنانه وو ته اشاره وکړه چې دغه زما لورګانې دي چې ستاسو په کورونو

کښې ناستې دي او ستاسو د حاجت د پوره کولو دپاره ډېرې پاکېزه او سپېځلې دي. نو تاسو زما د کور د محاصرې څخه تېر شئ او خپلو کورونو ته لاړ شئ هلته خپل احتیاجات پوره کړئ.

په دغه کار کښې (چې تاسو ورپسې په ډلنیزه توګه راغلي یاست) د الله ﷻ څخه ودار شئ چې څه عذاب به درباندې درنازل کړي او په دې باندې علاوه ما د مېلمنو په هکله مه رسوا کوئ او د خجالت سره مې مه مخامخ کوئ.

ای قومه! ایا په تاسو کښې یو سړی هم داسې نشته چې لږ څه د سمې لارې په تللو باندې پوهېږي؟ او یا دومره ځوک نشته چې د دغه غلط کار څخه مو منعه کړي او یا اقلاً سمدستي زما سره په ذکر شوي وړاندیز کښې همکاري وکړي؟!

۴_ د لوط ﷺ د وړاندیز په جواب کښې ټولو په یوه خوله باندې نارې کړې چې ای لوطه! ته خو پوهېږې چې مونږ د څه دپاره راخغلېدلي یاستو؟ ایا مونږ ته خپل کورونه معلوم نه وه؟ ته خو پوهېږې چې زمونږ خو ستا سره ستا په لورګانې یعنې زمونږ په ماندینو کښې څه جګړه نشته، بلکې ته په یقین سره زمونږ په مطلب باندې ښه پوهېږې نو خبره مه اوږدوه هله ژرشه خپل مېلمانه دې مونږ ته وسپاره چې مونږ ورسره هغه څه وکړو کوم مو چې زړه غواړي.

۵_ نو لوط ﷺ ډېر په حسرت سره وویلې چې کاش چې ما په تاسو باندې څه قوت درلودی او خولې مې درباندې درماتې کړې وی او یا مې یوه کلک او غښتلي قوت ته پنا وړې وی او د هغه په ملګرتیا مې ستاسو د فسق او فجور مخه نیولې وی او بالآخره خپل مېلمانه مې درڅخه په آبرو او عزت کښې خلاص کړي وی.

یا په بل عبارت، که ما خپل قوت درلودی او یا مې یوه قوي طرف ته پنا وړې وی نو په ډېره ښه توګه به مې ستاسو مدافعه کړې وی.

۶_ نو کله چې لوط ﷺ خپلو مېلمنو ته خپله کمزوري ور واوروله او خپل حسرت یې ورڅرګند کړ نو مېلمنو ورته خپل خانونه معرفي کړه چې مونږ انسانان نه یاستو مونږ پرښتې یاستو چې د الله ﷻ د پلوه د همدغه فاجرانو د هلاک دپاره رااستولي شوي یو. دغه فاجران نه مونږ ته ضرر رسولی شي او نه تا ته د څه ضرر د رسولو توان لري. نو تاته په کار دي چې دغو ټکو ته توجه وکړې:

الف_ خپل ټول کهول د شپې په تیاره کښې وباسه او په جلتۍ سره د دې منطقې څخه بهر شئ چې دلته عذاب نازلېدونکی دی، او ستاسو یو تفر دې هم نه ستي کوي او نه دې فاجرانو ته بېرته ورګورې چې د دوی څه حال دی.

ب_ دا ځکه چې الله ﷻ اراده کړې ده چې دغه فاجران بوینا کړي او تاسو ټولو ته نجات درکړي مګر یوازې ستا مېرمن د نجات په ډله کښې شامله نه ده چې دا هم د فاجرانو سره په عقیده کښې متحده ده او کافره ده. نو دې ته هم ضرور هغه عذاب رسېدونکی دی کوم چې فاجرانو ته ناکلی شوی دی.

ج_ ته ځکه د خپل رب ﷻ په اجازه باندې د شپې د شپې د منطقې څخه لاړ شه چې د فاجرانو د

هلاکت وخت د سهار مهال تاکلی شوی دی، چې سهار به هلاکېږي.
ای لوطه! ته مه ډېره تلوسه کوه او مه ډېره تادي، ایا سهار نژدې نه دی؟! بلکې نژدې دی.

توضیحات

۱ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې لوط ﷺ ته د عذاب پربېښتې د بنانسته هلکانو په څېرو کښې ورواستولی شوې؟
مونږ وایو ـوالله ﷻ أعلمـ ترڅو فاجران د خپل شنیع عمل څخه په هیڅ صورت باندې انکار ونه کړی شي لکه چې څوک یو غل د غلا کړي پنډ په شا ونیسي.
څه لرې نه ده چې خینې حکومتونو به د رشوت خورو حاکمانو په نیولو کښې د همدې قیصې څخه الهام اخستی وي چې په نښه کړی شوې پیسې د خپلو دستوري کسانو په ذریعه رشوت خورو ته ورکړي او بیا یې سمدستي په پولیسو باندې ونیسي او د انکار خولې یې ورماتې کړي.
۲ـ د "سِيْئَ" کلمه په اصل کښې "سُوِءَ" وه چې د "سُوْءٌ" څخه اشتقاقه شوې ده او مجهوله صیغه ده، "سُوْءٌ" بدی، ته وايي خو کله-کله د سرور (خوشالی) په مقابل کښې استعمالېږي[۱] داسې بنکاري چې په دې مقام کښې همدغه استعمال مراد دی.
نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې لوط ﷺ د ملائکو علیهم السلام په ورتګ باندې غمژن کړی شو چې د فاجرانو څخه ورته څه سپکاوی ونه رسېږي.

د "ذرعًا" د کلمې معنی

۳ـ د ﴿ذَرْعًا﴾ کلمه د "ذِرَاعٌ" د کلمې سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده، د "ذِرَاعٌ" معنی واضحه ده چې د ګوتو د څوکو څخه نیولې آن د څنګلې پورې لاس د "ذِرَاعٌ" په نامه یادېږي. نو لکه څنګه چې د "يَدٌ" کلمه د طاقت او توان په معنی باندې استعمالېږي همدارنګه د "ذِرَاعٌ" کلمه هم د توان او طاقت معنی ورکولی شي[۲].
نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: لوط ﷺ د ملائکو علیهم السلام په ورتګ باندې د توان او طاقت د حیثه په تنګ شو، یا په بل عبارت: دومره غم وربا ندې ورغی چې د هغه د تحمل توان یې نه درلود، نو د همدې کبله یې د مبارکې خولې څخه دا جمله راووتله چې: ﴿هَـٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ﴾ دا ډېره سخته ورځ ده (زه پکښې د ډېر غټ خفګان سره مخامخ شوم).

د "اهراع" معنی

۴ـ د ﴿يُهْرَعُونَ﴾ کلمه د "اهْرَاعٌ" څخه اشتقاقه شوې ده، "اهْرَاعٌ" هغې خغاستې ته ویل کېږي

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۹۵
(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۱۹۵، مفردات الراغب ص۱۸۰

د کوس سرا چې د اندامونو لړزان ملګرې وي. دغه کلمه که څه هم مجهوله صيغه ده، مګر په استعمال کښې د معلومي صيغې معنی ورکوي[1]

نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې کله فاجران د ناشسته وو مېلمنو خبر شوه نو په بېړه توګه په داسې حال کښې د لوط ﷺ د کور د روازې ته په خفاسته ورغله چې د نولو اندامونه لړزېدل چې هله ژر شه مېلمانه په لاس راکړه چې زمونږ صبر نه کېږي.

بنات يعني د لوڼيانو مانديني

﴿ په ﴿ بَنَاتِی ﴾ کښې د بنات د کلمې څخه د لوڼيانو (فاجرانو) مانديني مطلب دي نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: اې زما قومه! که په تاسو باندې شهوت ډېره غلبه کړې وي نو د دغه خبث او پليت کار څخه تېر شئ چې زما مېلمنو ته په خفاسته راغلي باست. بلکې هر يو کس دې خپل خپل کور ته لاړ شي او هلته دې په خپله خپله ماندينه باندې خپله خپله خوا سړه کړي. دا کار د هر څېنه ستاسو دپاره پاکېزه او سوتره دی چې نه پکښې شرعي پليتي شته او نه عقلي

د لوط ﷺ ذکر شوی نصيحت هغه نصيحت ته ورته دی کوم چې نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې خپل امت ته کړی دی.

حديث داسې دی چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِذَا أَحَدُكُمْ أَعْجَبَتْهُ الْمَرْأَةُ فَوَقَعَتْ فِي قَلْبِهِ فَلْيَعْمِدْ إِلَى امْرَأَتِهِ فَلْيُوَاقِعْهَا فَإِنَّ ذَلِكَ يَرُدُّ مَا فِي نَفْسِهِ»[2] يعني: کله چې ستاسو د جملې څخه يوه کس ته بيګانه (پردۍ) ښځه ښه ورېښېدله چې په زړه کښې يې ورته تشويش واچاوه، نو خپلې زنانه (مېرمنې) ته دې قصد وکړي نو په هغې باندې دې واقع شي (او خپله خوا دې پرې سړه کړي) ځکه دغه کار هغه څه بېرته اړوي (محوه کوي) کوم چې د ده په زړه کښې پرېوتلي وه.

سوال جواب

﴿ که څوک وايي چې: څه وجه ده چې تاسو د "بَنَاتِ" د کلمې حقيقي متبادره معنی وانخستله حال دا چې لوط ﷺ دوه يا درې نسبي لوړګانې درلودې[3] چې نوموړې کلمه پرې صادقه شوې وي؟

مونږ وايو چې: مونږ حقيقي متبادره معنی د لاندې دوه وو وجو د کبله پرېښودله

الف: څرنګه چې الله ﷻ په بل ايت شريف کښې د لوط ﷺ د مبارکې خولې څخه په همدغسې موقع د ﴿ بَنَاتِی ﴾ کلمې په عوض د ﴿ أَزْوَٰجِكُم ﴾ کلمه را حکايته کړې ده چې ﴿ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴾ [الشعراء ۱۶۵_۱۶۶]

يعني ايا تاسو د عالمونو څخه نارينه وو ته (د شهوت رانې دپاره) ورتګ کوئ او هغه (زنانه) پرېږدئ

[1] زاد المسير ج۴ ص۱۰۷ - لسان العرب ج۸ ص۳۶۹
[2] صحيح مسلم ج۲ ص۴۵۰
[3] تفسير القرطبي ج۹ ص۷۶

کومې چې ستاسو رب ﷻ ستاسو دپاره پیدا کړي دي چې ستاسو د میرمنو څخه عبارت دي؟ بلکې تاسو (د شرعي او عقلي حدودو څخه) تجاوز کوونکی قوم یاست.

نو معلومه شوه چې په دې مقام کښې د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه کټ مټ د ﴿ أَزْوَاجِكُم ﴾ معنی مطلبه ده.

ب: که د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه حقیقي متبادره معنی واخستله شي نو لاندې پوښتنې د سړي په ذهن کښې ګرځي راګرځي او قناعت بښوونکی جواب ورته نه شي موندلی.

اول: ایا د لوط ﷺ په شریعت کښې جائزه وه چې مسلمانه زنانه دې کافر نارینه په نکاح واخلي؟

دوهم: که جائزه وه[1] لکه چې دا کار په محمدي شریعت کښې هم جائز وه او بیا منسوخ شو نو ایا د یوه پیغمبر سره مناسبه وه چې لوېرانو (بې باکانو) ته په مفتضح (رسوا) صورت سره د خپلو لورګانو د نکاح کولو وړاندیز وکړي؟

دریم: که د ضرورت د کبله یې مناسبه وګڼو[2] نو ایا لوط ﷺ ته جائزه وه چې د خپلو دوه یا دریو لورګانو د نکاح وړاندیز یوه ټولګې ته وکړي چې عدد یې د دریو تنو څخه زیات وي؟ ایا یوه ښځه دوه میړونه په یوه وخت کښې کولی شي؟

څلورم: که لوط ﷺ د خپلو دوه وو یا دریو لورګانو وړاندیز د جنایتکارانو دوه یا دریو مشرانو ته کړی وي چې ترڅو دوی راضي کړي او د فاجرانو په مخنیوي کښې ترې کار واخلي او مېلمانه د شرمندګۍ څخه بچ کړي[3].

نو ایا دغه ډول معنی اخستل بې دلیله ایتونو ته تخصیص ورکول نه دي؟ ایا دا بې ضرورته متبادره معنی پرېښودل نه دي؟

پنځم: که ووایو چې د لوط ﷺ د نکاح وړاندیز مطلب نه وه بلکې صرف د مېلمنو څخه د دفاع په خاطر یې ذکر شوي کلمات د مبارکې خولې څخه وتلې دي لکه څوک چې حرام خور سړی مخاطب کړي چې: "لَحْمُ الْخِنْزِيرِ أَحَلُّ لَكَ مِنْ هٰذَا"[4] د دغه حرام مال څخه خو درته د خنزیر غوښه حلاله ده چې ویې خورې.

نو ایا دا ډول معنی اخستل بې ضرورته تاویل او بې دلیله خبره نه ده؟

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وایي چې: په څه مناسبت تاسو د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه د فاجرانو میرمنې مرادې کړې؟

---

(۱) اضواء البیان ج۳ ص۳۱
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۰۶
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۵۵
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۷۶

مونږ وايو چې: هر يو پيغمبر د خپل امت دپاره د معنوي پلار حيثيت لري. د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَأَزْوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمْ ﴾ [الأحزاب:۶] يعني: او د نبي كريم ﷺ بيبياني د مؤمنانو موركانې دي، او پخپله نبي كريم ﷺ يې معنوي پلار دی.

ب: نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: «إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ أُعَلِّمُكُمْ فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْغَائِطَ فَلَا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرْهَا وَلَا يَسْتَطِبْ بِيَمِينِهِ»[1] يعني: زه ستاسو دپاره د پلار غوندې يم، تاسو ته ديني كارونه درزده كوم، نو كله چې ستاسو يو كس اودس ماتي ته تېر شي نو نه دې قبلې ته مخ كوي او نه دې ورته شا كوي، او نه دې په خپل ښي لاس باندې استنجاء كوي.

سوال جواب

۸_ كه څوک وايي: رښتيا چې هر پيغمبر د خپل امت دپاره معنوي پلار دی مگر د مؤمنانو دپاره، نه د كافرانو دپاره، د فاجرانو (لوېړانو) مېرمنې خو كافرې وې او د لوط ﷺ دپاره خو لوركانو غوندې نه شوې جوړېدلی؟

مونږ وايو چې:

الف: پيغمبر خو د كافرانو امتيانو دپاره هم معنوي پلار دی مگر دا بېله خبره ده چې دوی ورته په پلارولۍ باندې قائل نه دي او انكار ترې كوي. يا په بل عبارت: دغه معنوي قرابت د كفارو دپلوه قطعه شوی دی نه د پيغمبرانو علیهم السلام دپلوه.

نو د ﴿ بَنَاتِى ﴾ د كلمې مضمون داسې راوځي چې: ای زما قومه! زه خو ستاسو دپاره د پلار حيثيت لرم چې تاسو مې زامن ياست او ستاسو مېرمنې مې لوركانې دي، نو مهرباني وكړئ ما په پلارولۍ سره ومنئ او خپل خانونه راڅخه مه پرېكوئ، او هم زما د مېلمنو بې عزتي مه كوئ.

ب: په دې باندې علاوه څرنگه چې لوط ﷺ د سوال په موقع كښې قرار درلود نو خبل سوال يې په داسې كلماتو كښې وړاندې كړ چې بايد د هغوی په زړونو كښې يې څه نرمښت پيدا كړی وی او د ده ﷺ خبره يې منلې وی، مگر د هغوی زړونه د ډېرو څخه هم كلک وه او هيڅ اثر يې ورباندې ونه كړ. كله چې د زړونو نرمښت مطلب وي نو بوه پيغمبر نه د ورور لقب هم وركول كېږي، لكه چې الله ﷻ فرمايلي دي ﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ﴾ [هود ۶۱] يعني: مونږ ثموديانو ته د دوی خواخوږی ورور (صالح ﷺ) د پيغمبر (معنوي پلار) په حيث وراستولی وه خو د هغوی زړونه نرم نه شوه او ايمان يې ورباندې را نه وړ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ كه څوک وايي چې: كه د ﴿ بَنَاتِى ﴾ د كلمې څخه د فاجرانو مېرمنې مطلب وي نو هغوی به په

---

[1] سنن ابي داود ج۱ ص۳

﴿ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ﴾ په کلماتو باندې جواب نه وی ورکړی ځکه چې دوی خو په خپلو مېرمنو کښې حق درلود؟

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ حَقٍّ ﴾ کلمه د "خُصُومَة" په معنی باندې هم استعمالېږي[1] او په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: ای لوطه! زمونږ خو ستا سره په خپلو مېرمنو کښې جګړه نه ده چې ته زمونږ توجه هغې خواته وراړوې، ته خو پوهېږې چې مونږ ستا ځخه څه غواړو.

ب: د ﴿ حَقٍّ ﴾ کلمه د "حَاجَة" معنی ورکوي[2]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای لوطه! سمدستې زمونږ ستا په لورګانو (زمونږ په مېرمنو) کښې حاجت نشته، مونږ خو پوهېږو چې زمونږ مېرمنې ستا په کور کښې ناستې نه دي، نو د کوم حاجت دپاره چې مونږ په ځغاسته راغلي یاستو هغه حاجت مو پوره کړه او مېلمانه په لاس راکړه.

رکن څه معنی؟

۱۰ـ د یوه شي طرف ته "رُکن" وایي خو د مجاز په توګه د قوت په معنی باندې هم استعمالېږي[3]. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای زما قومه! تاسو خو په غوبړونو باندې کانه یاست چې معقول دلایل نه اورئ او په سترګو باندې ړانده یاست چې بالکل شرمېږئ نه. نو که ما یا خپل قوت درلودی او یا مې یوه قوي طرف ته پنا وړې وی نو ستاسو سره به مې مناسب عملي چال چلند کړی وی او د دغه کار ځخه به مې منعه کړي وی د کوم پسې چې تاسو ځغلئ.

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وایي چې: ایا د لوط ﷺ د ذکرې شوې وینا ځخه د ناامیدئ وږمه نه پورته کېږي؟ ایا په دغسې وینا باندې تلفظ کول د یوه پیغمبر د شان سره مناسب دي؟ په کار خو دا وه چې د الله ﷻ ځخه یې د نصرت سوال کړی وی.

مونږ وایو چې:

الف: د [البقرة:۲۱۴] ایت لاندې لیکلی شوي دي چې وارخطایي په دوه ډوله ده: یوه دا ده چې څوک د الله ﷻ د نصرت ځخه نا امیده شي او د اضطراب او وارخطایي لاندې واقع شي، دا ډول وارخطایي د پیغمبر لا څه چې د یوه عادي مؤمن د شان سره هم مناسبه نه ده. او بله دا ده چې د ډېرې تلوسې ځخه یې منشا نیولې وي، په لوط ﷺ باندې همدغه دوهم ډول وارخطایي ورغلې وه. او دا ځکه چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ځخه روایت دی چې لوط ﷺ په ذکره شوې وینا باندې

(۱) لسان العرب ج۱۰ ص۴۹
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۰۹
(۳) مفردات الراغب ص۲۰۸

خپل قوم د بندو دروازو تر شا مخاطب کړ، په داسې حال کښې چې هغوی په دیوال باندې د ورختلو یا د دروازې د ماتولو) نیت کړی وه[١].

دا دول وارخطایي د پیغمبرانو د حالاتو سره هیڅ منافات نه لري، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «یرحم الله لوطا لقد کان یأوي إلی رکن شدید»[٢] یعنې په لوط ﷺ باندې دې الله ﷻ رحم وکړي چې د څومره زیاتو مشکلاتو سره مخامخ شوی وه، حتی چې اراده یې کړې وه چې یوه قوي طرف ته پنا یوسي (که ورته موندلې شوی وی).

یا په بل عبارت د لوط ﷺ ذکره شوې د کرنچارې اراده کټ مټ هغې کرنچارې ته ورته وه د کومې په عملي کولو کښې چې نبي کریم ﷺ څه زیار ویستلی وه خو پرې کامیاب شوی نه وه، هغه دا چې کله د نبي کریم ﷺ تره (ابو طالب) وفات شو او د قریشو د لاسه په تکلیف شو نو طائف ته لاړ او هلته یې د ثقیف د قبیلې څخه نصرت او کومک وغوښت، مګر هغوی برسېره په دې چې د کومک او نصرت وعده یې ورنه کړه د څو لوړانو او جنایتکارانو په ذریعه یې څه اذیت هم ور ورساوه چې د سیرت کتابونو یې مفصله قیصه لیکلې ده[٣].

ب. لوط ﷺ ذکره شوې وینا صرف د دې دپاره وکړه چې خپل مېلمانه په غوږ باندې ووهي چې ما خپله وسه تمامه کړه زما د لاسه هیڅ پوره نه شوه، نه پخپله ستاسو دفاع کولی شم او نه بل څوک شته چې ستاسو په دفاع کښې ترې کار واخلم، زما ټوله هیله او ارزو خپل رب ﷻ ته ده چې د نجات لار به راته مونده کړي. د همدې کبله پرښتو سمدستي خپل ځانونه ورمعرفي کړه چې د نجات لاره دغه ده او رکن شدید همدا مونږ یاستو چې د الله ﷻ د پلوه را استولی شوي یو.

لنډه دا چې لوط ﷺ د ﴿رُكۡنٖ شَدِيدٖ﴾ کلمات د توریې په توګه استعمال کړي دي چې مېلمانه پرې د انساني قوت خیال وکړي او د ده ﷺ ترې پخپله الهي قوت مطلب وه، والله ﷻ أعلم.

التفات دوه معناوې لري

١٢_ د ﴿وَلَا يَلۡتَفِتۡ﴾ په جمله کښې د ﴿يَلۡتَفِتۡ﴾ کلمه د "التفات" څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

الف: یوه دا چې عدم التفات د سرعت څخه کنایي دی، یعنې په چالاکۍ سره د ښاره بهر لاړ شئ او بېرته مه ګورئ التفات مه کوئ چې په سرعت کښې مو ځنډ واقع نه شي.

ب: بله دا چې حقیقتاً الله ﷻ دوی منعه کړي وی چې هیڅوک دې بېرته نه ګوري چې د عذاب سره د کفارو وضعه ځنګه شوه.

مونږ وایو چې: که د التفات څخه ما یطلق علیه الالتفات (هر هغه شی چې د التفات اطلاق پرې کېږي) واخستل شي او دواړه معناوې مرادې کړی شي هم څه منافات یې سره نشته.

---

(١) تفسیر البغوي ج٢ ص٣٩٦
(٢) صحیح البخاري ج١ ص٤٧٩ ، سنن ابن ماجه ص٢٩١
(٣) سیرت ابن هشام ج٢ ص٢٨

سوال جواب

۱۳ـ که څوک وايي: د ﴿ إِلَّا ٱمۡرَأَتَكَ ﴾ کلمات د څه شي څخه استثناء شوي دي؟

مونږ وايو چې: مفسرينو په دې کښې ډېر اوږده بحثونه کړي دي[1] مګر مونږ ته ښه بربښي چې مستثنی منه به يې مقدره وي، يعني تاسو ټول به نجات مونده کړئ مګر يوازې ستا مېرمن به نجات مونده نه کړي. لکه چې په بل ايت کښې په همدې مضمون باندې صراحت شوی دی چې: ﴿ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهۡلَكَ إِلَّا ٱمۡرَأَتَكَ كَانَتۡ مِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ ﴾ [العنکبوت:۳۳] يعني: يقينًا مونږ تاته او ستا اهل ته نجات درکوونکي ياستو مګر ستا مېرمن په عذاب کښې د پاتې کېدونکو څخه ده.

يادونه

۱۴ـ کله چې لوط ﷺ د پرښتو په وړاندې باندې مطمئن شو حال دا چې د خپل قوم د ذکر شوي کيفيت څخه تر پوزو رسېدلی وه نو پرښتو ته يې وړانديز وکړ چې په دغو فاجرانو باندې سمدستي عذاب ورنازل کړئ، نو هغوی اطلاع ورکړه چې ﴿ إِنَّ مَوۡعِدَهُمُ ٱلصُّبۡحُۚ أَلَيۡسَ ٱلصُّبۡحُ بِقَرِيبٖ ﴾[2] يعني ای لوطه! وارخطا کېږه مه، د دغه فاجرانو د هلاکت وخت د سهار مهال ټاکلی شوی، ته عجله مه کوه! يا راتلونکی سهار نژدې نه دی؟

﴿ فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا جَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهَا حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٖ مَّنضُودٖ ۝٨٢ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَۖ وَمَا هِيَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٖ ۝٨٣ ﴾

[۸۲] نو کله چې زمونږ (د) فرمان (وخت) راغی (هغوی ته ورسېد) نو (د هغوی) د ښارونو پاسنی برخې مو لاندينی وګرځولې (نسکور مو کړه) او د ډبرو باران مو ورباندې (هم) وکړ، (دا ډبرې) د داسې کورټکانو څخه عبارت وې چې ځينې د ځينو نورو دپاسه ور اچولې شوې وې.

[۸۳] (دا ډبرې ای پيغمبره!) ستا د رب ﷻ په نزد (د ده ﷻ په خزانو کښې) نښې داري کړی شوي وې. دا (ډبرې يا دا هلاکت) د ظالمانو څخه (په يوه زمانه کښې هم) لرې نه دي.

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د لوط ﷺ د قوم انجام ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راوځي: ای پيغمبره! کله چې سهار سبا شو او زمونږ د فيصلې د عملي کولو وخت راغی نو د ذکرو شوو فاجرانو سره مو لاندې چال چلند وکړ:

۱ـ د دوی ټول ښارونه مو سرچپه او نسکور کړه، يا په بل عبارت: دوی مو د خپلو اباديو څخه لاندې کړه چې د خپلو ښارونو څخه ورته هديرې جوړې شوې.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۰۹، البحر المحيط ج۶ ص۱۸۹

(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۵۴، الدر المنثور ج۴ ص۴۶۲

۲ـ او هم مو په دوی باندې د توهین او تحقیر دپاره د ډبرو باران وکړ، داسې ډبرې چې دغه صفات یې درلوده:

الف: دغه ډبرې اصلاً د ختو څخه جوړې شوې وې خو له یوه پلوه ډېرې کلکې وې چې نه ماتېدلې او له بل پلوه په ډېرې تېزۍ سره وریاندې وورېدلې چې د انسان هلاک کول ورته عادي کار وه.

ب: دغه ډبرې په بنه کې شمېر کښې وې چې یوه د بلې څخه جدا نه وه او په منځکښې یې فرجه (وت) نه درلوده، تا به ویل چې د تېز باران څاڅکي په شیبه رالوېږي.

ج: په دې باندې علاوه، ذکرې شوې ډبرې د دنیاوي عادي ډبرو په څېره نه وې بلکې ستا د رب ﷻ په نزد باندې یې څه خاصې نښې درلودې چې د الهي غضب علامات پکښې د ورایه څرګندېدل.

د: دغه د غضب ډبرې د ظالمانو څخه څه لرې نه دي او په دوی باندې یې ورول څه غیر مناسب کار نه دی بلکې ټول ظالمان د ذکرې شوې سزا لیاقت لري، اما د ابېله خبره ده چې د حکمتونو په بنیاد په ځینو یو ډول عذاب ورنازل شي او ځینې په بل ډول عذاب باندې مبتلا شي او بالآخره ځینې د استدراج په توګه ازاد پرېښودلی شي.

توضیحات

۱۰ـ د ﴿عَٰلِيَهَا ، سَافِلَهَا ، عَلَيۡهَا﴾ په کلماتو کښې د "هَا" هر یو ضمیر د لوط ﷺ د قوم قریو ته راجع دی. که څه هم قریې (ښارونه) په صراحت سره ذکر نه دي مګر په حکمي توګه ذکر دي چې د فاجرانو د اوسېدانې ځایونه وه[1]. اما د "هِيَ" په ضمیر کښې لاندې احتمالات شته دي:

الف: دا ضمیر هم ذکرو شوو قریو (ښارونو) ته راجع دی[2] نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: دغه هلاک شوي ښارونه د قریشو ظالمانو څخه په ډېره لرې مسافه کښې واقع نه دي، دوی کولی شي چې هلته ورشي او په خپلو سترګو باندې کنډوالې وګوري. دا ځکه چې د ذکرو شوو ښارونو کنډوالې د مدینې منورې او د شام ترمنځ موقعیت لري او کله چې د مشرکانو کاروان د مکې معظمې څخه د شام په لور باندې حرکت وکړي نو څو مزله وروسته وریاندې تېرېږي.

ب: دا ضمیر د ﴿حِجَارَةٗ﴾ کلمې ته راجع دی چې په صراحت سره ذکره ده[3] یعنې د دغو ډبرو باران د ظالمانو څخه نه په پخوانیو زمانو کښې لرې وه او نه په راتلونکي کښې ترې لرې او غیر مناسب دی، نو په کار دي چې ظالمان ترې وډار شي او د ظلم (شرک او کفر) څخه لاس واخلي.

په ځینو احادیثو باندې د همدې دوهم احتمال تائید هم شوی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَسْخٌ وَخَسْفٌ وَقَذْفٌ»[4] یعنې: د قیامت څخه مخکې به په همدې امت کښې

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۱۲
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۱۹۲
(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۸۳؛ تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۳۰
(۴) سنن ابن ماجه ص۲۹۵

خیني خلک مسخه شي او خیني به د قارون غوندي په زمکه کښې خسف شي او هم به خیني خلک په کانو باندې وویشتلی شي (د ډبرو باران به پرې وشي)

نو د همدې کبله مونږ ته همدغه دوهم احتمال په زړه پوری برېښي، چې مفاد او ګټه يې ډېره ده.

"سِجِّيل" څه معنی؟

۲_ د ﴿ سِجِّيل ﴾ کلمه علماوو کرامو په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده[۱] خو کوم تفسیر چې مونږ ته غوره ښکاري هغه د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما تفسیر دی، هغه دا چې د ﴿ سِجِّيل ﴾ کلمه اصلاً فارسي کلمه ده چې په اصل کښې "سنګ وګل" وه[۲] یعنې ډبره او خټه چې د تخفیف دپاره پکښې خینو حروفو بدلون او ادغام موندلی دی او خیني حذف شوي دي.

په همدې تفسیر باندې بل ایت هم دلالت کوي چې ﴿ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ ﴾ [الداریات: ۳۳] یعنې: پرښتو لوط علیه السلام ته وویلې چې مونږ د دې دپاره را استولی شوي یاستو ترڅو په فاجرانو باندې د داسې ډبرو باران وکړو چې هغه د ختو څخه جوړې شوې دي. یا په بل عبارت: هغه به داسې کاڼي (ډبرې) نه وي چې یا د دنیاوي ډبرو غوندې وي او یا په سړه هوا کښې د منجمدو اوبو څخه د ږلې په شکل جوړې شوې وي، بلکې دا ډبرې به د پخو ختو غوندې د ختو څخه جوړې وي او په کلک حرارت باندې به ترې کاڼي جوړ شوي وي.

پاتې شوه دا خبره چې د ذکرو شوو ډبرو (کاڼو) شکل او حجم څومره-څومره وه؟ نو په دې باره کښې په ایتونو او احادیثو کښې مونږ څه معلومات نه دي لیدلي او نه پکښې څه خاصه ګټه شته، مګر خینو علماوو کرامو[۳] لیکلي دي چې ذکر شوي کوڼتکاڼي د اوښانو د سرونو او یا د اوښانو د زنګونو په اندازه او شکل سره وه، او خینو لا د انسان د موټې اندازه او شکل ورته په ګوته کړی دی، اودا هم څه لرې نه ده چې د کوڼتکاڼو شکلونه او حجمونه به په ډول-ډول وه، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په ذکرو شوو فاجرانو باندې د نسکورولو څخه وروسته د کوڼتکاڼو باران وورولی شو او که اول ورباندې باران وکړی شو او بیا نسکور جوړ کړی شو؟

مونږ وایو چې: په دې هکله مفسرینو کرامو لاندې دوه قوله کړي دي[۴]:

الف خیني وایي چې کله ذکر شوي ښارونه جبرائیل امین علیه السلام پورته کړه نو د کوڼتکاڼو د باران څخه وروسته يې رانسکور کړه.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۱۲

(۲) الدر المنثور ج۴ ص۴۶۴

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۱۹۲، روح المعاني ج۱۲ ص۱۱۳

(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۸۴، تفسیر الطبري ج۱۲ ص۹۷

ب: او خینې نور وايي چې لومړی رانسکور کړی شوه او بیا پرې د توهین او تحقیر دپاره د کورتکانو باران وورولی شو.

په هر تقدیر، د ذکرو شوو فاجرانو څخه چې هرڅومره کسان د ښارونو څخه بهر په سفر باندې تللي وه هغوی صرف په کورتکانو باندې وويشتل شوه او هلاک کړی شوه(۱) د همدې کبله د هغه نفر دپاره خپل تاکلی شوي کورتکاني څلوېښت ورځې په هوا کښې متوقف وه کوم چې د حرم شریف په داخل کښې څلوېښت ورځې توقف کړی وه، نو کله چې د حرم شریف څخه بهر شو نو متوقف کورتکاني ورباندې ورولوېد او هلاک شو(۲).

مَنضُود څه معنی؟

۴_ د ﴿ مَّنضُودٍ ﴾ کلمه د "نَضَدْتُ الْمَتَاعَ" څخه اخستلی شوې ده(۳)، یعنې خینې متاع مې په خینو نورو باندې دپاسه وراچولې وه. څرنګه چې ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې د ﴿ سِجِّيلٍ ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده نو د معنی حاصل يې په لاندې دوه ډولونو باندې اخستلی شي(۴):

الف: دغه د الهي غضب کورتکاني په دومره ګڼ تعداد کښې وه او په دومره تېزه شببه باندې پرې وورېدل چې خینې د خینو نورو دپاسه واچولی شوه.

ب: کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې د ختو څخه د غضب کورتکاني جوړ کړي نو د همدغو ختو خینې برخې یې په خینو نورو باندې کلکې ور ونښلولې حتی چې کورتکاني او ډېرې ترې جوړې شوې.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکرې شوې دواړه معناوې سره یو تر بله څه منافات نه لري څه لرې نه ده چې دواړه مرادې وي، والله ﷻ أعلم.

د غضب د ډبرو نښې

۵_ د ﴿ مُّسَوَّمَةً ﴾ کلمه د "سِيمَا" څخه اخستله شوې ده او د ﴿ حِجَارَةً ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده، "سِيمَا" نښې او علامې ته ویل کېږي. نو د ذکرو شوو الهي غضب د ډبرو په نښو او علاماتو کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي(۵)، لاندې څو مثالونه یې ولولی:

الف: دغه ډبرې سپینې او سرې (برګې) وې.

ب: په دغو باندې څه مهر وهلی شوی وه، ته به وایې چې د لوط ﷺ د قوم دپاره تاکلې شوې وې.

ج: په دغو ډبرو باندې تور او سره خطونه کش کړی شوي وه.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۵۵

(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۵۰؛ الدر المنثور ج۴ ص۴۶۴

(۳) مفردات الراغب ص۵۱۷

(۴) زاد المسیر ج۴ ص۱۱۳

(۵) زاد المسیر ج۴ ص۱۱۲

د: په هره ډبره باندې داسې نښه (علامه) وه چې خلکو پېژاندلی شوه چې دا د ځمکې ډبره نه ده.

ه: په هره ډبره باندې د خپل مقتول نوم لیکلی شوی وه.

څه لرې نه ده چې په ځینو ډبرو باندې به یوه علامه وه او په ځینو باندې به بله، لکه چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې ځینې ډبرې تورې وې او سپین-سپین تکي ورباندې وه او ځینې سپینې وې او تور-تور تکي پکښې وه[1]. همدې مطلب ته د ﴿ عِندَ رَبِّكَ ﴾ کلمات اشاره کوي، یعنې ای پیغمبره! ذکرې شوې ډبرې ستا د رب ﷻ په نزد باندې نښې لرونکې وې او ټولې نښې یې همده ﷻ ته معلومې وې.

یا په بل عبارت: ذکرو شوو ډبرو څه نښې درلودې چې په همدغو فاجرانو پورې یې د ډبرو په اختصاص باندې دلالت کاوه چې په همدغو باندې به ورېږي او په بل چا باندې به اصابت نه کوي.

والله ﷻ أعلم بالصواب.

﴿ وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ وَلَا
تَنقُصُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَۖ إِنِّيٓ أَرَىٰكُم بِخَيۡرٖ وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ مُّحِيطٖ
(٨٤) وَيَٰقَوۡمِ أَوۡفُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا
تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ (٨٥) بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَۚ وَمَآ أَنَا۠
عَلَيۡكُم بِحَفِيظٖ (٨٦) قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن
نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ (٨٧) قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ
عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ
إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ (٨٨)
وَيَٰقَوۡمِ لَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شِقَاقِيٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثۡلُ مَآ أَصَابَ قَوۡمَ نُوحٍ أَوۡ قَوۡمَ هُودٍ أَوۡ قَوۡمَ
صَٰلِحٖۚ وَمَا قَوۡمُ لُوطٖ مِّنكُم بِبَعِيدٖ (٨٩) وَٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي
رَحِيمٞ وَدُودٞ (٩٠) قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ مَا نَفۡقَهُ كَثِيرٗا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفٗاۖ وَلَوۡلَا

---

(١) روح المعاني ج١٢ ص١١٣

رهطك لرجمنك وما أنت علينا بعزيز ﴿٩١﴾ قال يقوم أرهطى أعز عليكم من الله
واتخذتموه وراءكم ظهريا إن ربى بما تعملون محيط ﴿٩٢﴾ ويقوم اعملوا على
مكانتكم إنى عمل سوف تعلمون من يأتيه عذاب يخزيه ومن هو كذب
وارتقبوا إنى معكم رقيب ﴿٩٣﴾ ولما جاء أمرنا نجينا شعيبا والذين ءامنوا معه
برحمة منا وأخذت الذين ظلموا الصيحة فأصبحوا فى ديرهم جثمين ﴿٩٤﴾ كأن
لم يغنوا فيها ألا بعدا لمدين كما بعدت ثمود ﴿٩٥﴾ ﴾

[۸۴] او (مونږ) د مدین (ښار اوسیدونکو) ته د دوی (خواخوږی نسبي) ورور شعیب ﷺ (ورلیږلی وه).

ده ﷺ (ورته) وویلې چې: ای زما قومه! تاسو (یوازې) د الله ﷻ عبادت وکړئ (او شریک ورسره مه نیسئ) او پیمانه او تله مه کموئ (مه دروئ). یقیناً چې تاسو لره د همده ﷻ څخه په غیر (په حقه بل) هیڅ معبود نشته.

او (ای قومه!) تاسو پیمانې او تلې مه کموئ، یقیناً چې زه تاسو په ډېر بهتر حالت باندې ګورم (چې ټول احتیاجات او ضروریات مو پوره دي) او یقیناً زه په تاسو باندې (د همدغه حالت د بدلون او) د راګیروونکي ورځې د عذاب څخه ډارېږم.

[۸۵] او ای زما قومه! پیمانې او تلې په انصاف سره پوره کړئ او خلکو ته د هغوی شیان (هر شی چې وي د واقعیت څخه) لږ مه خېژوئ او هم په ځمکه کښې په داسې حال کښې حرکت مه کوئ چې تاسو فساد کوونکي یاست.

[۸۶] د الله ﷻ دپلوه پاتې کړی شوی مال (چې په جائزه طریقه یې حاصل کړئ) تاسو ته (د حرام مال څخه) بهتر دی، که تاسو (زما په خبره) باور کوونکي یاست.

او زه خو په تاسو باندې ساتونکی نه یم (چې ستاسو د جنایتونو پوښتنه به زما څخه وکړی شي).

[۸۷] هغوی (د طنز او مسخرو په توګه) وویلې چې: ای شعیبه! ایا تاته ستا لمونځ (ډېر لمونځونه) امر کوي (چې مونږ ته دعوت راکړې) چې مونږ هغه (بوتان) پرېږدو د کومو عبادت به چې زمونږ پلرونو کاوه یا (دا پرېږدو چې) مونږ په خپلو مالونو کښې هغه (تصرفات) وکړو کومو ته چې زمونږ اراده وي (لکه په پیمانه او تله کښې کمبود او داسې نور)؟

یقیناً ته خو ضرور هوښیار (او) په سمه لاره باندې روان سړی یې (دغې دعوتونه کول ستا سره مناسب نه دي).

[۸۸] شعیب ﷺ وویلې چې: ای زما قومه! ماته د دې (پوښتنې) خبر (جواب) راکړئ که زه د خپل

رب ﷻ دیلود په څرګند دلیل (ثبوت) باندې یم او (که) ما ته خپل رب ﷻ د خپله جانبه حلاله (پاکه) روزي هم راکړې وي (او د دغو نعمتونو سره سره ناشکري وکړم او ستاسو د دعوت څخه لاس واخلم نو څوک به مې د خپل رب ﷻ د عذابه خلاص کړي؟)

او (اې زما قومه!) زه خو دا اراده (قصد) هم نه لرم چې (تاسو د یوه کار څخه منعه کړم او بیا) ستاسو څخه مخالفت وکړم (او) هغه شی ته (پخپله ورشم) د کوم شي څخه مې چې تاسو منعه کړي یاست

(زه په دعوت کښې شخصي غرض نه لرم، زه بل شی نه غواړم مګر ترڅو مې چې وسه کېږي اصلاح غواړم (او د فساد څخه بېسم) او زما توفیق (په بل هیڅ باندې) نه دی مګر (خاص) په الله ﷻ باندې دی، په همده ﷻ باندې مې توکل (قوي اعتماد) کړی دی او (خاص) همده ﷻ ته (په ټولو کارونو کښې) رجوع کوم.

[۸۹] او اې زما قومه! تاسو ته دې زما سره دښمنې (دا) کسب نه کړي (تاسو ته دې دا وبه ګڼي چې) د هغه عذاب غوندې (عذاب) درته ورسېږي کوم چې د نوح ﷺ قوم ته رسېدلی وه (او) یا د هود ﷺ قوم ته (رسېدلی وه او) یا د صالح ﷺ قوم ته (رسېدلی وه)

او د لوط ﷺ (هلاک شوي) قوم څخه خو ستاسو څخه (په زمانه او موقعیت کښې) لرې نه دی (په اسانی سره ترې عبرت اخستلی شی).

[۹۰] او (اې قومه!) د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو جنایتونو څخه) مغفرت وغواړئ (ایمان پرې راوړئ) او (خاص) همده ﷻ ته (په ټولو کارونو کښې) رجوع وکړئ، یقیناً زما رب ﷻ (چې ستاسو رب هم دی) ډېر مهربان (او) ډېر دوستي کوونکی دی.

[۹۱] هغوی (د مدین مشرکانو) وویلې چې اې شعیبه! مونږ د هغو خبرو څخه په ډېرو باندې (په دقت سره) نه پوهېږو کومې چې ته (مونږ ته) وایې (ستا څه مطلب دی؟).

او مونږ (په همدې یوه باندې پوهېږو چې) یقیناً تا په خپل منځ کښې د کمزورۍ په حالت کښې ګورو (نو په خپل ځان باندې رحم وکړه او مونږ مه په غُصه کوه).

او که ستا (د نږدې) ټبر (احترام) نه وې نو ضرور به مو ته سنګسار کړی وی او ته په مونږ باندې محترم نه یې (ستا ټبر راته محترم دی).

[۹۲] شعیب ﷺ وویلې چې اې زما قومه! ایا زما ټبر (قبیله) په تاسو باندې د الله ﷻ څخه زیات عزتمند دی؟ او (تاسو زما د قبیلې احترام کوئ او) الله ﷻ مو د خپلو ځانونو وروسته شاګانو ته غورزولی شی جوړ کړی دی (چې بالکل مو هېر دی)، یقیناً زما رب ﷻ په هغو (اعمالو) باندې (په علم او قدرت سره) احاطه کړې ده چې تاسو یې کوئ.

[۹۳] او اې زما قومه! (چې زما دعوت نه قبلوئ نو) په خپله طریقه باندې عمل کوئ، یقیناً زه هم (په خپله طریقه) عمل کوونکی یم (نو) ډېر ژر به پوه شئ چې هغه څوک دی چې، ده ته داسې

عذاب ورځي (ور روان دی) چې دی به رسوا کړي او (هم به تاسو پوه شئ چې) هغه څوک دی چې هغه دروغژن دی.

او (ای قومه! خپل انجام ته) انتظار وکړئ، یقیناً زه هم ستاسو سره انتظار کوونکی یم.

[۹۴] او کله چې زمونږ (د عذاب) فرمان راغی (ورورسید) نو شعیب ﷺ ته مو نجات ورکړ او هغو کسانو ته مو هم د خپله جانبه په (لوی) رحمت سره (نجات ورکړ) کومو چې د ده ﷺ سره ایمان راوړی وه.

او هغه کسان یوې (سختې تېزې) کړیکې (په هلاکت سره) ونیول کومو چې (په خپلو خانونو باندې) ظلم کړی وه نو دوی په خپلو کورونو (ښارونو) کښې په زنګونونو باندې غورزولي شوي (مړه وګرخېده).

[۹۵] داسې (بې حرکته پرېوتل) لکه چې دوی دلته د سره اوسېدلي نه وي (او دا ښارونه پرې د سره ودان شوي نه وي).

خبردار! (د) مدین (مشرکانو) ته دې (د الله ﷻ د رحمت څخه) لرېوالی وي لرېوالی. دوی ته دې (داسې لرېوالی وي) لکه څنګه چې ثمودیانو ته (د الله ﷻ د رحمت څخه) لرېوالی وه.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د شعیب ﷺ (خطیب الانبیاء) د خینو هغو حالاتو بیان پیل شوی دی کوم چې د همدې سورت د محتویاتو سره کلک ارتباط لري. نو خلاصه یې په لاندې تکو کښې وړاندې کېږي:

مونږ د مدین ښار اوسېدونکو ته ـ چې په شرک او نورو جنایتونو باندې مبتلا وه ـ د دوی نسبي ورور او خواخوږي شعیب ﷺ وراستولی وه، چې د خپل قوم سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

۱ـ د هرڅه څخه وړاندې شعیب ﷺ دوی مخاطب کړه چې:

الف: تاسو یوازې او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ او شریک ورسره پکښې مه دروئ خکه چې واقعاً تاسو د همده ﷻ څخه په غیر بل په حقه معبود نه لرئ او همدا الله ﷻ ستاسو حقیقي او واقعي معبود دی او بس.

ب: د ټولو جنایتونو څخه عموماً او په پیمانه او تله کښې د کمبود واقع کولو څخه خصوصاً ډډه وکړئ او دا خکه چې:

اول: زه تاسو په ډېر ښه حالت کښې ګورم چې د هر شي درباندې پراخي ده او په ښار کښې مو پوره امنیت دی، نه د ضروریاتو د کمبود خطر شته او نه درته د کوم دښمن د پلوه څه خطر متوجه دی.

دوهم: همدغه حالت به تاسو ته په هغه وخت کښې دوام وکړي چې تاسو د شرکیاتو او فساداتو څخه لاس واخلئ او د الله ﷻ په وحدانیت باندې قائل شئ، که نه نو زه په تاسو باندې دارېږم چې د یوې بدې ورځې عذاب به درڅخه راچاپېر شي او د نجات دپاره به هیڅ لاره مونده نه کړئ.

ج: ای زما قومه! زه یو خل بیا ستاسو توجه دغو تکو ته را اړوم:

اول: په پیمانو او تلو کښې پوره والی وکړئ او په انصاف باندې کلک ودرېږئ، او یا دا خبره د

يوه انصافدار سړي وجدان منلی شي چې پخپله خپل حق پوره غواړي او بل ته خپل حق پوره نه ورکوي يا په پيمانه کښې د کمبود مرتکب کېږي او يا په تله کښې ډنډي وهي.

دوهم: نو د همدې کبله زه تاسو ته دعوت درکوم چې خلکو ته د هغوی اجناس او شيان د واقعيت په خلاف په چل (فريب) سره ناقص مه خبژوئ.

دريم: همدارنګه په ځمکه کښې په فساد سره حرکت مه کوئ او په کومو جنايتونو باندې چې اخته ياست د هغوی څخه لاس واخلئ.

د: ای قومه! که تاسو زما په خبره باور کوونکي ياست تاسو عقيده وکړئ چې تاسو ته ژوند بهتر دی د مرګ څخه او عافيت درته غوره دی د مصيبت څخه، حال دا چې ستاسو ژوند او ستاسو عافيت په هغه شي کښې پټ دی کوم ته چې زه تاسو دعوت کوم، که نه نو د بقاء په عوض به د فنا سره مخامخ شئ او د عافيت په عوض به په بلاء او آفت باندې اخته شئ.

او همدارنګه تاسو ته هغه لږ مال بهتر دی کوم چې تاسو ته په جائزه طريقه په لاس درغلی وي او هغه مال درته شر دی کوم چې تاسو په چل او فريب سره حاصل کړئ، که څه هم هغه ډېر وي.

ه: ای زما قومه! زه د دې دپاره تاسو نه يم استولی شوی چې ستاسو مسوٴليت زما په غاړه پرېوزي او ستاسو د جنايتونو جزا ماته متوجه کړی شي. بلکې زه ستاسو دپاره صرف د الهي فرمان رسوونکی يم چې لله الحمد دا وظيفه مې د الله ﷻ په توفيق په ډېر ښه صورت سره انجامه کړه، نور نو ستاسو کار دی چې تاسو زما د دعوت په مقابل کښې کومه يوه لاره نيسئ.

د مدين د ښاريانو جواب

۲ـ د مدين د ښار مشرکانو د شعيب ﷺ د دعوت په مقابل کښې داسې جواب ورکړ چې:

الف: ای شعيبه! ستا په باره کښې زمونږ تمه وه چې ستا ډېر لمونځونه به ستا څخه ډېر ښه سړی جوړ کړي او په آخر کښې به خپل پلارني رسم او رواج ته ور واوړې او د بوتانو په عبادت کښې به زمونږ سره شرکت وکړې، مګر کومه تکلاره چې تا د خپل ځان دپاره غوره کړې ده هغې زمونږ تمه د خاورو سره برابره کړه او معکوسه نتيجه يې ورکړه، عجيبه ده چې ايا ستا لمونځونه زمونږ د آرزوګانو په خلاف تاته امر کوي چې مونږ لاندې کارونو ته دعوت کړې:

اول: چې مونږ خپل پلارني بوتان پرېږدو او صرف يوازې د الله ﷻ عبادت وکړو او هيڅ شريک ورسره ونه دروو، ايا دا کار د کولو دی؟

دوهم او يا په خپلو مالونو کښې هغه تصرفات پرېږدو کوم چې زمونږ خوښه وي، يا په بل عبارت: مونږ په خپلو مالونو کښې دهر ډول تصرف حق لرو، نو دا فقط په مونږ پورې اړه لري چې په پيمانه کولو او تللو کښې کمبود کوو او که پوره يې ورکوو: ايا ته غواړې چې مونږ په خپلو مالونو کښې د آزاد تصرف څخه منعه کړې؟

ب: ای شعيبه! ته خو ښه هوښيار سړی يې او په معاملاتو کښې سمه لاره او غلطه لاره ښه پېژنې

یا ته موږ منع کوې چې پلار نیکه تګلاره د پرېښودلو سره کړو دي؟ ایا ته موږ منع کوې چې موږ خپل مال کې د اراده تصرف حق لرو؟ ایا ته لېونی شوی ته یې؟

د شعیب علیه السلام دوهم ځلي دعوت

۳. شعیب علیه السلام د مدین د ښاریانو د ځواب څخه وروسته د دوهم ځل دپاره خپل دعوت په لاندې ټکو کښې معنوي ته وړاندې کړ.

الف. ای زما قومه! ګوره کار ته چې زه ستاسو دعوت کوم هغه د ساده‌ګۍ او ګمراهۍ کار نه دی، بلکې د هغه څخه خپل ځان ګوښه کول او هغه ته دعوت نه کول لیونتوب او ګمراهي ده. د ځکه چې

ب. تاسو په انصاف سره ووایاست که چېرته زه د خپل رب ﷻ د یوه واضحه لارې په واضحه حجت باندې روان یم او د خپله جانبه یې حلاله روزي هم راکړې وي، چې د حکم د احتساج څخه یې بې کړی یم، نو د دې سره سره که زه د دعوت څخه لاس واخلم نه د نبوت شکریه وکړم او نه د حلالې روزۍ شکرګذار شم، نو ایا دا به زما هوښیاري وي او که ساده‌ګي؟ ایا دا به هدایت او رشد وي او که ضلالت او ګمراهي؟!

پوره واضحه ده چې په ذکر شوي صورت کښې زما څخه د دعوت د پرېښودلو غوښتنه ساده‌ګي او ګمراهي ده.

ج. ای زما قومه! زه خو ستاسو دپاره هغه څه خوښوم کوم مې چې د خپل ځان دپاره خوښ کړي دي، مثلاً د خپل رب ﷻ په عبادت کښې هېڅوک او هېڅ شی نه شریکوم او هم په پیمانه او تول کښې کمبود نه کوم او هم په ځمکه باندې د فساد په توګه نه ګرځم. خو ستاسو څخه هم همدغه حظ السیر غواړم. که بالفرض زه پخپله د ذکرو شوو شیانو مرتکب وی او تاسو مې ترې منعه کولی نو ستاسو به حق وی چې په ما باندې مو اتهام لګولی وی خو الحمد لله خبره داسې نه ده، زه د ذکرو شوو جنایتونو اراده قدرې هم نه کوم او نه په خپل تصور کښې ځای ورکوم.

د. ای زما قومه! زه په خپل دعوت سره صرف اصلاح غواړم چې د عقیدوي او عملي فسادونو مخه د خپلې وسې په اندازه ونیسم. په دې لاره کښې زما حرکت مفسدانه حرکت نه دی بلکې اصلاحي حرکت دی او څه شخصي غرض مې پکښې نشته. نو تاسو ته په کار دی چې مخه یې ونه نیسئ او زما سره پکښې ملګري شئ.

ه. ای زما قومه! که تاسو زما سره ملګرتیا وکړئ نو ستاسو دپاره ګټه ده، که نه نو ستاسو عدم همکاري نه زما په تګلاره باندې څه اثرغورزولی شي او نه زه ستاسو څخه داریږم.

په دې لاره کښې زما توفیق او لاس نیوی صرف په الله ﷻ باندې دی، زه فقط په الله ﷻ باندې توکل کوم. زه په خپلو ټولو کارونو کښې بوازې الله ﷻ ته رجوع کوم او بس.

و. ای زما قومه! که تاسو زما سره ملګرتیا نه کوئ نو دښمني هم راسره پرېږدئ او د دعوت مخه مې مه بندوئ. د یوه پیغمبر سره دښمني کول او د هغه په مقابل طرف کښې ودرېدل د هلاکت او مصیبت څخه په غیر بله نتیجه نه لري.

که تاسو زما مخالفت او مقابلې ته ادامه ورکړئ نو تاسو د دې څخه وډار شئ چې هغه شی درته ورسېږي کوم چې د نوح ﷺ قوم ته او د هود ﷺ قوم ته او هم د صالح ﷺ قوم ته او د لوط ﷺ قوم ته رسېدلی وه، نو تاسو وډار شئ چې الله ﷻ به مو غرق کړي او يا به درباندې باد مسلط کړي او ـبالآخره ـ يا به مو د ځمکې په زلزلې او تېز اواز باندې هلاک کړي او يا به مو ښارونه سرچپه کړي.

که تاسو د پخوانيو قومونو څخه عبارت نه اخلئ نو د لوط ﷺ د قوم څخه خو ضرور عبرت واخلي ځکه چې دا خو ستاسو څخه نه د مکان په اعتبار سره لرې واقع دي او نه د هغوی د هلاکت ډېر وخت تېر شوی دی چې د هلاکت قيصه يې د عمومي اذهانو څخه وتلې وي.

ز. ای زما قومه! اوس هم ستاسو څخه وخت نه دی تېر شوی، نو د خپل رب ﷻ څخه د پخوانيو شرکياتو څخه مغفرت وغواړئ او خپله پښېماني پرې ښکاره کړئ او په خپلو ټولو کارونو کښې همده ﷻ ته رجوع وکړئ. نو ستاسو توبه به قبوله کړي او په پخوانيو شرکياتو او جنايتونو باندې به مو ونه نيسي. دا ځکه چې يقيناً زما رب ﷻ چې ستاسو رب هم دی د يو پلوه مهربان دی او د بله پلوه دوستي کوونکی دی، د هيچا سره بې موجبه دښمني نه کوي.

د مدين د ښاريانو دوهم ځل جواب

۴ـ د مدين ښاريانو (مشرکانو) د شعيب ﷺ دوهم ځل دعوت په لاندې توګه جواب کړ:

الف: ای شعيبه! مونږ ستا په ډېرو خبرو باندې نه پوهېږو چې ستا څه غرض دی، نو مونږ ته نصيحتونه مه کوه او زمونږ غوږونه مه خوره.

ب: ته خو زمونږ په منځکښې يوکمزوری سړی يې، ستا څه د لاسه کېږي، د پخوانيو قومونو په عذابونو باندې مونږ مه ډاروه، او مونږ ستا د ډارولو د خبرو څخه نه ډارېږو.

ج: ای شعيبه! ته مونږ ته څه قدر اوعزت نه لرې، که ستا د قوم مخ او خاطر نه وی نو ته به ضرور مونږ سنګسار کړی وی خو د هغوی د احترام د کبله مونږ تا نه رجم کوو چې هغوی زمونږ ملګري دي او په خپل پلارني خط السير باندې کلک دي نو ځکه په مونږ باندې ګران او باعزته دي، که نه نو ته مونږ ته هيڅ ارزښت نه لرې.

د شعيب ﷺ درېم ځل دعوت

۵ـ شعيب ﷺ په درېم ځل دعوت کښې د مدين کفار په لاندې ټکو مخاطب کړه چې:

الف: ای قومه! عجيبه ده چې په تاسو باندې د الله ﷻ څخه هم زما قوم ګران او ډېر عزتمند دی.

ايا تاسو زما د قوم د خاطره زما د رجم کولو څخه صرف نظر کوئ اود الله ﷻ د خاطره ـچې ستاسو پيداکوونکی دیـ د شرکياتو او جنايتونو څخه لاس نه اخلئ؟

ايا تاسو الله ﷻ ته شا کړې ده او زما قوم ته مو مخ کړی دی؟

ايا تاسوته خپل عقلونه اجازه درکوي چې د خالق څخه د مخلوق زيات احترام وکړئ؟!

ب: يقيناً زما رب ﷻ ستاسو په ټولو کړو وړو باندې په علم اوقدرت سره احاطه کړې ده، ستاسو

تول کارونه ګوري او ستاسو ټولې پوچې ویناوې اوري

ج ای قومه! زما چې ستاسو د اصلاح دپاره څه په وسه کېښې وه هغه مې تمام کړه او څه چې زما باندې فرض وه هغه مې اداء کړه، نور نو تاسو خپل کار کوئ او زه به خپل کار کوم، په راتلونکې کښې به تاسو پوه شئ چې په ما او په تاسو کښې په چا باندې عذاب نازلېږي او څوک د رسوائی او شرمندګۍ سره مخ کېږي، زه که تاسو؟

د او هم به پوه شئ چې څوک دروغژن دی او څوک رښتیا وایي، زه که تاسو؟

ه بالآخره تاسو هم نتیجې ته منتظر اوسئ زه هم ستاسو سره انتظار کوونکی یم چې کله به په تاسو باندې عذاب نازلېږي او کله به زما او ستاسو ترمنځ الهي فیصله صورت نیسي.

د شعیب ﷺ د دعوت نتیجه

۶_ کله چې د هغه عذاب وخت پوره شو په کوم باندې به چې شعیب ﷺ د مدین د ښار مشرکان ډارول او کله چې هغوی د شعیب ﷺ دعوت په قطعي توګه رد کړ او د سنګسارولو لاپې شاپې یې ورته وکړې نو لاندې کیفیات منځته راغله:

الف: مونږ شعیب ﷺ او هغو کسانو ته نجات ورکړ کومو چې ایمان راوړی وه، البته په خپل رحمت سره، که نه نو د عمومي عذاب څخه دوی چرته نجات موندلی شو.

ب: او ظالمانو مو د دوی د ظلم د کبله په یوه هیبتناک اواز باندې ټول پوپنا کړه، چې ټول خای په خای په خپلو ښارګوټو او کورونو کښې په زنګونو باندې په مخونو باندې مړه پرېوتل، تا به ویل چې د کجورو د ونو ډډونه پراته دي.

ج: د ظالمانو ټوله دبدبه په یوه اواز سره ختمه شوه او ښارونه ترې داسې پاک او صاف شوه لکه چې د سره پکښې دوی نه اوسېدلي وي او نه یې پکښې د عیش او عشرت ژوند تېر کړی وي.

د: خبردار! د مدین ښاریان (مشرکان) هم د الله ﷻ د رحمت څخه په دائمي توګه داسې لرې پرېوتل لکه څنګه چې د ده ﷻ د رحمت څخه ثمودیان د همېشه دپاره لرې پرېوتلي وه.

توضیحات

۱_ د [الأعراف:۸۵] ایت لاندې د مدین د ښار په هکله څه معلومات لیکلي شوي دي چې بیا لیکلو ته یې څه اړتیا نه ګورو، او هم هلته د "أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ" کلمه شرحه شوې ده.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ﴾ او د ﴿أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ﴾ د دواړو جملو څخه یو مطلب راوځي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په یوه جمله باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وایو چې

الف: په دواړو طرفونو باندې صراحت وکړی شو ترڅو په دواړو طرفونو باندې دوی مقايسوي نظر واچوي چې هغه څومره قبيح دی او دا څومره غوره او بهتر دی.
ب: په دوهمه جمله کښې د ﴿ بِٱلْقِسْطِ ﴾ کلمه اضافه نازله شوې ده، چې د اولنۍ جملې سره نشته. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: په تله او پيمانه کښې د الله ﷻ د ډاره په انصاف سره پوره والی وکړئ، نه د دې کبله چې د مال د خاوند څخه وډار شئ او يا درباندې بله کومه وجه باعثه وي.
ج: په اوله جمله کښې مطلب دا دی چې په پيمانه کښې نقصان مه کوئ چې په ناقصه پيمانه باندې د پوره پيمانې نوم کېږدئ او خلک وغولوئ او يا په تله کښې ناقص معيار په پوره معيار باندې استعمال کړئ او د خلکو حقوق د پښو لاندې کړئ.
او په دوهمه جمله کښې مطلب دا دی چې هم په پيمانه کولو کښې او هم په تللو کښې پوره والی وکړئ يعنې په پيمانه شوي شي کښې تګي مه کوئ او په تله کښې مه ډنډې وهئ او مه ناقص کاڼي استعمالوئ چې خلک پرې تېرباسئ.
همدا جواب د ﴿ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ ﴾ د جملې څخه معلومېږي، يعنې خلکو ته برسېره پر مکيلاتو او موزوناتو باندې نور شيان هم مه ناقص کوئ چې يا په دعوو کښې حقوق د پښو لاندې کړئ او يا په حقه فيصله ونه کړئ.

بَقِيَّة څه معنی؟

٣_ په ﴿ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ بَقِيَّتُ ﴾ کلمه د "بقاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "فناء" ضد ده[1]. اما ذکره شوې کلمه علماوو کرامو په دې مقام کښې په متعددو معناوو باندې تفسيره کړې ده چې تقريبًا نهو معناوو ته رسېږي[2]، مګر مونږ ته پکښې لاندې دوه معناوې په زړه پورې ښکاري:
الف: يوه هغه کومه چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) څخه روايت شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي چې: ای مشرکانو! کوم مالونه چې الله ﷻ تاسو ته د کيل او وزن د پوره کولو څخه وروسته باقي پرېږدي که څه هم لږ وي د هغو مالونو څخه بهتر دي کوم چې تاسو د کيل او وزن په نقصان او يا په بله کومه حرامه طريقه باندې لاس ته در وړئ، که څه هم هغه ډېر او زيات وي[3].
همدا مضمون نوموړي صحابي ؓ په يوه اوږده حکمي مرفوع حديث کښې داسې بيان کړی دی چې: «وَلا نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِلاَّ قُطِعَ عَنْهُمُ الرِّزْقَ»[4] يعنې هيڅ قوم په پيمانه او تله کښې نقصان نه واقع کوي مګر د هغوی څخه د روزۍ پراخي پرې کېږي او تنګي ورباندې ورخي.
ب: بله هغه ده کومه چې د وړاندېنې ايت ﴿ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ

(١) لسان العرب ج١٤ ص٧٩
(٢) تفسير القاسمي ج٩ ص١٦١؛ زاد المسير ج٤ ص١١٥
(٣) تفسير المحرر الوجيز ج٩ ص٢٠٨
(٤) الموطأ للإمام مالک ص٢٧١

محیط په څخه خرګندېږي، یعنې ای زما قومه! د خوشالۍ په کوم حالت باندې چې زه تاسو ګورم د دې حالت بقاء تاسو ته د فناء او زوال څخه بهتره ده خو دا (بقاء) زما د دعوت په قبول کښې الله ﷻ نغښتې ده، نو که تاسو خپلوکفریاتو او جنایتونو ته ادامه ورکړئ نو د خوشالۍ حالت لا څه چې ژوند به مو هم خاتمه ومومي او تول به پوپنا شئ، نو که تاسو زما په کومه خبره باندې یقین (باور) کوونکي یاست نو په دې خبره مې باور وکړئ چې دا واقعیت لري.

طنز څه معنی؟

۴ـ "طنز" ـ لکه "ضرب" ـ دې ته ویل کېږي چې څوک د چا سره په استهزاء او مسخرو سره خبرې وکړي[۱]. څرنګه چې شعیب ﷺ کثیر الصلوة (ډېر لمونځ کوونکی) وه[۲] نو مشرکانو ورته د طنز یا تمسخر په توګه وویلې چې ایا تاته خپل ډېر لمونځونه امر کوي چې مونږ د لاندې دوه وو شیانو په پرېښودلو باندې مکلف کړې، حال دا چې مونږ د یوه پرېښودلو ته هم تیار نه یاستو، هغه دا دي:

الف: چې د خپلو بوتانو عبادت پرېږدو او یوازې دالله ﷻ عبادت وکړو.

ب: چې په خپلو مالونو کښې د خپلې خوښې تصرفات پرېږدو او په پېمانه او تول کښې نقصان ونه کړو.

د حِلْم او رُشْد معناوې

۵ـ د ﴿إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ﴾ په جمله کښې د "حَلِيم" کلمه د "حِلْم" ـ لکه "عِلْم" ـ څخه اشتقاقه شوې ده.

که څه هم په انسانانو کښې حلم دې څخه عبارت دی چې څوک د غضب په حال کښې خپل خان په خپله اداره کښې او خپل خان په کنترول کښې وساتي[۳]، مګر څرنګه چې خپل خان په کنترول او اداره کښې ساتل په عقل او هوښیارۍ باندې دلالت کوي نو دهمدې کبله "حِلْم" د عقل په معنی باندې هم استعمالېږي، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږدوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حُدَثَاءُ الأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الأَحْلَامِ»[۴] یعنې په آخره زمانه کښې به (چې د قیامت ورځ نژدې شي) داسې خلک راشي چې عمرونه به یې کم وي (ځوانان به وي) او عقلونه به یې سپک وي (ساده‌ګان به وي) خبرې به یې اسلامي وي خو د اسلام څخه به بڼویه اوځي او بالآخره ایمان ته به په زړونو کښې ځای نه ورکوي.

او د "رَشِيد" کلمه د "رُشْد" څخه اخستله شوې ده چې د هدایت په ځای استعمالېږي[۵].

---

(۱) لسان العرب ج۵ ص۳۶۹
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۹۸
(۳) مفردات الراغب ص۱۲۹
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۵۶
(۵) مفردات الراغب ص۱ ۲

سوال جواب

۶_ که څوک وايي: چې کله د مدين مشرکانو شعيب ﷺ ته د حليم او رشيد لقبونه ورکړه نو په کار وه چې ايمان يې هم ورباندې راوړی وی؟

مونږ وايو چې:

الف: دغه دواړه لقبونه يې د مسخرو په توګه ورکړي وه، لکه چې څوک کوسه سړي ته ووايي چې کبره دې مبارکه شه: نو د دوی اصلي مطلب دا وه چې ته هم ساده (بې عقله) يې او هم دې سمه لاره خطا کړې ده او بې لارې روان يې[۱]

ب: هغوی د دې دپاره ذکر شوي دواړه لقبونه ورکړه او په حقيقت يې اعتراف وکړ ترڅو شعيب ﷺ ترغيب کړي چې د خپل دعوت څخه لاس واخلي. نه يې د بوتانو د عبادت څخه منعه کړي او نه ورباندې د کيل او وزن په کمبود کښې څه پړه واچوي.

مونږ ته همدغه دوهم نظر په زړه پورې برېښي ځکه چې:

اول: صالح ﷺ ته هم خپل قوم په داسې يوه جمله باندې خطاب کړی وه چې مضمون يې ذکر شوې جملې ته ورته وه، الله ﷻ فرمايي: ﴿ قَالُواْ يَٰصَٰلِحُ قَدۡ كُنتَ فِينَا مَرۡجُوّٗا قَبۡلَ هَٰذَآۖ أَتَنۡهَىٰنَآ أَن نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا ﴾ [هود: ۶۲] يعنې ثموديانو صالح ﷺ مخاطب کړ چې: ته د دې څخه وړاندې په مونږ کښې د اميد سړی وې چې ښه هوښيار او د پوخ فکر خاوند وې، نو ايا ته اوس مونږ د هغه شي د عبادت څخه منعه کوې د کوم شي عبادت چې زمونږ پلرونو کړی دی؟ ايا دا ډول دعوت ستا سره مناسب دی؟

دوهم: که څه هم کفارو به خپلو پيغمبرانو ته د ليونيانو او سادګانو لقبونه ورکول مګر په زړونو کښې د دوی په هوښيارۍ او پوخ فکرۍ باندې اعتراف کوونکي وه، د همدې کبله يوه ورځې د مکې معظمې قريشو نبي کريم ﷺ ته د يوې اوږدې مباحثې په جريان کښې وويلې چې: "اَلصَّرۡفُ يَا أَبَا الۡقَاسِمِ الصَّرۡفُ رَاشِدًا فَوَاللهِ مَا كُنۡتَ جَهُولاً"[۲] يعنې: تېر شه ای ابو قاسمه!، د دې خبرې څخه په داسې حال کښې تېر شه چې ته د سمې لارې خاوند يې نو په الله ﷻ مو دې سوګند وي چې ته ناپوهه (جاهل) سړی نه يې.

حسن رزق څه معنی؟

۷_ ځينو مفسرينو کرامو د ﴿ وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗا ﴾ په جمله کښې ښکه روزي په نبوت او حلال مال دواړو باندې تفسيره کړې ده[۳] خو مونږ ته بهتره ښکاري چې يوازې په حلال مال باندې

---

(۱) زاد المسير ج ۴ ص ۱۱۷
(۲) مسند احمد بن حنبل ج ۲ ص ۶۷۹
(۳) تفسير ابن کثير ج ۲ ص ۴۵۶

تفسیره شي څکه چې د نبوت صفت د ﴿ إن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي ﴾ په څخه څرګندیږي او د عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې: «كَانَ شُعَيبٌ كَثِيرُ المَالِ»[۱] شعیب ډېر مالدار سړی وه.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای قومه! څرنګه چې ماته خپل رب ﷻ هم معنوي نعمتونه راکړي دي چې واضحه لاره یې راته نازله کړې ده او هم یې مادي نعمتونه راکړي دي چې د ښه ډېر حلال مال خاوند یم، نو که بالفرض زه په همدغه حالت کښې د خپل رب ﷻ د اوامرو څخه غاړه وغړوم او ستاسو د دعوت څخه لاس واخلم نو دا به زما څومره زیاته سادګي او زیاته ناشکري وي؟!

د "فقه" لغوي معنی

۸ـ د ﴿ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ ﴾ په جمله کښې د ﴿ نَفْقَهُ ﴾ کلمه د "فقه" ـ لکه "علم" ـ څخه اشتقاقه شوې ده ده. مونږ د [التوبة:۱۲۲] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق باندې لیکلي دي چې د "فقه" لفظ دې ته وضعه شوی دی چې څوک په لیدلی شوي شي باندې علم د نالیدلي شوي شي علم ته وسیله وګرځوي (او په دقت سره یې حاصل کړي).

نو د ذکرې شوې جملې د معنی حاصل داسې راوځي چې: ای شعیبه! مونږ په ډېر دقت سره هم ستا په ډېرو خبرو بلکې ستا په ټولو خبرو نه پوهېږو چې ستا په دومره ډېر کلکوالي کښې څه مطلب دی؟ ته څه غواړې؟ مونږ زیاتې ستا د خبرو حوصله نه لرو. ته لږ په خپل ځان باندې رحم وکړه، ته خو په لوی لاس مونږ خپل ځان ته په غُصه کوې، ته خو کمزوری سړی یې تا زمونږ څخه څوک خلاصوي، د اوسه پورې چې مونږ تاته د بیان ازادي درکړې وه دا هم ستا د قوم احترام دی چې هغوی زمونږ سره ملګري دي، ته په مونږ باندې کوم احترام او عزت نه لرې، نو ترڅو پورې به ته د خپل قوم په احترام باندې زمونږ د اذیت څخه بچ اوسېږې؟ بالآخره ای شعیبه! مونږ دې ته مه مجبوروه چې د قوم د احترام څخه دې هم درتېر شو او د ډېرو لاندې دې هلاک کړو.

"ظِهْرِيًّا" څه معنی؟

۹ـ په ﴿ ظِهْرِيًّا ﴾ کښې د "ظهر" د کلمې پورې د نسبت مشدده "ي" پیوسته شوې ده، او یوه حرکت پکښې بدلون موندلی دی. "ظهر" شا ته ویل کېږي، خو کوم شی چې هېر کړی شي او په څه ارزښت ورته څوک قائل نه شي نو په عربي ژبه کښې هغه ته "ظِهْرِيّ" وایي او په پښتو کښې ورته شاته اچولی شوی شی وایي.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې: ای قومه! عجیبه ده چې تاسو زما د ټبر (قبیلې) لحاظ کوئ خو د الله ﷻ لحاظ نه کوئ. هغه ﷻ مو هېر کړی دی او هیڅ پروا یې نه لرئ.

یادونه

۱۰ـ په دې مقام کښې د شعیب علیه السلام د قوم مهلک عذاب هیبتي چیغه (کریکه) ښودلې شوې ده

[۱] البحر المحیط ج۶ ص۱۹۸

خو په څېړو نورو روایتونو کښې بل دول عذابونه هم بیان شوي دي که څوک په دې موضوع کښې تحقیق غواړي نو لطفا دې د (الاعراف ۹۱) ایت تفسیر ته مراجعه وکړي

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ۝ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ۝ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ۝ ﴾

[۹۶] او یقینا مونږ موسی ﷺ په ځېلو قدرتي نښو او څرګند دلیل سره لیږلی وه

[۹۷] رچانه مو لیږلی وه) فرعون او د ده (د مجالسو) مخورو (کسانو) ته (ترڅو دوی ایمان راوړي او نور خلک یې پیروي وکړي)

(مګر نتیجه دا شوه چې فرعون دوی ته د ځېل متابعت امر وکړ) نو دوی د فرعون د امر پیروي وکړه حال دا چې د فرعون امر په سمه لاره باندې برابر نه وه (او دا ځکه چې)

[۹۸] (لکه څنګه چې فرعون په دنیا کښې د کفر مخکښ وه همدارنګې به) د قیامت په ورځ د ځېل قوم په وړاندې وي نو دوی به اور ته ورولي (نه به وایې چې د څروبولو ځای ته یې روان کړي دي) نو ډېر بد دی د څروبولو ځای (چې د دوزخ څخه عبارت دی)

[۹۹] (د ذکرې شوې پیروی د کبله) په دغې دنیا کښې هم (الهي) لعنت ورپسې کړی شو او د قیامت په ورځ به هم (په الهي لعنت کښې پټ وي)

(نو فرعونیانو ته داسې دنیاوي لعنت) ډېر بد (او ناکاره) دی چې (په اُخروي لعنت سره) کومک کړی شوی دی (ورسره ضمیمه شوی دی)

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هغې قیصې ته څه اشاره شوې ده کومه چې د موسی ﷺ او فرعون ترمنځ تېره شوې ده، یعني مونږ د نورو پیغمبرانو په جمله کښې موسی ﷺ هم د وخت متکبر او غټ کافر ته استولی وه چې څه شرحه یې دا ده

۱ـ مونږ موسی ﷺ فرعون او د ده کابینې او د مجلس اراکینو ته تش لاس نه وه استولی بلکې ښې ډېرې معجزې مو ورکړې وې چې د ده ﷺ د نبوت د اثبات دپاره یې کفایت کاوه او په هره یوه مقابله کښې به د همدغو معجزاتو د کبله په فرعونیانو باندې غالب جوړېده.

د همدې معجزاتو څخه یوه د همسا معجزه وه چې د موسی ﷺ په نبوت باندې یې په ډېرا څرګنده توګه دلالت کاوه

۲ـ مګر د دې سره‌سره فرعونیانو د فرعون د اوامرو پیروي وکړه او د موسی ﷺ په څرګندو معجزاتو باندې یې باور ونه کړ او ایمان یې ورباندې رانه وړ

وماهي دآية (۱۲)

۳- پوره واضحه ده چې د فرعون اوامر په سمه لاره باندې برابر نه وه نو فرعونيان يې په دنيا او آخرت دواړو کښې په کندو باندې سر کړه او د هلاکت سره يې مخامخ کړه.

يا په بل عبارت: په دنيا کښې د ټولو په سر کښې شو او په بحر کښې يې غرق کړ او په آخرت کښې به د ټولو په سر کښې وي او د دوزخ په اور کښې به يې ور وغورزوي. ته به وايې چې د ټولو اوبانو په سر کښې دی او خړوبخای ته يې روان کړی دی.

ډېر بد دی دغه خړوبخای چې دوی به هلته د خړوبولو دپاره ور وستلی شي. دا خړوبخای د دوزخ د اور څخه عبارت دی.

۴- برسېره په دې، د فرعونيانو دپاره يې په دې دنيا کښې هم لعنت وګاټه چې کله د دوی نوم يادېږي لعنت ورباندې ور استولی کېږي او د قيامت په ورځ به هم په دوی باندې لعنت ورېږي او د الله ﷻ د رحمت څخه به لرې کېږي (په دائمي عذاب به معذبېږي).

ډېره بده ورکړه ده چې دوی ته ورکړه شوې ده چې په دنيا او آخرت دواړو کښې د لعنت څخه عبارت ده.

توضيحات

۱- په ﴿ بِـَٔايَٰتِنَا ﴾ کښې د "آيات" کلمه د هغو نهو معجزو څخه عبارت ده د کومو بيان ته چې په [الأعراف: ۱۳۰] ايت کښې اشاره شوې ده. اما د ﴿ سُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ ﴾ کلمه په لاندې معناوو باندې تفسيره کېدلی شي[۱]:

الف: په دغې کلمې سره د معجزاتو يو صفت بيان شوی دی. يعنې: مونږ موسی ﷺ ته داسې معجزات ورکړي وه چې د ده څرګنده غلبه پکښې نغښتې وه.

ب: دغه کلمه د يوې معجزې څخه عبارت ده چې هغه د معجزې همسا وه. يعنې: موسی ﷺ ته مونږ د معجزاتو په ضمن کښې دغه څرګنده معجزه هم ورکړې وه چې اعجاز يې ډېر څرګند وه.

ج: دغه کلمه د واضحو دلايلو معنی ورکوي. يعنې: موسی ﷺ ته مو برسېره په معجزاتو باندې نه پوره قوي دلايل هم تلقين کړي وه چې په مقابل کښې يې فرعون رد نه شو کولی.

"وِرْد" څه معنی؟

۲- د ﴿ ٱلۡوِرۡدُ ﴾ کلمه ډېرې معناوې لرې، لاندې څو مثالونه يې ولولی:

الف: هرڅوک چې د قرآن څخه څه برخه متعينه کړي چې هره ورځ به يې لولوي، نو دغې برخې ته ورد وايي چې جمعه يې "أَوْرَاد" راځي[۲] همدارنګه نور ماثوره ذکرونه هم د اورادو په نامه يادېږي چې د لوست دپاره تعين شي.

---

۱. البحر المحيط ج ۶ ص ۲۰۴

۲. لسان العرب ج ۳ ص ۴۵۸

ب. هغه ځای ته چي هلته څاروي د څړوبولو دپاره وروستلی کېږي هم د "وِرْد" لفظ وضعه شوی دی[1] چي مونږ تري په پښتو کښي په "اوبه خور" سره تعبير کوو

په دې مقام کښي دوهمه معنی مراده ده چي دوزخ ته د مجاز په توګه ذکر شوی لقب ورکړی شوی دی او ﴿ ٱلْمَوْرُودُ ﴾ کلمه د "اَلْمَوْرُوْدِ عَلَيْهِ" په تاويل سره د ﴿ ٱلْوِرْدُ ﴾ دپاره صفت واقع شوي ده[2] نو د معنی حاصل بې داسي را اوځي چي د قيامت په ورځ به د فرعونيانو په سر کښي پخپله فرعون دوزخ ته ور روان وي، ته به وايي چي څاروي بې څړوبولو ته خوځولي دي، نو دغه څړوبځای چي دوی به په هغه باندي ورتوښږي ډېر بد ځای دی چي د دوزخ څخه عبارت دی.

سوال جواب

که څوک وايي چي د مجازي معنی خو بدون علاقي او مناسبت څخه نه شي اراده کېدلی حال دا چي د څړوبځای او د دوزخ ترمنځ خو ضديت دی، چرته اوبه او چرته اور؟

مونږ وايو چي: د علاقاتو او مناسباتو څخه ضديت او منافات هم ګڼلي شوي دي، نو د "وِرْد" د کلمي څخه د ضديت په علاقه (مناسبت) سره د دوزخ اور مراد کړی شوی دی.

د "رِفْد" معنی؟

٣ـ د کومک په توګه ورکړی شوي شي ته "رِفْد" ـلکه "عِلْم"ـ وايي[3]، دلته هم د ضديت په علاقه او مناسبت سره په دنيا او آخرت کښي د الهي لعنت څخه په ورکړی شوي کومک سره تعبير کړی شوی دی. د ﴿ ٱلْمَرْفُودُ ﴾ کلمه د همدغه ﴿ ٱلرِّفْدُ ﴾ دپاره صفت ده.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د لعنت څخه دلته د تهکم په توګه په ﴿ ٱلرِّفْدُ ﴾ سره تعبير نازل شوی دی.

يعني د فرعونيانو دنياوي لعنت ډېر بد او ناکاره دی چي په أخروي لعنت سره ډبل ګرځولی شوی دی.

﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ ۖ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ۝١٠٠ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ۖ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ۝١٠١ وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ۝١٠٢ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْءَاخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ۝١٠٣ ﴾

---

(١) زاد المسير ج٤ ص١٢٠، لسان العرب ج٣ ص٤٥٦

(٢) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٣ ص٦٤

(٣) القاموس المحيط ج٢ ص٣٦٤

[۱۰۰] دغه (بیان) چې د (هلاکو شوو) ښارونو د خبرونو څخه عبارت دی، مونږ یې په تا باندې حکایت کوو (که نه نو تا خو پکښې څه معلومات نه درلود) د دې (ښارونو) څخه ځینې ولاړ دي (په نورو خلکو باندې اباد) دي او (ځینې) لو کړی شوي دي (چې کنډوالې پراته دي).

[۱۰۱] او مونږ (په هلاکولو سره) په دوی باندې تېری نه دی کړی (بلکې) دوی په خپلو ځانونو باندې (په شرک او کفر سره) تېری کړی وه (چې د باطلو معبودانو عبادت به یې کاوه).

نو د دوی څخه خپلو هغو (باطلو) معبودانو د هیڅ شي مخه ونه نیوی شوه کوم چې دوی د الله ﷻ څخه په غیر بلل (او په عبادت به یې مشغول وه البته) هر کله به چې ستا د رب ﷻ د (عذاب) امر (دوی ته) راغی (ور ورسېد).

او (په دې باندې علاوه) دوی ته خپلو بوتانو د هلاکت څخه په غیر څه شی زیات نه کړ (او کته یې ورته ونه شوه رسولی).

[۱۰۲] او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ نیول دغه شان دی (چې هیڅوک یې مخه نه شي نیولی البته) کله چې یو ښار په داسې حال کښې ونیسي چې (په خپلو ځانونو باندې) ظلم کوونکي وي.

یقیناً ستا د رب ﷻ نیول ډېر دردناک (او) ډېر سخت دي.

[۱۰۳] بې شکه په دغې (خبره) کښې د هغه چا دپاره (د عبرت غټه) نښه ده څوک چې د وروستنۍ (ورځې) د عذاب څخه ډارېږي.

دغه (وروستنۍ ورځ) داسې ورځ ده چې ټول خلک دې ته ورغونډ کړی شوي دي (ټول به ورغونډ کړی شي) او دغه (ورځ) داسې ورځ ده چې (ټول خلک همدې ورځې ته) حاضر کړی شوي دي (هیڅوک به ترې غائب نه شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې په ذکرو شوو قیصو باندې یوه په زړه پورې تبصره شوې ده او په هغو مطالبو باندې صراحت کړی شوی دی کومو ته چې د قیصو په نازلولو کښې اشارې شوې دي. نو د معنی حاصل بې داسې راوځي چې:

ای پیغمبره! د هلاکو شوو ښارونو کومې قیصې چې تاته وړاندې نازلې شوې دي په هغو باندې د تبصرې په ضمن کښې خپل امت لاندې نکاتو ته متوجه کړه:

۱ـ ذکر شوي ښارونه په موجوده زمانه کښې په دوه ډوله دي:

الف: یو ډول هغه دي چې مونږ په نورو خلکو باندې اباد کړي دي، لکه د مصر ښار چې د فرعون او فرعونیانو تاتوبی وه او د دوی په هلاکت سره د منځه لاړ نه شو بلکې په نورو خلکو باندې آباد دی، ترڅو ستا د امت کفار پوه شي چې د دنیا آبادي د دوی د ژوند پورې توقف نه لري.

ب: بل ډول هغه دی چې د هلاکو شوو قومونو څخه وروسته کنډ[...]نې پراته دي، لکه د ثمودیانو ښارونه چې د دوی څخه وروسته پکښې هیڅوک ونه اوسېدل [...] خا[...] پورې دشتې او میرې ابادې

کړي، ترڅو دوی پوه شي چې الله ﷻ ته ورانول او آبادول دواړه اسان کارونه دي.

٢_ په ذکرو شوو هلاکو شوو قومونو باندې مونږ تېری نه دی کړی چې بې ګناه او بې جنايته مو هلاک کړي وي او يا مو پيغمبران نه وي وراستولي، بلکې دوی پخپله په خپلو خانونو باندې ظلم او تېری وکړ چې د پيغمبرانو پيروي يې ونه کړه ـچې د دوی نجات پکښې نغښتی وهـ او د بوتانو په عبادت باندې کلک شوه

٣_ مګر کله چې د دوی د هلاک دپاره ستا د رب ﷻ فرمان ور ورسېد نو باطلو معبودانو (بوتانو) ورته هيڅ ګټه ونه شوه رسولی او زمونږ د عذاب څخه يې نجات ورنه کړی شو.

۴_ ذکرو شوو باطلو معبودانو برسېره په دې چې دوی ته په دنيا کښې نجات ورنه کړی شو ضرر يې ورته ورساوه، هغه دا چې د قيامت په ورځ به يې په دائمي عذاب باندې ککړ کړي.

۵_ ای پيغمبره! ذکر شوي هلاک شوي قومونه ستا د رب ﷻ د نيولو څو مثالونه دي. چې په ظالمانو باندې څنګه عذاب ورنازلوي؟ او چې عذاب پرې ورنازل کړي نو ايا څوک ترې خلاصون مونډلی شي؟ دا د دې دپاره چې ستا امت ترې عبرت واخلي او د الله ﷻ د نيولو څخه خانونه بچ وساتي، يقيناً چې ستا د رب ﷻ نيول ډېر دردناک او ډېر سخت دي.

۶_ مګر ای پيغمبره! د دغو هلاکو شوو قومونو څخه به هغه څوک عبرت اخلي او ګټه به ترې پورته کوي کوم چې د آخرت د عذاب څخه واربېږي، په خپل رب ﷻ باندې پخه عقيده لري او بالآخره د سمې لارې په مونډلو پسې تاند وهي او بس.

٧_ ای پيغمبره! هرچا ته په کار دي چې د آخرت د عذابه وډار شي، دا خکه چې د آخرت ورځ داسې ورځ ده چې ټول خلک به ورټولېږي او وراندېنې وروستني به پکښې غونډ کړی شي، او دا داسې ورځ ده چې ټول خلک به ورحاضر کړی شي او هيڅوک به ترې خپل خان په څنګ نه کړی شي، او نه به د تېښتې لاره مونده کړي.

﴿ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٖ مَّعۡدُودٖ ﴿١٠٤﴾ يَوۡمَ يَأۡتِ لَا تَكَلَّمُ نَفۡسٌ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ فَمِنۡهُمۡ شَقِيّٞ وَسَعِيدٞ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُواْ فَفِي ٱلنَّارِ لَهُمۡ فِيهَا زَفِيرٞ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ سُعِدُواْ فَفِي ٱلۡجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَۖ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِي مِرۡيَةٖ مِّمَّا يَعۡبُدُ هَٰٓؤُلَآءِۚ مَا يَعۡبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُهُم مِّن قَبۡلُۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمۡ نَصِيبَهُمۡ غَيۡرَ مَنقُوصٖ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۴] او مونږ دا ورځ نه وروسته کوو مګر د نېټې تاکلې شوې پورې (چې مونږ ته معلومه ده).
[۱۰۵] کوم وخت چې دا ورځ راشي نو (د ډېر هيبت د کبله به) هيڅ نفس خبرې نه کوي (هيڅوک به نه شفاعت کولی شي او نه اعتذار) مګر د الله ﷻ په اذن سره. نو (په دغې ورځ کښې به) خينې بدبخت وي او (خينې به يې) نېکبخت وي.
[۱۰۶] نو هر چې هغه کسان دي چې بد بخت شوي وي نو دوی به په دوزخ کښې وي (او) دوی به هلته د فرياد د کبله د خرو غوندې لوړ اواز او ټيټ اواز وي (زبېرګي به کوي).
[۱۰۷] په داسې حال کښې چې دوی به هلته ترهغه همېشه وي ترڅو چې اسمانونه او ځمکې همېشه وي مګر کله چې ستا د رب ﷻ اراده وشي (او خلود يې مات کړي). يقيناً چې ستا رب ﷻ هغه شي ته په کامل (قدرت سره) کوونکی دی، کوم ته چې اراده وکړي.
[۱۰۸] او هرهغه کسان چې دوی نېکبخت کړی شوي وي نو دوی به په جنت کښې وي، په داسې حال به دوی هلته ترهغه همېشه وي ترڅو چې اسمانونه او ځمکې همېشه وي، مګر کله چې ستا رب ﷻ اراده وکړي، (دا ستا د رب ﷻ ورکړه ده) داسې ورکړه چې غير پرې کړی شوې ده (نه به پرې کېږي).
[۱۰۹] نو (ای پيغمبره!) د هغو (بوتانو د انجام) څخه مه په شک کښې کېږه کوم چې دغه مشرکان يې عبادت کوي (دا هم د شقاوت او بدبختی عوامل دي او دا ځکه چې) دوی (دغه کفار) عبادت نه کوي مګر داسې عبادت کوي لکه چې پلرونو به يې وړاندې عبادت کاوه (نو لکه څنګه چې د هغوی د عبادت انجام شقاوت وه نو د دوی د عبادت انجام هم همداسې شقاوت دی).
او يقيناً مونږ دوی ته (د رزق يا عذاب څخه) خپله برخه داسې پوره ورکوونکي ياستو چې کمه کړی شوې به نه وي.

د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د قيامت د ورځې څه حالات ذکر شوي وه او په دې ايتونو کښې يې څه نور حالات بيان شوي دي چې حاصل يې داسې راوځي:
ای پيغمبره! په خپل امت باندې د قيامت د ورځې لاندې څه انه حالات قرائت کړه چې عبرت ترې واخلي:
۱ـ دغه ورځ ضرور راتلونکې ده چې د حکمت غوښتنه ده، د دې ورځې وروسته کېدل د نه راتلو معنی نه ورکوي، مونږ د دې ورځې قيام نه وروسته کوو مګر د يوې معينې نېټې پورې چې هغه فقط او فقط مونږ ته معلومه ده او بس.
۲ـ کله چې دغه ورځ راشي نو د ډېر هيبت د کبله به هيڅوک خبرې قدرې هم نه شي کولی مګر د الله ﷻ په اذن او اجازې سره، نه به څوک شفاعت کولی شي او نه به څوک د خپلو جنايتونو معذرت وړاندې کولی شي.
۳ـ په دغې ورځ کښې به ټول خلک په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وويشلی شي:

الف: يو گروپ به بدبختان وي چې دوی به په اور کښې معذب کېږي او د ډېر سخت عذاب د کبله به دوی همېشه د خرو په شان هنگېږي چې کله به په لوړ اواز سره چيغې وهي او کله به په نري اواز فرياد کوي مگر دوی ته به نه چيغې څه گټه رسولی شي او نه به يې فرياد په درباندې خوري. دا ځکه چې نوموړي بدبختان به په دوزخ کښې همېشه وي او هيڅکله به ترې دوی نه بهر ووېستلی شي او نه به په دوی باندې څه سرېښت ورشي. يا په بل عبارت: دوی به په اور کښې همېشه وي، د بندگانو په اصطلاح ترڅو چې اسمانونه او ځمکې دوام کوي ترهغې به د دوی دوزخيتوب دوام وکړي.

مگر (ای پيغمبره!) کله چې ستا رب ﷻ د دوی د بهر ويستلو او د خلود د ماتولو اراده وکړي نو بيا به په دوی باندې سرېښت ورشي. خو په ياد ولرئ چې ستا رب ﷻ دغسې اراده نه کوي او دا ځکه چې ستا رب ﷻ کفر نه بښي، او خلود ماتول خو د کفر د ښنلو څخه په غير بل شی نه دی.

ای پيغمبره! ستا رب ﷻ هرڅه په اختيار سره کوي، په ده ﷻ باندې نه جبر شته او نه په خپلو کارونو کښې مضطر او مجبور دی، بلکې يقيناً ستا رب ﷻ په ډېره ښه توگه د هغه شي کوونکی دی کوم ته چې اراده وکړي.

ب: بل گروپ هغه کسان دي چې دوی نېکبخت کړی شوي دي او په دنيا کښې د ايمان راوړلو توفيق ورکړی شوی دی، نو دوی به بالمقابل د جنتونو په نعمتونو کښې پټ وي او څه يې چې زړونه غواړي هغه به ورته تيار او مهيا وي.

په دې باندې علاوه، دوی به په جنتونو کښې همېشه وي او د بندگانو په اصطلاح ترڅو چې اسمانونه او ځمکې موجودې وي نو دوی به هلته دائمي اوسېدونکي وي.

مگر هله به په جنتيانو باندې جنتي نعمتونه قطعه کړی شي چې کله ستا د رب ﷻ اراده وشي. خو تاسو بالکل بې غمه اوسئ چې ستاسو رب ﷻ تاسو ته خبر درکوي او تاسو ته وعده درکوي چې هغه ﷻ به د جنتيانو په جنت کښې د اوسېدلو خلود نه ماتوي او نعمتونه به ترې نه اخلي او انقطاع به پرې نه وروليي.

لنډه دا چې لکه څنگه چې الله ﷻ په دوزخ کښې دوزخيان په اختيار سره هلته دائم پاتې کوي همدارنگه په جنت کښې په دائمي توگه د جنتيانو اوسېدل هم د الله ﷻ په اراده باندې صورت نيسي، نه ورباندې جبر شته او نه دغو کارونو ته مجبور او مضطر دی.

۴ـ نو ای پيغمبره! څرنگه چې پخوانيو هلاک کړی شوو قومونو ته باطلو معبودانو نه په دنيا کښې د الله ﷻ د عذاب څخه نجات ورکړی شو او نه به يې په آخرت کښې په درد باندې وخوري همدارنگه د هغو معبودانو حال هم دی د کومو عبادت چې دغه ډله (ستا د دعوت امتيان) کوي، نو ته په دې کښې هيڅ شک مه کوه چې د دوی باطل معبودان (بوتان) دوی ته نه په دنيا کښې نجات ورکولی شي او نه يې په آخرت کښې د دوزخ د اوره خلاصولی شي: نو په کار دي چې دوی هم په همدغې خبره کښې شک او شبهه ونه کړي. دا ځکه چې د دې زمانې بوت پرستان خو د بل شي عبادت نه کوي مگر د هغه شي چې د دوی پلرونو به يې په خپلو وختونو کښې عبادت کاوه. د دوی

بوتان: د هغوی په بوتانو باندې څه فضیلت نه لري. هغوی هم په خپلو لاسونو باندې جوړ کړي وه او دوی هم لګیا دي په خپلو لاسونو باندې یې جوړوي

د موجوده مشرکانو بوتان د پخوانیو مشرکانو د بوتانو سره فقط همدا یو فرق لري چې هغوی ته د خپلو بوتانو ناتواني په تجربه باندې ثابته شوه او دوی لا خپل بوتان نه دي تجربه کړي. او ډېر ژر دی چې دوی ته به هم تجربه شي. او دا څکه چې په یقین سره هرومرو موجوده مشرکانو ته به هم مونږ د رزق ټاکلې شوې برخه بالکل پوره ورکړو چې هیڅ نقصان به پکښې نه وي او بیا به په دوی باندې د عذاب ټاکلې شوې برخه هم ورنازله کړو او په مصیبت به یې ککړ کړو، او حتی د قیامت په ورځ به یې هم د ټولو کافرانو په جمله کښې د دوزخ په اور کښې ور واچوو.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء: ۴۲] ایت لاندې دا پوښتنه جواب کړې ده چې: د قیامت په ورځ خو هیڅوک بې اجازې خبرې نه شي کولی حال دا چې د څینو ایتونو څخه د خبرو کول څرګندېږي؟

خو په دې مقام کښې وربانديي وراضافه کوو چې هیڅوک به داسې خبره نه شي کولی چې شفاعت پورې اړه ولري او د خپلو جنایتونو پورې د اعتذار کولو سره تعلق نیسي[1].

شقي او سعید څوک دي؟

۲ـ ﴿سَعِيد﴾ د "سَعَادَة" څخه اشتقاق شوی دی، "سَعَادَة" دې ته ویل کېږي چې د چا سره د خیر او ګټې په موندلو (لاس ته راوړلو) کښې د الله ﷻ معونت (کومک) ملګری وي[2] او څه یې چې زړه غواړي هغه لاس ته ورځي، چې مونږ ترې په نېکبخت سره تعبیر کوو.

او ﴿شَقِي﴾ د "شَقَاوَة" څخه اشتقاق موندلی دی، "شَقَاوَة" د "سَعَادَة" سره متضاده معنی ورکوي چې د چا سره د خیر او ګټو په موندلو کښې د الله ﷻ معونت (کومک) ملګری نه وي، او خپل مرام لاس ته نه ورځي، چې مونږ ترې په بدبخت سره تعبیر کوو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف د ظاهر څخه څرګندېږي چې د موقف ټول خلک به د لېونیانو او ماشومانو په شمول په دوه وو ګروپونو باندې ووېشلی شي چې بدبختان به په اور کښې همېشه وي او نېکبختان به په جنت کښې همېشه وي: نو پوښتنه دا ده چې لاندې کسان به په کوم ګروپ کښې شامل وي:

الف: د اعراف اوسېدونکي، چې نه د جنتیانو په ډله کښې داخل دي او نه د دوزخیانو په ډله کښې.

ب: هغه ګناهګاران مؤمنان کوم چې د دوزخ د دورې په انتظار وي او مغفرت یې په برخه نه شي.

---

[1] روح المعاني ج۱۲ ص۱۳۹

[2] مفردات الراغب ص۲۳۸.

مونږ وايو چې د دغه سوال دپاره ځينو علماوو کرامو لاندې جوابونه کړي دي.

اول ذکر شوي دواړه ډوله کسان په يوه ګروپ کښې هم شامل نه دي[۱] د دوی دواړو ډولو کسانو حالت په دې مقام کښې په سکوت کښې پرېښودلی شوی دی. د [الأعراف:۴۶] ايت لاندې د اهل الاعراف په هکله او د [آل عمران:۲۴] ايت لاندې د ګناهګارانو مؤمنانو په اړوند ـلله الحمدـ څه تحقيق تېر شوی دی چې يو خل کتل بې ګټور دي.

مګر مونږ ته دا جواب په زړه پورې نه ښکاري چې په تبادر سره ذهن ته نه راځي.

دوهم: اهل الاعراف خو په نېکبختانو کښې داخل دي، چې دوزخ ته د داخلېدلو جوګه نه دي. اما کله چې الله ﷻ په خپل فضل سره دوی جنت ته داخل کړي نو هلته به همېشه وي. ځکه چې د جنت څخه بېرته راوتل نشته.

اما هغه عاصيان مؤمنان کوم چې د الهي مغفرت څخه بې برخې شي او دوزخ ته داخلېږي دوی په بدبختانو کښې شامل دي، خو د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ په کلماتو سره د خلود لاندې نه واقع کېږي. نو په دې تقدير د "ما" توری په ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ کښې د "من" د توري معنی ورکوي[۲].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ټول بدبختان به په اور کښې همېشه وي مګر هغه بدبختان به پکښې همېشه نه وي کومو ته چې الله ﷻ د عدم خلود اراده وکړي، چې هغوی د عاصيانو مؤمنانو څخه عبارت دي.

مګر دا جواب هم مونږ ته په زړه پورې نه برېښي، دا ځکه چې د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ کلمات خو د نېکبختانو د حالت په بيان کښې هم نازل شوي دي، حال دا چې ټول امت اجماع کړې ده چې د جنت څخه هيڅوک بېرته نه راويستلی کېږي چې خلود يې مات شي[۳]. نو هلته د ﴿ مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ د کلماتو څخه يوه معنی اخستل او دلته ترې بله معنی مرادول د سړي ذهن نه مني.

درېم: مونږ ته غوره جواب دا دی چې ذکر شوي دواړه ډوله کسان په نېکبختانو کښې شامل دي[۴]. د اهل الاعراف سعادت خو واضحه دی چې الله ﷻ د دوزخ څخه بچ کړي دي او اميد دی چې دائمي جنت ته به يې هم داخل کړي.

اما عاصيان مؤمنان هم د ښه لوی سعادت خاوندان دي چې د دوزخ څخه به يو وخت بهر شي او د جنت د دائمي اوسېدونکو څخه به جوړ شي. يا په بل عبارت: دوی به د نورو جنتيانو څخه فقط همدومره ښکته وي چې هغوی به د دوزخ دوره نه وي تېره کړې او څه وخت وړاندې به جنت ته داخل شوي وي او دوی به د دوزخ د موقتي دورې څخه وروسته جنت ته داخل شي، اما کله چې جنت ته ورداخل شي نو بيا به پکښې همېشه وي.

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۳۶۲
(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۲۲۶
(۳) تفسير الخازن ج۳ ص۳۶۴
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۱۴۵

د زفیر او شهیق معناوي

د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې "الزَّفِيرُ الصَّوْتُ الشَّدِيدُ وَالشَّهِيقُ الصَّوْتُ الضَّعِيفُ"[1] یعنې دوزخیان به د ډېره غمه او ډېره سختۍ کله به لوړ اواز سره فریاد کوي او کله به په کمزوري او نري اواز باندې د خپلو زړونو حسرت څرګندوي

لکه خر چې کله په هنګارې پیل وکړي نو ډېر لوړ اواز پورته کړي او تنفس بهر وباسي او بیا به کمزوري اواز باندې خپل هنګارې ته خاتمه ورکړي او داخلي هوا خپلې سینې ته راکاږي. العیاذ بالله اللهم اجرنا من النار.

سوال جواب

ځینې خلک وایي چې الله ﷻ هم په دوزخ کښې د بدبختانو خلود او هم په جنت کښې د نېکبختانو خلود په دې کلماتو ﴿مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ باندې مقید کړی دی چې ذکري شوي دواړه ډلې به هر یو په خپل خپل ځای کښې د اسمانونو او ځمکو د دوام په اندازه باقي پاتې شي؛ وروسته دا ده چې ایا د دغې مودې د پوره کېدلو څخه وروسته به د دواړو ډلو خلود ختم شي؟

موږ وایو چې:

الف. په ذکر شوو دواړو جملو کښې د اسمانو او ځمکو څخه موجوده اسمانونه او ځمکې مطلب نه دي چې د بقاء موده یې د الله ﷻ په نزد ټاکلې شوې ده چې د دغې د پوره کېدلو څخه وروسته به د زوال سره مخامخ شي، بلکې دلته د آخرت اسمانونه او ځمکې مرادې دي چې زوال پرې نه ورځي او همېشه دپاره به موجودې وي[2] نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې هره ډله به په خپل ځای کښې همېشه وي لکه څنګه چې د آخرت اسمانونه او ځمکې همېشه دي

مګر دا جواب موږ ته څوره نه ښکاري او په ټاتر سره سمې نه ذهن ته نه ورځي. په دې باندې علاوه لکه چې د سیاق او سباق (وړاندې او وروسته) څخه څرګندېږي دغه ایتونه د کفارو عربانو د ترهیب او ترغیب دپاره نازل شوي دي، حال دا چې دوی خو په آخرت عقیده نه درلوده پاتې خو لا د آخرت اسمانونه او ځمکې

ب. په ټولو ژبو کښې عموماً او په عربي ژبه کښې خصوصاً داسې کلمات استعمالېږي چې ظاهري معناوي یې د نظره غورزولې کېږي او د کنایې په توګه ترې دوام مرادولی شي، لکه چې وایي "لَا أُكَلِّمُ فُلَانًا مَا أَقَامَ ثَبِيرٌ وَمَا لَاحَ كَوْكَبٌ"[3] زه به د فلاني سره ترهغې خبرې ونه کړم ترڅو چې د ثبیر غر به خپل ځای ولاړ وي او ترڅو چې په اسمان کښې ستوري ځلېږي، یعنې د همېشه دپاره به ورسره ونه ګړېږم

---

١) تفسیر المظهري ج٢ ص ٤٠١
٢) البحر المحیط ج٦ ص ٢١١
٣) روح المعاني ج١٢ ص ١٤٢

نو ذکر شوي کلمات په دوارو اېتونو کښې د همدغې کنايي معناوو په ملحوظ نازلې شوې دي او هغه مفهوم ورباندې تاکيد شوی دی په کوم باندې چې د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَا ﴾ کلمات دلالت کوي[1]، لکه څنګه چې کله-کله د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ ﴾ کلمات د ﴿ أَبَدًا ﴾ په کلمه باندې تاکيدېږي.

د همدې کبله د اېتونو د نزول په وخت کښې ورباندې کفارو هيڅ اعتراض ونه کړ چې هغوی اهل اللسان وه او د خپلې ژبې په محاوره او استعمالاتو باندې ډېر ښه پوهېده، که نه نو هغوی خو اعتراض نه بالکل ښه ناست وه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک ذکر شوی سوال بيا تکرار کړي او ووايي چې د دوارو (دوزخيانو او جنتيانو) خلود الله ﷻ د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ په کلماتو باندې تعقيب کړی دی، او ظاهره دا ده چې دغه استثناء د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَا ﴾ کلمې ته راجع ده[2]؛ نو پوښتنه دا ده چې ايا الله ﷻ اراده کوي چې د ذکرو شو دوارو ډلو خلود مات کړي؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال دپاره علماوو کرامو ډېر جوابونه کړي دي چې تقريباً دولسو جوابونو ته رسېږي[3]، څرنګه چې مونږ د دغه جوابونو په تحقيق کښې تقريباً يوه اونۍ تېره کړه نو يو جواب هم راته په زړه پورې ښکاره نه شو، چې ځينې په احتمالاتو باندې ولاړ دي او څه ثبوت نه لري او ځينې نور د اېتونو د ظاهر څخه سرې ته ذهن ته نه ورځي او په اوربدلو باندې يې د سړي زړه نه يخېږي.

مونږ ته ډېر ښه په زړه پورې جواب هغه برېښي کوم ته چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د دې اېت لاندې اشاره کړې ده چې: ﴿ قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ [الأنعام ۱۲۸] يعني الله ﷻ به کفارو ته د قيامت په ورځ ووايي چې دوزخ ستاسو د اوسېدانې ځای دی په داسې حال کښې چې هلته به همېشه ياست مګر کله چې الله ﷻ اراده وکړي او ستاسو خلود مات کړي، خو الله ﷻ داسې اراده نه کوي.

دلته د دغه جواب تفصيل دا دی:

الف. ﴿ مَا شَآءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ يعني دوزخيان به په دوزخ کښې همېشه وي مګر کله چې (ای پېغمبره) ستا د رب ﷻ اراده وشي چې خلود يې مات کړي که څه هم ستا رب ﷻ به ډېره ښه توګه د هرهغه کار کوونکی دی چې اراده يې ورته وشي مګر ستا رب ﷻ داسې کار ته اراده نه کوي چې د حکمت څخه مخالف وي او د کفارو دوزخيانو خلود ماتول د حکمت په خلاف کار دی

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۶۶

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۱۱

(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۹۹، زاد المسير ج۴ ص۱۲۴، تفسير الخازن ج۳ ص۳۶۴، روح المعاني ج۱۲ ص۱۴۲، تفسير البغوي ج۲ ص۴۰۱، المحرر الوجيز ج۹ ص۲۲۵، تفسير القاسمي ج۹ ص۱۷۱، تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۶، حاشيه الشيخ زاده على البيضاوي ج۳ ص۶۷

... ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ ﴾ يعني جنتيان به په جنت کښې همېشه وي مګر کله چې ستا د رب ﷻ اراده وشي چې خلود يې مات کړي، مګر ستا رب ﷻ د خلود د ماتولو اراده نه کوي، بلکې کوم نعمتونه او خلود يې چې دوی ته ورکړي دي دا داسې ورکړه ده چې انقطاع ورته کېدل نه لري.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ د کلماتو څخه چې د خلود ماتولو کوم ډار د جنتيانو په زړونو کې د ځای نیولو خطر درلود، هغه الله ﷻ د ﴿ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ ﴾ د کلماتو په تعقيب پوره کړ. خو د خلود د ماتولو کومه تمه چې د دوزخيانو په باره کښې د ځای ذهن ته ورتلله هغه يې د ﴿ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ د کلماتو په تعقيب باندې لا قوي کړه، د همدې کبله ځينو خلکو ته دا خبره په خيال کښې ګرځي راګرځي چې يو وخت به دوزخيان کافران هم د دوزخ څخه بهر شي[۱]؛ نو پوښتنه دا ده چې د کومې حکمت په بنياد د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ کلمات د دوزخيانو په باره کښې په تمه غوځوونکو کلماتو باندې تعقيب نه شو، لکه ﴿ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنۡهَاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ مُّقِيمٞ ﴾ [المائدة ۳۷] يعني: او دوی (دوزخيان کافران) د دوزخ څخه وتونکي نه دي او دوی لره دائمي عذاب دی. او داسې نور ايتونه؟

مونږ وايو چې: د دوزخيانو په باره کښې به د لاندې حکمتونو په بنياد تمه غوځوونکي تعقيب نه وي نازل شوی، والله ﷻ أعلم:

الف: الله ﷻ ذکره شوې تمه په زښتو ډېرو ايتونو کښې په صراحت سره پرېکړې ده، خو په دې مقام کښې يې ورباندې صراحت ونه کړ ترڅو علماء کرام د امتحان لاندې واقع کړي چې د مصرحاتو په مقابل کښې بعيدو احتمالاتو ته اعتبار ورکوي او که نه. دغه ډول امتحان کښې مې د متشابهاتو په نزول کښې مرموز دی چې پوره بيان يې _لله الحمد_ د [آل عمران: ۷] ايت لاندې تېر شوی دی.

ب: د الله ﷻ رضامندي د نعمتونو څخه يو لوی نعمت دی او د خوشاليو څخه يوه لويه خوشالي ده، لکه چې بحث يې د [التوبة: ۷۲] ايت لاندې تېر شوی دی، نو همدارنګه د الله ﷻ ناراض کېدل د عذابونو څخه يو لوی عذاب او د غمونو څخه يو لوی غم دی.

نو الله ﷻ د جنتيانو په بيان کښې د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ د کلماتو په تعقيب د ﴿ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ ﴾ کلمات نازل کړه چې الله ﷻ ترې راضي دی او همېشه به ترې راضي وي.

او د دوزخيانو په هکله يې د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ کلمات د ﴿ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ په کلماتو تعقيب کړه ترڅو دوزخيان په غوږ ووهي چې د دوی څخه الله ﷻ ناراض دی او هيڅکله به ترې راضي نه شي، که نه نو الله ﷻ ته خو د خلود ماتول څه مشکلات نه لري.

---

[۱] روح المعاني ج ۱۲ ص ۱۴۶

ج: ترڅو معاندين پوه کړي چې الله ﷻ لکه څنګه چې جنتيان په اختيار سره دائمي جنت ته داخلوي همدارنګه د کفارو په دائمي دوزخي ګرځولو کښې هم نه مجبور دی او نه مضطر دی، بلکې دا کار هم په خپل اختيار سره کوي، که بالفرض اراده وکړي چې د کفارو دوزخيانو خلود مات کړي نو ماتولی یې شي مګر دا کار د ده ﷻ د حکمت په غوښتنه محال کار دی.

نو د ذکر شوي ايت مضمون د دوزخيانو په باره کښې د دغه ايت مضمون ته ورته دی چې: ﴿حَتَّىٰ يَلِجَ ٱلْجَمَلُ فِى سَمِّ ٱلْخِيَاطِ﴾ [الأعراف: ۴۰] يعنې کافران به د قيامت په ورځ جنت ته ترهغه ورداخل نه شي ترڅو چې اوښ (من حيث اوښ) د ستنې په سوَم (من حيث سوم) کښې ننوځي، دا کار نه کېدونکی محال کار دی نو د هغوی جنت ته داخلېدل هم محال او نه کېدونکي دي.

يادونه

۸_ کله چې ذکر شوي ايتونه نازل شوه او په ﴿فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ﴾ په کلماتو باندې مشتمل وه نو عمر الفاروق ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: يا رسول الله! دغه کارونه چې مونږ یې کوو ايا ليکلي شوي کارونه دي او که څنګه؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «بَلْ عَلَى شَيْءٍ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ وَجَرَتْ بِهِ الأَقْلَامُ يَا عُمَرُ وَلَكِنْ كُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ»[۱] يعنې: مونږ په داسې کارونو باندې ياستو چې د هغو څخه فراغت حاصل شوی دی او قلمونه پرې جاري کړی شوي دي (ليکلی شوي دي) ای عمره!، مګر هر چا ته (شقي وي او که سعيد وي) هغه څه اسان کړی شوي دي د کومو دپاره چې پيدا کړی شوی وي.

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿۱۱۰﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَٰلَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۱۱۱﴾ ﴾

[۱۱۰] او بې شکه مونږ موسی ﷺ ته کتاب (تورات) ورکړی وه خو اختلاف پکښې واقع شو (چا په پرې ايمان راووړ او چا ترې انکار وکړ، لکه څنګه چې په قرآن کريم کښې اختلاف واقع شوی دی) (ای پيغمبره!) که چرته هغه خبره (فرمان) نه وی چې ستا د رب ﷻ د پلوه مخکې (صادره) شوې ده نو د دوی (ستا د قوميانو) ترمنځ به (په دنيا کښې) فيصله کړی شوې وی او (دا خکه چې) يقيناً دوی (ستا قوميان) د قرآن کريم څخه په وارخطا کوونکي شک کښې (واقع) دي (چې قوي انکار ترې کوي).

[۱۱۱] او يقيناً (د مؤمنانو او کافرانو څخه) يو يو ډلې ته هم (په دنيا کښې پوره جزا يا سزا نه ده ورکړه شوې خو سوګند دی چې) هرومرو (او) ضرور به دوی (ټولو) ته ستا رب ﷻ د خپلو اعمالو

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۲

مکافات یا مجازات، پوره ورکړي. او دا ځکه چې محمد ﷺ په هغه شي باندې پوره خبردار دی
چې دوی یې عملي کوي

ارتباط

موسی ؑ دوه وو فرقو ته ور استولی شوی و؛ چې یوه فرقه فرعون او فرعونیان وه او بله فرقه بني اسرائیل وه. په موسی ؑ باندې تورات په هغه وخت کښې نازل شو چې د فرعونیانو سره یې خبره ختمه شوه او بیا یې د بني اسرائیلو سره د مصر څخه د سینا ټاپو ته هجرت وکړ.

په وړاندېینو ایتونو کښې د فرعونیانو څخه حالاتو ته اشاره شوې وه چې مشرکانو ترې عبرت واخلي او د ځینو مناسبتونو د کبله د قیامت د ورځې ځینې حالات بیان شوي وو. په دې ایتونو کښې د موسی ؑ د نبوت هغه حال ته اشاره کېږي چې په ده ؑ باندې کتاب نازل شو او بني اسرائیلو په اتفاق سره ونه مانه، ترڅو ترې نبي کریم ﷺ عبرت واخلي او متسلي شي. او حاصل یې داسې راوځي

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ته دېر مه خفه کېږه چې ټولو مشرکانو په قرآن کریم باندې ایمان رانه وړ او لږ خلک په ایمان باندې مشرف شوه دا ځکه چې

۱. مونږ موسی ؑ ته هم په هغه وخت کښې کتاب (تورات) ورکړ کله چې دوی د فرعونیانو څخه نجات وموند او د سینا ټاپو ته یې هجرت وکړ. ترڅو په دې کتاب باندې ایمان راوړي او د دنیا او آخرت د کارونو دپاره ترې د چراغ (رڼا) کار واخلي

مګر دوی ټولو په اتفاق سره ورباندې ایمان رانه وړ. او په دوه وو ډلو باندې وویشلی شوه چې ځینو یې باور وکړ او ځینو ترې انکار وکړ. لکه څنګه چې په قرآن کریم باندې ځینې خلک ایمان راوړي او ځینې نور ترې منکر کېږي

۲. ای پیغمبره! که د الله ﷻ په نزد دا خبره فیصله نه وی چې ستا امت ته به د قیامت د ورځې پورې د خپلو عملونو په سبب ازادي ورکوي او په دنیا کښې به پرې داسې بیخ وېستونکی عذاب نه ورنازلوي لکه څنګه یې چې په عادیانو او ثمودیانو باندې ورنازل کړی وه. نو ستا د امت د اختلاف کوونکو په منځکښې به یې هم فیصله کړې وی چې مؤمنانو ته به یې نجات په برخه کړی وی او مشرکان (کفار) به یې تباه کړي وی. او دا ځکه چې

۳. یقیناً ستا د امت کفار (مشرکان) د قرآن کریم څخه انکار کوي او د حقانیت څخه یې داسې اضطراب کښې لوېدلي دي چې هیڅ د اطمینان او د ادبي ځای یې نه شي موندلی. چې همدغه حالت د تباه کولو دپاره یې قوي سبب دی او کفایت کوي

۴. ای پیغمبره! کفارو ته به کار دی چې په موقتي ازادۍ باندې د نجات خیال ونه کړي او هم مؤمنانو ته به کار دی چې په نیک عملي کښې به پوره زیار وباسي او د کفارو د بلوه په اذیتونو صبر او ستغو خبرو باندې یې حوصلې نه شي

او دا څکه چې په يقين سره په دنيا کښې يوې ډلې ته هم د خپلو کړو وړو پوره جزا او سزا نه ده ورکړه شوې څکه چې دنيا د امتحان ځای دی او د مکافاتو او مجازاتو وخت را رسيدلی نه دی.

نو دا يقيني او بې شکه خبره ده چې د مؤمنانو او کفارو څخه يوې ډلې ته هم د خپلو عملونو کړو وړو جزا يا سزا پوره نه ده ورکړی شوې، خو په سوګند سره وايم چې هرومرو او خامخا به ستا رب ﷻ دوی ټولو ته د خپلو-خپلو اعمالو بدله ورکړي، څکه چې ستا رب ﷻ په هغه څه باندې پوره خبردار دی چې دواړه ډلې يې په دنيا کښې اجراء کوي.

توضيحات

١ـ ځينو علماوو کرامو د دې جملې ﴿ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ﴾ په تفسير کښې دا احتمال هم جائز ګڼلی دی چې دا د موسی ؑ د کتاب پورې ارتباط ولري[١].

نو حاصل يې داسې اخستی دی چې: ای پيغمبره! که ستا د رب ﷻ سره فيصله شوې نه وی نو د بني اسرائيلو په منځکښې به يې په دنيا کښې فيصله کړې وی او د اختلاف کوونکو فيصله به يې آخرت ته نه وی ځنډولې.

مګر دا احتمال کمزوری ښکاري[٢] او په زړه پورې تفسير هغه دی چې ذکر شوی جمله په قرآن کريم پورې ارتباط ولري او حاصل يې هغسې واخست شي کوم چې په خلاصه مطلب کښې اخست شوی دی.

دا تفسير څکه غوره دی چې د راتلونکو ايتونو سره په ډېره ښه توګه پيوند لري.

د عربيت يو تحليل

٢ـ د دې جملې ﴿ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ﴾ په تحليل کښې علماوو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی[٣] خو کوم شی چې په ترجمه او تفسير کښې مونږ د نظر لاندې نيولی دی هغه دا دی چې:

الف: د ﴿ كُلًّا ﴾ په کلمه کښې تنوين د مضاف اليه څخه عوض دی چې په "كُلَّ الْفَرِيقَيْنِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْكَافِرِينَ" سره ترې تعبير کوو.

ب: د ﴿ لَمَّا ﴾ توری جازم دی او معمول يې مقدر دی چې په "لَمَّا يُوَفُّوْا" سره تعبير کېږي.

ج: په ﴿ لَيُوَفِّيَنَّهُم ﴾ کښې د "لَ" توری په قسم باندې دال دی.

نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: دا واقعي خبره ده چې يوې ډلې ته هم په دنيا کښې د خپلو کړو وړو پوره اثرات نه دي ورکړی شوي، خو په سوګند سره وايم چې ستا رب ﷻ به هرې يوې ډلې ته د خپلو-خپلو کړو وړو اثرات ور ورسوي، چې مؤمنانو ته به پوره مکافات ورکړي او کفارو ته به پوره مجازات ورکړي.

---

(١) تفسير الكشاف ج٢ ص٤٣٢
(٢) تفسير ابي السعود ج٤ ص٢٤٤
(٣) البحر المحيط ج٦ ص٢١٦

﴿فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا۟ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ۚ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَٱصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾﴾

[۱۱۲] نو (ای پیغمبره!) په هغه شي باندې کلک اوسېږه چې تاته پرې امر کړی شوی دی او هغه څوک دې (هم پرې کلک اوسېږي) چې ستا سره يې (د کفر څخه) توبه ويستلې ده (ايمان يې دربانډې راوړی دی)، او (هم) تاسو سرکشي مه کوئ، (ځکه چې) يقيناً الله ﷻ په هغه څه باندې بينا دی چې تاسو يې کوئ.

[۱۱۳] او تاسو هغو کسانو ته (د مينې څخه ډک) ميلان مه کوئ کومو چې ظلم کړی دی، نو تاسو ته به اور ورسېږي او (بيا به) تاسو ته بدون د الله ﷻ څخه هيڅوک دوستان نه وي بيا به ستاسو سره نصرت (کومک) ونه کړی شي.

[۱۱۴] او (ای پیغمبره!) د ورځې په دواړو طرفونو کښې (د سهار او مازديګر) لمونځ (لمونځونه) ودروه او (هم) د شپې څخه په اولنيو ساتونو کښې (چې ورځې ته نژدې دې د ماښام او ماسخوتن لمونځونه ودروه). يقيناً نېکۍ چې دي (لمونځونه دي او که نور نېک اعمال يا اقوال دي) ګناهونه رژوي (محوه کوي).

دغه (ذکر شوي ارشادات) د نصيحت قبلوونکو دپاره پند (نصيحت) دی.

[۱۱۵] او (هم د مؤمنانو په شمول) صبر کوه، ځکه چې يقيناً الله ﷻ د نېکو کارانو اجر نه ضائع کوي (نو پوره اجرونه به درکړی شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندې نژدې ايت مضمون دا وه چې هرومرو به الله ﷻ هر عمل کوونکي ته د خپلو اعمالو بدله ورکړي، برابره خبره چې نېک اعمال وي او که بد.

په دې ايتونو کښې مؤمنانو ته څو ارشادات شوي دي چې د همدغو ارشاداتو په نظر کښې نيولو سره د نېکو اعمالو په سرته رسولو کښې زيار وباسي. نو د مطلب خلاصه يې داسې راوځي:

ای پیغمبره! ځرنګه چې ستاسو نېک اعمال د الله ﷻ په نزد باندې نه ضائع کېږي نو لاندې ارشاداتو ته پوره پاملرنه وکړئ:

۱- ای پیغمبره! ته پخپله همدغه د استقامت حال ته ادامه ورکړه لکه چې تاته همداسې امر کړی شوی دی، او د افراط او تفريط څخه ځان بچ وساته.

همدارنګه ستا ملګري مؤمنان دي هم په مستقیمه لاره باندې روان اوسي، نه دې په دین کښې غلو کوي چې د نصاراوو په شان خپل پیغمبر ته د الوهیت درجه ورکړي او نه دې تفریط کوي چې د یهودو په شان خپل پیغمبر ته اذیت ورسوي.

یا په بل عبارت تاسو مه په افراط سره طغیان کوئ او مه په تفریط سره سرکشي کوئ بلکې په هر حال د شرعي چوکاټ مراعات وکړئ، دا ځکه چې الله ﷻ ستاسو په ټولو اعمالو باندې بینا دی.

۲ـ ای پیغمبره! په تاسو باندې لازمه ده چې پخپله د هر ډول ظلم څخه خانونه وساتئ او هم هغو کسانو ته میلان قدرې هم ونه کړئ کوم چې ظالمان دي، د هغوی سره په هیڅ ډول کومک مه کوئ او د مدحې او توصیف څخه یې خانونه وساتئ؛ بلکې په خانونو کښې داسې حالات څرګند کړئ چې د ورایه معلومه شي چې تاسو د ظالمانو مخالف یاست.

که نه نو تاسو ته به هم اور در ورسیږي، او د اور څخه د بچ کېدلو دپاره به هیڅوک دوست مونده نه کړئ چې د الهي عذاب څخه یا په شفاعت نجات درکړي او یا درسره نصرت وکړي او په زور سره مو تري بچ کړي.

۳ـ ای پیغمبره! د ورځې په طرفونو کښې (سبا او بېګا) او هم د شپې په وختونو کښې خپل لمونځونه ودروه چې دوی ستا پیروي وکړي او خپلو لمونځونو ودرولو ته دوی هم ادامه ورکړي، ترڅو ستا امت په لاندې مطالبو باندې کامیاب شي:

الف: ترڅو د دغو نېکو اعمالو په کولو سره د دوی ګناهونه محوه او نابود شي ځکه چې د نېکیو په مقابل کښې بدۍ او ګناهونه مقاومت نه شي کولی.

ب: لمونځونو ته ادامه ورکول د نصیحت قبلوونکو دپاره ډېر ګټور نصیحت دی ځکه چې د جنایتونو او ګناهونو څخه همدغه لمونځونه مخنیوی کوي او د افراط او تفریط څخه سړی بچ کوي.

۴ـ ای پیغمبره! همدارنګه خپل صبر ته ادامه ورکړه چې امت درپسې اقتداء وکړي او د ښېګڼو خاوندان شي او دا ځکه چې صبر د نېک عملي دپاره یو بنسټ دی او الله ﷻ د نېکانو اجرونه نه ضائع کوي.

توضیحات

۱ـ د ﴿فَٱسْتَقِمْ﴾ په جمله کښې د "اسْتَقِمْ" کلمه د "اسْتِقَامَة" څخه اشتقاقه شوې ده، که څه هم "اسْتِقَامَة" د لارې صفت هم واقع کېږي مګر کله چې د انسان صفت واقع شي نو د دوام او همېشوالي معنی ورکوي[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای پیغمبره! لکه څنګه چې تاته په اوامرو باندې د ادامې هدایت درکړی شوی دی په همغه ډول سره ورباندې قائم اوسه او ادامه ورکړه.

همدا مضمون په لاندې حدیث شریف کښې ډېر ښه منعکس شوی دی چې:

(۱) مفردات الراغب ص۴۳۳

یوه ورځې یوه سړي پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! د اسلام په باره کښې ماته داسې یو جامع هدایت وکړه چې ستا د هدایت څخه وروسته د بل چا څخه پوښتنې ته اړ نه شم. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ»[۱] یعنې: ووایه چې په الله ﷻ مې ایمان راوړی دی، بیا په همدغه حال باندې استقامت وکړه او دائم پرې پاتې شه (ځکه چې استقامت د سعادت دپاره بنسټ دی).

یادونه

۲_ د دې سورت (هود) په سریزه کښې د ﴿ فَاسْتَقِمْ ﴾ په جمله باندې په زړه پورې ړنا اچولې شوې ده چې دا سورت د نبي کریم ﷺ د سپین ږیرې کېدلو ځنګه باعث شو، نو که څوک فرصت لري او هلته مراجعه وکړي او یا په دې مقام کښې خینې اوږده تفاسیر[۲] وګوري نو بده به نه وي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: د ﴿ وَلَا تَرْكَنُوٓا ﴾ کلمه د "رُكُون" څخه اشتقاقه شوې ده، "رُكُون" _لکه "فُسُوق"_ لږ میلان ته ویل کېږي[۳]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ظالمانو ته د هر لږ میلان هم مه کوئ چې د دوزخ په اور کښې به واچولی شئ.

نو پوښتنه دا ده چې ایا د ظالمانو سره معامله کول (اخستل او خرڅول) جواز لري؟ حال دا چې یوه معامله هم د ادنی (لږ) میلان څخه نه شي خالي کېدلی. په دې باندې علاوه، پخپله نبي کریم ﷺ هم د کفارو سره په معاملاتو کښې اشتراک کړی وه، لکه چې د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په داسې حال کښې وفات شو چې: «وَدِرْعُهُ رَهْنٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ»[۴] او خپله زغره یې د یوه یهودي سره ګرو ایښې وه (البته) په دېرش پیمانو وربشو کښې (چې د کور دپاره یې پېرودلې وې)؟

مونږ وایو چې: "رُكُون" د مطلق میلان څخه عبارت نه دی چې معاملاتو ته هم شامل شي بلکې "رُكُون" د هغه میلان څخه عبارت دی چې مینه او محبت ورسره ملګری وي او د اطمنان او اعتماد باعث ګرځېدلی وي[۵]. نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: ای مؤمنانو په ظالمانو باندې اعتماد مه کوئ او پرې مطمئن کېږئ مه، او هم یې رازدار مه جوړوئ چې اسرار ورته څرګند کړئ او په کارونو کښې ورسره مشورې وکړئ.

په دې باندې علاوه، ظالم ته میلان کول جوازلري مګر هله چې هغه د ظالم په حیث ملحوظ کړی شي. یا په بل عبارت: چې د هغه ظلم د چا خوښ شي او د هغه په ظلم باندې راضي شي. او

---

[۱] مسند احمد بن حنبل ج۷ ص ۱۱۰
[۲] روح المعاني ج۱۲ ص۱۵۲
[۳] تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۳۳
[۴] سنن ابن ماجه ص۱۷۶
[۵] لسان العرب ج۱۲ ص۱۸۵؛ تفسیر المنار ج۱۲ ص ۱۷۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۶۶

پوره څرګنده ده چې معاملات (راکړه ورکړه) خو ورسره د شخص په حیث صورت نیسي او بس

همدغه مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الإِسْلَامِ»[۱] یعني هرڅوک چې د یوه ظالم سره د دې دپاره روان شي چې هغه ته قوت ورکړي حال دا چې پوهېږي چې یقیناً هغه ظالم دی، نو دا (سړی) د اسلام څخه بهر شو (دا کار د مسلمانانو کار نه دی).

په سفیان الثوري باندې دې الله ﷻ خپل رحمت ورنازل کړي چې یوه سړي ته یې څومره ښه جواب ورکړ البته کله چې هغه ترې پوښتنه وکړه چې: زه ظالمانو ته جامې ګنډم (زه پوهېږم چې دوی ظالمان دي او دا ډول کومک ورسره کوم) نو ایا زه د هغو کسانو څخه شمېرل کېږم چې ظالمانو ته یې میلان کړی وي؟

نوموړي ورته وویلې چې په دغه صورت کښې ته پخپله ظالم یې، او ظالمانو ته د میلان کوونکو څخه هغه څوک شمېرل کېږي چې په تا باندې ستن او تار خرڅوي[۲].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي: د ﴿إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ په جمله کښې د ﴿ظَلَمُوا﴾ کلمه د ظلم څخه اشتقاقه شوې ده، او د ظلم اطلاق لکه څنګه چې په کفر او شرک باندې کېږي همدارنګه هرې یوې ګناه ته هم ظلم ویلی شي؛ نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې ظلم په کومه معنی سره دی؟

مونږ وایو چې: د ځینو علماوو کرامو نظر دا دی چې دلته د ظلم څخه کفر او شرک مراد دی[۳] دا څکه چې بحث په کفارو کښې راروان دی او وعید هم ډېر شدید ښودلی شوی دی چې د کفارو سره ښه مناسبت لري. او په دې باندې علاوه په قرآن کریم کښې څه نور ایتونه شته چې همدې مضمون ته اشاره کوي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ﴾ [آل عمران:۲۸] یعني هرڅوک چې د کفارو سره موالات او د زړه مینه او محبت وساتي چې په کارونو کښې ورسره مشورې کوي اوتوقیر او تعظیم یې کوي نو دغه سړی د الله ﷻ سره چندان دوستي نه لري او دوستي یې چندان دوستي نه ده (زیات تفصیل یې هملته تېر شوی دی، لله الحمد).

مګر مونږ ته بهتر برېښي چې په دې مقام کښې به د کفارو د رکون (میلان) څخه په عبارة النص باندې مونږ منعه کړی شوي یاستو او د عاصیانو په عدم رکون (عدم میلان) باندې به راته په اشارة النص سره توصیه شوې وي. نو مونږ ته په کار دي چې نه کافر ته (من حیث کافر) او نه عاصي مؤمن ته (من حیث عاصي) رکون او میلان وکړو.

---

(۱) شعب الإیمان للبیهقي ج ۶ ص ۱۲۲
(۲) روح المعاني ج ۱۲ ص ۱۵۴
(۳) تفسیر الطبري ج ۱۲ ص ۱۲۶

ایا پنځه واړه لمونځونه مطلب دي؟

۵ـ علماوو کرامو د دې جملې څخه چې: ﴿ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ﴾ د لمونځونو وختونو استخراج کړی دی او متعدد اقوال یې پکښې کړي دي[۱]، لاندې ځو مثالونه یې ولولئ:

الف: د ورځې دوه طرفونه د سبا او مازدیګر څخه عبارت دي او د ﴿ زُلَفًا ﴾ کلمه د ماښام او ماسخوتن وختونو ته اشاره ده[۲]، نو په دې قول باندې په ایت شریف کښې د ماسپښین وخت ته کومه لفظي اشاره نه ده شوې.

ب: دوه طرفه د سبا او ماښام د لمونځونو څخه کنایه دی او ﴿ زُلَفًا ﴾ د ماسخوتن د وخت څخه کنایه دی[۳]. نو په دې قول باندې په ایت شریف کښې د ماسپښین او مازدیګر دواړو وختونو ذکر نشته.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې د ورځې دوه طرفونه به د سبا او مازدیګر څخه عبارت وي او ﴿ زُلَفًا ﴾ به د ماښام او ماسخوتن دوه لمونځونو ته اشاره وي، او دا ځکه چې:

اول: د ورځې دوه طرفونه په ورځ کښې شامل دي. نو څرنګه چې شرعي ورځ د سپېده داغ څخه پیل کېږي او د لمر په پرېوتلو باندې اختتام مومي نو پوره واضحه ده چې د ورځې په اولني طرف کښې د سهار لمونځ واقع دی او په وروستني طرف کښې یې د مازدیګر لمونځ موقعیت لري.

دوهم: د "زُلَف" کلمه د "زلفة" جمعه ده او "زلفة" د شپې د وختونو څخه اولنیو وختونو ته ویل کېږي کوم چې ورځې ته نژدې دي[۴] او پوره واضحه ده چې ماښام خو د ورځې سره ډېر نژدې دی حتی چې د دواړو په منځکښې فاصل نشته، او ماسخوتن هم د ورځې څخه دومره ډېر لرې نه دی فقط د ماښام د لمانځه وخت یې په منځکښې فاصل واقع شوی دی او بس.

نو زمونږ په فکر په ایت شریف کښې په څلورو لمونځونو باندې صراحت کړی شوی دی او په پنځم لمانځه (مازسپښین) باندې صراحت نشته، لکه څنګه چې د تهجدو په لمونځونو او په وترو باندې صراحت نه دی شوی مګر د اشاراتو څخه نه دي وتلي.

دا د یوه پلوه، او د بله پلوه که د ﴿ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ ﴾ څخه د ورځې دوه برخې اراده کړی شي چې د غرمې څخه وړاندې یوه برخه شي او د غرمې څخه وروسته بله برخه وګڼل شي، نو په اولني طرف کښې به د سهار لمانځه ته اشاره وي او په دوهم طرف به ماسپښین او مازدیګر دواړو لمونځونو ته شامل شي او بالآخره په ﴿ زُلَفًا ﴾ کښې به د ماښام او ماسخوتن دواړه لمونځونه شمولیت ولري؛ نو په دې تقدیر به په پنځو واړو لمونځونو باندې په ایت شریف کښې صراحت شوی وي، والله ﷻ أعلم.

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۶۹
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۲۲۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۱۵۶
(۳) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱۲۹
(۴) لسان العرب ج۹ ص۱۳۸

اذهاب څه معنی؟

۶_ د «يُذْهِبْنَ» کلمه د "اذهاب" څخه اشتقاق شوې ده، "اذهاب" د بېلو معنی ورکوي نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې ګناهونه د نېکيو په سبب باندې د منځه ورل کېږي او محوه کېږي يا په بل عبارت کوم عذاب چې يوه ګنهګار ته د ګناهونو په سبب باندې متوجه وي هغه د نېکيو په سبب باندې د منځه ورل کېږي او د خطر څخه يې سړی بچ کېږي

د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

الف: يوه ورځې نبي کريم ﷺ ابو ذر ﷺ ته خطاب وکړ چې: «اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»[۱] يعنې د الله ﷻ څخه ودار شه هر چرته چې يې، او په بدۍ پسې وروسته نېکي وکړه چې محوه يې کړي او (بالآخره) د خلکو سره په نېک خوی سره ګذاره کوه.

ب. د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې يوه سړي د يوې پردۍ زنانه څخه ناجائزه مچو اخستې وه نو نبي کريم ﷺ ته ورغی او پوښتنه يې ترې وکړه چې: ای د الله رسوله! د دغې ګناه کفاره به څه شی وي؟ نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ چې: ﴿ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ تر آخره پورې. نو نوموړي سړي بيا پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ايا دغه (په لمنځونو باندې د ګناه محوه کېدل) يوازې زما دپاره دي او که دغه د ټولو خلکو دپاره دي؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَكَ وَلِمَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي»[۲] يعنې: دا ستا دپاره هم دی او زما د امت څخه د هغه چا دپاره هم دی چې په همدغه ايت باندې عمل وکړي.

ج: نبي کريم ﷺ يوه ورځې خپل صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې که ستاسو د کوم يوه د کور د دروازې ترڅنګ يوه وياله روانه وي او په هغې کښې پنځه وخته غسل وکړي نو تاسو څه وايئ چې د هغه د خيرو څخه به څه پاتې شي؟ ټولو صحابه وو کرامو ﷺ په يوه خوله جواب ورکړ چې د دغسې سړي په بدن باندې به هيڅ خيري پاتې نه شي. نو بيا نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «فَذَلِكَ مِثْلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللهُ بِهَا الْخَطَايَا»[۳] يعنې: نو دغه يوه وياله د پنځو لمونځونو مثال دی چې الله ﷻ پرې (د ګناهګار څخه) ګناهونه محوه کوي.

يادونه

۷_ که د چا اوږده بحث ته حوصله نه تنګېږي نو خپنو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي چې د ګناهونو د محوه کېدلو ډېر احاديث يې راغونډ کړي دي[۴] او ښه اوږد تحقيقي بحث يې پکښې کړی دی[۵] الله ﷻ دې اجرونه ورکړي، خو مونږ ورباندې لاندې معلومات وراضافه کوو:

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۳؛ صحيح مسلم ج۲ ص۳۵۸

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۷۶

(۴) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۶۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۴۸۱

(۵) روح المعاني ج۱۲ ص۱۵۷

د عذاب څخه د خلاصون اسباب

۸_ ځینو علماء کرامو هغه ټول اسباب راغونډ کړي دي په کومو سره چې ګناهونه د منځه ځي او سړی وړباندې د عذاب څخه خلاصون مومي او ترې بچ کېږي[1] هغه دا چې:

الف: څوک چې د ګناه څخه توبه تائب شي، برابره خبره ده چې وړه ګناه وي او که لویه.

ب: څوک چې د الله ﷻ مغفرت غواړي او استغفار يې قبول شي.

ج: څوک چې د ګناهونو په تعقيب حسنات او نېک کارونه وکړي.

د: چې په چا باندې په دنیا کښې مصیبتونه ورنازل شي او صبر پرې وکړي.

هـ: د ځينو ګناهګارانو دپاره د قبر عذاب هم د ګناه د محوه کېدلو سبب ګرځي، لکه چې په یوه حدیث کښې يې مثال ته اشاره شوې ده[2].

و: هغه څوک چې بل مؤمن ورته دعاء وکړي او مغفرت ورته وغواړي.

ز: کله چې یوه مړي ته د ژوندیو د پلوه د ځينو عبادتونو ثوابونه ور اهداء (سوغات) کړی شي. یا يې پخپله داسې جاري صدقات پرېښې وي چې د مرګ څخه وروسته يې خلکو ته ګټه رسېږي، لکه جومات جوړول او یا تصنیف او تالیف کول او یا نور.

ح: د قیامت د ورځې سختۍ هم د مؤمنانو دپاره د ګناهونو د محوه کېدلو سبب جوړېږي، (څه لرې نه ده چې د ځنکدن سختۍ هم په همدې ورقیاس کړی شي).

ط: څوک چې د "صراط" د پله په تېرېدلو کښې په زحمت شي او یا ترې د تېرېدلو څخه وروسته د بل پله په سر انتقام واخستل شي، همدې موضوع پورې څه مربوط وضاحت د [مریم: ۷۱_۷۲] ایتونو لاندې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

ي: چا ته چې شفاعت کوونکی شفاعت وکړي او شفاعت يې الله ﷻ قبول کړي.

یا: چا ته چې الله ﷻ بدون د توبې او بې د ذکرو شوو اسبابو عفوه وکړي.

اللهم إنا نسألك العفو والعافية في الدنيا والآخرة.

﴿فَلَوْلَا كَانَ مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا۟ بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَآ أُتْرِفُوا۟ فِيهِ وَكَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ

(۱) شرح العقيدة الطحاوية ص۴۵۱

(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۵

وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

[۱۱۶] نو ستاسو څخه وړاندې د پخوانیو زمانو (د خلکو) څخه ولې د خیر خاوندان نه وه، چې په ځمکه کښې یې د فساد مخنیوی کړی وی (او هغوی یې د هلاک څخه ژغورلي وی).

(د خیر خاوندان نه وه) مگر لږ (وړه ډله. دا وړه ډله) د هغه چا څخه عبارت ده چاته چې: هغوی د جملې څخه مونږ نجات ورکړی وه.

نو (دغې وړې ډلې په غیر موثرانه توګه د فساد مخنیوی کاوه) او هغو کسانو چې ظلم (او کفر غوره کړی وه) د هغه شي پیروی، ته ادامه ورکوله په کوم شي کښې چې دوی اسوده جوړ کړی شوي وه. او د دوی (اکثریت) جنایتکاران وه (نو ځکه مونږ پوپنا کړه).

[۱۱۷] او (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ (بالکل) داسې نه دی چې د ښارونو (خلک) په ظلم سره (بدون د سببه) هلاک کړي حال دا چې د ښارونو خاوندان (اوسېدونکي) مصلحان (او نیکان) وي.

[۱۱۸] او که چرته (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ اراده کړې وی نو ټول خلک به یې یو ټولګی (په دین باندې متفق) ګرځولي وی او دوی به همېشه اختلاف کوونکي وي (چې د امتحان لاندې واقع شي).

[۱۱۹] مگر هغه څوک به (اختلاف کوونکي نه وي) په چا باندې چې ستا رب ﷻ رحم کړی وي (او توفیق یې ورکړی وي).

او ستا رب ﷻ دوی (ټول خلک) د همدغه (امتحان) دپاره پیدا کړي دي (چې په اختلاف کښې پټ دي).

او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ خبره تمامه شوې (فیصله شوې) ده چې هرومرو (خامخا) به زه دوزخ د پیریانو او خلکو (انسانانو) د جملې څخه په ټولو (کفارو) باندې ډک کړم (چې یهود او نصارا به هم ترې نجات مونده نه کړي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ هغه ارشادات نازل کړي وه چې لازم حیثیت یې لاره او په شخصي اصلاحاتو پورې یې اړه درلوده، او په دې ایتونو کښې هغو ارشاداتو ته اشاره شوې ده چې متعدي حیثیت لري او د نورو په اصطلاحاتو پورې ارتباط نیسي. نو حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! برسېره پر دې چې تاسو د خپلو ځانونو د اصلاح دپاره ذکر شوي ارشادات په نظر کښې لرئ د نورو خلکو اصلاحات هم د نظره مه غورزوئ. نو تاسو ته په کار دي چې په همدې ارتباط لاندې توصیو ته متوجه شئ:

۱ ـ د پخوانیو کافرو قومونو د هلاکت عمده وجه دا وه چې په هغوی کښې داسې یوه قوي ډله

مونده نه شوه چې عام خلک یې د فسادونو څخه منعه کړي وی او د هغوی د فساد مخه یې نیولې وی.

هو! په هغوی کښې وړې-وړې ډلې د دعوت الی الله دپاره موجودې وې چې په سر کښې به یې د وخت پیغمبر واقع وه مګر دوی به د خپلې کمزورۍ د کبله نه شو کولی چې د عمومي فساد مخنیوی وکړي او د ظالمانو لاسونه ونیسي چې په خپله اسودګۍ باندې ونه غولېږي او د الله ﷻ د عذاب څخه وډار شي.

۲ـ نو نتیجه به دا شوه چې مونږ به ذکر شوې وړې ډلې ته -چې د فساد په مخنیوي کښې به مشغوله وه- نجات ورکړ او مجرمان به مو پوپنا کړه (چې څو مثالونه یې په همدې سورت کښې مخکښې تېر شوي دي).

۳ـ نو تاسو کوښښ وکړئ چې د دعوت الی الله دپاره ښه قوي ډله ولرئ ترڅو د فسادونو مخنیوی وکړي او په همدې کار کښې مصروفه وي نو الله ﷻ به په تاسو باندې مهلک عذاب نه درنازلوي او د خپل غضب څخه به نجات درکړي. او دا ځکه چې ای پیغمبره! ستا رب ﷻ داسې نه دی چې ښارونه وران کړي او اوسېدونکي یې تباه کړي حال دا چې دوی د تباه کولو لایق نه وي جوړ شوي یا په بل عبارت: ای پیغمبره! ستا رب ﷻ په خپلو بندګانو باندې تېری او ظلم نه کوي.

همدارنګه (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ هغه ښارونه هم نه تباه کوي چې په هغو کښې یوه مقتدره ډله موجوده وي چې دعوت الی الله ته ادامه ورکوي او څوک یې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

۴ـ ای پیغمبره! دغسې یوې قوي ډلې ته په هره زمانه کښې ضرورت شته دی چې د فسادونو مخه ونیسي، ځکه چې الله ﷻ انسان ته د ښو او بدو دواړو استعدادونه ورکړي دي ترڅو د امتحان لاندې واقع شي او د دغو دواړو استعدادونو غوښتنه دا ده چې ټول خلک په حق باندې اتفاق نه کوي او د همېشه دپاره به په هره یوه ټولنه کښې ضرور داسې خلک موجودیت لري چې د اهل الحق څخه به اختلاف کوي. هو! دا بېله خبره ده چې په چا باندې الله ﷻ خپل رحم او مهرباني وکړي او د اختلاف څخه یې په څنګ وساتي (او د اتفاق توفیق ورکړي).

۵ـ ای پیغمبره! که ستا رب ﷻ اراده کړې وی چې ټول خلک متفق او متحد کړي نو دا کار به یې کړی وی او ټول خلک به یې په لاندې دوه وو وجو باندې یو ټولګی جوړ کړي وی:

الف: یا به یې د ټولو څخه د بدیو استعداد اخستی وی او یوازې د نېکیو استعداد به یې ورته پرېښی وی نو ټولو به په اسلام باندې اتفاق کړی وی، مګر په دې صورت کښې به د انسانانو څخه پرښتې جوړې شوې وی او کوم حکمت چې د انسان په پیدایښت کښې مرموز دی هغه به نه وی پوره شوی.

ب: یا به یې ټول انسانان جبراً په اسلام متفق کړي وی او ټول به یې د مجبوروونکو معجزاتو په نزول سره ایمان راوړلو ته مضطر (مجبور) کړي وی. مګر په دې صورت کښې به د دوی ایمان اختیاري ایمان نه وی بلکې اکراهي ایمان به وی او د اکراه ایمان د الله ﷻ په نزد مقبولیت نه لري.

خو دا کار الله ﷻ ونه کړ ځکه چې په دې صورت کښې د امتحان او ازمېښت دروازه بندېده، حال دا چې الله ﷻ خو انسانان د همدې اختلاف (همدې امتحان) دپاره پیدا کړي دي.

۶_ د همدې کبله ستا د رب ﷻ په نزد دا خبره نه بدلېدونکې او فیصله ده چې زه به ضرور هرومرو د پېریانو او انسانانو (جنایتکارانو) څخه دوزخ ډکوم البته څوک چې په امتحان کښې ناکام ګرځېدلي دي، او بالمقابل څوک چې په امتحان کښې کامیاب دي نو هغوی ته به جنتونه او انعامونه ورکوم.

۷_ لنډه دا چې په هره جامعه کښې د یوې اصلاحي مقتدرې ډلې موجودیت ته ضرورت شته دی نو تاسو زیار وباسئ چې دغسې ډله په تاسو کښې موجودیت ولري ترڅو په دنیا او آخرت کښې د الله ﷻ د عذاب څخه نجات مونده کړئ.

توضیحات

۱_ ذکر شوی لومړنی ایت شریف نبي کریم ﷺ په ډېرو احادیثو کښې ډېر ښه تفسیر کړی دی، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: د نبي کریم ﷺ د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې کله بني اسرائیل په جنایتونو کښې ولوېدل نو علماوو د مناهیوو څخه منعه کړه خو هغوی منعه نه شوه (ترڅو چې علماوو خپله فریضه اداء کوله د الله ﷻ لعنت هم وریاندې نه وو نازل شوی) خو کله چې علماوو خپلې وظیفې ته شا کړه او د جنایتکارانو سره په جنایتونو کښې شریک شوه او خوراک او څښاک یې ورسره په ګډه پیل کړ نو الله ﷻ د هغوی زړونه یو په بل ووهل او د الهي لعنت لاندې واقع شوه[۱].

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «اِنَّ النَّاسَ اِذَا رَأَوُا الْمُنْكَرَ لَا يُغَيِّرُوْنَهُ اَوْشَكَ اَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابِهِ»[۲] یعنې: یقیناً کله چې خلک (په خپل منځکښې) منکرات (غیر شرعي) کارونه وګوري نو تغیر ورنه کړي (مخه یې ونه نیسي) نو نژدې ده چې الله ﷻ دوی ټولو ته خپل عذاب ورشامل کړي (او ټول پرې اخته کړي).

بَقِيَّة څه معنی؟

۲_ په ﴿ أُولُوا بَقِيَّةٍ ﴾ کښې د ﴿ بَقِيَّةٍ ﴾ دپاره علماوو کرامو ډېر تفسیرونه کړي دي، لکه: دین، عقل، طاعت، او فضل[۳]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې به د ﴿ بَقِيَّةٍ ﴾ د کلمې څخه هغه ټول صفات مطلب وي د کومو چې اثار تر ډېره وخته پورې باقي پاتې کېږي او خلکو ته یې ډېره ګټه رسېږي، لکه: عقل، علم، ذکاوت، اخلاص، نېک نیتي او داسې نور.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۸۹
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۱۳۱

بو د معنی حاصل به بې داسې را وخېژي چې په پخوانیو هلاکو شوو قومونو کښې ولې داسې بولکې پیدا نه شو چې هغوی د ذکرو شوو صفاتو خاوندان وی او خپل قوم ته يې په دعوت الی الله سره د هلاکت څخه نجات ورکړی وی او تر ډېره وخته پورې يې پکښې د خیر رسونې اثار باقي پرېښې وی.

لوط ﷺ په خپل وخت کښې د هغه ځا څخه کوم چې ذکر شوي صفات ولري د ﴿ رَّشِيدٌ ﴾ په کلمه باندې تعبیر کړی دی چې ﴿ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴾ [هود ۷۸] یعنې ای زما قومه ایا ستاسو د جملې څخه يو سړی هم داسې نشته چې څه عقل او پوهه او هم څه اخلاص او نېک نیتي ولري او زما سره ستاسو په مخنیوي کښې کومک وکړي

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په ﴿ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴾ کښې خو د ﴿ مُصْلِحُونَ ﴾ کلمه د اصلاح څخه اشتقاقه شوې ده، پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې د اصلاح څخه کوم یو صفت مطلب دی چې د يو قوم دپاره د عذاب څخه د نجات سبب ګرځي؟

مونږ وایو چې مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د همدغه ایت شریف مضمون په لاندې درې ډولونو باندې اخستی دی:

الف. الله ﷻ د ځمکې اوسېدونکي کفار یوازې تنها په کفر باندې نه هلاکوي او بیخ يې نه وباسي ترڅو چې د کفر سره په معاملاتو کښې فسادونه هم ضمیمه کړي[1] لکه څنګه چې د لوط ﷺ قوم د کفر سره شنیع معروف عمل ضمیمه کړی وه او د مدین ښاریانو برسېره په کفر باندې په تله او پیمانه کښې د کمبود کولو هم مرتکب شوي وه.

ب. الله ﷻ د ښارونو خلک د هغه وخته پورې نه پوپنا کوي او عمومي عذاب وربانديې نه ورنازلوي (که څه هم دوی کفار او مشرکان وي) ترڅو چې په دوی کښې مصلحان او خیرخواه خلک موجودیت لري[2] چې د همدوی څخه په وراندې ایت کښې په ﴿ أُولُوا بَقِيَّةٍ ﴾ سره تعبیر کړی شوي وه.

البته کله چې د مصلحې ډلې د دعوت الی الله په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی او خباثت اوج (لوړې درجې) ته نه وي رسېدلی، لکه چې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې: ایا مونږ به په داسې وخت کښې هم هلاکېږو (د هلاک خطر مو شته دی) چې په مونږ کښې صالحان موجودیت ولري؟! نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ»[3] هو! کله چې خباثت (فسق فجور) ډېر شي.

---

(۱) تفسیر الطبري ج ۱۲ ص ۱۴۰
(۲) تفسیر ابي السعود ج ۴ ص ۲۴۸
(۳) صحیح البخاري ج ۲ ص ۱۰۴۶

همدې تفسیر ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ﴾ [الأنفال ۳۳] يعني: اى پيغمبره! الله ﷻ داسې نه دی چې دوی معذب کړي حال دا چې ته په دوی کښې موجوديت ولرې.

ج: الله ﷻ په ښاريانو باندې ظلم او تېرى نه کوي چې دوى د پوښنا کولو مستحق نه وي خو د دې سره-سره د ټولو ښځ وباسي او عمومي عذاب ورباندې ورنازل کړي[1].

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِى ٱلْقُرَىٰٓ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَٰلِمُونَ ﴾ [القصص: ۵۹] يعني: او مونږ د ښارونو هلاکوونکي نه ياستو مگر هله چې اوسېدونکي يې ظالمان وي (او په کفر او شرک باندې کلک وي).

مونږ ته وروستنی (درېيم) تفسير د مقام سره ښه مناسب ښکاري چې له يوه پلوه د ايت شريف څخه بې تکلفه سړي ته ذهن ته ورځي او له بله پلوه ورته د "الْقَصَصْ" په ذکر شوي ايت کښې په صراحت سره اشاره شوې ده، او د قرآن کريم ځينې ايتونه خو ځينې نور تفسيروي.

"ذلک" څه شي ته اشاره ده؟

۴ـ د ﴿ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ په جمله کښې د "ذَٰلِكَ" د کلمې د مشار اليه په باره کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[2] خو کوم شی چې مونږ ته په زړه پورې برېښي هغه دا دی چې: په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه امتحان ته اشاره ده چې د ﴿ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴾ جمله ورباندې دلالت کوي. دا څکه چې که د انسان په خلقت کښې امتحان نه وی نو د اختلاف کولو استعداد به هم نه وی ورکړی شوی. د همدې کبله ذکره شوې جمله په ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ ﴾ الآية سره تعقيبه شوه او په امتحان کښې د ناکامانو انجام وټاکلی شو.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د تاکيد کلمات خو د احتمال د مخنيوي دپاره استعمالېږي، او پوره واضحه ده چې الله ﷻ به په جنايتکارانو (پېريانو او انسانانو) باندې دوزخ ډکوي؛ نو پوښتنه دا ده چې په ﴿ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾ کښې د ﴿ أَجْمَعِينَ ﴾ کلمه د کوم احتمال د مخنيوي دپاره نازله شوې ده؟

مونږ وايو چې: دغه کلمه ـ والله ﷻ أعلم ـ د دې دپاره نازله شوې ده چې د يهودو او د نصاراوو عقيده رد کړي. دغه دواړه ډلې هره يوه، عقيده لري چې زمونږ دپاره جنت دی او دوزخ د نورو خلکو دپاره جوړ شوی دی، لکه چې پوره بيان يې د [البقرة: ۸۰ـ۱۱۱] ايتونو لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۲۳۹

(۲) زاد المسير ج۴ ص۱۳۹؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۱۸۲.

﴿وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ
وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا
عَٰمِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ
ٱلْأَمْرُ كُلُّهُۥ فَٱعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾﴾

[۱۲۰] او د پیغمبرانو علیهم‌السلام د خبرونو څخه هر یو خبر (چې ته ورته ضرورت لرې هغه) مونږ په تا باندې بیانوو (یا په بل عبارت) هغه خبر په کوم باندې چې مونږ ستا (مبارک) زړه قوي کوو (او حوصله دې پرې زیاتوو د هغه په نزول کښې مونږ قصور نه کوو).

او (همدا وجه ده چې) تاته په دغه سورت (یا په دغو خبرونو) کښې حق (د حقائقو بیان) درغی (درنازل شو) او (هم درباندې) د مؤمنانو دپاره وعظ او نصیحت (قرائت کړې شو).

[۱۲۱] او (اې پیغمبره!) هغو کسانو ته ووایه چې (په تا باندې) ایمان نه راوړي (او حقائقوته په دقیق نظر نه ګوري چې): تاسو په خپل حال (یا خپله طریقه) باندې عمل وکړئ، یقیناً مونږ (هم په خپله طریقه باندې) عمل کوونکي یاستو.

[۱۲۲] او تاسو هم (خپل انجام ته) انتظار وکړئ، یقیناً مونږ (هم خپل انجام ته) انتظار کوونکي یاستو.

[۱۲۳] او د اسمانونو او ځمکو غیوب (غیبي شیان) فقط په الله ﷻ پورې مختص دي (یوازې همدی ﷻ پرې علم لري او بس) او (هم) خاص همده ﷻ ته (د بندګانو) ټول کارونه (د فیصلې دپاره) ورګرځولی کېږي.

نو (اې پیغمبره!) خاص د همده ﷻ عبادت وکړه (شریک ورسره مه دروه) او خاص په همده ﷻ باندې توکل (او اعتماد) وکړه.

او (اې پیغمبره!) ستا رب ﷻ د هغو (کارونو) څخه ناخبر نه دی چې تاسو یې (روزمره) کوئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د همدې سورت په مضامینو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده او نبي کریم ﷺ څینو مهمو نکاتو ته متوجه کړی شوی دی چې حاصل یې داسې راوځي:

اې پیغمبره! څرنګه چې په تا باندې د ډېرو پیغمبرانو علیهم‌السلام حالات درنازل کړی شوه او په ډېرو اسرارو باندې مطلع کړی شوې نو اوس په آخر کښې لاندې نکاتو ته متوجه شه:

۱- اې پیغمبره! که څه همه ستا څخه وړاندې زښت ډېر پیغمبران تېر شوي دي او په هغوی باندې د دعوت الی الله په دوران کښې مختلف حالات وړغلي دي، مګر د هغوی د حالاتو هغه

برخې مونږ په تا باندې درنازلوو کومو ته چې ته اړتیا لرې او ستا مبارک زړه ورباندې اطمنان مونده کوي (د اضطراب څخه پرې بچ کېږي).

۲ـ نو که څه هم د پیغمبرانو علیهم السلام په خبرونو کښې به مشرکان اشتباهګانې وکړي خو نه به دغو اشتباهګانو باندې هم بې حوصلې کېږه مه. او دا ځکه کوم خبرونه چې تاته د الله ﷻ د پلوه درغلي دي همدغه حق او د واقع سره مطابق دي او د اشتباه د واقع کېدلو دپاره لایق نه دي.

۳ـ په دې باندې علاوه، چې د پخوانیو پیغمبرانو په حالاتو کښې تاته اطمنان زیاتېږي، مؤمنانو ته هم پکښې لاندې ګټې شته دي:

الف: ذکر شوي حالات د دوی دپاره وعظ دی، باید چې دوی د الله ﷻ څخه وډار شي چې ستا سره هغه کړنلاره خپله نه کړي کومه چې ځینو پخوانیو قومونو د خپلو پیغمبرانو سره خپله کړې وه. هسې نه چې دوی هم د هغه عذاب سره مخامخ شي د کوم سره چې هغوی مخامخ شوي وه.

ب: همدارنګه ذکر شوي حالات ستا د امت دپاره عمومًا او د مؤمنانو دپاره خصوصًا د پند او نصیحت او هم د عبرت دپاره د یادښت ډېر ښه ګټور منابع دي.

۴ـ ای پیغمبره! کله چې تا په خپل امت باندې د پخوانیو قومونو حالات قرائت کړه چې ترڅو دوی ترې عبرت واخلي نو بیا ورته ووایه چې: اوس نو تاسو هم په خپله طریقه باندې عمل وکړئ او خپله تګلاره (خط السیر) تعقیب کړئ، مونږ هم خپله تګلاره تعقیبوو.

۵ـ نو تاسو هم نتایجو ته انتظار وکړئ، مونږ هم ورته انتظار کوونکي یاستو؛ نو وبه ګورو چې ستاسو تګلاره د خیر تګلاره ده او که زمونږ؟، تاسو په سمه لاره باندې روان یاست او که مونږ؟، ستاسو په کړو وړو کښې ښېګڼې نغښتې دي او که زمونږ؟.

۶ـ ای پیغمبره! د ذکرو شوو مطالبو د قرائت څخه وروسته ځکه خپلو دعوتي امتیانو ته په انتظار باندې توصیه وکړه چې:

الف: د اسمانونو او ځمکو په غیبي واقعاتو باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي، اما دوی به ورباندې په هغه وخت کښې پوه شي چې کله ستا غیبي اطلاعات تحقق ومومي مګر هغه به داسې وخت وي چې دوی ته به د ایمان راوړل او باور کول څه ګټه ونه شي رسولی.

ب: همدارنګه خاص الله ﷻ ته د ټولو کارونو بېرته ورګرځېدل دي او ټولې فیصلې په همده ﷻ پورې اختصاص لري چې هیڅ کار او هیڅ شی د ده ﷻ د ارادې څخه وتلی نه شي او نه ترې بچ کېدلی شي.

۷ـ نو ای پیغمبره! په ښه پوره اطمنان سره د الله ﷻ عبادت کوه او خاص په همده ﷻ باندې توکل او اعتماد کوه. دا ځکه چې ستا رب ﷻ د هغه څه څخه غافل نه دی کوم چې تاسو یې کوئ، نو د هرچا سره به مطابق چالږ چلند وکړي او هیڅکله به ستا دښمنانو ته موقع ورنه کړي چې د دعوت الی الله د لارې مخه بنده کړي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَجَآءَكَ فِي هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ ﴾ جمله کښې د ﴿ هَٰذِهِ ﴾ د کلمې په مشار الیه کښې علماوو کرامو[1] متعدد اقوال کړي دي، لاندې څو مثالونه یې ولولی:

الف: د دغې کلمې مشار الیه په ﴿ مِنْ أَنبَآءِ ٱلرُّسُلِ ﴾ کښې د ﴿ أَنبَآءِ ﴾ کلمه ده چې د جماعة په تاویل سره ترې مفرد مونث جوړ شوی دی. یعنې: ای پیغمبره! تاته د پیغمبرانو په قیصو کښې حقائق بیان شوي دي.

ب: په ﴿ هَٰذِهِ ﴾ کلمه کښې دنیا ته اشاره ده چې معناً ذکره ده. یعنې: تاته په دې دنیا کښې داسې مطالب درکړی شوي دي چې سراسري د واقع سره مطابق دي او هیڅ اشتباه پکښې نشته.

ج: په ذکره شوې کلمه باندې همدغه سورت ته اشاره ده ـ چې بحث پکښې روان دی ـ یعنې: ای پیغمبره! لکه څنګه چې د قرآن کریم په نورو سورتونو کښې تاته د الله ﷻ د پلوه حقائق درنازلېږي همدارنګه په دغه سورت کښې چې څه درنازل کړی شوه دا هم ټول حقائق دي او لا نور حقائق به هم درباندې نازل شي.

زمونږ په نظر که څه هم ذکر شوي درېواړه اقوال په اصلي مطلب کښې څه فرق نه لري مګر د عربیت د قواعدو په لحاظ سره دوهم قول کمزوری برېښي چې د "الدُّنْيَا" کلمه وړاندې په صراحت سره نه ده ذکره شوې چې اشاره ورته وکړی شي.

۲ـ د ﴿ وَٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴾ دواړه جملې هغو جملو ته ورته دي په کومو باندې چې شعیب ؑ خپل قوم مخاطب کړی وه چې: ﴿ وَٱرْتَقِبُوٓاْ إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴾ [هود:۹۳].

نو د معنی حاصل یې داسې راوخې چې: ای پیغمبره! ته هم د پخوانیو پیغمبرانو غوندې یو پیغمبر یې، تاسو په اصل نبوت کښې یو تربله څه تفاوت نه لرئ چې ټول د الله ﷻ د پلوه خلکو ته ور استولی شوي یاست، نو هغوی چې کومه کړنلاره د خپلو امتونو سره په دعوت الی الله کښې غوره کړې وه همغه کړنلاره ته هم غوره کړه او د خپلې زمانې کفار په هغه خبره باندې مخاطب کړه په کومه باندې چې شعیب ؑ (خطیب الانبیاء) د خپل وخت کفار مخاطب کړي وه. هغه دا چې: ای کفارو! ما خو تاسو ته حقائق په ډېرو څرګندو کلماتو کښې واضحه کړه، چې اوس هم پرې عقیده نه کوئ نو خپل انجام ته انتظار وکړئ لکه څنګه چې مونږ انتظار کوونکي یاستو.

د الله ﷻ په توفیق د "هود" سورت ترجمه او تفسیر بشپړ شو

۱۳۷۵/۱۲/۱۸ هـ ش.

---

[1] زاد المسیر ج۴ ص۱۳۲

یوسف (۱۲)

سریزه

د دې ډپاره چې د مضامينو په لوستلو کښې ښه بصيرت پيدا شي نو موږ د دې سورت په ترجمه او تفسير باندې د شروع (پيل) کولو څخه وړاندې محترم لوستونکي لاندې ټکو ته متوجه کوو:

۱ـ په دې سورت باندې د يوسف د سورت نوم ايښودل شوی دی، چې عمده مضامين يې د همدغه پيغمبر ﷺ په احوالاتو پورې ارتباط لري، خو د دې سره‌سره د دغه ډول نوم ايښودلو څخه دا مطلب نه دی چې د همدغه پيغمبر ﷺ د حالاتو څخه په غير پکښې د بل شي بيان نشته.

که څه هم د يوسف ﷺ نوم په ټول قرآن کريم کښې اوه ويشت کرته ذکر شوی دی خو يوازې په همدغه سورت کښې يې پنځه ويشت کرته نزول موندلی دی[۱].

۲ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: د دې سورت د ايتونو شمېر يو سلو يوولس (۱۱۱) دی. اتفاقي بلکې اعتمادي خبره دا ده چې دا سورت د هجرت څخه وړاندې په مکه معظمه کښې نازل شوی دی[۲].

ب: د کلماتو شمېر يې يو زر شپږ سوه (۱۶۰۰) دی، او د حرفونو شمېر يې اوه زره يو سلو شپږ شپيته (۷۱۶۶) دی[۳].

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د مکي سورتونو عمده مضامين خو عقايدو پورې ارتباط لري لکه د الله ﷻ توحيد او د نبي کريم ﷺ نبوت او داسې نور، نو پوښتنه دا ده چې ايا دغه سورت د مکي سورتونو په شمېر کښې شمېرل کېږي حال دا چې عمده (مهم) مطالب يې په عقايدو پورې ارتباط نه لري بلکې د يوسف ﷺ د حالاتو بيانول يې مهم مطالب تشکيلوي؟

موږ وايو چې په دې سورت کښې هم ډېر مهم مطالب د عقايدو مسائل دي چې د يوسف ﷺ په حالاتو کښې يې انعکاس موندلی دی، لاندې څو ټکي ولولئ:

الف: د الله ﷻ د ارادې مخنيوی هيڅوک نه شي کولی، د يوسف ﷺ ورونو غوښتل چې د ده څخه هغه عزت واخلي کوم چې ده ته الله ﷻ ورکړې وه نو په همدې غرض باندې يې په کوهي کښې واچاوه او توهين يې کړ، مګر الله ﷻ يوسف ﷺ ته همدغه د توهين کارونه د اعزاز اسباب جوړ کړه او په مصر کښې يې ورته پاچاهي ورکړه.

ب: هغوی يوسف ﷺ بې وطنه کړ او نا بلده وطن ته يې وشاړه خو داسې وخت هم په دوی باندې ورغی چې د يوسف ﷺ په حضور کښې ودرېده او په لوړ اواز سره يې وويلې چې: ﴿ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ﴾ [يوسف ۸۸] يعنى اى معززه (پاچا) موږ ته او زموږ کور کهول ته سخت مصيبت رسېدلی دی او

(۱) المعجم المفهرس لألفاظ القرآن ص ۷۷۳
(۲) روح المعاني ج ۱۲ ص ۱۷۰
(۳) تفسير المظهري ج ۳ ص ۳۷۴

زموږ سره د غلو دانو چندان بدله هم نشته، نو موږ ته پوره پیمانې راکړه اوخیرات را باندې وکړه، یقینًا الله ﷻ خیرات کوونکو ته ښکه جزا ورکوي.

ج: نو که مشرکان په خپله بوت پرستۍ باندې کلک شي او وغواړي چې د اسلام د ترقۍ دپاره د لارې د خنډ جوړ شي، نو دا کار به هیڅکله ونه کړی شي، او د غسې به شرمنده شي لکه څنګه چې د یوسف ﷺ وروڼه د ده ﷺ په حضور کښې خجالت شوه.

د: همدارنګه لکه څنګه چې د یوسف ﷺ وروڼو ته حسد او کینې څه ګټه ونه شوه رسولی همدارنګه به هغه څوک هم په خپل مطلب کښې کامیاب نه شي کوم چې د الله ﷻ د پیغمبر سره حسد کوي او ایمان وربانديې نه راوړي.

ه: همدارنګه په دې قیصه کښې د اسلامي ټولنې او کفري ټولنې (د جاهلیت ټولنې) مقایسې ته خلک متوجه کړی شوي دي، چې د اسلامي ټولنې افراد د یوسف ﷺ غوندې امانتګر او صداقت مند وي او د جاهلیت د ټولنې افراد د زلیخا غوندې چلباز او حیله ګر وي.

نو ټولو کفارو ته په کار دي چې د جاهلي ټولنې څخه تېر شي او اسلامي ټولنه تشکیله کړي او په ایمان باندې خپل خانونه مشرف کړي.

بالآخره په دې سورت کښې هغو دیارلسو خاصیتونو ته اشاره شوې ده کوم چې د یوه رئیس او یوه مشر دپاره ضرور دي. چې ځینې علماوو کرامو[1] راغونډ کړي دي.

د دواړو سورتونو ارتباطونه

۴ـ دا سورت (یوسف) او وړاندینی سورت (هود) د لاندې وجوهو د کبله یو تربله سره ارتباط لري:

الف: هلته د څو پیغمبرانو علیهم السلام هغه حالات بیان شوي وه کوم چې هغوی ته د دعوت الی الله په جریان کښې وړپېښ شوي وه او دلته د مثال په توګه د یوه پیغمبر (یوسف ﷺ) د تربیه کولو او دګناهونو څخه د بچ ساتلو حالاتو ته اشاره شوې ده.

ب: هلته د پیغمبرانو علیهم السلام قیصو ته په اجمالي توګه اشارې شوې وې او دلته دمثال په ډول د یوه پیغمبر یوه قیصه مفصله بیانه شوې ده ترڅو کفار په غوږ باندې ووهلی شي چې نبي کریم ﷺ کولی شي چې د هر یوه پیغمبر قیصه تفصیلواره بیانه کړي، حال دا چې نه یې چرته لیک او لوست کړی دی او نه یې د چا شاګردي کړې ده، نو معلومه شوه چې دا په حقه پیغمبر دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه ترڅو کفار پوه کړی شي چې قرآن کریم معجز کلام دی، که خپل مطالب په لنډه او مجمله توګه بیان کړي هم څوک یې مقابله نه شي کولی او که په مفصله توګه یې ذکر کړي هم ټول خلک یې دمقابلې څخه عاجز دي، نو پوره څرګنده ده چې دا بشري کلام نه دی بلکې د الله ﷻ کلام دی.

ج: هلته د پیغمبرانو علیهم السلام هغه مشکلات واضحه شوي وه کوم چې هغوی ته د اجانبو (پردیو)

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۳۱۰

ځخه وربښن شوي وه او دلته د یوه پیغمبر هغه مشکلات نازل شوي دي کوم چې هغه ته د خپلوانو (وروڼو) د خوا ځخه منځته راغلي وه. ترڅو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته توصیه وکړي چې نه د خپلوانو (قریشو) په اذیتونو باندې خپله حوصله خرابه کړي او نه د پردیو (یهودو او نصاراوو) په اذیتونو باندې بې حوصلې شي.

د. هلته د یعقوب ﷺ ذکر ته اشاره شوې ده چې: ﴿ فَبَشَّرْنَـٰهَا بِإِسْحَـٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَـٰقَ يَعْقُوبَ ﴾ [هود: ۷۱] او په دې سورت کښې د یعقوب ﷺ د اولادې حالات په معجزانه توګه بیان شوي دي.

د دې سورت شان نزول

۵ـ په ټول قرآن کریم کښې یوه قیصه هم دومره مفصله نه ده نازله شوې لکه ځنګه چې د یوسف ﷺ قیصه تفصیلواره نازله شوې ده او ډېرې کوچنۍ-کوچنۍ ځنډې یې هم پکښې ذکرې شوې دي.

علماوو کرامو د دغې قیصې د نازلېدلو په سبب (شأن) کښې لاندې دوه ډوله روایتونه لیکلي دي:

الف: د ځینو روایاتو ځخه معلومېږي چې مسلمانانو د نبي کریم ﷺ ځخه وغوښتل چې دوی ته د پخوانیو تېرو شوو حالاتو ځخه څه شی بیان کړي، نو الله ﷻ دغه سورت نازل کړ او مفصله قیصه یې ورته قرائت کړه[۱].

ب: د ځینو نورو روایتونو[۲] مضمون دا دی چې یهودانو یو ټولګی مکې معظمې ته ولېږه چې هلته یې پخپله د نبي کریم ﷺ ځخه پوښتنه وکړه چې د بني اسرائیلو اصلي ټاټوبی خو د شام او فلسطین ځمکه وه، نو که ته رښتیانی پیغمبر یې دا راته ووایه چې دوی په کومه وجه باندې مصر ته لاړل او هلته یې استوګنه غوره کړه؟

او یا نوموړي ټولګي د مکې معظمې مشرانو ته ذکره شوې پوښتنه تلقین کړه چې د نبي کریم ﷺ ځخه پوښتنه وکړئ چې که ته رښتیا پیغمبر یې نو د هغه سړي قیصه مفصله بیانه کړه کوم چې په شام کښې اوسېده او خپل یو زوی ترې په غلا باندې مصر ته بوتلل شو او نوموړی (د زوی پلار) دومره ډېر ژړا د کبله په سترګو باندې ړوند شو، نو الله ﷻ دغه سورت نازل کړ.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه ډوله روایتونه سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې مسلمانانو به هم نبي کریم ﷺ ته وړاندیز کړی وي او کفارو به هم دغه غوښتنه کړې وي.

شاید چې کفارو به د یوسف ﷺ قیصه د دې دپاره مشخصه غوښتې وي چې په مشرکانو کښې ددغې قیصې ځخه هیڅ معلومات نه درلوده، او دا هم پوره ځرګنده وه چې نبي کریم ﷺ د اهل الکتابو سره ترهغه وخته پورې په هیڅ ډول باندې ارتباط هم نه لاره، نو د دوی ګومان وه چې نبي کریم ﷺ به د ذکرې شوې قیصې د بیان ځخه عاجز شي او مونږ ته به د ده د نبوت ځخه د منکرېدلو په چانس لاس ته راشي.

---

(۱) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۷۴؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۸۲

(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۴۵؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۲؛ تفسیر ابی السعود ج۴ ص۲۵۰

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ۝١ إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ۝٢
نَحۡنُ نَقُصُّ عَلَيۡكَ أَحۡسَنَ ٱلۡقَصَصِ بِمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ وَإِن كُنتَ مِن
قَبۡلِهِۦ لَمِنَ ٱلۡغَٰفِلِينَ ۝٣ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه

[١]

(ای پیغمبره!) دغه (ایتونه چې په تاباندې درنازلېږي) د ځرګند (معجز) کتاب ایتونه دي.

[٢] یقیناً مونږ دا (کتاب په تا باندې) په داسې حال کښې نازل کړی دی چې لوستل کېږي (مکتوبي کتاب نه دی او هم) په عربي ژبه کښې دی (په عجمي ژبه کښې نه دی) شاید چې تاسو يې (په حقانیت کښې) د عقل څخه کار واخلئ.

[٣] مونږ په تا باندې (د یوسف ﷺ قیصه او نور احوالات) څکه په ډېر ښه بیان سره بیانوو چې مونږ تاته دغه قرآن کریم (په حقه سره) وحې کړی دی.

او بې شکه ته د دې وحې (یا قرآن کریم) څخه وړاندې د ناخبرانو د ډلې څخه وې.

ارتباطونه

د وړاندېنې سورت په وروستنیو ایتونو کښې لاندې مضامینو ته اشاره شوې وه چې:

١ـ الله ﷻ په نبي کریم ﷺ باندې د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام څه حالات د دې دپاره نازلوي چې د ده مبارک زړه پرې قوي او حوصله يې زیاته شي ﴿ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ﴾.

٢ـ ترڅو د ذکر شوو حالاتو بیان د مؤمنانو دپاره پند او عبرت جوړ شي او عقاید يې لا قوي شي او د صبر او زغم استعداد پکښې پیاوړی شي ﴿ وَمَوۡعِظَةٞ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾.

٣ـ هلته نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې وه چې خپلې کامیابۍ او د کفارو ناکامۍ ته انتظار وباسئ ﴿ وَٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴾.

٤ـ بالآخره دا خبره نازله شوې وه چې ټول کارونه د الله ﷻ په اختیار کښې دي نو د همده عبادت کوه او په همده ﷻ باندې توکل کوه ﴿ فَٱعۡبُدۡهُ وَتَوَكَّلۡ عَلَيۡهِ ﴾.

په دې سورت (یوسف) کښې د ذکرو شوو څلورو واړو مضامینو عملي صورتونه ښودلی شوي دي چې د نبي کریم ﷺ مبارک زړه پرې قوي شي او مؤمنان ترې پند اوعبرت واخلي او هم پکښې د نېک انجام عملي ښه وښودلی شي او د الله ﷻ د کامل اختیار د څېرې ښه مثال څرګند شي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د مهربان او با رحمه الله ﷻ په نامه باندې لاندې بیان پیل کړه چې:

۱_ کومه قیصه چې ستا ځخه غوښتله کېږي او مونږ اراده کړې ده چې په تا باندې یې قرائت کړو، هغه د همغو حرفونو ځخه ترتیب شوې ده د کومو ځخه چې د خلکو خبرې ترتیب او ترکیب شوې دي، لکه "ا، ل، ر" او داسې نور، مگر اعجاز یې په دومره لوړه درجه کښې دی چې که پیریان او انسانان ټول سره لاسونه یو کړي هم بالمثل کلام ترې نه شي ترکیب کولی او ټول یې د مقابلې ځخه عاجز دي

۲_ یا په بل عبارت: ذکره شوې قیصه د داسې ایتونو په قالب کښې اچولی شوې ده چې هغه د څرگند کتاب ایتونه دي، دا کتاب خپل خان پخپله ثابتوي چې دا حقاني کتاب دی، او د وحې په سلسلې سره تاته در رسېدلی دی.

۳_ نو ای پیغمبره! د همدې کبله (چې خپل خان پخپله ثابتوي) مونږ وایو چې دا کتاب لاندې صفات لري:

الف: د دې کتاب نزول د تورات غوندې تحریري شکل نه لري بلکې د لوست په شکل په تا باندې په مناسبو مواقعو کښې ټوټه-ټوټه نازل شوی دی ترڅو پرې ته خپل ضروریات په اسانۍ سره پوره کړی شي، مگر کله چې اختتام ته ورسېد نو بیا به ترې تحریري کتاب جوړ شي.

ب: که څه هم مونږ کولی شو چې دا کتاب مو په عجمي حروفو کښې درنازل کړی وی، خو په دې تقدیر به ورباندې ستا قوم (قریش) نه وی پوهېدلي او که بالفرض په مضامینو باندې یې پوه شوي وی هم نو د باور د نه کولو دپاره به یې بهانې نیولې وی چې مونږ پرې نه پوهېږو، او تعجب به یې کولی چې عجیبه ده چې پیغمبر عربي دی او مونږ عرب یاستو حال دا چې کتاب راته په عجمي لغت کښې نازل شوی دی!

۴_ نو ای پیغمبره! زمونږ د پلوه دوی مخاطب کړه چې تاسو ته په کار دي چې د عقل ځخه کار واخلئ او باور وکړئ چې یقیناً دا کتاب د الله ﷻ کتاب دی او په چا باندې چې نازل شوی دی هغه په حقه پیغمبر دی او هیڅ شک او شبه پکښې نشته.

۵_ نو ای پیغمبره! لکه ځنگه چې مونږ ذکر شوی معجزانه کتاب په تا باندې نازل کړی دی همدارنگه درباندې د همدې کتاب په ایتونو کښې په ډېر حسنه طریقه سره هغه قیصه هم درنازلوو چې ستا ځخه غوښتله کېږي چې هغه د یوسف ﷺ د قیصې ځخه عبارت ده.

۶_ که بالفرض تا ته مونږ وحې نه وی کړې او ته مو د پیغمبر په صفت نوی استولی نو تا به د ذکرې شوې قیصې ځخه پوه کړی، او یوه کوچنۍ برخه هم نه وی بیانه کړې او ځکه چې ته خو د دې کتاب د نزول ځخه وړاندې د دغسې قیصو ځخه ناخبره وې.

ایا ته هلته حاضر وې چې د یوسف ﷺ دپاره دسیسه جوړه شوه؟

ایا ته د هغو کاروانیانو سره ملگری وې کوم چې مصرته روان وه؟

ايا تا د عزيز په ماڼۍ کښې تشريف درلود چې د ماڼۍ مېرمنې د يوسف ﷺ څخه نامشروعه مطالبه وکړه او بيا دواړه دروازې ته وځغلېده؟

اى پيغمبره! د وحې څخه وړاندې ته د ذکرې شوې قيصې د تفصيل څخه ناخبر وې.

توضيحات

۱ـ ځينو مفسرينو کرامو د قرآن کريم د اشرفيت لاندې وجوه ليکلي دي[۱]:

الف: قرآن کريم په لغاتو کښې په اشرف لغت باندې نازل شوى دى چې عربي لغت دى، چې هم پکښې بلاغت او فصاحت زيات دى او هم په الفاظو کښې زيات وسعت او پراخي لري.

ب: همدارنګه دا قرآن کريم په أشرف الأنبياء (محمد) ﷺ باندې نازل شوى دى.

ج: او په دې باندې علاوه، د أشرف الملائكة (جبرائيل امين) ﷺ په ذريعه يې نزول موندلى دى.

د: په اشرفه خاوره (مکه معظمه) کښې نازل شوى دى.

هـ: او دنزول شروع يې د کال په اشرفه مياشت (رمضان) کښې شوې ده.

نو قرآن کريم د هر حيثه مشرف کتاب دى، چې څوک پرې ايمان راوړي نو هغه به لوى شرف ترلاسه کړي.

قصص څه معنى؟

۱ـ د ﴿ نَقُصُّ ﴾ کلمه د "قصص" څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې د پخوانيو واقعاتو څخه د اخبار او بيان معنى ورکوي[۲]، نو د معنى حاصل يې داسې راځېږي چې: اى پيغمبره! مونږ په تا باندې د پخوانيو واقعاتو بيان عمومًا او د يوسف ﷺ د قيصې بيان خصوصًا په احسنه توګه کوو چې هم د بلاغت او فصاحت د حيثه احسن دى او هم د هغه بيان څخه احسن دى کوم چې د اهل الکتابو په محرفو شوو کتابونو کښې شوى دى چې د ډېرو ايتونو قبائحو او غير مناسبو نسبتونو څخه يې ډک کړى دى او تحريفونه يې ورکړي دي.

اما که د "قصص" کلمه د مفعول (مقصوص) په معنى واخستله شي نو بيا د "قصة" معنى ورکوي چې جمعه يې "قِصَص" ـلکه "عِنَب"ـ راځي[۳].

"قِصَّة" هغه کلام ته ويل کېږي په کوم کښې چې د پخوانيو واقعاتو بيان صورت نيولى وي. نو په دې تقدير يې د معنى حاصل داسې کېږي چې:

اى پيغمبره! مونږ په تا باندې هغه احسنه قصه بيانوو د کومې چې ستا څخه د بيانولو غوښتنه شوې ده چې هغه د يوسف ﷺ د قيصې څخه عبارت ده.

---

(۱) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۶۶
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۷۵
(۳) لسان العرب ج۷ ص۷۴

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: د يوسف ﷺ قيصې ته (چې وروسته راروانه ده) په څه وجه د "احسن" لقب ورکړی شوی دی؟

موږ وايو چې: علماوو کرامو د دغې قيصې په احسنيت کښې ډېر وجوه ذکر کړي دي[١] که څوک فرصت لري نو هغلته دې مراجعه وکړي.

مونږ ډېر نه چې د الله ﷻ په توفيق د نورو قيصو په احسنيت کښې کوم وجوه راخې د هغو څخه د لاندې يوې وجهې په ذکر باندې اکتفاء کوو، چې دغه قيصه د نبي کريم ﷺ په حالاتو باندې ډېره ښه تطبيقه ده، مثلاً:

د يوسف ﷺ وروڼو غوښتل چې يوسف ﷺ د ورکړې شوې درجې څخه وغورزوي نو په څا کښې يې واچاوه، خو په نتيجه کښې د ډېرو مشکلاتو د کاللو څخه وروسته په پردي وطن کښې پاچا شو او درجه يې لا نسبې لوړه شوه. يا په بل عبارت: هغوی چې د کوم شي د مخنيوي دپاره هلې ځلې وکړې شين هغه شي د دوی په خپلو لاسونو باندې په څو چنده لوړه سويه باندې تحقق وموند. ته به وايي چې هغوی غوښتل چې يوسف ﷺ د پاچاهۍ درجې ته ورسوي.

بالمقابل، د يوسف ﷺ مهربانۍ او زړه سوی په خپلو وروڼو باندې دومره زيات وه چې د قدرت سره سره يې خپلو وروڼو ته عفوه وکړه او د الله ﷻ څخه يې ورته مغفرت وغوښت چې: ﴿ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ﴾ [يوسف: ۹۲] يعنې: نن ورځ په تاسو باندې زما د پلوه کوم توبيخ او ملامتيا اچول نشته، الله ﷻ به درته مغفرت وکړي.

د مکې معظمې مشرکانو هم غوښتل چې نبي کريم ﷺ قتل کړي او د اسلام د پرمختګ مخه ونيسي ـلکه چې بيان يې د [الأنفال: ۳۰] ايت لاندې تېر شوی دی ـ او په نتيجه کښې دوی نبي کريم ﷺ مجبور کړ چې پردي وطن ته هجرت وکړي، مګر په پردي وطن کښې الله ﷻ په نبي کريم ﷺ باندې دومره مسلمانان راغونډ کړه او دومره يې قوي کړه چې مکه معظمه يې فتحه کړه، نو د قريشو مشران د ډېر هيبت او ډار څخه کعبې شريفې ته ننوتل او نبي کريم ﷺ ورسره په داسې حال کښې لاندې سوال جواب وکړ چې د کعبې شريفې په دواړو درشانيګانو باندې يې لاسونه ايښي وه او په دروازه کښې ورته ولاړ وه:

نبي کريم ﷺ: «مَا تَقُولُونَ وَمَا تَظُنُّونَ»[٢] يعنې تاسو څه واياست او ستاسو څه ګومان دی (چې زه به ستاسو جنايتګرو سره څه وکړم ايا انتقام به درڅخه واخلم او که نه)؟

قريش: «ابْنُ أَخٍ، وَابْنُ عَمٍّ حَلِيمٌ رَحِيمٌ» يعنې مونږ اوس ستا د پوره قدرت لاندې واقع ياستو او ته کولی شې چې زمونږ څخه خپل انتقام واخلې، څرنګه چې ته زمونږ وراره يې او ته زمونږ د تره

---

(١) البحر المحيط ج۶ ص۲۳۶؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۱۲۰
(٢) سنن الكبرى للبيهقي ج۹ ص۱۱۸

زوی یې او په دې باندې علاوه ته د پوره حوصلې خاوند یې او ډېر مهربان یې. نو زمونږ دا ګومان دی چې ته به په مونږ باندې صلة الرحم وکړې او مونږ به عفوه کړې.

(قریشو ذکره شوې خبره درې ځله تکراره کړه، تابه ویل چې د یوسف ﷺ د ورونو غوندې کچکول په لاس ولاړ دي او سوالونه او زاري کوي).

نبي کریم ﷺ «أَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ ﴿ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴾ [یوسف ۹۲]» یعنې نن ورځ په تاسو باندې زما د پلوه هیڅ ملامته او توبیخ نه اچول کېږي. الله ﷻ به درته مغفرت وکړي او همدی ﷻ په مهربانانو کښې ډېر مهربان دی. تاسو زما د پلوه ازاد یاست.

نو د قریشو مشران د کعبې شریفې څخه په داسې حال رابهر شوه لکه چې د قبرونو څخه (مړي) را پورته شوي وي، نو (ټولو په یوه خوله طیبه کلمه ولوستله او) په اسلام کښې داخل شوه.

عمر الفاروق ﷺ وایي چې «فَفِضْتُ عَرَقًا مِنَ الْحَيَاءِ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللهِ»[1] یعنې: د ډېرې حیاء او خجالت څخه زما په بدن باندې خولې وبهېدې چې کله مې د نبي کریم ﷺ د عفوې اعلان واورېد. او دا ځکه چې ما ته ورانديې د قریشو مشرانو ته ویلي وه چې نن ورځ به ستاسو څخه مونږ انتقام واخلو او داسې داسې به درسره وکړو.

﴿ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَٰجِدِينَ ۝٤ قَالَ يَٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُواْ لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝٥ وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٦ ﴾

[۴] (ای پیغمبره!) هغه وخت (یاد کړه) چې یوسف ﷺ خپل پلار (یعقوب ﷺ) ته وویلې چې: ای پلاره! یقینًا ما (په خوب کښې) ولیده چې یوولس ستوري او (هم) لمر او سپوږمۍ، ما دوی ولیده چې ما ته سجده کوونکي وه.

[۵] یعقوب ﷺ (ورته) وویلې چې: ای زویګوټیه! (ګرانه زویه!) خپل (دغه) خوب دې په خپلو ورونو باندې مه بیانوه (دوی پرې مه خبروه) چې ستا دپاره به (بد) تدبیر وکړي بد تدبیر (د څه بد نیتۍ نقشه به درته جوړه کړي) ځکه چې یقینًا شیطان د انسان دپاره ښکاره دښمن دی.

[۶] او (ای ګرانه زویه ستا د خوب تعبیر دا دی چې) لکه څنګه چې تاته (خپل رب ﷻ) دغه خوب

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۵۸

(درولید کړ) همدارنګه به تا خپل رب ﷻ غوره (بنده) جوړ کړي (او په نبوت باندې به دې سرلوړی کړي). او (هم به) تاته د خوبونو (د تعبیرونو او د نورو خبرو د نهایي اهدافو د ټاکلو) تعلیم درکړي، او (هم به بالآخره) په تاباندې او د یعقوب (زما) په ټبر باندې (په دنیا او آخرت کښې) خپل نعمت (نعمتونه) داسې پوره کړي لکه څنګه یې چې ستا په دوه وو پلرونو (نیکونو) باندې خپل نعمتونه لا پخوا پوره کړي وه.

(ستا د دوه وو پلرونو څخه) زه ابراهیم ﷺ او اسحق ﷺ مرادوم. یقیناً ستا رب ﷻ پوه دی (د هرچا لیاقت ورته معلوم دی او هم) د حکمت څښتن دی (په ذکر شوي خوب کښې یې هم حکمتونه نغښتي دي).

د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې ای پیغمبره! د یوسف ﷺ د قیصې په شمول مونږ تاته وحې کوو او تا په غیبو باندې خبروو. او په دې ایتونو کښې د یوسف ﷺ د قیصې په بیان باندې پیل شوی دی چې د غیبي اخباراتو څخه یوه کړې ده.

یعنې: ای پیغمبره! هغه وخت خلکو ته یاد کړه او دوی پرې خبر کړه چې یعقوب ﷺ او یوسف ﷺ په تنهایي توګه لاندې سوال جواب وکړ:

۱ـ یوسف ﷺ خپل پلار مخاطب کړ چې: ای پلاره! ما ډېر یو عجیبه خوب ولید، هغه دا چې یوولس ستوري او هم لمر او سپوږمۍ، دوی ټول راته په سجده باندې پرېوتل؛ نو زما عرض دا دی چې د دغه خوب تعبیر وکړې.

۲ـ څرنګه چې د یعقوب ﷺ څخه په خپل زوی کښې د سعادت نښې نښانې لا د پخوا څه پټې نه وې او په ذکر شوي لیدلی شوي خوب باندې یې ورته سعادت لا نبه زیات څرګند شو، نو یوسف ﷺ ته یې د خوب د تعبیر څخه وړاندې لاندې نصیحت وکړ چې:

الف: ای ګرانه زویه! ما چې په تا باندې کوم حدس کاوه هغه په دغه خوب سره یقین ته ورسېد، چې الله ﷻ به ستا څخه یو ډېر لوی سړی جوړ کړي.

ب: نو ډېر زیات متوجه اوسه چې دغه خوب خپلو ورونو ته حکایت نه کړې، دا ځکه چې د دې خوب تعبیر دومره واضحه او څرګند دی چې هغوی پرې سمدستي پوهېږي چې ته به د لوی سعادت خاوند جوړ شې.

ج: ستا ورونه خو ستا په باره کښې نېک نیت نه لري او په تا باندې یې سعادت نه پېرزو کېږي نو که ستا په ذکر شوي خوب باندې خبر شي بدنیتي به یې لا پسې زیاته شي او ستا دپاره به د فساد اچولو کوم پلان (نقشه) جوړ کړي او د ضرر د رسولو دام به درته کېږدي.

د: ای ګرانه زویه! که څه هم ستا ورونه د پیغمبر اولاد دي مګر ستا سره ځکه څه بدنیتي لري چې شیطان د هر انسان دپاره څرګند دښمن دی او همېشه په تلاش کښې دی چې د انسانانو ترمنځ

اختلاف او شقاق واچوي او دوه ورونه یو د بل دښمن جوړ کړي.

۳_ ای زویه! لکه څنګه چې الله ﷻ تاته ذکر شوی عظیم الشان خوب درولید کړ او هم یې تاته په خاصیت او سیرت حتی په نوراني صورت کښې د ډېر زیات امتیاز ښیلی دی، همدارنګه زه ستا د ذکر شوي خوب په بنیاد وایم چې الله ﷻ به تاته لاندې فضائل هم درکړي:

الف. ستا رب ﷻ به تا یو غوره او مختار بنده جوړ کړي او په نبوت باندې به دې سرلوړی کړي.

ب. ستا رب ﷻ به تاته غیبي علم درکړي او د پوره ذکاوت او پوهې خاوند به دې جوړ کړي چې هم به د خوبونو په تعبیرونو باندې پوهېږې او هم به دې د ویناګانو په اهدافو باندې فکر رسېږي او بالآخره هم به د فیصلو او قضاوتونو توان ولري.

ج. ستا رب ﷻ به په تا باندې د دنیا او آخرت دواړه نعمتونه ښه پرېمانه دروورووي او هم به ستا په ذریعه د یعقوب ﷺ (یعني زما) ټبر د ډېرو نعمتونو مقر وګرځوي.

د. بالآخره وایم چې ستا رب ﷻ به په تا باندې خپل نعمتونه داسې پوره کړي لکه څنګه یې چې وړاندې خپل نعمتونه ستا په پلرونو باندې پوره کړي وه چې هغوی د ابراهیم ﷺ او اسحق ﷺ څخه عبارت دي.

ای ګرانه زویه! یقیناً ستا رب ﷻ پوه دی د هرچا استعداد ورته معلوم دی، او هم د حکمت څښتن دی د هر کار دپاره چې څوک لیاقت ولري په همغه کار کښې یې استعمالوي.

توضیحات

۱_ د "یُوسُف" کلمه اعجمي ده او د غیر انصراف سببونه یې یو علمیت دی او بل عجمه ده[۱] نو په کار دي چې څوک ورباندې د مضارع ګومان ونه کړي چې د اسف څخه به اشتقاقه شوې وي او اسف خو غم او غُصې ته ویل کېږي[۲]، دا ځکه چې په دغه وزن باندې نه معلومه مضارع چرته راغلې ده او نه پرې مجهوله مضارع راتلای شي.

یو صرفي تحلیل

۲_ د ﴿ يَٰٓأَبَتِ ﴾ کلمه په اصل کښې "يَا أَبِي" وه، بیا "ی" په "ت" باندې بدله شوه او زیر ورکړی شو ترڅو دلالت وکړي چې دغه "ت" د "ی" څخه بدله راغلې ده، ځکه چې صرفیان وایي چې "ی" د دوه وو زیرونو څخه جوړه شوې ده، او هم زیر د "ی" سره مناسبت لري، نو ﴿ يَٰٓأَبَتِ ﴾ ترې جوړه شوه.

رُؤْيَا څه معنی؟

۳_ د ﴿ إِنِّي رَأَيْتُ ﴾ په جمله کښې د ﴿ رَأَيْتُ ﴾ کلمه لاندې درې مصدرونه لري[۳]:

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۷۷

(۲) مفردات الراغب ص۱۳

(۳) حواشي صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۳۳

الف "رُؤْیَة" یعنې په سترګو سره په ویښه باندې څه شی لیدل.

ب: "رأی" یعنې د زړه لیدل یا فکر او یا په دوه وو متناقضو شیانو کښې په یوه باندې اعتقاد کول.

ج: "رُؤْیَا" یعنې په خوب کښې د زړه په سترګو باندې د یوه شي لیدل.

په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د "رُؤْیَا" څخه اشتقاقه شوې ده.

که څوک د "رُؤْیَا" (خوب لیدلو) په باره کښې زیات معلومات غواړي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1] مونږ په همدې هکله فقط همدومره لیکو چې د اهل السنت والجماعت په نزد "رُؤْیَا" (خوب) د هغو اعتقاداتو څخه عبارت دی کوم چې الله ﷻ یې د یوه ویده انسان په زړه کښې پیدا کوي[2]، برابره خبره ده چې د واقع سره مطابق وي او که مطابق نه وي، او برابره خبره ده چې په معتقداتو باندې صراحت کړی شوی وي او که صراحت پرې نه وي کړی شوی بلکې په بدله څېره کښې ښودلی شوی وي. یا په بل عبارت: لکه چې یوه ویښ انسانان ته په زړه کښې د اعتقاداتو پیدا کول د الله ﷻ کار دی همدارنګه د خوب اعتقادات هم په الله ﷻ پورې اړه او توقف لري او بس.

یادونه

۴ـ ځینو علماوو کرامو[3] د "رُؤْیَا" (خوب لیدلو) په باره کښې زښت ډېر احادیث راغونډ کړي دي، که څوک یې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د یوسف ﷺ خو لس تنه ورونه علاتي (ناسکه) وه چې د ده سره یې څه بدنیتي درلوده او یعقوب ﷺ هم ورباندې پوهېده، نو د همدې کبله یې ورته د خوب د تعبیر څخه وراندې توصیه وکړه چې په دغه ظاهر التاویل خوب باندې دې ورونه خبر نه کړي چې بدنیتي به یې درسره زیاته شي؛ نو پوښتنه دا ده چې یوولسم ورور (بنیامین) خو د یوسف ﷺ اعیاني (سکه) ورور وه چې بدنیتي یې ورسره نه درلوده، نو د ده د خبرولو څخه د څه وجې د کبله منعه کړی شو؟

مونږ وایو چې: دا د دې کبله ـوالله ﷻ اعلمـ چې بنیامین په ټولو ورونو کښې کشر وه نو د دې خبرې ډار وه چې د ماشومتوب د کبله به اسرار ونه شي ساتلی، او په دې باندې علاوه د هغه خبرولو ته څه ضرورت هم نه محسوس کېده.

مګر افسوس یعقوب ﷺ چې د کوم شي د مخنیوي دپاره هلې ځلې کولې هغه شی واقع شو او د یوسف ﷺ لسو تنو ورونو تصمیم ونیوه چې د خپل بدنیت څرګندونه وکړي، که څه هم دوی د یوسف ﷺ په خوب باندې خبر نه وه. لکه چې بحث یې وروسته راروان دی.

(١) تفسیر القاسمي ج٩ ص١٩٢

(٢) روح المعاني ج١٢ ص١٨١

(٣) تفسیر الخازن ج٣ ص٣٧٨

تأویل الأحادیث څه معنی؟

۶_ موږ د [آل عمران: ۷] ایت لاندې لیکلي دي چې د "تأویل" کلمه د نهایي هدف او خارجي مصداق په معنی باندې هم استعمالیږي. او دا خو واضحه ده چې د "أحادیث" کلمه د "حدیث" غیر قیاسي جمعه ده(۱). "حدیث" هغه کلام ته ویل کیږي کوم چې یوه انسان ته د اوریدلو په ذریعه او یا د وحې په طریقه باندې ورسیږي. برابره خبره ده چې انسـان ویښ وي او که ویده(۲).

اما په دې مقام کښې د ﴿ آلأحادیث ﴾ په تفسیر کښې علماء کرامو متعددې معناوې کړي دي، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: "أحادیث" د خوبونو څخه عبارت دی(۳)، یعنې: ای یوسفه! ستا رب ﷻ به تا د خوبونو په تعبیرونو باندې پوه کړي. ته به کولی شې چې د هر خوب دپاره خارجي مصداق او نهایي هدف وټاکې.

د یعقوب ﷺ تعبیر واقعیت مونده کړ چې یوسف ﷺ د خوبونو په تعبیرونو کښې د ځانګړي مهارت خاوند شو(۴)، د همدې کبله د دوه تنو بندیانو او هم د وخت د پاچا خوبونه همغسې واقع شول لکه څنګه چې ورته هغه ﷺ تعبیر کړی وه.

ب: "أحادیث" د پخوانیو کتابونو د مضامینو او د پخوانیو پیغمبرانو د حکمتي خبرو څخه معنی ورکوي(۵)، یعنې: ای ګرانه زویه! تا ته به خپل رب ﷻ د پخوانیو پیغمبرانو علیهم‌السلام په کتابونو او حکیمانه خبرو باندې غیبي علم درکړي.

په همدې تفسیر باندې دا جمله دلالت کوي چې ﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ﴾ [یوسف: ۲۲] یعنې: او کله چې یوسف ﷺ خپل قوت ته ورسید نو ده ته مو حکیمانه خبرې او غیبي علم ورکړ.

ج: ذکره شوې کلمه د عمومي خبرو څخه عبارت ده، یعنې: تاته به خپل رب ﷻ د عمومي خبرو د تنظیم او د نهایي اهدافو د ټاکلو پوره توان درکړي، چې دخبرو په تدبیر او تنظیم او هم د سوال جواب په اجراءاتو کښې به پوره ماهر جوړ شې. یا په بل عبارت: په نیمه خبره به پوهیږې.

په همدې تفسیر باندې د یوسف ﷺ کړه وړه دلالت کوي چې د بندیخانې څخه یې د پاچا رابلل په ډېره ښه طریقه جواب کړه او هم یې د هغې وچکالۍ ماهرانه تدبیر ورزده کړ په کومه باندې چې د پاچا خوب دلالت کاوه، چې وروسته راروان دي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۸۵
(۲) مفردات الراغب ص۱۰۹
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۹۰
(۴) اضواء البیان ج۳ ص۴۵
(۵) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۰

مونږ ته داسې برېښي چې څه لرې نه ده چې ذکرې شوې دواړه معناوې د ﴿ تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ﴾ څخه مرادې وي او دا ځکه چې څه منافات یې ترمنځ نه لیده کېږي، نو که د ﴿ ٱلْأَحَادِيثِ ﴾ څخه ما یطلق علیه الاحادیث واخستلی شي نو دواړو معناوو ته به شامل شي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایې چې یعقوب ﷺ خو د خپل زوی د خوب تعبیر په لاندې درېوو ټکو کښې خلاصه کړ:

الف: تاته به الله ﷻ نبوت درکړي.

ب: ته به د خوبونو په تعبیرولو کښې او هم د خبرو په اهدافو کښې مهارت ولرې.

ج: او بالآخره الله ﷻ به خپل دنیاوي او اخروي نعمتونه درپېرزو کړي.

حال دا چې وروسته څرګنده شوه چې د ذکر شوي خوب تعبیر هغه وه کوم چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ ﴾ [یوسف: ۱۰۰] یعنې: ای پلاره! زما د پخواني خوب تعبیر دغه دی چې تاسو دواړه (والدین) او یوولس وروڼه راته په سجده باندې پرېوتلې.

نو پوښتنه دا ده چې یعقوب ﷺ په څه منظور د اصلي تعبیر څخه ساکت شو او د لوازمو په ذکر باندې یې اکتفاء وکړه؟

مونږ وایو چې: یعقوب ﷺ دخوب هغه تعبیر ذکر کړ کوم چې ورته وحې شوې وه، او پوره څرګنده ده چې پیغمبران د وحې کړی شوي بیان څه زیادت نه کوي. پاتې شوه دا خبره چې الله ﷻ به یعقوب ﷺ ته د کوم حکمت په بنیاد اصلي تعبیر نه وي وحې کړی؟ نو ـوالله ﷻ أعلمـ حکمت به پکښې دا وه چې یعقوب ﷺ او هم یوسف ﷺ د درجاتو د لوړولو دپاره د امتحان لاندې واقع کړي او د صبر جمیل اجرونه ورکړي. او دغه امتحان خو په مناسب شکل سره هغه وخت صورت نه شو نیولی چې یعقوب ﷺ ټکې په ټکې په راتلونکي واقعاتو باندې خبر شوی وی او یو سف ﷺ ته یې پرې هو بهو اطلاع ورکړې وی.

شاید چې همدغه مطلب ته به د ﴿ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ په کلماتو باندې اشاره شوې وي، یعنې: زه ستا د خوب په تفصیلوار تعبیر باندې نه یم پوه کړی شوی، الله ﷻ ته ډېر ښه معلوم دی، البته چې زما په نه پوه کولو کښې به ډېر حکمتونه پټ وي.

﴿ لَّقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ۝٧ ﴾

[۷] یقینًا د یوسف ﷺ او د ده د ورونو (په قیصه) کښې د سوال کوونکو (او غیر سوال کوونکو) دپاره (د توحید او نبوت د اثبات ډېر) دلایل شته دي (نو باید چې قرائت کوونکي ورباندې سرسري تېر نه شي).

د مطلب خلاصه

یعني: ای پیغمبره! د دې څخه وړاندې چې ته د یوسف ؑ او د ده د ورونو قیصه بیانه کړې خپل امت متوجه کړه چې دغې قیصې ته د یوې عادي قیصې په نظر ونه ګوري، په دې قیصه کښې د الله ﷻ د علم او قدرت او هم ستا د نبوت دپاره بې شماره دلایل نغښتي دي؛ نو په کار دي چې ستا د امت ټول کسان په عمومي توګه او هغه کسان په خصوصي توګه ورته زیات متوجه شي کومو چې ستا څخه د ذکرې شوې قیصې د بیانولو غوښتنه کړې وه.

توضیحات

۱ـ مونږ د دې سورت (یوسف) په سریزه کښې لیکلي دي چې د دغې قیصې د بیانولو غوښتنه هم مسلمانانو او هم کفارو کړې وه چې دوی ټولو ته د ﴿لِّلسَّآئِلِينَ﴾ په کلمه باندې اشاره شوې ده.

نو مسلمانانو ته په کار دي چې د دې قیصې څخه د اطمنان دپاره استفاده وکړي او په کفارو باندې واجبه ده چې د ایمان راوړلو او هدایت موندلو ګټه ترې پورته کړي.

آيَاتٌ یعني څه؟

۲ـ که څه هم علماوو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ءَايَٰتٌ﴾ کلمه په ډېرو معناوو باندې تفسیره کړې ده[1]، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: په دې قیصه کښې د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې پاخه دلایل شته چې نبي کریم ﷺ نه د واقعاتو د پېښېدلو په وخت کښې هلته موجود وه چې واقعات یې په خپلو سترګو لیدلي وی، نه دغو واقعاتو په مکه معظمه کښې څهشهرت درلود چې د خپل قوم څخه یې اورېدلي وي، نه یې د یهودانو او نصاراوو سره څه تماس نیولی وه چې د هغوی څخه یې زده کړي وي او نه په لیک او لوست باندې پوهیده چې کوم کتاب یې مطالعه کړی وی، خو د دې سره‌سره د قیصې وړې‌وړې کړۍ په دومره دقت سره بیانوي، ته به وایې چې هغه یې په سترګو باندې لیدلی دی.

نو معلومه شوه چې نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر دی او په واقعاتو باندې د وحې په ذریعه خبر کړی شوی دی.

ب: د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی، کله چې الله ﷻ وغواړي خپله نقشه د هغه چا په لاس باندې عملي کوي کوم چې د نقشې د مخنیوي دپاره هلې ځلې کوي. د یوسف ؑ ورونو د ده دپاره د توهینولو پلان جوړ کړ، مګر دغه پلان معکوسه نتیجه ورکړه چې د یوسف ؑ دپاره عزت جوړ شو او پخپله دوی پکښې خجالت شوه. یا په بل عبارت: په څا کښې اچول نه وه مګر په شاهي تخت باندې کېنول وه.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۰

ج: په دې قیصه کښې عفت، امانتداري، د صبر لويې کتې او هم د عفوې او عدم انتقام ډېر دلایل موجودیت لري.

زمونږ په فکر ذکره شوې قیصه په زښتو ډېرو عبرتونو او درسونو باندې مشتمله ده چې د قیصې په اوږدو کښې ورته د سړي فکر رسیږي، شاید علماوو کرامو به يې محض مثالونه ښودلي وي او حصر به يې مطلب نه وي.

﴿إِذۡ قَالُواْ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحۡنُ عُصۡبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ۝٨ ٱقۡتُلُواْ يُوسُفَ أَوِ ٱطۡرَحُوهُ أَرۡضٗا يَخۡلُ لَكُمۡ وَجۡهُ أَبِيكُمۡ وَتَكُونُواْ مِنۢ بَعۡدِهِۦ قَوۡمٗا صَٰلِحِينَ ۝٩ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ لَا تَقۡتُلُواْ يُوسُفَ وَأَلۡقُوهُ فِي غَيَٰبَتِ ٱلۡجُبِّ يَلۡتَقِطۡهُ بَعۡضُ ٱلسَّيَّارَةِ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ۝١٠﴾

[۸] (ای پیغمبره!) هغه وخت (یاد کړه) چې د یوسف علیه السلام ورونو (په خپل منځکښې) وویلې چې یقیناً یوسف علیه السلام او د ده (سکه) ورور (بنیامین) زمونږ (تولو) څخه زمونږ پلار (یعقوب علیه السلام) ته زیات محبوب (ګران) دي، حال دا چې قوي ډله مونږ یاستو (چې درانه کارونه مو د لاسه پوره دي).

بې شکه چې زمونږ پلار په ښکاره خطاکارۍ کښې واقع دی (ده ته په کار وه چې مونږ ورباندې د هغوی کمزورو ماشومانو څخه زیات ګران وی).

[۹] (نو یا) یوسف علیه السلام ووژنئ او یا يې (په یوه نامعلومه) ځمکه کښې واچوئ ترڅو تاسو ته د خپل پلار د محبت مخه خالي (خلاصه) شي او تاسو به د یوسف علیه السلام څخه وروسته صالح قوم جوړ شئ (توبه به وباسئ او د پلار سره به مو روابط نیک شي).

[۱۰] او د دوی څخه (یوه) ویونکي وویلې چې: یوسف مه وژنئ او د کوهي (څا) په (دننه) تاخچه کښې يې واچوئ، ترڅو يې خینې کاروانیان مونده کړي (او د کوهي څخه يې پورته کړي) که تاسو (د پلار د مخې خلاصوونکي) یاست (نو دغه کار وکړئ).

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! د یوسف علیه السلام عبرتي قیصه هغه وخت پیل شوه چې د ده ورونه د بدنیتۍ د نقشې او پلان د جوړولو دپاره سره جرګه شوه او په لاندې ډول يې موضوع مطرحه کړه او فیصلې ته سره ورسیده:

۱ـ د یوسف علیه السلام لسو ناسکه ورونو د بد نیتۍ د پلان جوړولو وجه دا وښودله او خپلو وجدانونو ته يې قناعت ورکړ چې:

الف یوسف علیه السلام او د ده سکه ورور (بنیامین) زمونږ پلار (یعقوب علیه السلام) ته ډېر ګران دي، او زمونږ سره يې هومره مینه او محبت نشته څومره مینه او محبت چې د هغوی سره لري.

ب: زمونږ پلار په څرګنده خطا کښې واقع شوی دی، ځکه چې مونږ ټول زلميان او غښتلي ياستو چې د هر مشکل کار د اجراکولو توان لرو، او سمدستي هم څومره خدمت چې مونږ د خپل پلار کوو او پکښې مشغول ياستو هومره د هغو دواړو ماشومانو د لاسه پوره نه دي.

۲ـ نو مونږ ته په کار دي چې د لاندې دوه وو لارو چارو څخه يوه لاره غوره او په عمل کښې يې پياده کړو، ترڅو مونږ ته د پلار توجه راواوړي او ترڅو هغه ځنډ د منځه لرې کړو کوم چې زمونږ د پلار د محبت او مينې مخه يې بنده کړې ده، لارې چارې دا دي:

الف: چې يا يوسف ﷺ ووژنو او د پلار د مخې څخه يې په ځنګ کړو.

ب: او يا يې په داسې يوه نامعلوم وطن کښې وغورزوو چې پلار يې په هيڅ پته باندې پوه نه شي چې څه شو، او په دې طريقه باندې د پلار د توجه او مينې ځنډ د منځه يوسو، که په بل وطن کښې ژوندی څه چې پاچا شي هم شي دې، مونږ يې څه کوو.

۳ـ که مونږ په ذکرو شوو دواړو نقشو کښې هره يوه عملي کړه او خپل خانونه مو پرې ګناهګار کړه نو هيڅ چرت مه خرابوئ، د نقشې د عملي کولو څخه به وروسته توبه تائب شو او نيک عملونه به وکړو او بالآخره د پلار د محبت صلاحيت به په خانونو کښې پيدا او د پلار د دعاګانو څخه به ګټه پورته کړو.

۴ـ د ډېر جرو بحث څخه وروسته يوه نفر (چې زړه سوی يې د نورو په نسبت لږ څه زياته وه) داسې نظر ورکړ چې:

الف: زمونږ اصلي مطلب خو د يوسف ﷺ وژل نه دي بلکې اصلي مطلب مو دا دی چې د پلار د مينې او محبت مخه خلاصه کړو، او کله چې دغه مطلب بدون د وژلو څخه لاس ته راځي نو په کار دي چې د يوسف ﷺ د وژلو څخه تېر شو او د بې وطنه کولو نقشه يې عملي کړو.

ب: د دې نقشې عملي کول په لاندې ډول باندې صورت نيولی شي:

اول: يوسف ﷺ به د هغې څا (کوهی) په يوه تاخچه کښې په داسې ډول باندې واچوئ چې مرګ او درد څخه بچ او په ارامۍ سره هلته کښېنولی شي.

دوهم: د دې کار ګټه به دا جوړه شي چې په دغې څا (کوهي) باندې د بل وطن قافله (کاروان) تېرېږي نو کاروانيان به د اوبو راپورته کولو دپاره بوقه ورښکته کړي، او يوسف ﷺ به بوقې ته ورټوپ کړي (ورپورې به ونښلي) او د څا څخه به راپورته شي.

ج: کله چې کاروانيان يوسف ﷺ د کوهي (څا) څخه راپورته کړي نو د موندل شوي ماشوم معامله به ورسره وکړي او د کنعان د خاورې څخه به يې کوم لرې وطن ته بوزي، نو په دغې طريقې سره به مونږ خپله نقشه عملي کړو او نومړي ته چې هلته هرڅه ورپېښېږي ورپېښ دې شي.

۵ـ ذکر شوي با رحمه نفر زياته کړه چې: ای ورونو! که تاسو غواړئ چې خپل مطلب ته ورسېږئ نو فقط همدغه پلان عملي کړئ او بس.

توضیحات

۱ـ د ﴿ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ضَلَٰلٍ ﴾ کلمه د هدایت په مقابل کښې استعمالیږي[۱]، یعنې د سمې لارې پرېښودل د ﴿ ضَلَٰلٍ ﴾ په نامه یادیږي، برابره خبره ده چې په قصدي توګه پرېښودله شي او یا په سهوي یا خطایي توګه او هم برابره خبره ده چې پرېښودل لږ وي او که ډېر او هم برابره ده چې پرېښودلې شوې لاره عقیدوي وي او یا عملي او هم برابره خبره ده چې د لارې سوالی حقیقي وي او یا ادعائي او بالآخره برابره ده چې لاره حسي وي او یا معنوي وي، نو د عموم د کبله په لاندې مختلفو صورتونو کښې ذکر شوې کلمه استعماله شوې ده:

الف: په هېرولوکښې، لکه چې فرمایي: ﴿ أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا ﴾ [البقرة:۲۸۲] یعنې: یوه زنانه که شاهدي هېره کړي نو بله به یې ورپه یاده کړي.

ب: په خطاء کښې، لکه چې فرمایي: ﴿ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾ [الشعراء:۲۰] یعنې: موسی ﵇ وویلې چې ما قتل کړی وه خو زه د خطاکارانو څخه وم.

ج: په نا بلدی کښې، لکه چې فرمایي: ﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ﴾ [الضحی:۷] یعنې: ای پیغمبره! ته د شرعي احکامو سره نابلده وې نو مونږ درته هدایت وکړ او شریعت مو دربانديې درنازل کړ (ورسره مو بلد کړې).

د: په کفري لاره کښې، لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴾ [الفاتحة:۷] یعنې: ای زمونږه ربه! مونږ ته د کافرانو د لارې څخه امان راکړې.

دغسې مثالونه نور هم شته خو په ذکره شوې جمله کښې د خطاء په معنی سره ده، البته د هغې لارې څخه کومه چې د یوسف ﵇ وروڼو ته سمه ښکارېده چې باید د دوی سره د یعقوب ﵇ مینه ډېره او زیاته وي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د یوسف ﵇ ناسکه وروڼو خو یوسف ﵇ او بنیامین (دواړه) د پلار د مینې مخه نیوونکي وبلل حال دا چې پلان یې یوازې د یوسف ﵇ دپاره وسنجاوه او بس، نو د دغه اختصاص وجه څه وه؟

مونږ وایو ـوالله ﷻ أعلمـ چې:

الف: غالبه دا ده چې هغوی به د بنیامین د محبت دپاره د یوسف ﵇ محبت سبب ګڼه چې د ده سره خکه زمونږ پلار محبت کوي چې دی د هغه وررور دی او هغه پرې خوشالیږي، نو کله چې هغه د منځه لاړ شي د ده سره محبت به هم په خپل خای پاتې نه شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۰۶

ب: دا هم څه لرې نه ده چې بنيامين ته يې د پلار د مخې څخه د لرې كولو دپاره دوهم لمبر وركړى وي چې كه پلار مو د خطاكارى څخه را ونه ګرځېده نو بيا به د هغه سره هم د يوسف ﷺ غوندې معامله وكړو.

ج: يوسف ﷺ كه څه هم شپږ كلن يا اوه كلن ماشوم وه[1] مګر دوى د خپلو خانونو دپاره يو رقيب ګاڼه او سيالي يې ورسره كوله. اما بنيامين خو د يوسف ﷺ څخه هم كشر وه چې څلور كلن ماشوم به وه او د دې جوګه نه وه چې دوى ورسره سيالي كړې وي.

څه يې چې ويلي وه هغه وشوه

۳_ د يوسف ﷺ ورونو د دسيسې د جوړولو وجه دا ښودلې وه چې: ﴿يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ﴾ د خپل پلار مخه به درته خالي شي.

لكه څنګه چې هغوى ويلي وه همغسې وشوه، د خپل پلار مخه يې د يوسف ﷺ څخه خالي كړه مګر زړه يې د هغه د محبت څخه خالي نه شو كړى بلكې د هغه محبت يې پكښې بنه كلك كړ، آن تر دې چې د همدغه محبت د كبله په سترګو باندې معذور وګرځېده، نو معلومه شوه چې د الله ﷻ څخه په غير هيڅوک په زړونو باندې تصرف نه شي درلودلى.

سوال جواب

۴_ كه څوک وايي چې: د يوسف ﷺ په ماشومتوب باندې څه شى دلالت كوي؟

مونږ وايو چې: د ده ماشومتوب د قرآن كريم د ايتونو څخه معلومېږي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: د ﴿يَلْتَقِطْهُ﴾ كلمه په اصلي حروفو كښې د "لقطة" او "لَقِيط" سره متحده ده، دغه دواړه كلمې د هغه ماشوم دپاره وضعه شوې دي كوم چې غورزولى شوى وي[2] او د ضائع كېدلو خطر ولري.

ب: د يوسف ﷺ ورونو خپل پلار ته وعده وركړه چې مونږ به يې حفاظت كوو، او پوره واضحه ده چې ماشومان حفاظت ته ډېره اړتيا لري، نه بالغان.

ج: يعقوب ﷺ په يوسف ﷺ باندې دارېده چې لېوه (شرمخ) يې ونه خوري، او پوره څرګنده ده چې ماشومان د دغسې خطر احتمال لري، نه غټان.

د: په دې باندې علاوه، كله چې په يوسف ﷺ باندې د كوهي څخه د اوبو راپورته كوونكي كارواني سترګې ولګېدلې نو نارې يې كړې چې: ﴿هَٰذَا غُلَامٌ﴾ دغه دى هلک (ماشوم).

او يوازې يو تن د ماشوم په شمول د اوبو څخه ډګه بوقه راپورته كړه، كه بالفرض يوسف ﷺ په دغه وخت كښې ماشوم نه وى نو د يوه تن به وسه نه وى شوې چې دواړه يې راپورته كړې وى.

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۲۴۹، السحر. الوجيز ج۹ ص۲۶۶

(۲) لسان العرب ج۷ ص۳۹۲

یوه صرفي قاعده

۵ـ که څه هم د اسم تفضیل صیغه قانونًا د دې دپاره جوړېږي چې د فاعل په زیادت باندې دلالت وکړي مګر کله-کله د شذوذ په توګه د مفعول د زیادت دپاره هم جوړېږي، لکه چې "اشغل" د ډېر مشغول شخص دپاره جوړه شوې ده.

د همدې قبیلې څخه په دې مقام کښې د ﴿ أَحَبُّ ﴾ کلمه هم ده چې د مفعول (محبوب) دپاره استعماله شوې ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې یوسف ﷺ او د ده ورور (دواړه) زمونږ پلار ته زمونږ څخه ډېر محبوب او ګران دي.

عُصْبَةٌ څه معنی؟

۶ـ د ﴿ عُصْبَةٌ ﴾ کلمه د "عَصَبٌ" ـ لکه "شَرَفٌ" ـ څخه اخستله شوې ده، "عَصَبٌ" هرې کلکې غوټې (ګنډې) ته ویل کېږي[1].

نو ذکره شوې کلمه د هغې غټې ډلې سړیو نوم دی کومه چې د ښه قوت او توان خاونده وي، خو د خپل لفظ څخه مفرد نه لري لکه "قَوْمٌ" او "رَهْطٌ".

اما د سړیو په شمېر کښې یې مختلف اقوال دي، لکه شپږ نفره، اوه نفره، لس نفره، تر پنځلسو پورې او آن تر څلوېښتو نفرو پورې[2].

خو په دې مقام کښې تر لس کسیزه ډله مطلبه ده چې د یوسف ﷺ ناسکه ورونه لس تنیزه ډله وه.

د شیطان یوه دسیسه

۷ـ د شیطان هغه غټه دسیسه په کومه باندې چې مسلمانان تېر باسي دا ده چې په ګناه باندې د الله ﷻ په غفوریت باندې جرئت ورکوي، یعنې ورته وایي چې ګناه وکړه الله ﷻ غفور او رحیم دی، ګناهونه به درته وبښي.

په همدغسې دسیسه باندې یې د یوسف ﷺ ورونه هم تېر ویستلي وه، چې یوسف ﷺ د پلار د مخې څخه لرې کړئ د دې څخه وروسته به توبه تائب شئ او صالحان به درڅخه جوړ شي.

یا په بل عبارت: دوی ته خو خپل پلار (یعقوب ﷺ) په خطا کښې برېښېده، مګر په حقیقت کښې دوی پخپله د ډېرې غټې خطا کارۍ مرتکب شوه، دا څکه چې:

الف: د الله ﷻ په غفوریت او رحیمیت کښې خو شک نه وه مګر د دوی په مغفوریت او مرحومیت کښې شک وه، چې ګناهونه یې ورته نه وي ښښلي او عفوه یې ورته نه وي کړې.

ب: بې شکه الله ﷻ غفور او رحیم دی مګر په خپلو حقوقو (حقوق الله) کښې، نه په حقوق العباد

---

(١) مفردات الراغب ص٣۴٨

(٢) زاد المسیر ج۴ ص١۴١

کښې، حال دا چې دوی خو د یوسف ﷺ د حقوقو د تلف کولو نیت کړی وه او خپل پلار (یعقوب ﷺ) يې وزوراوه او بالآخره د دروغو او بې رحمۍ مرتکب شوه.

د همدې کبله د اکثرو علماوو نظر دا دی چې د هغوی يوه نفر ته هم نبوت نه وه ورکړی شوی[۱] او نه يې د نبوت لياقت درلود.

د "غَيَابَتِ الْجُبِّ" معنی

۸ـ د ﴿ غَيَٰبَتِ ٱلۡجُبِّ ﴾ کلمه د لاندې دوه وو برخو څخه ترکيبه شوې ده:

الف: د ﴿ غَيَٰبَتِ ﴾ کلمه هغې تاخچې ته وضعه شوې ده کومه چې د اوبو څخه پاس د کوهي (څا) په دننه خوا کښې په داسې ډول باندې جوړه شوې وي چې د کوهي دخولې څخه يې داخل نه ليدلی کېږي[۲].

ب: او "جُب" هغه کوهي (څا) ته ويل کېږي چې د خمکې د کلکوالي د کبله د بيخ څخه په ډېرو يا پخو خختو باندې نه وي پوخ کړی شوی او پوخولو ته ارتيا نه لري، کوم کوهی چې پوخ کړی شي نو هغه ته د "بير" کلمه وضعه شوې ده[۳].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: يوسف ﷺ مه وژنئ او د اوبه لرونکي کوهي په يوه تاخچه کښې يې واچوئ چې د کاروانيانو د بوقې پورې ونښلي او هغوی يې د خپلو خانونو سره لرې وطن ته بوزي.

﴿ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأۡمَ۬نَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُۥ لَنَٰصِحُونَ ۝١١ أَرۡسِلۡهُ مَعَنَا غَدٗا يَرۡتَعۡ وَيَلۡعَبۡ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝١٢ قَالَ إِنِّي لَيَحۡزُنُنِيٓ أَن تَذۡهَبُواْ بِهِۦ وَأَخَافُ أَن يَأۡكُلَهُ ٱلذِّئۡبُ وَأَنتُمۡ عَنۡهُ غَٰفِلُونَ ۝١٣ قَالُواْ لَئِنۡ أَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُ وَنَحۡنُ عُصۡبَةٌ إِنَّآ إِذٗا لَّخَٰسِرُونَ ۝١٤ ﴾

[۱۱] دوی (د يوسف ﷺ لسو تنو ورونو) ووېلې چې: ای خپله پلاره! تا لره څه دي (په تا باندې څه باعث دی) چې ته په يوسف ﷺ باندې مونږ امينان نه ګڼې (د ده په هکله راباندې اعتماد نه کوې سره د دې چې هغه زمونږ ګران ورور دی) او يقيناً مونږ د هغه دپاره خير غوښتونکي ياستو (خوشالي مو پرې پېرزو ده)؟

[۱۲] (نو هيله کوو چې) سباته يې زمونږ سره (بېديا ته) ولېږه ترڅو (هلته) پراخه خوراک او څښاک وکړي او هم لوبې (ساتېرې) وکړي، او يقيناً مونږ د ده دپاره حفاظت کوونکي ياستو.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۸۴؛ تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۶۹

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۴۳

(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۲؛ مفردات الراغب ص۲۸۶

[١٣] یعقوب ﷺ وویلې چې: بې شکه ما دا غمژن کوي چې تاسو هغه (زما د څنګه) بوزئ (راڅخه جدا یې کړئ)، او هم زه ډاریږم چې لېوه (شرمخ) به یې وخوري حال دا چې تاسو به ترې غافل (او ناخبره) یاست.

[١٤] دوی وویلې چې: (بالفرض) که نوموړی لېوه وخوري حال دا چې مونږ ښه قوي ډله (خوانان) یاستو نو یقیناً مونږ به په دغه وخت کښې زیانکاران (او بې همتان) یاستو (چې دا لقب به مونږ هیڅکله خپلو خانونو ته قبول نه کړو).

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې د یوسف ﷺ په هکله د هغه ورونه فیصلې ته ورسېده نو د بهانو او پلمو په جوړولو یې پیل وکړه ترڅو نوموړی د خپل پلار څخه جدا کړي او د خپلې نقشې د عملي کولو فرصت مونده کړي، نو د خپل پلار سره یې په لاندې ډول سوال جواب وکړ:

١ـ ای زمونږ ګرانه پلاره! مونږ تاته هک پک حیران یاستو چې د یوسف ﷺ په باره کښې ته ولې په مونږ باندې اعتماد نه کوې، حال دا چې مونږ د ده د خیر دپاره خبره کوو او مونږ د ده دوستان او خیر غوښتونکي یاستو.

ستا څخه زمونږ کلکه هیله دا ده چې سبا نوموړی مونږ سره بېدیا ته واستوې ترڅو هلته وخوري او وڅښکي او هم هلته لوبې او منډې رامنډې وکړي او بالآخره صافه هوا استنشاق کړي او د ورزش څخه مستفید شي، مونږ په تاکید سره تاته اطمنان درکوو چې مونږ یې په قوي توګه حفاظت کوونکي یاستو او د هر خطر څخه یې ساتو.

٢ـ یعقوب ﷺ خپل زامن مخاطب کړه چې د لاندې دوه وو وجوهو د کبله زه ستاسو غوښتنه نه شم منلی:

الف: یوه دا چې د هغه په فراق سره زه ډېر غمژن کېږم چې تاسو یې بوزئ او زما د څنګه یې جدا کړئ نو زه پوهېږم چې تر بېرته را ګرځېدلو پورې به زه په غم کښې ډوب پروت یم.

ب: بله دا چې نوموړی ماشوم دی، زه ډاریږم چې لېوه به یې وخوري او تاسو به ترې غافل او ناخبره یاست، نو ښه دا ده چې نوموړی د خپله خانه جدا نه کړم.

٣ـ هغوی په خپله غوښتنه باندې ټینګار وکړ او خپل پلار یې مخاطب کړ چې ای محترمه پلاره! که څه هم ته د یوسف ﷺ په فراق باندې غمژن کېږې مګر د یوسف ﷺ د خوشالۍ دپاره په موقتـه توګه لږ وخت د غم تحمل وکړه او حوصله مه خرابوه. او د لېوه د خوراک څخه خو بالکل مه ډارېږه ځکه چې مونږ غټه ډله ځوانان یاستو، ایا مونږ به دومره هم ونه شو کړی چې خپل ګران ورور د لېوه څخه په حفاظت کښې وساتو؟ که بالفرض زمونږ د قوت سره‌سره هغه لېوه وخوري نو په دغه وخت کښې به مونږ ډېر بې کاره او زیانکاران (تاوانیان) خلک یاستو، عجیبه دا ده چې مونږ خپلې ګډې د لېوانو څخه ساتلی شو او خپل ګران ورور ترې نه شو ساتلی؟!.

۴_ بالآخره هغوی په خپلو او پلمو سره خپل پلار ته قناعت ورکړ چې سبا ته ورسره یوسف ﷺ بېدیا ته واستوي او د فراق د غم متحمل شي.

توضیحات

۱_ داسې معلومېږي چې هغوی د خپل پلار څخه د یوسف ﷺ د بېولو غوښتنه په تکراري ډول باندې کړې وه او په ایت شریف کښې وروستني غوښتنې ته اشاره شوې ده، دا خکه چې هغوی په غوښتنه کښې ډېر تاکیدات ذکر کړي دي، لکه ﴿ مَا لَكَ ﴾، ﴿ لَا تَأْمَنَّا ﴾، ﴿ وَإِنَّا لَهُ لَنَٰصِحُونَ ﴾، ﴿ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ او داسې نور. دغسې تاکیدات د بلاغت د علم په مطابق د انکار په صورت کښې استعمالېږي چې مخاطب قانع شي.

د "رتع" او "لعب" معناوې

۲_ د ﴿ يَرْتَعْ ﴾ کلمه د "رَتْع" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "رَتْع" خو اصلاً د څارویو د خرېدلو دپاره وضعه شوې ده[1]، مګر د مجاز په توګه په انسانانو کښې هم استعمالېږي البته په هغه وخت کښې چې ډېر خوراک او یا د پراخوالي په حال کښې خوراک او څښاک ترې مراد شي.

او د ﴿ يَلْعَبْ ﴾ کلمه د "لَعِب" _لکه "كَتِف"_ څخه اخستله شوې ده چې د لوبو او ساتېرۍ معناوې ورکوي، مګر په دې مقام کښې د "لعب" څخه عبثیات کارونه مطلب نه دي که نه نو یعقوب ﷺ به دوی ته اجازه نه وې ورکړې، بلکې دلته ترې د غشو ویشتل او ورزش کول مراد دي ترڅو د جهاد دپاره پرې غښتلي شي.

نو د دواړو جملو حاصل داسې راوخي چې: ای پلاره! د یوسف ﷺ په بېولو کښې زمونږ نور مطلب نشته فقط همدا مو مطلب دی چې نوموړی په بېدیا کښې وګرځي راوګرځي او پراخه میوجات وخوري، نو د یو پلوه به د جهاد دپاره غښتلی شي او د بله پلوه به صافه هوا تنفس کړي او صحت به یې تازه شي، په کور کښې د همېشه دپاره اوسېدانه خو د بندیخانې مثال لري.

﴿ فَلَمَّا ذَهَبُوا۟ بِهِۦ وَأَجْمَعُوٓا۟ أَن يَجْعَلُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ ﴾

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۱۱۲

[۱۵] نو هر کله چې هغوی یوسف ﷺ (د پلار په اجازه) بوته او (په اتفاق سره یې) قصد وکړ چې د کوهي (ځا) په بېخ کښې یې په بوه) تاخچه کښې کېږدي (چې د مرګ او زخم څخه بچ شي نو یوسف ﷺ په سخت اضطراب کښې واقع شو). او مونږ ورته (د اضطراب د لرې کولو دپاره) وحې (الهام) وکړ چې (غمژن کېږه مه، داسې وخت به راشي چې) ته به دوی ته په خپل دغه کار باندې خبر ورکړې حال دا چې دوی به شعور (علم) نه لري (چې ته په کوهي کښې اچولی شوی یوسف یې).

[۱۶] او (بیا) دوی خپل پلار ته د ماښام په ترغوني کښې په داسې حال ورغله چې (ټولو) ژړل.

[۱۷] دوی وویلې چې ای زمونږ پلاره! یقینًا مونږ لاړو (مونږ شروع وکړه چې) یو د بل څخه په خغاسته کښې مخکښې کېدلو او مونږ (خپل ګران ورور) د خپل سامان سره پرېښی وه، نو ده لره لېوه وخوړ (هغه فاجعه واقع شوه د کومې څخه چې ته په ډار کښې وې).

او (ای پلاره! زمونږ باور دی چې د ډېر محبت د کبله) ته مونږ ته (په دې واقعه کښې) یقین کوونکی نه یې که څه هم (ستا په نزد) مونږ رښتیا ویونکي وو.

[۱۸] او دوی (د استدلال په غرض خپل پلار ته) د یوسف ﷺ کمیس په داسې حال کښې ور وړ چې به دروغینو وینو باندې (ککړ) وه.

یعقوب ﷺ (د دوی اعتذار قبول نه کړ او) ویې ویلې چې: تاسو ته خپلو ځانونو (دا) کار ښائسته کړی دی (چې په دروغین کلام باندې به برائت حاصل کړئ، خو خبره داسې نه ده) نو جمیل (نېک) صبر (ډېر ښه دی چې زه یې وکړم).

او الله ﷻ (زما د پلوه) په هغه شي باندې کومک غوښتلی شوی دی کوم چې تاسو یې بیانوئ (نو هیله ده چې ماته د صبر توان راکړي او ستاسو جنایت بربنډ کړي).

د مطلب خلاصه

یعنې: د شپې د پلوه د یوسف ﷺ ورونو د خپل پلار قناعت حاصل کړ او سبا ته یې د خپلې نقشې په تعمیل باندې پیل وکړ او په لاندې کیفیت باندې یې ختمه کړه:

۱ـ کله چې هغوی یوسف ﷺ د خپلو ځانونو سره روان کړ او ټولو په اتفاق سره اراده وکړه چې پلان شوې نقشه تطبیق کړي او نوموړی د کوم خام کوهي (ځا) په ژوره کښې واچوي نو لاندې کیفیتونه پېښ شوه:

الف: مجردې چې دوی د خپل پلار د سترګو څخه پناه شوه وضعه یې بدله شوه او یوسف ﷺ پوه شو چې دوی څه کول غواړي.

ب: یوسف ﷺ په خپل حرکت باندې پښېمانه شو چې څومره سهوه مې وکړه چې د دوی سره یو ځای بېدیا ته راووتلم، خو کار د کاره تېر وه.

ج: مګر د دې دپاره چې د یوسف ﷺ اضطراب او وارخطایي څه اندازه کمه شي او حوصله د لاسه ورنه کړي، نو مونږ ورته وحې وکړه چې ای یوسفه! ډاډه اوسه الله ﷻ به تا هیڅکله ضائع نه

کړي، ډېر ژر به دې د کوهي د تورو تیارو څخه راپورته کړي او داسې وخت به دربانديې درولې چې ستا ورونه به همدا ستا په دربار کښې کچکول په لاس ولاړ وي او د احتیاجاتو پوره کول به درڅخه په داسې حال کښې غواړي چې تا به نه پېژني
د دوی به دا خیال نه وي چې یوسف ﷺ به د کوهي څخه راپورته شوی وي او د پاچاهۍ په چوکۍ به ناست وي، مګر ته به ورته دغه ټوله قیصه هو بهو ورپه یاده کړې چې: ایا تاسو د خپل ورور یوسف ﷺ سره داسې او هاغسې نه وه کړي؟ نو دوی به ډېر خجالت شي او په خپله خطاکارۍ باندې به اعتراف وکړي. نو ته مطمئن اوسه او په خپل زړه کښې اضطراب او وارخطابی ته ځای مه ورکوه.
۲ـ کله چې هغوی په یوسف ﷺ باندې د خپلې بدنیتۍ نقشه تطبیق کړه نو د خپل پلار دپاره یې په لاندې ډول بهانې او پلمې ترتیب کړې:
الف: هغوی په خپلو ځانونو باندې لږ څه ناوخته کړه ترڅو د شپې په تیاره کښې د پلار په حضور کښې خپل دروغین اعتذار وړاندې کړي.
ب: د دې دپاره چې د پلار په حضور کښې یې اعتذار کول څه ارزښت مونده کړي نو ټولو د ژړا په حالت کښې داسې عرض وکړ چې:
ای زمونږ ګرانه پلاره! مونږ د لږ وخت دپاره په منډو او ځغلېدلو باندې پیل وکړ چې یو د بل څخه وړاندې کېدلو او په همدغه لږ وخت کښې مو خپل ګران ورور یوسف ﷺ د سامان سره پرېښود، خو چې مونږ بېرته راستانه شوو لیوه نوموړی خوړلی وه او د سترګو په رپ کښې یې مونږ بې ورورہ کړو.
ای ګرانه پلاره! څرنګه چې ستا محبت د یوسف ﷺ سره زښت ډېر دی نو مونږ یقین کوو چې ته به زمونږ په ذکره شوې خبره باندې باور ونه کړې که څه هم مونږ تاته رښتینې ښکارو. یا په بل عبارت: ستا عدم یقین به د دې کبله نه وي چې تاته به مونږ دروغژن ښکارېږو بلکې وجه به یې دا وي چې ستا محبت د هغه په هکله په افراطي درجه کښې واقع دی نو ځکه به زمونږ رښتیا هم تاته دروغ ورېښېږي، خصوصاً لا په داسې وخت کښې چې ته په مونږ باندې د هغه په باره کښې څه بدګوماني هم لرې.
په دې باندې علاوه، د خپل پلار په حضور کښې یې د استشهاد په توګه د یوسف ﷺ کمیس هم په داسې حال کښې کېښود چې په دروغینو وینو باندې ککړ پکړ وه، چې د دغه یوه کمیس پرته مونږ ته د خپل ګران ورور بل هیڅ شی هم په لاس رانغی چې ستا د تسکین دپاره مو تاته راوړی وی.
۳ـ نو د ذکر شوې اعتذار په اورېدلو سره سمدستي یعقوب ﷺ پوه شو چې دا خبرې ټولې دروغې دي او الله ﷻ زه د ډېر لوی امتحان سره مخامخ کړم، نو ویې ویلې چې:
الف: ای زامنو! زه پوه شوم چې تاسو د ډېر لوی جنایت مرتکب شوي یاست چې خپلو خواهشاتو درته ډولي کړی دی، او په دې باندې علاوه ستاسو ذکر شوی اعتذار به ستاسو په نظر باندې ګټور برېښي ماته هیڅ ارزښت نه لري، زه پوهېږم چې ټول سراسري دروغ دي.

ب: زه نه دا هڅه کوم چې ستاسو څخه انتقام واخلم او نه چاته ستاسو د لاسه شکایت او فریاد کوم، زما کار په دې باره کښې فقط او فقط جمیل (نیک) صبر دی، او د الله ﷻ څخه کومک غواړم چې د صبر توان راکړي او بې صبري راڅخه څرګنده نه شي.

ج: ستاسو د دروغینو بیاناتو په زغملو باندې زما دپاره د الله ﷻ څخه په غیر د کومک غوښتلو بل هیڅوک نشته نو د همدې کبله یوازې د الله ﷻ څخه د صبر توفیق غواړم او هیله ترې کوم چې ستاسو دروغین بیانات په عملي میدان کښې په ډاګه کړي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د ﴿ فَلَمَّا ذَهَبُواْ بِهِ ﴾ جمله خو شرطیه ده نو جزائیه جمله یې کومه یوه ده؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د جزائیه جملې په هکله علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلي شوي دي:

الف: ځینو علماء کرام وایي چې جزائیه جمله د ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ ﴾ جمله ده او د "و" توری پکښې زاید دی[1]. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي: چې کله هغوی د خپل پلار د مخې څخه یوسف ﷺ بوته او په څاکښې یې په اچولو باندې اتفاق وکړ، نو مونږ هغه ته وحې وکړه چې غمژن کېږه مه، داسې وخت راروان دی چې همدا ستا وروڼه به تاته محتاج جوړ شي او په خپله ګناه باندې به اعتراف وکړي.

ب: ځینې نور وایي چې بې ضرورته د قرآن کریم په یوه توري باندې هم باید د زائد حکم ونه کړی شي، نو ذکر شوی "و" د عطف دپاره دی او معطوف علیها جمله مقدره ده چې هماغه د ذکرې شوې شرطیه جملې دپاره جزا واقع شوې ده، نو تقدیر یې داسې کېږي: "فَعَلُوْا بِهِ مَا فَعَلُوْا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ"[2]، یعنې کله چې هغوی خپل ورور بوته او د خپلې سابقې فیصلې په اساس یې په کوهي کښې واچاوه نو دوی هغه څه وکړه کوم چې دوی وکړه او مونږ یوسف ﷺ ته وحې وکړه.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: هغه څه کارونه وه چې الله ﷻ ذکر نه کړه او علماء کرام وایي چې الله ﷻ ورته د "فَعَلُوْا بِهِ مَا فَعَلُوْا" په جمله باندې اشاره کړې ده؟

مونږ وایو چې: د دغه کارونو په هکله ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد بیان کړی دی[3] او ډېر حیرت اچوونکي کارونه یې ذکر کړي دي، خو افسوس چې د ثبوت دپاره یې څه قناعت لرونکی دلیل نه دی لیکلی نو سړي ته خیال پیدا کېږي چې دا به ټول اسرائیلیات وي، نو د همدې کبله ذکر شوي بیانات مونږ په دې لنډ تفسیر کښې ذکر نه کړه او ټول مو د کوهي بېخ ته ورواچول، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۴۲

(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۴۹

(۳) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۹۹؛ الدر المنثور ج۴ ص۵۰۰؛ روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۷

تبصره

مونږ ته دوهم نظر غوره برېښي چې جزائيه جمله به مقدره وي خو تقدير به يې داسې وي ـوالله ﷻ أعلمـ چې "اِضْطَرَبَ يُوسُفُ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ" يعني كله چې هغوی ډېل ورور بېديا ته بوته او د بدنيتۍ ځرګندونه يې وكړه چې په اتفاق سره يې په كوهي كښې واچوي او په توله ډله كښې يوه نفر هم موجوديت نه درلود چې د هغه د نجات هڅه وكړي نو يوسف ﷺ سخت وارخطا شو (البته دومره وارخطايي چې بيان او تذكر ته ارتيا نه لري) او مونږ د ده د اضطراب (وارخطايي) د لرې كولو دپاره هغه ته وحي وكړه او ډاډ مو وركړ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٣ـ كه څوک وايي چې: كومې وحي ته چې په ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ ﴾ كښې اشاره ده هغه د نبوت وحي ده او كه د الهام په معنی سره ده؟

مونږ وايو چې: دواړه احتماله مفسرينو كرامو ذكر كړي دي[1] مګر دا بهتره برېښي چې دلته به وحي د الهام په معنی سره وي، لكه څنګه چې د موسی ﷺ مور ته الله ﷻ الهام كړی وه چې فرمايي ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ﴾ [القصص:٧] يعني: مونږ د موسی ﷺ مور ته د هغې د تسكين او ډاډيني دپاره الهام وكړ چې په ډاډه زړه ځپل زوی ته تی وركوه.

مونږ څكه په دې مقام كښې د وحي تفسير ته په الهام سره ترجيح وركړه چې په راتلونكي [٢٢] ايت شريف كښې ځينو علماء كرامو[2] د ﴿ حُكْمًا ﴾ كلمه په نبوت سره تفسيره كړې ده، لكه چې بحث يې ـإن شاء اللهـ راروان دی. يعني مونږ يوسف ﷺ ته په هغه وخت كښې نبوت وركړ چې د قوت حالت ته ورسېد.

نو كه هلته نبوت مراد وي نو دلته به د وحي څخه ضرور الهام مطلب وي.

په هر تقدير، الله ﷻ خپله وعده هغه وخت رښتيا كړه چې كله د يوسف ﷺ ورونه د ناشنايي په حالت كښې د ده په حضور كښې ودرېده او د سوال لاسونه يې ورته وغزول چې څه خيرات راباندې وكړه.

نو يوسف ﷺ دوی ته د كوهي د اچولو قيصه وربه ياده كړه او مخاطب يې كړ چې: ﴿ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ﴾ [يوسف:٨٩] يعني: ايا ستاسو هغه څه په زړه دي كوم چې تاسو د يوسف ﷺ او د ده د اعياني ورور (بنيامين) سره كړي وه، البته په داسې وخت كښې چې تاسو ناپوهان وئ.

٤ـ داسې معلومېږي چې د يوسف ﷺ په ورونو باندې به د ده په هكله باندې درې حالتونه ورغلي وي

---

(١) زاد المسير ج٤ ص١٤٧
(٢) المحرر الوجيز ج٩ ص٢٧٣

الف. کله چې د نفشې جوړولو په وخت کښې دوی ډېر په غُصه وه نو د ﴿ ٱطۡرَحُوهُ ﴾ جمله یې د خولو څخه ووتله، چې د "طَرْح" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د "رَمْي" (غشې ویشتلو) سره مرادفه ده[1]. یعنې یا یې د غشي غوندې په کومه خمکه باندې ور وولئ، او د مرګ او ژوبلې (زخمي کېدلو) پروا یې مه کوئ.

ب. بیا چې کله دوی د ډېرې غُصې څخه لږ رابنکته شوه نو د ﴿ أَلۡقُوهُ ﴾ په جمله باندې یې ترې تعبیر وکړ چې اصلاً د "لِقَاء" څخه اخستلې شوې ده، "لِقَاء" د یوه شي سره د بل شي د ناڅاپه پیوسته کېدلو معنی ورکوي[2] نو "اِلْقَاء" د یو شي د بل شي سره د ناڅاپه پیوسته کولو څخه عبارت ګرځي.

یعنې یوسف ﷺ د کوهي په بېخ کښې د یوې تاخچې سره پیوسته کړئ خو چې مړ نه شي، که زخمي (ژوبل) شي باک یې نشته.

ج. اما د تصویب د عملي کولو په وخت کښې یې د زخمي کېدلو (ژوبلېدلو) څخه هم صرف نظر شوه، نو د ﴿ أَن يَجۡعَلُوهُ ﴾ په جمله باندې یې ترې تعبیر وکړ چې د "جَعْل" څخه یې اشتقاق موندلی دی او "جَعْل" د اینبودلو (وضع) معنی هم ورکوي[3]. یعنې دوی اتفاق وکړ چې د کوهي په کومه تاخچه کښې یې کېږدي چې په ارامۍ سره هلته کښېني او په هیڅ ډول باندې زخمي او ژوبل نه شي.

نو د همدې کبله دوی د یوسف ﷺ څخه کمیس وویست (بربنډ یې کړ) او په پړي باندې یې ترلی شوی کوهي ته وربنکته کړ، مجردې چې نوموړی دکوهي بېخ ته ورسېد پړ یې پرې کړ (یا بې ورخوشې کړ) چې یوسف ﷺ په ارامۍ سره د اوبو ترڅنګ د کوهي په یوه تاخچه (وچځای) کښې کیناست[4].

عشاء څه معنی؟

۵_ د ﴿ عِشَآءٗ ﴾ کلمه هغه وخت ته وضعه شوې ده کوم چې د ماښام د لمانځه څخه شروع کېږي او آن د ماسخوتن د لمانځه پورې امتداد پیدا کوي.

یعنې د یوسف ﷺ ورونه د ماښام څخه وروسته په تیاره کښې د خپل پلار حضور ته ورغله او په ژړا کښې یې خپل دروغین اعتذار وړاندې کړ.

شاید چې په تیاره کښې ورتګ به یې د لاندې وجوهو د کبله خوښ کړی وي:

اول: ترڅو خپل پلار ته خپل خفګان یوازې په ژړا کښې وړاندې کړي او خپلې څېرې ترې پټې کړي. او دا څکه چې دوی ژړاګانې وکړې مګر په څېرو کښې یې د غم کوم اثر نه څرګندېده، دوی ډېر زیات خوشاله وه او خوشالي یې په څېرو کښې د ورایه بربنېدله، حتی کله چې دوی خپل ورور

(۱) لسان العرب ج۲ ص۵۲۸
(۲) مفردات الراغب ص۴۷۳
(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۱۱۰
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۱؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۴۳

په کوهي کښې واچاوه نو د هغه څخه وروسته دوی د ېر په خوشالۍ باندې خوراک او څښاک وکړ[1] ته به وایې چې کوم ماشوم یې کوهي ته نه دی وراچولی بلکې یو وحشي مضر ساکښن او یا یو بې روحه کاڼی یې کوهي ته وراچولی دی.

دوهم: ترڅو د پلار په خیال کښې واچوي چې مونږ د همدغې واقعې د پېښېدلو د کبله ناوخته راورسېدلو.

دریم: دا هم څه لرې نه ده چې خینو به خپل اواز ژړغونی کړی وي او په تیاره کښې به یې د پلار څخه خپلې سترګې پټې کړې وي چې وچې کلکې وې او یو څاڅکی اوښکې ترې هم نه څڅېدلې.

دروغژون حافظه نه لري

۶ـ په درې ژبه کښې یو متل دی چې: "دروغگوی حافظه ندارد" همدا متل د یوسف ﷺ په وروڼو باندې پوره تطبیق وه، ځکه چې:

الف: دوی خپل پلار ته د اعتذار وړاندې کولو په وخت کښې وویلې چې: ای پلاره! په مونږ کښې ملامته او قصور نشته، مونږ خو خپل ګران ورور یوسف ﷺ د سامان د ساتنې دپاره پرېښود او مونږ په منډو رامنډو باندې بوخت شوو چې په نتیجه کښې دغه پېښه وشوه.

حال دا چې دوی خپله هغه خبره هېره کړې وه کومه چې دوی خپل پلار ته د قناعت ورکولو دپاره کړې وه، هغه دا چې یوسف ﷺ زمونږ سره بېدیا ته پرېږده چې ﴿ یَرْتَعْ وَیَلْعَبْ ﴾ په ازاده فضا کښې وخوري او وځښکي او هم پکښې لوبې او ساتیرې وکړي.

د دوی دې ته فکر نه وه چې پخپله په ساتېرۍ باندې مشغول شوه او د یوسف ﷺ څخه یې د سوَت کار اخستی وه. ته به وایې چې ساتېرۍ ته یې نه وي بېولی بلکې د دې دپاره یې بېولی وه چې خپل سامان پرې وساتي.

ب: همدارنګه هغوی د خپل ورور (یوسف ﷺ) کمیس د سیرلې یا هوسۍ په وینو سور کړ چې د پلار په حضور کښې ترې د بهانې کار واخلي مګر د کمیس څیرل یې هېر کړي وه، او په لوی لاس یې خانونه ملامته کړه چې دا خو عجیبه لېوه وه چې یوسف ﷺ یې خوړلی دی مګر کمیس یې ورباندې نه دی شکولی!.

لیونی او ځنګل

۷ـ خلک وایې چې لیوني ته چا توصیه کړې وه چې ځنګله ته اور ور وانچوې، هغه جواب ورکړ چې: کور دې آباد چې زما دې ورته فکر کړ، نو ضرور به اور وراچوم.

د یوسف ﷺ په وروڼو باندې همدغه متل کټ مټ تطبیق وه چې پلار ورته ویلې وه چې زه په یوسف ﷺ باندې د لېوه څخه دارېږم، او دوی عین همدغه کار د بهانې په توګه وړاندې کړ چې: ای

[1] تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۰۲

پلاره! یوسف ﷺ خو لېوه وخوړ! ته به وایې چې پلار ورته همدغه بهانه ښودلې وه چې که د یوسف ﷺ سره مو څه خیانت وکړ نو بیا ماته همدغه بهانه را وړاندې کړئ.

"تسویل" څه معنی؟

۸ـ د ﴿ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ﴾ په جمله کښې د ﴿ سَوَّلَتْ ﴾ کلمه د "تسویل" څخه اشتقاقه شوې ده. "تسویل" دې ته وایي چې سړي ته خپل نفس هغه شی ښائسته کړي په کوم باندې چې حرص لري او په لاس ته وروړلو کښې یې علاقمند وي[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای زامنو! زه ستاسو په بهانو او دروغینو اعتذارونو باندې نه غولېږم، تاسو ته به دا بهانه ګټوره برېښي خو زه پوهېږم چې تاسو لوی جنایت کړی دی.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: یعقوب ﷺ څنګه پوه شو چې زامنو ورته په ډلنیزه توګه دروغ جوړ کړي دي، یا په بل عبارت: د لېوه خوړل ورته په څه دلیل دروغ وبرېښېده؟

مونږ وایو: څکه ورته د هغوی بهانه دورغژنه ښکاره شوه چې:

الف: کمیس په وینو باندې سور وه خو څیرې شوی نه وه او د لېوه د غاښونو نښې او اثار پکښې نه لیدہ کېدہ، نو یعقوب ﷺ وویلې چې: «لَوْ أَكَلَهُ السَّبُعُ لَخَرَقَ الْقَمِيصَ»[۲] که بالفرض یوسف ﷺ شرمخ خوړلی وی نو کمیس به یې هرومرو څیرې شوی وی.

ب: څینو زامنو یې دا بهانه او اعتذار وړاندې کړ چې لېوه نه دی خوړلی بلکې غلو وواژه، نو یعقوب ﷺ وویلې که بالفرض غلو وژلی وی نو کمیس خو به یې ضرور وړی وی[۳].

مګر دا وجه کمزورې ښکاري څکه چې د قرآن کریم د ظاهر څخه مخالفه ده، د قرآن کریم ظاهر دا دی چې د لیوه د خوړلو بهانه ټولو په یوه خوله وړاندې کړې وه.

ج: مونږ د الله ﷻ په توفیق د [یوسف:۶] ایت په توضیحاتو کښې وړاندې لیکلي دي چې یعقوب ﷺ د خوب تعبیر په وحې سره کړې وه چې په لاندې ټکو باندې مشتمل وه:

اول: تاته به الله ﷻ نبوت درکړي.

دوهم: تا به الله ﷻ د خوبونو په تعبیرولو باندې پوه کړي.

دریم: الله ﷻ به دنیاوي او اخروي نعمتونه درپېرزو کړي.

نو د دغې وحې (یا د خوب د تعبیر) غوښتنه دا وه چې یوسف نه وژلی شوی دی او نه لېوه خوړلی دی بلکې ژوندی دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۶
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷
(۳) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۰۱

صبر جمیل څه معنی؟

١٠_ جمیل صبر (ښائسته او نیک صبر) دې ته وایي چې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته څه شکایت او ګیله وړاندې نه کړي،[1] چې ای فلانکیه! زه په دغه او هغه مصیبت باندې ککړ یم. بلکې د الله ﷻ څخه اجر او د مصیبت د تحمل توان وغواړي او د نجات سوال ترې وکړي.

هرڅوک چې جمیل صبر وکړي الله ﷻ ته امید دی چې هم د مصیبت څخه نجات ورکړي او هم به په دنیا او آخرت کښې عوضونه او اجرونه ورپېرزو کړي.

لکه څنګه چې یعقوب علیه السلام په ذکره شوې واقعه کښې د جمیل صبر لاره غوره کړه نو په دنیا او آخرت کښې ورته په ګټه تمام شو، همدارنګه بي بي عائشه رضي الله عنها (أم المؤمنین) هم د افک په واقعه کښې په همدغې لاره باندې تللې وه[2] چې په عفت او پاکلمنی کښې یې د قرآن کریم ایتونه نازل شوه چې د قیامت د ورځې پورې به یې مسلمانان لولي او د آخرت اجرونه خو یې لا پاتې دي.

د څو خطراتو پورته کول

١١_ په دې مقام کښې سړي ته ځینې پوښتنې په زړه کښې خطور کوي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: څه وجه وه چې یعقوب علیه السلام د دروغجن خبر په هکله پوره تحقیق ونه کړ چې یا پخپله د یوسف علیه السلام مقتل (وژلځای) ته ورغلی وی او یا یې نور څوک لیږلي وی چې هلته یې د وژلو نښې او آثار د پلټنې لاندې نیولي وی؟

ب: باید هغوی ته یې ویلي وی چې لیوه خو د مار په شان ښویه تېرول نه کوي، تاسو ته په کار وه چې د کمیس په عوض مو د هغه د لاش ځینې برخې او ځینې هډوکې راوړي وی؟

ج: په الهي مصیبت باندې صبر جمیل په کار دی اما د بندګانو د ظلم د مخنیوي په غرض انتقام په کار وه، نو پوښتنه دا ده چې کله یعقوب علیه السلام ته ثابته شوه چې بهانه دروغجنه ده نو باید چې د هغوی څخه یې انتقام اخستی وی؟

ځینو مفسرینو کرامو د ذکرو شوو اشتباهاتو د پورته کولو دپاره ځینې جوابونه کړي دي[3] لکه:

اول: یعقوب علیه السلام وډار شو چې د انتقام په صورت کښې به هغوی نورو فسادونو ته هم لاس واچوي، په "بنیامین" باندې به هم په ضرر رسونه کښې صرفه ونه کړي.

دوهم: ترڅو د ده اولادونه په خلکو کښې رسوا او شرمنده نه شي چې د اسلام د ترقی په وړاندې به خنډ جوړ شي، خلک به وایي چې یعقوب علیه السلام خپل زامن نه شي اصلاح کولی او مونږ ته د اصلاح توصیه کوي.

---

(١) روح المعاني ج١٢ ص٢٠١

(٢) صحیح البخاري ج٢ ص٦٩٨

(٣) التفسیر الکبیر ج١٧ ص١٠٣

مونږ ته د دغسې اشتباهاتو د پورته کولو دپاره وجه دا ښکاري چې يعقوب ﷺ ته همدغه کړنلاره په وحې سره ناکلې شوې وه چې د دې څخه وړاندې مه تېرېږه، والله ﷻ أعلم.

﴿ وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُواْ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ دَرَٰهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُواْ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى ٱشْتَرَىٰهُ مِن مِّصْرَ لِٱمْرَأَتِهِۦٓ أَكْرِمِى مَثْوَىٰهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُۥ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

[۱۹] او (په کوهي کښې د اچولو څخه وروسته) يوه قافله ورغله نو دوی (د قافلې خاوندانو خپل اوبه را وړونکی ولېږه (چې اوبه ورته د کوهي څخه را وباسي)، نو خپله بوقه (ډولچه) يې (کوهي ته) وربښکته کړه، (هلته ورپورې يوسف ﷺ ونښت نو کله چې د راپورته کوونکي سړي پرې سترګې ولګېدلې) ويې ويلې چې: ای خوشالی! (راشه همدا دې وخت دی) دغه دی هلک (ماشوم).

او (چې کله يې کاروانيانو ته وروړست نو) دوی (د خلکو څخه) پټ کړ (او) تجارتي مال يې (وګرځاوه چې عند الموقع يې خرڅ کړي).

او الله ﷻ په هغه څه باندې پوه وه چې دوی يې کوي (چې د دوی ورته په نيت کښې وه).

[۲۰] او (بيا) کاروانيانو په ناقص قيمت (نازله بيه) شمارلو شوو پيسو باندې خرڅ کړ، او دوی د يوسف ﷺ په هکله د بې رغبتانو څخه وه (چې چرته خبره سپينه نه شي چې دا مريی نه دی، نو په چلتی سره يې خرڅلاو ته وړاندې کړ).

[۲۱] او هغه سړي چې يوسف ﷺ يې د بازار (مصر) څخه خريداري کړ خپلې مېرمنې ته وويلې چې: د دې ماشوم د استوګنځای عزت وساته (د غلام خيال ورته مه کوه)، اميد دی چې مونږ ته (په راتلونکي کښې) ګټه ورسوي، او يا به يې د وُلد (زوی) په حيث ونيسو.

(مېرمنې يې ورته باعزته استوګنځای تهيه کړ) او په دغه ډول سره مو يوسف ﷺ ته په ځمکه کښې د اوسېدلو مکان (ځای) ورکړ (د ډېرو حکمتونو دپاره) او د دې دپاره چې مونږ هغه نهايي اهدافو ته د خبرو وراړولو (طريقه) ورزده کړو.

او الله ﷻ په خپل هر يو کار باندې پوره توان لري (چې هيڅ ‌ک يې مخنيوی نه شي کولی) مګر اکثره خلک نه پوهېږي (او په خپل تدبير باندې اعتماد کوي).

د مطلب خلاصه

يعني: کله چې د يوسف ﷺ ورونو خپل ماشوم ورور په کوهي کښې پرېښود او خپل کور ته تري

بېرته ستانه شوه، نو په هغه باندې لاندې کیفیتونه ورغله:

۱ـ په کومه څا (کوهي) کښې چې یوسف ﷺ پروت وه په هغې باندې یو کاروان تېرېده چې د مصر په لور باندې روان وه.

۲ـ دغو کاروانیانو خپل یوه کس ته وظیفه ورکړه ـ البته هغه کس ته کوم چې د دوی د پلوه د اوبو د رسولو دپاره ټاکلی شوی وه ـ چې اوبه ورته وروړي.

۳ـ نوموړی کس د اوبو راپورته کولو دپاره هغه کوهي ته بوقه (ډولچه) وربښکته کړه په کوم کښې چې یوسف ﷺ د خپلو ورونو د لاسه قرار درلود.

۴ـ دغه مظلوم ماشوم په ډولچه کښې کېناست، د ډولچې د خاوند خیال وه چې ډولچه د اوبو څخه ډکه شوه نو خپل خان ته یې راکش کړه.

۵ـ کله چې ډولچه د هغه د سترګو لاندې شوه چې یو ښائسته ماشوم پکښې لوڅ لغړ ناست دی نو د ډېرې خوشالۍ څخه یې چیغه کړه چې: دغه دی هلک! (څومره ښائسته او سپېڅلی دی).

۶ـ نو نوموړی ماشوم یې د ډولچې څخه را واخست او خپلو ملګرو کاروانیانو ته یې د اوبو په عوض وروړ. هغوی ټول ورته زیات خوشاله شوه او ټولو اتفاق وکړ چې د یوه قیمتي مال په توګه یې پټ وساتي، ترڅو یې د نورو تجارتي مالونو په ضمن کښې مصر ته یوسي او هلته یې خرڅ کړي.

ای پیغمبره! کاروانیانو خو په دې خبره باندې خوله پته کړه چې دا ماشوم مونږ په کوهي کښې موندلی دی بلکې د یوه غلام په حیث یې د خانونو سره روان کړ، مګر الله ﷻ په ټولو کار کوونکو باندې پوه دی، نو هغوی د خلکو څخه خبره پټه کړه مګر د الله ﷻ څخه خو یې نه شوه پټولی.

۷ـ کله چې قافله مصر ته ورسېده نو د نورو تجارتي مالونو په ضمن کښې یې یوسف ﷺ هم خرڅلاو ته وړاندې کړ چې په نتیجه کښې یې په ناقص قیمت باندې خرڅ کړ چې د څو شمارلو شوو پیسو څخه عبارت وه، حال دا چې یوسف ﷺ د الله ﷻ په نزد ډېر قدرمن او باعزته وه حتی که بالفرض هغوی په ډېر لوړ قیمت باندې خرڅ کړی وی هم د ده ﷻ په نزد به ناقص قیمت وی.

د قیامت د تنقیص وجه یې دا وه چې کاروانیان د یوسف ﷺ په اهمیت باندې پوه نه وه نو ځکه یې پکښې خپله بې رغبتي څرګنده کړه، که نه نو یا به یې بالکل خرڅلاو ته نه وی وړاندې کړی او که وړاندې کړی یې وی نو ډېر لوړ قیمت به یې ورباندې ایښی وی.

۸ـ هغه سړي چې یوسف ﷺ یې د بازار څخه واخست او خپل کور ته یې بوته خپلې ښځې (مېرمنې) ته یې توصیه وکړه چې د دې ماشوم سره د یوه غلام او مریي په توګه ګذاره مه کوه بلکې د دې ماشوم په روښانه څېره کښې ډېرې ښېګڼې برېښي. نو:

الف: دغه ماشوم به مونږ ته ډېره ګټه ورسوي او په ډېرو مهمو کارونو کښې به مو په درد وخوري.

ب: او حتی یا به دغه ماشوم زه او ته دواړه په زوی توب سره ونیسو، نو ته به د دغسې ښائسته ماشوم مور شې او زه به یې پلار شم.

۹ـ ای پیغمبره! وګوره چې په څومره دقیق تدبیر سره مو یوسف علیه السلام ته په څمکه کښې د قدر او عزت ځای ورکړ، چې ورونو په کوهي کښې واچاوه خو مونږ د کوهي څخه راپورته کړ او په مصر کښې مو د یوه مقتدر سړي په کور کښې ځای ورکړ، دا د دې دپرو حکمتونو دپاره او دا د دې دپاره چې مونږ یوسف علیه السلام د خبرو په نهایي اهدافو باندې پوه کړو ترڅو د هرې خبرې (چې د خوب خبره وي او که د ویښې خبره) په تعبیر کولو او جوابولو کښې ښه مهارت ولري، او دا څکه چې نوموړي سړي د مصري حکومت لوی وزیر وه، چې روزمره به سیاسي موضوعات او د هغه حل کول د یوسف علیه السلام له نظره تیرېده او تجربه به یې پکښې پخېده. یا په بل عبارت: دغه کور مو د یوسف علیه السلام دپاره یوه سیاسي مدرسه جوړه کړه، نو که بالفرض یوسف علیه السلام ته مو په دغسې کور کښې ځای نه وی ورکړی نو د خبرو مهارت به یې نه وی حاصل کړی.

ای پیغمبره! الله ﷻ چې هرڅه وغواړي د هغو په کولو باندې پوره توان لري او هیڅوک یې مخه نه شي نیولی مګر اکثره خلک نه پوهېږي او فکر کوي چې په خپل بشري تدبیر سره به د الهي تدبیر مخه ونیولی شي، خو خبره داسې نه ده.

توضیحات

۱ـ په کوم کوهي کښې چې یوسف علیه السلام اچولی شوی وه هغه د یعقوب علیه السلام د کور څخه درې فرسخه لرې د کنعان په څمکه کښې واقع وه چې د اردن د ښار د مربوطاتو څخه شمېرلی کېږي[۱].

ځینې مفسرین کرام څه وایي؟

۲ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو ځینو شیانو ته اشارې کړې دي، مونږ غواړو چې د محترمو لوستونکو توجه ورواړوو، هغه دا چې:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې هغه کوهی په کوم کښې چې یوسف علیه السلام اچولی شوی وه په یوه بېدیا کښې واقع وه چې د کاروانیانو د لارې څخه ډېر په څنګ وه، خو د نېکه مرغه چې قافلې لاره خطا کړه او په ذکر شوي کوهي باندې وربرابره شوه[۲].

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی کوهی به د عمومي لارې ترڅنګ واقع وه چې روزمره به ترې په لاره باندې تېرېدونکو خلکو اوبه راویستلې، او دا څکه چې:

په [۱۰] ایت کښې الله ﷻ د یوسف علیه السلام د ورونو فیصله راحکایته کړې ده چې خپل ورور به په هغه کوهي کښې اچوو د کوم څخه چې کاروانیان اوبه اخلي، اما وژنو به یې نه.

که بالفرض دوی د بیدیا په کوهي کښې اچولی وی چې د عمومي لارې څخه په څنګ وی نو دا کار به د وژلو سره یو برابر وی، او دوی به د خپلې فیصلې څخه خلاف کړی وی.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۵۸؛ تفسیر المحرر الوجیز ج۹ ص۲۶۶
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۸۸

ب: دوی وايي چې يوسف ﷺ د کوهي څخه په دوهمه یا دریمه ورځ کاروانيانو راپورته کړ او تر هغه وخته پورې به د بټولو مشر ورور ورته خوراک وراچاوه[۱].

مونږ ته داسې برېښي چې الله ﷻ به په وړوکي محترم ماشوم (يوسف ﷺ) باندې په کوهي کښې يوه شپه هم نه وي تېره کړې بلکې په عين ورځ کښې به يې ورباندې قافله وربرابره کړې وي او د کوهي څخه به يې راپورته کړی وي، لکه چې ځينو علماوو ورته اشاره کړې ده[۲].

ج: ځينې وايي چې "بُشْرَىٰ" د يوه سړي نوم وه، نو کله چې د بوقې راپورته کوونکي په يوسف ﷺ باندې سترګې ولګېدې نو هغه ته يې ورناره کړه چې: ای بُشری! دلته راشه ښائسته ماشوم وګوره[۳].

مونږ ته داسې څرګندېږي چې ذکره شوې کلمه په خپله متبادره معنی سره ده چې دخوشالۍ څخه نمايندګي کوي، يعنې: ای زما خوشالۍ! راشه چې همدا دې وخت دی.

د: دوی وايي چې د ﴿ أَسَرُّوهُ ﴾، ﴿ شَرَوْهُ ﴾ په دواړو جملو کښې مستتر ضميرونه د يوسف ﷺ ورونو ته راجع دي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي: هغوی کاروانيانو ته ورغله چې دا زمونږ غلام دی زمونږ څخه تېښتېدلی دی او دا خبره يې ترې پټه کړه چې زمونږ ورور دی او مونږ په کوهي کښې اچولی وه. حال دا چې يوسف ﷺ د ډاره خپل ځان نه شو معرفي کولی، نو هغوی په کاروانيانو باندې خرڅ کړ چې کلک حفاظت يې وکړئ چې درڅخه ونه تېښتېږي[۴].

نو په دې تقدير سره به يوسف ﷺ دوه خله خرڅ شوی وي، يو ځل به خپلو ورونو په قافله باندې خرڅ کړی وي او دوهم ځل به قافلې په مصر کښې خرڅ کړی وي.

مګر مونږ داسې فکر کوو چې ذکر شوي دواړه ضميرونه به يو هم د يوسف ﷺ ورونو ته نه وي راجع او هم به په يوسف ﷺ باندې دوه خله خرڅلاو نه وي واقع شوی، ترڅو د ضمائرو انتشار واقع نه شي، او دا ځکه چې د ﴿ فَأَرْسَلُوا ﴾ په جمله کښې خو بالاتفاق مستتر ضمير د يوسف ﷺ ورونو ته نه دی راجع بلکې کاروانيانو ته راجع دی.

سوال جواب

هـ: که څوک وايي چې: د لاندې کلماتو څخه څرګندېږي چې ذکر شوي دواړه ضمائر د يوسف ﷺ ورونو ته راجع دي او خرڅلاو دوه خله صورت نيولی دی:

اول: ﴿ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ﴾ يعنې يوسف ﷺ يې په کم قيمت (شمارلو شوو پيسو) باندې خرڅ کړ. که بالفرض خرڅول دوه خله نه وي واقع شوی نود لوړ قيمت ذکر به نازل شوی وی ځکه چې په مصر کښې خو يوسف ﷺ په ډېر لوړ قيمت باندې خرڅ کړی شوی وه، حتی چې قيمت

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۹؛ المحرر الوجيز ج۹ ص۲۶۶

(۲) زاد المسير ج۴ ص۱۴۶

(۳) تفسير البغوي ج۲ ص۴۱۵

(۴) البحر المحيط ج۶ ص ۲۵۲

بې هغه مقدار طلاوو یا دراهمو ته ورسېد کوم چې د ده سره په وزن کښې برابر وه⁽¹⁾.

دوهم: ﴿ وَكَانُواْ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴾ يعنې خرڅوونکي د یوسف ﷺ په هکله بې رغبته وه ځکه يې په لږ قيمت خرڅ کړ. او پوره څرګنده ده چې کاروانيان خو ورته د ډېر خوشاله وه او بې رغبتان خو د هغه ورونه وه چې کوهي ته يې واچاوه.

دريم: ﴿ مِن مِّصۡرَ ﴾ يعنې هغه سړي د یوسف ﷺ په هکله خپلې مېرمنې ته توصيه وکړه کوم چې یوسف ﷺ يې د مصريانو (قافلې) څخه اخستې وه. که بالفرض خرڅولو يو کرت صورت نيولی وی نو د ﴿ مِن مِّصۡرَ ﴾ کلمات به نه وی نازل شوي.

مونږ وايو چې:

اول: د قيمت د لږوالي روايت د وهب بن منبه ﷺ څخه نقل شوی دی چې د ده د رواياتونو اکثريت د اسرائيلياتو سره ارتباط لري⁽²⁾نو په کار دي چې د ده په روايت باندې د قرآن کريم ظاهري کلماتو ته تاويل ورنه کړی شي، برسېره په دې که ذکر شوی روايت د اسرائيلياتو څخه نه وي هم نظر د یوسف ﷺ عالي شان ته به ترې د ﴿ بَخۡسٍ ﴾ په کلمه باندې تعبير کړی شوی وي، "بَخۡس" دې ته وايي چې سړی يو شی د ظلم په توګه ناقص کړي⁽³⁾.

نو که بالفرض د یوسف ﷺ قيمت په هغه وخت کښې د خراورونو سرو زرو او سپينو زرو سره برابر کړی شوی وی بيا به هم ناقص او بې ارزښته وی.

دوهم: کاروانيان ځکه د یوسف ﷺ په هکله بې رغبته وه چې ژر-ژر يې خرڅ کړي ترڅو يې خپلوان راخبر نه شي، دوی ښه پوهېده چې دا اصيل دی او د مريېتوب نښې پکښې نشته.

دريم: د ﴿ مِن مِّصۡرَ ﴾ کلمه د دې دپاره نازله شوې ده -والله ﷻ أعلم- چې د يو پلوه د ذکرې شوې قافلې تګلارې ته اشاره وکړی شي چې د مصر په لور باندې روانه وه، او د بل پلوه مونږ پوه کړي چې ذکرې شوې قافلې مصر ته د رسېدلو سره سم یوسف ﷺ د خرڅلاو ځای ته وړاندې کړ.

و: ځينې مفسرين کرام وايي چې په ﴿ وَأَسَرُّوهُ ﴾ کښې مستتر ضمير د اوبو راوړونکې ډلې ته راجع دی، يعنې دوی د خپلو ملګرو څخه یوسف ﷺ پټ کړ دا د دې داره چې يا به ورسره خپل خانونه شريک وګڼي او يا به ورته ووايي چې خوشې يې کړئ او غلام ترې مه جوړوئ⁽⁴⁾.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمير به هم د نورو ضمائرو غوندې ټولو کاروانيانو ته راجع دي، ځکه چې د یوسف ﷺ غوندې د ښائسته ماشوم پټولو خو به داسې مثال درلودی لکه څوک چې اوښ په بډه ووهي.

---

(1) تفسير المظهري ج۵ ص۱۵۱
(2) سير اعلام النبلاء ج۴ ص۵۴۵
(3) مفردات الراغب ص۳۵
(4) المحرر الوجيز ج۹ ص۲۶۸

ز: کومې زنانه ته چې په ﴿ لِٱمْرَأَتِهِۦٓ ﴾ کلمه باندې اشاره شوې ده د هغې نوم "راعیل" وه[۱]. مګر مشهوره دا ده چې نوم یې "زلیخا" وه. نو که اصلي نوم یې "راعیل" وي او "زلیخا" یې لقب وي[۲] هم امکان لري.

ح: ځینې علماء کرام وایي چې د دې جملې ﴿ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا ﴾ څخه معلومېږي چې هغه سړی کوم چې د یوسف ﷺ خریدار جوړ شو او خپلې زنانه ته یې توصیه وکړه شنډ وه او اولاد یې نه درلود[۳].

مونږ ته د ذکرې شوې جملې څخه ذکره شوې خبره معلوموول چندان په زړه پورې نه برېښي او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ ځو اولاد هم درلود خو د دې سره-سره یې زید بن حارثه ﷺ په زویتوب سره نیولی وه چې بیا پکښې قرآن کریم نازل شو[۴].

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: د یوسف ﷺ خریدار په مصر کښې څه حیثیت درلوذ او نوم یې څه وه؟

مونږ وایو چې: ذکر شوی سړی "قطفیر" نومېده[۵].

او په راتلونکي دیرشم [۳۰] ایت کښې الله ﷻ د "عَزِیز" په لقب باندې یاد کړی دی، یعنې هغه څوک چې د مصري دولت په خزانو باندې د وزیر په حیث مقرروه[۶]، په اصطلاح مالي وزیر وه.

په هر صورت، نوموړی د ډېر ذکاوت او زیرکۍ خاوند وه او په یوسف ﷺ کښې یې د خیر ښېګڼې نښې نښانې کشف کړې چې د ده څخه به ډېر لوی سړی جوړ شي، لکه چې همداسې وشوه.

﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ ﴾

[۲۲] او کله چې یوسف ﷺ خپل جسمي قوت ته ورسېد نو مونږ (د فکري قوت دپاره) هغه ته د فیصلو توان او پوهه (هم) ورکړه، او همدارنګه مونږ نېکوکارانو ته جزاء ورکوو.

د مطلب خلاصه

یعنې: کله چې یوسف ﷺ د مصري حکومت مالي وزیر د بازار څخه خریداري کړ او خپل کور ته یې بوته نو په دغه کور یا سیاسي مدرسه کښې یې د ارامۍ ژوند پیل شو، آن تردې چې خپل قوت ته ورسېد او تجربه یې ښه پخه شوه او هم یې جسمي قوت پوره شو نو مونږ په خپل فضل سره د نافذ حکم خاوند هم وګرځاوه حتی چې د ده خپل نفس هم د ده څخه بغاوت نه شو کولی. او هم مو د لدني علم او پوهې ښه پوره پانګه ورپېرزو کړه.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۶۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۲۰۷
(۳) تفسیر المراغي ج۱۲ ص۱۲۶
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۵
(۵) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۲
(۶) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۳

نو ای پیغمبره! دا څکه چې یوسف ﷺ د نېکوکارانو څخه وه او مونږ خو نېکوکارانو ته دغسې جزاګانې او بدلې ورکوو، نو کله چې ستا قوم په تا باندې د یوسف ﷺ غوندې تېری وکړي او د وطنه دې وشړي نو تاته به هم په دنیا او آخرت دواړو کښې عوضونه او اجرونه درکړو.

توضیحات

۱ـ د ﴿أَشُدَّه﴾ په کلمه کښې مونږ د [الأنعام:۱۵۲] ایت لاندې څه تحقیق ـ د الله ﷻ په توفیق ـ لیکلی دی خو په دې مقام کښې علماوو کرامو د هغه عمر په هکله متعدد قولونه کړي دي په کوم کښې چې د سړي جسمي قوت کمال ته رسېږي او عقل یې پخېږي، چې ټول تقریبًا اته قوله دي[1]، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دغه عمر اتلس کاله دی.

ب: دغه شل کلن عمر دی.

ج: صرف هغه عمر په ذکر شوي لقب باندې یادېږي چې په سړي باندې روژه فرض وګرځي.

د: څیني لا وایي چې ښه څرګند قول درې دیرش کلن عمر دی[2].

ه: د اولسو کالو څخه نیولې تر څلوېښتو کالو پورې په ټولو کلونو باندې دغه لقب صادقېږي.

مونږ ته هغه قول غوره ښکاري کوم چې شیخ المفسرین العلامه الطبري غوره کړی دی، هغه دا چې دلته د ذکرې شوې کلمې څخه په یوه عمر باندې هم باید سړی یقین ونه کړي[3] او نه ورته څه اړتیا شته دی.

نو د معنی حاصل به یې داسې شي: چې کله یوسف ﷺ هغې مرحلې ته ورسېد په کومه کښې چې د حکم او علم دپاره جوګه (مستعد) شو نو دغه دواړه مو هم ورکړه.

حُکم او علم څه معنی؟

۲ـ که څه هم څینو مفسرینو کرامو د "حُکْم" کلمه په دې مقام کښې په نبوت سره او د "عِلْم" کلمه د خوبونو د تعبیرولو په علم سره تفسیره کړې ده، مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې حُکم به د حقې فیصلې څخه او علم به د هر ډول پوهې څخه عبارت وي.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: مونږ یوسف ﷺ د وزیر مالیه په کور کښې تربیه کړ چې د جسمي قوت سره یې فکري قوت هم وده وموندله او د هر ډول لانجو او مشکلاتو د حل کولو توان مو ورکړ او د هر ډول خبرو په سوال جواب باندې مو پوه کړ چې د تعبیر الرؤیا په شمول په یوه موضوع کښې هم حیران نه پاتې کېده بلکې (د خلکو په اصطلاح) په نیمه خبره باندې پوهېده.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۵۴؛ تفسیرابي السعود ج۴ ص۲۶۳

(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۷۳

(۳) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱۷۷

﴿وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ
مَعَاذَ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ ۖ
وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ
عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسْتَبَقَا ٱلْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا
ٱلْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ
هِىَ رَٰوَدَتْنِى عَن نَّفْسِى ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن قُبُلٍ
فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ
﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۚ وَٱسْتَغْفِرِى لِذَنۢبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلْخَاطِـِٔينَ ﴿٢٩﴾﴾

[۲۳] او هغې ښځې د يوسف ﷺ د نفس د کبله د هغه څخه کلکه غوښتنه وکړه (چې غلبه پرې مونده کړي او ناکاره کار ته یې قانع کړي) د کومې په کور کښې چې نوموړی ﷺ اوسیده، او ټولې دروازې یې (ښې کلکې) بندې کړې او (بیا یې ورته) وویلې چې هله ژر راشه (زه ستا دپاره چمتو یم).
یوسف ﷺ وویلې چې: (زه پناه غواړم د دغه کار څخه) په الله ﷻ باندې پناه غوښتل. یقینًا شان دا دی چې زما (مجازي) تربیه کوونکي (ستا خاوند) زما استوګنځای ډېر ښائسته کړی (زه ورسره خیانت او تېری نه کوم). بې شکه خبره دا ده چې ظالمان (تېری کوونکي) فلاح (کامیابي) نه شي موندلی.

[۲۴] او یقینًا هغې (ښځې) یوسف ﷺ ته (ښه کلک) قصد کړی وه (چې خپل مطلب ترې واخلي). او یوسف ﷺ به هم ورته (د استفادې) قصد کړی وی خو که (د زړه په سترګو باندې) یې د خپل رب ﷻ برهان (نافذ حکم او راسخ علم) نه وی لیدلی (ورته نه وی ورکړی شوی).
(ای پیغمبره!) په دغه ډول سره مونږ د یوسف ﷺ څخه بدنامي او بې حیا کار په څنګ کړ (ترې مو بېج کړ. او دا ځکه چې) یقینًا یوسف ﷺ زمونږ د مخلصو بندګانو څخه وه.

[۲۵] او (د یوسف ﷺ د جواب څخه وروسته) دواړو د دروازې پلو ته منډې کړې (او دواړه غوښتل چې یو د بل څخه وړاندې شي) او (په همدغې مسابقه کښې) هغې د شا د خوا څخه د یوسف ﷺ کمیس وشکاوه (څیرې یې کړ)، او (په عین حال کښې) دواړو د ښځې خاوند د دروازې ترڅنګ وموند (چې د دوی مسابقه یې په سترګو باندې ولیده).

هغې (په ډېرې چالاکۍ سره خپل خاوند ته) وویلې چې د هغه چا څه جزا ده چې ستا اهل (مېرمنې) ته يې د بدۍ (فحاشۍ) نيت کړی وي، (هيڅ جزا يې نشته) مګر دا چې بندي کړی شي او يا دردناک عذاب (ورکړی شي).

[۲۶] يوسف ﷺ (د خپل ځان د دفاع په خاطر) وويلې چې هغې (ښځې) زما د نفس د کبله زما څخه (کلکه) مطالبه وکړه (ما فقط دفاع کړې ده).

او په دغه وخت کښې يوه) شهادت (حکم) کوونکي حکم (فيصله) وکړه کوم چې د هغې (ښځې) د ټبر څخه وه (دا فيصله چې):

(د يوسف ﷺ کميس دې وکتلی شي) که چرته د ده کميس د مخې د خوا څخه شکولی شوی وه نو ښځه رښتيا وايي او دی (يوسف ﷺ) د دروغژنانو څخه دی.

[۲۷] او که (بالعکس) د ده کميس د شا د پلوه شکولی (څېرې) شوی وه نو هغه دروغ وايي او دا (يوسف ﷺ) د صادقانو څخه دی.

[۲۸] نو کله چې هغه (د ښځې خاوند) د يوسف ﷺ کميس وليد چې د شا د پلوه شکولی (څېرلی) شوی وه نو (خپله مېرمن يې ملامته کړه او ورته) وېې ويلې چې: يقيناً دا کار ستاسو (زنانه وو) د مکرونو (فريبونو) څخه دی. يقيناً چې ستاسو مکر (فريب) ډېر لوی (خطرناک شی) دی.

[۲۹] (بيا يې دواړه مخاطب کړه چې) ای يوسف! د دغې خبرې څخه مخ واړه وه (او ذکر يې چرته مه کوه) او (ای ښځې) د خپلې ګناه دپاره مغفرت وغواړه، يقيناً چې ته د خطاکارانو (عاصيانو) د ډلې څخه يې.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د يوسف ﷺ د هغو حالاتو څخه ځينې حالات قرائت کړه کوم چې هغه ته د مصري حکومت د ماليې وزير په کور کښې ورپېښ شوي وه، ترڅو دوی ته څرګنده شي چې يوسف ﷺ څومره ښه حکم کوونکی وه چې د ده خپل نفس هم د ده د حکم او فرمان لاندې وه، د څومره ژور علم خاوند وه، په سوال جواب باندې، څومره ښه پوهېده او بالآخره ترڅو دوی ته جوته شي چې هغه څومره ښه احسان کوونکی او احسان پېژاندونکی وه. هغه حالات دا دي:

۱ـ يو ځلې هغې ښځې د يوسف ﷺ څخه د بې شرمه کار (زنا) غوښتنه وکړه د کومې په کور کښې چې اوسېده، او کومې ته چې خپل خاوند توصيه کړې وه چې د دې ماشوم (يوسف ﷺ) سره ډېره ښکه ګذاره وکړه امکان لري چې عند الموقع يې د زوی په حيث ونيسو.

نو هغې ټولې دروازې بندې (کلکې) کړې او بيا يې يوسف ﷺ مخاطب کړ چې هله ژر شه (زما حاجت پوره کړه) زه ستا دپاره بالکل تياره او چمتو يم.

۲ـ يوسف ﷺ د هغې په جواب کښې په الله ﷻ باندې پنا وغوښتله چې دغسې ناکاره کارته اقدام وکړي چې. ای الله! ماته په دغه جنايت کښې د واقع کېدلو څخه امان راکړې. او بيا يې وويلې چې:

الف: یقیناً ډېره لویه خبره دا ده چې زما مولی (وزیر مالیه) زما استوګنځای ځومره ښائسته کړی دی او د ماشومتوب څخه تر اوسه پورې یې زما سره څومره ښېګڼې کړې دي. ایا زه اوس د هغه سره خیانت وکړم او د هغه ناموس ته په سپک نظر وګورم؟ ایا زه د هغه ټولې ښېګڼې د پښو لاندې کړم او ناشکري ته یې ملا وتړم؟

ب: یقیناً شان دا دی چې ظالمان فلاح او کامیابي نه شي موندلی نو که زه ـ بالفرض ـ ستا غوښتنه پوره کړم نو زه به د ظالمانو د جملې څخه وشمېرل شم.

۳ـ ای پیغمبره! نوموړې ښځې یوسف ﷺ ته ښه قوي قصد کړی وه چې په فتنه کښې یې واچوي او خپل مطلب ته ورسېږي، خو په خپل مطلب کښې ناکامه شوه.

هو! که یوسف ﷺ د خپل رب ﷻ د پلوه قوي برهان نه وی لیدلی او خپل رب ﷻ ورته حکم او لدني علم نه وی ورېښرزه کړی نو یوسف ﷺ به هم ورته قصد کړی وی، خو د الله ﷻ په فضل سره ده قصد قدرې هم ورته ونه کړ.

۴ـ ای پیغمبره! مونږ په یوسف ﷺ باندې موقع په موقع دغه ډول فضل کړی وه ترڅو د ده څخه د بدوکارونو او بې شرمه (بې حیا) جنایتونو مخنیوی وکړو چې پکښې اخته نه شي، او دا ځکه چې نوموړی زمونږ د مخلصو بندګانو څخه وه او مونږ خپل مخلص بندګان په خپل حفاظت کښې ساتو چې د شیطان د تسلط لاندې واقع نه شي.

۵ـ کله چې ذکرې شوې زنانه په دلایلو باندې قناعت ونه کړ او خپلې غوښتنې ته یې ادامه ورکړه نو یوسف ﷺ خپل ځان ته د نجات ورکولو دپاره د دروازې پلوه ته وځغاستل (منډه یې واخستله) خو سمدستي هغې هم دروازې ته ورمنډه کړه چې دروازه ببرته کولو ته پرېنږدي او د یوسف ﷺ د بهر وتلو (تېښتېدلو) مخنیوی وکړي.

لنډه دا چې دواړه د دروازې په طرف باندې په ځغاسته شوه خو یوسف ﷺ ترې دروازې ته مخکښې شو او نژدې وه چې وتلی وی مګر هغې لاس ور واچاوه او د یوسف ﷺ د کمیس شاتنۍ برخه لاس ته ورغله نو په همدغه کشمکش کښې د ده کمیس د شا د پلوه څیرې شو.

۶ـ ای پیغمبره! عجیبه حال دا دی چې په عین کشمکش کښې دواړه د ښځې د مېړه (خاوند) سره مخامخ شوه چې هغه دغه صحنه په سترګو باندې ولیده، مګر مېرمنې یې (په ډېرې چالاکۍ سره) د خپل ځان د برائت او په یوسف ﷺ باندې د تهمت اچولو دپاره خپل مېړه مخاطب کړ چې:

ای خاونده! د هغه چا به بل څه جزا وي چې ستا کوروالا ته د ناکاره کار نیت وکړي او ستا د کوروالا د پلوه آن د دروازې پورې وځغلولی شي؟ د دغسې سړي دپاره بله جزا په کار نه ده بې د دې چې بندي کړی شي او یا په ښه دردناک عذاب باندې معذب کړی شي. نو لازمه ده چې یوسف ﷺ ته په دغو دواړو جزاګانو کښې یوه جزا ورکړې چې ماته یې بد نیت کړی وه خو ما خپل عفت (پاک لمنی) وساتله او د خپله خانه مې د هغه لاس لنډ کړ.

۷ـ یوسف ﷺ د خپله خانه د دفاع دپاره مالي وزیر مخاطب کړ چې خبره داسې نه ده لکه چې دا یې وایې بلکې خبره بالعکس ده، دغې زما څخه د بدکارۍ مطالبه وکړه خو ما د دې غوښتنه قبوله نه کړه، دا په غوښتنه باندې کلکه شوه چې په نتیجه کښې ترې زه راوتښتېدلم او د هغې د پلوه تعقیب شوم. په ما کښې هیڅ قصور نشته.

۸ـ نو کله چې یوسف ﷺ او دغې ښځې یوه په بل باندې دعوه وکړه او دغه شنیع کار هم یوه بل ته نسبت کړ او د هغې مېړه متحیر شو چې د کوم یوه خبره به رښتیا وي. نو د همدې خبرې د سپیناوي دپاره د هغې د کورنۍ څخه یو کس شاهدي ورکړه او د دواړو لانجه یې په لاندې ډول فیصله کړه:

جناب وزیره! متحیر کېږه مه، د یوسف ﷺ کمیس وګوره که کمیس یې د مخې د پلوه څېرې شوی وه نو معلومه ده چې ستا مېرمنې د خپله خانه دفاع کړې ده او تعرض د یوسف ﷺ د پلوه صورت نیولی دی، نو ستا مېرمن رښتیا وایي او یوسف ﷺ د دروغژنانو څخه دی.

او که بالعکس کمیس د شا د پلوه شکېدلی وي نو معلومه ده چې ستا مېرمن متعرضه ده او یوسف ﷺ په دفاعي حالت کښې قرار نیولی دی، نو نتیجه به هم معکوسه راووځي چې مېرمن به دروغژنه وي او یوسف ﷺ به رښتیا ویلي وي.

۹ـ د مصري حکومت د مالي وزیر همدا نقشه خوښه شوه حال دا چې د هغه چا د پلوه طرحه شوې وه کوم چې د ښځې د کورنۍ څخه وه او بدنامي یې ورباندې نه پېرزو کېدله.

نو سمدستي یې د خبرې د سپیناوي دپاره د یوسف ﷺ کمیس ته مراجعه وکړه او ویې لیده چې د شا د پلوه شکولی شوی وه نو یقین یې حاصل شو چې په یوسف ﷺ کښې ګناه نشته، ګناه ټوله په مېرمن کښې ده.

۱۰ـ نو د همدې کبله یې دواړه په لاندې ډول سره مخاطب کړه:

الف: ای مېرمنې! ټوله ګناه په تا کښې ده، ته دروغ وایې او یوسف ﷺ رښتیا وایي، ته ښځه یې او د ښځو ډېر مکرونه او چلونه زده وي، ذکره شوې ماجرا هم ستاسو د مکرونو څخه یو مکر او فریب وه، نژدې وه چې خپل خان دې پاک کړی وی او په یوسف ﷺ باندې دې خپله ګناه وراچولې وی، خو د الله ﷻ فضل وه چې په ذکر شوې شهادت سره زما سر خلاص شو او د یوسف ﷺ په عفت او پاک لمنۍ باندې لا زیات باوري شوم.

ای مېرمنې! یقیناً چې ستاسو (زنانه وو) چل او فریب ډېر لوی خطرناک شی دی.

ب: ای یوسفه! د ذکرې شوې واقعې څخه بالکل مخ واړه وه، پام کوه چې بل چرته یې ذکر ونه کړې او نور څوک پرې خبر نه کړې، په تا باندې زما اشتباه نشته بې غمه زما په کور کښې د پخوا په شان اوسېږه.

ج: ای مېرمنې! ماته ثابته شوه چې ته ګناهګاره یې، تا ګناه ته ښه پوره نیت کړی وه او بیا دې په یوسف ﷺ باندې تهمت ولګاوه نو د خپلې ګناه بښنه وغواړه چې یقیناً ته د خطاکارانو د ډلې څخه یې، خو پام کوه چې بیا په دغسې خطاکارۍ کښې واقع نه شې.

توضیحات

۱_ د ﴿ وَرَاوَدَتْهُ ﴾ په جمله کښې د "رَاوَدَت" کلمه اصلاً د "رَوْد" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاق شوې ده، "رَوْد" تګ راتګ ته وايي، ته به وايې چې د یوه شي د غوښتلو دپاره خي راخي[۱].

نو کله چې د مُفاعلة د باب لاندې واقع شي نو مصدر یې "مُرَاوَدَة" راځي، "مُرَاوَدَة" دې ته وايي چې په غوښتنه (طلب) کښې په بل چا باندې غالب شي[۲].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې هغې نیت کړی وه چې په یوسف ﷺ باندې په خپله غوښتنه کښې غالبه شي او هغه څه ترلاسه کړي کوم ته چې هغې کلک قصد کړی وه خو کامیابه نه شوه او مطلب ته ونه رسېده.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په ذکر شوي تحلیل سره خو د ﴿ وَرَاوَدَتْهُ ﴾ جمله د ﴿ عَن نَّفْسِهِ ﴾ کلماتو ته څه حاجت نه لري او بدون د هغو څخه روغه جوړه معنی ورکوي، نو پوښتنه دا ده چې د دغو کلماتو په نزول کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: د دغو کلماتو په نزول سره د مطالبې او مغالبې وجې ته اشاره شوې ده[۳]، یعنې کوربه میرمنې د بل شي د کبله په خپله غوښتنه باندې زور نه اچاوه مګر فقط د یوسف ﷺ د نوراني نفس د کبله چې خپل خواهش ترې پوره کړي، ځکه هغې ورباندې زړه بایلودی وه او وریاندې عاشقه (مینه) وه. خو یوسف ﷺ خپل ځان اداره کړ او د مؤمنانو دپاره یې د قیامت د ورځې پورې پوخ بنیاد کېښود. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث شریف کښې فرمایلي دي چې: «وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللهَ»[۴] یعنې: د هغو اوو کسانو څخه به (چې د قیامت په ورځ د عرش العظیم د سیورې لاندې وي) یو هغه سړی وي کوم چې معتبره او ښائسته ښځه یې خپل ځان ته (د زنا دپاره) دعوت کړي مګر هغه ورته ووايي چې: زه د الله ﷻ څخه ډارېږم (او یا ورته د یوسف ﷺ غوندې ﴿ مَعَاذَ ٱللَّهِ ﴾ کلمات واوروي).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وايي چې: د عربیت قاعده ده چې کله یو شی یو ځل ذکر شي نو دوهم ځل ورته په ضمیر سره اشاره کېږي، نو څرنګه چې د زلیخا ذکر په وړاندې ایت شریف کښې په ﴿ لِٱمْرَأَتِهِ ﴾ په لفظ سره تېر شوی وه نو په کار وه چې په ﴿ وَرَاوَدَتْهُ ﴾ په کلمه باندې اکتفاء کړې شوې وه او د ﴿ ٱلَّتِي

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۱۱
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۵۵
(۳) حاشیه شیخ زاده علی بیضاوي ج۳ ص۷۹
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۱

ﺑﻨﻴﻬﺎ ﴾ کلمات نه وی نازل شوي چې د کوربه میرمنې څخه کنایې دي؟

موږ وایو: ربښتیا چې دوهم ځل ذکر په ضمیر سره صورت نیسي مګر هله چې کومه نکته په نظر کښې نه وي نیولی شوې، خو دلته پکښې لاندې نکات مرموز دي:

الف: ترڅو خلک پوه شي چې کوربه ښځې څخه یوسف ته ذکر شوی وړاندیز کړی وه چې د هغې سره خپل خاوند غیر محرم سړی اوساوه، نو باید چې د دغسې کار څخه اجتناب وکړی شي چې هرڅوک خو د یوسف ﷺ غوندې نه شي جوړېدلی.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «لا یخلون احدکم بامرأة فإن الشيطان ثالثهما»[1] یعني: هرومرو دې ستاسو څخه یو نفر (د پردی) زنانه سره نه یوازې کېږي ځکه چې شیطان د دواړو دریم ګرځي (چې د هر یوه په زړه کښې د ګناه کولو وسواس اچوي).

ب: ترڅو د یوسف ﷺ په کامل عفت باندې دلالت وکړي چې د دې سره-سره چې د هغې د امر لاندې یې ژوند کاوه خو په معصیت کښې یې د هغې اطاعت ونه کړ، که بالفرض د ده په عوض بل څوک وی نو د هغې د خوشالولو دپاره به یې هم د هغې د امر مننه کړې وی.

ج: ترڅو موږ إشارةً پوه شو چې دا اول ځل نه وه چې هغې خپله غوښتنه په ډاګه کړه او خپل ځان بې رسوا کړ، که نه نو یوسف ﷺ د هغې په کور کښې اوږد عمر تېر کړ او د همدې په کور کښې نرې ښه قوي ځوان جوړ شو شاید چې هغې به د ډېرو مرحلو د تېرولو څخه وروسته ذکره شوې کړنلاره غوره کړې وي، لکه:

اول: په ناز، نخرو، د مکیز په خندا او هم په سترګکونو سره به یې څوځو ځله یوسف ﷺ خپل ځان ته وربللی وي.

دوهم: هغې به د یوسف ﷺ د جلبولو دپاره په خپل ځان څوځو ځله ګوتې وهلې وي او خپل ځان به یې ورته سنګار کړی وي.

دریم: الله ﷻ پوهېږي چې هغې به څو ځله یوسف ﷺ ته د خندا څخه په ډکه خوله باندې د جنسي ارتباط د نیولو وړاندیز کړی وي، حتی چې وروستنی وړاندیز به یې د دروازو د بندولو څخه وروسته د ﴿ هيت لك ﴾ په کلماتو باندې صورت نیولی وي.

نو که ذکر شوي کلمات نه وی نازل شوي ذکر شوي مطالب به بې اشارو پاتې شوي وی.

د "هيت لك" د کلماتو تحلیل

۳ـ په ﴿ هيت لك ﴾ کښې د ﴿ هيت ﴾ کلمه اسم فعل دی چې د "تعال" (راشه) معنی ورکوي او د ﴿ لك ﴾ کلمه د مخاطب د تشخیص دپاره ده، نو فقط د "ل" په مدخول کښې تغیر واقع کېږي او بس، ترڅو د مخاطب په افراد، مثنی او هم په جمعیت باندې یې دلالت وکړي، او بالآخره تذکیر او

[1] مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۰؛ جامع الترمذي ج۱ ص۲۲۱

تانیث هم د "ل" د مدخول څخه څرګندېږي[۱].

نو په دې مقام کښې بې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای یوسفه! هله ژر راشه چې زه ستا دپاره تیاره او چمتو یم.

رَبّ څه معنی؟

۴ـ ﴿ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَاىَۖ ﴾ په جمله کښې د "رَبّ" کلمه د تربیه کوونکې او پالونکې معنی ورکوي.

کله چې دغه کلمه بدون د اضافته ذکره شي نو الله ﷻ پورې اختصاص مونده کوي، اما د اضافت سره په الله ﷻ پورې اختصاص نه لري په بندګانو کښې هم استعمالېږي[۲].

څرنګه چې په دې مقام کښې د متکلم "ی" ته مضافه ده او دواړه ډوله استعمالونه پکښې صحت لري. نو ځیني مفسرینو کرامو ته دا خبره ډېره بهتره ښکاره شوې ده چې دلته د "رب" د کلمې څخه الله ﷻ مراد دی[۳].

یعني: ای کوربنې میرمنې! یقیناً الله ﷻ زما مربي (تربیه کوونکی) دی چې د کوهي څخه یې راپورته کړم او ستاسو په کور کښې یې ښه خوندور خای راکړ نو زه د ده ﷻ څخه عصیان نه کوم.

مګر مونږ ته د مقام په اعتبار سره دا بهتره ښکاري چې دلته به ذکره شوې کلمه د "هغې" د خاوند څخه عبارت وي، ترڅو هغه په غوږ باندې ووهله شي چې د خپل مېړه سره خیانت مه کوه لکه څنګه چې زه د هغه په غیاب کښې ورسره خیانت نه کوم او نه یې ناشکري کوم.

پیغمبران د ګناه څخه د الله ﷻ په عصمت کښې دي

۵ـ ځینو مفسرینو کرامو[۴] د دې ایت شریف څخه چې ﴿ وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ ﴾ داسې مفهوم اخستی دی چې د یوسف ؑ د عدم معصومیت بوی ترې پورته کېږي، حال دا چې ټول پیغمبران د ګناهونو څخه ـ وړې وي او که لویې ـ د الله ﷻ په حفظ کښې ساتل شوي دي.

نو که څوک یې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي، مونږ نه غواړو چې دلته په رانقلولو باندې یې دا کتاب اوږد کړو، فقط لاندې تبصره ورباندې لیکو:

ذکرو شوو مفسرینو کرامو د ایت شریف په تفسیر کښې په ځینو روایتونو باندې اتکاء کړې ده چې اکثره یې بې سنده دي او کوم یو چې سند لري غالب ګومان دا دی چې هغه به د اسرائیلي کتابونو څخه اخستی شوي وي[۵]، او یا به په سند کښې د ځینو راویانو څخه دا جمله پاتې شوې

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۱۰؛ مفردات الراغب ص۵۴۶

(۲) مفردات الراغب ص۱۸۹

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۵۷

(۴) الدر المنثور ج۴ ص۵۲۱؛ تفسیر الخازن ج۲ ص۳۹۴؛ تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱۸۳

(۵) اضواء البیان ج۳ ص۶۰؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۵۷؛ روح المعاني ج۱۲ ص۲۱۵

وي چې "اهل الكتاب داسې وايي".

مونږ څکه په سندونو کښې د دغې جملې د سقوط (پاتې کېدلو) خيال وکړ چې ځينې روايتونه په همدې باره کښې د سلفو صالحينو څخه او خصوصًا د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوی دی[1] چې دوی رضوان الله عليهم اجمعين هيڅکله د اسرائيلي کتابونو څخه په سکوت سره څه شی نه نقلوي.

که څوک په ذکر شوي مفهوم باندې د ښه پوره تحقيقي رد د لوستلو شوق لري نو ځينو اوږدو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي[2] چې په دقيقه توګه يې ذکر شوی تفسير رد کړی دی.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: نو بايد چې ذکر شوی ايت شريف په څه ډول باندې تفسير شي، ترڅو د يوسف ﷺ معصوميت محفوظ وساتلی شي؟

مونږ وايو چې: په لاندې درېوو ډولونو باندې ايت شريف تفسير کېدلی شي او روغه جوړه معنی ترې اخستنه کېدی شي، که څه هم مونږ ته يې اول ډول غوره برېښي:

الف: بايد د ﴿ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ ﴾ په جمله باندې وقف وکړی شي او د ﴿ وَهَمَّ بِهَا ﴾ جمله د ﴿ لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَـٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ دپاره مقدم جواب وګڼل شي.

نو د معنی حاصل به يې داسې راوخېژي چې: کوربنې ښځې خو يوسف ﷺ ته ښه پوره قصد او عزم کړی وه چې خپل مطلب ترې ترلاسه کړي. اما يوسف ﷺ به هم ورته ضرور قصد کړی وی که د خپل رب ﷻ برهان يې نه وی ليدلی، خپل رب ﷻ ورته نافذ حکم او کامل علم نه وی ورکړی او بالآخره د نبوت دپاره يې مستعد نه وی ګرځولی. او دا څکه چې يوسف ﷺ په دغه وخت کښې ښه قوي ځوان وه او څه چې ځوانان کولی شي هغه ده هم کولی شو.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه دغه قاعده چې په "لَوْلَا" باندې خپل جواب تقدم نه شي موندلی د نحويانو په نزد اتفاقي قاعده نه ده[3] بلکې اکثريت يې جائز بولي، لکه چې په لاندې ايت شريف کښې د ﴿ لَوْلَآ ﴾ څخه خپل جواب وړاندې دی، چې: ﴿ إِن كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا ﴾ [القصص: ۱۰] يعنې: يقينًا د موسی ﷺ مور نژدې وه چې د ده حال يې ښکاره کړی وی چې دا زما زوی دی که مونږ د هغې زړه ته حوصله نه وی ورکړې او اطمنان مو پرې نه وی ورنازل کړی.

په دې باندې علاوه، که د ﴿ لَوْلَآ ﴾ د جواب په وړاندې کېدلو کښې اختلاف شته نو دا خو بالاتفاق جائزه ده چې د ﴿ وَهَمَّ بِهَا ﴾ جمله د ﴿ لَوْلَآ ﴾ په هغه جواب باندې دلالت وکړي کوم چې د ﴿ لَوْلَآ ﴾ څخه وروسته مقدر وګڼلی شي[4]، نو صورت به يې داسې جوړ شي چې: "وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَن

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۲۷۸؛ تفسير البغوي ج۲ ص۴۱۸

(۲) التفسير الكبير ج۱۸ ص۲۱۵؛ اضواء البيان ج۳ ص۵۰؛ صفوة التفاسير ج۲ ص۵۳

(۳) البحر المحيط ج۶ ص۲۵۷

(۴) تفسير المظهري ج۵ ص۱۵۴

رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ لَهَمَّ بِهَا". نو څرنګه چې په جواب باندې پوخ دلالت کوونکی مذکور وه نو د جواب ذکر ته حاجت پاتې نه شو.

ب: د دوارو قصدونو فرق درلود، دا څکه چې د هغې قصد فاحش کار ته وه د همدې کبله یې دروازې بندې کړې او د مباشرت فضا یې برابره کړه، او یوسف ﷺ خپل خان ته د نجات ورکولو قصد وکړ د همدې کبله بهر ته د وتلو په غرض د د روازې طرف ته په خغاسته (په منډه) شو.

ج: د ﴿ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ ﴾ معنی دا ده چې: هغې یوسف ﷺ ته بنه پوخ قصد کړی وه چې خپل مطلب ترې واخلي د همدې کبله یې د خپل خان طرف ته د ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾ په کلماتو باندې دعوت کړ چې هله ژر شه اقدام وکړه. اما هغې ته د یوسف ﷺ په زړه کښې محض غیر اختیاري میلان تحقق وموند. لکه څنګه چې د ډېرې تودوښې په وخت کښې د روژه دار په زړه کښې سړو اوبو ته میلان پیدا کېږي.

پوره واضحه ده چې په دغه غیر اختیاري میلان باندې سړی نه ګنهګارېږي، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ»[۱] یعنې: یقیناً الله ﷻ زما د امت څخه د هغه شي په باره کښې تېر شوی دی (نیول پرې نه کوي) کوم شی چې د دوی په زړونو کښې ګرځي راګرځي، ترڅو چې ورباندې عمل وکړي او یا پرې تلفظ وکړي.

نو په دې تقدیر به د یوسف ﷺ د غیر اختیاري میلان څخه په ﴿ وَهَمَّ بِهَا ﴾ سره صرف د مشاکلت د کبله تعبیر کړی شوی وي، او دا څکه چې غیر اختیاري میلان ته خو قصد "هَمّ" نه شي ویلی[۲].

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: په ذکر شوو ورستنیو "ب، ج" دوارو تفسیرونو باندې د ﴿ لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَـٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ کلام د وړاندېنیو جملو سره بې ارتباطه پاتې کېږي، نو پوښتنه دا ده چې په دې تقدیر به د همدغه کلام په نزول کښې څه حکمت وي؟

مونږ وایو چې: حکمت پکښې دا دی ـوالله ﷻ اعلمـ ترڅو واضحه شي چې یوسف ﷺ توان درلود چې د نورو خوانانو په شان حرکات ترې صادر شوي وی، نو که د خپل رب ﷻ برهان یې نه وی لیدلی ضرور به یې د فحاشی په لور قوي او عملي حرکت کړی وی نو بیا به د الله ﷻ د مخلصو بندګانو څخه نه وی شمېرل شوی.

برهان د څه شي څخه عبارت دی؟

۸_ که څه هم د ﴿ بُرْهَـٰنَ ﴾ کلمه اصلاً د ښه پوره قوي حجت او دلیل دپاره وضعه شوې ده[۳]

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۹۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۶۶
(۳) مفردات الراغب ص۴۲

مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په ډېرو معناوو باندې تفسیره کړې ده چې تقریباً شپږو معناوو ته رسېږي(۱). مونږ خکه د هغو معناوو ذکر دلته نه کوو چې اکثره راته واهیات او اسرائیلیات ښکاري که څوک یې د لوستلو شوق لري نو همله ته دې مراجعه وکړي.

مونږ وایو چې: کوم برهان او حجت چې یوسف ﷺ یې پرېښنبود چې ګناه ته قصد وکړي هغه د الله ﷻ د هغه فضل څخه عبارت دی چې په وړاندې ایت شریف کښې ورته د ﴿ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ﴾ په کلماتو سره اشاره شوې ده، یعنې یوسف ﷺ خکه جنایت ته قصد هم ونه کړ چې د خپل رب ﷻ د پلوه ورته قوي نافذ حکم یا نبوت او ښه راسخ علم ورکړی شوی وه.

همدې مضمون ته په یوه راتلونکي ایت کښې هم اشاره شوې ده چې: ﴿ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴾ [یوسف:۳۳] یعنې: او که ته د دغو ښځو د فریبونو مخه زما څخه تاوه نه کړې نو زه به دوی ته میلان وکړم او زه به د جاهلانو د ډلې څخه جوړ شم او کوم علم او حکمت چې تا ماته راپېرزو کړی دی د هغه رڼا به مړه شي.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: حکم او علم او یا نبوت خو په سترګو باندې نه لیده کېږي نو پوښتنه دا ده چې ایا د ﴿ لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ کلماتو تفسیر پرې صحت موندلی شي؟

مونږ وایو چې: د ﴿ رَّءَا ﴾ کلمه د "رُؤْيَة" (لیدلو) څخه اشتقاقه شوې ده. روئیت لاندې څلور ډوله لري(۲):

د حاسې (سترګو) روئیت (لیدل)، د "وهم" (تخیل) روئیت، د تفکر (سوچ) روئیت، د عقل روئیت.

په دې مقام کښې څلورم ډول مراد دی، یعنې که بالفرض یوسف ﷺ په عین الیقین سره د خپل عقل په رڼا کښې د خپل رب ﷻ برهان نه وی لیدلی نو د ګناه څخه به بچ نه وی پاتې شوی.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وایي چې: د وړاندې ایت شریف څخه معلومېږي چې د کوربه میرمنې ﴿ غَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ ﴾ ډېرې دروازې بندې کړې، حتی چې ځینو مفسرینو کرامو یې تعداد اوه دروازې ښودلی دی(۳)، نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد "وَاسْتَبَقَا الْأَبْوَابَ ، لَدَى الْأَبْوَابِ" نازل نه کړی شو ترڅو دواړه ایتونو یو د بل سره په جمعیت کښې تطابق موندلی وی؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ: کوم مقام چې هغې د خپل غرض د پوره کولو دپاره انتخاب کړی وه هغه به د یوه سالون په شکل کښې شمېر دروازې درلودې چې د ټولو د بندولو څخه وروسته به یې ذکر شوی جدې وړاندیز کړی وي.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۵۹؛ الدر المنثور ج۴ ص۵۲۱

(۲) مفردات الراغب ص۱۸۷

(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱٦۳

او یا د طنز په عبارت: هغې به نیت کړی وه چې د خپل خاوند هغه توصیه عملي کړي کومه چې هغې ته یې د یوسف ﷺ په هکله کړې وه چې د زوی په نظر ورته ګوره (خو افسوس چې هغې ورته د مېړه جوړولو اراده کړې وه).

نو کله چې د هغې وړاندیز د یوسف ﷺ د پلوه رد شو نو هغې به حوصله د لاسه ورکړې وي او د لاس وراچولو په تکل کښې به واقع شوې وي، نو یوسف ﷺ به د خپل ځان د خلاصون په غرض همغې دروازې ته وردانګلي وي کومه چې ورته نژدې وه.

شاهد څوک وه؟

۱۱ـ د ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَآ﴾ په جمله کښې د ﴿شَاهِد﴾ کلمه په متعددو معناوو باندې تفسیره شوې ده[۱] چې د اعتماد قابلیت پکښې فقط لاندې دوه تفسیرونه لري او بس:

الف: د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې د یوسف ﷺ او د ذکرې شوې مېرمنې لانجه یوه ماشوم فیصله کړه او هغه قاعده یې بیانه کړه کومه چې په ایت شریف کښې ذکره ده[۲].

ب: د ایتونو د کلماتو څخه څرګندېږي چې ذکره شوې لانجه به یوه هوښیار سړي فیصله کړې وي[۳] او دا خکه چې:

اول: د ﴿مِّنْ أَهْلِهَآ﴾ کلمات دلالت کوي چې ذکرې شوی "شاهِد" او حکم کوونکی د هغې د کورنۍ څخه وه، که بالفرض د هغې د کورنۍ څخه نه وی نو په هغه به یې هم اتهام لګولی وی چې حقه فیصله یې ونه کړه او د یوسف ﷺ طرف ته یې ډنډۍ ووهله، حال دا چې په ماشوم باندې اتهام نه لګېده که څه هم د هغې د اهل څخه نه وی.

دوهم: که ماشوم خبرې کړې وي نو یوازې د همده خبرو کفایت کاوه چې ملامته او ناملامته یې تشخیص کړي وی، حاجت نه وه چې د لانجې د حل کولو یې قاعده بیانوله، او دا ځکه چې د ماشوم په خبرو باندې هغې اعتراض نه شو کولی خو د کمیس په څېرېوالي باندې یې اعتراض کولی شو چې دا پخوا څخه څیرې وه او سمدستي نه دی څیرې شوی.

تبصره

۱۲ـ مونږ ته ذهن ته راځي چې که د ماشوم څخه د زانګو ماشوم مراد نه شي بلکې یو هوښیار هلک ترې مطلب شي چې بلوغ ته نه وي رسېدلی نو د ذکر شوو دواړو تفسیرونو منافات به د منځه لاړ شي او توافق به یې حاصل شي. په هر تقدیر، په دې مقام کښې شهادت د حکم کولو معنی ورکوي چې د همدې معنی دپاره هم وضعه شوی دی[۴].

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۶۳؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۷۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۶۴
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۱۸
(۴) مفردات الراغب ص۲۷۵

يو عجيب توافق

۱۳_ عجيب توافق خو دا دى چې د يوسف ﷺ د كميس په نه شكېدلو باندې د هغه د ورونو دروغ په ډاګه شوه، چې بحث يې وړاندې د اتلسم ايت لاندې تېر شوى دى، او د كميس په شكېدلو باندې يې د ذكرې شوې ښځې دروغ بربنډ شوه چې ماته يې په بد نظر باندې كتلي دي.

او همدارنګه د يوسف ﷺ په كميس باندې د يعقوب ﷺ سترګې روښانه شوې، چې بحث يې په همدې سورت كښې د [۹٦] ايت لاندې راروان دى، إن شاء الله ﷻ.

سوال جواب

۱۴_ كه څوک وايي چې: عجيبه خبره ده چې د ذكرې شوې ښځې مېړه د يو پلوه هغې ته وايي چې د ګناه څخه مغفرت وغواړه او د بله پلوه ورته خطاكاره وايي، حال دا چې په خطا باندې خو څوک نه نيولى كېږي او ګناه پكښې نشته. نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ»[۱] يعنې: يقيناً الله ﷻ زما دپاره زما د امت څخه د خطا او نسيان او (بالآخره) په هغه شي باندې د نيونې څخه تېر شوى دى چې په كولو باندې يې دوى مجبور كړى شي (او په زور پرې وكړى شي).

مونږ وايو چې: د ﴿ ٱلْخَاطِئِينَ ﴾ كلمه د "خَطَأ" _لكه "شَرَف"_ څخه نه ده اشتقاقه شوې چې نيونه ورباندې نشته ځكه دا په هغې ګناه كښې استعمالېږي چې په قصدي توګه يې صورت نه وي نيولى، بلكې ذكرې شوې كلمې د "خِطأ" _لكه "عِلْمًا"_ څخه اشتقاق موندلى دى چې په قصدي ګناه كښې استعمال مومي چې سړى ورباندې نيولى كېږي[۲]، لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴾ [الإسراء:۳۱] يعنې: يقيناً د اولادونو وژل لويه ګناه ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۵_ كه څوک وايي چې: كله د ذكرې شوې ښځې مېړه (خاوند) په يقين سره پوه شو چې په يوسف ﷺ كښې ګناه نشته، ګناه ټوله په همدې كښې ده مسته په څرچې كښې ده، نو په كار وه چې خپلې مېرمنې ته يې همغه جزا وركړې وى كومه چې د همدې د پلوه د يوسف ﷺ دپاره پيشنهاد شوې وه چې يا بايد بندي كړى شي او يا بل كوم دردناک عذاب وركړى شي؟

مونږ وايو: كه څه هم ځينو مفسرينو كرامو ليكلي دي چې د هغه غيرت كم وه[۳] مګر مونږ ته يې وجه دا ښكارې چې دا هم په يوسف ﷺ باندې د الله ﷻ لطف او مهرباني وه چې په هغې باندې خپل مېړه په غُصه نه شو چې صرف په نصيحت باندې يې اكتفاء وكړه، او دا ځكه كه كومه جزا يې

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۴۷
(۲) لسان العرب ج۱ ص۶۷
(۳) تفسير المظهري ج۵ ص۱۵۷

ورکړې وی نو د دې خطر وه چې د هغې د پلويانو څخه يوسف ﷺ ته څه اذيت رسېدلی وی.
دا هم څه لرې نه ده چې جزا به يې د دې کبله هغې ته نه وي ورکړې چې خبره پټه پاتې شي او
شهرت پيدا نه کړي. مگر دغسې خبرې چرته پټې پاتې کېږي خصوصا لا په هغه وخت کښې چې
څلورم نفر پرې خبر شي او هغه پکښې پرېکړه وکړي.

﴿ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي ٱلْمَدِينَةِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ تُرَٰوِدُ فَتَىٰهَا عَن نَّفْسِهِۦ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَىٰهَا فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَءَاتَتْ كُلَّ وَٰحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ ٱخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُۥٓ أَكْبَرْنَهُۥ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَآ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ ٱلَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ فَٱسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَآ ءَامُرُهُۥ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ ٱلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱسْتَجَابَ لَهُۥ رَبُّهُۥ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا رَأَوُا ٱلْءَايَٰتِ لَيَسْجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ ﴾

[۳۰] او په ښار (مصر) کښې يوه ټولگي ښځو وويلې چې: (عجيبه ده) د عزيز (مالي وزير) ښځه د خپل مريي څخه د هغه د نفس د کبله غوښتنه کوي (چې مطلب ترې حاصل کړي). بې شکه خپل مريي يې د محبت د حيثه په زړه کښې ننوتلی دی (او د دې د زړه پردې يې شکولې دي). يقيناً مونږ هرومرو هغه په ښکاره گمراهی کښې گورو (چې نه يې خپل وقار ته وکتل او نه يې د خاوند وقار وساته).

[۳۱] نو کله چې هغې (ذکرې شوې ميرمنې) د هغوی فريب (پروپاگند) واورېد نو هغوی ته يې (بلنليکونه) ورولېږل، او (د خوراک څښاک دپاره يې) ورته د تکيا کولو (ښه ځای) تيار (جوړ) کړ (او پکښې يې کښېنولې)، او (بيا يې) د دوی څخه هرې يوې ته چاړه (په لاس کښې) ورکړه (چې ميوجات پرې د پوسته کړي).

او (په عين حال کښې يې يوسف ﷺ ته امر وکړ چې: ناڅاپه) ورباندې ورووځه، نو کله چې (يوسف ﷺ ورښکاره شو او) هغوی وليد نو ډېر لوی (شخصيت يې) وگاڼه او (په لا شعوري توگه يې په چړو باندې) خپل لاسونه پرې کړه (زخمي کړه)، او په (يوه خوله باندې يې) وويلې چې: پاکي ده الله ﷻ ته (چې داسې ښائسته مخلوق يې پيدا کړی دی) دغه (خو) بشر (انسان) نه دی، دغه نه دی مگر د کرامت څخه ډکه پرښته ده.

[۳۲] (په دغه وخت کښې) هغې (مېلمنې مخاطبې کړې او ورته یې) وویلې چې دغه (شخص) هغه (شخص) دی چې تاسو زه د ده (په عشق) کښې ملامته کړې ومه.

او (زه اوس په ډاګه وایم چې) یقیناً ما د ده څخه د ده د نفس د کبله مطالبه کړې وه خو ده (خپل ځان) وساته (زما مطالبه یې قبوله نه کړه).

او (زه اوس هم په خپله غوښتنه کلکه یم نو) که یوسف ﷺ هغه کار ونه کړي په کوم باندې چې ورته زه امر کوم نو ضرور هرومرو به بندي کړی شي او ضرور به د بې عزتانو (د ډلې) څخه وګرځي.

[۳۳] یوسف ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! بندیخانه ماته د هغه کار څخه محبوبه ده کوم ته چې دوی ما وربلي، او (ای زما ربه! د دغو ښځو د مکرونو مخ زما څخه تاو کړه) که ته د دوی فرېبونه زما څخه (بل طرف ته) تاو نه کړې نو زه به دوی ته میلان وکړم او زه به د جاهلانو (د ډلې) څخه جوړ شم.

[۳۴] نو د ده رب ﷻ (د ده سوال) قبول کړ نو د هغوی فرېبونه یې ترې (بل طرف ته) تاو کړه. یقیناً چې د ده رب (الله ﷻ) اورېدونکی (او) پوه دی.

[۳۵] بیا دوی (مالي وزیر او مشاورینو) ته د هغه څخه وروسته یو شی څرګند شو چې دوی (یې) دلائل ولیده (ژور فکر یې وکړ، هغه شی دا وه چې) هرومرو (باید) ضرور دوی یوسف ﷺ د څه وخته پورې بندي کړي.

د مطلب خلاصه

یعني: کله چې د ذکرې شوي ښځې په هغه حالت باندې خلک خبر شوه په کوم چې د هغې خاوند تاکید کاوه چې پټ یې وساتي، ترڅو پرې همزولې او سیالې ښځې خبرې نه شي او پیغور ورنه کړي، چې هغه جنابه به خپه شي او په رسوایۍ کښې به واقع شي:

۱ـ نو د ښار عصري ښځو په هغې باندې ملامته واچوله او داسې یې وویلې چې:

الف: عجیبه ده د مالي وزیر مېرمنې د بل چا څخه نه بلکې د خپل غلام څخه د بد کارۍ مطالبه کړې ده، او ډېره عجیبه لا دا ده چې په مطلب کښې کامیابه شوې هم نه ده.

ب: حقیقت دا دی چې هغه په خپل غلام باندې عاشقه شوې ده او د دې په زړه کښې یې ځای نیولی دی.

ج: بې شکه چې دغه مېرمن په سخته اشتباه کښې واقع شوې ده او د اصیلو ښځو کړنلاره یې بالکل پرېښې ده او په کندو سر ده.

۲ـ کله چې دغه مېرمن د خپلو همزولو او خپلو سیالانو د ملامتۍ او پیغور لاندې واقع شوه او هغه څه ورپېښ شوه د کوم څخه چې د دې مېړه (خاوند) په ډار کښې وه، نو د ملامتۍ څخه د خلاصون دپاره یې داسې پلان جوړ کړ:

الف: تولو زنانه وو ته یې ـ چې هغې ته یې څه اهمیت درلود ـ یوه مېلمستیا برابره کړه چې تولې یې ورته وروغوښتې.

ب: چې ټولې راغونډې شوې نو د خوراک او څښاک په شیانو کښې یې داسې میوجات هم ورته وړاندې کړه چې په چړو سره یې پرې کول یا سپینول غوښتل.

ج: نو هرې یوې ته یې یوه-یوه چاړه په لاس کښې ورکړه، ترڅو یوه د بلې په انتظار کښې پاتې نه شي او د میوجاتو څخه استفاده وکړي.

د: په عین حالت کښې چې مېلمنې دمیوجاتو په پوست کولو باندې مشغولې وې هغې یوسف ﷺ ته امر وکړ چې دوی ته خپل خان وربنکاره کړي او خپله نوراني څېره ورڅرګنده کړي.

۳_ کله چې په یوسف ﷺ باندې د مېلمنو ښځو سترګې ولګېدلې نو د جنون د حالت سره مخامخې شوې او یوسف ﷺ ورته ډېر عظیم الشان ښکاره شو، حتی چې په لاشعوري توګه یې خپل لاسونه په هغو چړو باندې زخمي کړه کومې چړې یې چې د میوجاتو د پوست کولو دپاره په لاسونو کښې نیولې وې.

او هم دوی ټولو په یوه خوله چیغې کړې چې:

اول الله ﷻ ته د هر عیب څخه پاکي ده چې څومره عجیب قدرت لري.

دوهم: دغه مبارک شخصیت خو بنیادم نه دی (ښکلا یې د بنیادمانو څخه ورپورته ده).

درېیم: دا نه دی مګر باعزته او مکرمه پرښته ده.

۴_ کله چې هغې د مېلمنو ښځو وارخطایي او اضطراب ولید نو په خوله کښې یې ژبه وچلېده او په لاندې کلماتو باندې یې هغوی مخاطبې کړې:

الف: ای ښځو! دا هغه شخصیت دی چې د ده په هکله تاسو په ما باندې ملامته را اچوله او د ده په عشق کښې مو په ما باندې طعن او لعن ویلې.

ب: ای مېلمنو! تاسو چې څه اورېدلي دي هغه حقیقت لري، ما د ده څخه د هغه مطلب غوښتنه کړې وه کوم مطلب چې په عمومي توګه زنانه د نارینه وو څخه غواړي، مګر دغه مبارک شخصیت خپل خان ادار. کړ او منفي جواب یې راکړ، حتی چې په پای کښې راباندې ستاسو په شمول ټول خلک خبر شوه.

ج: ای مېلمنو ښځو! تاسو ټولې خبرې شئ، زه په ډاګه وایم او د هیڅا څخه نه شرمېږم چې زه د خپل تصمیم څخه نه یم تېره شوې او په خپل عزم او غوښتنه باندې کلکه ولاړه یم.

نو که یوسف ﷺ هغه شی ونه کړي په کوم باندې چې زه ورته امر کوم، ضرور هرومرو به بندي کړی شي او هرومرو به سپک او ذلیل وګرځولی شي او بالآخره دغه د عزت ژوند به د لاسه ورکړي.

۵_ کله چې یوسف ﷺ ولیده چې ټولې مېلمنې ښځې د هغې په غوښتنه باندې زور اچوي او دعوت ورکوي چې د هغې د امر اطاعت وکړي نو خپل رب ﷻ ته لاس په دعاء شو چې:

الف: ای زما مهربانه ربه! ماته د دغو مکارو ښځو څخه امان راکړې، چې زه د کومې یوې په لومه کښې ونښلم او د شیطان ښکار شم.

ب: ای زما ربه! ماته بندیخانه د هغه کار څخه ډېره محبوبه ده کوم ته چې دوی ما وربلي، نو ماته

د دوی څخه نجات راکړه که څه هم په بندیتوب راته تمام شي.

ج. ای زما ربه! که ته په خپل فضل سره د دغو ښځو د فریبونو مخه زما څخه تاوه نه کړې او خپل نفس ته مې پرېږدې نو ضرور به زه دوی ته میلان وکړم او د جاهلانو څخه به وشمېرل شم، او بالآخره کوم نافذ حکم او قوي (راسخ) علم چې تا ماته راکړی دی د هغه څخه به محروم شم.

۶_ نو په یوسف ﷺ باندې خپل رب ﷻ یو ځل بیا د خپل فضل باران ووراوه، د ده سوال یې قبول کړ او د مکارو زنانه وو د مکرونو او فریبونو مخه یې ترې تاوه کړه. یقیناً چې د ده رب ﷻ هم اورېدونکی دی د سوال کوونکو سوال اوري او قبلوي او هم پوه دی چې د سوال کوونکو د زړونو حالات ورته ښه پوره څرګند دي چې په څومره اخلاص باندې سوال کوي.

۷_ بیا نو د هغې خاوند او نورو دوستانو ته فکر پیدا شو (الله ﷻ د دوی په زړونو کښې یو فکر ورواچاوه) هغه دا چې باید یوسف ﷺ د څه وخته پورې په بندیخانه کښې محبوس کړی شي ترڅو خبره لږه سړه شي، که نه نو د مصر ټولې ښځې به د هغې په شان شرم او حیا د پښو لاندې کړي.

خو په یاد ولرئ چې د یوسف ﷺ بندیتوب د دې کبله نه وه چې د کومې اشتباه لاندې واقع شوی وه، بلکې دوی په خپلو سترګو باندې د کمیس په حادثه کښې د ده برائت او عفت ولید، او د مصر ټولو مستوراتو پرې زړونه بایلوده (پرې عاشقې شوې)، د ده په عشق کښې یې خپل هوش د لاسه ورکړ خو ده پرې چرت هم خراب نه کړ، او بالاخره پخپله هغې د ټولو مېلمنو ښځو په وړاندې اعتراف وکړ چې یوسف ﷺ ته ما دعوت ورکړی وه او د ده د پلوه رد کړی شوی وه.

توضیحات

۱_ په یاد ولرئ چې د ﴿ ٱمۡرَأَتُ ﴾ کلمه _چې د زنانه معنی ورکوي_ د خپل لفظ جمعه نه لري[۱]، اما بدون د خپل لفظ څخه لاندې درې جمعې لري چې درېواړه مکسرې (ماتې) جمعې دي[۲]:

الف: "نِسۡوَة"، دا د درېوو څخه نیولې تر لسو پورې زنانه وو باندې دلالت کوي چې نحویان ورته د قلت جمعه (وړه جمعه) وایي.

ب: " نِسۡوَان"، دا د درېوو څخه تر غیر متناهیوو زنانه وو پورې دلالت کولی شي چې دې ته د کثرت جمعه (لویه جمعه) ویلی کېږي.

ج: " نِسَاء"، دا هم د "نِسۡوَان" غوندې د کثرت جمعه ده او افراد یې محصور نه دی.

دا هم په یاد ولرئ چې کله یو فعل غیر حقیقي مونث ته نسبت شي نو هلته په فعل کښې تذکیر او تانیث دواړه جائز دي حال دا چې هره یوه مکسره (ماته) جمعه نحویان د غیر حقیقي مونث غوندې ګڼي[۳]، نو د همدې کبله د ﴿ وَقَالَ نِسۡوَةٌ ﴾ په جمله کښې فعل (قَالَ) مذکر نازل شوی دی،

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۱۵۶
(۲) مفردات الراغب ص۵۱۳
(۳) هدایة النحو ص۲۰

که بالفرض "وَقَالَ نِسۡوَةٌ" نازل شوی وی هم د عربیت د قوانینو څخه به مخالف نه وی.

د فتی د کلمې معنی

۲ـ په ﴿ فَتَىٰهَا ﴾ کښې د "فَتَى" کلمه د نوي تازه ځوان دپاره وضعه شوې ده[۱] خو په غلام (مملوک) باندې یې د دې کبله اطلاق کېږي چې هغه د خپل بادار په خدمت کښې مشغول وي او خدمت د ځوانانو سره ښه مناسب دی.

په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده، یعني هغې د خپل غلام څخه ناکاره مطالبه کړې ده.

شغاف څه ته وایي؟

۳ـ په ﴿ قَدۡ شَغَفَهَا حُبًّا ﴾ کښې د "شَغَفَ" کلمه د "شَغَاف" ـ لکه "شَرَاب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "شغاف" د زړه داخل او یا د زړه منځ ته ویل کېږي[۲]، او ضمیر پکښې یوسف ﷺ ته راجع دی. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې یوسف ﷺ د محبت او عشق په اعتبار سره د هغې زړه ته داخل شوی دی او د دې د زړه پرده یې شکولې ده، حال دا چې هغه یې مملوک او غلام دی!

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: مصري ښځو خو د ذکري شوي ښځې غیبت کړی وه چې په خپل غلام باندې مینه شوې ده او لار یې خطا کړې ده، نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد الله ﷻ د همدغه غیبت څخه په مکر سره تعبیر وکړ، او ﴿ بِمَكۡرِهِنَّ ﴾ یې نازل کړ، حال دا چې د "مَكۡر" کلمه خو د پټ تدبیر دپاره وضعه شوې ده، نه د غیبت دپاره؟

مونږ وایو چې: په همدغه غیبت کښې مصري ښځو پټ پلان په نظر کښې نیولی وه، چې هغه به پرې په غُصه شي او د خپل خان د تزکیې دپاره به رابانې یوسف ﷺ وګوري. لکه چې همداسې وشوه او په خپل پلان کښې کامیابې شوې، او پوره څرګنده ده چې دا پلان یو پټ تدبیر وه.

مُتَّكَأً څه صیغه ده؟

۵ـ د ﴿ مُتَّكَـًٔا ﴾ کلمه په اصل کښې "مُوۡتَكَأ" وه ـ لکه "مُكۡتَسَب" ـ چې د اسم ظرف صیغه ده، "و" یې په "ت" باندې بدل شوی دی او بیا یې ادغام موندلی دی. د مجردو مصدر یې "وِكَاء" ـ لکه "لِقَاء" ـ دی، "وِكَاء" هغه مزي ته وایي په کوم باندې چې د همیانۍ خوله تړله کېږي[۳].

په دې مقام کښې د هغه ځای څخه چې هغې د خپلو مېلمنو زنانه وو دپاره تیار کړی وه ترڅو پکښې دوی خوراک او څښاک او هم خبرې اترې وکړي په ﴿ مُتَّكَـًٔا ﴾ سره تعبیر شوی دی[۴]. یعنې

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۶
(۲) مفردات الراغب ص۲۶۹
(۳) لسان العرب ج۱ ص۲۰۰
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۹

هغه ځای په کوم کښې چې دوی د خوراک او څښاک او خبرو اترو په وخت کښې تکیه ګانې وهلې وې. او دا ځکه چې مېلمنې خو متکبرې زنانه وې او متکبران د تکیه په حالت کښې خوراک او څښاک کوي، د همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا آكُلُ مُتَّكِئًا»[1] يعنې زه د تکيه په حال خوراک نه کوم.

"حَاشَ لِلَّهِ" څه معنی؟

۶ـ مفسرينو کرامو د ﴿ حَٰشَ لِلَّهِ ﴾ په تحليل کښې اوږد بحث کړی دی[2] خو مهم ټکی پکښې دا دی چې د ﴿ حَٰشَ لِلَّهِ ﴾ کلمه د تنزيه معنی ورکوي[3].

نو حاصل يې داسې کېږي چې: الله ﷻ ته د هر عيب او عجز څخه پاکي ده چې د تورو خاورو څخه يې داسې ښائسته صورت پيدا کړی دی، ته به وايې چې دا انسان نه دی چې اصليت يې تورې خاورې دي بلکې کومه پرښته ده چې اصليت يې نور (رڼا) ده.

د يوسف عليه السلام نوراني څېره

۷ـ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د يوسف عليه السلام د ښائسته څېرې په بيان سره خپل کلام ښائسته کړی دی چې داسې او داسې وه، مګر مونږ په لاندې يوه حديث شريف باندې خپل کلام دولې کړخوو:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې د معراج په شپه باندې مې يوسف عليه السلام په دريم اسمان کښې وليد (او هرکلی يې راته ووېلې) «وَإِذَا هُوَ قَدْ أُعْطِيَ شَطْرَ الْحُسْنِ»[4] يعنې: او چې ما ورته وکتل نو يقيناً د ټول حسن (ښائست او ښکلا) نيمايي برخه ورکړه شوې وه.

هغه په عشق کښې اوله نمره شوه

۸ـ کله چې مېلمنو ښځو يوسف عليه السلام وليد نو ټولې پرې عاشقې شوې او هرې يوې په انفرادي توګه بلنه ورکړه چې: "يَا يُوسُفُ! اِقْضِ حَاجَتِيْ أَنَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ سَيِّدَتِكَ"[5] ای يوسفه! زما حاجت پوره کړه، ستا د مولاګۍ څخه خو زه درته بهتره يم (د هغې څخه خو زه ښائسته يم).

يا په بل عبارت: هرې يوې ورته د "هَيْتَ لَكَ" په کلماتو سره خطاب وکړ، البته کله به چې هرې يوې د نصيحت کولو په بهانه باندې جدا کړ، مګر ټولو ورته په اجتماعي توګه يوه خبره وکړه هغه دا چې تا په خپلې مولاګۍ باندې ظلم کړی دی چې د دې خبره دې نه ده منلې.

خو په ټولو ښځو کښې ذکره شوې ميرمن د يوسف عليه السلام په عشق کښې اوله نمره ووتله دا ځکه چې

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۱۲

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۷۰

(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۳۰

(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۹۱؛ مسند احمد حنبل ج۴ ص۲۹۸

(۵) تفسير القرطبي ج۹ ص۱۸۵؛ تفسير البغوي ج۲ ص۴۲۴

هغې دا خل د هیڅ پروا ونه کړه او په داګه یې ترې د خپل مطلب غوښتنه وکړه او اخطار یې ورکړ چې که زما غوښتنه ونه منې نو د یو پلوه به بندي کړی شي او د بله پلوه به د ذلت سره مخامخ شي.

یوه پښتون شاعر په لاندې دوه وو بیتونو کښې همدغه حال څومره ښه تمثیل کړی دی[۱]:

زلیخا غوندې به بله شیدا نه وي :: که د مصر مستوراتې شي راټولې

هغه تېر شو چې مې مینه په غلا غلا کړه :: اوس په درست جهان رسوا ده په غلا نه ده

بداء څه معنی؟

۹ـ د ﴿ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعۡدِ مَا رَأَوُاْ ٱلۡأٓيَٰتِ لَيَسۡجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٖ ﴾ په جمله کښې د ﴿ بَدَا ﴾ کلمه د "بَدْوًا" یا "بداءً" څخه اشتقاقه شوې ده چې د پوره څرګندېدلو معنی ورکوي[۲] او مبهم ضمیر پکښې مستتر دی چې د ﴿ لَيَسۡجُنُنَّهُۥ ﴾ په جمله باندې تفسیر شوی دی[۳]. یعنې د هغې خاوند او د ده مشاورینو ته د یوسف ؈ په هکله یو بل شی ښه څرګند شو او خوښ یې شو، هغه دا چې د څه وخته پورې یې بندي کړي. البته د هغه څخه وروسته چې دوی په دلایلو باندې باوري شوه او یقین یې پرې راغی چې دا کار بهتر دی.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وایي چې: په کومو دلایلو سره د هغې جنابې خاوند او د ده مشاورینو د یوسف ؈ بندي کولو ته ترجیح ورکړه. یا په بل عبارت: په ﴿ مِّنۢ بَعۡدِ مَا رَأَوُاْ ٱلۡأٓيَٰتِ ﴾ کښې ﴿ ٱلۡأٓيَٰتِ ﴾ د څه شي څخه عبارت دی؟

مونږ وایو چې: اکثرو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ ٱلۡأٓيَٰتِ ﴾ څخه د یوسف ؈ د عفت دلایل مراد کړي دي، لکه چې وړاندې ورته د کمیس د شا پلو ته په شکېدلو کښې اشاره شوې ده او یا څه نورې نښې نښانې چې مونږ ته الله ﷻ نه دي را حکایت کړې[۴].

نو حاصل یې داسې اخستی دی چې د هغې خاوند او د ده نژدې مشاورینو د یوسف ؈ په هکله لوی ظلم وکړ چې د ده د عفت (پاک لمنی) دلایل یې په سترګو ولیده خو د دې سره‌سره یې پرې فیصله وکړه چې د څه وخته پورې دې بندیخانې ته بوتلل شي.

دوی وایي چې بندیخانې ته یې په غټه رسوایۍ باندې بوته حتی چې یو خل یې په خره باندې سور د مصر په بازار کښې په داسې حال وګرځاوه چې جارچي به ورسره جار واهه چې دا هغه سړی دی کوم چې خپلې مولاګۍ ته په سپک نظر کتلي وه[۵].

---

(۱) د عبد الرحمن مومند دیوان
(۲) مفردات الراغب ص۳۷؛ لسان العرب ج۱۴ ص۶۵
(۳) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۶۸
(۴) زاد المسیر ج۴ ص۱۷۰؛ روح المعاني ج۱۲ ص۲۳۶
(۵) البحر المحیط ج۶ ص۲۷۴

مکر دغه ډول تفسیر د وړاندې ایت ﴿ وَلَقَدْ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ فَٱسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَآ ءَامُرُهُۥ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴾ سره منافي ښکاري، څکه چې:

کله چې هغې جنابې د مصري مېلمنو ښځو په وړاندې په خپله ګناه باندې اعتراف کړی وي او قصد یې کړی وي چې ضرور به خپل مطلب ته خپل خان رسوي نو طبعي ده چې خلک به ورباندې خبر شوي وي، نو د دې څخه وروسته خو به د هغې په ګناه او اعتراف باندې پرده اچول داسې مثال درلودلی وی لکه چې څوک لمر په ګوته پټوي.

په دې تقدیر به یې ـپه اصطلاحـ په هغې باندې هغه خلک هم خبر کړي وی کوم به چې لا وړاندې خبر نه وه. او هم به په دې تقدیر د جارچیانو جار وهلو ته اړتیا نه وی پاتې شوې.

مونږ ته داسې برېښي ـوالله ﷻ أعلمـ چې دلته به د ﴿ ٱلْءَايَٰتِ ﴾ څخه هغه دلایل مطلب وي کومو چې په حاضر وخت کښې د یوسف ﷺ د بندي کولو غوښتنه کوله، هغه دا چې پخوا یوازې یوه جنابه په یوسف ﷺ باندې عاشقه شوې او ورپسې لیونۍ شوې وه، خو نن ورځ ورباندې نورې ښځې هم عاشقې شوې، که نوموړی د ښځو د سترګو څخه په څنګ نه کړو نو سبا به پرې نورې او بل سبا به پرې نورې زړونه وبایلي، نو په نژدې ورځو کښې به ټولې مصري ښځې د عشق په مرض اخته شي. ه

دا د یوه پلوه، او د بله پلوه به روزمره د جناب وزیر صاحب په کور کښې د ښځو ټپل ما ټپل، شور او غوغا او هم بېروبار جوړ وي؛ نو ښه دا ده چې یوسف ﷺ بندي کړو، د دې کبله نه چې په نوموړي کښې څه خیانت لیدلی شوی دی بلکې د دې کبله چې د عاشقانو ښځو زړونه لږ څه تسکین شي او د نورو ښځو د عاشقانو کېدلو څه مخه ونیولی شي.

شاید چې یوسف ﷺ به هم د ذکرو شوو وجوهو د کبله د خپل خان دپاره بندیخانه خوښه کړې وي چې: ﴿ رَبِّ ٱلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ ﴾ یعنې: ای ربه! ماته بندیخانه محبوبه ده او په فعلي شرائطو کښې راته غوره برېښي. که نه نو یوسف ﷺ به د خپل رب ﷻ څخه د بندیخانې په عوض د عافیت سوال کړی وی چې: ای ربه! د دغو مشکلاتو څخه عافیت راکړې. لکه چې په لاندې حدیث کښې ورته اشاره شوې ده چې:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ د یوه سړي څخه داسې واورېده چې: ای الله زه ستا څخه د صبر سوال کوم. نو توصیه یې ورته وکړه چې: «قَدْ سَأَلْتَ الْبَلاءَ فَسَلِ اللهَ الْعَافِيَةَ»[1] یعنې: ته خو په حقیقت کښې د خپل رب ﷻ څخه مصیبت غواړې، نو د الله ﷻ څخه د عافیت سوال وکړه.

په همدې اړوند په همدې سورت کښې د [۵۱] ایت لاندې ـإن شاء الله ﷻـ څه نور بحث هم راراوان دی.

﴿ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَآ إِنِّيٓ أَرَىٰنِيٓ أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ ٱلْءَاخَرُ إِنِّي أَرَىٰنِيٓ

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۳۶

أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾
قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ۚ ذَٰلِكُمَا مِمَّا
عَلَّمَنِي رَبِّيٓ ۚ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱتَّبَعْتُ
مِلَّةَ ءَابَآءِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ
مِن فَضْلِ ٱللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَٰصَٰحِبَيِ
ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ
أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ
أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾
يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجْنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُۥ خَمْرًا ۖ وَأَمَّا ٱلْءَاخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ
مِن رَّأْسِهِۦ ۚ قُضِيَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٍ مِّنْهُمَا
ٱذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِي ٱلسِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ ﴾

[٣۶] او د یوسف ﷺ سره یو خای بندیخانې ته (د پاچا) دوه تنه ځوانان (خدمتګاران) داخل شوه (او اندیوالی ته یې ډېر خوشاله شوه).

یوه وویلې چې: (ای یوسفه!) یقیناً زه (په خوب کښې) خپل ځان ګورم چې شراب (انګور) زبېښم (چې شراب ترې جوړ کړم)، او بل (ورته) وویلې چې: یقیناً زه خپل ځان (په خوب کښې) ګورم چې د خپل سر دپاسه ډوډۍ (په داسې حال) او چتوم چې مرغان ترې (زما د سر دپاسه) خوراک کوي.

(ای یوسفه!) د دغه هر یو خوب په تعبیر (نهایي هدف) باندې مونږ خبر کړه، یقیناً مونږ تا د نېکانو د ډلې څخه (د زړه په سترګو) ګورو.

[٣٧] یوسف (ورته) وویلې چې: تاسو دواړو ته به (نن ورځ د خپلو کورونو څخه) داسې خوراک را نه شي چې تاسو ته (روزمره) روزي درکوله کېږي مګر زه به تاسو دواړه (هر یو) د (خپل) خوب په تعبیر باندې د هغه څخه وړاندې خبر کړم چې تاسو دواړو ته راشي (او دا خکه چې دا تعبیر) د هغې جملې څخه دی کوم چې ماته خپل رب ﷻ رابنودلی دی (جادو او کوډګري نه ده).

یقیناً ما د داسې قوم دین پرېښی دی (نه دی قبول کړی) چې په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي او

دوی په وروستني ورځې باندې همدوی کفر کوونکي دي.

[۳۸] او ما د خپلو پلرونو ابراهیم ﷺ او اسحق ﷺ او یعقوب ﷺ د دین پیروي کړې ده.

مونږ (ټولو) ته دا مناسبه نه ده چې د الله ﷻ سره څه شی شریک ودروو.

دغه (توحید) په مونږ باندې او په (ټولو) خلکو باندې د الله ﷻ فضل دی مګر اکثره خلک شکر نه کوي (شریک ورسره دروي).

[۳۹] ای زما د بندیخانې دوه وو اندیوالانو! ایا ګډوډ (ډول-ډول) مربیان (معبودان) بهتر دي (چې عبادت یې وکړی شي) او که یو الله ﷻ چې واحد (لاشریک او په هر شي باندې) غالب دی (په هرڅا او هر شي باندې خپله اراده تحمیلولی شي).

[۴۰] (ای د بندیخانې ملګرو) تاسو د ده ﷻ څخه په غیر د بل هیڅ شي عبادت نه کوئ مګر د داسې نومونو چې تاسو او ستاسو پلرونو پرې نومولی دی (او واقعیت نه لري) الله ﷻ پرې هیڅ دلیل (په هیڅ زمانه کښې) نه دی نازل کړی (که واقعیت یې درلودی نو ضرور به یې دلیل هم درلودی).

(د عبادت) حکم خو نه دی مګر خاص (یوازې) الله ﷻ لره دی. الله ﷻ امر کړی دی چې تاسو (د هیڅ شي او هیچا) عبادت مه کوئ مګر یوازې د همده ﷻ (او بس، چې بل څوک په عبادت کولو باندې چاته امر او حکم نه شي کولی). دغه ولاړ (درست) دین دی مګر اکثره خلک نه پوهیږي (چې عبادت او د عبادت حکم همده ﷻ پورې اختصاص لري).

[۴۱] ای زما د بندیخانې دوه وو اندیوالانو! (ستاسو د خوبونو په تعبیر کښې وایم چې:) هر چې ستاسو دواړو یوکس دی (چې په خوب کښې یې انګور زبېښل) نو هغه به خپل بادار (مولی) ته شراب وروڅښکوي.

او هر چې (ستاسو دواړو) بل کس دی (چې په سر باندې یې مرغانو ډوډۍ خوړه) نو هغه به په دار کړی شي نو مرغان به یې د سر څخه (غوښې) وخوري.

(د الله ﷻ د پلوه) هغه کار فیصله کړی شوی دی په کوم کښې چې تاسو دواړه (زما څخه) فتوی (حکم) غواړئ.

[۴۲] او یوسف ﷺ هغه کس ته وویلې (د کوم په باره کښې چې) د ده یقین وه چې بې شکه د دوی دواړو څخه دا نجات موندونکی دی، (داسې چې): د خپل بادار (پاچا په نزد) زما یادونه وکړه (زما کیفیت او حالت ورته بیان کړه).

خو د هغه څخه د خپل بادار په نزد د یوسف ﷺ یادول شیطان هېر کړه نو څو (متعدد) کلونه په بندیخانه کښې پاتې شو.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یوسف ﷺ د هغو حالاتو څه ذکر شوی دی کوم چې په هغه باندې په بندیخانې کښې تېر شوي وه نو خلاصه یې په لاندې ډول باندې وړاندې کېږي:

۱_ ای پیغمبره! هلته يوه تقديري خبره دا پېښه شوه چې د يوسف ﷺ سره بنديخانې ته دوه خوانان يا د وخت د پاچا خدمتګاران هم داخل شوه، نو يوه ورځې دوی دواړه يوسف ﷺ ته ورغله.

يوه وويلې چې: زه په خوب کښې ګورم چې مېوې زبېښم او شراب ترې جوړوم.

بل نفر (دوهم) وويلې چې: زه خپل خان په خوب کښې ګورم چې ډوډۍ مې په سر باندې ډباسه اوچتې کړې وي او مرغان ځي راځي او د دغې ډوډۍ څخه خوراک کوي.

دوی زياته کړه چې: ای محترمه يوسفه! مونږ ته د دغو دواړو خوبونو څخه د هر يوه خوب تعبير وکړه او مونږ ته معلومات راکړه چې دا به څه-څه شي ته اشاره وي.

مونږ خکه د نورو ټولو بنديانو څخه تاته مراجعه وکړه چې ته مونږ ته ډېر نېک سړی ښکارې او مونږ يقين لرو چې ته د نېکانو څخه يې او زمونږ خوبونه به په ډېره ښه طريقه تعبير کړې، بالآخره مونږ په تا باندې يقين لرو چې ته به د خوبونو په تعبير کښې خطا نه شې.

د تعبير څخه وړاندې دعوت

۲_ يوسف ﷺ ددې څخه وړاندې چې ذکرو شوو دواړو خوانانو ته د خوبونو تعبيرونه وکړي هغوی يې دواړه اسلام ته دعوت کړه او داسې يې ورته وويلې چې:

الف: تاسو دواړه وارخطا کېږئ مه، تاسو به د خوبونو په تعبير باندې د هغه څخه وړاندې خبر کړم چې تاسو ته همدا اوس د خوراک دپاره څه راوړل کېږي مګر زه غواړم چې تاسو ته بله يوه ډېره مهمه خبره وکړم هغه دا چې:

ب: کوم تعبير چې زه ستاسو د خوبونو دپاره کوم هغه د الهي ارشاد په بنياد ولاړ دی.

ج: او دا خکه چې ماته خپل رب ﷻ غيبي علم راپېرزو کړی دی نو زما په تعبير کښې د دروغو احتمال نشته.

د: ما د هغه قوم دين ته شا کړې ده کوم چې په الله ﷻ باندې په درستو معناوو کښې ايمان نه راوړي کوم چې د وروستنۍ ورځې په قيام باندې کافر دي او عقيده پرې نه لري.

هـ: زه د هغه دين پيرو يم کوم چې زما د پلرونو دين دی، زما پلرونه د ابراهيم ﷺ، اسحق ﷺ او د يعقوب ﷺ څخه عبارت دي.

و: زمونږ ټولو عقيده دا ده چې الله ﷻ واحد لا شريک دی نو مونږ ورسره په هيڅ ډول د هيڅ شي شريک نه ودروو.

ز: دا چې مونږ په حق اسماني دين باندې پلار او د نيکه د وخت څخه راروان ياستو دا په مونږ باندې او په ټولو خلکو باندې د الله ﷻ فضل دی، مونږ همدغه الهي فضل ته خلک دعوتوو چې زمونږ پيرو جوړ شي، خو افسوس چې اکثره خلک ناشکره دي، چې د شرکياتو څخه لاس نه اخلي او زمونږ پيروي نه کوي.

۳_ ای زما د بنديخانې انديوالانو! زه په انديوالۍ کښې صادق يم او تاسو هغه شي ته دعوتوم کوم چې په حقيقت باندې ولاړ دی او څه کوږ او پاس پکښې نشته، او دا خکه چې:

الف: که تاسو بالفرض نور نه پوهېږئ نو د لاندې پوښتنې جواب راکړئ:
ایا متعدد او متفرق مربیان نیول بهتر دي چې عبادت یې وکړی شي حال دا چې ټول کمزوري ناتوان او د الهي ارادې په وړاندې مغلوب او مقهور دي؟ او که یوازې د الله ﷻ عبادت بهتر دی چې هیڅ شریک نه لري او په هر شي او هر معبود باندې قاهر او غالب دی چې ټول د ده ﷻ د ارادې په وړاندې مقهور او مغلوب دي؟
ب: ای ملګرو! تاسو او ستاسو غوندې نور خلک د الله ﷻ څخه په غیر صرف د نومونو عبادت کوئ چې واقعیت نه لري او تاسو او ستاسو پلرونو ورباندې د معبودانو نومونه ایښي دي.
ج: که بالفرض ستاسو معبودانو څه واقعیت درلودی نو ضرور به ورباندې الله ﷻ څه دلیل او برهان نازل کړی وی او تاسو ته به یې د عبادت څه اجازه درکړې وی خو الله ﷻ برسېره پر دې چې د هغو په حقانیت باندې یې څه دلیل نه دی نازل کړی د هغو د ابطال دلایل یې په هره زمانه کښې نازل کړي دي.
د: لنډه دا چې حکم او فیصله یوازې او یوازې الله ﷻ پورې اختصاص لري، د ده ﷻ فیصله او امر دا دی چې تاسو هیڅ شي ته عبادت مه کوئ مګر همده ﷻ ته او بس.
هـ: ای ملګرو! حقاني او واقعي دین دغه دی مګر اکثره خلک نه پوهېږي او په باطلو ادیانو باندې یې خانونه نښلولي دي چې د همدغو ناپوهانو د جملې څخه تاسو مصریان هم یاست، نو تاسو ټولو ته په کار دي چې همدغه حق دین ته راوګرځئ.

د خوبونو تعبیر

۴ـ یعنې ای پیغمبره! کله چې یوسف ﷺ د دعوت څخه فارغ شو نو د خوبونو په هغه تعبیرونو باندې یې پیل وکړ کوم چې د همده د پلوه ټال کړی شوي وه.
نو ویې ویلې چې ای د بندیخانې دوارو ملګرو! ستاسو دوارو د خوبونو تعبیر دا دی:
اول: چا چې په خوب کښې لیدلي وه چې انګور یې زبېښل او شراب یې ترې جوړول هغه به خپل بادار (پاچا) ته شراب جوړ کړي او په همغه باندې به یې وڅښکوي. یا په بل عبارت: هغه به بري الذمه شي او بېرته به په خپله پخوانۍ وظیفه (دنده) باندې وټاکل شي.
دوهم: چا چې په خپل سر باندې دپاسه ډوډۍ لیدلې وه چې مرغانو په مښکو باندې ترې شکوله او خوړله یې، هغه به په دار کړی شي او مرغان به یې د سر غوښې وخوري.
ای ملګرو! په کوم کار (خوبونو) کښې چې تاسو زما څخه په کلکه پوښتنه کوئ په هغو کښې دغه ډول فیصله کړی شوې ده چې ضرور به واقع شي او تغیر به قبول نه کړي.

د یوسف ﷺ وړاندیز

۵ـ په پای کښې یوسف ﷺ د ذکرو شوو دوارو ملګرو څخه هغه ملګري ته یوه خبره وکړه کوم چې د ده یقین وه چې دا به ډېر ژر د بندیخانې څخه خلاص شي او د پخوانۍ وظیفې (دندې) په

مطابق به شپه او ورځ د پاچا په وړاندې ناسته ولاړه وکړي.

خبره دا وه چې: د خپل بادار (پاچا) په وړاندې زما یادونه وکړه چې په بندیخانه کښې دغسې یو صالح سړی بې ګناه بندي دی چې د دین په باره کښې یې مونږ ته داسې-داسې خبرې وکړې او د خوبونو په هکله یې راته داسې-داسې تعبیرونه وکړه، چې دواړو تعبیرونو واقعیت مونده کړ.

مګر ذکر شوې خبره د نوموړي ملګري ځخه د شیطاني وسوسو د کبله هېره شوه او د خپل بادار په وړاندې یې د یوسف ﷺ یادونه ونه کړه نو د همدې کبله څو کاله په بندیخانه کښې پاتې شو.

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجْنَ فَتَيَانِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ فَتَيَانِ ﴾ کلمه د "فتی" دپاره مثنی ده، او مونږ ـ د الله ﷻ په توفیق ـ د وړاندې دېرشم ایت لاندې لیکلي دي چې: د "فتی" کلمه اصلا د ځوان زلمي دپاره وضعه شوې ده چې په خدمت کښې مشغول وي او په غلام باندې یې هم اطلاق کېږي.

زمونږ په خیال په دې مقام کښې به د ﴿ فَتَيَانِ ﴾ د کلمې ځخه دوه غلامان مطلب نه وي بلکې دوه خدمتګاران به مراد وي چې دواړه ازاد او د فردي ملکیت خاوندان وي، او دا ځکه چې:

الف: ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوي دواړه خوانان یو د پاچا د مشروباتو (د څښکلو د شیانو) رئیس وه او بل یې د ماکولاتو (خوراکي شیانو) رئیس وه[1]، او پوره واضحه ده چې غلامانو ته به د غلامۍ په حالت کښې ریاستونه نه وي ورکړی شوي.

ب: او ځینو لیکلي دي چې په دوی دواړو باندې اتهام لګېدلی وه چې رشوت یې اخستی دی ترڅو پاچا ته په خوراک او څښاک کښې زهریات واچوي[2] او په همدې ذریعه یې قتل کړي، او د هیچا ځخه پټه نه ده که بالفرض هغوی دواړه غلامان وی نو فردي ملکیت به یې نه درلودی او د رشوت اخستلو ته به یې زړه نه وی ښه کړی او نه به ورباندې اتهام لګولی شوی وی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ وَدَخَلَ ﴾ کلمه دلالت کوي چې دوی دواړه په خپله خوښه بندیخانې ته داخل شوي وه که نه نو د "اُدْخِلَ" کلمه به نازله شوې وی، یعني دوی دواړه بندیخانې ته داخل کړی شول (نه دا چې ور داخل شوه)؟

مونږ وایو چې: په ذکر شوې جمله کښې د ﴿ مَعَه ﴾ کلمه هم نازله شوې ده چې ضمیر یې یوسف ﷺ ته راجع دی، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د یوسف ﷺ سره په یوه وخت کښې د پاچا دوه کسه خدمتګاران هم بندیخانې ته داخل کړی شوه[3] خو څرنګه چې دواړه د ده ﷺ په انډیوالی

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۲۲
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۵
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۷۵

باندې زيات خوشاله شوه نو تا به ويل چې دوی په خپل رغبت سره بنديخانې ته ور داخل شوي دي او په دوی باندې کوم زور نه دی شوی.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه کله چې هغوی وليده چې يوسف عليه السلام بدون د جنايته بندي کړی شو او د غم کوم اثر د ده په مبارکه څېره کښې نه ليده کېده نو دوی هم داده شوه او بنديخانه ورته يوه مېله ځای ځرګنده شوه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې د ﴿ إِنِّيٓ أَرَىٰنِيٓ أَعۡصِرُ خَمۡرٗاۖ ﴾ معنی خو دا ده چې يقيناً زه (په خوب کښې) ګورم چې شراب زبېښم، حال دا چې کله انګور وزبېښل شي نو شراب ترې جوړ شي: نو پوښتنه دا ده چې ايا شراب زبېښل کېږي؟

مونږ وايو: څرنګه چې دانګورو او د زبېښلو دواړه زمانې سره يو تربله نژدېکت لري نو انګور داسې وګڼل شوه لکه چې پخپله شراب وي. يا په بل عبارت: دلته د ﴿ خَمۡرٗاۖ ﴾ څخه د مجاز په توګه انګور مراد دي، نه شراب.

د دې ډول مجاز نظير کتب متې په لاندې حديث کښې تحقق موندلی دی، نبي کريم ﷺ په يوه غزا کښې فرمايلي دي چې: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ»[۱] يعنې: هرڅوک چې وژل شوی (قريب القتل) ووژني او واضحه دليل هم ورباندې ولري نو همغه سړي ته د وژل شوي سامان دی (نور مجاهدين پکښې د غنيمت په توګه حق نه لري).

دوه ډوله تفسير

۴ـ دغه جملې ﴿ لَا يَأۡتِيكُمَا طَعَامٞ تُرۡزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأۡتُكُمَا بِتَأۡوِيلِهِۦ قَبۡلَ أَن يَأۡتِيَكُمَاۚ ﴾ مفسرينو کرامو په لاندې ډولونو باندې تفسير کړې دی:

الف: ځينو جيدو علماوو کرامو د ﴿ بِتَأۡوِيلِهِۦ ﴾ ضمير "طعام" ته راجع اخستی دی او د معنی حاصل يې داسې را ويستلی دی چې: ای د بنديخانې ملګروا زه چې کوم تعبير تاسو ته کوم نو هغه ماته په وحې باندې معلوم شوی دی او دا ځکه چې زه پيغمبر يم، همدا نن چې تاسو ته د خپلو کورونو څخه کوم طعام راروان دی هغه ماته په وحې باندې معلوم دی چې داسې-داسې به وي، زه کاهن او جادوګر نه يم بلکې دا ټول هغه شيان دي چې ماته خپل رب ﷻ راښودلي دي[۲].

نو دا معجزه هغې معجزې ته ورته ده کومه چې د عيسی عليه السلام د معجزاتو څخه شمېرلې شوې وه، چې: ﴿ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأۡكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمۡۚ ﴾ [آل عمران:۴۹] يعنې: او زه به تاسو په هغه شي باندې خبر کړم کوم چې تاسو يې خورئ او کوم چې تاسو يې په خپلو کورونو کښې زخيره کوئ (او بلې ورځې ته يې ساتئ).

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۵
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۰

مګر دا تفسیر مونږ ته خوندور نه برېښي، ځکه چې په دې تفسیر کښې بې ضرورته په ﴿ بِتَأْوِيلِهِ ﴾ کښې د "تاویل" د کلمې خپله اصلي معنی پرېښودله شوې ده او په معنی د کشف سره اخستې شوې ده، حال دا چې ذکر شوو دوارو بندیانو خو د یوسف ؏ څخه څه معجزه هم نه وه غوښتې چې معجزې څرګندولو ته څه اړتیا پیښه شوې وی بلکې هغوی خو ورته ډېره ښه عقیده درلوده، د همدې کبله یې مخاطب کړ چې: ﴿ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾ یقینًا مونږ تا ګورو چې ته د نېکانو د ډلې څخه یې.

ب مونږ ته بهتره برېښي چې د دې ایت د ﴿ بِتَأْوِيلِهِ ﴾ ضمیر به هغه شي ته راجع وي کوم ته چې په وړاندې ایت شریف کښې د ﴿ بِتَأْوِيلِهِ ﴾ ضمیر راجع دی چې د بندیانو د خوبونو څخه عبارت دی. او د تاویل کلمه په خپله اصلي معنی باندې پاتې ده چې د مآل (نهایي هدف) معنی ده[1].

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: ای د بندیخانې ملګرو! ستاسو د خوبونو د تعبیرولو څخه وړاندې زه غواړم چې تاسو ته یوه ډېره مهمه خبره وکړم په هغې باندې پوهېدل د خوبونو د تعبیرونو څخه زیات ارزښت لري، اما تاسو وارخطا کېږئ مه، همدا د نن ورځې دپاره به تاسو ته خوراک او څښاک نه وي درغلی چې د هغه څخه وړاندې به زه تاسو د خپلو خوبونو په تعبیرونو باندې پوه کړم، مهمه خبره دا ده چې: ﴿ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ﴾ تر آخره پورې.

بیا هم دوه ډوله تفسیر

۵ـ د ﴿ قُضِيَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴾ جمله په لاندې دوه ډولونو باندې تفسیره شوې ده:

الف: کله چې یوسف ؏ د خوبونو تعبیرونه وکړه نو دواړو د خپلو خوبونو څخه انکار وکړ چې مونږ دروغ جوړ کړي وه[2]، مونږ یوه هم ذکر شوي خوبونه نه دي لیدلي.

نو یوسف ؏ په ذکره شوي جمله باندې جواب ورکړ چې ستاسو دواړو په باره کښې همدغه فیصله خبره ده کومه چې ما دراواوروله، ستاسو انکار وړاندې کوم اثر نه شي غورزولی.

ب: ذکره شوې جمله یوسف ؏ هغوی ته صرف د دې دپاره ورواوروله چې په تعبیر کښې څه کوز پاس نشته او په واقعیت باندې ولاړ دی[3]، نه د دې دپاره چې د هغوی د خوبونو څخه انکار جواب کړي. مونږ ته همدغه دوهم تفسیر په تبادر سره ذهن ته راځي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي هرکله چې: ذکر شوي دواړه تعبیرونه د واقعیت په بنیاد وه چې یوسف ؏ ته وحې کړی شوې وه، نو په کار دي چې د ﴿ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ظَنَّ ﴾ په عوض د "علم" کلمه نازله شوې وی؟

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۸۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۹۲
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۷

مونږ وایو چې: د ﴿ ظَنَّ ﴾ په کلمه کښې خباز (خوب لیدونکي) ته ضمیر راجع دی(۱) چې په خپل نجات باندې یې یقین نه وه خو په عاقبت کښې پرې متیقن شو. او که یوسف ﷺ ته راجع وي نو په جواب کښې وایو چې په دې مقام کښې د ﴿ ظَنَّ ﴾ کلمه د "عَلِمَ" د کلمې معنی ورکوي او دا ډول استعمال په عربیت کښې شته دی(۲)، مونږ ته همدغه دوهم صورت متبادر ښکاري.

یادونه

۷- په یاد ولرئ چې ځینو علماوو کرامو د ﴿ فَأَنسَٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ ﴾ په جمله کښې دواړه ضمیرونه یوسف ﷺ ته راجع اخستي او ډېر واهیات یې ذکر کړي دي(۳) چې سرې ته اسرائیلیات برېښي مگر یو حدیث یې پکښې د نبي کریم ﷺ څخه هم روایت کړی دی خو العلامه ابن کثیر هغه هم بالکل ضعیف ګڼلی دی(۴).

نو دوی یې حاصل داسې اخستی چې: یوسف ﷺ خباز ته وویلې چې ما د پاچا په وړاندې یاد کړه، د ده ﷺ څخه شیطان خپل رب ﷻ هېر کړ، که نه نو یوسف ﷺ ته په کار وه چې خپل رب ﷻ ته یې احتیاج وړاندې کړی وی، نه خباز ته.

مگر مونږ ته داسې برېښې چې ذکر شوي دواړه ضمیرونه خباز ته راجع دي چې د نجات خوب یې لیدلی وه، ځکه چې په راتلونکي پنځه څلوېښتم ایت کښې د ﴿ وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴾ ضمیر بالاتفاق همده ته راجع دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د خباز څخه د وسواس په ذریعه د یوسف ﷺ توصیه هېره شوه خو څه موده وروسته ورپه زړه شوه.

د "بِضع" کلمه د څومره عدد څخه عبارت ده؟

۸- د "بَضْع" کلمه -لکه "ضَرْبٌ"- هغې پستې غوښې ته وضعه شوې ده کومه چې د نورې غوښې څخه پرې کړی شي، او "بَضَاعَة" هغه پراخه مال ته ویل کېږي کوم چې د تجارت دپاره ساتلی شوی وي.

خو د "بِضع" کلمه -لکه "عِلْم"- په څو متعددو کلونو کښې د کنایې په توګه استعمالېږي(۵) چې علماوو کرامو پکښې تقریباً نهه قوله کړي دي(۶)، خو یو قول هم پکښې داسې نشته چې د لسو کلونو څخه اضافه کلونه ترې مراد شوي وي.

پاتې شوه داخبره چې یوسف ﷺ به په بندیخانه کښې ټول څو کلونه تېر کړي وي، نو په دې کښې لاندې اقوال د مثال په توګه ولولئ:

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۸۵

(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۷۲؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۲۸

(۳) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۱۰؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۸

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۹

(۵) مفردات الراغب ص۴۷

(۶) زاد المسیر ج۴ ص۱۷۴

الف: اکثره علماء کرام وايي چې د يوسف ﷺ د بنديخانې ټول کلونه اوه کالو ته ورسېده[۱].

ب: خينې وايي چې د ذکرو شوو دوارو بنديانو د خلاصون څخه وروسته هم نوموړي دوه کاله يا اوه کاله په زندان کښې تېر کړه، چې مجموعه نهه يا څوارلس کاله کېږي[۲].

ج: خو بهتره دا ده چې سړی د کلونو په تعين کښې په کوم خاص عدد باندې يقين ونه کړي او الله ﷻ ته يې وسپاري[۳] ځکه چې ضرورت ورته نشته.

په هر تقدير، دزندان کلونو يوسف ﷺ ته داسې مثال درلود لکه څنګه چې د الحراء په غار کښې نبي کريم ﷺ د خپل رب ﷻ په عبادت کښې مشغول وه او همدلته په نبوت باندې سرلوړی شو[۴].

﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِى سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾

[۴۳] او (د وخت) پاچا وويلې چې: يقيناً زه په خوب کښې اوه څربې غواګانې ګورم چې اوه ډنګرې غواګانې يې خوري، او اوه شنه (تازه) وږي ګورم او نور (اوه) وچ (وږي ګورم چې د شنو وږد څخه راتاو شي او وچ يې کړي).

ای (د مملکت) مشرانو! ماته زما په خوب کښې فتوی (فيصله) راکړئ، که تاسو ياست چې خوب (د نهايي هدف په لور) تېرولی شئ (تعبير يې کولی شئ).

---

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۴۲۸

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۸۰؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۱۹۷

(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۷

(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۲

[۴۴] مشرانو وویلې چې (ستا خوب) د شیطاني خوبونو ګډوډ دی او مونږ د شیطاني (باطلو) خوبونو په تعبیر باندې پوه نه یاستو (او نه دا ډول خوبونه تعبیر لري).

[۴۵] او هغه سړي وویلې کوم چې د دواړو (بندیخاني د ملګرو) څخه نجات موندلی وه (کوم چې د پاچا د خوراکي شیانو د انتظام مشر وه) په داسې حال کښې چې د څه مودې څخه وروسته (د یوسف ﷺ توصیه) وریه زړه شوه، (داسې یې وویلې چې ای په تعبیر کښې ناکامانو او ای پاچا) زه به تاسو ته د دې خوب په تعبیر باندې خبر درکړم (ماته د هر ښه تعبیر کوونکی سړی معلوم دی) نو همدا ما ورپسې ولیږئ.

[۴۶] (کله چې هغوی ورته وظیفه ورکړه نو بندیخانې ته لاړ او یوسف ﷺ یې مخاطب کړ چې) ای یوسفه! ای صدیقه! (د هر رښتیا ویونکیه) مونږ ته په اوو څربو غواګانو کښې فیصله راکړه چې اوه ډنګري غواګانې وخوري، او هم په اوو شنو وږو کښې او په نورو (اوو) وچو (وږو کښې هم فیصله راکړه چې د شنو وږو څخه راتاو شي او وچ یې کړي، البته دا هله چې څوک په ذکر شوي ډول سره غواګانې او وږي په خوب کښې وګوري).

ماته مناسب دي چې (همدا زه د فیصلې سره هغو) خلکو ته بېرته ورشم (کومو چې زه تاته رالیږلی یم) شاید چې دوی (ټول د خوب په تعبیر او ستا په فضیلت باندې) پوه شي.

[۴۷] یوسف ﷺ (په جواب کښې ورته) وویلې چې: تاسو به اوه کاله په مستمره توګه کرونده وکړئ نو کوم (حاصلات) چې تاسو وربیل هغه په خپلو وږو کښې پرېږدئ (او غوبل کوئ یې مه) مګر لږ (غوبل کړئ) چې د هغو (حاصلاتو) څخه عبارت دي کوم چې تاسو (روزمره) خورئ.

[۴۸] بیا به د دغو اوو کالو څخه وروسته داسې سخت کلونه راشي چې دغه (کلونه به) هغه (حاصلات) وخوري (ختم کړي) کوم چې تاسو د همدې (سختو کلونو) دپاره وراندې (زخیره کړي) وي، مګر (فقط) لږ (به پاتې شي) چې (دا لږ) د هغه (حاصلاتو) څخه عبارت دي کوم چې تاسو (د تخم او کرلو دپاره) ساتئ.

[۴۹] بیا به د دغو (سختو کلونو) څخه وروسته داسې کال راشي چې په دې کښې به د خلکو فریادرسي وشي (او بارانونه به ورېږي او ډېرېږي) او په دې کښې به (میوجات پرېمانه شي او) خلک به یې لعاب وباسي (او جوسونه به ترې جوړوي).

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې یوسف د بندیخانې څخه را وباسي او د انزوا (بوازېتوب) حالت ته یې خاتمه ورکړي او بالآخره کله چې یوسف ﷺ د هر حیثه ښه پوخ شو او د مکارو ښځو د فتنې خطر هم د منځه لاړ نو لاندې نقشه یې په عمل کښې پیاده کړه:

۱ـ د وخت پاچا خپل ټول اراکین (د شورا غړي) او نور مشران وروبلل او بیا یې مخاطب کړه چې:

الف: زه خوب ګورم چې اوه ډنګرې غواګانې پورته شي او اوه څربې غواګانې وخوري او پوپنا يې کړي.

ب: همدارنګه اوه وچ وږي ګورم چې د نورو اوو شنو وږو څخه ورتاو شي او رطوبت يې وزبېښي (وچ يې کړي).

ج: ای د مملکت مشرانو او پوهانو! ماته زما د خوب په هکله په اتفاقي توګه فيصله راکړئ او تعبير يې وکړئ، که په تاسو کښې دا قوت او توان وي چې د خوبونو تعبيرونه کولی شئ.

۲ـ د مجلس حاضرينو ټولو په يوه خوله پاچاته جواب ورکړ چې دا کوم معنی لرونکی خوب نه دی بلکې يو ګډ وډ خوب دی او د باطلو خيالاتو مجموعه ده.

مونږ د خوبونو په تعبيرونو باندې پوهېږو مګر د دغسې ګډو وډو خوبونو په تعبيرونو باندې نه پوهېږو بلکې دا هيڅ تعبير نه لري.

هېره شوې خبره ور په ياد شوه

۳ـ د بنديخانې د دوه وو ملګرو څخه چې کوم يوه نجات موندلی وه او يوسف ﷺ ورته د خپل خان په باره کښې څه توصيه کړې وه هغه د څه مودې (څو کالو) څخه وروسته په ياده شوه، او د پاچا په حضور کښې يې د وړاندې کولو وخت هم پوره مناسب وه، نو هغه عرض وکړ چې:

الف: په بنديخانې کښې يو سړی بندي دی چې څه جنايت يې هم نه دی کړی خو ډېر صالح او هوښيار سړی دی او زه يې ډېر ښه پېژنم.

ب: نوموړی د خوبونو په تعبيرونو کښې ډېر ماهر دی، ماته او زما ملګري ته يې چې د خوبونو کوم تعبير راکړی وه کټ مټ همغسې واقع شو چې ما نجات مونده کړ او هغه په دار شو.

ج: ماته اجازه راکړئ چې زه درته د همغه بندي څخه ډېر ښه تعبير راوړم بلکې ما هغه ته ورولېږئ ترڅو زه د پاچا استازی جوړ شم، هغه زما د بندي خانې ملګری دی.

هغوی دا وړانديز ومانه او نوموړی يې بنديخانې ته ورولېږه چې د يوسف ﷺ په حضور کښې يې په ډېره مؤدبانه توګه عرض وکړ چې:

الف: ای يوسفه! ای ډېره رښتينيه! ته په خبرو کښې صادق او په انديوالی کښې مخلص يې، ما چې تر اوسه پورې ستا پوښتنه نه ده کړې دا زما قصور دی او چې ستا توصيه مې خاې ته نه ده رسولې هغه زما څخه د شيطاني وسواس د کبله هېره شوې وه.

ب: زه اوس تاته د همغه سړي د خوب د تعبير دپاره راغلی يم د کوم په هکله چې تا ماته توصيه کړې وه او زما څخه تر اوسه پورې هېره وه خو د راياد بدلو سره سم مې ستا حالات هغه ته شرحه کړه چې په نتيجه کښې يې زه ستاسو حضور ته راولېږلم چې د هغه د خوب تعبير وروړم.

ج: نوموړي داسې خوب ليدلی دی چې اوو ډنګرو غواګانو نورې اوه څربې غواګانې وخوړې او اوه وچ وږي د نورو اوو لمدو وږو څخه راڅاپېر شوه او په خپل منځکښې يې وچ کړه.

د: نو ای محترمه یوسفه! مونږ ته د ذکر شوي خوب په تعبیر کښې فتوی او فیصله راکړه لکه څنګه چې دې پخوا مونږ ته په خوبونو کښې قاطعه فیصله راکړې وه.

دا د دې دپاره چې زه پاچا او هغو خلکو ته بېرته ورشم کوم چې د ذکر شوي خوب په تعبیر کښې ناکام شوي دي او اوس ستا تعبیر ته سترګې په لار دي.

نو امید دی چې د یوه پلوه به هغوی په خپله غلطۍ باندې پوه شي او د بله پلوه به ستا په اوچته پوهه باندې معترف او هم به ستا په نورو حالاتو او کیفیاتو باندې خبر شي.

اول تدبیر او بیا تعبیر

۴ـ څرنګه چې یوسف ﷺ د هغه تعبیر څخه مطمئن وه کوم یې چې په زړه کښې نبولی وه نو پاچا ته یې د قاصد په لاس د خوب تعبیر او د خطراتو د مقابلې تدبیر دواړه ورواستول چې:

الف. اوه کلونه به ځمکې ډېر حاصلات ورکړي او غلې دانې به ډېرې پرېمانه وي چې همدغو اوو کلونو ته په اوه څربو غواګانو او یا اوو وږو سره اشاره شوې ده.

ب: نو په دغو اوو کلونو کښې تاسو په دوامداره او نه ستړې کېدونکې توګه کښت اوکروندنه وکړئ ترڅو د ځمکو څخه پرېمانه حاصلات واخلئ.

ج: مګر د دغو حاصلاتو پوره ساتنه وکړئ حتی کوم حاصلات چې تاسو لو کړه او ومو رېبله هغه په وږو کښې وساتئ او څېرونه پرې مه ګرځوئ ترڅو د حشراتو او وینو څخه خوندي پاتې شي.

یا په بل عبارت: د خپل روزمره خوراک څخه اضافه ټولې غلې دانې وساتئ اوحفاظت یې وکړئ.

د: کله چې ذکر شوي اوه اباد کلونه تېر شي نو په تعقیب به یې نور اوه کلونه ډېر سخت راشي چې ځمکې به حاصلات نه ورکوي او غلې دانې به چاته لاس ته نه ورځي، دغو کلونو ته په اوو ډنګرو یا اوو وچو وږو باندې اشاره شوې ده.

ه: په دغې اوه کاله وچکالۍ کښې به هغه حاصلات ټول ختم شي کوم چې تاسو د همدغو سختو کلونو دپاره ساتلي او ذخیره کړي وي، مګر لږ شی به د هغو څخه ستاسو په لاس کښې پاتې شي کوم چې تاسو د بیا کرلو او تخمونو دپاره ساتلي وي.

و: د دغو اوو سختو کلونو څخه وروسته به د قحطۍ لمنه ټوله شي او د پراخۍ کال به د بره شي.

یا په بل عبارت: په اتم کال کښې به د خلکو فریادرسي وکړی شي، لوږه به ختمه شي، حاصلات به ډېر شي، بارانونه به پرې وشي او میوجات به پرېمانه شي چې خلک به ترې جوسونه هم جوړوي.

نو ای د پاچا د ساقیانو مشره! ته به هم په دغه اباد کال کښې د میوجاتو څخه ډېر جوسونه جوړ کړې.

توضیحات

۱ـ کوم پاچا چې ذکر شوی خوب لیدلی وه هغه "ریان" نومېده او کفري عقیده یې درلوده[۱].

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۸

۲_ د ﴿ سِمَانٍ ﴾ کلمه د "سَمِين" یا "سَمِينَة" جمعه ده[۱]، لکه چې د ﴿ عِجَافٌ ﴾ کلمه د "اَعْجَف" یا "عَجْفَاء" جمعه ده[۲]. په دې مقام کښې ذکرې شوې دواړه کلمې په ترتیب سره د ښو څربو (چاغو) غواګانو او د ډېرو ډنګرو (خوارو) غواګانو څخه عبارت دي.

د وخت پاچا په خوب کښې یو مضمون په دوه وو څېرو کښې لیدلی وه چې یوه د غواګانو څېره وه او بله د وږو څېره وه، د همدې کبله یوسف ﷺ دواړو ته یو تعبیر وکړ.

"أَضْغَاثُ أَحْلَام" څه معنی؟

۳_ د ﴿ أَضْغَٰثُ ﴾ کلمه د "ضِغْث" _لکه "عِلْم"_ جمعه ده، "ضِغْث" د وښو (نباتاتو) هغې متوسطې مجموعې ته ویل کېږي چې د ګېډۍ څخه وړه او د موټې څخه غټه وي او هم بې د مختلفو انواعو څخه ترکیب موندلی وي[۳].

او د ﴿ أَحْلَٰمِ ﴾ کلمه د "حُلم" _لکه "شُغل"_ جمعه ده، که څه هم په لغت کښې د "حُلم" کلمه د هر ډول خوب دپاره وضعه شوې ده، برابره خبره ده چې حق وي او که باطل وي، مګر په شریعت کښې یوازې په باطل خوب کښې استعمالېږي او بس[۴]. د همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الرُّؤْيَا مِنَ اللهِ وَالْحُلْمُ مِنَ الشَّيْطَانِ»[۵] يعني: رويا د هغه خوب نوم دی کوم چې د الله ﷻ د پلوه وي (حق وي)، او حلم هغه خوب ته ویل کېږي چې باطل وي او د شیطان د طرفه وي (په وسوسو باندې ولاړ وي).

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای پاچا! ستا ذکر شوی خوب بل شی نه دی بلکې فقط د باطلو او شیطاني خوبونو د مجموعو څخه یې ترکیب موندلی دی.

یو صرفي تحلیل

۴_ په ﴿ وَٱدَّكَرَ ﴾ کښې د "اِدَّكَرَ" کلمه په اصل کښې "اِذْتَكَرَ" _لکه "اِكْتَسَبَ"_ وه چې اصلاً د ذکر څخه اشتقاقه شوې ده، نو یو ځل "ت" په "د" باندې بدله شوې ده او بیا "ذ" په "د" کښې ادغام موندلی دی چې دواړه قریب المخرج دي، نو "اِدَّكَرَ" ترې جوړ شوی دی.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د یوسف ﷺ د بندیخانې د دوه وو ملګرو څخه چې کوم یوه نجات موندلی وه هغه ته څه موده وروسته په ډېر مناسب وخت کښې هغه توصیه وریه زړه شوه چې د پاچا په وړاندې د ده یادښت وکړي. دا وخت څکه مناسب وه چې:

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۷۳
(۲) مفردات الراغب ص۲۳۴
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۵۱
(۴) زاد المسیر ج۴ ص۱۷۶
(۵) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۳۴

الف: د وخت پاچا د خپل خوب په تعبیر کښې یوسف ﷺ ته محتاج ګرځېدلی وه، نو د ده د حالاتو ذکر به یې د زړه په غوږونو اورېدلی وي.

ب: د مملکت ټول مخور د پاچا د خوب څخه عاجز پاتې شوي وه، نو پوره واضحه ده چې دوی ټولو به د یوسف ﷺ په ذکاوت او پوهه باندې اعراف کړی وي البته کله چې د خوب په تعبیر باندې خبر شوي وي.

د دې څخه وړاندې که بالفرض د وخت پاچا یوسف ﷺ ته په څه منزلت باندې قائل شوی وی نو ضرور به د وطن د مخورو د پلوه د اعتراض لاندې واقع شوی وی چې ایا ته په مونږ باندې یوه بېګانه سړي ته ترجیح ورکوې حال دا چې مونږ د وطن اصلي اوسېدونکي یاستو او هغه غیر ملکي سړی دی؟.

﴿وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱلَّـٰتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ۝ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَٰوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَـٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْـَٔـٰنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ۝ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّى لَمْ أَخُنْهُ بِٱلْغَيْبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ ٱلْخَآئِنِينَ ۝﴾

[۵۰] او پاچا وویلې چې ماته یوسف ﷺ راولئ: نو کله چې هغه ته (د پاچا لېږلی شوی) قاصد ورغی نو یوسف ﷺ ورته وویلې چې: بېرته خپل بادار (پاچا) ته ورو‌ګرځه نو پوښتنه ترې وکړه چې د هغو ښځو څه حال وه کومو چې خپل لاسونه پرې کړي (غوڅ کړي) وه، یقیناً زما رب ﷻ د هغوی په مکر (فرېب) باندې ښه پوه دی.

[۵۱] (نو پاچا ښځې راټولې کړې او ورته یې) وویلې چې: هغه وخت ستاسو څه حال وه کله چې تاسو د یوسف ﷺ څخه د ده د نفس د کېله مطالبه کړې وه (ایا ده تاسو ته میلان وکړ)؟

ټولو ښځو وویلې چې: پاکي ده الله ﷻ لره (چې دومره نېک خویه انسان یې پیدا کړی دی) مونږ په ده باندې د هیڅ بدۍ علم نه لرو.

(په همدې وخت کښې) د عزیز (مالي وزیر) ښځې وویلې چې: اوس نو حق واضحه شو (چې یوسف ﷺ ټولو ښځو تبریه کړ) یقیناً ما د ده څخه د ده د نفس د کېله مطالبه کړې وه او یقیناً نوموړی د صادقانو د ډلې څخه دی (چې د ده د پلوه مطالبه نه وه شوې).

[۵۲] (یوسف ﷺ وویلې چې) دغه (وړاندیز ما خکه وکړ) ترڅو (د مالي وزیر په شمول) هرڅوک پوه شي چې ما د هغه سره د هغه په غیاب کښې خیانت نه وه کړی (د ده مېرمنې ته مې په سپک نظر نه وه کتلي).

او (هم پوه شي چې) یقیناً الله ﷻ د خیانت کوونکو چل ته هدایت نه کوي (چې د همېشه دپاره پټ پاتې شي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغه وخت ځینو حالاتو ته اشاره شوې ده کوم وخت چې یوسف ﷺ پاچا ته د خوب تعبیر ورولېږه او بیا پاچا فرمان صادر کړ چې بندیخانې څخه دې راوویستلی شي. یعنې:

۱ـ کله چې د وخت پاچا د خپل خوب په تعبیر او د یوسف ﷺ په حسن تدبیر باندې پوه شو او هم کله چې ورته د ده عقل او پوهه (ذکاوت) ښه پوره څرګند شوه نو فرمان یې صادر کړ چې ذکر شوی محترم بندي د بندیخانې څخه راوباسئ او شاهي تخت ته یې راولئ چې مونږ یې په لیدلو باندې مشرف شو.

۲ـ په ډېره زغرده فرمان رسوونکی د یوسف ﷺ په حضور کښې ودرېد او پاچاهي فرمان یې قرائت کړ چې ستاسو لیدلو ته پاچا په انتظار دی، مهرباني وکړئ هلته تشریف ورورئ.

۳ـ یوسف ﷺ قاصد ته منفي جواب ورکړ چې: زه به ترهغه د بندیخانې څخه ونه وځم ترڅو په ډاګه شي چې زه په څه موضوع کښې زنداني کړی شوی یم. او بیا یې قاصد مخاطب کړ چې:

الف: ای قاصده! ته خپل بادار (پاچا) ته بېرته ورستون شه او ورڅخه وپوښته چې ایا ستا هغه واقعه په یاده ده په کومه کښې چې مصري ښځو خپل لاسونه زخمي کړي وه؟

ب: ته د هغوی څخه پوښتنه وکړه چې په تاسو باندې څه باعث وه چې د یوسف ﷺ په ننداره کښې مو هوش او عقل د لاسه ورکړ ایا تاسو ته د ده د پلوه څه میلان صورت نیولی وه؟

ج: ته د دوی څخه پوښتنه وکړه چې حقیقت درته یو ځل بیا څرګند شي، که نه نو زما رب ﷻ خو بالکل د دوی په مکرونو او دسیسو باندې پوه دی.

۴ـ قاصد په عجله سره پاچا ته ورستون شو او د یوسف ﷺ پیغام یې وروړساوه، چې سمدستي هغه ښځې راغونډې کړې کومو چې د عزیز د مېرمنې په مېلمستیا کښې ګډون کړی وه او کومو چې د یوسف ﷺ په لیدلو سره خپل هوش (سد) د لاسه ورکړی وه او خپل لاسونه یې پرې کړي وه، ترڅو ترې د هغې په شمول پوښتنې وکړي، نو په لاندې ډول سوال جواب یې ورسره وکړ:

الف: ای ښځو! ماته خو ستاسو حال معلوم دی نو تاسو ته په کار دی چې حقیقت بیان کړئ او دروغ ونه وایاست.

ب: په هغه وخت کښې ستاسو څه حال وه کله چې تاسو یوسف ﷺ ته خپله مطالبه وړاندې کړه ترڅو پرې ستاسو اراده غالبه شي او خپله غوښتنه ورباندې تحمیله کړئ، ایا تاسو ته نوموړي څه میلان وکړ؟

ج: ټولو ښځو په یوه اواز جواب ورکړ چې پاکي ده الله ﷻ لره چې دومره بااخلاقه او باعظمته انسان یې پیدا کړی دی، مونږ ټولو هغه ته میلان وکړ مګر د هغه په هکله مونږ په هیڅ بدۍ او بدنیتۍ نه یاستو پوه شوي.

د: په دې باندې علاوه، مونږ په خپلو غوږونو باندې واورېده چې د عزیز میرمنې ترې د بر په جدیت سره خپله غوښتنه تکراره کړه او په زندان سره یې تهدید کړ، حتی چې بالآخره د هغې تهدید واقعیت مونده کړ او تر نن ورځې پورې ئوموړی په زندان کښې بې ګناه او بې جنایته بندي پروت دی.

هـ: په عین وخت کښې هغې هم په خپل جنایت باندې دا ځل د پاچا په حضور کښې اعتراف وکړ چې: هو! ما یوسف ﷺ د خپل ځان دپاره رابللی وه، اوس نو حق بالکل ځرګند شو او زه په ډاګه وایم چې ما ذکر شوی جنایت کړی وه خو د ده د پلوه مې هیڅ میلان نه وه موندلی.

و: کومه خبره چې زما د خاوند په وړاندې یوسف ﷺ کړې وه چې په ما کښې ګناه نشته، هغه خبره رښتیا ده او نوموړی د صادقانو د ډلې څخه دی.

۵ـ بیا نو د وخت پاچا یوسف ﷺ ته د دوهم ځل دپاره قاصد ورولېږه او د بندیخانې څخه د راوتلو دعوت یې ورکړ چې: ای یوسفه! ما خو ستا شرط پوره کړ او ستا په هکله مې ښځې د استنطاق لاندې ونیوې چې ټولو ستا د کوربنې په شمول ستا په عفت باندې اعتراف وکړ او په خپلو جنایتونو باندې معترفې شوې، نو مهربانې وکړه او د بندیخانې څخه رابهر شه.

نو یوسف ﷺ دا ځل د پاچا دعوت قبول کړ او د اول ځل د دعوت د نه قبلولو وجهه یې داسې بیانه کړه چې دغه کار ما د دې دپاره نه دی کړی چې ذکرو شوو ښځو ته عمومًا او د عزیز میرمنې ته خصوصًا څه جزا ورکړه شي او د ملامتۍ لاندې ونیوی شي بلکې دغه کار ته ما د لاندې وجوهو د کبله اقدام وکړ:

الف: ترڅو هرڅوک پوه شي چې ما د مالیې وزیر سره د هغه په غیاب کښې څه خیانت نه دی کړی او د ده کوروالا ته مې په سپک نظر نه دي کتلي، که څه هم هغه ته زما پاک لمني پوره ثابته ده د کمیس د څېرې کېدلو په موضوع کښې ورته حالت ښه پوره ځرګند شوی وه، مګر د نورو خلکو پوه کول ضرور وه، چې زه نه د بنده ناشکري کوم او نه د الله ﷻ ناشکره بنده یم.

ب: ترڅو هرڅوک پوه شي چې الله ﷻ د خیانت کوونکو چل او فریب ته لاره نه ښايي چې د همېشه دپاره یې پټ پاتې کړي او خلکو ته یې په ډاګه نه کړي.

توضیحات

۱ـ عجیبه دا ده چې کله یوسف ﷺ خپلو وروڼو دکوهي بندیخانې ته ورواچاوه نو الله ﷻ ترې راوویست، د وزیر په کور کښې یې ځای ورکړ، او چې کله د زنانه زور د مکارۍ د امله د مصر په زندان کښې واچولی شو نو الله ﷻ دا ځل د دې بندیخانې څخه را وویست او د وزیر څخه وربورته د پاچا ترڅنګ یې ځای ورکړ. بې شکه چې ټول واک او اختیار د الله ﷻ دی او بس.

د یوسف ﷺ صبر او حوصله

۲ـ یوه ورځې نبي کریم ﷺ دا ایت شریف ﴿ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ﴾ الآیة- ولوست او بیا یې د یوسف ﷺ صبر او حوصله داسې وستایله چې: «لَوْ كُنْتُ أَنَا لَأَسْرَعْتُ الْإِجَابَةَ وَمَا

ابْتَغَيْتُ الْعُذْرَ»[۱] یعني: بالفرض که همدا زه د یوسف په شان په بندیخانه کښې دبېر وخت پاتې شوی وی نو ما به ضرور په چالاکۍ سره د پاچا پیغام قبول کړی وی او د نه وتلو دپاره به مې معذرت نه وی وړاندې کړی، چې پاچا دې یو ځل د مصرې ښځو څخه پوښتنه وکړي چې زه څنګه سړی وم.

په همدې مضمون باندې نور احادیث هم روایت شوي دي[۲] چې نبي کریم ﷺ د تواضع په توګه په خپل ځان باندې یوسف ﷺ کلک ګڼلی دی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: څه وجه وه چې یوسف ﷺ د وخت پاچا متوجه نه کړ چې زما د کمیس د څیرې کېدلو پوښتنه وکړه، بلکې د مصرې ښځو د لاسونو پرې کولو ته یې متوجه کړ چې په هغوی باندې څه باعث وه چې خپل لاسونه یې پرې کړه، حال دا چې دغه دواړه کارونه د ده ﷺ د عفت دلایل وه؟

مونږ وایو چې: د کمیس د څیرې کېدلو واقعه د یوسف ﷺ د کوربنې ښځې سره تېره شوې وه چې دبېر کلونه د هغې په کور کښې اوسېدلی وه او دبېرې ښېګڼې یې ورسره کړې وې، نو ویې نه غوښتل چې د هغې بداخلاقۍ ته اشاره وکړي او خپل ځان په ناشکرانو کښې شمېر کړي.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه د کمیس څیرې کېدلو د هغه په عفت باندې دلالت وکړ خو د یوې باانصافه فیصلې په بنیاد، اما د ښځو لاسونو پرې کول د هغه د عفت دلایل وه خو مؤید او فیصله کوونکې ته یې اړتیا نه درلوده.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د یوسف ﷺ څخه خو یوازې خپلې کوربنې د بدکار مطالبه کړې وه خو د دې سره-سره د وخت پاچا ټولې مصرۍ ښځې مخاطبې کړې چې: ﴿ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ ﴾ یعني ستاسو څه حال وه کله چې تاسو د یوسف ﷺ څخه د هغه د نفس په هکله مطالبه وکړه؟

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په ښځو باندې څه باعث وه چې د پاچا پوښتنه یې رد نه کړه چې دا کار خو مونږ نه دی کړی، دا خو یوازې د وزیر صاحب میرمنې پورې ارتباط نیسي؟

مونږ وایو چې:

الف: مونږ وړاندې د [۳۱] ایت په توضیحاتو کښې لیکلي دي چې ټولو ښځو په انفرادي توګه یوسف ﷺ ته وړاندیز کړی وه چې زما مطالبه ومنه، د هغې څخه خو زه درته ښه یم.

ب: مونږ هلته لیکلي دي چې ټولو ښځو په یوسف ﷺ باندې پړه ورواچوله چې تا په هغې باندې ظلم کړی دی چې د هغې غوښتنه دې نه ده قبوله کړې. یا په بل عبارت: هغوی ټولو د یوسف ﷺ څخه د بدکار مطالبه وکړه او په یوه خوله یې دعوت ورکړ چې د خپلې کوربنې مطلب پوره کړي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۵۴، ۳۴۱

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۸، ۴۷۹

ځ مونږ د [البقرة: ٧٢] ایت لاندې لیکلي دي چې په محاوراتو کښې کله-کله د ځینو افرادو کار ټول قوم یا ټولې مجموعې ته نسبت کېږي، نو د همدې قانون په بنیاد د وخت پاچا د زلیخا مطالبه ټولو ښځو ته نسبته کړه او ښځې هم پوهېدې چې د پاچا مطلب فقط زلیخا ده، نو ځکه دوی د هغه خبره رد نه کړه چې دا کار خو مونږ نه وه کړی دا خو زلیخا کړی وه.

مونږ ته همدغه جواب په زړه پوری برېښي، د همدې کبله کله چې د پاچا په وړاندې په زلیخا باندې شاهدي ورکړی شوه نو هغې ته د انکار هیڅ وجه پاتې نه شوه او اعتراف یې وکړ چې: ﴿ ٱلْـَٰٔنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ ﴾ یعنې اوس نو حق په ډاګه شو، زه اعلانوم چې زه دروغژنه وم او یوسف ﷺ صادق او رښتینی وه.

ښکلې صورت او ښکلې سیرت

۵ـ مصري ښځو د یوسف ﷺ په هکله د ﴿ حَـٰشَ لِلَّهِ ﴾ جمله دوه کرته استعماله کړه.

اول کرت په هغه وخت کښې چې د دوی سترګې د یوسف ﷺ په ښائسته صورت باندې ولګېدلې، چې پاکي ده الله ﷻ ته چې څومره ښائسته صورت یې پیدا کړی دی!

دوهم کرت په هغه وخت کښې کله چې دوی د پاچا د پلوه د استنطاق لاندې ونیولی شوې، چې پاکي ده الله ﷻ ته چې یوسف ﷺ ته یې څومره عالي اخلاق ورکړي دي! مونږ ته د ده په هکله هیڅ ډول بد اخلاقي معلومه نه ده.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په وړاندېنیو ایتونو کښې وروستنی ایت شریف ﴿ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ ﴾ الآية- مونږ ته الله ﷻ د چا د خولې څخه حکایت کړی دی. یا په بل عبارت: دغه خبره زلیخا کړې وه او که یوسف ﷺ؟

مونږ وایو چې: په دې کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلی شوي دي:

الف: ځینې وایي چې دا د زلیخا د خولې څخه حکایت دی او دا ځکه چې وړاندې متصل کلام بالاتفاق د همدې څخه حکایت شوی دی[1]، نو حاصل یې داسې اخستی دی چې: ما ځکه د پاچا په وړاندې اعتراف وکړه ترڅو یوسف ﷺ پوه شي چې د ده په غیاب کښې مې پرې تهمت نه دی لګولی، او یا د دې خاوند پوه شي چې ما د هغه په غیاب کښې خپل بد نیت ته عملي جامه نه ده وراغوستې، که نه نو یوسف ﷺ به د صادقینو څخه نه وی پاتې شوی.

دا تفسیر زمونږ په ذهن کښې نه کېنې او هغه متل را په زړه کوي چې: "یوجریب شفتله یې وخوړه اوس یې لا هم مړه بولی" باید د مینې نوم پرې کېږدی.

عجیبه ده! زلیخا ته به هغه کار خیانت نښکارېده کوم چې هغې د یوسف ﷺ او د خپل خاوند

---

[1] البحر المحيط ج۶ ص۲۸۸

په ارتباط کړي وه. د هغې دې خوله ماته شي چې د ﴿ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ ﴾ په کلماتو باندې بې تلفظ کاوه، ايا د هغې سترګې نه شرمېدې؟!

ب: ذکره شوې خبره د يوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه حکايت دی[1] نو حاصل بې داسې راوخي چې: زه ځکه په اول دعوت سره د بنديخانې څخه ونه وتلم چې:

اول: ترڅو پاچا پوه شي چې ما د ده د ماليې وزير سره د هغه په غياب کښې خيانت نه دی کړی.

دوهم: ترڅو پخپله د ماليې وزير هم پوه شي چې ما د ده سره د مېرمنې په هکله خيانت نه دی کړی او په غياب کښې مې د هغه احترام ساتلی دی، کوم سپکاوی چې هغه ته ورپېښ شو او د رسوائی سره مخامخ شو هغه زما د پلوه نه وه.

دريم: ترڅو هرڅوک پوه شي چې ما د خپل احسان کوونکي (ماليې وزير) بې احترامي نه ده کړې او غيبانه مې ورته په درنه سترګه کتلي دي، نو ټولو خلکو ته په کار دي چې زما دعوت الی الله ﷻ قبول کړي او تهمت راباندې ونه لګوي.

پاتې شوه شوه د وړاندېني کلام د اتصال خبره چې هغه د زليخا څخه حکايت دی، نو وايو چې کله د دواړو کلامونو ترمنځ د التباس خطر نه وي نو د اتصال يې هيڅ باک نشته. د ښه وضاحت دپاره لاندې ايت شريف قرائت کړئ:

﴿ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾ [الأعراف: ١١٠].

نو په دغه ايت شريف کښې د ﴿ أَرْضِكُمْ ﴾ پورې د فرعون د کابينې او مشاورينو قول را حکايت شوی دی او ﴿ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾ پخپله د فرعون د خولې حکايت دی، يعنې: فرعونيانو وويلې چې موسی ﷺ غواړي چې تاسو د خپل وطن (خپلې خاورې) څخه وباسي او د يوسف ﷺ حکومت بيا راژوندي کړي. نو فرعون ورته وويلې چې: نو تاسو ماته څه مشوره راکوئ چې څه ورسره وکړو؟

او پوره واضحه ده چې په دې مقام کښې څه التباس نه پېښېږي، دا ځکه چې دوهم کلام ﴿ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ ﴾ الآية- د خاننې زليخا سره مناسبت نه لري، لکه چې وړاندې ورته اشاره وشوه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٧ـ که څوک وايي چې: تاسو وړاندې د [٣٥] ايت په لسمه (١٠) توضيح کښې ليکلي دي چې يوسف ﷺ بنديخانې ته د اتهام د کبله نه وه بېولی شوی بلکې د وخت مصلحت يې د بنديتوب غوښتونکی وه؛ نو پوښتنه دا ده چې ايا يوسف ﷺ ضرورت درلود چې لومړی د خپل ځان تبريه وکړي او بيا د بنديخانې څخه بهر شي؟

مونږ وايو ـوالله ﷻ أعلمـ چې: يوسف ﷺ د خپل ځان تبريه کولو ته د لاندې وجوهو د کبله ضرورت درلود:

(١) تفسير ابي السعود ج٤ ص٢٨٥

الف: پخوا خو یوسف علیه السلام یو خل د مالیه وزیر په وړاندې او بیا د مېلمنو ښځو په وړاندې تبریه حاصله کړې وه، اما دا خل ضرور وه چې د پاچا په حضور کښې تبریه حاصله کړي.

ب: څرنګه چې یوسف علیه السلام په بندیخانه کښې د ډېر کلونه تېر کړه نو ده وغوښتل چې پخوانۍ تبریه یو خل بیا تازه کړي، څه لرې نه وه چې د زلیخا اعتراف به د ښځو څخه هېر شوی وي او ښځې به په هغه وخت کښې ماشومان وه او نه به پوهېده چې یوسف علیه السلام د ګناه څخه بري (پاک) دی.

ج: یوسف علیه السلام پوهېده چې پاچا به ده علیه السلام ته ډېر عزت ورکړي نو دا خطر شته چې حاسدان پخوانۍ قیصې او پخوانې حالات تحریف کړي او د پاچا ذهن د ده څخه واړوي، نو په دې صورت کښې به د دعوت الی الله مخه بنده شي پاچا به وربانديې بدګومانه شي او خلک به یې خبرو ته غوږ نه ږدي.

د: بالآخره څرنګه چې زندان د اتهام ځای دی، که بې ګناه سړی پکښې واچولی شي هم د اتهام څخه نه خلاصېږي، نو یوسف علیه السلام هم د خپل ځان د تبریه کولو دپاره هڅه وکړه.

د ښه وضاحت دپاره د لاندې یوه حدیث شریف مضمون ولولئ:

د بي بي صفیه رضي الله عنها څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په جومات کښې معتکف وه او هغه بي بي (ام المؤمنین) ورغلې وه، د لږ سات د خبرو څخه وروسته بېرته کورته ورستنه شوه چې نبي کریم ﷺ ورسره د جومات د دروازې پورې راغی، چې ګوري دوه سړي په لاره باندې تېرېږي، نو دوی په نبي کریم ﷺ باندې سلام واچاوه.

نبي کریم ﷺ ورته د سلام د قبول څخه وروسته وویلې: تاسو دواړه ښه متوجه شئ چې دغه ښځه صفیه بنت حی (ام المؤمنین) ده.

دواړو سړیو وویلې: سبحان الله! ایا په تا باندې به هم څوک بدګوماني کوي، ای د الله رسوله؟!

نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې یقینًا شیطان د انسان په بدن کښې د وینې په شان ګرځي راګرځي: «وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا»[1] او یقینًا زه وډار شوم چې ستاسو په زړونو کښې به څه وسواس واچوي (او تاسو به کافران شئ).

د الله ﷻ په توفیق دولسمه سپاره ختمه شوه

خپل رب ﷻ ته په تمه یاستو چې آن د ډیرشمه سپاره هم راته د ترجمې او تفسیر د حیثه ختمه کړي.

۱۴۱۷/۱۲/۹ هـ ق - ۱۳۷۶/۱/۲۷ هـ ش.

[1] صحیح البخاري ج۱ ص۲۷۲

﴿ وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٣﴾ ﴾

[۵۳] او زه خپل خان نه تبریه (تصفیه) کوم. یقیناً هر (بشري) نفس په بدیو باندې ډېر حکم کوونکی دی مګر هله چې زما رب ﷻ (پرې) رحم وکړي.
بې شکه زما رب ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایت شریف کښې د وړاندېني ایت شریف مضمون تکمیل شوی دی چې حاصل یې داسې راوځي: ای پیغمبره! یوسف ﷺ خپلې خبرې ته ادامه ورکړه او ویې ویلې چې:

۱ـ ما ځکه د بندیخانې څخه په راوتلو کښې عجله ونه کړه ترڅو خلکو ته عموماً او د وخت پاچا ته خصوصاً څرګنده شي چې زه خائن نه یم.

۲ـ پاتې شوه دا خبره چې زه څنګه د خطرناکو خایونو څخه په بریالیتوب سره راووتلم نه مې خیانت وکړ او نه مې پښه ښویه شوه، نو د دې وجه دا ده چې زما سره د خپل رب ﷻ توفیق ملګری وه، او په خپل فضل او رحم سره یې د خیانت څخه بچ وساتلم.

۳ـ که نه نو زه خپل نفس نه تبریه (تصفیه) کوم، دا ځکه چې زما په شمول هرچا ته خپل نفس په بدو کارونو باندې امر کوي او خپلو خواهشاتو ته دعوت ورکوي، او په هیڅ وخت کښې ثابت قدم نه شي پاتې کېدلی مګر هله چې زما رب ﷻ پرې مهرباني وکړي (د ښکو توفیق ورکړي او د ښویېدلو څخه یې بچ کړي).

۴ـ نو په ما باندې خپل رب ﷻ مهرباني کړې وه، بې شکه چې زما رب ﷻ بښونکی دی، چې څوک په ګناه اخته شي د هغه توبه هم قبلوي، او مهربان دی چې ځینې خلک د ګناه د ارتکاب څخه بچ ساتي.

توضیحات

۱ـ دا ایت شریف د دولسمې سپارې د وروستني ایت سره متصل دی، نه یې په حکایت (نزول) کښې فاصله درلوده او نه په هغه وخت کښې کله چې یوسف ﷺ وریاندې تلفظ کړی وه.

اما څه وخت چې قرآن کریم د حرفونو په اعتبار سره په دېرشو برخو باندې ووېشلی شو، نو په هغه ایت باندې دولسمه سپاره ختمه شوه او په دغه ایت باندې دیارلسمه سپاره پیل شوه. د همدې کبله مونږ وایو چې:

۲ـ دغه ایت (چې اوس د بحث لاندې دی) د هغه ایت دپاره د استثناء حیثیت لري، ته به وایې چې یوسف ﷺ ویلي وي چې: زه خپل خان پاچا او نورو خلکو ته تزکیه کوم اما د خپل رب ﷻ په نزد خپل خان نه تزکیه کوم او دا ځکه چې هغه ﷻ ته هم د ټولو انساني نفسونو طبائع معلوم دي او

هم ورته هغه څوک هم څرګند دي کومو ته یې چې په خپل رحم او فضل سره توفیق ورکړی وي او د خیانتونو څخه یې ساتلی وي، چې د همدوی د جملې څخه زه هم یم.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: ایا د خلکو په وړاندې د خپل خان د تزکیه کولو څخه د تکبر بوی (ورمه) نه پورته کېږي؟

مونږ وایو چې: تکبر او لويي کول د زړه کار دی. کله چې څوک په زړه کښې د خپل خان د تزکیه کولو څخه د یوه شرعي کار پوره کول مطلب کړي او تکبر یې په نظر کښې نه وي نیولی نو هیڅ باک یې نشته، لکه چې په دې مقام کښې د یوسف ﷺ مطلب دا وه چې په راتلونکي کښې مي خلک په خبرو اعتماد وکړي او د دعوت الی الله په لاره کښې خنډ پېښ نه شي.

د همدې مطلب دپاره نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې خپل مبارک خان ستایلی دی چې: «أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَلا فَخْرَ»[1] یعنې زه د ټولو بنیادمانو سردار یم خو تکبر او لويي پرې نه کوم.

بشري نفس درې صفتونه لري

۴_ هر بشري نفس درې صفتونه درلودلی شي چې درېواړو ته په ایت شریف کښې په لاندې ډول اشارې شته دي:

الف: کله چې د یوه بشري نفس سره د الله ﷻ د توفیق لحاظ نه وی او د خپل طبیعت په اعتبار واخستلی شي نو دې نفس ته "أَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ" (په بدو باندې امر کوونکی) نفس ویل کېږي، چې په صراحت ذکر دی.

ب: کله چې د خپل طبیعت په اعتبار سره په ګناه باندې اخته شي خو بیا یې د الله ﷻ توفیق لاس نیوی وکړي او په خپله ګناه باندې پښېمانه شي نو دغه نفس ته د "لَوَّامَة" لقب ورکول کېږي، یعنې خپل خان ملامته کوونکی، چې د ﴿ غَفُور ﴾ په کلمې باندې ورته اشاره شوې ده.

ج: کوم نفس چې د الله ﷻ په توفیق او مهربانۍ سره د ګناه څخه بچ پاتې شي، لکه څنګه چې یوسف ﷺ او نور پیغمبران علیهم السلام د ګناهونو څخه معصومان وه، نو دغه نفس د "الْمُطْمَئِنَّة" لقب ګټي. یعنې هغه څوک چې په ګناهونو کښې د واقع کېدلو خطر ورسره نشته او د خپلو خانونو په بچ کېدلو باندې ډاډه او مطمئن دی، همدغه نفس ته د ﴿ رَّحِيم ﴾ په کلمه باندې اشاره شوې ده.

﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِي بِهِۦٓ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ۝ قَالَ ٱجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۝ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ

[1] سنن ابن ماجه ص۳۱۹

فِي ٱلۡأَرۡضِ يَتَبَوَّأُ مِنۡهَا حَيۡثُ يَشَآءُۚ نُصِيبُ بِرَحۡمَتِنَا مَن نَّشَآءُۖ وَلَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجۡرُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ ﴾

[۵۴] او پاچا وویلې چې ماته یوسف ﷺ راولئ چې د خپل خان (د خدمت) دپاره یې سوچه وګرځوم. نو کله یې چې ورسره خبرې وکړې نو (ورته یې) وویلې چې: (ای یوسفه!) یقینًا ته نن ورځ زمونږ په نزد د (لوړې) رتبې خاوند (او) امین (اعتمادي) یې.

[۵۵] یوسف ﷺ وویلې چې: (ای پاچا) ما د ځمکې په خزانو (نقدي او جنسي مالونو) باندې وګرځوه (وټاکه)، (ځکه چې) زه یقینًا ښه ساتونکی (او په توزیع باندې) ښه پوه یم.

[۵۶] او (ای پیغمبره!) په دغه ډول سره مونږ یوسف ﷺ ته په ځمکه کښې لوړه رتبه (او اقتدار) ورکړه، چې د همدې (ځمکې) څخه په هغه ځای کښې اوسېدلی شو چرته به چې د ده خوښه وه (د مصر ټوله ځمکه مو د ده د قلم لاندې کړه).

مونږ (په دغه ډول سره) خپل رحمت هغه چاته ور رسوو چې زمونږ ورته اراده وشي، او مونږ د نیکو کارانو اجر نه ضائع کوو.

[۵۷] او ضرور د آخرت اجرونه (چې دي) د هغو کسانو دپاره ډېر غوره دی کومو چې ایمان راوړی دي او دوی دي چې (په دوامداره توګه د الله ﷻ څخه) ډارېږي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغه وخت ځینې حالات بیان شوي دي په کوم کښې چې د وخت پاچا دوهم ځل د بندیخانې څخه د یوسف ﷺ د راوبستلو فرمان صادر کړ، یعنې:

۱ـ کله چې پاچا د یوسف ﷺ غوښتنه عملي کړه او د مصرې ښځو څخه یې د ده د صداقت او د عالي اخلاقو بیان واورېد نو په دوهم ځل یې فرمان صادر کړ چې یوسف ﷺ ماته راولئ ترڅو زه هغه ته په خپل څنګ کښې د یوه مخلص ملګري په توګه ځای ورکړم (ترڅو زما د مقربینو څخه جوړ شي).

۲ـ مګر کله چې یوسف ﷺ د بندیخانې څخه د پاچا حضور ته ورغی او خبرې اترې یې ورسره وکړې نو پاچا د زبات تاثیر لاندې واقع شو، حتی چې یوسف ﷺ یې مخاطب کړ چې: نن ورځ زمونږ په نزد ته د لوړې رتبې خاوند یې چې هیڅوک ستا رتبې ته نه شي در رسېدلی. او همدارنګه نن ورځ ستا غوندې امانتګر او شکرګزار هیڅوک نشته، په تا باندې زمونږ ډېر لوی اعتماد دی، ته په دې مملکت کښې د لوی قدرت خاوند یې.

۳ـ کله چې یوسف ﷺ پوه شو چې پاچا مې بې کاره نه پرېږدي، نو وړاندېز یې وکړ چې: ای پاچا! د ټولو دندو د جملې څخه ما په هغې دنده باندې مقرر کړه په کومه باندې چې زه ډېر ښه پوهېږم او ډېر ښه حفاظت یې کولی شم او هم ورته د قحطۍ په کلونو کښې مملکت ډېر ضرورت

لري هغه دا چې ماته د مصري ځمکې تولې خزانې او ټول ماليات راوسپاره. پاچا سمدستي دا وړانديز منظور کړ او يوسف ﷺ ته يې د خلکو د خدمت دپاره غټ فرصت په لاس ورکړ.

۴ـ اى پيغمبره! مونږ په دغه ډول سره يوسف ﷺ ته په ځمکه کښې اقتدار ورکړ او د لوړې رتبې خاوند مو جوړ کړ په دغه وخت کښې نوموړى هغه يوسف ﷺ نه وه چې کلونه کلونه په بنديخانه کښې پروت وه او په ټوله دنيا کښې يې د قدم ايښودلو ځاى نه درلود، په دغه وخت کښې يې کولى شو چې په مصري ځمکه کښې په هر هغه ځاى کښې استوګنه غوره کړي چرته چې د ده ﷺ خوښه وي، چې ټولو مصريانو ورته د احترام په نظر کتل.

۵ـ اى پيغمبره! چاته چې زمونږ له پلوه د رحمت د ورکولو اراده وشي نو هيڅوک يې مانع نه شي واقع کېدلى، لکه څنګه چې د يوسف ﷺ د ترقۍ په وړاندې هيڅوک خنډ واقع نه شو.

۶ـ او دا خکه چې يوسف ﷺ د نېکانو څخه وه او مونږ د نېکانو اجرونه نه ضائع کوو، په دنيا او آخرت دواړو کښې ورته عوضونه ورکوو.

۷ـ هو! که د څه حکمت په بنياد کوم يوه نيکوکار ته په دنيا کښې عوض ورنه کړو نو د آخرت اجرونه خو يې حتمي دي، حال دا چې د آخرت اجرونه د هغو کسانو دپاره ډېر غوره او بهتر دي کوم چې په ايمان باندې مشرف وي او په دوامداره توګه د الله ﷻ څخه ډارېږي. او دا خکه چې هغه دائمي دى او زوال پرې نه ورځي.

توضيحات

۱ـ د پاچا نظر د يوسف ﷺ په هکله په لاندې درېوو ډولونو تغير وخوړ:

الف: کله چې د يوسف ﷺ د پلوه د خپل خوب په جيد تعبير او معقول تدبير باندې خبر شو نو فقط همدومره فرمان يې صادر کړ چې: ماته يې راولئ. لکه چې وړاندې په پنځوسم ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: بيا چې کله د يوسف ﷺ په متانت او لوړې حوصلې باندې پوه شو، چې د بنديخانې څخه يې د راوتلو دپاره شرط وټاکه، او بالآخره مصري ښځو د ده په عالي اخلاقو باندې شاهدي ورکړه او زليخا د هغې ګناه پخپله متحمله شوه کومه چې هغې په يوسف ﷺ باندې وراچولې وه؛ نو پاچا دوهم فرمان صادر کړ چې: ماته يې راولئ: ﴿أَسۡتَخۡلِصۡهُ لِنَفۡسِي﴾ ترڅو نوموړى زه خاص د خپل ځان دپاره غلام جوړ کړم او د مالي وزير د غلامۍ څخه يې خلاص کړم، دغه ډول غلام د پاچا سره مناسب دى.

ج: مګر کله چې يوسف ﷺ پاچا ته ورغى او خبرې يې ورسره وکړې نو اعتماد يې لا وړاندې زيات شو او ورته يې وويلې چې: ﴿إِنَّكَ ٱلۡيَوۡمَ لَدَيۡنَا مَكِينٌ أَمِينٞ﴾ يقيناً ته چې يې نن ورځ زمونږ په نزد باندې د لوړې رتبې خاوند يې او په تا باندې زمونږ ښه پوخ اطمنان دى.

لنډه دا چې په دغه وخت کښې پاچا د يوسف ﷺ د غلامۍ د لقب څخه هم تېر شو او په مکالمې سره يې وړاندې اعتماد اوج ته ورسېد. دا څکه کوم اثر چې په مخامخ کتلو او خبرو کښې شته هغه

اثر په خبرېدلو سره نه شي ترلاسه کېدلی. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ»(۱) یعني په اثر غورزولو کښې خبرتیا د لیدلو غوندې نه ده، بلکې د لیدلو اثر ډېر قوي دی.

عربي متل دی چې: "اَلْمَرْءُ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ" یعني هر سړی د خپلې ژبې لاندې پټ دی، کله چې ژبه وښوروي (او خبرې وکړي) نو د خپل خان ارزښت راپه ډاګه کړي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې د یوسف ؈ څخه د غلام نوم په کوم وخت کښې لرې شو او چا ترې لرې کړ؟

مونږ وایو چې: د یوسف ؈ سره چې په کوم وخت کښې پاچا خبرې کولې نو د یوه غلام په نظر یې ورته کتل(۲) خو کله چې یوسف ؈ په عربي ژبه او هم په عبراني ژبه خبرې وکړې نو پاچا ترې پوښتنه وکړه چې دا د چا ژبې او د چا لغات دي؟

نو یوسف ؈ جواب ورکړ چې: عربي زما د تره ژبه ده چې اسماعیل ؈ نومېږي، او عبراني مې د پلرونو ژبه ده چې په ابراهیم ؈، اسحق ؈ او په یعقوب ؈ باندې نړیوال شهرت لري(۳).

زمونږ په خیال په دغه وخت کښې پاچا ته څرګنده شوه چې دا خو غلام نه دی بلکې حُر (ازاد) انسان دی خو په ظلم سره پرې د غلامۍ لقب ورتپل شوی دی، د همدې کبله به ورته په حکومت کښې د لوړرتبه کارکوونکي په حیث قائل شوی وي.

یوسف ؈ په کوم منصب باندې وټاکل شو؟

۳_ د ایتونو څخه په دې باره کښې (چې یوسف ؈ په حکومت کښې کومه عهده په غاړه واخستله) لاندې دوه نظره څرګندېږي:

الف: نوموړي ته د مالي وزیر عهده ورکړه شوې وه، څکه چې:

اول: نوموړي پاچا ته د همدغې عهدې وړاندیز کړی وه چې: ﴿ٱجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلْأَرْضِ﴾ ای پاچا! ما د ځمکې په (جنسي او نقدي) خزانو باندې وټاکه.

او پوره واضحه ده چې پاچا به دغه وړاندیز قبول کړی وي.

دوهم: د زلیخا خاوند (چې مالي وزیر وه) دهمدې سورت په [۳۰] ایت کښې د ﴿ٱلْعَزِيزِ﴾ په لقب باندې یاد شوی دی او همدغه لقب د همدې سورت په [۷۸] ایت کښې یوسف ؈ ته هم ورکړی شوی دی چې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ﴾؛ نو معلومه شوه چې همدغه عهده همده ته ورکړه شوې وه.

که دا نظر رښتیا وي نو په دغه وخت کښې به د زلیخا مېړه (مالي وزیر) یا وفات شوی وه او یا به د خپلې عهدې څخه معزول شوی وه او دغه عهده به خالي پرته وه. که نه نو یوسف ؈ به هیڅکله داسې نه وی کړې چې ویلي یې وی: ای پاچا! هغه څوک معزول کړه چا چې له ما سره ډېر

---

(۱) مسند احمد ج۱ ص۴۶۱
(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۳
(۳) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۳۱؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۱۱

احسانات کړي دي او په خاې باندې یې ما مقرر کړه چې زه د هغه څخه ښه پوهېږم او د هغه څخه په امانتګر یم.

ځینو علماوو کرامو همداسې لیکلي دي چې په دغه وخت کښې د زلیخا مېړه د ورانديې څخه یا معزول شوی وه او یا وفات شوی وه[1].

ب: یوسف ﷺ د مصري مملکت د عمومي مشر یا په اصطلاح د اولسمشر په حیث عهده په غاړه واخستله. او دا ځکه چې:

اول: په راتلونکي [۱۰۰] ایت کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې یوسف ﷺ خپل مور او پلار په پاچایي تخت باندې د خانه سره پورته کړه ﴿ وَرَفَعَ أَبَوَيۡهِ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ﴾، او پوره واضحه ده چې د "عَرۡش" د کلمې استعمال د پاچایي تخت سره ښه مناسب دی.

دوهم: په راتلونکي [۱۰۱] ایت کښې الله ﷻ مونږ ته د یوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت کړی دی چې خپله عهده یې په پاچایی سره یاده کړې ده چې: ﴿ رَبِّ قَدۡ ءَاتَيۡتَنِي مِنَ ٱلۡمُلۡكِ ﴾ ای زما ربه! تا ماته پاچایي راکړې ده.

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې یوسف ﷺ به په اول وخت کښې د مالي وزیر په حیث ټاکلی شوی وي او بیا به یې د رئیس الوزراء عهدې ته ترقي کړې وي[2] او بالآخره بیا به د پاچا په وفات سره د دولت د رئیس په حیث منلی شوی وي، په اصطلاح د جمهوري ریاست عهده به یې اشغاله کړې وي.

دا هم څه لرې نه ده چې پاچا په ایمان مشرف شوی وي او خپله عهده یې یوسف ﷺ (د وخت پیغمبر) ته ورتېریکه کړې وي[3]، لکه چې ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د پاچا په شمول ډېر خلک په ایمان باندې مشرف شوه[4].

څو عجیبې خبرې ولولئ:

۵ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو څو متعددې پوښتنې مطرح کړې دي او بیا یې د هغو په جوابولو باندې څو پاڼې ډکې کړې دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: څه وجه وه چې یوسف ﷺ د پاچا څخه وغوښتل چې ما خزاندار (مالي وزیر) مقرر کړه؟ حال دا چې نبي کریم ﷺ عبدالرحمن بن سمرة ﷺ ته ارشاد کړی دی چې: «لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ»[5] یعنې ته د خپل خان دپاره د مشرتوب غوښتنه مه کوه.

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۲۵
(۲) تفسير المراغي ج۱۳ ص۵
(۳) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۲۶
(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۴۲۳؛ زاد المسير ج۴ ص۱۸۶
(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۸

ب: څه وجه وه چې د کافر پاچا همکاري ته یې ملا وتړله حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ ﴾ [هود: ۱۱۳] یعنې او تاسو هغو کسانو ته میلان مه کوئ کومو چې ظلم کړی وي نو تاسو ته به اور ورسېږي؟.

ج: څه وجه وه چې په ټولو حکومتي عهدو کښې یې خپل ځان ته د مالیې د وزارت عهده انتخاب کړه چې د تهمتونو او بدګومانیو مرکز دی، حال دا چې د اسلامي شریعت حکم دا دی چې باید سړی خپل ځان د تهمتي ځایونو څخه په ځنګ وساتي؟.

د: څه وجه وه چې خپل ځان یې په ﴿ حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴾ سره وستایه (تزکیه کړ)، حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ﴾ [النجم: ۳۲] نو تاسو د خپلو ځانونو تزکیه (ستاینه) مه کوئ؟.

هـ: څه وجه وه چې د ﴿ حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴾ سره یې د "إِنْ شَاءَ الله" کلمات متصل نه کړه، حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَا۟ىْءٍ إِنِّى فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ﴾ [الکهف: ۲۴] یعنې او ته یوه شي ته هم هرومرو مه وایه چې زه سبا د دغه کار کوونکی یم مګر هله چې د الله ﷻ اراده (ورسره) پیوسته کړې او "إِنْ شَاءَ الله" ووایې؟.

و: څه وجه وه چې د عهدې په غوښتنه کښې یې عجله (تادي) وکړه، حال دا چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْأَنَاةُ مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ»[1] یعنې د یوه کار غوښتنه په ارامۍ سره د الله ﷻ له پلوه ده او په عجله (تادۍ) سره غوښتنه یې د شیطان له پلوه ده.

زمونږ په فکر دغو پوښتنو او دغسې نورو پوښتنو د دې څخه منشا اخستې ده چې د یوسف ﷺ څخه د نبوت لحاظ قطعه شوی دی او د آخر الزمان پیغمبر ﷺ د یوه امتي په نظر ورته کتلی شوي دي، که نه نو دغسې پوښتنې به هیڅکله مطرحې شوې نه وې او نه به یې جوابولو ته اړتیا پاتې شوې وې. او دا ځکه چې یوسف ﷺ یو پیغمبر وه ټول کارونه یې د الله ﷻ په هدایت باندې کړي دي او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې: ﴿ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ ﴾ [الأنبیاء: ۲۳] یعنې: د ده څخه د هغه کار پوښتنه نه شي کېدلی کوم چې کوي (یا یې کړی وي).

د همدې کبله هیڅوک په خضر ﷺ باندې د ماشوم په وژلو کښې ملامته نه شي اچولی چې د دې ایت څخه یې مخالفت کړی دی چې: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾ [الإسراء: ۳۳] یعنې او تاسو هغه نفس مه وژنئ کوم چې الله ﷻ حرام کړی دی مګر په حقه سره.

دا ځکه چې خضر ذکر شوی قتل د الله ﷻ د وحې په اثر سرته رسولی وه او بس.

ایا یوسف ﷺ زلیخا په نکاح کړه؟

۶_ دا خبره ثابته ده چې یوسف ﷺ کور ودان کړی دی، او لاندې دوه ځامن یې هم شهرت لري[2]؛

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۸۲

الف: افرائیم بن یوسف ؑ چې د یوشع ؑ پلار وه.
ب: میشا بن یوسف ؑ چې د ایوب ؑ د مېرمنې (رحمة) پلار وه.
اما دا خبره چې ذکر شوي اولادونه د زلیخا څخه وه کله چې هغه کونډه شوه او بیا یوسف ؑ په نکاح باندې واخستله، نه ده ثابته. په دې هکله په تفاسیرو کښې ډېرې قیصې لیکلې شوې دي چې په بوره باندې هم اعتماد په کار نه دی[1] او نه پکښې څه مهم مطلب شته.
نو په دې کښې سکوت په کار دی چې یوسف ؑ د کوم حکومتي مشر لور په نکاح واخستله[2] یا بې په کونډه زلیخا باندې نکاح وتړله او یا یې دواړه په نکاح کړې، والله ﷻ اعلم.

﴿وَجَآءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ٱئْتُونِى بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّىٓ أُوفِى ٱلْكَيْلَ وَأَنَا۠ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِن لَّمْ تَأْتُونِى بِهِۦ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِى وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَٰوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَٰعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَٰنِهِ ٱجْعَلُوا بِضَٰعَتَهُمْ فِى رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَآ إِذَا ٱنقَلَبُوٓا إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾﴾

[۵۸] او د یوسف ؑ ورونه (ده ته) ورغله نو پرې ورننوتل نو ده ؑ وپېژاندل حال دا چې دوی یوسف ؑ ته نه پېژاندونکي وه (دوی ونه پېژانده).

[۵۹] او هرکله چې یوسف ؑ دوی ته د دوی د سفر سامان تیار کړ (او د غلې څخې یې ورته نهبه کړې) نو (ورته) ویې ویلې چې: ماته ستاسو (هغه) ورور راولئ (کوم) چې ستاسو د پلار څخه دی (او د موره څخه مو نه دی)، ایا تاسو نه ګورئ چې زه (تاسو ته) پیمانه پوره کوم (چې د غائبانو څخې مې هم درکړې)، او (هم) زه (تاسو ته) د مېلمپالونکو غوره مېلمپال یم.

[۶۰] نو که تاسو (د بل خل دپاره) خپل ورور (بنیامین) رانه ولئ نو زما په نزد به نه تاسو ته پیمانه وي او نه به ماته رانژدې شئ (نه به څه درکړم او نه به مو مېلمپالنه وکړم).

[۶۱] دوی وویلې چې مونږ به د نوموړي د پلار څخه د ده پر مطالبه زور واچوو (ترڅو هغه ته قناعت ورکړو) او یقیناً مونږ (د دغه کار) کوونکي یاستو.

[۶۲] او (په عین حال کښې) یوسف ؑ خپلو نوکرانو ته وویلې چې: د دوی سرمایه (چې غلې دانې یې پرې رانیولې دي) د همدوی په بارونو (څتو) کښې کېږدئ (چې بېرته یې یوسي)، شاید چې دوی هغه (خپله سرمایه) وپېژني کله چې دوی خپل کور ته بېرته ورشي (چې دا خو عین

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۶؛ روح المعاني ج۱۳ ص۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۴۲

سرمایه ده او غلې دانې راته مفتې ولوېدې)، شاید چې دوی (د دوهم ځل دپاره په دادې زرونو) بېرته (مصر ته) راوګرځي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغو حالاتو څه بیان ته اشاره شوې ده په کومو کښې چې یوسف ﷺ خپل ورونه وپېژاندل او بالآخره دوی د خپل پلار سره په ملاقات باندې مشرف شوه.

یعني ای پیغمبره! کله چې وچکالي په ټوله دنیا باندې خوره شوه نو اثرات یې کنعان (د یوسف ﷺ اصلي استوګنځای) ته هم ورسېده، نو:

۱_ د یوسف ﷺ لس تنه ورونه مصر ته د دې دپاره ورغله ترڅو د نورو خلکو په شان دوی هم څه غلې دانې خپل وطن ته یوسي او هلته پرې خپل ژوند ته ادامه ورکړي.

۲_ کله چې دوی په مصر کښې د خپل ورور یوسف ﷺ سره په اول ځل ملاقي شوه او د ده په ملاقات مشرف شوه، نو دوی ونه پېژانده چې دا هغه یوسف ﷺ دی کوم چې مونږ په کوهي کښې اچولی وه، مګر یوسف ﷺ دوی وپېژانده چې همدوی زما ورونه دي.

۳_ یوسف ﷺ د خپل عادت په مطابق دوی ته غلې دانې ورکړې او د بېرته ستنېدلو سامان یې ورته برابر کړ، لکه څنګه یې چې دغه ډول کار د نورو مسافرینو سره کاوه (غلې دانې یې ورکولې).

۴_ مګر خپل ورونه یې په دې باندې پوه کړه چې تاسو به ضرور په دوهم ځل راتګ کښې خپل هغه ورور هم د خپلو ځانونو سره راولئ کوم چې ستاسو علاتي (مېرنی ورور) دی او بنیامین نومېږي.

۵_ ای کاروانیانو! تاسو نه ګورئ چې زه هرچا ته یوه یوه پیمانه پوره ورکوم. یا په بل عبارت: زه یوه سړي ته د یو بار غلې څخه اضافه غله نه ورکوم حال دا چې تاسو لسو تنو ته مې یوولس یا دولس څتې غله درکړه.

په دې باندې علاوه ستاسو مې ښه مېلمه پالنه هم وکړه، نو تاسو ته په کار دي چې د همدغو احساناتو مننه وکړئ او زما خبره د پښو لاندې نه کړئ (مېرنی ورور د خپلو ځانونو سره راولئ).

۶_ که بالفرض تاسو زما غوښتنه ونه منئ: نو معلومه به شي چې تاسو دروغژنان یاست او یوولسمه څټه مو راڅخه په دروغو باندې ترلاسه کړې ده، اصلاً تاسو یوولسم ورور نه لرئ: نو ستاسو جزا به دا وي چې بل ځل به یوه څټه غله هم درنه کړم او خالي لاسونه به بېرته ستانه شئ، او هم کومه قدرداني او مېلمستیا چې دا ځل تاسو ته درکړې شوه بل ځل به یې ونه ګورئ بلکې خپل ځای ته به مو نژدې هم پرېنږدم.

۷_ کاروانیانو یوسف ﷺ ته وعده ورکړه چې مونږ به د پلار څخه د بنیامین په راوستلو کښې په کلکه غوښتنه وکړو، مونږ دا وعده په دروغو نه درکوو بلکې مونږ د دې کار کوونکي یاستو.

۸_ هو! د څټو د تهیه کولو په وخت کښې یوسف ﷺ خپلو نوکرانو ته توصیه کړې وه چې په هرهٔ څټه کښې هغه قیمت د غلو دانو سره ځای په ځای کړئ کوم چې تاسو د دوی څخه اخستی دی او په

مقابل کښې مو غلې دانې ورکړي دي. خو دوی پرې مه خبروئ ترڅو:

الف: چې کله دوی خپل کورکهول ته ورسېږي او هلته خپلې څټې پرانېزي نو دوی به خپل ورکړی شوي قیمتونه وپېژني چې دا خو عین همغه شی دی کوم چې مونږ د غلو دانو په بدله کښې ورکړي وه.

ب: دوی به پوه شي چې دغه پاچا ته خو بېرته ورستنبدل په کار دي چې هم یې غلې دانې راکړې او هم یې راکړی شوي قیمتونه بېرته راوبښل او احسان یې راسره وکړ.

توضیحات

۱ـ کله چې یوسف ﷺ په مصري حکومت کښې د اقتدار واګې په لاس کښې واخستلې نو د هرڅه ځنه وړاندې یې د غلو دانو د ساتنې دپاره مرکزونه او حفاظتي ځایونه جوړ کړه ترڅو د راتلونکو اوو ابادو کلونو حاصلات پکښې زخیره کړي. نو د ابادو کلونو په اوږدو کښې یې ټول مراکز ډک کړه او ښې پرېمانه غلې دانې یې غونډې کړې.

۲ـ کله چې اوه اباد کلونه تېر شوه او وچکالي پیل شوه نو د وچکالی حمله یوازې په مصر باندې ختمه نه شوه بلکې نورو مملکتونو ته هم خوره شوه، حتی چې د یوسف ﷺ اصلي ټاټوبي (کنعان) ته یې هم اثرات ورسېده او هلته هم خلک د لوږې سره مخامخ شوه.

۳ـ یوسف ﷺ د قحطۍ په کلونو کښې د غلو دانو ورکړه یوازې په مصریانو پورې خاصه نه کړه بلکې د نورو مملکتونو خلکو ته یې هم په لاندې دوه شرطونو باندې توزیع پیل کړه:

الف: د ټاکلي حکومتي نرخ ځنځه به هیڅوک تخلف نه کوي ځکه چې دا متوسط قیمت دی او افراط او تفریط پکښې نشته.

ب: یوه کس ته به د یوه بار (یوې څټې) ځنځه اضافه نه ورکوله کېږي.

۴ـ کله چې د وچکالۍ ځنځه دوه کاله تېر شوه نو د یوسف ﷺ ورونو هم د غلو دانو د رانیولو دپاره د خپل پلار (یعقوب ﷺ) په هدایت مصر ته سفر وکړ[1].

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې یوسف ﷺ خپل لس تنه ورونه په څه وپېژانده؟

مونږ وایو: که څه هم مفسرینو کرامو د هغوی د پېژاندلو دپاره ډېرې وجې ذکرې کړې دي[2] چې په ثبوت باندې یې سړی اطمنان نه شي موندلی، مګر کومه وجه چې څه اعتمادي برېښي او د راتلونکو کلماتو ﴿وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ﴾ ځنځه ځرګندېږي هغه دا ده چې:

د یوسف ﷺ ورونو د توزیع د دوهم شرط ځنځه د عفوې غوښتنه وکړه چې: ای پاچا! که څه هم مونږ لس تنه یاستو مګر مونږ ته یوولس څټې راکړه[3] ځکه چې زمونږ یو ورور په کور کښې د بودا

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۵۲
(۲) تفسیر الخازن ج۲ ص۴۲۶
(۳) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۸

پلار د خدمت دپاره پاتې دی، یا لا دولس څتې راکړه او زمونږ بوډا پلار هم مه بې برخې کوه[۱].

په دې باندې علاوه، څه لرې نه ده چې یوسف ﷺ به خپلو ورنو ته سترګې په لار وه او د شام له پلوه د ورتلونکو کاروانیانو څخه به یې پوښتنې کولې چې تاسو څوک یاست او د چا زامن یاست او داسې نور.

لنډه دا چې یوسف ﷺ به د خپلو وروڼو سره لاندې سوال جواب کړی وي:

یوسف ﷺ: تاسو څوک یاست او د کومه راغلئ؟

وروڼه: مونږ د یعقوب ﷺ زامن یاستو او د کنعان څخه راغلي یاستو.

یوسف ﷺ: تاسو ټول څو وروڼه یاست؟

وروڼه: مونږ خو په اصل کښې دولس وروڼه وه خو یو تن چې یوسف ﷺ نومېده زمونږ څخه ضائع شوی دی او لیوه خوړلی دی. نو څرنګه چې په یوسف ﷺ پسې پلار ډېر خپه دی نو د هغه سکنی ورور (بنیامین) یې د خپل خان سره ټال کړ او زمونږ سره یې رانه‌پرېښود چې مصر ته راغلی وی او خپله څته یې پخپله وړې وی. زمونږ پلار د یوسف ﷺ د مرګ څخه وروسته په همده باندې سترګې یخوي او د هغه مینه په ده باندې ماتوي (د خپله څنګه یې نه لرې کوي). ای محترمه پاچا! مونږ ته د مهربانۍ له مخې د بوډا پلار او د پلار سره د پاتې شوي ورور برخې هم راکړه.

یوسف ﷺ : زه به دا کار وکړم خو دا خل به پاتې شوی ورور له خانه سره ضرور مصر ته راولئ؛ ترڅو ستاسو دروغ او رښتیا ښه څرګند شي. که بالفرض تاسو دورغژن ثابت شوئ نو د دوهم خل دپاره د هغوی برخې لاڅه چې تاسو ته به هم غلې دانې درنه کړم. نو تاسو ته په کار دي چې خپل صداقت په اثبات ورسوئ او پاتې شوی ورور د دوهم خل دپاره راولئ.

کیل څه معنی؟

۶ـ که څه هم په ﴿ أَوۡفِی ٱلۡكَيۡلَ ﴾ کښې د "کَیل" کلمه پیمانې ته وضعه شوې ده، مګر په دې مقام کښې ترې هغه غلې دانې مطلب دي کومې چې په پیمانه باندې په اندازه کېږي[۲]. یعنې تاسو نه ګورئ چې زه تاسو ته غلې دانې پوره درکوم، تردې چې ستاسو د پاتې شوي ورور او هم د بوډا پلار برخې هم درڅخه نه ایساروم، چې د هر یوه دپاره مې تاسو ته یوه-یوه څته غله درکړه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: کله چې یوسف ﷺ د بندیخانې څخه رابهر شو او په مصري حکومت کښې د ښه اقتدار څښتن جوړ شو نو په کار وه چې خپل پلار ته یې اطلاع ورکړې وی او د هغه غمه یې خلاص

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۶۶

(۲) مفردات الراغب ص۴۶۲

كړي وي په كوم كښې چې اخته وه او حتى مباركې سترګې يې پكښې سپينې اوښتې وې.

ب: څه وجه وه چې خپلو وروڼو ته يې خپل ځان ورمعرفي نه كړ چې زه فلاني يم؟

ج: په دې باندې څه باعث وه چې خپل سكه ورور (بنيامين) يې خپل ځان ته په مرموزه طريقه باندې راوغوښت او د خپل پلار په زخمي زړه باندې يې مالګه ودوړوله او د ورور په جدا كولو باندې يې وخوراوه؟!

مونږ وايو چې: كه څه هم ځينو علماوو كرامو دغه ډول پوښتنو ته ډېر جوابونه كړي دي[1] مګر اصلي جواب يې دا دى چې يوسف ﷺ هرڅه د الله ﷻ په هدايت باندې كول او الله ﷻ غوښتل چې يعقوب ﷺ د لا زيات مشكل سره مخامخ شي او په صبر سره يې درجې نورې هم لوړې شي، چې يو ځل د يوسف ﷺ په فراق باندې غمژن شو او د دوهم ځل دپاره ترې د زړه دوهمه ټوټه (بنيامين) جدا شوه مګر په صبر او استقامت كښې يې څه نقصان واقع نه شو.

﴿فَلَمَّا رَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَـٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ ۖ فَٱللَّهُ خَيْرٌ حَـٰفِظًا ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا۟ مَتَـٰعَهُمْ وَجَدُوا۟ بِضَـٰعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا۟ يَـٰٓأَبَانَا مَا نَبْغِى ۖ هَـٰذِهِۦ بِضَـٰعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُۥ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾﴾

[۶۳] نو كله چې د يوسف ﷺ وروڼو خپل پلار ته رجوع وكړه (هغه ته بېرته ورستانه شوه) نو دوى وويلې چې: اى زمونږ پلاره! زمونږ څخه (د دوهم ځل دپاره) پيمانه (غلې دانې) منعه كړى شوې (ترڅو چې مونږ بنيامين د ځانو سره يو نه څو).

نو زمونږ سره (دا ځل) زمونږ ورور (بنيامين هم) ولېږه ترڅو مونږ پيمانه (غلې دانې) راوړو او يقيناً مونږ ده لره هرو مرو ساتونكي ياستو.

[۶۴] يعقوب ﷺ وويلې چې: ايا زه تاسو په بنيامين باندې هم امينان وګرځوم؟! (دا كار به نه وي) مګر داسې به وي لكه چې تاسو مې د ده په ورور (يوسف ﷺ) باندې امينان ګرځولي وئ (نو لكه چې هلته مو خيانت وكړ دلته به هم خيانت وكړئ). نو الله ﷻ د حفاظت كوونكي په حيث ډېر بهتر دى او همدى ﷻ د ټولو مهربانانو بهتر مهربان دى.

[1] زاد المسير ج۴ ص۱۸۸

پرانستل نو خپل ورکړی شوي قيمتونه يې [۶۵] او هر کله چې دوی خپل سامان (او بارونه) پرانستل نو خپل ورکړی شوي قيمتونه يې (پکښې) مونده کړه چې دوی ته بېرته ورکړی شوي وه، (خو دوی پرې خبر نه وه) دوی (بيا د دوهم خل دپاره پلار ته) وويلې چې:

ای زمونږ پلاره! (نور) نو مونږ (د مصري حکومت په صداقت باندې) څه غواړو؟ دغه دی زمونږ ورکړی شوي قيمتونه مونږ ته بېرته را مسترد کړی شوي دي، (دغه قيمتونه به بېرته يوسو) او خپل کهول ته به غلې داني راوړو او خپل ورور (بنيامين) به ساتو او (بالآخره) د اوښ يوه پيمانه (حصه) به زياته کړو، دغه (چې مونږ راوړی دی) لږ شی دی (ډېر ژر به تمام شي).

[۶۶] يعقوب ﷺ وويلې چې: بنيامين به ستاسو سره هيڅکله ترهغه ونه لېږم ترڅو چې تاسو د الله ﷻ د پلوه ماته اعتماد راکړئ چې هرو مرو ضرور به يې ماته بېرته راولئ؛ مگر که په تاسو تولو باندې احاطه وکړی شوه (ټول د کوم آفت لاندې واقع شوئ).

نو کله چې دوی خپل پلار ته (ذکر شوی) اعتماد ورکړ (او په الله ﷻ باندې ورته ټولو سوګند وکړ) نو بيا يې (دوی ته) وويلې چې الله ﷻ په هغه شي باندې څارونکی (او ساتونکی) دی کوم چې مونږ (او تاسو) يې وايو.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! کله چې د يوسف ﷺ وروڼه د مصر څخه بېرته ستانه شوه او د خپل پلار په حضور باندې مشرف شوه نو لاندې خبرې اترې يې ورسره وکړې:

۱ـ دوی وويلې چې: ای زمونږ محترمه پلاره! زمونږ سره د مصر پاچا ډېره ښه وضعه وکړه، زمونږ يې ډېره ښه مېلمستيا وکړه او د خپلو مقرراتو په خلاف يې زمونږ د تعداد څخه اضافه بارونه (څتې) راکړې. مگر نوموړي په مونږ باندې د راتلونکي دپاره يو شرط اينبې دی او مونږ ورسره منلی هم دی، هغه دا چې: بايد مونږ خپل ورور (بنيامين) هغه ته وروړو ترڅو هغه پوه شي چې مونږ ترې په دروغو د ده په نامه د اوښ يو بار غله نه ده اخستې. که نه نو په راتلونکې کښې زمونږ څخه د غلو دانو ورکړه منعه کړی شوي ده. يا په بل عبارت: که مونږ د مصري حکومت سره په خپله وعده کښې پې لوظه شو نو مونږ به په بشپړه توګه د غلې څخه محروم وګرځولی شو.

نو ای زمونږ محترمه پلاره! زمونږ سره دا خل خپل ګران ورور (بنيامين) ولېږه او مونږ تاته کلکه وعده درکوو چې: يقيناً مونږ به د ده حفاظت کوونکی او ساتونکي ياستو.

۲ـ يعقوب ﷺ جواب ورکړ چې: عجيبه ده تاسو خو د يوسف ﷺ په هکله هم ماته د حفاظت وعده راکړې وه او د ﴿ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴾ کلمات مو ويلي وه، نو تاسو د هغه په باره کښې په خپل لوظ باندې کله وفا وکړه چې د ده (بنيامين) په باره کښې به په خپل لوظ باندې ودرېږئ.

لنډه دا چې ايا زه په تاسو باندې د ده په هکله داسې اعتماد وکړم لکه څنګه مې چې د هغه په هکله په تاسو باندې اعتماد کړی وه؟!

ای زامنو! تاسو په خپل لوظ باندې نه ودرېږئ او نه ستاسو د لاسه د بنیامین حفاظت پوره دی، بلکې الله ﷻ ډېر ښه حفاظت کوونکی دی او په ټولو مهربانانو کښې ډېر ښه مهربان دی، نو زه ستاسو په وعده باندې اعتماد نه شم کولی.

۳_ که څه هم یعقوب ؈ د خپلو زامنو غوښتنه په کلکه رده کړه او هغوی هم د خپل پلار په وړاندې ساکت پاتې شوه او د خپلو سوابقو د کبله یې د خپل پلار خبره جوابه نه کړې شوه، مګر کله چې هغوی خپل بارونه (ختې) پرانستلې او د غلو دانو ورکړې شوې قیمتونه یې پکښې مونده کړه چې بېرته ورکړې شوي وه نو د دوهم ځل دپاره یې خبرو ته خولې جوړې شوې او پخوانۍ غوښتنه یې یو ځل بیا تکراره کړه چې:

الف: مونږ نو نور څه غواړو، دغه دی زمونږ ورکړې شوې سامانونه بېرته راکړې شوي دي، مونږ کولی شو چې همدا سامانونه (د غلو دانو قیمتونه) بیا د خانونو سره واخلو او مصر ته بېرته ورستانه شو. یا په بل عبارت: که بالفرض مصري حکومت خطرناک حکومت وی یا هلته زمونږ څه توقیر صورت نه وه نیولی نو مونږ به په خپل ورور باندې دار شوي وی، نو کله چې هغوی مونږ ته خپل صداقت عملاً راوښود نو مونږ ته په کار دي چې بې لوظي ورسره ونه کړو او د خپل ورور سره بېرته ورستانه شو.

ب: ای محترمه پلاره! مونږ به د خپل کور کهول دپاره د غلو دانو بله جوپه هم راوړو، که نه نو زمونږ همدا یوه جوپه شوه او بس.

ج: ای محترمه پلاره! مونږ یو ځل بیا خپله غوښتنه تکراروو چې زمونږ سره ګران ورور ولېږه چې مونږ به یې ساتو، ته بالکل خاطر جمعه اوسه.

د: ای محترمه پلاره! مونږ مجبور یاستو چې مصر ته د دوهم ځل دپاره لاړ شو دا ځکه چې په بل وطن کښې غلې دانې نشته (قحطي په ټوله دنیا باندې خوره ده)، او کوم بارونه چې مونږ راوړي دي دا لږ شی دی چې د ډېر وخته پورې کفایت نه کوي. نو که مونږ پرته د خپله وروره مصر ته ستانه شو نو مونږ ته به بالکل غلې دانې رانه کړې شي او که بالفرض راکړې شي نو کوم زیادت یې چې اولنۍ جوپه کښې راکړې وه، هغه خو به په یقیني توګه رانه کړي. هو! که خپل ورور له خانه سره بوځو نو د یو پلوه به مونږ ته غلې دانې راکړې شي او د بله پلوه به د اوښ یوه څټه غله هم زیاته راوړو.

۴_ یعقوب ؈ دا ځل قانع شو خو وېې ویلې چې:

الف: هیڅکله به ستاسو سره بنیامین ونه لېږم ترڅو چې تاسو ماته د الله ﷻ د پلوه اعتماد او باور راکړئ او د ده ﷻ په نامه باندې سوګندونه یاد کړئ چې بنیامین به ماته روغ رمټ بېرته راولئ.

ب: هو! که د کوم آفت لاندې تاسو ټول (د بنیامین په شمول) واقع شئ نو په دې صورت کښې به په تاسو باندې ملامته نه پرېوزي، او دا صورت به په سوګند کښې شامل نه وي.

کله چې د یوسف ؈ ورونو خپل پلار ته د الله ﷻ په نامه باندې کلکه وعده ورکړه او سوګندونه

یې وکړه نو یعقوب ﷺ وویلې چې: ﴿ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴾ یعنې: الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار او حفاظت کوونکی دی کوم چې مونږ غوښته کړ او فیصله مو پرې وکړه.

توضیحات

۱_ مونږ وړاندې د [۵۹] ایت په توضیحاتو کښې هم لیکلي دي چې د "کیل" کلمه اصلاً پیمانې ته وضعه شوې ده مګر د مجاز په توګه ترې هغه غلې دانې هم مرادېږي کومې چې په پیمانه باندې په اندازه کېږي، نو په دې ایتونو کښې هم د "کیل" د کلمې څخه په لاندې جملو کښې همدغه مجازي معناوې مرادې دي:

الف: ﴿ مُنِعَ مِنَّا ٱلۡكَيۡلُ ﴾ یعنې زمونږ څخه په راتلونکې کښې په بشپړه توګه د اوښ ښته منعه کړې شوه مګر په شرط سره.

ب: ﴿ وَنَزۡدَادُ كَيۡلَ بَعِيرٖ ﴾ یعنې که مونږ خپل ورور د خانه سره بوځو نو د اوښ یوه ښته به زیاته هم کړو.

ج: ﴿ ذَٰلِكَ كَيۡلٞ يَسِيرٞ ﴾ یعنې دغه ښتې چې مونږ راوړې دي دا لږ شی دی.

یادونه

۲_ په ﴿ ذَٰلِكَ كَيۡلٞ يَسِيرٞ ﴾ کښې مونږ د ﴿ ذَٰلِكَ ﴾ کلمه هغو غلو دانو ته اشاره ګڼلې ده کومې چې د یوسف ﷺ وروڼو د مصر څخه راوړې وې. یعنې دغه لږ شی دی ژر به تمام شي، نو مونږ ته په کار دي چې بېرته مصر ته ستانه شو.

خو ځینو علماوو کرامود ﴿ ذَٰلِكَ ﴾ په کلمه باندې هغه "کیل" ته اشاره اخستې ده کوم چې په ﴿ وَنَزۡدَادُ كَيۡلَ بَعِيرٖ ﴾ کښې ذکره ده[۱]. نو د معنی حاصل یې داسې راوباسي چې: دغه د اوښ یوه ښته چې د بنیامین په بیولو باندې زیاتېږي دا لږ شی دی، مصري حکومت د دغې ښتې په زیادت باندې نه خپه کېږي.

خو دا دوهمه معنی مونږ ته متبادره ښکاره نه شوه.

"مَوْثِق" څه معنی؟

۳_ په ﴿ مَوۡثِقٗا مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "مَوْثِق" کلمه میمي مصدر ده او د مفعول معنی ترې مراده ده[۲]. یعنې بنیامین ته به ترهغه اجازه ورنه کړم چې ستاسو سره مصر ته لاړ شي ترڅو چې تاسو ماته هغه څه راکړئ په کوم باندې چې د الله ﷻ د پلوه خبره او وعده قوت پیدا کوي، چې هغه د الله په نامه باندې سوګند کول دي. یا په بل عبارت: ترڅو چې سوګند وکړئ. زه ستاسو په وعدو او خبرو اعتماد نه کوم.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۹۱

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴

﴿وَقَالَ يَٰبَنِيَّ لَا تَدۡخُلُواْ مِنۢ بَابٖ وَٰحِدٖ وَٱدۡخُلُواْ مِنۡ أَبۡوَٰبٖ مُّتَفَرِّقَةٖۖ وَمَآ أُغۡنِي عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍۖ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُواْ مِنۡ حَيۡثُ أَمَرَهُمۡ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغۡنِي عَنۡهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍ إِلَّا حَاجَةٗ فِي نَفۡسِ يَعۡقُوبَ قَضَىٰهَاۚ وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلۡمٖ لِّمَا عَلَّمۡنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٦٨﴾﴾

[٦٧] او يعقوب ﷺ وويلې چې: اى زما زامنوا تاسو (ښار ته) د يوې دروازې څخه مه ورننوزئ او (بلکې) د متفرقو (جدا جدا) دروازو څخه ورداخل شئ (ترڅو د سترګو د بد اثر لاندې واقع نه شي). او زه (خو) ستاسو څخه (په خپل تدبير سره) د الله ﷻ (د ارادې) هيڅ شى نه شم دفعه کولى (هيڅ مخه يې نه شم نيولى). حکم (او فيصله بل هيچا ته) نشته مګر خاص الله ﷻ لره ده (هر څه د همده ﷻ په واک او اختيار کښې دي) خاص په همده ﷻ باندې ما توکل کړى دى، او په همده ﷻ باندې دې نور (ټول) توکل کوونکي (ستاسو په شمول) توکل وکړي.

[٦٨] او هر کله چې د يوسف ﷺ ورونه (ښار ته) په هغې طريقې سره داخل شوه په کومه باندې چې ورته خپل پلار (يعقوب ﷺ) امر کړى وه، نو دغه ډول ننوتل نه وه چې د دوى څخه د الله ﷻ د ارادې څه شى دفعه کړي (او مخه يې ونيسي) مګر دا (ډول ننوتل) محض د يعقوب ﷺ په زړه کښې يوه غوښتنه وه چې اداء يې کړه.

او يقيناً يعقوب ﷺ د داسې علم خاوند وه چې مونږ ورته ښودلى وه مګر اکثره خلک نه پوهېږي (د توکل على الله معنى نه شي تشخيص کولى).

د مطلب خلاصه

يعنې څرنګه چې يعقوب ﷺ د يو پلوه د غلو دانو ضرورت اشد وګڼه او د بله پلوه يې د خپلو زامنو په سوګندونو باندې اعتماد وکړ، نو بنيامين ته يې اجازه ورکړه چې د خپلو ورونو سره يو ځاى مصر ته د غلو دانو د رانيولو دپاره د دوهم ځل دپاره لاړ شي. مګر داسې نصيحت يې ورته وکړ چې:

١ـ اى زامنو! کله چې تاسو مصر ته ورسېدلئ نو ټول په يوه دروازه باندې مه ورداخلېږئ بلکې د متفرقو دروازو څخه ورننوزئ، ترڅو د بدو سترګو د نظر لاندې واقع نه شئ.

٢ـ اى زامنو! دا د بشري مکلفيت په اعتبار سره زما توصيه ده چې تاسو ته مې وکړه او خپل مسوليت مې پوره کړ، که نه نو د الله ﷻ د ارادې مخه هيڅوک په هيڅ شي کښې نه شي نيولى، نو زه هم تاسو د مصيبت څخه نه شم بچ کولى البته کله چې الله ﷻ اراده کړې وي چې تاسو د کوم

نظرباز د بد نظر لاندې راشي: دا ځکه چې د الله ﷻ څخه پرته هیڅوک د یوه شي په باره کښې فیصله نه شي کولی، بلکې فیصله کول په همده ﷻ پورې اختصاص لري.

۳ـ ای زما زامنو! کله چې ما خپل مکلفیت ادا، کړ نو زه یوازې په الله ﷻ باندې توکل کوم او په همده ﷻ باندې مو سپارم. ټولو مؤمنانو توکل کوونکو ته عموماً او تاسو ته خصوصاً هم په کار دي چې فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړئ او خپل ټول کارونه همده ﷻ ته وسپارئ.

۴ـ هغوی د خپل پلار توصیه عملي کړه، او ښار ته په متفرقه (متعددو) دروازو باندې ورننوتل، مګر د یعقوب ﷺ په تدبیر سره د الله ﷻ د ارادې مخه ونه نیوله شوه او زامن یې د بد نظر لاندې واقع شوه، حتی چې د غلو نوم ورباندې کېښودل شو. بلکې یعقوب ﷺ هم قصد نه درلود چې په خپل تدبیر سره د الله ﷻ د ارادې مخه بنده کړي، ذکر شوی تدبیر محض د یعقوب ﷺ د زړه یوه غوښتنه وه چې پوره یې کړه او یو بشري مکلفیت یې وه چې اداء یې کړ، که نه نو یعقوب ﷺ خو د داسې علم خاوند وه چې موږ ورته زده کړی وه او موږ ورښودلی وه، هغه دا چې تقدیر په تدبیر نه بدلېږي.

لنډه دا چې یعقوب ﷺ پوهېده خو اکثره خلک نه پوهېږي د همدې کبله په حوادثو کښې د لاندې صورتونو څخه په یوه باندې عقیده کوي:

الف: یا بشري اسباب حقیقي موثر ګڼي او د الله ﷻ د ارادې مخه بندونکي ورته برېښي.

ب: یا په بشري اسبابو پورې هیڅ تماس نه نیسي او دا کار ورته مکلفیت نه ښکاري.

ج: یا ورته بشري اسباب تهیه کول د توکل علی الله سره منافي په نظر ورځي. خو حقیقت داسې نه دی، حقیقت دا دی چې د اسبابو تهیه کول بشري مکلفیت دی او حقیقي موثر فقط الله ﷻ دی او بس.

توضیحات

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې یعقوب ﷺ په خپلو یوولسو زامنو باندې د سیاسي خطر څخه وېدار شو نو ځکه یې ورته توصیه وکړه چې ښار ته په یوه دروازه باندې مه ور داخلېږئ ترڅو په تاسو باندې مصري حکومت ګومان ونه کړي چې تاسو د تخریب دپاره راننوتلي[۱].

مګر موږ ته دا وجه ډېره کاواکه ښکاري او دا ځکه چې:

الف: په دغه وخت کښې خو د هر طرف څخه د مصر مملکت ته چوپې ور رواني وې او ټول خلک پوهېده چې د وچکالۍ له کبله یې دغه خواته مخه کړې ده، که د مصري حکومت سره د ذکر شوي خطر احتمال وی نو کاروانیانو ته به یې د ورننوتلو عامه اجازه نه وی ورکړې.

ب: ذکر شوی کنعاني کاروان خو مصري حکومت پخپله ورغوښتی وه چې د خپل یوولسم ورور سره د دوهم ځل دپاره راشئ، ګومان نه کوو چې یعقوب ﷺ به په بلل شوي کاروان باندې د حکومت د خطر څخه وېدار شوی وي. که بالفرض د یعقوب ﷺ سره سیاسي خطر وی نو په لومړي ځل ورتګ کښې به یې ورته ذکره شوې توصیه کړې وی، چې نابللي شوي ورغلي وه.

---

(۱) تفهیم القرآن ج۲ ص۵۹۴

ځ په دې باندې علاوه که د هغه ﷺ سره د سیاسي خطر دار وي نو د دروازو په تفرق باندې به یې ورته توصیه نه وی کړې، او دا ځکه چې په دغه دول ننوتلو باندې خو سیاسي بدګوماني لا قوي کېدله چې دغه څو عجیبه ډله ده چې د متفرقو دروازو څخه ښار ته ورننوتل او د پاچا په حضور کښې سره راغونډ شوه، لکه چې د څه ورانکارۍ نیت لري

نو اصلي خبره دا ده چې یعقوب ﷺ په خپلو یو ولسو زامنو باندې د نظره کېدلو څخه دار شوی وه؛ چې یو ولس ښائسته ځلمیان ورونه په اتفاق سره په یوه دروازه باندې ښار ته ورداخل شي او د دې سره سره د پاچا له پلوه وربلل شوي هم وي، نو خطر شته چې د بدو سترګو د اثر لاندې واقع شي همدا د جمهورو مفسرینو کرامو قول دی[1]

د سترګو په اثر د مصیبت رسېدل حق دي

۲ـ که څوک د اوږد او فلسفي بحث شوق لري چې د سترګو په کتلو باندې څنګه بد اثر مرتبېږي؟ نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[2]، موږ فقط د لاندې مطالبو په لیکلو باندې اکتفاء کوو

الف د ځینو خلکو په نزد د سترګو نظر د الله ﷻ په ارادې سره اثر کوي ځکه چې مرضونه او آفتونه د ده ﷻ په ارادې سره موثر واقع کېږي. همدا زموږ (اهل السنة و الجماعة) عقیده ده. او دا ځکه چې

اول نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْعَيْنُ حَقٌّ»[3] یعني د سترګو په اثر د مصیبت رسېدل حق دي (حقیقت لري).

دوهم نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ»[4] یعني د سترګو مصیبت واقعیت لري حتی که بالفرض المحال د تقدیر څخه کوم شی وړاندې کېدلی شوی نو ضرور به سترګې ترې وړاندې شوې وی، خو هر شی د الله ﷻ په اذن او اجازې پورې اړه لري چې د قضاء او قدر په مطابق صورت نیسي.

د انسان د سترګو اثر داسې دی لکه د ځینو مارانو (منګورانو) سترګې چې اثر لري. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: دوه ډوله ماران (یو هغه چې په شا باندې یې دوه سپین خطونه وي او بل هغه چې لنډي وي) «يَخْطِفَانِ الْبَصَرَ وَيَطْرَحَانِ مَا فِي بُطُونِ النِّسَاءِ»[5] یعني: سترګې ړندوي او هغه (ماشوم) غورځوي کوم چې د زنانه وو په ګېډوکښې وي، البته کله چې ورسره کومه امیدواره زنانه سترګې په سترګې مخامخ شي.

---

(۱) البحر المحيط ج ۶ ص ۲۹۸، حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج ۳ ص ۹۲
(۲) روح المعاني ج ۱۳ ص ۱۵، تفسير القاسمي ج ۹ ص ۲۵۳
(۳) صحيح البخاري ج ۲ ص ۸۵۴
(۴) جامع الترمذي ج ۲ ص ۲۶
(۵) سنن ابي داؤد ج ۲ ص ۲۵۶

ب: کله چې د چا سترګې په کوم شي باندې خوږېږي شي نو که د الله ﷻ نوم یاد کړي امید دی چې بد نظر به وریاندې اثر ونه غورزوي. او دا څکه چې:

اول: د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې یوه ورځې عامر بن ربیعه ﷺ یو بل صحابي د نظره کړ چې سهل بن حُنَیف ﷺ نومېده. کله چې نبي کریم ﷺ ته اطلاع ورکړه شوه نو ویې فرمایلې چې: «عَلی مَا یَقْتُلُ أَحَدُکُمْ أَخَاهُ إِذَا رَأی أَحَدُکُمْ مِنْ أَخِیهِ مَا یُعْجِبُهُ فَلْیَدْعُ لَهُ بِالْبَرَکَةِ»[1] یعنې: ولې ستاسو یو کس خپل ورور وژني (د نظره کوي)؟، کله چې ستاسو یو نفر د خپل ورور څخه هغه شی وګوري کوم چې دی په تعجب کښې اچوي (او خوښ یې شي) نو هغه ته دې په برکت سره دعاء وکړي، چې ای الله! په دغه باندې خپل برکت ورنازل کړې (نو د سترګو د اثر څخه به د الله ﷻ په اراده باندې بچ شي).

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ رَأی شَیْئًا فَأَعْجَبَهُ فَقَالَ: مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ لَمْ یَضُرَّهُ»[2] هرڅوک چې یو شی وګوري نو په تعجب کښې یې واچوي (خوښ یې شي) نو دا کلمات دې ولولي چې «مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ» نو هغه شي ته به (په سترګو سره) ضرر ونه رسوي (په هغه باندې به یې د کتلو بد اثر ونه لوېږي). یعنې څه چې د الله ﷻ اراده وي هغه کېږي او په هیڅ نېک کار یا بنه شي باندې څوک قدرت نه شي موندلی مګر د الله ﷻ په کومک او اعانت سره.

ج: څوک چې د نظره شي (د بد نظر لاندې واقع شي) او د قرآن کریم په ایتونو او یا ماثوره اذکارو باندې دم کړی شي، نو امید دی چې د بد نظر د اثر څخه به نجات مونده کړي. د بنه وضاحت دپاره د نبي کریم ﷺ لاندې احادیثو ته پام وکړئ:

اول: بي بي عائشه رضي الله عنها (ام المؤمنین) وایي چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ د یوه ماشوم اواز واورېده چې ژړل یې، نو ارشاد یې وکړ چې: «مَا لِصَبِیِّکُمْ هَذَا یَبْکِي فَهَلَّا اسْتَرْقَیْتُمْ لَهُ مِنَ الْعَیْنِ»[3] یعنې ستاسو دغه ماشوم ولې ژاړي؟ نو تاسو د دغه ماشوم دپاره د سترګو له کبله ضرور (د چا څخه) د دمولو غوښتنه وکړئ.

دوهم: «خَیْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ»[4] یعنې د مرضونو دپاره بهترینه دوایي قرآن کریم دی.

دریم: «فَاتِحَةُ الْکِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ کُلِّ دَاءٍ»[5] یعنې د فاتحې سورت د هر مرض دپاره شفاء ده چې کله پرې مریض دم کړی شي.

څلورم: په دم باندې د مریض رغېدل، د مرض څخه په نجات کښې اثر کول د عیسی علیه السلام دم (نَفَس) ته ورته دی چې کله د اسمانه څخه رابکته شي او هرکافر ته یې چې د نَفَس باد ورسېږي هغه

---

(۱) سنن ابن ماجه ص ۲۵۰
(۲) شعب الایمان للبیهقي ج ۴ ص ۹۰
(۳) مسند احمد بن حنبل ج ۹ ص ۳۴۷
(۴) سنن ابن ماجه ص ۲۵۰
(۵) سنن الدارمي ج ۲ ص ۳۲۰

په سمدستي وژل کېږي. نبي کريم ﷺ په يوه ډېر اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَلا يَجِدُ رِيحَ نَفَسِهِ إلاّ مَاتَ وَرِيحُ نَفَسِهِ مُنْتَهى بَصَرِهِ»[1] يعنې د عيسى عليه السلام د نفس باد هيڅ کافر نه مونده کوي مګر خاى په خاى به مړکېږي، او د نفس باد يې هلته رسېږي چرته چې د ده عليه السلام د سترګو نظر رسېږي.

عجيبه ارشاد

٣ـ ايت شريف مونږ ته يو عجيبه ارشاد کړى دى هغه دا چې يعقوب عليه السلام خپلو زامنو ته د بد نظر څخه د بچ کېدلو ذريعه وروښودله چې ښارته د متفرقو دروازو څخه وننوزئ ترڅو دربانديې بد نظر اثر ونه غورزوي، خو وروسته يې وويلې چې: ﴿ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ﴾ يعنې: ما په الله ﷻ باندې توکل کړى دى.

مونږ ته په کار دي چې د هغه څخه وروسته په الله ﷻ باندې توکل وکړو چې خپله بشري وسه تمامه کړو، او دا څکه چې د توکل معنى دا نه ده چې سړى د خپلې وسې په اندازه د بشري وسائلو څخه صرف نظر شي بلکې د توکل معنى دا ده چې سړى خپله وسه بشپړه کړي او په نتيجه اخستلو کښې د الله ﷻ فضل ته په تمه شي.

همدا موضوع په لاندې حديث کښې څومره ښه شرحه شوې ده:

يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: اى د الله رسوله! ايا زه اوښ وتړم او بيا په الله ﷻ باندې توکل وکړم او يا يې پرانيزم (پرانستى يې پرېږدم) او بيا توکل وکړم؟

نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ»[2] اوښ وتړه او (بيا) توکل وکړه.

﴿ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ ۖ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَن وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِن وِعَاءِ أَخِيهِ ۚ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ

[1] جامع الترمذي ج٢ ص٤٨
[2] جامع الترمذي ج٢ ص٧٨

مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (۷۶) قَالُوا إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِن قَبْلُ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (۷۷)

[۶۹] کله چې دوی یوسف ﷺ ته ورننوتل نو خپل (سکه) ورور یې خپل خان ته ضمیمه (غاړه په غاړه) کړ (او ورته یې) وویلې چې: یقیناً زه ستا (سکه یوسف نامی) ورور یم نو ته په هغه کارونو باندې مه غمژن کېږه چې دوی (زمونږ سره) کړي دي.

[۷۰] نو کله چې یوسف ﷺ دوی ته د دوی (د سفر) سامان (غلې دانې) تیارې کړې نو د خپل ورور په بار (څېه) کښې یې (د یوه خاص نوکر په ذریعه) د اوبو څښکلو پیاله (جام) کېښود، بیا اعلان کوونکي اعلان وکړ چې: ای کاروانیانو! (جوپه والاوو) یقیناً تاسو غله یاست.

[۷۱] هغوی (ورته) وویلې او مخونه یې ورواړول (ورتاو شوه) چې هغه څه شی دی چې تاسو ورک کړی دی (او پلټنه یې کوئ).

[۷۲] نوکرانو وویلې چې: مونږ د پاچا پیمانه ورکه کړې ده (چې پخوا به یې پکښې اوبه څښکلې). او د هغه چا دپاره د اوښ یو بار غله ده چې پیمانه (په خپله خوښه پرته د پلټنې څخه) راوړي، او زه (اعلان کوونکی) د یو بار غلې ضامن یم (چې د انعام په توګه به ورکړی شي).

[۷۳] هغوی وویلې چې: په الله ﷻ باندې زمونږ سوګند دی چې: یقیناً تاسو پوهېږئ چې مونږ د دې دپاره (مصر ته) نه یاستو راغلي چې په (دې) ځمکه کښې فساد وکړو، او (هم) مونږ (د پخوا څخه) غلاګر نه یاستو.

[۷۴] نوکرانو وویلې چې: نو د غله به څه جزا وي که چرته تاسو دروغژنان یاست (او زرین جام ستاسو سره موندلی شي).

[۷۵] هغوی وویلې چې: د دې کار جزا چې ده (د) هغه (چا نیول) دي د کوم په څېه کښې چې ورکه شوې پیمانه وموندله شوه (یا په بل عبارت) همغه کس د خپل عمل جزا ده (چې تر یو کاله پورې به د پاچا غلام جوړېږي). همدغه ډول جزا مونږ (په خپل وطن کښې) ظالمانو (غلو) ته ورکوو.

[۷۶] نو یوسف ﷺ د خپل سکه ورور د خورجینې څخه وړاندې د دوی (خپلو ناسکه وو ورونو) څېو (خورجینو) باندې (په پلټنه) شروع وکړه، بیا (په آخر کښې) یې ذکره شوې (ورکه شوې) پیمانه د خپل ورور (بنیامین) د څېې (خورجین) څخه راوویستله (چې د غلام جوړېدلو د قانون لاندې واقع شو).

(ای پیغمبره!) مونږ د یوسف ﷺ دپاره دغسې پټ تدبیر په کار واچاوه (دا څکه چې): یوسف ﷺ نه وه چې د پاچا په قانون کښې یې خپل ورور نیولی وی (او د خپله خانه سره یې ایسار کړی وی) مګر هله چې د الله ﷻ اراده شوې وی (لکه چې وړاندې شرحه شوه).

مونږ د هغه چا درجې لوړوو چې زمونږ ورته اراده وشي (او علم يې ورزياته وو) او د علم په هر خاوند باندې دپاسه (په يو حيث سره) زيات عالم شته دی.

[۷۷] هغوی وويلې چې: که بنیامین غلا کړې وي نو (کړې به يې وي ځکه چې) يقيناً ده لره يوه ورور (هم) لا پخوا غلا کړې وه (چې يوسف نومېده).

نو يوسف ﷺ يوه خبره پټه په زړه کښې وساتله او دوی ته يې ورڅرګنده نه کړه، (هغه دا چې په زړه کښې يې ورته) وويلې چې تاسو د مرتبې د حيثه ډېر بد ياست، او (بيا يې په څرګنده مخاطب کړه چې) الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې تاسو يې بيانوئ (او په مونږ باندې د غلاګانو تهمت لګوئ).

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! د يوسف ﷺ يوولس ورونه د خپل پلار د ارشاد په مطابق ښار ته په متفرقو دروازو باندې ورننوتل مګر د ښار په داخل کښې سره راغونډ شوه او د يوسف ﷺ په حضور باندې په ډلېزه توګه مشرف شوه، او هم د ده سره مېلمانه شوه، او بيا لاندې کيفتونه پېښ شوه:

۱ـ د همدغې مېلمستيا په جريان کښې يوسف ﷺ خپل سکه ورور (بنيامين) ته خاصه توجه وکړه چې:

الف: خپل ځان يې ور وپېژاند چې زه ستا ورک شوی (يوسف نامی) سکه ورور يم، مګر حال مه وايه چې دوی خبر نه شي.

ب: اطمنان (ډاډينه) يې ورکړه چې الحمد لله اوس هغه وخت را رسېدلی دی چې د پلار په شمول مونږ د غمونو څخه نجات مونده کړو او ټول د خوشالۍ په حالت کښې سره ملاقي شو، نو ته په هغې بدې وضعې باندې مه خپه کېږه کومه چې د سفر په اوږدو کښې دوی ستا سره کړې ده او په دې باندې يې رخه کړې ده چې ته پاچا راغوښتی يې. او په هغو کارونو باندې مه خپه کېږه کوم چې دوی زمونږ په هکله کړي وه، او دا ځکه چې همدغه د دوی بدنيت سبب شو چې مونږ پرې دغې درجې ته ورسېدلو.

۲ـ د پېژاندګلۍ څخه وروسته يوسف ﷺ او بنيامين يوه هم نه غوښتل چې يو د بل څخه جدا شي. کله چې بنيامين غلې دانې په اوښ باندې بار کړې او د نورو ورونو په شمول د کنعان په لور روان شو نو الله ﷻ يوسف ﷺ ته د خپل سکه ورور (بنيامين) د پاتې کېدلو لاندې تدبيرورزده کړ چې:

۳ـ کله چې يوسف ﷺ د خپلو ټولو ورونو دپاره د بېرته ستنېدلو سامان برابر کړ او هر يوه ته يې د غلو دانو ځتې تهيه کړې نو د خپل سکه ورور (بنيامين) په ځته کښې يې د اوبو څښلو يو قيمتي جام (يا پياله) کېښودله، چې د دوی څخه پرې هيڅوک پوه نه شو.

۴ـ کله چې دوی ټولو غلې دانې بارې کړې او هرچا خپل اوښ روان کړ او د ښاره (مصر) څخه ووتل نو د نوکرانو يوه ټولګي دوی تعقيب کړه او لاندې سوال جواب يې ورسره وکړ:

مشر نوکر دوی په لوړ اواز باندې مخاطب کړه چې: ای کاروانیانو! ودرېږئ! تاسو غله یاست.

کاروانیان په نوکرانو باندې په جرئت سره بېرته ورتاو شوه او پوښتنه یې ترې وکړه چې: تاسو د څه شي موندل غواړئ؟ د کوم شي د غلا کولو اتهام په مونږ باندې لګوئ؟.

نوکران: مونږ پاچاهي قیمتي پیمانه لټوو چې ورکه شوې ده، او هر چا چې په خپله خوښه مونږ ته راوړه (پلټنې ته یې تیار نه کړه) نو د هغه دپاره د یو اوښ بار غلې دانې د زیري په توګه وړکول کېږي.

په عین وخت کښې د نوکرانو مشر غږ وکړ چې د دغې یوې خټې زه ضامن یم چې ضرور به یې ورکړم.

کاروانیان: تاسو خو پوهېږئ چې مونږ مصر ته د غلو دانو دپاره راغلي یاستو، نه د دې دپاره چې په خمکه کښې فساد وکړو او غلا خو لوی فساد دی، نو تاسو ته اطمنان درکوو چې مونږ نه پخوا غلا کړې ده او نه په موجوده وخت کښې په غلا ملوث یاستو.

نوکران: ښه نو د هغه کس به څه جزا وي په کوم باندې چې غلا ثبوت مونده کړي او تاسو دروغژن وخېژئ چې وایئ مونږ غله نه یاستو.

کاروانیان: د هرچا په بار (خټه) کښې چې ذکره شوې د پاچا قیمتي پیمانه ومونده شوه همغه سړی به د خپلې غلا جزا جوړېږي او د یو کاله پورې به د پاچا غلام (مریی) وي، مونږ د یعقوب ﷺ په شریعت کښې همدغه ډول جزا ظالمانو (غلو) ته ورکوو.

۵_ په همدې خبره باندې فیصله وشوه او ټوله جوپه بېرته ستنه کړی شوه او د یوسف ﷺ په حضور کښې د پلټنې لاندې ونیوله شوه.

۶_ یوسف ﷺ لومړی د ناسکه ورونو بارونه وپلټل او د ټولو په آخر کښې یې د خپل سکه ورور (بنیامین) خټه د پلټنې لاندې ونیوه، ترڅو د یو پلوه ټولې خټې د پلټنې لاندې واقع شي او د بله پلوه دوی ګومان ونه کړي چې د بنیامین په خټه کښې قیمتي پیمانه په دستوري توګه اېښودلې شوې وه چې په زغرده ترې راوویستله شوه.

لنډه دا چې د پلټنې په ترڅ کښې یې د بنیامین د خټې څخه ورکه شوې قیمتي پیمانه راوویستله او په نتیجه کښې د یعقوب ﷺ د شریعت په مطابق په نوموړي باندې د یوسف ﷺ دپاره د غلام نوم کېښودل شو چې باید کنعان ته لاړ نه شي او تر یو کاله پورې په مصر کښې د غلامۍ دوره تېره کړي.

۷_ ای پیغمبره! مونږ په دغه شان او په دغه تدبیر سره یوسف ﷺ ته قانونًا اختیار ورکړ چې خپل ورور (بنیامین) د خپله خانه سره تیار کړي. که نه نو ده نه شو کولی چې د وخت پاچا په قانون (د مصري حکومت په قانون) یې راایسار کړی وی، مګر هله چې الله ﷻ اراده کړې وی او د هغه د راایسارولو دپاره یې بل تدبیر هغه ته وحي کړی وی، لکه چې ذکر شوی تدبیر یې ورته په وحې سره ورزده کړ.

۸_ او مونږ په دغه ډول سره د علم په ورکړه کښې د هغو کسانو درجې لوړوو او د غوښتنو دپاره یې تدابیر په کار اچوو کومو ته چې زمونږ اراده وشي.

۹_ نو ای پیغمبره! څرنگه چې مونږ د فضائلو او علومو په ورکړه کښې د حکمت په غوښتنه خپلو بندگانو ته مختلفې درجې ورکړې دي، نو د علم په خاوند باندې (هرڅوک چې وي) د پاسه بل عالم شته چې په هغه باندې به یې د وجوهو څخه په یوه وجه علم زیات وي.

۱۰_ کله چې کاروانیان (د یوسف ﷺ ورونه) ملامته شوه او غلا وریاندې ثابته شوه نو د بنیامین څخه یې دفاع ونه کړه چې دغه قیمتي پیمانه به ورته بل چا په بار کښې غلې کړې وي، بلکې دوی تول د خپلو ځانونو په تزکیه باندې بوخت شوه چې: دغه غل زمونږ ناسکه ورور دی، د ده یو بل ورور وه چې یوسف نومېده هغه لا پخوا غلا کړې وه، دا کار د دوی عادت دی، چې په دغې غلا باندې یې مونږ هم د خجالت سره مخامخ کړو.

۱۱_ یوسف ﷺ په خپل زړه کښې یوه خبره په پټه باندې (د ځانه سره) وویلې او دوی ته یې ښکاره نه کړه، ځکه چې الله ﷻ ورته د ښکاره کولو اجازه نه وه کړې چې د امتحان څه مرحله لا پاتې وه.

هغه دا چې تاسو ډېر بد خلک یاست، تاسو د خپل پلار څخه د هغه گران زوی (یوسف ﷺ) پټ کړی وه او بیا مو ورته ویلي وه چې هغه لیوه وخوړ، نو تاسو غله یاست او که مونږ؟.

لنډه دا چې الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې تاسو یې بیانوئ او مونږ ته د غلو نسبت کوئ.

توضیحات

۱_ د ﴿ ءَاوَىٰٓ إِلَيۡهِ أَخَاهُ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ءَاوَىٰٓ ﴾ کلمه د "إِيوَاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې د ضمیمه کولو معنی ورکوي[1]. نو د معنی حاصل یې ـ په دې مقام کښې ـ داسې کېږي چې: یوسف ﷺ خپل سکه ورور (بنیامین) خپل ځان ته ضمیمه کړ او ورسره غاړه په غاړه شو او خپل ځان یې ورمعرفي کړ چې زه ستا سکه ورور (یوسف ﷺ) یم.

اما مفسرینو کرامو یې خپل ځان ته د ضمیمه کولو لاندې دوه صورتونه ښودلي دي:

الف: د اول ملاقات په وخت کښې یې نور په دروازه کښې لږ سات ایسار کړه او بنیامین یې خپل ځان ته وغوښت چې روغبړ یې ورسره وکړ او خپل ځان یې ورمعرفي کړ[2].

ب: د شپې د پلوه یوسف ﷺ ذوه-دوه کسانو ته د ویده کېدلو یو ځای یا یوه کوټه ورکړه، نو څرنگه چې بنیامین یوولسم ورور وه او جوړه یې نه درلوده نو یوسف ﷺ هغه ته په خپله کوټه کښې ځای ورکړ او هملته یې خپل ځان ورمعرفي کړ او د پټ راز څخه یې خبر کړ چې زه ستا سکه ورور (یوسف ﷺ) یم[3].

زمونږ په فکر ذکر شوي دواړه صورتونه سره یو تربله څه منافات نه لري، ممکنه ده چې دواړه یې عملي کړي وي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۸

(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۹۳

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۳۰۱؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۲

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې د ﴿ جَعَلَ ٱلسِّقَايَةَ فِى رَحْلِ أَخِيهِ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې یوسف ﷺ د بنیامین په څټه (بار) کښې جام په خپل لاس باندې ایښی وه، حال دا چې په بارونو کښې یې د سرمایو د ایښودلو په هکله نوکران توظیف کړي وه، لکه چې د همدې سورت په [۶۲] ایت کښې ورباندې صراحت شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې په څه منظور به یې د زرین جام د ایښودلو په هکله کوم یو نوکر نه وي توظیف کړی؟

مونږ وایو چې: غالبًا په همدې باره کښې به یې هم کوم خاص اعتمادي نوکر توظیف کړی وي خو د زیات اعتماد له کبله به یې د هغه ایښودل داسې ګڼلي وي لکه چې په خپل لاس یې ایښی وي، والله ﷻ أعلم.

۳ـ په ﴿ أَيَّتُهَا ٱلْعِيرُ ﴾ کښې د "عِیر" کلمه په لاندې دوه وو معناوو باندې استعمالېږي[۱]:

الف: د اوښانو هغه قافله چې په غلو دانو باندې بار وي.

ب: هغه کاروانیان چې خپل کاروان (قافله) یې په غلو دانو باندې باره کړې وي.

په دې مقام کښې دوهمه معنی مطلب ده څکه چې اواز خو کاروانیانو ته کېږي، نه کاروان ته.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې د ﴿ إِنَّكُمْ لَسَٰرِقُونَ ﴾ په جمله کښې د یوسف ﷺ ورونو ته د غلو لقب ورکړی شوی دی، حال دا چې هغوی خو جام نه وه غلا کړی بلکې د بنیامین په بار کښې دستوري ایښودلی شوی وه؛ نو ایا دغه لقب ورکول جواز درلود؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو ذکر شوي سوال ته ډېر جوابونه کړي دي[۲] لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: څکه هغوی ته د غلو لقب ورکړی شو چې د خپل پلار څخه یې یوسف ﷺ غلا کړ او په کوهي کښې یې واچاوه او پلمه یې جوړه کړه چې هغه خو شرمخ وخوړ.

ب: چا چې ورباندې غږ وکړ هغه خبر نه وو چې قیمتي جام ورته په دستوري توګه په څټه کښې ایښودلی شوی دی، هغه په خپل خیال او په خپل ګومان ذکر شوی لقب ورکړ. په دې باندې علاوه، اواز کوونکي ته یوسف ﷺ هم امر نه وه کړی چې د غلو نوم ورباندې کېږده.

ج: او که فرض کړو چې اواز کوونکي نوکر ته یوسف ﷺ توصیه کړې وه چې د غلو په نامه باندې یې د لارې څخه را ستانه کړه نو بیا وایو چې هرچا ته جائزه ده چې مباح شي ته او یا خپل حق ته د رسېدلو دپاره د حیلې څخه کار واخلي[۳] نو یوسف ﷺ هم ذکره شوې نقشه د حیلې په توګه

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۶۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۳۱؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۴۳۵؛ زاد المسیر ج۴ ص۱۹۴؛ التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۷۹

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۷۶

اجراء کړي وه ترڅو خپل سکه ورور (بنیامین) د خپل خان سره ایسار کړي، حال دا چې دا مباح کار وه او پخپله همدې وړباندې راضي وه چې همدغه نقشه عملي کړه او ما را ایسار کړه[۱].

تبصره

۵ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۵۵] ایت په پنځمه توضیح کښې لیکلي دي چې: ځوک چې دغسې سوالونه مطرح کوي هغوی په اصل کښې د یوسف ﷺ څخه د نبوت لحاظ قطعه کوي او د آخر الزمان پیغمبر ﷺ د یوه امتي په نظر ورته ګوري، که نه نو لکه څنګه چې په خضر ﷺ باندې د یوه ماشوم په وژلو کښې اعتراض نشته همدارنګه یوسف ﷺ هم د اعتراض لاندې نه شي واقع کېدلی او هرڅه یې چې کړي دي او هرڅه یې چې ویلي دي د یوه پیغمبر په حیث یې د وحې په توګه اجراء کړي دي او بس.

یا په بل عبارت: دا اعتراضونه کټ مټ هغو درېوو اعتراضونو ته ورته دي کوم چې د موسی ﷺ د پلوه په خضر ﷺ باندې شوي وه او هغه په ښه اقناعي توګه جواب کړي وه، چې بحث یې د الکهف سورت په آخر کښې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

فقد څه معنی؟

۶ـ د ﴿ تَفۡقِدُونَ ﴾، ﴿ نَفۡقِدُ ﴾ دواړه کلمې د "فَقْد" ـ لکه "فَجْر" ـ څخه اشتقاقي شوې دي. "فَقْد" دې ته ویل کېږي چې یو شی د موجودیت څخه وروسته معدوم شي، اما د "عَدَم" توری عام دی برابره خبره ده چې د سره موجود شوی نه وي او یا د موجودیت څخه وروسته عدم شي[۲].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې هغه کوم شی دی چې د موجودیت څخه وروسته ستاسو څخه معدوم شوی دی او د هغه په لټولو پسې را وتلي یاست؟ هغه د پاچا صواع ده.

سوال جواب

۷ـ که ځوک وایي چې کوم شی چې د بنیامین په څټه (بار) کښې په دستوري توګه اېښودلی شوی وه هغه په وړاندې ایت کښې د ﴿ ٱلسِّقَايَةَ ﴾ په نامه باندې یاد شوی دی، نو په کار وه چې د ﴿ نَفۡقِدُ صُوَاعَ ٱلۡمَلِكِ ﴾ په عوض د "نَفْقِدُ سِقَايَةَ الْمَلِكِ" جمله نازله شوې وی؛ نو په دې کښې څه حکمت دی چې دغسې نازله نه شوه؟

مونږ وایو چې: د جمهورو علماوو کرامو په نزد ذکر شوی اېښودلی شوی شی اصلاً د یوه جام څخه عبارت وه، چې د سپینو زرو څخه جوړ شوی وه، خو لاندې دوه نومونه یې درلوده[۳]:

الف: د قحطۍ څخه وړاندې د ﴿ ٱلسِّقَايَةَ ﴾ په نامه یادېده چې پاچا به پکښې اوبه څښې.

---

[۱] البحر المحيط ج۶ ص۳۰۲

[۲] مفردات الراغب ص۳۹۷

[۳] البحر المحيط ج۶ ص۳۰۳؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۲۵۷

ب: د قحطۍ په وخت کښې د همدغه زرین جام څخه د پیمانې کار واخستل شو ترڅو د غلو دانو اهمیت او عزتمندۍ ته خلک متوجه کړی شي، او پوره واضحه ده چې پیمانې ته خو په عربي ژبه کښې "الصُّوَاعِ" ویل کېږي چې د الصاع سره مرادفه ده[1].

نو که بالفرض نازله شوې جمله نه وی نازله شوې نو د غلو دانو د اهمیت موضوع ته به اشاره نه وی شوې.

د عربیت یو تحلیل

۸_ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿صُوَاعَ ٱلْمَلِكِ﴾ کلمې ته دغه دوه ډوله ضمیرونه راجع شوي دي:

الف: د ﴿وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمْلُ بَعِيرٍ﴾ په جمله کښې ورته بارز مذکر ضمیر او د ﴿مَن وُجِدَ فِى رَحْلِهِۦ﴾ په جمله کښې ورته مستتر مذکر ضمیر راجع شوی دی.

ب: د ﴿ثُمَّ ٱسْتَخْرَجَهَا﴾ په جمله کښې ورته مونث بارز ضمیر راجع دی.

نو د تذکیر او تانیث دپاره لاندې دوه وجې کېدلی شي:

اول: څرنګه چې وړاندې تېر شوه چې د "الصُّوَاعِ" کلمه د همغه زرین جام څخه عبارت ده د کوم څخه چې په ﴿ٱلسِّقَايَةَ﴾ باندې هم تعبیر شوی وه نو په تذکیر کښې یې خپل لفظ ته کتلی شوي دي، چې مذکر دی، او په تانیث کښې ورته د ﴿ٱلسِّقَايَةَ﴾ کلمې په نظر کتلی شوی دی، چې مونثه ده[2].

دوهم: د "الصُّوَاعِ" کلمه سماعي مونثه ده چې د تذکیر او تانیث دواړه ضمیرونه ورته راجع کېدلی شي[3].

سوال جواب

۹_ که څوک وایي چې د یعقوب ﷺ شریعت خو غله ته دا جزا ټاکلې وه چې د یو کاله پورې به غل سړی د هغه چا غلام (مریی) جوړېده د چا په مال باندې به چې غلا واقع شوې وه[4]. نو پوښتنه دا ده چې مصري حکومت په هغه وخت کښې د غله دپاره څه جزا ټاکلې وه چې یوسف ﷺ د همدغه په اعتبار سره خپل ورور نه شو را ایساروَلی؟

مونږ وایو چې د مصري حکومت په غله باندې د وهلو څخه وروسته د هغه مال دوه چنده جریمه ټاکلې وه کوم به چې هغه غلا کړی وه[5].

نو د ذکر شوي بیان په نظر کښې نیولو سره د دې جملې ﴿مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِى دِينِ ٱلْمَلِكِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ﴾ مضمون داسې راخېژي چې:

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۹۷
(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۴۶
(۳) تفسير الكشاف ج۲ ص۴۹۱
(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۴۴۰؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۸۵؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۹۴
(۵) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۳۹؛ تفسير الطبري ج۱۳ ص۲۵

د یوسف ﷺ زړه غوښتل چې خپل ورور (بنیامین) د بهرته ستنېدلو څخه قانونًا را ایسار کړي، او د هیچا د پلوه ورته د ملامتی ګوته هم ونه نیوله شي. پوره واضحه ده چې دغه مطلب ته په هیڅ صورت نه شو رسېدلی مګر هله چې د الله ﷻ اراده یې ملګرتیا وکړي. او دا څکه چې که د الله ﷻ کومک ورسره نه وی نو د لاندې صورتونو څخه به یوه صورت تحقق موندلی وی:

الف: که پرته د بهانې څخه یې خپل ورور د کاروان څخه را ایسار کړی وی نو یو به د عمومي ملامتی لاندې راغلی وی او بل به یې د مصري حکومت د قانون مراعات نه وی کړی چې بې ګناه مسافر یې بندي کړی دی.

ب: او که د خپل ورور د را ایسارولو دپاره یې هغه پلان په کار اچولی وی کوم یې چې په کار اچولی شو. نو دا حق به یې درلودلی وی چې د وهلو څخه وروسته یې ترې د زرین جام دوه چنده قیمت اخستی وی مګر د خپله خانه سره به یې د ایسارولو حق نه وی درلودلی.

نو د الله ﷻ پېرزوینه وه چې یوسف ﷺ ته یې د بنیامین په څټه کښې د جام د اېښودلو وحي وکړه او د ده ورونو ته یې الهام وکړ چې د خپل شریعت حکم څرګند کړي او التزام وکړي چې د غلا د ثبوت په صورت کښې به غل د یو کال دپاره د پاچا غلامي قبلوي. نو د الله ﷻ په فضل سره یوسف ﷺ وکړی شو چې د یو پلوه شرعي ابراهیمي شریعت عملي کړي او خپل ورور د خپله خانه سره را ایسار کړي او د بله پلوه د هیچا د ملامتی لاندې واقع نه شي. او دا څکه چې:

چاته چې زمونږ اراده وشي د هغه درجې لوړوو (د مطلب د پوره کولو دپاره یې امتیازي کارونه کوو) او هم په خپنو علومو کښې په نورو باندې فوقیت ورکوو، لکه څنګه چې مونږ د یوسف ﷺ د مطلب پوره کولو دپاره ذکره شوې نقشه په امتیازي توګه عملي کړه او د تاویل الاحادیث په علم کښې مو په نورو باندې پوره فوقیت (برلاسي) ورکړې وه.

د ذکر شوي مضمون یو مأثور مثال

۱۰- ذکر شوی مضمون په یوه حدیث شریف کښې په ډېره ښه توګه منعکس شوی دی چې مونږ یې د دې مقام د وضاحت په غرض په لاندې ټکو کښې را خلاصه کوو:

الف: د انس بن النضر ﷺ خور -چې الرُبیع بنت النضر نومېده- د یوې انجلۍ سره په جنګ شوه چې د هغې وړاندېنې (مخامخ) دوه غاښونه یې وویستل.

ب: د انجلۍ خپلوانو نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ قصاص غواړو نو هیله ده چې تاسو فرمان صادر کړئ چې مونږ د الربیع دوه غاښونه وباسو.

ج: په عین حال کښې د الربیع خپلوانو عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ تیار یاستو چې د دوه غاښونو دیت ورکړو، مونږ ته دې هغوی د قصاص څخه عفوه وکړي.

د: څرنګه چې د انجلۍ خپلوان د قصاص څخه نه تېرېدل نو نبي کریم ﷺ حکم وکړ چې د "الربیع" نومې ښځې دې دوه وړاندېنې غاښونه وویستلی شي.

هـ: په دغه وخت کښې انس بن النضر ﷺ عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! ایا اوس به زما د خور غاښونه ماتېږي (ویستلی کېږي)؟! زما دې په هغه اقدس ذات ﷻ باندې قسم وي چې ته یې په حقه رالېږلی یې چې زما د خور غاښونه به ونه ویستلی شي.

و: نبي کریم ﷺ هغه مخاطب کړ چې دا خو د الله ﷻ د قرآن حکم دی، دا به ضرور عملي کېږي، تاته په کار نه دي چې سوګند وکړې.

ز: په عین وخت کښې د انجلۍ خپلوانو د نبي کریم ﷺ په حضور کښې عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ راضي یاستو چې د قصاص څخه ورته عفوه وکړو او دیت واخلو.

ح: نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ»[1] یعني: یقینًا د الله ﷻ د بندګانو څخه هغه څوک هم دی چې چرته په الله ﷻ باندې سوګند وکړي نو هغه ته (په سوګند کښې د حانث کېدلو څخه) خلاصون ورکوي.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وایي چې د دې جملې ﴿وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ﴾ څخه داسې مضمون راوځي چې د هر عالم د پاسه بل عالم شته چې علم یې ورباندې دپاسه وي؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا د بندګانو علوم محصور او محدود نه دي؟ ایا د دوی علومو ته د قلیل لقب نه دی ورکړی شوی؟

مونږ وایو چې: ذکره شوې جمله د تفسیر د امامانو د پلوه داسې تفسیره شوې ده چې: په بندګانو کښې یو د بل څخه په علم کښې فوقیت درلودلی شي خو د دوی د علومو تسلسل په الله ﷻ باندې منتهي کېږي، نو الله ﷻ په علم کښې په هرچا باندې د پاسه دی.

که څه هم دغه ډول معنی په خپل ذات کښې صحیحه ده مګر ذکرې شوې جملې ته یې د تفسیر په حیث منل مشکل تمامېږي. او دا ځکه چې په دې مقام کښې بحث د بندګانو په علمي او غیر علمي درجاتو کښې راروان دی او د الله ﷻ علم بالکل مطرح نه دی.

زمونږ په نزد باید د ذکرې شوې جملې مضمون داسې واخستل شي چې په بندګانو کښې په هر یوه عالم باندې د پاسه بل ښه عالم شته، البته په ځینو حیثیتونو سره.

نو څه لرې نه ده چې په همدغه ښه عالم باندې په یو حیثیت سره همدغه کم علمه عالم په علم کښې زیات وي، نو په بندګانو کښې داسې څوک نه موندلی کېږي چې په هر یوه بنده باندې د هر حیثه لوړ او د پاسه وي، نو د دوی علوم محدود دي او پخپله په همدوی کښې تاوېږي او راتاوېږي.

د دې دپاره چې ذکر شوی جواب په زړه کښې ځای ونیسي لاندې وضاحتونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې یوه ورځې موسی ﷺ په بني اسرائیلو کښې (دعوتي) خطابه ورکوله، نو چا ترې پوښتنه وکړه چې په خلکو کښې څوک ښه عالم دی؟

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۷۲، ج۲ ص۶۴۶

موسی ﷺ جواب ورکړ چې: زه. «فَعَتَبَ اللهُ عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ»[۱] یعنې نو الله ﷻ په ده باندې ملامتيه واچوله چې (د ښه عالم موجودیت یې) الله ﷻ ته محول نه کړ چې الله ﷻ پوهېږي چې په خلکو کښې به زما څخه څوک ښه عالم وي او که نه.

نو د دې دپاره چې موسی ﷺ ته خپله ملامتي ښه پوره څرګنده شي نو الله ﷻ اجازه ورکړه چې د الخضر ﷺ سره انډیوالي وکړي او څه ترې زده کړي.

کله چې د الخضر ﷺ سره ملاقې شو نو موسی ﷺ ترې وغوښتل چې څه ورزده کړي، نو هغه ورته وویلې چې: «يَا مُوسَى! إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَنِيهِ لَا تَعْلَمُهُ أَنْتَ، وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَكَ اللهُ لَا أَعْلَمُهُ»[۲] ای موسی! زه د الله ﷻ د علم څخه په داسې علم باندې یم چې ماته یې رانبودلی دی او ته پرې (زما په شان ښه) نه پوهېږې، او ته د الله ﷻ د علم څخه په داسې علم باندې یې چې الله ﷻ تاته درښودلی دی، زه پرې (ستا په شان ښه) نه پوهېږم.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې: «إِذَا كَانَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ دُنْيَاكُمْ فَشَأْنُكُمْ بِهِ وَإِذَا كَانَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ دِينِكُمْ فَإِلَيَّ»[۳] یعنې کله چې یو کار ستاسو د دنیا د کارونو څخه یو شی وي نو تاسو پوهېږئ او کار مو، او کله چې یو کار ستاسو د دین د کارونو څخه یو شی وي نو ماته مراجعه وکړئ (په هغه باندې تاسو ښه پوهېږئ او په دغه باندې زه ښه پوهېږم).

ج: یوه ورځې علي ﷺ یوه مسئله وکړه، نو یوه سړي مخاطب کړ چې خطا شوې، دغسې نه ده لکه چې ته یې وایې بلکې دغسې ده لکه چې زه یې وایم. نو هغه جواب ورکړ: «أَحْسَنْتَ وَأَخْطَأْتُ»[۴] ستا خبره ډېره ښه ده زه خطا شوم، او بیا یې د ایت شریف ذکره شوې ټکړه ولوستله چې: ﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾، یعنې د همدغې مسئلې په اعتبار سره ته زما څخه پوره ته یې.

دوه عجیبې خبرې

۱۲ـ یوه عجیبه خبره دا ده چې د یوسف ﷺ ورونو د ده سره ډېره اوږده کینه ساتلې وه او د هغې رخې اثار لا د منځه نه وو تللي د کومې په سبب چې دوی په کوهي کښې اچولی وه. د همدې کبله کله چې د بنیامین په څټه کښې زرین جام مونده شو نو دوی ټولو په یوه خوله د خپلو ځانونو په تزکیه باندې شروع وکړه او په بنیامین باندې لا څه چې په یوسف ﷺ باندې یې هم ملامته ورواچوله چې: ﴿ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِن قَبْلُ ﴾ یعنې بنیامین به ولې غلا نه کوي چې د ده ورور (یوسف ﷺ) لا پخوا غلا کړې وه، هغه قدم پورته کړی دی او بنیامین پرې پښه ایښې ده، دوی زمونږ ناسکه ورونه دي، دغه مرض په دوی کښې د مور د پلوه وده کړې ده.

[۱] صحیح البخاري ج۱ ص۴۸۲
[۲] صحیح البخاري ج۲ ص۶۸۸
[۳] مسند احمد حنبل ج۹ ص۴۲۹
[۴] الدر المنثور ج۴ ص۵۶۲

که د دوی په زړونو کښې د پخوانۍ کینې اثار پاتې نه وی نو په کار وه چې دوی په لاندې نکاتو پورې تماس نیولی وی:

الف: د هرڅه څخه وړاندې په کار وه چې دوی د بنیامین څخه پوښتنه کړې وی چې: ایا دغه زرین جام تا غلا کړی دی او که تاته د بل چا د پلوه په دستورې توګه په څټه کښې ایښودلی شوی دی؟

د تحقیق څخه پرته په بنیامین باندې د غله نوم ایښودل بې انصافي وه.

ب: دوی باید د هغه څخه دفاع کړې وی چې په څټه کښې د زرین جام راوتل خو د غلا سره مرادف نه دې، که نه نو باید مونږ ټول غله وګڼل شو چې په تېره جویه کښې مونږ هر یوه خپل ورکړی شوی قیمت په خپله څټه کښې موندلی وه، نو په کار دې چې یا پرې شاهدان تېر کړی شي او یا سوګند ورکړی شي ترڅو څرګنده شي چې دا غل دی او که نه؟

ج: دوی د دفاع په عوض په هغه باندې شاهدي ورکړه چې غلا کول د بنیامین د شان څخه څه لرې نه دي.

د: بلکې د استدلال دپاره یې د ده ورور (یوسف ﷺ) په غلا باندې متهم کړ او ـ د دوی په خیال ـ په مړي باندې یې د غله نوم کېښود. د پخوانۍ کینې څرګندونه یې وکړه، حال دا چې پخواني پاخه غله خو دوی پخپله وه چې یوسف ﷺ یې د پلار څخه غلا کړ او بیا یې ورته دروغ جوړ کړ چې هغه خو لیوه وخوړ.

بله عجیبه خبره دا ده چې مفسرینو کرامو تقریبًا اوه صورتونه لیکلي دي او یوسف ﷺ ته یې پکښې غلا نسبته کړې ده چې په ماشومتوب کښې یې مرتکب شوی وه[1].

که څوک یې د لوستلو شوق لري همغته دې مراجعه وکړي، مونږ ته یې دومره ارزښت ونه درلود چې دلته یې رانقل کړو او کتاب پرې اوږد کړو. دا ټول صورتونه یې د دې دپاره لیکلي دي چې هغوی (د یوسف ﷺ ورونه) دروغژن نه شي، که په یوسف ﷺ باندې د غلا بهتان ور وتپل شي هم باک یې نشته، هغوی خو کله هم دروغ نه وه ویلي.

زمونږ په فکر دا د هغوی تازه دروغ وه چې په یوسف ﷺ باندې یې غلا وروتپله او خپله پخوانۍ کینه یې یو خل بیا تازه کړه. له همدې کبله یوسف ﷺ د ذکر شوي بهتان په مقابل کښې وویلې چې: ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾ یعنې تاسو بد خلک یاست چې هم مو غلا کړې ده او هم د دروغو مرتکب شوي یاست، او په هغو بیاناتو باندې الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي چې تاسو یې زمونږ په هکله ورکوئ، چې په دروغو سره را باندې بهتان لګوئ.

سوال جواب

۱۲ـ که څوک وایي چې: د ﴿ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ﴾ په دواړو جملو کښې د "ها" ضمیرونه څه شي ته راجع دي؟، یا په بل عبارت: هغه څه شی وه چې یوسف ﷺ په خپل زړه

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۹۸، روح المعاني ج۱۳ ص۳۲

کښې پټ وساته او خپلو ورونو ته يې څرګند نه کړ؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو د ذکرو شوو ضميرونو په مرجع کښې متعدد احتمالات ذکر کړي دي لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: هغو اثراتو ته راجع دي کوم چې د وړاندینۍ جملې ﴿ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ﴾ څخه يوسف عليه السلام ته وريښس شوه[١]. يعنې د دغه اتهام په اثر يې غُصه په زړه کښې پټه کړه او ويې زغمله.

ب: دواړه ضميرونه د دوی د خبرې د رد حجت ته راجع دي[٢]. يعنې هغه حجت يې څرګند نه کړ کوم چې د هغوی اتهام وربانديې رد کېده، چې مونږ غله نه یاستو بلکې تاسو غله یاست.

ج: دواړه ضميرونه راتلونکې جملو ته راجع دي چې: ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾[٣] يا په بل عبارت: دواړه ضميرونه مبهم دي چې په راتلونکي بيان بانديې تفسير شوي دي، يعنې يوسف عليه السلام په خپل زړه کښې دغه دواړه جملې وساتلې.

د: مونږ ته غوره ښکاري چې ذکر شوي دواړه ضميرونه به الله ﷻ مونږ ته په دغې يوه جمله: ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ﴾ بانديې تفسير کړي وي او د ﴿ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾ جمله به د ضميرونو په تفسير کښې شامله نه وي. يعنې يوسف عليه السلام هغوی ته په زړه کښې وويلې چې: تاسو بد خلک ياست، او په څرګنده يې مخاطب کړه چې: په هغو بياناتو بانديې الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي چې تاسو يې زمونږ په هکله وړانديې کوئ.

﴿ قَالُوا يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾ ﴾

[۷۸] د يوسف عليه السلام ورونو وويلې چې: ای معززه مشره! يقينًا ده (بنيامين) لره يو پلار دی چې ډېر بوډا (او) د فضائلو خاوند دی (چې رحم پرې په کار دی) نو ته د هغه په ځای کښې زمونږ يو کس (د غلام په حيث) ونيسه (او هغه راپرېږده)، يقينًا مونږ تا ګورو (په تا بانديې يقين لرو) چې ته د نيکوکارانو څخه يې.

[۷۹] يوسف عليه السلام (په جواب کښې) وويلې چې: (مونږ پنا غواړو) په الله ﷻ بانديې پنا، چې مونږ (څوک) ونيسو مګر هغه څوک چې مونږ ورسره خپله متاع (زرين جام) موندلې دی، يقينًا مونږ به په دغه وخت کښې (چې بل څوک ونيسو) ظلم کوونکي (تېری کوونکي) ياستو.

---

[١] روح المعاني ج١٣ ص٣٢
[٢] البحر المحيط ج٦ ص٣٠٨
[٣] تفسير الطبري ج١٣ ص٣٠

د مطلب خلاصه

یعني کله چي د یوسف ﷺ ورونو د بنیامین غلا تصدیق کړه او د سابقه اقرار په بنیاد یې قبوله کړه چي په نوموړي باندې حق دی چي د یو کاله پوري په مصر کښې د غلام په حیث پاتې شي، نو د (یوسف ﷺ) سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

١ـ هغوی وړاندېز وکړ چي ای معززه او محترمه مشره! مونږ ستا په حضور کښې دا عاجزانه عریضه وړاندې کوو چي:

الف: نوموړی تازه غلام شوی نفر (بنیامین) په کنعان کښې یو پلار لري چي ډېر بوډا دی او ډېر عمر پرې تېر شوی دی، د هرچا پرې زړه سوزي، که بالفرض ته یې وګورې هم زړه به دې پرې درد وکړي، او هم هغه د ډېرو فضائلو او علومو خاوند دی.

ب: یو زوی یې پخوا ورک شوی هم دی چي یوسف نومېده، په هغه باندې ډېر غمژن دی، چي په بنیامین باندې به یې لږ څه غم غلطاوه او د خانه به یې نه جدا کاوه، مګر مونږ ترې ستاسو د غوښتني له کبله په ډېرو زاریو باندې دلته راوستلی دی.

ج: که بالفرض نوموړی دلته د یو کال دپاره پاتې شي نو په هغه باندې به د غم دپاسه غم وګرځي.

د: نو زمونږ هیله دا ده چي د نوموړي په عوض زمونږ لسو کسانو څخه یو نفر د غلام په حیث د یو کاله پوري د خانه سره ونیسي، په مونږ کښې چي په هر یوه باندې تا ګوته کېښوده زمونږ د پلوه به پکښې رد واقع نه شي.

هـ: ای معززه! ته د نیکانو څخه یې، د ټولو خلکو سره عموماً او زمونږ سره دې خصوصاً ډېرې نېکۍ کړې دي، نو هیله ده چي دغه نېکي هم راسره وکړې، دا به ستاسو د پلوه ډېر لوی احسان وي.

٢ـ یوسف ﷺ د هغوی غوښتنه په ډېره کلکه لهجه باندې جوابه کړه چي: مونږ په الله ﷻ باندې د دې څخه پنا غواړو چي د هغه نفر څخه په غیر بل څوک د غلام په حیث ونیسو د کوم په سامان (خورجینه) کښې چي مونږ خپل زرین جام موندلی دی. که بالفرض مونږ دا کار وکړو نو په دغه وخت کښې به مونږ هرومرو ظالمان او بې انصافه خلک یاستو.

توضیحات

١ـ د "شَیخ" کلمه کله د ډېر عمره سړي دپاره استعمالېږي او کله د هغه چا لقب جوړېږي چې علم او فضائل یې زیات وي[١]. همدارنګه د "کَبیر" کلمه هم د عمر په لویوالي او هم د رتبې او درجې په لوړوالي کښې استعمالېږي[٢].

په دې مقام کښې چې د یعقوب ﷺ دپاره دواړه کلمې استعمالې شوې دي نو داسې معلومېږي

(١) مفردات الراغب ص٢٧٩
(٢) مفردات الراغب ص٤٣٧

چې د یوې کلمې څخه به یې د عمر ډېروالی مطلب وي او د بلې کلمې څخه به یې د فضائلو لوړوالی مراد وي. نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: ای محترمه! د بنیامین په هکله مونږ تاته د دې کېله سوال کوو چې پلار یې له یوې خوا بوډا دی او له بلې خوا د لوړې رتبې څښتن دی، نو د هغه د خاطره نوموړی را خوشې کړه او زمونږ څخه کوم یو د هغه په عوض کښې ونیسه.

۲ـ د ﴿ فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ ﴾ جمله لاندې دوه معناوې درلودلی شي[۱]:

الف: زمونږ یو نفر د بنیامین په عوض د غلام په حیث ونیسه چې د یو کاله پورې ستا غلامي وکړي.

ب: زمونږ څخه یو کس د ګروئ په توګه له خانه سره ایسار کړه ترڅو بنیامین یو خل پلار ته ورشي او د غلا قیصه ورته په خپله خوله بیانه کړي، ګومان نه کوو چې زمونږ په خوله به هغه باور وکړي، د هغه په نزد مونږ اعتبار خوړلی دی.

مګر مونږ ته لومړنی معنی په زړه پورې ښکاري چې د ﴿ مَعَاذَ ٱللَّهِ ﴾، ﴿ لَّظَٰلِمُونَ ﴾ د کلماتو سره ښه مناسبت او مطابقت لري.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې یوسف ﷺ خپلو وروڼو ته د ﴿ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ ﴾ په کلماتو باندې جواب ورکړ او د "إِلَّا مَنْ سَرَقَ مَتَاعَنَا" کلمات یې استعمال نه کړه. یعنې یوسف ﷺ په جواب کښې ولې داسې ونه ویلې چې: مونږ هغه څوک نیسو چې زمونږ زرین جام یې غلا کړی دی. بلکې داسې یې وویلې چې مونږ هغه څوک نیسو چې مونږ د هغه په خورجینه کښې خپل زرین جام موندلی دی؟

مونږ وایو: دا د دې دپاره چې په بنیامین باندې په خپله خوله د غلا اطلاق ونه کړي لکه څنګه چې ېې وروڼو د غلا اطلاق کاوه چې: ﴿ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ ﴾ [یوسف: ۸۱] ای زمونږ پلاره یقینًا ستا زوی غلا کړې وه.

﴿ فَلَمَّا ٱسْتَيْـَٔسُوا۟ مِنْهُ خَلَصُوا۟ نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِى يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ ٱلْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِىٓ أَبِىٓ أَوْ يَحْكُمَ ٱللَّهُ لِى ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ٱرْجِعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيكُمْ فَقُولُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَٰفِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ ٱلَّتِى كُنَّا فِيهَا وَٱلْعِيرَ ٱلَّتِىٓ أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾

[۱] البحر المحیط ج ۶ ص ۳۰۹

[۸۰] نوکله چې دوی د یوسف ﷺ څخه نااميده شوه (چې بنيامين به راخوشې کړي) نو (د خلکو څخه) په داسې حال کښې جدا شوه چې مشوره کوونکي وه.

(نو په علم یا عمر سره) د دوی مشر (نورو ته) وویلې چې ایا تاسو نه پوهېږئ چې یقینًا ستاسو پلار په تاسو باندې داسې عهد اخستی وه چې د الله ﷻ د پلوه کلک شوی وه (د ده ﷻ په نامه پرې سوګند یاد شوی وه، خو تاسو په خپل عهد باندې وفا ونه کړی شوه)، او د دې عهد څخه وړاندې (یې ستاسو څخه) هغه عهد (اخستی وه) په کوم کښې چې تاسو د یوسف ﷺ په هکله قصور کړی وه (او وفا مو پرې نه وه کړې)؛ نو (زما فیصله دا ده چې) هیڅکله به د دې ځمکې (مصر) څخه لاړ نه شم (حرکت ونه کړم) ترڅو چې ماته خپل پلار اجازه وکړي او یا زما دپاره الله ﷻ حکم وکړي (او بنیامین راخوشې شي)، او همدی ﷻ د حکم کوونکو بهتر حکم کوونکی دی.

[۸۱] (ای ورونو) تاسو بېرته خپل پلار ته ور وګرځئ نو (ورته) وواياست چې: یقینًا ستا زوی (بنیامین) غلا کړې وه، او مونږ شاهدي نه وایو مګر په هغه شي باندې چې زمونږ پرې علم وي، او مونږ خو غیبو لره حفاظت کوونکي نه یاستو (مونږ څه خبر وو چې هغه به غلا کوي که نه نو د هغه حفاظت عهد به مو نه وی درکړی).

[۸۲] (ای پلاره! د چا په ذریعه) د هغه کلي څخه پوښتنه وکړه په کوم کښې چې مونږ وو (او ذکره شوې واقعه پېښه شوې) او هم د هغه کاروان څخه پوښتنه وکړه په کوم کښې چې مونږ دلته (کنعان ته) مخ کړی وه (چې راشو)، او (ای پلاره!) یقینًا مونږ رښتیا ویونکي یاستو (او دروغ نه وایو).

د مطلب خلاصه

يعني کله چې د یوسف ﷺ ورونه په قطعي توګه جواب شوه او یقین یې راغی چې په هیڅ صورت باندې بنیامین د کنعان په لور نه شو خوځولی:

۱ـ نو دوی د خلکو څخه جدا شوه او شوری ته کېناسته، چې هر چا په خپل نوبت سره خپل خپل نظر څرګند کړ. مګر کوم ورور چې د دوی تولو څخه په عمر کښې مشر وه او یا په عقل باندې بوخ وه او بالآخره د نورو په شان سخت دریځه نه وه، په لاندې ټکو کښې یې خپل نظر څرګند کړ چې:

الف: ای ورونو! ایا تاسو نه پوهېږئ چې محترم پلار ستاسو څخه کلک عهد اخستی وه او د الله ﷻ په نامه باندې یې سوګند درکړی وه چې بنیامین به پرې بېرته سپارئ؟

ب: ایا تاسو نه پوهېږئ چې تاسو د خپل پلار سره د یوسف ﷺ په هکله خپل عهد مات کړی وه؟ ایا اوس بیا غواړئ چې د بنیامین په هکله هم ورسره خپل عهد مات کړئ؟

ج: که څه هم د بنیامین په باره کښې په تاسو باندې څه ملامته نشته خو ایا تاسو نه پوهېږئ چې د ده په اړه به ستاسو رښتیانی وینا هم پلار ته دروغ وبرېښي؟ ایا تاسو غواړئ چې د پلار په زخمي زړه باندې بیا مالګې ودوړوئ او پخوانی غم ورته بیا تازه کړئ؟

د. زما نظر دا دی چې نور تول کنعان ته ستانه شو او یو نفر دلته د بنیامین سره پرېږدو، ترڅو پلار ته څرګنده شي چې د بنیامین په هکله مونږ څه قصور نه دی کړی، که نه نو یو نفر به هم ورسره (په اصطلاح) غلامي نه وی قبوله کړي.

هـ. بلکې زما نظر دا دی چې ذکر شوی یو نفر به همدا زه یم، نو هیڅکله به زه د دغې ځمکې (مصر) څخه لاړ نه شم ترڅو چې:

اول: یا پلار اجازه راکړي چې د مصر خاوره پرېږده او کنعان ته راشه.

دوهم: یا الله ﷻ زما دپاره یوه بله فیصله وکړي، چې یا پاچا مهربان وګرځوي او بنیامین راته راخوشې کړي، او یا د هغه د خلاصون یو بل حکم وکړي، یقیناً چې الله ﷻ د هر ښه حکم کوونکی او فیصله کوونکی دی.

دریم: او بالآخره یا په همدغې مصري خاوره کښې مړ شم او ژوند مې ختم شي.

۲ـ څرنګه چې د نوموړي مشر وررور تقریر ډېر موثر او ډېر جالب وه نو ټول د خپلو نظرونو څخه تېر شو او د همده نظر تصویب شو.

بیا نوموړي خپل ورونه مخاطب کړه چې: پلار ته بېرته ستانه شئ او داسې عرضونه ورته وړاندې کړئ:

الف: ای پلاره! د بنیامین قیصه په دغه ډول پیل او په دغه ډول ختمه شوه، د ده په باره کښې مونږ بالکل ملامت نه یاستو، نوموړي پخپله غلا کړې وه او زرین جام یې زمونږ په وړاندې د خورجین څخه راڅرګند شو.

ب: مونږ په همغه شي باندې شهادت ورکوو په کوم باندې چې زمونږ علم وي. یا په بل عبارت: مونږ بالکل ناخبره وو چې نوموړي په خپله څټه (خورجین) کښې زرین جام غلی کړی دی، ترڅو چې مونږ په سترګو باندې ولید چې د پلټنې په وخت کښې څرګند شو.

ج: مونږ په غیبو باندې علم نه درلود چې بنیامین غلا کړې ده، د همدې کبله مونږ په جرئت سره ومنله چې د غلا د ثبوت په صورت کښې به په غله باندې ستا د شریعت حکم تطبیق کړو او د یو کال دپاره به یې د پاچا دپاره غلام ګرځوو. که بالفرض مونږ پوه وی چې بنیامین غلا کړې ده نو ستا د شریعت حکم به مو نه په ډاګه کولی او موضوع به مو د مصري حکومت قوانینوته پرېښې وی.

د: ای پلاره! که بالفرض زمونږ په خبره باندې ستا باور نه وي او تاته دروغ برېښي، نو څوک ولېږه ترڅو په همغې قریه کښې د حقیقت پوښتنه وکړي په کومه کښې چې ذکره شوې موضوع پېښه شوې وه. همدارنګه هغه کنعاني جوپه والا خپل خان ته را وغواړه کوم چې زمونږ سره ملګری وه (پېښه یې په خپلو سترګو باندې لیدلې ده) او پوښتنه ترې وکړه چې موضوع څنګه ده؟

هـ: بالآخره پلار ته په کلکه باندې ووایاست چې زمونږ په ذکر شوی تقریر کښې دروغ نشته او حقیقت همغه دی کوم چې مونږ تاته څرګند کړ.

توضيحات

۱ـ د ﴿ خَلَصُواْ نَجِيًّا ﴾ په جمله کښې د ﴿ نَجِيًّا ﴾ کلمه په اصل کښې "نجيو" ـلکه "خبيب"ـ وه، بيا "و" په "ى" بدل شو او په اصلي "ى" کښې ادغام شو نو "نجي" تري جوړ شو چې مفرد او هم جمعه پکښې يو برابر دي[۱].

ذکر شوې کلمه د مناجي (مناجات کوونکي) معنى ورکوي[۲]. نو د معنى حاصل بې داسې راوخي چې کله د يوسف عليه السلام ورونه د پاچا څخه د بنيامين د خوشې کولو په هکله نااميده شوه چې د ﴿ مَعَاذَ ٱللَّهِ ﴾ په کلمه باندې يې جواب ورکړ نو د نورو خلکو څخه جدا شوه، ترڅو په خپلو منځو کښې سره په خاصه توګه مناجات (مشوره) وکړي. شايد چې په دغې مشورې کښې به ورسره بنيامين اشتراک نه درلود.

د عربيت يو تحليل

۲ـ د ﴿ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِى يُوسُفَ ﴾ د جملې په اعراب کښې علماوو کرامو متعدد تحليلونه کړي دي[۳] مګر کوم تحليل چې مونږ ته په زړه پورې برېښي هغه په لاندې ټکو کښې خلاصه کوو:

الف: د ﴿ مِن قَبْلُ ﴾ کلمات په ﴿ فَرَّطتُمْ ﴾ پورې تعلق نيسي.

ب: د "ما" کلمه موصوله ده او د عهد څخه عبارت ده.

ج: د "و" توری د عطف دپاره دی چې موصول يې د ﴿ مَّوْثِقًا ﴾ په هغې کلمې باندې عطف کړی دی کومه چې د ﴿ أَلَمْ تَعْلَمُوٓاْ أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ په جمله کښې واقع ده.

نو د معنى حاصل به يې داسې راوخېژي چې:

ايا تاسو نه پوهېږئ چې ستاسو څخه خپل پلار د بنيامين په هکله په سوګند سره کلکه وعده اخستې وه، چې روغ رمټ به يې ورباندې بېرته سپارئ، خو تاسو پکښې پرته له قصوره ناکام شوئ، او ستاسو څخه يې لا پخوا هم هغه وعده اخستې وه په کومه کښې چې تاسو قصور کړی وه، او د يوسف عليه السلام پورې يې ارتباط درلود. نو تاسو جواب راکړئ چې: ايا پلار به د بنيامين په هکله ستاسو په خبره اعتماد وکړي؟ ايا تاسو به دروغژنان ونه ګڼي؟ ايا تاسو به په هغه کلماتو باندې مخاطب نه کړي په کومو باندې يې چې د يوسف عليه السلام په ارتباط مخاطب کړي وئ چې: ﴿ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ﴾ يعنې دا خبره دروغ ده او تاسو ته فقط خپلو زړونو ښائسته کړې ده او څه حقيقت نه لري؟.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۹ ص۲۶۲

(۲) مفردات الراغب ص۵۰۵

(۳) البحر المحيط ج۳ ص۳۱۱؛ روح المعاني ج۱۳ ص۳۵؛ تفسير الكشاف ج۲ ص۴۹۴

د "للغيب" د كلمې تفسيرونه

۳ـ په دې مقام كښې مفسرينو كرامو د ﴿ وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَـٰفِظِينَ ﴾ د جملې دپاره ډېر تفسيرونه كړي دي[۱] لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: غيب د باطن څخه عبارت دى. يعنې په ظاهر كښې د بنيامين د څټې څخه ورك شوى زرين جام راووت چې مونږ په سترګو باندې وليد، اما په باطن كښې مونږ معلومات نه لرو.

ب: دلته د غيب كلمه د راتلونكي وخت معنى وركوي. يعنې اى پلاره! مونږ تاته كلكه وعده دركړه چې بنيامين به درباندې روغ رمټ سپارو، مګر مونږ څه خبر وو چې هغه به د غلا مرتكب كېږي. د ده د كار ذمواري خو مونږ نه وه قبوله كړې.

ج: غيب د غلا څخه كنايه دى. يعنى مونږ د بنيامين په غلا باندې خبر نه وو خكه مو مصري حكومت ته د خپل شريعت حكم ورڅرګند كړ چې په نتيجه كښې د غلامۍ لاندې واقع شو، كه بالفرض مونږ د ده په غلا باندې خبر وى نو مونږ به سكوت غوره كړى وى او په خولو به مو لاس ايښى وى.

زمونږ په فكر كه د غيب څخه ما يطلق عليه الغيب واخستل شي او ټولو معناوو ته شامل شي هم څه مانع پكښې نشته.

الْقَرْيَة يعنې څه؟

۴ـ په ﴿ وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ ﴾ كښې د ﴿ ٱلْقَرْيَةَ ﴾ كلمه لاندې دوه احتماله لري:

الف ﴿ ٱلْقَرْيَةَ ﴾ پخپله د مصر څخه عبارت ده[۲]. يعنې اى پلاره! څوک ولېږه او پخپله د مصريانو څخه پوښتنه وكړه.

ب: دلته ترې د مصر د قريو (كلو څخه هغه قريه (كلى) مطلب دى په كوم كښې چې دوى د پوليسو د پلوه محاصره شوه او د تفتيش دپاره بېرته ستانه كړى شوه[۳].

مونږ ته همدغه دوهم تفسير غوره برېښي او ذهن ته په تبادر سره راځي، والله ﷻ اعلم

﴿ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِيَنِى بِهِمْ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ۝ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَـٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ۝ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ تَفْتَؤُا۟ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۲۰۱، احكام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۷۶

(۲) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۴۶

(۳) تفسير ابي السعود ج۴ ص۳۰۱

مِنَ ٱلۡهَٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ لَا يَاْيۡـَٔسُ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾

[۸۳] یعقوب ﷺ وویلې چې: (دغسې نه ده لکه چې تاسو څرګنده کړه) بلکې تاسو ته خپلو خانونو (دا) کار ښائسته کړی دی (چې په دروغین اعتذار باندې به برائت حاصل کړئ)، نو جمیل (نېک) صبر (ډېر ښه دی چې زه بې غوره کړم)، الله ﷻ ته امید دی چې دوی (درېواړه زامن) ټول راته راولي، یقیناً الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۸۴] او د دوی (خپلو زامنو) څخه یې مخ واړاوه او ویې ویلې چې: ای زما غمه په یوسف باندې! (راشه همدا دې وخت دی). او له ډېره غمه (ژړا) یې سترګې سپینې شوې نو (د خپل غم او غُصې) زغموونکی وه (ترې ډک یک وه).

[۸۵] دوی (زامنو ورته) وویلې چې: په الله ﷻ باندې دې زمونږ سوګند وي چې ته همېشه یې چې یوسف یادوې آن تر دې چې ته سخت مریض شې او یا ته د هلاکېدونکو څخه وګرځې.

[۸۶] یعقوب ﷺ وویلې چې: یقیناً زه خپله پرېشان حالي او خپل غم (صرف) الله ﷻ ته څرګندوم (د ده ﷻ په حضور کښې عرض کوم)، او زه د الله ﷻ د پلوه په هغه شي باندې پوهېږم چې تاسو (پرې) نه پوهېږئ (هغه دا چې یوسف ﷺ ژوندی دی).

[۸۷] ای زما زامنو! تاسو (بېرته مصر ته) لاړ شئ نو (هلته) د یوسف او د ده د ورور (بنیامین) پلټنه وکړئ او د الله ﷻ د رحمت څخه نا امیده کېږئ مه، یقیناً شان دا دی چې د الله ﷻ د رحمت څخه نه نا امیده کېږي مګر کافر قوم.

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې مشوره ختمه شوه نو د یوسف ﷺ نهه تنه ورونه د کنعان په لور روان شوه او هلته یې د شورئ تصویب شوي مواد د خپل پلار (یعقوب ﷺ) په حضور کښې تکی په تکی وړاندې کړه نو:

۱ـ هغه ﷺ د هرڅه څخه وړاندې د خپلو زامنو خبره دروغ وګڼله او ویې ویلې چې:

الف: تاسو ته خپلو خانونو دا خبره ښائسته کړې ده چې په دغه دروغین کلام باندې به خپل خانونه د ملامتی څخه خلاص کړئ، زما په نزد تاسو د خپل عهد ماتوونکي ګڼل کېږئ.

ب: زما دپاره دا بهتره ده چې د بنیامین په هکله هم داسې نېک صبر وکړم لکه څنګه مې چې د یوسف ﷺ په باره کښې د نېک صبر څخه کار اخستی وه.

ج: خو د دې سره سره الله ﷻ ته امېدلرم چې ماته خپل درېواړه زامن ټول راولي او زما سترګې پرې روښانه کړي.

د يقيناً الله ﷻ پوهېږي، زما حالات هم ورته معلوم دي او زما د دربواړو غائبو زامنو حالات يې هم په كامل علم كښې شامل دي. او په دې باندې علاوه الله ﷻ د حكمت څښتن هم دی چې د څه حكمت په بنياد به يې د هغوی سره زما ملاقات ټال كړی وي.

۲_ يعقوب ؑ ذكر شوی تقرير وكړ او بيا يې د خپلو زامنو څخه خپل مخ واړاوه او د يوسف ؑ هغه غم ته متوجه شو كوم چې د بنيامين په غياب باندې بو خل بيا تازه شو. نو په ډېر افسوس سره يې د مباركې خولې څخه دا كلمه ووتله چې: ﴿يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ﴾ ای په يوسف باندې زما غمه! ته خو بيا تازه شوې، راشه همدا دې وخت دی. په دې وينا باندې علاوه، مباركې سترګې يې د ډېره غمه سپينې واووښتې او دا ځكه چې هم په خپلو زامنو باندې د غُصې څخه ډك وه او هم يې په زړه كښې پخوانی غم بيا تازه شو مګر ټول يې د خپله خانه سره وساتل، نه يې غُصه څرګنده كړه او نه يې د ﴿يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ﴾ څخه اضافه د غم څرګندونه وكړه.

۳_ خو كله چې د يعقوب ؑ نهه زامنو د ده حالت وليد او د ﴿يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ﴾ كلمات يې واورېده نو خپل پلار يې مخاطب كړ چې:

ای پلاره! عجيبه ده چې ته په دوامداره توګه د يوسف ؑ يادونه كوې او د ده غم ستا څخه بالكل هېرېږي نه. ای پلاره! د دغه اوږده غم آخرني نتيجه به دا شي چې يا به مريض شې او يا به د غمه وفات شې، نو هيله ده چې د نوموړي غم زياتي هېر كړه او غته ډېره پرې واړوه.

۴_ يعقوب ؑ يو خل بيا خپلو زامنو ته مخ ور واړاوه او ورته يې وويلې چې:

الف: ای زامنو! زه د خپل پرېشان حالت او د خپل غم شكايت هيچا ته نه كوم چې په جميل صبر كښې مې څه نقصان واقع شي، زما ټول شكايت (د غم څرګندونه) صرف هغه الله ﷻ ته ده چې د ذكر شوي غم سره يې زه مخامخ كړی يم، نو ما د خپله غمه سره پرهېزدې او نصيحت راته مه كوئ.

ب: ای زما زامنو! زه په هغه شي باندې د الله ﷻ د پلوه پوهېږم په كوم باندې چې تاسو نه پوهېږئ. يا په بل عبارت: كه د يوسف ؑ په ژوند باندې زما علم نه وی نو ما به يې غم هېر كړی وی.

ج: نو ای زامنو! تاسو ته توصيه كوم چې: تاسو بېرته مصر ته ستانه شئ او هلته يوازې د بنيامين نه بلكې د يوسف ؑ د موندلو پلټنه او تالاش هم وكړئ، ترڅو د خپل مشر ورور په شمول د دربواړو ورونو حالات كشف كړئ. او تاسو د الله ﷻ د لوی رحمت څخه نااميدې مه كوئ او دا ځكه چې د الله ﷻ د لوی رحمت څخه كافر قوم نااميده كېږي او تاسو خو _الحمد لله والشكر_ مسلمانان ياست. نو هيله ده چې الله ﷻ به د دربواړو ورونو حالات درته څرګند كړي.

توضيحات

۱_ د يعقوب ؑ درې زامن (يوسف ؑ، بنيامين، او مشر زوی) په مصر كښې پاتې شوه او پاتې نهه تنه د كنعان په لور روان شوه او د خپل پلار په حضور مشرف شوه او هلته يې هغه ته د شوری تصويب شوي مواد هوبهو واورول

څرنگه چې په تصویب شوو مادو کښې دا خبره هم تصویبه شوې وه چې: ﴿ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبۡنَكَ سَرَقَ ﴾ ای پلاره! یقیناً ستا زوی (بنیامین) غلا کړې وه چې مونږ ته ترې لوی مصیبت جوړ شو او خپل خان بې په لوی لاس د غلامۍ په حلقه کښې ورکړ؛ نو یعقوب ﷺ هغوی د لاندې وجوهو د کبله د اتهام لاندې واقع کړه چې:

الف: د هرڅه څخه وړاندې تاسو څه پوه شوئ چې بنیامین غلا کړې وه چې تاسو وربانديې قطعي حکم وکړ، ایا د هغه په بار کښې د زرین جام راوتل د غلا معنی ورکوي؟ که بالفرض ستاسو په نزد يې د غلا معنی ورکوله نو په تېره جویه کښې تاسو ولې په خپلو خانونو باندې دغلو نوم کېښود، هلته خو ستاسو په بارونو کښې هم د مصري حکومت څه مالونه راوتلي وه.

ب: بیا مصري حکومت ته چا مشوره ورکړه چې د یو کاله پورې بې په بنیامین باندې د غلامۍ فیصله وکړه؟ ایا ستاسو څخه پرته بل څوک خبر وه چې مونږ غله ته دغه ډول سزا ورکوو؟

ج: دوی خو یوسف ﷺ ته د غلا د څرګندېدلو څخه وړاندې د یعقوب ﷺ د شریعت حکم بیان کړی وه، مګر احتمال شته هغه به اټکل کړی وي چې دا حکم به بې ورته د زرین جام د ظهور څخه وروسته واضحه کړی وي ترڅو بنیامین په لوی لاس د غلامۍ په جال کښې ګیر کړي.

د: هغوی خپل پلار ته د موضوع په واضحه کولو کښې داسې یوه خبره هم وانوروله چې د بنیامین څخه دفاع ترې معلومه سوې وی، نو یعقوب ﷺ ملامته نه وه چې هغوی بې د اتهام لاندې واقع کړه چې تاسو په دغه کار باندې راضي وئ.

هـ: بالآخره څه لرې نه ده چې یعقوب ﷺ ته څه شک ورلوېدلی وي چې ذکر شوی جام به همغوی د بنیامین په بار کښې د دسیسې په توګه ایښی وي او بیا به بې حکومت ته اطلاع ورکړې وي.

لنډه دا چې د یعقوب ﷺ په نزد خپل زامن خام شوي وه او هوښیاران وایي چې خامه غوښه پخېږي مګر خام سړی نه پخېږي.

أسف څه معنی؟

۲_ که څه هم د "أسف" د کلمې اطلاق هم په غضب (غصې) او هم په غم (حزن) باندې کېږي مګر په اصل کښې ذکره شوې کلمه هغه حالت ته وضعه شوې ده په کوم کښې چې غضب او حزن دواړه جمعه شوې وي[۱] چې په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده، ځکه چې یعقوب ﷺ د یو پلوه په خپلو زامنو باندې په غصه وه او د بله پلوه په یوسف ﷺ او بنیامین باندې خپه وه.

نو "الف" یکښې د متکلم د "ی" څخه بدل دی نو ﴿ يَٰٓأَسَفَىٰ ﴾ په اصل کښې "یاأسفي" وه[۲] یعنې ای زما غمه! راشه همدا دې وخت دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۳

(۲) تفسیر القاسمي ج ۹ ص ۲۶۶

یادونه

۳_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة: ۱۵۶] لاندې لیکلي دي چې د ﴿ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴾ کلمات خاص محمدي ﷺ امت ته الله ﷻ تلقین کړي دي چې د مصیبت په وخت کښې پرې د خپل غم ځرګندونه وکړي او اجرونه او ثوابونه حاصل کړي. که نه نو یعقوب ﷺ به د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په عوض په ذکرو شوو کلماتو باندې اواز پورته کړی وی.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې د یعقوب ﷺ دپاره خو د بنیامین غلام جوړېدل نوی غم وه، نو په کار وه چې د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په عوض باندې یې "يَاأَسَفَى عَلَى بُنْيَامِيْنَ" ویلي وی او یا یې اقلاً د بنیامین یادونه هم د یوسف ﷺ سره ضمیمه کړې وی؟

مونږ وایو چې: یعقوب ﷺ د هغې لړۍ بنیاد ته اشاره وکړه د کومې څخه چې په ده باندې غمونه پیل شوي وه، نو د یوسف ﷺ نوم اخستل په حقیقت کښې د بنیامین نامه ته هم اشاره وه چې د ذکر شوي لړۍ یوه کړۍ وه.

د سترګو سپینېدل یعني څه؟

۵_ د ﴿ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ٱبْيَضَّتْ ﴾ کلمه د "ابْيِضَاض" _لکه "احْمِرَار"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې مبالغه پکښې نغښتې ده او د تک سپین معنی ورکوي.

د ځینو مفسرینو کرامو د بیان څخه ځرګندېږي[1] چې ذکره شوې جمله د هغه ضمیر څخه حال واقع شوې ده کوم چې په ﴿ وَقَالَ ﴾ کښې مستتر دی، او د سترګو سپینوالی د روندوالي یا د نظر د کمزورۍ څخه عبارت دی، نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: یعقوب ﷺ د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په کلماتو باندې په داسې حال کښې تلفظ وکړ چې سترګې یې لا پخوا د غمه ړندې شوې او یا کمزورې شوې وې.

مګر مونږ ته داسې برېښي او په تبادر سره ذهن ته راځي (لکه چې ځینو علماوو کرامو پرې صراحت کړی دی)[2] چې ذکره شوې جمله به په وړاندېنۍ جملې ﴿ وَقَالَ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ عطفه وي، او د سترګو تک سپین جوړېدل به د ډېرې ژړا څخه کنایه وي. نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: د نهه زامنو د بیاناتو په اورېدلو سره یعقوب ﷺ په ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په کلماتو باندې اواز پورته کړ او د ډېرې ژړا څخه یې مبارکې سترګې تکې سپینې واووښتې.

نو په دې تقدیر به ایت شریف د یعقوب ﷺ د سترګو د روندوالي یا د نظر د کمبود د بیان څخه ساکت وي او یوازې په راتلونکي [۹۳] ایت کښې به ورته اشاره شوې وي او بس.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۴۰؛ البحر المحيط ج۶ ص۳۱۴

(۲) التفسير الكبير ج۱۸ ص۱۹۵؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۹۷

کظم څه معنی؟

۶_ د ﴿ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴾ په جمله کښې د ﴿ كَظِيمٌ ﴾ کلمه د "كَظَمَ" _لکه "ضَرَبَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د بندولو او زغملو معنی ورکوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حديث ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «التَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاوَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ»(۱) يعنې خوله وازې د شيطان له پلوه دي نو کله چې ستاسو يو کس خوله وازې کوي نو ترڅو پورې يې چې وسه کېږي بند دې کړي (که نه نو بيا دې په لاس باندې خپله خوله پټه کړئ).

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راخېژي چې: د سختې ژړا څخه د يعقوب ﷺ مبارکې سترګې تکې سپينې واووښتې او دا څکه چې ټول غم او غُصه يې په زړه کښې بنده کړه (وزغمله) او په خپلو زامنو باندې يې سره نه کړه.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې مفسرينو کرامو د ﴿ تَاللَّهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ ﴾ په جمله کښې د ﴿ تَفْتَؤُا ﴾ کلمه په "لَا تَزَالُ" سره ترجمه کړې ده(۲) يعنې هغوی خپل پلار (يعقوب ﷺ) مخاطب کړ چې په الله ﷻ باندې دې زمونږ سوګند وي چې ته د يوسف ﷺ يادونه نه پرېږدې ترڅو چې (د همدغه دوامداره يادښت د کبله) يا سخت مريض شې چې مرګ ته ورنژدې شې، او يا مړ شې.

نو پوښتنه دا ده چې: د څه حکمت په بنياد د ﴿ تَفْتَؤُا ﴾ په عوض "لا تَفْتَأُ" نازل نه کړی شو؟

مونږ وايو چې: قرآن کريم عربي قواعد د نظره نه دي غورزولي، او په قسم کښې عربي قاعده دا ده چې کله يې جواب مثبت واقع شي نو هلته به ضرور د تاکيد "لَ" او يا د تاکيد ثقيله يا خفيفه "نَ" ورپورې اتصال مومي. لکه "وَاللهِ لأفْعَلَنَّ كَذَا" قسم دی چې زه به هرومرو ضرور دا کار وکړم.

نو کله چې د کوم قسم جواب مثبت وي او د دې سره‌سره د ذکرو شوو دواړو تاکيدونو څخه خالي وي نو ضرور به هلته د نفي توری مقدر وي، لکه چې په دې مقام کښې د ﴿ تَفْتَؤُا ﴾ جمله مثبته ده او د قسم دپاره جواب واقع شوې ده حال دا چې ذکر شوي دواړه تاکيدات پکښې موجوديت نه لري. نو معلومه شوه چې دلته د نفي توری "لا" د قرائنو په داد باندې د تلفظ څخه لوېدلی دی او په تقدير کښې شته دی، نو څکه په منفي جمله "لا تَزَالُ" باندې ترجمه شوې ده.

د "شکاية" او "بث" معناوې

۸_ د ﴿ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ أَشْكُوا ﴾ کلمه د "شکاية" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "اظهار البث" معنی ورکوي(۳). نو څرنګه چې په دې مقام کښې د "بث" کلمه پخپله ذکره

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۴۱۳
(۲) تفسير ابي السعود ج۴ ص۳۰۲؛ زاد المسير ج۴ ص۲۰۴
(۳) مفردات الراغب ص۲۷۳

د «نو دلته به یې معنی فقط اظهار (څرګندونه) وي.

او د «بث» کلمه اصلاً د تفریق او تیت پرک کېدلو دپاره وضعه شوې ده[۱] مګر په ایت شریف کښې ترې هغه شدید غم مطلب دی په کوم باندې چې غمژن صبر نه شي کولی او بل چا ته یې څرګندونه وکړي[۲]، چې مونږ ترې په پرېشان حالۍ سره تعبیر کوو، نو د معنی حاصل به یې داسې را وځېږي چې: یقیناً زه د خپل پرېشان حال او د خپل خپګان څرګندونه بل چاته نه کوم بلکې فقط الله ﷻ ته یې څرګندوم او بس، ترڅو راته د نجات لاره پیدا کړي.

یو عجیب سکوت

۹ـ کله چې یعقوب ﷺ خپلو زامنو ته توصیه وکړه چې ولاړ شئ او د یوسف ﷺ پلټنه وکړئ نو هغوی په عجیبه توګه سکوت وکړ او پلار یې مخاطب نه کړ چې: ای پلاره! یوسف ﷺ خو لېوه خوړلی دی هغه خو بېرته نه راژوندی کېږي؟. ته به وایې چې هغوی په غیر مستقیمه توګه ویلي وي چې مونږ دروغ جوړ کړي وه.

یادونه

۱۰ـ مونږ ـلله الحمدـ د [الأعراف:۹۷] ایت لاندې پوره تحقیق لیکلی دی چې د الله ﷻ د رحمت څخه نا امیدي کفر دی او که کبیره ګناه؟ نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي ۖ قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ۖ إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾﴾

[۸۸] نو هرکله چې دوی په یوسف ﷺ باندې ورننوتل (ورغله) نو ویې ویلې چې: ای معززه! مونږ ته او زمونږ ټبر ته سختي رسېدلې ده او مونږ د هر لږ تجارتي مالونه راوړي دي (چې پوره بارونه

[۱] تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۵۱
[۲] تفسیر القاسمي ج۴ ص۲۰۵

پرې نه شو ترلاسه کولی) نو مونږ ته پیمانې (غلې دانې) پوره کړه (د عوض کمبود په نظر کښې مه نیسه) او په مونږ باندې خیرات وکړه، یقیناً الله ﷻ خیرات کوونکو ته جزا (عوض) ورکوي.

[۸۹] یوسف ؑ وویلې چې: ایا تاسو په هغه شي باندې علم لرئ (په یاد کښې مو پاتې دي) کوم چې تاسو د یوسف او د ده د ورور (بنیامین) سره کړي وه (البته) کله چې تاسو ناپوهان وئ؟.

[۹۰] هغوی (ټولو په یوه خوله) وویلې چې: ایا یقیناً ته همدا ته ضرور یوسف ؑ یې (چې هغه قیصه درته معلومه ده).

یوسف ؑ وویلې چې: (هو) زه یوسف یم او دغه (بنیامین) مې ورور دی (بل یوسف نه یم بلکې د یعقوب ؑ زوی یوسف یم)، بې شکه الله ﷻ په مونږ باندې احسان کړی دی، یقیناً شان دا دی چې هرڅوک پرهېزګاري وکړي او (جمیل) صبر وکړي نو یقیناً الله ﷻ د نیکوکارانو اجر (اجرونه) نه ضائع کوي (بې اجره بې نه پرېږدي).

[۹۱] هغوی وویلې چې: په الله ﷻ باندې سوګند دی چې ته په مونږ باندې الله ﷻ غوره کړی یې، او یقیناً مونږ خطاکاران یاستو.

[۹۲] یوسف ؑ وویلې چې: نن ورځ په تاسو باندې (هیڅ) پړه نشته (نه اچوله کېږي)، الله ﷻ به تاسو ته مغفرت وکړي، او همدی ﷻ د رحم کوونکو بهتر رحم کوونکی دی.

[۹۳] زما دغه کمیس یوسئ نو زما د پلار (یعقوب ؑ) په (مبارک) مخ باندې یې ورواچوئ نو بینا به راشي (وګرځي) او (هم) خپل ټول ټبر ماته (مصر ته) راولئ.

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې یعقوب ؑ د خپلو نهه زامنو په خبره باور ونه کړ او وظیفه یې ورکړه چې بېرته مصرته ستانه شي ترڅو د یو پلوه هلته د دربوارو ورونو پلټنه یا لیدنه وکړي او د بله پلوه د دریم خل دپاره د خپل بال بچ دپاره غلې دانې راوړي، نو دوی د خپلو خانونو سره څه ناقص او لږ سامان واخست او بېرته مصرته ستانه شوه چې لاندې کیفیتونه پېښ شوه:

کله چې دوی د دریم خل دپاره د یوسف ؑ په حضور باندې مشرف شوه نو سمدستي یې د بنیامین موضوع مطرحه نه کړه بلکې د غلو دانو د رانیولو په غم کښې ولوېده او د یوسف ؑ سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

ورونه: ای معززه مشره! زمونږ کور کهول ته ډېره سخته لوږه رسېدلې ده او ټول ټبر مو د مشکلاتو سره مخامخ دی. مونږ د خپلو خانونو سره د غلودانو د رانیولو دپاره څه ناقص او لږ سامان راوړی دی چې زمونږ د بارونو (څټو) قیمت نه شي پوره کولی، نو هیله ده چې مونږ ته خپلې پیمانې او څټې پوره راکړې او د قیمت کمبود یا نقصان ته ونه ګورې. په دې باندې علاوه، زمونږ هیله ده چې په مونږ باندې خیرات وکړې او اجرونه راباندې وګټې (هم راته څټې پوره کړې او هم راته اضافه غلې دانې راکړې). او دا خکه چې یقیناً الله ﷻ خیرات ورکوونکو ته نېکه جزا او اجرونه ورکوي.

یوسف ﷺ: تاسو دغلو دانو خبره پرېږدئ بلکې د دې خبرې جواب راکړئ چې: ایا ستاسو هغه څه په یاد دي (په علم کښې مو شته) کوم چې تاسو د یوسف ﷺ او د ده د سکه ورور (بنیامین) سره کړي وه، البته په هغه وخت کښې چې تاسو نه پوهېدئ او په خطاکارۍ کښې لوېدلي وئ؟

ورونه: نه لکه چې همدا ته یقیناً یوسف ﷺ یې چې د ډېرې دقیقې او پټې خبرې پوښتنه دې وکړه؟

یوسف ﷺ: هو! همدا زه یوسف یم او دغه (بنیامین) مې سکه ورور دی. یقیناً چې په مونږ باندې الله ﷻ ډېر لوی انعام او احسان کړی دی، بلکې د الله ﷻ احسان او انعام یوازې مونږ پورې اختصاص نه لري، هرڅوک چې پرهېزګاري وکړي (د الله ﷻ څخه وډار شي) او هم په مصائبو باندې صبر وکړي نو د نېکانو څخه جوړېږي او الله ﷻ د نیکوکارانو اجرونه او عوضونه نه ضائع کوي.

ورونه: یقیناً چې تاته الله ﷻ په مونږ باندې غوره والی درکړی وه او درکړی دی، او یقیناً چې مونږ خطاکاران وو چې په تا باندې مو رخه کوله او ستا د غوره جوړېدلو مخه مو نیوه، بې شکه چې د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی.

یوسف ﷺ: ای زما ورونو! هرڅه چې شوي دي هغه ټول د زړه څخه وباسئ او هیڅ تشویش مکوئ، نن ورځ په تاسو باندې زما د پلوه هیڅ ملامته نشته (تېر په هېر) او الله ﷻ ته هم امید کوم چې تاسو ته به مغفرت او بښنه وکړي، دا ځکه چې همدی ﷻ د رحم کوونکو بهتر رحم کوونکی دی. اما تاسو ته توصیه کوم چې:

اول: تاسو ټول بېرته کنعان ته ستانه شئ او هلته محترم پلار ته زېری ورکړئ.

دوهم: زما دغه کمیس محترم پلار ته د نښې دپاره ورورئ.

دریم: همدغه کمیس دا خل په رښتیاوو باندې یوسئ او زما د محترم پلار په مبارک مخ باندې یې ور واچوئ چې د مبارکو سترګو روندوالی یا د نظر کمزوري یې ورکه او روغ رمټ شي.

څلورم: غلې دانې هلته مه ور وړئ بلکې خپل ټول کورکهول او ټبر مو دلته ماته راولئ، ترڅو د یو پلوه تاسو د قحطۍ د مشکلاتو څخه خلاص شئ او د بله پلوه زه د خپل پلار په لیدلو مشرف شم، او بالآخره ترڅو زما د پخوانې لیدلی شوي خوب نهایي هدف او تاویل تحقق مونده کړي.

توضیحات

۱ـ که څه هم یعقوب ﷺ خپلو زامنو ته توصیه وکړه چې مصر ته ستانه شي او هملته د خپلو ورونو په اړوندو حالاتو پورې تماس ونیسي، مګر دوی د هرڅه څخه وړاندې د غلو دانو موضوع مطرحه کړه. شاید چې د ورونو موضوع به یې د لاندې وجوهو د کبله وروسته کړې وي:

الف: ترڅو د غلو دانو په غوښتلو کښې د یو پلوه خپله ناچاري پاچا ته څرګنده کړي چې دوی د ترحم وړ دي، او د بل پلوه د پاچا وضعه خپلو خانونو ته معلومه کړي چې د بنیامین په غلا باندې خو به په ټولو ورونو باندې په غُصه نه وي؟ که داسې وي نو وړاندیز به ورته عبث شي.

ب: څه لرې نه ده چې د بنیامین د حالاتو څرګنوالی به یې خپل مشر ورور ته پرېښی وي، چې همدلته په مصر کښې پاتې وه او موضوع ورته ښه څرګنده وه.

مُزْجَاةٍ څه معنی؟

۲ـ د ﴿ مُزْجَىٰةٍ ﴾ کلمه په اصل کښې "مزجوة" ـلکه "مکرمة"ـ وه چې "و" یې په "الف" باندې بدلون موندلی دی. د نوموړې کلمې دپاره علماوو کرامو ډېرې معناوې کړې دي[۱] مګر د مقام سره چې په ډېره ښه توګه پیوند اخلي هغه د "قَلِيْلَةٌ" معنی ده[۲]. نو حاصل به یې داسې را وځېږي چې: ای معززه پاچا! مونږ د غلو دانو د رانیولو دپاره ډېر لږ تجارتي مالونه راوړي دي چې په ارزښت سره پرې زمونږ ټول اوښان نه بارېږي، نو هیله ده چې زمونږ د تجارتي مالونو کمبود ته ونه ګوري او ټول اوښان راته بار کړې

پاتې شوه دا خبره چې ذکر شوی قلیل (لږ) تجارتي مالونه څه شی وه چې د غلو دانو قیمت یې نه شو پوره کولی، نو په دې کښې هم مفسرینو کرامو زښت ډېر اجناس ښودلي دي[۳] لکه وړې او غوړي، یا جنغوزي او شنې او داسې نور. والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې د ﴿ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې د یوسف ﷺ ورونو لکه څنګه چې د هغه سره بده وضعه کړې وه د بنیامین سره یې هم چندان ښه وضعه نه وي کړې؛ نو پوښتنه دا ده چې له ده سره یې څه بده وضعه کړې وه؟

مونږ وایو چې:

الف: مونږ د همدې سورت د [۸] ایت لاندې لیکلي دي چې بنیامین هم د هغوی په پلان کښې شامل وه خو په عملي کولو کښې یې دوهم لمبر ورکړی وه. څه لرې نه ده چې د یوسف ﷺ څخه وروسته به یې د بنیامین سره هم خپله وضعه بدله کړې وي، او په هغو اقوالو او افعالو باندې به یې زوروولی وي کوم چې مونږ ته په روایاتو کښې نه دي رارسېدلي، او یوسف ﷺ پرې د همده د پلوه خبر شوي وه نو ځکه یې ورته توصیه کړې وه چې: ای ورورہ! د دوی په کارونو باندې مه غمژن کېږه [یوسف: ۶۹].

ب: کله چې د بنیامین په څټه کښې زرین جام راووت نو سمدستي یې پرې د غله نوم کېښود او ورته یې وویلې چې: "يَا بَنِيْ رَاحِيْلَ مَا رَأَيْنَا مِنْكُمْ خَيْرًا"[۴] ای د راحیل زامنو! ستاسو څخه مونږ خیر ونه لید (راحیل د یوسف ﷺ او د بنیامین د مور نوم وه).

ج: د یوسف ﷺ په تبعید باندې خو لکه څنګه چې یعقوب ﷺ زوربدلی شوی وه همدارنګه پرې د بنیامین زړه هم زخمي شوی وه بلکې لا د ده دپاره تهدید شوی هم وه.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۰۸؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۶۹
(۲) لسان العرب ج۱۴ ص۳۵۵
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۴۶؛ تفسیر ابي السعود ج۴ ص۳۰۳؛ تفسیر الطبري ج۱۳ ص۴۹
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۴۷

د: بالآخره څه لري نه ده چې بنیامین ته به یې په هغه سفر کښې هم څه ستغې او سپورې خبرې کړې وې په کوم کښې چې دوی نوموړی د کنعان څخه د پاچا د غوښتنې په اثر بیولی وه[۱] او رخه به یې کړې وې چې بنیامین زمونږ څخه مصري پاچا ته داسې زیات محبوب دی لکه څنګه چې یوسف ﷺ زمونږ څخه پلار ته زیات محبوب وه.

تثریب څه معنی؟

۴_ د ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ﴾ په جمله کښې د ﴿تَثْرِيبَ﴾ کلمه د ملامتیا او عقوبت او هم د پیغور دپاره وضعه شوې ده[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای زما ورونو! تاسو چې زما سره او یا زما د ورور (بنیامین) سره هرڅه کړي دي هغه ټول تاسو ته همدا نن ورځ عفوه دي نه به په تاسو باندې ملامته اچوله کېږي، نه به د عقوبت لاندې واقع شئ او بالآخره نه به پیغور درکړی شي. دا په هغو حقوقو کښې کوم چې په مونږ پورې اړه لري، اما په حقوق الله وو کښې هم امید دی چې الله ﷻ به درته مغفرت او بښنه وکړي.

په همدې موضوع کښې مونږ _لله الحمد_ د دې سورت د درېم ایت شریف څخه لاندې د ډېر خوندور حدیث رانقل کړي دي هیله ده چې محترم لوستونکي هلته مراجعه وکړي. په دې مقام کښې ورباندې فقط لاندې وضاحتونه وراضافه کوو چې:

الف: یوسف ﷺ ته خپلو ورونو د ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ﴾ په نامه باندې خپل عرائض وړاندې کړه چې: "ای معززه!". ربښتیا چې یوسف ﷺ د الله ﷻ معزز بنده وه د همدې کبله یې د قدرت سره سره خپلو ورونو ته بښنه وکړه. همدا مضمون په لاندې حدیث کښې څومره ښه شرحه شوی دی:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې یوه ورځې موسی ﷺ الله ﷻ ته عرض وکړ چې: «يَا رَبِّ مَنْ أَعَزُّ عِبَادِكَ عِنْدَكَ؟» ای ربه! ستا د بندګانو څخه ستا په نزد څوک ډېر معزز دی؟ الله ﷻ جواب ورکړ چې «مَنْ إِذَا قَدَرَ غَفَرَ»[۳] هغه څوک چې کله یې لاس بر شي (هم) بښنه کوي.

ب: د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې کله ابو سفیان _په داسې وخت کښې چې د "رضي الله عنه" لایق نه وو جوړ شوی_ د نبي کریم ﷺ حضور ته ورغی نو د پخوانیو جنایاتو د کبله ترې نبي کریم ﷺ مخ واړاوه. نوموړي ته علي ﷺ مشوره ورکړه چې: یو ځل بیا د نبي کریم ﷺ په حضور مشرف شي او په لوړ اواز سره هغه کلمات ووایي کوم چې د یوسف ﷺ ورونو ویلي وه چې: ﴿تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا﴾ نو امید دی چې نبي کریم ﷺ به درته عفوه وکړي.

کله چې نوموړي د نبي کریم ﷺ په حضور کښې ذکر شوي کلمات قرائت کړه نو نبي کریم ﷺ ورته عفوه وکړه او په هغو کلماتو باندې یې مخاطب کړ په کومو باندې چې یوسف ﷺ خپل ورونه مخاطب

---

[۱] تفسیر الطبري ج۱۳ ص۵۴
[۲] المحرر الوجیز ج۹ ص: ۳۷
[۳] شعب الإیمان للبیهقي ج۶ ص۳۱۹

کړي وه چي: ﴿ لَا تَثۡرِيبَ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ ﴾[۱] په تاسو باندې نن ورځ هيڅ ملامته او انتقام نشته، نو ابو سفيان د "رضي الله عنه" د ويلو لايق وګرځېد او ايمان يې منظور شو.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې يوسف ﷺ په څه پوه شو چې پلار يې ړوند شوی دی او يا يې نظر کمزوری شوی دی، او هم دا ورته څه معلومه شوه چې د کميس په وراچولو باندې به يې د سترګو نظر بېرته راتاو شي او يا به تازه شي؟

وايو چې: د سترګو د ړنديدلو حالت خو به همدوی ورته شرحه کړی وي ترڅو بنيامين د مونږ يوسف ﷺ د بند څخه راخوشي کړي. اما د سترګو په رغېدلو باندې د پوهېدلو دپاره يې خينو مفسرينو کرامو څه عقلي وجوه هم بيان کړي دي مګر صحيحه خبره دا ده چې ذکر شوي معلومات به ورته په وحې باندې د الله ﷻ د پلوه ورکړی شوي وي[۲].

﴿ وَلَمَّا فَصَلَتِ ٱلۡعِيرُ قَالَ أَبُوهُمۡ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَۖ لَوۡلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ۝٩٤ قَالُواْ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ ۝٩٥ فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلۡبَشِيرُ أَلۡقَىٰهُ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ فَٱرۡتَدَّ بَصِيرٗاۖ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۝٩٦ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا ٱسۡتَغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ۝٩٧ قَالَ سَوۡفَ أَسۡتَغۡفِرُ لَكُمۡ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٩٨ ﴾

[۹۴] او کله چې کاروان (د مصر څخه) جدا شو نو د هغوی پلار (يعقوب ﷺ خپلو لمسيانو ته) وويلې چې: يقيناً زه د يوسف ﷺ (خوږه) وږمه مومم، که چېرې ستاسو د پلوه ماته د بوډاتوب د کبله د سادګۍ نسبت نه وي (نو په ذکره شوي خبره کښې به مو زه صادق ګڼلی وی).

[۹۵] لمسيانو (ورته) وويلې چې: په الله ﷻ باندې سوګند دی چې يقيناً ته په خپلې پخوانی خطايۍ کښې يې.

[۹۶] نو هرکله چې زېرې ورکوونکی (يهوذا يعقوب ﷺ ته) راغی (را ورسېد) نو (د يوسف ﷺ) کميس يې د ده په مخ باندې ور واچاوه نو هغه بېرته پخواني حالت ته بينا وګرځېد، (او بيا يې) وويلې چې: ای زامنو! ايا تاسو ته ما نه وو ويلي چې يقيناً زه د الله ﷻ د پلوه په هغه شي باندې پوهېږم چې تاسو پرې نه پوهېږئ (هغه دا چې يوسف ﷺ ژوندی دی).

[۹۷] زامنو (ورته) وويلې چې: ای زمونږ (مهربانه) پلاره! زمونږ دپاره زمونږ د ګناهونو مغفرت وغواړه. يقيناً چې مونږ خطاکاران وو (د يوسف ﷺ په هکله).

---

[۱] الإصابة في تمييز الصحابة ج۲ ص۲۷۷

[۲] التفسير الكبير ج۱۸ ص۲۰۶

[۹۸] یعقوب ﷺ وویلې چې: ژر به زه ستاسو دپاره د خپل رب ﷻ څخه مغفرت وغواړم. یقیناً زما رب ﷻ بښونکی (او) مهربان دی (هیله ده چې سوال به مې قبول کړي).

د مطلب خلاصه

یعنې یوسف ﷺ خپلو ورونو ته خپل کمیس ورکړ او د کنعان په لور یې رخصت کړ، نو بیا لاندې کیفیتونه منځته راغله:

۱_ کله چې هغوی نوموړي کمیس ته د کنعان په لور حرکت ورکړ او کاروان د ښار څخه جدا شو نو د یعقوب ﷺ دماغ ته د خپل ګران زوی (یوسف ﷺ) خوږه ورمه ورسېده، نو د خپلې شاوخوا کسان (لمسیان او نور) یې مخاطب کړه چې:

الف: عجیبه ده ماته د یوسف ﷺ عطري ورمه دماغ ته راغله، لکه چې زما او د هغه د ملاقات وخت رانژدې شوی دی.

ب: ای حاضرینو! که بالفرض تاسو ماته د سادګۍ نسبت ونه کړئ نو ضرور به تاسو زما په ذکره شوې عجیبه خبره باندې باور وکړئ.

۲_ ټولو حاضرینو په یوه خوله دېر په کلکه جواب ورکړ او په الله ﷻ باندې یې ورته سوګند یاد کړ چې: یقیناً ته د پخوانۍ خطایي څخه خلاص شوی نه یې، حتی چې اوس یې دغه حالت ته راورسولې چې پرته ګرېږې او اوتې بوتې وایې.

۳_ نور نو یعقوب ﷺ چپ شو (او د خپل ګران زوی په خوږه ورمه باندې یې خپل غم غلطاوه چې سات په سات ورته رانژدې کېده)، آن تردې چې زېری ورکوونکی یعقوب ﷺ ته ور ورسېد او د هغه په مبارک مخ باندې یې د یوسف ﷺ کمیس ور واچاوه، نو سمدستي بینا شو او یا یې د سترګو کمزوري د منځه لاړه.

یعقوب ﷺ د خوشالۍ په حال کښې خپل ټول ټبر مخاطب کړ چې: ایا تاسو ته ما نه وو ویلي چې زه د الله ﷻ د پلوه په هغه څه باندې پوهېږم چې تاسو پرې نه پوهېږئ؟ (زه پوهېدلم چې یوسف ﷺ ژوندی دی خو تاسو ته مې ښکارېده).

۴_ بیا ټولو زامنو د خپل پلار په حضور کښې په خپله ګناه باندې اعتراف وکړ لکه څنګه یې چې د یوسف ﷺ په حضور کښې پر اعتراف کړی وه، او د پلار څخه یې غوښتنه وکړه چې: ای پلاره! مونږ دېر خطاکاران یاستو مونږ ته د الله ﷻ څخه د ګناهونو مغفرت او بښنه وغواړه.

۵_ یعقوب ﷺ د خپلو زامنو ورانديز قبول کړ او کلکه وعده یې ورکړه چې: دېر ژر به د خپل رب ﷻ څخه ستاسو دپاره مغفرت وغواړم، او هیله ده چې زما سوال به قبول کړي او ګناهونه به درته وبښي ځکه چې یقیناً همدی ﷻ بښونکی او مهربان دی.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې یوه عجیبه دا خبره ده چې د یعقوب ﷺ په دماغ کښې تر کلونو-کلونو پورې

د یوسف ﷺ خوږې وږمې خای نیولی وه او کله چې د ډېرې مودې وروسته اول ځل د ده دماغ ته ورسېده نو ویې پېژانده چې دا د یوسف ﷺ وږمه ده.

بله عجیبه دا ده چې د ډېرې مسافې څخه په اصطلاح د اتیا فرسخه یا اته منزله[۱] وړاندې ځای څخه د ده دماغ ته ذکره شوې وږمه ورسېده، حال دا چې د یو پلوه د انسان شامه قوه دومره قوي نه وي او د بله پلوه د انسان د خولې وږمه دومره تېزه نه وي. نو معلومه شوه چې دا کار الله ﷻ د معجزې په توګه اجراء کړی دی، که نه نو په کار وه چې د هغه کوهي څخه د یعقوب ﷺ دماغ ته د یوسف ﷺ وږمه ور رسېدلې وی په کوم کښې چې یوسف ﷺ اچولی شوی وه، او د هغه د کور څخه یې فقط درې فرسخه وړاندې موقعیت درلود[۲].

همدا موضوع په لاندې حدیث شریف کښې څومره په زړه پورې شرحه شوې ده:

حنظله ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ جنت او دوزخ یاد کړ نو په ما باندې داسې حالت راغلی لکه چې جنت او دوزخ په سترګو باندې ګورم، زه د همدې مبارک مجلس څخه پورته شوم او د خپل کور کهول خواته لاړم، نو ما ولیده چې پخوانی حالت مې پاتې نه شو، د همدې کبله ما په خپل ځان باندې ګومان وکړ چې زه منافق شوی یم، او دا خکه چې هغه حالت راته دوام ونه کړ په کوم حالت باندې چې زه د نبي کریم ﷺ په حضور کښې وم، د همدې کبله مې همدغه کیفیت نبي کریم ﷺ ته یاد کړ او پوښتنه مې ترې وکړه چې: ایا زه منافق شوی یم؟

نو نبي کریم وفرمایل چې: «يَا حَنْظَلَةُ لَوْ كُنْتُمْ كَمَا تَكُونُونَ عِنْدِي لَصَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ عَلَى فُرُشِكُمْ أَوْ عَلَى طُرُقِكُمْ يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةً وَسَاعَةً»[۳] یعنې ای حنظله! که چرته تاسو په هغه حالت باندې پاتې کېدلی په کوم باندې چې زما په حضور کښې یاست نو پرښتو به درسره په خپلو فرشونو یا په خپلو لارو باندې مصافحې کړې وی، ای حنظله! یو سات د ذکر دپاره وي او بل سات د دنیاوي معیشت دپاره.

سعدي علیه الرحمة د یعقوب ﷺ ذکر شوي حالات په خپلو درې اشعارو کښې داسې ځای په ځای کړي دي چې[۴]:

زمصرش بوی پیراهن شمیدي :: چرا در چاه کنعانش نه دیدي
بگفتا احوال ما برق جهان است :: دمي پیدا و دیگر دم نهان است
گهي بر طارم اعلی نشینم :: گهي بر پشت پای خود نبینم

یعنې د یعقوب ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې د مصر څخه دې د یوسف ﷺ کمیس وږمه بوی کړه نو د کنعان په کوهي کښې دې ولې نه لیده چې درته نژدې وه، هغه جواب ورکړ چې زمونږ

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۱۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۵۸؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۲۶۶
(۳) سنن ابن ماجه ص۳۱۲
(۴) گلستان سعدي ص۱۰۶

حالات د دنیا د برېښنا څوندي دي کله وي او کله نه وي، کله په لوړه مناره باندې کینو چې هرڅه رانه ښکارېږي او کله د خپلو پښو په شا باندې څه نه وینو.

یادونه

۲ـ که څه هم د یوسف ﷺ د کمیس په باره کښې د همدې سورت د [۲۵] ایت لاندې څه معلومات لیکلی شوي دي ـلله الحمد ـ چې بیا لیکلو ته یې ارتیا نه کورو، مګر په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې ځینو علماوو کرامو د هغه کمیس په باره کښې دېر عجائب لیکلي دي کوم چې یوسف ﷺ خپل پلار ته د مصر څخه ورلېږلی وه[1] چې هغه یو جنتي کمیس وه او یا هغه کمیس وه کوم چې زلیخا د شا د پلوه څېرلی وه، مګر ظاهره دا ده چې دغه کمیس عادي کمیس وه جنتي نه وه[2]، کوم چې د یوسف ﷺ د خولو څخه نه وه وینځلی شوی، والله ﷻ اعلم.

تفنید څه معنی؟

۳ـ د ﴿ لَوْلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ تُفَنِّدُونِ ﴾ کلمه د "تفنید" څخه اشتقاقه شوې ده، چې اصل مصدر یې "فَنَد" ـلکه "شرَف"ـ دی، "فَنَد" د فکر هغې کمزورۍ ته ویل کېږي کومه چې د بوډاتوب او د عمر د اوږدوالي د کبله چاته ورپېښه شي[3]. نو د معنی حاصل یې داسې راځېژي چې که تاسو ما د بوډاتوب دماغي کمزورۍ ته نه نسبت کوئ نو زما په خبره به باور وکړئ چې په ما باندې د یوسف ﷺ خوږه ورمه ولګېده.

یادونه

۴ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۸] ایت شریف لاندې د "ضَلال" د کلمې په هکله بنه پوره بحث کړی دی، خو په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې دلته مونږ ته داسې برېښي چې د "ضَلال" د کلمې څخه به هغه معنی مراده وي کومې ته چې د ﴿ لَوْلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ په جمله کښې اشاره شوې ده. یعنې د یعقوب ﷺ لمسیانو خپل نیکه ته همغه شی منسوب کړ د کوم څخه یې چې په ذکره شوې جمله کښې منعه کړې وه، نو دوی هغه مخاطب کړ چې: ای بابا! زمونږ دې په الله ﷻ باندې سوګند وي چې د بوډاتوب د کبله ستا په فکر کښې کمزوري ده چې لا د پخوا څخه تاته درپېښه شوې ده او اوس یې دې حالت ته رسولی یې چې د یوسف ﷺ د ورمې د رسېدلو ادعاء کوې، حال دا چې هغه خو لېوه خوړلی دی، هدوکي به یې لا هم خاورې شوي وي.

بشیر (زیری ورکوونکی) څوک وه؟

۵ـ بشیر د یعقوب ﷺ د زامنو څخه مشر زوی وه چې "یهوذا" نومېده، نوموړي د خپلو نورو

---

(۱) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۵۲؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۴۸
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۹۹؛ البحر المحیط ج۶ ص۳۲۲؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۳۷۱
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۷۶؛ مفردات الراغب ص۴۰۰

ورونو څخه وغوښتل چې دغه د خوشالۍ کمیس به هم زه پلار ته ور ورم[۱] لکه څنګه چې د غم کمیس ما وروړی وه، نو ورونو اجازه ورکړه، چې د ملاقات په وخت کښې یې د یعقوب ﷺ سره لاندې سوال جواب وکړ[۲]:

یعقوب ﷺ: «کَیْفَ تَرَکْتَ یُوْسُفَ» یوسف دې په څه حالت کښې پرېښود (هغه څنګه وه)؟.

بشیر: «هُوَ مَلِكُ مِصْرَ» هغه د مصر پاچا وه.

یعقوب ﷺ: «مَا أَفْعَلُ بِالْمَلِكِ عَلٰی أَيِّ دِیْنٍ تَرَکْتَهُ؟» زه یې پاچا څه کوم، په کوم دین باندې وه؟

بشیر: «عَلَی الإِسْلَامِ» هغه د اسلام په دین باندې وه.

یعقوب ﷺ: «اَلْآنَ تَمَّتِ النِّعْمَةُ» اوس نو نعمت پوره شو (چې هم مسلمان دی او هم پاچا).

او بیا یې ورته دعاء وکړه چې: الله ﷻ دې په تا باندې سکرات الموت اسان کړي، زما په لاس کښې خو نور څه شی نشته چې په زیري کښې یې درکړم.

ارتداد څه معنی؟

۶_ د ﴿ فَٱرۡتَدَّ بَصِيرٗا ﴾ په جمله کښې د "ارْتَدَّ" کلمه د "ارْتِدَاد" څخه اشتقاقه شوې ده، "ارْتِدَاد" دې ته وایي چې څوک پخواني حالت ته بېرته ور وګرځي[۳]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: یعقوب ﷺ د کمیس په ذریعه بېرته بینا شو البته په هغه صورت کښې چې د سترګو نظر یې په بشپړه توګه د منځه تللی وه، او یا یې د سترګو د نظر کمزوري د منځه لاړه په هغه صورت کښې چې نظر یې کمزوری شوی وي او د منځه نه وي تللی.

نو مونږ خکه دواړو صورتونو ته اشاره وکړه چې علماء کرام پکښې اختلاف لري[۴].

یوه پښتون شاعر د یعقوب ﷺ حالت په یوه بیت کښې څومره په ښه توګه منعکس کړی دی[۵] چې:

چې قاصد د ورک یوسف زیری پرې وکړ :: د یعقوب د سترګو بیا نظر پیدا شو

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې د ﴿ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ ﴾ په جمله باندې یعقوب ﷺ څوک مخاطب کړ؟

مونږ وایو چې: په ذکر شوي خطاب کښې علماوو کرامو لاندې دوه صورتونه ښودلي دي[۶]:

الف: د یعقوب ﷺ هغه لمسیان کوم چې د ﴿ لَوۡلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ په جمله کښې مخاطب کړی شوي وه او کومو چې ورته د ﴿ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ ﴾ جمله اورولې وه.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۷۹
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۵۵؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۶۱
(۳) مفردات الراغب ص۱۹۸
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۴۰
(۵) د عبد الرحمن مومند دیوان
(۶) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۹۰؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۰۴

نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: ایا ما تاسو ته نه وه ویلي چې زه د یوسف ﷺ وړمه حس کوم، که تاسو راباندې ګومان نه کوئ چې زه بوډا او کمزوری یم.

نو په دې تقدیر د ﴿ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴾ جمله مستانفه جوړېږي او د ﴿ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ ﴾ دپاره مقوله نه شي واقع کېدلی.

ب: هغه نهه زامن کومو چې د بنیامین د غلا خبر ور وړی وه او کومو ته چې یعقوب ﷺ دا جملې اورولې وې چې: ﴿ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴾ [یوسف: ۸۶] یعنې ما تاسو ته دغه جمله نه وه اورولې؟

مونږ ته دا هم څه لرې نه ښکارې چې یعقوب ﷺ به خپلو زامنو او لمسیانو او نورو اقاربو ټولو ته ذکر شوی خطاب متوجه کړی وی، چې څه منافات سره نه لري، والله ﷻ أعلم.

د یعقوب ﷺ زامن په بهتره ډله کښې شامل شوه

۸_ د یعقوب ﷺ زامنو په خپله ګناه باندې اعتراف وکړ او د ﴿ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴾ په جملې سره یې خپل ځانونه خطاکاران وبلل، نو خپل ځانونه یې په بهتره ډله کښې شامل کړه. دا ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ»[1] یعنې بنیادمان هر یو خطاکار دی او د خطاکارانو بهتر توبه کوونکي دي.

سوال جواب

۹_ که څوک وایي چې کله د یوسف ﷺ ورو‌ڼو د خپل پلار څخه وغوښتل چې مونږ ته بښنه وغواړه نو هغه ﷺ د بښنې غوښتل پال کړه چې: ﴿ سَوۡفَ أَسۡتَغۡفِرُ لَكُمۡ رَبِّيٓ ﴾ ژر دی چې د خپل رب ﷻ څخه به درته مغفرت وغواړم؛ نو پوښتنه دا ده چې څه وجه ده چې سمدستي یې ورته مغفرت ونه غوښت؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د مغفرت د غوښتلو د وروسته کولو دپاره زښتې ډېرې وجهې لیکلې دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ[2]:

الف: چې ترڅو د سوالونو د اجابت وخت ورسېږي، لکه د سهار مهال او یا د قیام اللیل وخت.

ب: ترڅو د یوسف ﷺ څخه پوښتنه وکړي چې هغوی ته د جنایت څخه ورتېرېږي او که څنګه.

ج: ترڅو ورته د یوسف ﷺ په ملګرتیا سره مغفرت وغواړي. یا په بل عبارت: ترڅو یعقوب ﷺ ورته د الله ﷻ څخه د مغفرت دپاره لاسونه پورته کړي او یوسف ﷺ پرې آمین ووایي.

مګر د ټولو څخه بهتره وجه یې هغه ده کومې ته چې نبي کریم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث شریف کښې اشاره کړې ده، هغه دا: «حَتَّى تَأْتِيَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ»[3] یعنې یعقوب ﷺ خپلو زامنو ته د مغفرت غوښتنه وروسته کړه ترڅو د جمعې شپه راشي.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۱۳
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۵۵: زاد المسیر ج۴ ص۲۱۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۷

یوه پوښتنه او د هغې ځواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: نظر ذکرو شوو وجوهو ته په کار وه چې یوسف ﷺ هم د خپل پلار په شان د مغفرت د غوښتلو وعده ورکړې وی او د ﴿ يَغْفِرُ ٱللَّهُ لَكُمْ ﴾ جمله يې نه وی وراورولې چې الله ﷻ به درته مغفرت وکړي؟

مونږ وایو: ځرنګه چې د هغوی جنایت په یوسف ﷺ پورې ارتباط درلود او هغه ﷺ په عین وخت کښې د قدرت خاوند هم وه، که بالفرض ذکر شوې جمله يې ورته نه وی اورولې نو دوی به ډېر وارخطا شوي وی او احتمال وه چې فرار بې کړی وی، نو یوسف ﷺ د ذکرې شوې جملې په اورولو سره د یو پلوه هغوی د روحي عذاب (زياتې وارخطايي) څخه بچ کړه او دا؛ يې ورکړ او د بله پلوه یې د احتمالي فرار (تبنتېدلو) مخه ونیوه، والله ﷻ أعلم.

﴿ فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَٰنُ بَيْنِى وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنتَ وَلِىِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾ ﴾

[۹۹] نو هر کله چې دوی ټول (د یعقوب ﷺ ټبر) په یوسف ﷺ باندې (په استقبالیه مقام کښې) ور داخل شوه نو یوسف ﷺ خپل ځان ته خپل مور او پلار ضمیمه (غاړه په غاړه) کړل او (ورته يې) وویلې چې د مصر ښار ته که د الله ﷻ رضا وي په داسې حال کښې ورننوځئ چې تاسو (د احتمالي خطراتو څخه) په امن کښې یاست.

[۱۰۰] او خپل مور او پلار يې په (خپل) تخت باندې پورته کړل او دوی ټول یوسف ﷺ ته (د تعظیم) سجده کوونکي (په ځمکه باندې) پرېوتل. او یوسف ﷺ (خپل پلار ته) وویلې چې: ای پلاره! دغه (په سجده باندې پرېوتل) زما د خوب تعبیر دی چې پخوا (مې لیدلی) وه، یقیناً زما رب ﷻ زما خوب حق (رښتیا) وګرځاوه، او یقیناً زما رب ﷻ (ډېر) ښانسته (او ښه) نعمت ماته راکړ په کوم وخت کښې يې چې زه د بندیخانې څخه راوویستلم او تاسو يې د ببدیا (میرې) څخه راوستلئ (البته) د هغه څخه وروسته چې زما ترمنځ او زما د ورونو ترمنځ شیطان وسوسه (اختلاف) واچاوه، یقیناً زما رب ﷻ د هغه شي دپاره باریک تدبیر کوونکی دی کوم ته چې اراده وکړي. یقیناً زما رب ﷻ همدی پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۰۱] ای زما ربه! بې شکه چې ماته دې د پاچاهۍ څخه هم برخه راکړه، او د خبرو په اړولو باندې دې هم پوه کړم، ای د اسمانونو او ځمکو بې مثله پیدا کوونکیه! همدا ته په دنیا او آخرت کښې زما کارساز (متولي) یې، نو (کله مې چې ته اخلې) د مسلمانۍ په حال کښې مې واخلې (فوت کړې) او (د خپلو) صالحانو (بندګانو) پورې مې پیوسته کړې (د هغوی په ډله کښې مې شامل کړې).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یوسف ؑ د قیصې وروستنۍ کړۍ ته اشاره شوې ده. یعنې کله چې یعقوب ؑ د ټول ټبر سره د مصر په لور روان شو او هلته د اول ځل دپاره د یوسف ؑ سره ملاقي شو نو لاندې کیفیتونه منځته راغله:

۱ـ نو د ښار څخه دباندې یوسف ؑ ټولو ته هرکلی وویلې مګر دخپل مور او پلار سره یې په امتیازي توګه غاړه په غاړه روغبړ وکړ.

۲ـ بیا یې ټول مېلمانه مخاطب کړه چې: د مصر ښار ته ښه په اطمنان سره ننوځئ، تاسو به إن شاء الله ﷻ د هر ډول خطراتو څخه بچ شئ، نه به درته سیاسي خطر متوجه شي او نه اقتصادي.

۳ـ بیا چې کله ښار ته ننوتل او د یوسف ؑ د کېناستو ځای ته ورسېده نو خپل مور او پلار یې د خپل ځان سره یو ځای په تخت باندې کېنول، تابه ویل چې یوسف ؑ او مور پلار یې دریواړه پاچاهان دي.

۴ـ بیا یوسف ؑ ته یوولسو وروڼو او هم مور او پلار د تعظیم سجده وکړه او د ده احترام یې په ځای کړ.

۵ـ په دغه وخت کښې یوسف ؑ په خپل پلار باندې غږ وکړ او وروڼو ته یې ور واوروله چې:

الف: ای پلاره! دغه دی زما د هغه خوب تعبیر متحقق شو کوم چې ما په ماشومتوب کښې ډېر پخوا لیدلی وه، یقیناً چې زما خوب د ډېر وخت څخه وروسته زما رب ﷻ په خپل فضل سره رښتیا کړ او په خارج کښې یې موجودیت ورکړ.

ب: په دې باندې علاوه زما رب ﷻ ماته ډېر نعمتونه راکړي دي، چې د شمېر لاندې نه شي راتلای، مګر دا مثالونه یې واورئ:

اول: زه یې اول د کوهي څخه راپورته کړم او بیا یې د بندیخانې څخه راوویستلم او په تخت باندې یې کېنولم.

دوهم: تاسو یې د بېدیا څخه (چې د خوراک دپاره پکښې غلې دانې نه موندلې کېدلې) د مصر ښار ته روغ رمټ را ورسولئ: چې هرڅه پکښې پرېمانه دي.

دریم: کوم شقاق او خلاف چې زما او زما د وروڼو په منځکښې شیطان اچولی وه او په منځکښې مو جدایي او بېلتون واقع شوی وه، الله ﷻ هغه د منځه وویست او په اتفاق او اتحاد سره دغه دی په یوه مجلس کښې د مینې او محبت په ناسته ولاړه باندې مشغول یاستو.

ج. یقیناً زما رب ﷻ چې د کوم شي د موجودولو اراده وکړي نو په ډېر باریک تدبیر باندې یې ترسره کوي او هیڅ شی ورته خنډ نه شي واقع کېدلی.

د. یقیناً زما رب ﷻ د کاملې پوهې خاوند او د کامل حکمت څښتن دی.

۶_ کله چې یوسف ﷺ د ذکرو شوو نعمتونو یادونه وکړه نو یو خل یې د الله ﷻ په وړاندې د سوال لاسونه پورته کړه او داسې یې وویلې چې:

الف. ای زما ربه! تا په ما باندې څومره لوی لوی نعمتونه را پېرزو کړي دي، چې پاچاهي دې راکړې ده. د خبرو په نهایي اهدافو باندې دې پوه کړی یم. او هم دې د خوبونو د تعبیرولو علم راپېرزو کړی دی او په سوال جواب کښې دې پوره مهارت راکړی دی.

ب. ای هغه اقدسه ذاته چې د نشت څخه دې اسمانونه او ځمکې پیدا کړي دي او ته په هرڅه باندې قدرت لرې! همدا ته په دنیا او آخرت کښې زما کار ساز او د امورو متولي او متصرف یې.

ج. ای زما ربه! زما سوال دا دی چې تر آخره پورې زما کارسازي وکړې، کله چې مرګ‌ېږم نو د مسلماني په حال کښې مې فوت کړې او د ځپلو صالحو بندګانو ډلې ته مې په خپل فضل سره ورپیوسته کړې او په هغوی کښې مې ورشامل کړې، آمین یا رب العالمین.

توضیحات

۱_ د ﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ﴾ په جمله کښې د ﴿آوَىٰ﴾ کلمه د "إيواء" څخه اشتقاقه شوې ده. مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۶۹] ایت لاندې لیکلي دي چې "إيواء" خپل خان ته د ضمیمه کولو او غاړه په غاړه کولو معنی ورکوي، نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: یوسف ﷺ خپل پلار او مور (یعقوب ﷺ، راحیل رضي الله عنها) دواړه خپل خان ته غاړه په غاړه کړه.

نو د قرآن کریم د ظاهر څخه څرګندېږي چې د یوسف ﷺ مور (راحیل) تردې وخته پورې ژوندۍ وه[۱]. مګر ځینو علماوو کرامو د تواریخو په استناد لیکلي دي چې نوموړې د بنیامین د تولد په وخت کښې وفاته شوې وه، خو یعقوب ﷺ بیا د هغې خور "لَيَا" په نکاح اخستې وه[۲].

دوی وایي چې په ﴿أَبَوَيْهِ﴾ کښې یعقوب ﷺ او همدغه "لَيَا" مراد دي، دا ځکه چې نوموړې "لَيَا" د یو پلوه د یوسف ﷺ د مور په ځای ناسته وه او د ده میاره ګرځېدلې وه، او د بله پلوه یې تورۍ کېدله چې تورۍ هم د مور څخه کمه نه ده. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الأُمِّ»[۳] یعني تورۍ د مور غوندې ده.

ځینې علماء کرام لا وایي چې په ﴿أَبَوَيْهِ﴾ کښې یعقوب ﷺ او د راحیل مور مراد دي چې د

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۷۷؛ البحر المحیط ج۶ ص۳۲۶

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۵۷؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۲۵۰

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۶۱۰

یوسف ﷺ نیا (جده) کېدله[۱]. مګر مونږ ته د تواریخو خبره چندان مزه ناکه نه برېښي، او په ټولو اقوالو کښې راته لومړنی قول په زړه پورې ښکاري.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې د ذکرې شوې جملې مفهوم دا دی چې یعقوب ﷺ د ټول ټبر سره مصر ته داخل شو او هلته ورسره د یوسف ﷺ د پلوه روغبړ وکړی شو؛ نو پوښتنه دا ده چې دوهم ځل په څه منظور مخاطب کړی شوه چې: ﴿ ٱدۡخُلُواْ مِصۡرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴾ یعنې که د الله ﷻ رضاء وي مصر ته په داسې حال کښې ننوځئ چې تاسو په امن کښې یاست؟

مونږ وایو چې: د ذکر شوي سوال دپاره مفسرینو کرامو لاندې دوه جوابونه کړي دي:

الف: اولنی ملاقات د مصر ښار په داخل کښې صورت نه وه نیولی بلکې یوسف ﷺ د ښار څخه دباندې د خپل پلار د استقبال دپاره بهر وتلی وه[۲]، نو د روغبړ څخه وروسته یې هغوی مخاطب کړه چې؛اوس نو که د الله ﷻ رضا وي د مصر ښار ته ورداخل شئ او په خیر سره هلته ورشئ: یا په بل عبارت: په لومړني دخول کښې د مصر مملکت ته ورننوتل مراد دي او په دوهم دخول سره د مصر ښار ته داخلېدل مطلب دي.

ب: د ﴿ ٱدۡخُلُواْ مِصۡرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ٱدۡخُلُواْ ﴾ د جملې څخه استقرار او اوسېدانه مطلب ده[۳] نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې یوسف ﷺ خپل پلار او نور ټبر د روغبړ څخه وروسته مخاطب کړ چې اوس نو په مصر کښې په ښه امن او سوکالۍ سره واوسېږئ، که د الله ﷻ رضا وي نو تاسو ته هیڅ خطر متوجه نه دی، په خیر راغلئ او په خیر اوسئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې د ﴿ وَخَرُّواْ لَهُۥ سُجَّدٗا ﴾ د جملې متبادره معنی دا ده چې یوسف ﷺ ته خپل پلار او مور او هم خپلو یوولسو تنو ورونو سجدې وکړې او سرونه یې ورته په ځمکه باندې کېښوده، حال دا چې غیر الله ته سجده کول خو په یوه شریعت کښې هم جواز نه دی درلودلی؟

مونږ وایو چې: ـلله الحمدـ مونږ د [البقرة:۳۴] ایت لاندې په همدې باره کښې ښه اوږد بحث کړی دی چې یو ځل کتل یې بې ګټې نه دي، خو په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې د ذکر شوي سوال دپاره علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[۴] لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: دلته د سجدې څخه انحناء (کوږوالی) مطلب دی، یعنې هغوی خپل خانونه د یوسف ﷺ په لور باندې ورکاږه کړه او یا یې ورته په خپلو سرونو باندې وړاندګورد وکړ.

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۳۲۶
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۰۱
(۳) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۷۷؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۹۰
(۴) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۲۱۲؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۰۱؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۶۵

مګر دا جواب د ﴿وَخَرُّوا﴾ د کلمې سره سمون نه خوري، ځکه چې دغه کلمه د "سَقَطُوْا" په معنی سره ده⁽¹⁾، یعنې هغوی ورته په خمکه باندې ولوېدل.

ب: دلته د شکر سجده مراده ده. یعنې هغوی د یوسف ﷺ سره د ملاقات د کبله خاص الله ﷻ ته په سجده باندې پرېوتل، د شکر سجدې یې وکړې.

مګر دا جواب هم خوندور نه دی ځکه چې د ﴿هَـٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ﴾ سره ښه پیوند نه نیسي، او دا ځکه چې یوسف ﷺ خو په ماشومتوب کښې یوولس ستوري او لمر او سپوږمۍ داسې په خوب نه وه لیدلي چې هغوی د شکر سجدې وکړې.

ج: نو ډېر ښه جواب دا دی چې: ذکره شوې سجده د عبادت سجده نه وه بلکې د تعظیم سجده وه چې په هغه وخت کښې دغه ډول تعظیم جواز درلود.

نو شاید چې د الله ﷻ په امر باندې به یې د داسې حکمتونو په بنیاد صورت نیولی وي کوم چې مونږ ته پکښې معلومات نشته.

انفرادي سجده او انحناء

۴ـ په دې مقام کښې لازمه ګڼو چې محترمو لوستونکو ته د سجدو په ارتباط څو فقهي احکام وړاندې کړو، او مونږ د انفرادي سجدې څخه هغه سجده مراده وو کومه چې پرته د لمانځه څخه صورت ونیسي، نو:

الف: د سهوې سجدې دواړه واجبې دي، او د لمانځه دپاره تماموونکې ګڼلی کېږي.

ب: د تلاوت سجدې هم واجبې دي، چې پوره بحث یې د [الأعراف:۲۰۶] ایت لاندې تېر شوی، والحمد لله ﷻ.

ج: انحناء (د روغبړ یا ملاقات په وخت کښې خپله ملا کړوول یا خپل سر ښکته کول) زمونږ په شریعت کښې جواز نه لري؛ د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه یوه سړي پوښتنه وکړه چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! الرَّجُلُ مِنَّا يَلْقَى أَخَاهُ أَوْ صَدِيقَهُ أَيَنْحَنِي لَهُ»⁽²⁾ یعنې ای پیغمبره! زمونږ کوم یو سړی چې د خپل ورور یا خپل دوست سره ملاقي شي ایا هغه ته انحناء وکړي؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې نه (انحناء دې نه کوي).

د: د مناجات سجده د اکثرو علماوو کرامو په نزد مکروهه ده، نو چا ته په کار نه دي چې د سوال کولو دپاره یا د ثواب ګټلو دپاره انفرادي سجده وکړي بلکې که سجده کوي نو اقلاً د دوه رکعته لمانځه په ضمن کښې دې اداء کړي. یا په بل عبارت: صلاة الحاجة دې وکړي.

هـ: د شکر سجده د الشافعي رحمه الله په نزد سنت ده، چې سړی د یو غټ مصیبت څخه خلاص یا بچ شي او یا د یوه نعمت په موندلو باندې خبر شي او یا پرې بریالی شي نو یوه انفرادي سجده دې

(۱) مفردات الراغب ص۲۴۵
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۰۲

وکړي. او دا ځکه چې: «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَتَاهُ أَمْرٌ يَسُرُّهُ أَوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِدًا شُكْرًا لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى»[1] یعنې نبي کریم ﷺ وه چې کله به ورته یو کار (یو خبر) ورغی چې دی به یې خوشاله کړ او یا به پرې خوشاله کړی شو نو الله ﷻ ته به د شکرانې دپاره په خمکه باندې په سجده پرېووت.

همدارنګه کعب بن مالک رضي الله عنه وايي: چې کله زما توبه د هغې ګناه څخه قبوله شوه او زه پرې خبر شوم د کومې چې زه د تبوک د غزا څخه په پاتې کېدلو کښې مرتکب شوی وم، نو: «فَخَرَرْتُ سَاجِدًا»[2] خپل رب ﷻ ته د شکرانې په توګه په سجده پرېوتلم.

که څه هم د ابو حنیفه علیه الرحمة خاص شاګردان (محمد، یوسف علیهما الرحمة) ذکر شوی نظر تائیدوي او د شکر په سجده باندې د سنتیت قول کوي[3] مګر پخپله ابو حنیفه علیه الرحمة ورته مکروه وايي. دی وايي چې په ذکر شوي حدیث کښې د «خَرَّ سَاجِدًا شُكْرًا لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى» څخه د لمانځه سجده مطلب ده، لکه چې عبد الله بن ابي اوفی رضي الله عنه وايي: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى يَوْمَ بُشِّرَ بِرَأْسِ أَبِي جَهْلٍ رَكْعَتَيْنِ»[4] یعنې د الله ﷻ پیغمبر هغه وخت دوه رکعته لمونځ وکړ کله چې ورته د ابو جهل په سر باندې زیری ورکړی شو چې پرې شوی دی.

و: اما د تعظیم سجده خو په محمدي ﷺ شریعت کښې جائزه نه ده. ځکه چې معاذ بن جبل رضي الله عنه وايي چې: زه د حیره نومې وطن ته تللی وم، هلته مې ولیده چې خلکو خپل مشر ته سجدې کولې، نو په خپل زړه کښې مې د ځانه سره وویلې چې نبي کریم ﷺ خو ډېر بهتر دی چې مونږ ورته سجدې وکړو، یعنې نبي کریم ﷺ د هر چا څخه د سجدې کولو دپاره زیات لیاقت لري نو کله چې زه بېرته مدینې منورې ته راستون شوم، همدغه خبره مې نبي کریم ﷺ ته وړاندې کړه چې مونږ تاته د تعظیم سجدې وکړو، نو هغه (ﷺ) راته وویلې چې: که بله ورځ ته زما په قبر باندې تېرېږې نو ته به زما قبره ته سجده کوې؟ ما عرض وکړ چې: نه. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «فَلَا تَفْعَلُوا»[5] یعنې تاسو ماته سجده مه کوئ په ما باندې مرګ راتلونکی دی، سجده کول د هغه اقدس ذات دپاره په کار دي چې ابدي او ازلي دی.

یادونه

۵ـ د انفرادي سجدې په هکله که څوک اوږد تحقیقي بحث لوستل غواړي ځینو اوردو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[6].

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۰۰
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۳۶
(۳) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح ج۳ ص۶۰۱
(۴) سنن ابن ماجه ص۹۹
(۵) سنن ابي داوٗد ج۱ ص۲۹۱
(۶) اشعة اللمعات ج۱ ص۶۶۲؛ حواشي سنن ابن ماجه ص۱۰۰

څومره کلونه وروسته خوب رښتیا شو؟

۶ـ په دې خبره کښې، چې د یوسف ﷺ خوب څو کاله وروسته تحقق وموند؟، علماوو کرامو زښت ډېر اقوال کړي دي چې تقريباً لسو ته رسېږي[1]. نو ځرنګه چې په دې باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه کوم حقیقي یا حکمي مرفوع حدیث نشته نو سړی په یوه عدد باندې هم یقین نه شي کولی او نه ورته ضرورت شته دی، خو یوسف ﷺ ته د ورپېښو شوو حالاتو په نظر کښې نیولو سره د اکثرو علماوو قول دا دی[2] چې د څلوېښتو (۴۰) کلونو څخه وروسته به خوب نهايي هدف ته رسېدلی وي او خارجي موجوديت به یې موندلی وي، والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال.

د "الْبَدْوِ" څه معنی؟

۷ـ د ﴿ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ٱلْبَدْوِ ﴾ کلمه د "بَدى، يَبْدُوْ" دپاره مصدر ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۳۵] ایت په نهمه توضیح کښې لیکلي دي چې د "بَدْوًا" مصدر د ځرګندېدلو او بربنډېدلو معنی ورکوي.

خو په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْبَدْوِ ﴾ څخه "اَلْبَادِيَة" (بيديا او ميره) مطلب ده، چې د لوړو ماڼيو او کلاګانو څخه بربنډه او لوڅه وي. دا خکه چې یعقوب ﷺ مېږې او اوښان درلوده، چې په اکثره وختونو کښې به د فلسطين (کنعان) په میرو کښې د یوه ځرځای څخه بل ځرځای ته انتقالېده[3] نو د مصر طرف ته د دوی حرکت د میرې او بیدیا څخه صورت ونیوه.

ځینې علماء کرام وايي[4] چې د یعقوب ﷺ د کلي "الْبَدْو" نوم وه چې د کنعان د مربوطاتو څخه وه.

دا د مرګ آرزو نه ده

۸ـ عجیبه ده چې ځینو مفسرینو کرامو د دې جملې ﴿ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ څخه داسې معنی اخستې ده[5] چې کله یوسف ﷺ د خپل پلار او ټول ټبر سره ملاقي شو او پردیسي یې ختمه شوه او هم د یعقوب ﷺ د غمونو سلسله پرې شوه نو یوسف ﷺ د الله ﷻ څخه د مرګ آرزو وکړه. ته به وايې چې دا خل یې وغوښتل چې خپل پلار د مرګ په جدایي باندې د غمونو سره مخامخ کړي.

ډېره عجیبه لا دا ده چې ځینې وايي چې د ذکرې شوې آرزو څخه فقط یوه اونۍ وروسته یوسف ﷺ وفات شو[6] او په یعقوب ﷺ باندې د غمونو یو بل پړاو پیل شو.

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۲۱۱۷؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۴

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۶۱

(۳) البحر المحيط ج۲ ص۳۲۸؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۹۱؛ تفسير الطبري ج۱۳ ص۷۲

(۴) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۷

(۵) التفسير الكبير ج۱۸ ص۲۱۹

(۶) تفسير الخازن ج۳ ص۴۵۸

زمونږ په نزد په ذکره شوې جمله کښې لاندې تفسیرونه غوره برېښي:

الف: په ذکره شوې جمله کښې سمدستي د وفات ارزو نشته بلکې مطلب يې دا دی چې: ای زما ربه! لکه څنګه چې تا په دنيا کښې زما مشکلات حل کړه او د خپل پلار سره دې ملاقات راپيرزو کړ، چې د صالحينو څخه دی، همدارنګه راباندې په آخرت کښې هم مهرباني وکړه چې کله مې په مرګ باندې اخلې نو د مسلمانۍ په حالت کښې مې واخله او هلته مې د صالحينو او پيغمبرانو سره ملاقې کړه او د هغوی اندېوالي راپيرزو کړه.

ب: که بالفرض يوسف ﷺ په ذکرې شوې جملې سره د سمدستي مرګ آرزو کړې وی نو دغه ايت به د ملاقات د حالت حکايت نه وی، د ملاقات حالت به په [۱۰۰] ايت باندې تمام شوي وی، دا به د هغه وخت حکايت وي په کوم کښې چې يوسف ﷺ د خنکدن په حالت کښې وه، نو د يوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه به د ذکرې شوې جملې حکايت هغې جملې ته ورته وی کومه چې نبي کريم ﷺ د خنکدن په حال کښې په مبارکه خوله باندې ويلې وه چې: «اللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الأَعْلَى»(۱) يعنې ای الله! زه د لوړو ملګرو (پيغمبرانو عليهم السلام) اندېوالي غوارم.

د يوسف ﷺ د قيصې په باب څه معلومات

۹ـ د يوسف ﷺ د قيصې په پای کښې مونږ غواړو چې محترمو لوستونکو ته لاندې معلومات ورکړو:

الف: ذکره شوې قيصه ځينو مفسرينو کرامو په ډېر بسط او اوږدوالي سره ليکلې ده(۲) او ډېرو عجائبو او غرائبو ته يې پکښې اشارې کړې دي، که څوک پرې اطمنان پيدا کولی شي او زړه يې ورته نه په تنګېږي نو هلته دې مراجعه وکړي.

ب: د ملاقات په وخت کښې يعقوب ﷺ او يوسف ﷺ دواړه په ژړا شوه.

شايد چې د خوشالۍ د کبله دواړه په ژړا شوي وي، ځکه چې ژړا په لاندې څلور ډوله صورت نيسي(۳):

اول: د يوه شي څخه د ډار د کبله، لکه چې متعارفه ده.

دوهم: د درد يا غم د امله، چې دا هم تولو خلکو ته معلومه ده.

دريم: د خوشالۍ د وجې، لکه چې ذکرو شووو دواړو پيغمبرانو ژړلې وه.

څلورم: د رياکارۍ او د تظاهر ژړا، لکه چې يعقوب ﷺ ته خپلو زامنو د اعتذار په وخت کښې ژړلې وه.

ج: د ملاقات په وخت کښې يوسف ﷺ خپل پلار مخاطب کړ چې: ای پلاره! ته ښه پوهېدې چې

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۷۷
(۲) تفسير القاسمي ج۹ ص۲۸۳؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۷؛ روح المعاني ج۱۳ ص۶۳
(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۸

د قیامت په وخت به سره ملاقي شوي وی او جدایي به ختمه شوې وی، نو ستا د ډېرې ژړا څه وجه وه حتی چې سترګې دې پرې متضررې شوې؟

یعقوب ﷺ جواب ورکړ چې: "أيْ بُنيّ خَشِيْتُ أنْ تُسْلَبَ دِيْنُكَ فَلا نَجْتَمِعُ"[۱] یعني ای زویه! زه وډارېدلم چې ستا څخه به دین سلب کړی شي (او ته به کافر شې) نو د قیامت په ورځ به دې هم د ملاقات څخه محروم شم.

د یعقوب ﷺ د فامیل شمېر چې مصرته ورغلی وه

د: مفسرینو کرامو متعدد اقوال لیکلي دي چې د یعقوب ﷺ د ټول فامیل شمېر څو تنو ته رسېده، البته کله چې د کنعان څخه مصر ته داخل شوه، خو په ټولو اقوالو کښې د سلو تنو څخه کم ښودلی شوی دی. لکه دوه اویا، نوي، درې نوي، شپږ نوي او داسې نور[۲].

مګر کله چې دوی د موسی ﷺ په زمانه کښې د مصر څخه د سینا ټاپو ته ورپورېوتل نو شمېر یې د شپږو لکو تنو څخه زیات وه، دوی په مصر کښې څلور سوه کاله اوسېدلي وه، چې د یوسف ﷺ په سلسله ورداخل شوه او د موسی ﷺ په سلسله ترې خارج شوه[۳].

یعقوب ﷺ څومره عمر درلود؟

ه: د یعقوب ﷺ عمر په یقیني توګه معلوم نه دی مګر ځینې علماء کرام وایي چې کله یعقوب ﷺ مصر ته داخل شو نو عمر یې یو سل درویشتو کلونو (۱۲۳) ته ورسېد، په دې باندې علاوه څلیرشت (۲۴) کلونه نور هم په مصر کښې حیات وه، نو په یو سلو اوه څلوېښت (۱۴۷) کلنی عمر باندې وفات شوی دی، چې د همده (ﷺ) د وصیت په بنیاد یې لاش د مصر څخه شام ته انتقال شو او هلته د خپل پلار (اسحق ﷺ) ترڅنګ خاورو ته وسپارل شو[۴]، إنا لله وإنا إليه راجعون.

د یوسف ﷺ عمر څومره وه؟

و: د یوسف ﷺ په عمر کښې هم یقیني معلومات نشته. مفسرینو کرامو پکښې زښت ډېر قولونه کړي دي، یو قول پکښې دا دی چې یوسف ﷺ د خپل پلار د وفات څخه وروسته هم شپېته کاله ژوندی وه او بیا د سلو (۱۰۰) کلونو عمر په شاوخوا کښې وفات شو، إنا لله وإنا إليه راجعون.

اما د ده د مدفن په هکله غټ اختلاف راپورته شو، د هرې محلې خلکو غوښتنه کوله چې زمونږ په محله کښې دې خاورو ته وسپارلی شي. دا اختلاف دومره غټ شو چې د قتل او ژوبلې دار پیدا

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۲۱۵؛ الدر المنثور ج۴ ص۵۹۰

(۲) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۸؛ زاد المسير ج۴ ص۲۱۶

(۳) تفسير الطبري ج۱۳ ص۷۲؛ روح المعاني ج۱۳ ص۵۳

(۴) تفسير القرطبي ج۹ ص ۲۶۸؛ المحرر الوجيز ج۹ ص۳۸۲

شو، نو د همدې کبله ټول مصریان متفق شوه چې د مرمرو په تابوت کښې د نيل د رود په داخل کښې دفن کړی شي ترڅو د ده د فیوضاتو څخه ټول مصر مستفيد شي، چې د نيل په اوبو باندې ټول مصر خړوبېږي.

نو همدغه نقشه عملي شوه او اختلاف ته خاتمه ورکړی شوه، مګر یوسف ﷺ وصیت کړی وه چې کله بني اسرائیل د مصر څخه ووځي نو زما کالبوت دې هم د شام خاورې ته انتقال کړي. په همدې اساس څلور سوه (۴۰۰) کاله وروسته موسی ﷺ د یوسف ﷺ لاش د مرمرو د تابوت څخه د لرګي په تابوت کښې د مصر د خاورې څخه انتقال او د شام په خاوره کښې یې خاورو ته وسپاره[۱].

﴿ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوٓا۟ أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾﴾

[۱۰۲] دغه (د یوسف ﷺ او د ده د ورونو قیصه) د غیبي خبرونو څخه ده چې مونږ یې تاته وحې کوو، او (دا خکه چې) ته خو د دوی سره (ناست) نه وې کله چې دوی خپل کار راغونډ کړ (پرېکړه یې وکړه) حال دا چې دوی پټ تدبیر کوونکي وه (نو ته د دغه راز څخه چا خبر کړې؟).

[۱۰۳] او (ای پیغمبره!) اکثره خلک (اعتمادي) ایمان راوړونکي نه دي که څه هم ته (د دوی په ایمان باندې) حرص کوې (او زړه دې غواړي).

[۱۰۴] او ته (خو) د دوی څخه په وحې (قرآن کریم) باندې څه اجرت نه غواړې، نه دی دا (قرآن کریم) مګر د ټولو عالمونو دپاره پند (او نصیحت) دی.

[۱۰۵] او په اسمانونو او ځمکو کښې (د الله ﷻ په وحدانیت باندې، برسېره پر قرآني دلایلو) ډېرې (تکویني) دلایل شته چې دوی پرې په داسې حال کښې تېرېږي چې دوی ترې اعراض کوونکي دي (عبرت ترې نه اخلي).

[۱۰۶] او (ای پیغمبره!) اکثره خلک (په خپل ګومان) په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي مګر په داسې حال کښې چې دوی (ورسره په عبادت کښې) شریک دروونکي دي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۵۱؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۰۶

[۱۰۷] ایا نو دوی (د دې څخه) په امن کښې دي چې دوی ته پېوونکې (احاطه کوونکې) مصیبت ورشي چې د الله ﷻ د عذاب څخه عبارت دی؟ او یا (دوی د دې څخه په امن کښې دي چې) دوی ته ناڅاپه قیامت (د قیام وخت) ورشي (ورورسېړي) حال دا چې دوی پرې شعور هم ونه لري (او هیڅ تیاري یې ورته نه وي نیولې)؟.

[۱۰۸] (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: دغه ده زما لاره (د دې څخه اوونښتونکی نه یم) زه الله ﷻ ته بلل کوم (د همدې دپاره را استولی شوی یم. په دغه دریځ کښې) زه هم په څرګند حجت باندې یم او هغه څوک هم (په څرګند حجت باندې دی) چې زما پیروي کوي. او الله ﷻ لره (د شرکیاتو څخه) پاکي ده او زه د مشرکانو څخه نه یم (او نه زما پیروان د مشرکانو څخه دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یوسف ﷺ د قیصې د بیان هدف ته اشاره شوې ده، کومه چې په وړاندېنیو ایتونو باندې ختمه شوې ده، نو حاصل یې داسې راځېژي:

۱_ ای پیغمبره! مونږ تاته د یوسف ﷺ قیصه وحې کړه ترڅو د دې قیصې بیان ستا دپاره یوه معجزه جوړه شي او د دین منکران درباندې ایمان راوړي. او دا ځکه چې:

الف: که بالفرض ته په حقه پیغمبر نه وی نو د ذکرې شوې قیصې یوه وړه کړۍ به دې هم نه وی بیانه کړې لکه چې د نبوت څخه وړاندې دې دا کار نه شو کولی.

ب: که بالفرض ذکره شوې قیصه تاته مونږ د غیبو څخه نه وی وحې کړې نو ته څه خبر وې چې د یوسف ﷺ وروڼو خپل پلان په څه ډول سره وسنجاوه؟ ایا ته د هغوی سره په پرېکړه کښې ناست وې کله چې هغوی د جر او بحث څخه وروسته خبره غوټه کړه او په کوهي کښې یې د خپل ورور د اچولو په پرېکړې سره اتفاق وکړ؟.

ج: د هغوی ذکر شوی تدبیر خو په دومره دقت سره صورت نیولی وه چې د خپل وخت (خپلې زمانې) خلک هم ترې خبر نه وه، نو ته به ترې څنګه خبر شوی وی؟

د: ای پیغمبره! تا خو نه لیک لوست کړی دی، نه دې د اهل الکتابو سره تماس نیولی دی او بالآخره نه ستا په قوم کښې د ذکرې شوې قیصې معلومات چاته شته دي؛ نو که زمونږ وحې نه وی نو تاته چا معلومات درکړه او د قیصې په جزئیاتو باندې ته چا پوه کړې چې هو بهو یې خلکو ته بیانوې؟.

۲_ ای پیغمبره! ستا خو زړه غواړي چې په ذکره شوې معجزه باندې خلک د تاثیر لاندې واقع شي او ایمان درباندې راوړي، خو خبره داسې نه ده؛ اکثره خلک ایمان نه راوړي که څه هم ته د هغوی په ایمان راوړلو باندې ډېر حرصناک یې او ډېره دې ورته تادي ده.

۳_ ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته په حقه پیغمبر نه وی او د غیبو معلومات دې نه درلودی نو تا به ضرور د خپلو معلوماتو په بیان باندې څه اجرت غوښتی وی.

ته خو د خلکو څخه څه اجرت نه غواړې او دا خکه چې ستا غیبي معلومات بل شی نه دی مګر د رب العالمین د پلوه نصیحت او د خیر غوښتنه ده، چې په دوی باندې یې ته په وړیا توګه قرائت کوې. که تا د دوی څخه څه اجرت غوښتلې نو د دوی بهانه به جوړه شوې وی چې مونږ نصیحت نه منو خکه چې په مونږ باندې د اجرت ورکړه درنه تماميږي.

۴ـ ای پیغمبره! اکثره خلک لکه څنګه چې په قرآني معجزاتو باندې ایمان نه راوړي همدارنګه دوی تکویني معجزاتو ته هم غاړې نه ږدي، که نه نو په اسمانو او ځمکو کښې څومره ډېرې معجزې دي چې دوی یې په سترګو باندې ګوري او د غفلت په حال کښې پرې تېرېږي، خپل مخونه ترې اړوي او په خپلې کفرې عقیده باندې کلک پاتې کېږي. که دوی معجزاتو ته لږ څه په دقت سره کتلي وی نو همدغو تکویني معجزاتو کفایت کاوه چې ایمان یې راوړی وی.

۵ـ ای پیغمبره! د دې کبله (چې اکثره خلک نه قرآني معجزاتو ته د عبرت په نظر ګوري او نه د تکویني معجزاتو څخه عبرتي درس اخلي) دوی په الله ﷻ باندې د توحید عقیده نه کوي بلکې د دوی عقیده دا ده چې د الله ﷻ سره په عبادت کښې بوتان اشتراک لري او هغوی ورسره پکښې برخوال دي.

ای پیغمبره! ته خو دوی ته د همدې دپاره ور استولی شوی یې او مختلفې معجزې د دې دپاره درکړی شوې دي چې اکثره خلک تا په نبوت سره وپېژني او د بوت پرستی څخه اجتناب وکړي او د توحید په عقیده باندې کلک شي.

۶ـ ای پیغمبره! څرنګه چې هغوی ستا رسالت ته غاړه نه ږدي نو دوی په څه باندې ډاډه دي او دوی ته څه شي اطمنان ورکړی دی چې دا آفتونه به په دوی باندې نه ورنازلېږي:

الف: چې یا د الله ﷻ د پلوه په دوی باندې یو لوی عذاب ورنازل شي چې دوی د هر طرف څخه احاطه کړي او د ږستنې په شان ترې راچاپېر شي.

ب: یا د قیامت ورځ قائمه شي او ناڅاپه دوی د مرګ سره په داسې حال کښې مخامخ شي چې د دوی ورته هیڅ توجه نه وي او هیڅ تیاری یې ورته نه وي نیولی.

لنډه دا چې که د څه حکمتونو په بنیاد دوی د دنیاوي عذاب څخه بچ شي نو اخروي عذابونه خو یقیني ورته مخې ته ورتلونکي دي چې د خنکدن د حال څخه شروع کېږي.

۷ـ بالآخره، ای پیغمبره! یو ځل بیا ټولو خلکو ته خپل دریخ په ډاګه باندې اعلان کړه او په صراحت سره ورته ووایه چې:

الف: زما دیني تګلاره دغه ده چې پرته د اجرت څخه تاسو ته د رب العالمین هدایات در رسوم او معجزات درته څرګندوم.

ب: برسېره په دې زه الله ﷻ ته دعوت کوم او خلک یې توحید ته وربولم، نه د چا د غاښ چیچې څخه ډارېږم او نه مې ترې څوک منعه کولی شي.

ج: په کومه لاره باندې چې زه روان یم په هغې باندې زما سر بنه خلاص دی، څه شک او شبهه پکښې نه لرم او په دلایلو سره راته ثابته ده. همدارنګه زما پیروان هم زما په تګلاره باندې د زړه د کومې عقیده لري او هیڅوک نه شي کولی چې همدغې راسخې عقیدې ته یې په تشکیک سره بدلون ورکړي. او بالآخره ـ لله الحمد ـ دیني پیروان مې مخ په زیاتېدلو روان دي.

د: نه دې مشرکان ماته تمه کوي او نه زما پیروانو ته چې د توحید عقیده به پرېږدو او د بوت پرستۍ شرکي عقیدې ته به ور واوړو. ځکه چې الله ﷻ ته د دغسې واهیاتو څخه پاکي ده، زه او زما پیروان د همېشه دپاره د الله ﷻ پاکي او تنزیه بیانوو او مونږ د مشرکانو څخه نه یاستو او نه به دغې باطلې عقیدې ته ور واوړو.

توضیحات

١ـ د دې سورت په سریزه کښې مونږ د دې سورت د شان نزول په هکله لیکلي دي چې دا سورت د مشرکانو په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه د غوښتنې د کبله نازل شوی وه. خو د سورت په وروستنیو برخو کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: ﴿ وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴾ یعنې ای پیغمبره! مونږ ځکه د یوسف ؑ قیصه په مفصله توګه په تا باندې درنازله کړه چې همدا ستا زړه غوښتله، ستا تمه وه چې کفار به د ذکرې شوې قیصې په اورېدلو سره په ایمان باندې مشرف شي او ستا سترګې به پرې یخې شي. دا دی مونږ ستا د زړه آرزو پوره کړه مګر کفار هماغسې په خپلو کفریاتو باندې کلک دي، مونږ ته لا د پخوا څخه څرګنده وه چې دوی ایمان نه راوړي او د قیصې د اورېدلو څخه څه ګټه نه شي پورته کولی، خو مونږ صرف ستا د زړه آرزو پوره کړه، که دا خبره نه وی نو اسمانونه او ځمکې ټولې د توحید په دلایلو او معجزاتو باندې ډکې دي خو مشرکان پرې صرف د ځارویو غوندې تېرېږي او معنوي استفاده ترې نه شي کولی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٢ـ که څوک وایي چې: د ﴿ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴾ په جمله کښې د ﴿ مُّشۡرِكُونَ ﴾ د کلمې څخه کوم خلک مطلب دي؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې پوښتنې د جوابولو دپاره لازمه ګڼو چې د شرک په هکله محترمو لوستونکو ته څه معلومات (د مقدمې په توګه) وړاندې کړو او بیا اصل جواب ته مراجعه وکړو. مقدمه دا ده چې د ﴿ مُّشۡرِكُونَ ﴾ کلمه اصلاً د شرک څخه اشتقاقه شوې ده او شرک لاندې دوه ډولونه لري:

الف: جلي (ښکاره) شرک یا عظیم (لوی) شرک. دا د هغه شرک نوم دی په کوم باندې چې سړی د اسلامي ملت څخه کفر ته ووځي ـ العیاذ بالله ـ، دا شرک د مغفرت قابل نه دی[١]، الله ﷻ فرمایي

---

(١) تفسیر القاسمي ج٩ ص٢٨٩

چې: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ [النساء: ۱۱۶] یعنې یقیناً الله ﷻ دا نه بښي چې (په عبادت کښې) ورسره شریک ودرولی شي، او د دغه (شرک) څخه لاندې (ټکنه ګناهونه) بښي خو چاته یې چې اراده وشي.

مشرکان کفار په همدغه ډول شرک باندې اخته دي او اخته وه، پیغمبرانو علیهم السلام همدوی توحید ته دعوت کړی دی چې د شرک او بوت پرستی څخه تېر شئ او الله ﷻ واحد او لا شریک وګڼئ.

ب: خفي (پټ) شرک یا اصغر (وړوکی) شرک. دا د هغه شرک نوم دی کوم چې په عقیدې پورې تعلق نه نیسي بلکې په اقوالو او اعمالو کښې تحقق مومي. د دغه ډول شرک حکم دا دی چې د سړي په شکرګذارۍ او اخلاص کښې نقصان واقع کوي چې ثواب او اجر یا بالکل د منځه وړي او یا یکښې کمبود پېښېږي[۱].

د دې ډول شرک لاندې څو مثالونه د احادیثو په رڼا کښې ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ أَشْرَكَ»[۲] هرڅوک چې په غیر الله باندې سوګند یاد کړي نو یقیناً هغه (د الله ﷻ سره په خپل قول کښې) شریک ودراوه.

دوهم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ د عمر رضی الله عنه د خولې څخه واورېدل چې: «وَأَبِي وَأَبِي» زما دې په خپل پلار سوګند وي، زما دې په خپل پلار سوګند وي، نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «أَلَا إِنَّ اللهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ»[۳] خبردار! یقیناً الله ﷻ تاسو منعه کوي چې په خپلو پلرونو باندې سوګندونه وکړئ.

دریم: یوه ورځې یوه یهودي نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: تاسو خو د الله ﷻ سره شریک دروئ، ځکه چې تاسو وایاست: "مَا شَاءَ اللهُ وَشِئْتَ" یعنې که د الله ﷻ خوښه وي او ستا خوښه وي (نو دا کار به وشي)، او هم وایاست چې: "وَالْكَعْبَةِ" یعنې زما دې په کعبه باندې سوګند وي (تاسو په غیر الله باندې سوګند کوئ).

نو نبي کریم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو رضی الله عنهم ته امر وکړ چې: د "وَالْكَعْبَةِ" سره د "رَبِّ" کلمه اضافه کړئ او «وَرَبِّ الْكَعْبَةِ» ووایئ، یعنې زما دې د کعبې په رب ﷻ باندې سوګند وي، او په وړاندېنۍ جمله کښې د "وَ" په عوض "ثُمَّ" استعمال کړئ چې: «مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتَ»[۴] یعنې دا کار به وشي که د الله ﷻ اراده وي او بیا ستا اراده وي، نو د بنده اراده د الله ﷻ د ارادې سره په "وَ" باندې مه عطفوئ ځکه چې "وَ" د اشتراک او جمعې دپاره دی.

څلورم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ صَلَّى يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ صَامَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ

---

(۱) تفسیر السارج ۹ ص ۵۱۹
(۲) سنن ابي داود ج ۲ ص ۱۰۷
(۳) جامع الترمذي ج ۱ ص ۲۸۰
(۴) سنن النسائي ج ۲ ص ۱۴۳

تَصَدَّقَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ»[۱] يعني هرڅوک چې د رياکارۍ په حال کښې لمونځ کوي هغه (اصغر) شرک وکړ او هرڅوک چې روژه د رياکارۍ په حال کښې نيسي هغه شرک وکړ او (بالآخره) هرڅوک چې خيرات د رياکارۍ په حال کښې ورکوي هغه شرک وکړ.

پنځم: ابو سعيد الخدري ﷺ وايي چې يوه ورځې مونږ د دجال په هکله خبرې کولې چې نبي کريم ﷺ راباندې راووت نو راته وېې وفرمايل چې: ايا زه تاسو ته په هغه شي باندې خبر درنه کړم کوم چې زما په نزد د دجال څخه ډېر خطرناک دی؟ مونږ عرض وکړ چې ولې نه (مونږ پرې خبر کړه). نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «الشِّرْكُ الْخَفِيُّ أَنْ يَقُومَ الرَّجُلُ يُصَلِّي فَيُزَيِّنُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرَى مِنْ نَظَرِ رَجُلٍ»[۲] (هغه شی) خفي (پټ) شرک دی چې يو سړی پورته شي چې لمونځ وکړي نو خپل لمونځ په ډېر ښائسته ډول سره وکړي (خو د الله ﷻ د رضامندۍ د کبله نه بلکې) د دې کبله چې نوموړی لمونځ کوونکی د بل سړي کتل ګوري چې ده ته کتل کوي (او د نظر لاندې يې نيولی وي نو آفرين به ورباندې ووايي).

شپږم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ» يقيناً ډېر خطرناک شی چې زه ترې په تاسو باندې ډارېږم هغه وړوکی شرک دی. صحابه وو کرامو ﷺ عرض وکړ چې: «وَمَا الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ يَا رَسُولَ اللهِ!» ای د الله رسوله! وړوکی شرک څه شی دی؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې «الرِّيَاءُ»[۳] يعني وړوکی شرک د رياکارۍ څخه عبارت دی.

که څوک غواړي چې په ذکره شوې موضوع کښې نور احاديث ولولي نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي چې د احاديثو غټه مجموعه يې راټولنده کړې ده[۴].

که څوک وايي چې: ايا په رياکارۍ باندې صرف عمل باطلېږي که د نور عذاب خطر هم شته؟

مونږ وايو چې: علماوو کرامو رياکارۍ په لاندې څلورو ډولونو باندې وېشلې ده[۵]:

اول: يوه اغلظه او کلکه رياکاري ده چې برسېره د عمل په ضياع باندې د الله ﷻ د پلوه ورته عذاب هم متوجه کېږي. دا د هغې رياکارۍ نوم دی چې په عمل کښې بالکل د ثواب نيت ونه لري بلکې مطلب يې فقط او فقط خلکو ته خان ښودانه وي، حتی چې بې اودسه هم په لمانځه باندې ودرېږي.

دوهم: بله هغه ده چې د ثواب نيت پکښې کمزورې وي او د خلکو تظاهر پکښې قوي وي. د دې حکم دا دی چې عمل پرې ضائع کېږي او د الله ﷻ د عذاب خطر هم شته دی.

دريم: بله هغه رياکاري ده چې په عمل کښې د ثواب نيت او خلکو ته د خان ښوداني نيت يو برابر وي ترديې چې دواړه نيتونه په عمل باندې باعث ګرځېدلي وي، يعني چې نه يوازې د ثواب

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۸۲
(۲) سنن ابن ماجه ص ۳۱۰
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص ۱۶۰
(۴) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۹۵
(۵) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ج۹ ص۱۷۶

دپاره عمل کوي او نه یوازې د ریاکارۍ دپاره بلکې ترڅو چې دواړه نیتونه سره لاس یو نه کړي نو عمل ته اقدام نه کوي. په دې ډول کښې ثواب ضائع دی خو امید شته چې د عذاب د خطر څخه به بچ وي.

څلورم: څلورمه نوعه یې دا ده چې په عمل باندې باعث یوازې ثواب وي خو د خلکو تظاهر ورته تقویه ورکړي، چې په هغه صورت کښې هم نېک عمل ته اقدام کوي چې د خلکو د اطلاع امید ونه لري. دا ډول ریاکارۍ اصل ثواب نه ضائع کوي مګر نقصان پکښې واقع کوي.

د ذکرې شوې مقدمې څخه وروسته د نوموړې پوښتنې په جواب کښې ـ د الله ﷻ په توفیق ـ لیکو چې: د ﴿ مُّشۡرِكُونَ ﴾ کلمه ځینو علماوو کرامو د جلي شرک په خاوندانو باندې تفسیره کړې ده، ځینې ترې د خفي شرک خاوندان مرادوي او بالآخره ځینو علماوو کرامو دواړو ډلو ته شامله ګڼلې ده[1]. مګر مونږ ته بهره ښکاري چې د ذکرې شوې کلمې څخه د جلي (ځرګند) شرک خاوندان مراد کړی شي او بس. او دا ځکه چې په دغه ایت کښې د [۱۰۳] ایت مضمون تائید شوی دی، نو ځرنګه چې هلته بالاتفاق د جلي شرک خاوندان مطلب دي نو باید چې دلته هم همدوی مطلب شي، نو که دواړه ایتونه یو تربله څنګ په څنګ کېښودلی شي او داسې قرائت شي چې:

﴿ وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴾، ﴿ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴾

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې: ای پیغمبره! که څه هم ستا شوق او رغبت دې خبرې ته دی چې ټول خلک په ایمان باندې مشرف شي مګر ستا دغه آرزو نه پوره کېږي، ځکه چې د خلکو اکثریت ایمان نه راوړي چې سوچه موحدین جوړ شي او د بوتانو د عبادت څخه اجتناب وکړي او عقیدې صحیحې کړي، د خلکو اکثریت سوچه توحید نه خوښوي بلکې په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي مګر په داسې حال کښې چې د عقیدوي شرک مرتکب شوي هم وي، خو دغه ډول ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبولیت نه شي پیدا کولی.

د عربیت یو اعتراض او د هغه جواب

۳ـ که څوک وایي چې د عربیت قاعده ده چې د حال زمانه او د ذو الحال د عامل زمانه متحده وي، په دې مقام کښې د ﴿ وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴾ جمله د ﴿ أَكۡثَرُهُم ﴾ دپاره حال واقع شوی ده چې عامل یې د ﴿ يُؤۡمِنُ ﴾ کلمه ده، نو په کار دي چې د ایمان او شرک زمانه یوه وي.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا ایمان او شرک (کفر) په یوه محل کښې او په یوه زمانه کښې اجتماع موندلی شي؟ ایا اکثر الناس هم مؤمنان او هم مشرکان جوړېدلی شي؟

مونږ وایو چې: واقعیت خو همداسې دی خو مشرکانو دا واقعیت نه مانه او خپل شرک ورته د

[1] روح المعاني ج۱۲ ص۶٦

ايمان سره منافي نه پرېښېږي. يعني اکثره خلک په خپل ګومان باندې په الله ﷻ ايمان نه راوړي مګر د شريک درولو په حال کښې.

خو د الله ﷻ په نزد هغه ايمان معتبر دی کوم چې د شرک څخه سوچه (خالص) وي او هيڅکله ورسره په يوه محل کښې او په يوه زمانه کښې نه شي جمعه کېدلی.

د ښه وضاحت دپاره لاندې حديث ولولئ:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې: «كَانَ الْمُشْرِكُونَ يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ (فَيَقُولُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلَكُمْ قَدْ قَدْ. فَيَقُولُونَ:) إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ»[1] يعنې د مشرکانو هر يوه حج کوونکي به ويلې چې: ای ربه! زه ستانه په اطاعت ولاړ يم. نو نبي کريم ﷺ به ورته د "ويل" په کلمه باندې خطاب کاوه چې بس کړئ، بس کړئ (په متباقي کلماتو باندې خوله مه ښوروئ). خو هغوی به نه بس کول او اضافه کول به يې چې: ای ربه! مګر نه داسې شريک لرې کوم چې ستا دی، نه يې مالک يې. او نه د هغه شي مالک هم يې چې دغه شريک يې مالک دی.

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾ ﴾

[۱۰۹] او مونږ ستا څخه وړاندې نه دي لېږلي مګر د ښارونو (د اوسېدونکو) څخه سړي، چې دوی ته به مو وحي کوله (دوی د خلکو په شان په ښارونو کښې ژوند کاوه، دوی پرښتې نه وې). ايا نو دوی (کفار) په ځمکه کښې نه ګرځي راګرځي چې وګوري چې د هغو خلکو انجام څنګه شو کوم چې د دوی څخه وړاندې (د ځمکې اوسېدونکي) وه.

او ضرور د آخرت کور (جنت) د هغو کسانو دپاره ډېر غوره دی کوم چې تقوی کوي (او د الله ﷻ څخه ډارېږي). آيا نو تاسو (ای کفارو!) د عقل څخه کار نه اخلئ.

[۱۱۰] (د وړاندېنيو کفارو هلاکت به دومره وروسته شو) تردې چې پيغمبران عليهم‌السلام به (د دوی د ايمان راوړلو څخه) نااميده شوه او دوی به ګومان وکړ چې يقيناً دوی ته (د خپلو خانونو د پلوه)

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۳۷۶

دروغ ويل شوي وه (چې د نصرت وعده يې نژدې ګڼلې وه)، نو (په همدغه حال کښې به) زمونږ نصرت دوی ته ور ورسېد. نو هغه چاته به نجات ورکړی شو کومو ته به چې مونږ اراده کړې وه او (نور به مو هلاک کړه خکه چې) زمونږ عذاب د مجرم قوم څخه بېرته نه تاوولی کېږي (هيڅوک يې مخه نه شي نيولی).

[۱۱۱] بې شکه د دوی (پيغمبرانو عليهم السلام د حالاتو) په بيان کښې د عقل د خاوندانو دپاره د عبرت (درسونه) شته دي.

(دا قرآن کريم) داسې خبره نه ده چې په دروغو جوړه کړی شوې وي، مګر (دا) د هغو کتابونو تصديق دی کوم چې د ده څخه وړاندې (نازل کړی شوي) وه، او (هم دا) د هر (ضروري) شي دپاره تفصيل (او بيان) دی او (بالآخره دا قرآن) د داسې قوم دپاره چې عقيده کوي (ايمان راوړي) هدايت او رحمت دی (چې همدوی ترې ګټه پورته کوي).

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېنيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی چې د يو پلوه پکښې د نبي کريم ﷺ دپاره تسلي پرته ده او د بل پلوه دده مخالفين د ناکاره انجام څخه ډارولی شوي دي، چې حاصل يې داسې راځي چې:

۱ـ ای پيغمبره! مونږ پخوانيو قومونو ته هم ستا غوندې سړي د پيغمبرانو په صفت باندې استولي وه، هغوی ته مو هم وحې کوله لکه تاته يې چې کوو، هغوی هم د نورو انسانانو په شان په ښارونو کښې اوسېدل لکه چې ته پکښې اوسېږې. لنډه دا چې هغوی پرښتې نه وې چې په ښارونو کښې نه اوسېږي او د اسمان اوسېدونکې دي، که داسې وی نو ستا د زماني کفارو ته به ستا وراستول عجيبه بريښېدلي وی.

۲ـ پخوانيو قومونو ته هم ستا د قوم غوندې بې شمېره تکويني او غير تکويني معجزې ښودلې شوې وې خو دوی پرې په غفلت سره تېر شوه لکه چې ستا قوم پرې په غفلت سره تېرېږي.

۳ـ خو په نتيجه کښې د هغوی څخه د الله ﷻ عذاب راچاپېر شو او ټول يې پوپنا کړه، نو ايا ستا قوم د هغوی د عاقبت څخه عبرت نه اخلي؟ ايا د هغوی تاريخي اثارو ته نه ګوري چې عاقبت يې څنګه شو؟

۴ـ ای پيغمبره! دنياوي ژوند او عيش اوږدېږي مګر باقي نه پاتې کېږي، نو په کار دي چې ستا امت د دنياوي ژوند په اوږدوالي باندې تېر نه وځي، بايد دوی د دنياوي ژوند څخه د اخروي ژوند په ګټلو کښې کار واخلي چې هغه دائمي ژوند دی او د زوال سره نه مخامخ کېږي. نو د همدې کبله هغه ژوند د متقيانو دپاره د دې حقير ژوند څخه ډېر غوره او بهتر دی.

۵ـ ای پيغمبره! خپل امت يو خلې مخاطب کړه چې: ايا تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ چې د فاني ژوند او باقي ژوند فرق وکړئ؟

٦_ ای پیغمبره! د پخوانیو هلاکو شوو قومونو په دنیاوي ژوند باندې اوږدوالی ورغلی دی آن تر دې چې د دوی د تکبر او غرور د کبله به د دوی د ایمان راوړلو څخه د وخت پیغمبران نا امیده شوه او دې ته به سترګې په لار وه چې کله به په دوی باندې عذاب ورنازلېږي، او کله به پوښتنه کېږي. حتی چې د پیغمبرانو د نا امیدۍ په حالت باندې به هم دومره وخت تېر شو چې د هغوی په مبارکو اذهانو کښې به دې خبرې خطور وکړ چې بې شکه مونږ ته د عذاب د نزول په هکله خپلو زړونو د دروغو امید راکړی وه چې دغه دی نصرت را ورسېد او د عذاب نزول ډېر نږدې دی.

نو په عین وخت کښې به هغوی ته زمونږ نصرت ورغی او عذاب به په کفارو باندې ورښکته شو، نو هر چاته به چې زمونږ د نجات اراده وه هغوی ته به مو نجات ورکړ او څوک به مو چې هلاکاوه هغوی به مو هلاک کړه. دا ځکه چې زمونږ د عذاب مخه د جنایتکار قوم څخه نه اړوله کېږي، هیڅوک یې د مخنیوي توان نه لري.

۷_ ای پیغمبره! د ټولو پیغمبرانو د حالاتو په بیان کښې عموماً (چې د قرآن کریم په نورو سورتونو کښې په تاباندې نازل شوي دي) او د یوسف ﷺ او د یعقوب ﷺ د حالاتو په بیان کښې خصوصاً (چې په همدې سورت کښې یې تفصیل تېر شو) د عقل د خاوندانو دپاره زښت ډېر د عبرت درسونه شته دي، دوی ته په کار دي چې سرسري پرې تېر نه شي. او دا ځکه چې:

الف: دا قرآن کریم حقائق بیانوي او دروغ خبره پکښې بالکل نشته.

ب: دا قرآن کریم د هغو ټولو کتابونو تصدیق کوي کوم چې د ده څخه وړاندې په پیغمبرانو باندې په وخت نازل شوي وه، نو چا چې وړاندې کتابونه نازل کړي وه همغه اقدس ذات ﷻ دا کتاب هم نازل کړی دی.

ج: په دې کتاب کښې د هر ضروري شي بیان شته دی کوم ته چې انسانان د خپل ژوند د اړخونو څخه په یوه اړخ کښې احتیاج لري.

د: نو دا کتاب د خلکو دپاره د دنیا او د آخرت د دواړو لارو ښودونکی دی او د دواړو لارو دپاره د یو مشال مثال لري.

ه: او بالآخره که څه هم دا کتاب د ټولو خلکو دپاره عموماً رحمت دی مګر د مؤمنانو دپاره په خاصه توګه هدایت او رحمت دی چې همدوی ترې ګټه پورته کوي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې د ﴿ نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې ټول پیغمبران د ښارونو د اوسېدونکو څخه استولي شوي دي، د همدې کبله الحسن علیه الرحمة ویلي دي چې: الله ﷻ هیڅ یو پیغمبر نه د بیدیا د اوسېدونکو څخه استولی دی، نه د زنانه وو څخه او بالآخره نه د پېریانو څخه[1]. نو پوښتنه دا ده چې: د همدې سورت په [۱۰۰] ایت کښې الله ﷻ د یوسف ﷺ

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۷۴

د خولې څخه حکایت کړی دی چې ﴿ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلۡبَدۡوِ ﴾ یعنې یوسف ﷺ خپل پلار (یعقوب ﷺ) د وروڼو په شمول مخاطب کړ چې الله ﷻ په موږ باندې لوی احسان کړی دی چې تاسو یې د بېدیا څخه مصر ته راوستلئ: نو معلومه شوه چې یعقوب ﷺ د بیدیا د اوسېدونکو څخه د پیغمبر په صفت رالېږلی شوی وه؟!

موږ وایو چې: د ذکر شوي ایت لاندې موږ د الله ﷻ په توفیق دوه وو جوابونو ته اشاره کړې ده چې:

الف: یعقوب ﷺ په هغه وخت کښې په بیدیا کښې اوسېده په کوم وخت کښې چې هغه ﷺ خپل سفر د مصر په لور پیل کړ، هسې نه چې د پیغمبر ګرځېدلو په وخت کښې هم د بیدیا اوسېدونکی وه.

ب: یا دا چې د ﴿ ٱلۡبَدۡوِ ﴾ کلمه د کنعان په ښار کښې د یوه کلي (یوې محلې) نوم وه.

دلته ورباندې اضافه کوو چې په هغه وخت کښې د کنعان ښار هم د دنیا د نورو ښارونو غوندې د قحطۍ د زیات فشار لاندې واقع شوی وه، چې غذائي شیان پکښې نه موندل کېده، تا به ویل چې د کنعان ښار یوه بېدیا او مېره ګرځېدلی دی.

ګڼ شمېر تفسیرونه

۲ـ د ﴿ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُواْ ﴾ په جمله کښې علماوو کرامو ګڼ شمېر تفسیرونه کړي دي حتی چې شمېر یې تقریبًا دوه دېرشو ته رسېږي[۱]. د تفسیرونو شمېر څکه پورته ختلی دی چې د یو پلوه د ذکرې شوې جملې د ﴿ كُذِبُواْ ﴾ په کلمه کښې متعدد قرائتونه شهرت ته رسېدلي دي[۲] چې دغه کلمه هم مجهوله، هم معلومه او بالآخره هم په شد سره او هم په تخفیف سره قرائت شوې ده، په دې قرائتونو کښې یو د بي بي عائشې رضی الله عنها (ام المؤمنین) قرائت دی چې ذکره شوې کلمه یې مجهوله او مشدده قرائت کړې ده[۳] او بل د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما قرائت دی چې ذکره شوې کلمه مجهوله ده او مخففه ده[۴]. او د بله پلوه د ذکرې شوې جملې ضمیرونه هر یو احتمال لري چې پیغمبرانو ته راجع شي او یا د پیغمبرانو امتونو ته راجع کړی شي.

موږ یوازې د عبد الله عباس رضی الله عنهما د قرائت په تفسیر باندې اکتفاء کوو چې سمدستي زموږ په وړاندې اینبی دی. دا قرائت په څو متعددو ډولونو باندې تفسیر شوی دی[۵] خو موږ د لاندې دوه وو تفسیرونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: چې درې واړه ضمیرونه د پیغمبرانو علیهم السلام امتونو ته راجع وګڼلی شي. نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې د نصرت وعده به دومره اوږده شوه حتی چې د پیغمبرانو امتونو به

---

(۱) نثر المرجان من مشکلات القرآن ص۳۸٦
(۲) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۸۲؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۳۹۲
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۶۸۰
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۴۹
(۵) البحر المحیط ج۶ ص۳۳۵. تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۹۸

گومان وکړ چې یقیناً دوی ته د پیغمبرانو د پلوه د نصرت وعده په دروغو ورکړه شوې ده، که نه نو دومره به نه وی اوږده شوې او مونږ به د دومره مشکلاتو سره نه وی مخامخ شوي، مګر په عین حال کښې به د الله ﷻ نصرت ور ورسېد او مشکلات به تري پورته شوه.

که څه هم پورتنی تفسیر په زړه پوری دی مګر د عربي قواعدو څخه مخالف دی چې په دې کښې اضمار قبل الذکر لازمېږي. څکه چې د ذکرې شوې جملې سره متصله خو د ﴿ ٱلرُّسُل ﴾ کلمه ذکره ده، نه د "المرسل إلیهم" (د پیغمبرانو علیهم السلام امتونه). مګر دلته[1] د ﴿ ٱلرُّسُل ﴾ کلمه په "المرسل إلیهم" باندې د معنی په اعتبار سره دلالت کوي، لکه چې په ﴿ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰ ﴾ [المائدة:۸] کښې د ﴿ ٱعۡدِلُواْ ﴾ کلمه په عدل باندې دلالت کوي چې د ﴿ هُوَ ﴾ ضمیر ورته راجع دی.

په دې باندې علاوه، په وړاندېنې ایت کښې د ﴿ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ ﴾ په جمله کښې خو د پیغمبرانو علیهم السلام امتونه ذکر دي.

ب: درېواړه ضمیرونه د ﴿ ٱلرُّسُل ﴾ کلمې ته راجع دي، چې متصله ورسره ذکره ده او په تبادر سره سرې ته ذهن ته ورځي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایې چې: د ﴿ ظَنُّوٓاْ ﴾ کلمه د "ظن" څخه اشتقاقه شوې ده، چې وضعي معنا یې راجع اعتقاد دی او د مجاز په توګه په یقین کښې هم استعمالېږي[2] حال دا چې دغه دواړه معناوې په دې مقام کښې صحت نه لري. دا څکه چې په دې تقدیر باندې یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې د الله ﷻ د نصرت وعده به دومره اوږده شوه چې حتی پیغمبرانو علیهم السلام به راجع اعتقاد کاوه او یا به یې یقین راته چې بې شکه د دوی سره دروغ ویل شوي وه (دوی ته په دروغو د نصرت وعده ورکړه شوې وه). حال دا چې دا ډول مضمون خو د پیغمبرانو علیهم السلام سره غیر مناسب بلکې غیر جائز دی؟

مونږ وایو چې:

الف: د "ظن" کلمه په دې مقام کښې د وسوسې او توهم معنی ورکوي، یعنې د پیغمبرانو علیهم السلام په اذهانو کښې به د وسوسې په شکل تېره شوه چې زمونږ سره په دنیا کښې د نصرت وعده دروغ وه، او په وسواس باندې خو الله ﷻ څوک نه نیسي، او نه څوک دا توان لري چې خپل زړه د وسواس څخه بچ وساتي. په همدې مضمون باندې لاندې حدیث شهادت ورکوي، چې:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته ځینې خلک ورغله او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ په خپلو زړونو کښې داسې شی مونده کوو چې په هغه باندې راته تکلم کول ډېر لوی بریښي (او ډېره عظیمه ګناه راته ښکاري). نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: ایا دا شی په زړونو کښې تاسو مونده کوئ؟ هغوی

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۹۴

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۶۹

وړیلې: هو. نبي کريم ﷺ وفرمایل چې: «ذاكَ صَرِيحُ الإيمَانِ»[1] یعنې: دغه بالکل صریح (څرګند) ایمان دی.

ب: د ﴿كُذِبُوا﴾ د جملې معنی دا نه ده چې د الله ﷻ د پلوه مونږ سره دروغ ویل شوي وه، بلکې معنی یې دا ده چې پیغمبرانو علیهم السلام به تمه او امید کاوه چې نصرت به دومره نه وروسته کېږي نو کله به چې وروسته شو نو دوی به خپله تمه دروغ وبلله او راجع اعتقاد به یې وکړ چې مونږ خطا شوي وو چې د نصرت وعده مو د الله ﷻ د پلوه نژدې ګڼلې وه، بلکې زمونږ سره خپلو خانونو د نصرت په نژدېکت کښې د دروغو وعده کړې وه، او مونږ یې خطا کړي وو.

ذکر شوی حالت هغه حالت ته ورته دی کوم چې په صحابه وو کرامو ﷺ باندې هغه وخت ورغلی وه کله چې نبي کريم ﷺ په مدینه منوره کښې خوب ولید چې د ملګرو سره مکې معظمې ته تللی وي، نو په دغه خوب باندې یې صحابه کرام ﷺ خبر کړه او د عمرې د اداء کولو تصمیم یې ونیوه، خو کله چې د حدیبې مقام ته ورسېده نو مشرکانو یې مخه بنده کړه چې په نتیجه کښې سوله منځته راغله او دوی بېرته راستانه شوه، چې په صحابه وو کرامو ﷺ باندې بېرته راستنېدل ډېر درانه تمام شوه او دا خکه چې د دوی خیال وه چې همدا سږ کال به خوب رښتیا کېږي، خو په دې خیال او په دې تمه کښې غلط شوي وه او خپلو خانونو دوی ته د دروغو وعده ورکړې وه.

دهمدې موضوع پوره بیان د [الفتح: ۲۷] ایت لاندې -إن شاء الله ﷻ- راروان دی.

تبصره

۴- مونږ ته د ﴿كُذِبُوا﴾ د جملې همدغه دوهمه معنی په زړه پورې برېښي. او دا خکه چې دا معنی مونږ ته د روسانو سره په جهاد کښې څو کرته په تجربې سره په ثبوت رسېدلې ده.

داسې حالتونه ډېر راغلي دي چې مونږ ته به خپلوخپلو زړونو تمه راکړه چې د نصرت وعده ډېره نژدې ده، او ډېر ژر به د الله ﷻ په کومک مجاهدین فلانی منطقه فتحه کړي او کفارو ته به درانده تاوانونه ورواړوي. مګر په عین حال کښې به هلته وضعه بدله شوه چې د دښمن په ګټه او د مجاهدینو په تاوان او یا شهادت باندې به وڅرخېده.

نو مونږ به په خپلو زړونو کښې دا خبره محسوسه کړه چې مونږ غلط خیال کړی وه چې نصرت رانژدې دی، مونږ خطا شوي وو چې په دغې حمله باندې مو د کامیابې حملې ګومان کړې وه. زمونږ به راجحه عقیده دا شوه چې د الله ﷻ د نصرت وعده دلته ترلاسه نه شوه او بلې حملې ته تال شوه، خو په عین حال کښې به -زمونږ د خیال په خلاف- د الله ﷻ نصرت راورسېد او د مجاهدینو به غیر مترقبه فتحه په نصیب شوه، او زمونږ ګومان به رښتیا وخوت.

شاید چې د مایوسۍ د حالت پورې به د نصرت په تالولو کښې حکمت دا وي چې ترڅو مجاهدین

---

[1] صحیح مسلم ج۱ ص۷۹؛ سنن ابي داوُد ج۲ ص۳۴۱

دغرور او تکبر څخه وساتلی شي او ترڅو مجاهدین په دوامداره توګه خپل رب ﷻ ته تواضع او عاجزي وکړي او عبودیت ورته څرګند کړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې په ﴿ فِى قَصَصِهِمْ ﴾ کښې د ضمیر مرجع کومه یوه ده؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو علماوو کرامو دغه ضمیر د یوسف ﷺ وروڼو ته راجع اخستی دی، نو د معنی حاصل بې داسې راویستلی دی چې د یوسف ﷺ د وروڼو په بیان کښې د هوښیارانو دپاره د عبرت درسونه شته دي؛ مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمیر به د ﴿ الرُّسُل ﴾ کلمې ته راجع وي چې نژدې ذکره ده او ذهن ته په تبادر سره راځي. نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېژي چې د پیغمبرانو د حالاتو په بیان کښې د عاقلانو دپاره د عبرت درسونه دي، برابره خبره ده چې په دغه سورت کښې بیان شوي دي لکه یعقوب ﷺ او یوسف ﷺ، او یا په نورو سورتونو کښې واضحه شوي دي، نو خلکو ته په کار دي چې د غفلت په حال کښې ورباندې تېر نه شي.

یادونه

۶ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام: ۳۸] ایت لاندې ښه پوره تحقیق کړی دی چې قرآن کریم د هر شي بیان او تفصیل دی، چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. هیله ده چې د ﴿ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ ﴾ د تفسیر دپاره هملته مراجعه وکړی شي.

د الله ﷻ په فضل او توفیق د یوسف ﷺ سورت په: ۱۳۷۶/۳/۲۳ هـ ش نېټه باندې ختم شو.
مونږ د خپل رب ﷻ څخه لا زیات توفیق او کومک غواړو.

الرعد (۱۳)

سریزه

مونږ غواړو چې د "الرَّعْد" سورت په اړه څه معلومات محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو، هغه دا چې:

۱ـ په دې سورت باندې د دې کبله د "الرَّعْد" نوم نه دی ایښودلی شوی چې ټول مضامین یې په "الرَّعْد" پورې ارتباط لري، بلکې د دې کبله چې په همدغه نامه باندې د نورو سورتونو څخه جدا شي، ترڅو د قاریانو سره د ایتونو په موندلو او د قرآن کریم په حفظ کښې لاس وکړي. دغه نوم د همدې سورت د [۱۳] ایت څخه اخستلی شوی دی چې د ﴿ اَلرَّعْدُ ﴾ کلمه پکښې نازله شوې ده.

۲ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۱]:

الف: د دې سورت د ایتونو شمېر درې څلوېښتو (۴۳) ته رسیږي[۲].

ب: د کلماتو شمېر یې اته سوه پنځه پنځوس (۸۵۵) دی.

ج: د حرفونو شمېر یې درې زره پنځه سوه او شپږ (۳۵۰۶) دی.

۳ـ ځینې علماء کرام دغه سورت د مدني سورتونو څخه ګڼي[۳] او ځینې نور ورته د مکي سورت لقب ورکوي[۴]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دا سورت په مکي سورتونو کښې وشمېرل شي او دا ځکه چې محتویات یې د مکي سورتونو سره زیات مشابهت لري، که څه هم ځینې ایتونه یې مدني ایتونو ته ورته دي چې په خپل ځای کښې به ورته ـ إن شاء الله ﷻ ـ اشاره وکړی شي.

د دې سورت محتویات (موضوعات)

۴ـ که څه هم د قرآن کریم د سورتونو په موضوعاتو کښې د بشري کتابونو په شان من کل الوجوه تشخیص نشته مګر د څېړنې په جریان کښې سړی پوهېږي چې په دې سورت کښې په فلانی موضوع باندې زیات زور اچولی شوی دی او په هغه سورت کښې فلانکۍ موضوع ته زیاته توجه کړی شوې ده.

نو مونږ ویلی شو چې په دې سورت (الرعد) کښې په عقیدوي موضوعاتو پورې ډېر تماس نیولی شوی دی، لکه چې په مکي سورتونو کښې همدا خاصیت د وړاندې برېښي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: دلته د الله ﷻ په توحید باندې ډېرو دلایلو ته اشاره شوې ده چې ځینې په اسماني مخلوقاتو پورې او ځینې په ځمکني شیانو پورې ارتباط لري.

---

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۱۱ ص۲۳۴
(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۵
(۳) المحرر الوجیز ج۱۰ ص۳
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۹۸

ب: دلته د قیامت د ورځې په قیام باندې دلایل اقامه کړی شوي دي.
ج: د نبي کریم ﷺ د نبوت د شاوخواوو څخه د معاندینو شبهات جواب کړی شوی دي او د اشتباهاتو مخه يې نیولې شوې ده.
د: دلته د تقدیر مسئله په اثبات رسولې شوې ده چې د الله ﷻ په نزد هر شی مقدر دی، هیڅ تغیر او تبدیل پکښې نه شي واقع کېدلی. او داسې نور.

د دواړو سورتونو تناسب

۵_ دا سورت (الرعد) او وړاندېنی سورت (یوسف) په محوري موضوعاتو کښې سره متحد دي مگر په کیفیت کښې سره فرق لري. لاندې وضاحت ولولئ:
الف: هلته هم اصلي مطلب دا وه چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی چې هیڅوک يې د ارادې مخه نه شي نیولی، خو همدا مطلب د یوسف ؑ په قیصه کښې په عملي شکل سره ښودلی شوی وه او دلته همدې مطلب ته په افاقي دلایلو او په انفسي دلایلو باندې ثبوت ورکړی شوی دی.
ب: هلته په اسمانونو او ځمکو کښې د توحید دلایلو ته په اجمالي توگه اشاره کړی شوې ده چې: ﴿وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ [یوسف:۱۰۵] مگر دلته همدغه دلایل په تفصیلي توگه بیان شوي دي.
ج: هلته هم نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکول یو مطلب وه او دلته هم همدغه مطلب بې اشارې نه دی پرېښودلی شوی، او داسې نور.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿الٓمٓر ۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ۗ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

دغه راتلونکي ایتونه د (کامل) کتاب ایتونه دي.
او (ای پیغمبره!) هغه (کتاب) چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی (همدا کتاب) حق دی (د واقع سره مطابق دی)، مگر اکثره خلک (پرې) ایمان نه راوړي (او شک پکښې کوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېني سورت وروستنی ایت په دې تمام شوی وه چې قرآن کریم د داسې قوم دپاره هدایت او رحمت دی کوم چې د الله ﷻ په وحدانیت باندې عقیده کوي، خو د دې سورت لومړنی ایت په دې تمام شوی دی چې ﴿وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ﴾.

یعني: دا قرآن پخپله په خپل خان باندې شهادت ورکوي چې په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی. او دا خکه چې دغه قرآن کریم د هغو حروفو څخه ترکیب موندلی دی د کومو حروفو څخه چې د خلکو کلامونه ترکیب شوي دي او لا ترکیبېږي. لکه الف، لام، میم، راء او داسې نور. خو د دې سره-سره ټول مخلوقات یې په فصاحت او بلاغت کښې د مقابلې څخه عاجز دي.

نو پوره واضحه شوه چې دا کتاب د بشر تالیف او ترکیب نه دی. یا په بل عبارت: دا کتاب نبي کریم ﷺ د خپله خانه نه دی جوړ کړی او نه یې د خانه جوړولی شي، که نه نو د څلوېښت کلنی عمر څخه وړاندې (چې د نبوت درجې ته نه وه رسېدلی) د دغسې یو کلام د جوړولو څخه ولې عاجز وه؟

نو دغه ایتونه، چې په همدې سورت کښې راروان دی، د همدغه معجز کتاب ایتونه دي چې د مقابلې څخه یې ټول خلک عاجزان دي او د دغو ایتونو د مقابلې توان هیڅوک نه لري.

لنډه دا چې: ای پیغمبره! کوم کتاب چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل شوی دی همدغه واقعیت لري او هیڅ شک او شبهه پکښې نشته، همدا د خلکو دپاره هدایت او رحمت دی مگر اکثره خلک پرې عقیده نه کوي او باور یې پرې نه راخي.

توضیحات

۱_ د ﴿ الٓمٓر ﴾ امثال په وړاندېنیو سورتونو کښې شرحه شوي دي نو بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. نو هیله ده چې د "البقرة، آل عمران" او نورو سورتونو اوائلو ته مراجعه وکړی شي.

۲_ د ﴿ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ ﴾ په جمله کښې علماوو کرامو د نحویت په اعتبار سره متعدد تحلیلونه کړي دي[1]، مگر مونږ ته بهتره بریښي چې موصول د خپلو مربوطاتو سره مبتدأ شي او د ﴿ ٱلۡحَقُّ ﴾ کلمه یې خبر واقع شي، نو حاصل به یې هغسې را وخېږي لکه چې لږ وړاندې تېر شو، والحمد لله ﷻ.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ يَجۡرِى لِأَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ يُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمۡ تُوقِنُونَ ۝٢ وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلۡأَرۡضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۡهَٰرٗاۖ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِۖ يُغۡشِى ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ۝٣ وَفِى ٱلۡأَرۡضِ قِطَعٞ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ وَجَنَّٰتٞ مِّنۡ أَعۡنَٰبٖ وَزَرۡعٞ وَنَخِيلٞ صِنۡوَانٞ وَغَيۡرُ صِنۡوَانٖ يُسۡقَىٰ بِمَآءٖ وَٰحِدٖ وَنُفَضِّلُ بَعۡضَهَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فِى ٱلۡأُكُلِۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ۝٤ ﴾

---

(۱) البحر المحیط ج ۶ ص ۳۴۳

[۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې پرته د ستنو څخه يې اسمانونه اوچت کړي دي چې تاسو يې (په خپلو غړولو سترګو) ګورئ، بيا يې (په دې باندې علاوه) په عرش عظيم (بلا کيفه) استواء کړې ده (څنګه چې ورسره مناسبه ده)، او هم يې لمر او سپوږمۍ (ستاسو د ګټو دپاره) تابع ګرځولي دي، چې هر يو د ټاکلې نېټې پورې روان دی (حرکت کوي، دا څکه چې) الله ﷻ د هر کار تدبير (پخپله) کوي (او هيچا ته پکښې اشتراک نه ورکوي)، (او هم) الله ﷻ (د خپل کامل قدرت) نښې بيانوي شايد چې تاسو د خپل رب ﷻ په ملاقات (د قيامت په ورځ) يقين وکړئ.

[۳] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ځمکه يې (د انسانانو دپاره د فرش غوندې) خوره کړې ده او هم يې پکښې غرونه پيدا کړي دي (چې اضطراري حرکت يې ور ودرولی دی) او هم (يې پکښې) سيندونه (پيدا کړي او بهولي دي). او (همدارنګه) الله ﷻ په ځمکه کښې د هر ډول ميوجاتو څخه (په رنګ، خوند او هم په قدر او نورو کيفيتونو کښې) دوه جوړې پيدا کړې دي. الله ﷻ شپه په ورځې باندې پټوي (راتاووي او ورځ په شپه باندې پټوي).

يقيناً په دغو (ذکرو شوو شيانو) کښې د داسې قوم دپاره چې فکر (پکښې) چلوي، ډېر دلايل شته دي (چې د توحيد او کامل قدرت د اثبات دپاره ښه پوره کفايت کوي).

[۴] او په ځمکه کښې (د الله ﷻ د پلوه) پيوسته (يوه د بلې سره نښتې) ټوټې (پيدا کړی شوې) دي (چې په کيفيت کښې مختلفې دي)، او (هم پکښې) د انګورو (مختلف) باغونه او (هم مختلف) کښتونه او (هم) د کجورو (مختلف) باغونه چې (ځينې مجموعي) يو بېخ لري او (ځينې نورې) متعدد بېخونه لري (خلق کړی شوي دي) حال دا چې (دغه ټول) په يو ډول اوبو باندې خړوبول کېږي (او د يوې ځمکې څخه را زرغونېږي)، او (د دې سره سره) مونږ ځينو ته په ځينو نورو باندې په خوند (او مېوه) کښې بهترې ورکوو (چې ټولې په يو شان نه دي).

يقيناً په دغه (ذکرو شوو شيانو) کښې د داسې قوم دپاره چې د عقل څخه کار اخلي (د الله ﷻ د قدرت او توحيد په هکله) زښت ډېر دلايل شته دي (چې د مطلب د ثبوت دپاره کفايت کوي).

ارتباط

وړاندې ايت شريف په دې تمام شوی وه چې اکثره خلک ايمان نه راوړي. په دې ايتونو کښې متعدد دلايل نازل شوي دي ترڅو د هغوی قناعت حاصل شي چې الله ﷻ واحد او لا شريک دی چې په ايمان باندې مشرف شي او د الله ﷻ په وحدانيت او د قيامت د قيام او بالآخره په بيا را ژوندي کېدلو باندې کلکه عقيده وکړي.

د مطلب خلاصه

يعنې اې خلکو! لاندې اسماني او ځمکني دلايل په نظر کښې ونيسئ او د کفري (شرکي) عقيدې څخه خانونه په څنګ کړئ:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه یې بې ستنو ودرولي دي، او یوازې د همده ﷻ کامل قدرت دی چې د سقوط مخه یې نیسي، که نه نو ولاړ به نه وی پاتې شوي، ایا تاسو د اسمانونو ستنې لیدلې دي؟ که بالفرض المحال الله ﷻ شریک درلودی نو ایا د اسمانونو اوچتوالي به دومره دوام کړی وی لکه چې اوس دوام کوي؟.

۲_ برسېره په دې چې اسمانونه یې اوچت درولي دي او د سقوط څخه یې ساتي، تکر ته یې همدی ﷻ نه پرېږدي او د ستورو د راختلو او پرېوتلو او هم د حرکاتو او په خپلو- خپلو مدارونو باندې د چلښت انتظام یې روزمره د همده ﷻ د پلوه کېږي. یا په بل عبارت: په بلا کیفه توګه یې په عرش باندې استواء کړې ده او د نظام په ساتنه کښې یې هیڅ‌ته څه برخه نه ده ورکړې.

۳_ الله ﷻ لمر او سپوږمی، هر یو په خپل خپل مدار باندې څرخوي او په ټاکلو وختونو باندې یې همدی ﷻ راخېژوي او غورزوي. یا په بل عبارت: د شروق او غروب اختیار د همده ﷻ په واک کښې دي او هم د قیامت پورې د بقاء تضمین یې همده ﷻ کړی دی.

لنډه دا چې د ټولو روزمره کارونو تدبیر او انتظام د همده ﷻ د پلوه صورت نیسي او هیڅوک او هیڅ شی پکښې برخوال نه دی.

ای خلکو! وګورئ چې تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه په څومره مزناک تفصیل سره دلایل بیانېږي شاید چې تاسو د خپل رب ﷻ په ملاقات (د قیامت په قیام) باندې عقیده وکړئ او د شرکیاتو څخه خانونه په څنګ کړئ.

۴_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ځمکه یې د خلکو د استوګنې دپاره چمتو ګرځولې ده، او د فرش په څېر یې خوره کړې ده، نه دومره نرمه ده چې د نرموالي د کبله د سکونت قابله نه وي او نه دومره سخته او کلکه ده چې د ګرځېدلو راګرځېدلو څخه وتلې وي. دا د یو پلوه او د بله پلوه یې وربانده دپاسه غرونه پیدا کړي دي چې د اضطراري حرکت مخه یې نیولې ده، ته‌به وایې چې د ځمکې دپاره غرونه د مېخونو وظیفه اجراء کوي.

۵_ په دې باندې علاوه، الله ﷻ په ځمکه باندې د خلکو د استفادې دپاره سیندونه هم بهولي دي، که بالفرض په اوبو کښې غرقه‌وی نو د استوګنې څخه به وتلې وی او که بالکل وچه کلکه وی او سیندونه پکښې نه بهېدلی هم چا به پکښې استوګنه نه وی کړې.

۶_ الله ﷻ د میوجاتو د هرې نوعې څخه په ځمکه کښې دوه دوه جوړې پیدا کړي دي، لکه خوږه او تروه، سپینه او توره، غټه او وړه، او نور متضاد ډولونه.

۷_ الله ﷻ شپه په ورځ باندې پټوي او بالعکس ورځې ته د شپې پوښ وراغوندې، همدارنګه کله د شپې څېنې برخې د روښانه ورځې برخې ګرځوي او کله بالعکس د روښانه ورځې څه برخې د تورې شپې برخې جوړوي. یا په بل عبارت: که ورځ اوږده شي نو شپه لنډه شي او که شپه لنډه شي نو ورځ اوږده شي.

په دغو ټولو ذکرو شوو عجیبه کارونو کښې برسېره په دې چې د خلکو ګټې وټې نغښتې دي، د

الله ﷻ د توحید او د کامل قدرت پاخه او قوي دلایل هم دي، البته د داسې قوم دپاره چې لږ څه د تفکر څخه کار واخلي او په خپل ګرېوان کښې سرونه ښکته کړي.

۸ـ برسېره په دې په ځمکه کښې نور ډېر دلایل شته چې د الله ﷻ په وحدانیت او کامل قدرت باندې دلالت کوي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: په یوه ځمکه کښې الله ﷻ مختلفې برخې پیدا کړې دي، چې یوه د بلې سره څنګ په څنګ پرته وي خو په خاصیت او صفاتو کښې سره بې اندازې تفاوت لري. نو که د ځمکې یوه برخه ښوره چنه وي په څنګ کښې یې د زراعت وړ توته پرته وي، او د کلکې ځمکې ترڅنګ پسته ځمکه ډېره مونډله کېږي. همدارنګه د رنګونو په اعتبار سره هم توره خاوره د سپینې ترڅنګ او زېړه د خړې ترڅنګ ډېرې شته دي، حتی په یوه رنګ ځمکه کښې د بل رنګ خطونه تېر شوي وي، ته به وایې چې منګور ورباندې پروت دی.

ب: همدارنګه الله ﷻ په یوه ځمکه کښې څنګ په څنګ د ډول-ډول انګورو او نورو میوجاتو باغونه پیدا کړي دي چې په خوندونو او رنګونو کښې ډېر تفاوت لري.

ج: د الله ﷻ په وحدانیت باندې د یوې ځمکې څخه د مختلفو کروندو او کښتونو زرغونول هم ډېر لوی او قوي دلایل دي.

د: الله ﷻ د کجورې د یوه زړي څخه د خرماګانو دنګې-دنګې ونې راوباسې چې ځینې ونې یک تنهاوي او ځنې نورې د یوه بېخ څخه په متعددو ښاخونو سره راپورته کېږي.

ذکر شوي باغونه، زراعتونه او بالآخره ونې اوبوتې تول په یو ډول اوبو باندې خړوبېږي او د یوې ځمکې څخه نشنت او وده کوي، خو د دې سره سره یو د بل څخه په میوجاتو او نورو کیفیتونو کښې زښت ډېر تفاوت لري، او د حاصلاتو خوندونه یې سره بیل بیل وي او هم په بوی او رنګ کښې سره جدا-جدا وي.

۹ـ ای پیغمبره! په ذکرو شوو تفاوتونو کښې د هغه قوم دپاره کوم چې د عقل څخه کار اخلي د الله ﷻ د توحید پوره دلائل شته، چې د یوه پلوه واحد او لا شریک دی که نه نو په یوه نظام باندې به باغونه او کرونده باقي نه وی پاتې شوي، کله به یې په جوړښت باندې جنګ وی او کله په خوند او رنګ باندې او کله په بل کیفیت باندې؛ او د بله پلوه ذکر شوی نظام دلالت کوي چې الله ﷻ د اختیار خاوند دی، که نه نو د یوې ځمکې څخه به مختلف شیان په یو ډول اوبو باندې نه وی زرغون شوي. مګر په دغسې دلایلو باندې هغه قوم پوهېږي کوم چې د عقل څخه کار اخلي او په مخلوقاتو کښې هوښیارې په کار اچوي.

توضیحات

۱ـ د ﴿رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾ د جملې معنی دا نه ده چې الله ﷻ اسمانونه پیدا کړه او بیا یې اوچت کړه، بلکې معنی یې دا ده چې اوچت یې پیدا کړي دي، لکه چې مونږ وایو: "سُبْحَانَ مَنْ كَبَّرَ الْفِيْلَ

وَصَغُرَ الْبَعُوضُ: هغه اقدس ذات ته پاکي ده چې فيل يې غټ کړی دی او ماشی يې وړوکی کړی دی، يعنې هغه يې غټ پيدا کړی دی او دا يې وړوکی پيدا کړی دی.

ايا اسمان ستني لري؟

۲_ په ﴿ بِغَيْرِ عَمَدٍ ﴾ کښې د ﴿ عَمَدٍ ﴾ کلمه د "عَمُود" _لکه "قَبُول"_ جمعه ده، "عَمُود" د هغې ستنې نوم دی په کومې باندې چې خېمه ودرېږي[۱]. دا د يو پلوه، او د بله پلوه ځينو علماوو کرامو د ﴿ تَرَوْنَهَا ﴾ په جمله کښې بارز ضمير ذکرې شوې د ﴿ عَمَدٍ ﴾ کلمې ته راجع ګڼلی دی[۲] او د معنی حاصل يې داسې اخستی دی چې اسمان داسې ستنې نه لري چې تاسو يې وکتلی شئ، بلکې اسمان په داسې ستنو باندې ولاړ دی کومې چې ستاسو د نظر لاندې نه واقع کېږي.

مګر جمهور علماء کرام وايي چې ذکر شوی ضمير د ﴿ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ﴾ کلمې ته راجع دی[۳] او ذکره شوې جمله د استدلال دپاره نازله شوې ده، نو د معنی حاصل به يې داسې راوخېژي چې الله ﷻ اسمانونه پرته د ستنو ځخه اوچت ودرولي دي، حتی تاسو په خپلو سترګو باندې اسمانونه ګورئ چې ستنې نه لري، او فقط د الله ﷻ په قدرت باندې ولاړ دي.

په همدې مضمون باندې الله ﷻ په بل ايت کښې صراحت کړی دی چې: ﴿ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ﴾ [الحج: ۶۵] يعنې الله ﷻ اسمان د دې ځخه ايسار کړی دی چې په ځمکه باندې راولوېږي او ستاسو ژوند ګډوډ کړي، مګر کله چې پرې رالوېږي نو په هغه وخت کښې به د همده ﷻ اجازه وي چې قيامت به قائمېږي.

يادونه

۳_ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف:۵۴] ايت لاندې د ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ د جملې په تشريح کښې ښه ګټور معلومات ليکلي دي، نو هيله ده چې هلته يو ځل مراجعه وکړی شي، چې بيا ليکل د اوږدوالي ځخه په غير بله ګټه نه لري. مګر په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې: په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ ثُمَّ ﴾ توری د خلقت د تاخير دپاره نه دی بلکې د بيان د تاخير دپاره دی[۴] يعنې ځرنګه چې بې ستنو د اسمانونو په ودرولو باندې پوه شوئ نو اوس د ﴿ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ د جملې په مضمون باندې خپل سرونه خلاص کړئ.

دغه ډول تاخير ته نحويان د ذکري تاخير لقب ورکوي. مونږ د ﴿ ثُمَّ ﴾ توری په دې مقام کښې ځکه د ذکري تاخير دپاره واخست چې په خلقت کښې د اسمانونو ځخه "العرش العظيم" وړاندې دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۹
(۲) تفسير الخازن ج۳ ص۴۶۷
(۳) تفسير القاسمي ج۹ ص۲۲۳؛ تفسير البغوي ج۳ ص۵
(۴) المحرر الوجيز ج۱۰ ص۶

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې د ﴿ مَدَّ ٱلْأَرْضَ ﴾ په جمله کښې د ﴿ مَدَّ ﴾ کلمه د "مَدًا" څخه اشتقاقه شوې ده چې اصلاً د کشولو (اوږدولو) دپاره وضعه شوې ده[1]، حال دا چې د سائنس پوهان وایي چې ځمکه کروي ده، نو اوږدوالی ورسره منافي بریښي؟

مونږ وایو چې: "مَدًا" په دې مقام کښې د خوړولو (غوړولو) معنی ورکوي[2] یعنې الله ﷻ د انسانانو دپاره د فرش غونډې غوړولې ده چې په ارامۍ سره پرې ژوند کوي.

په همدې مطلب باندې د ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنْهَٰرًا ﴾ جمله دلالت کوي، یعنې الله ﷻ په غرونو باندې د ځمکې د اضطراري حرکت مخه نیولې ده او د استوګنې دپاره یې چمتو ګرځولې ده او په سیندونو سره یې د ځمکې د اوسېدونکو د ژوند ارتیاوې پوره کړې دي.

ذکر شوی مضمون د قرآن کریم په نورو ایتونو کښې په صراحت سره ذکر دی، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ بِسَاطًا ﴾ [نوح: ۱۹] یعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره یې ځمکه فرش ګرځولې ده چې په ارامۍ سره پکښې ژوند کوئ، لکه څنګه چې یو ماشوم په خپله زانګو کښې آرام پروت وي.

پاتې شوه دا خبره چې ځمکه کروي ده او که غیر کروي، په دې باره کښې قرآن کریم نه څه خبره کړې ده او نه یې دا عادت دی چې په بې فائدې شیانو کښې بحث وکړي، نو که ځمکه په هر شکل باندې وي، وي به، خو د انسانانو دپاره ارامګاه ده.

هو! که څوک غواړي چې د ځمکې د شکل په هکله معلومات حاصل کړي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي چې د ځمکې د شکل په هکله او د غرونو او سیندونو په اړه یې ښه اوږده او پوره تحقیقي بحثونه کړي دي[3].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: تاسو د [هود: ۴۰] ایت لاندې لیکلي دي چې د ﴿ مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ ﴾ څخه دوه فرده (نر او ښځه) مطلب دي، یعنې الله ﷻ نوح ﷺ ته هدایت وکړ چې: د حیواناتو د هرې نوعې څخه دوه فرده (نر او ښځه) د خپله خانه سره بېړۍ ته پورته کړه. نو پوښتنه دا ده چې: په دې مقام کښې د ذکر شوي عبارت څخه څه شی مراد دی؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو علماوو کرامو هغه معنی دلته هم مراده کړې ده، چې ټول نباتات په اصل خلقت کښې صرف دوه فرده (نر او ښځه) وه خو بیا پکښې الله ﷻ داسې ډېروالی پېښ کړ لکه څنګه یې چې د ادم ﷺ او بي بي حواء څخه انسانان ډېر کړه او ځمکه یې پرې ډکه کړه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۴
(۲) لسان العرب ج۳ ص۳۹۷
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۹۰، ۹۶، ۹۹، التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۳

مګر دغه مراد مونږ ته فقط عقلي احتمال بربښي او په کوم مستند دليل باندې ولاړ نه دی، نو بهتره دا ده چې په دې مقام کښې د نباتاتو او اشجارو لاندې دوه افرادو ته اشاره واخستله شي، چې د ميوجاتو هره يوه نوعه يې لرونکې ده:

الف: په رنګ کښې دوه فرده، لکه تور او سپين.

ب: په خوند کښې دوه افراد، لکه خوږ او تريو.

ج: په قدر کښې دوه ډوله، لکه غټ او وړوکی، او داسې نور.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې په ميوجاتو کښې خو هره نوعه اکثراً د دوه وو څخه په اضافه رنګونو او خوندونو باندې مشتملې وي، حتی چې په انګورو کښې داسې انګور هم شته چې د شيشې په څېر شفاف دي او په داخل کښې يې کوچنۍ دانې د ورايه بربښي[1]، همدارنګه د غټو او وړو ترمنځ متوسط هم شته او بيا دغه درې واړه مقدارونه په مختلفو اندازو باندې ويشلی شوي دي؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې مطلب دا نه دی چې د ميوجاتو انواع د دوه وو څخه په اضافه ضدينو باندې نه دي مشتملې، بلکې مطلب دا دی چې الله ﷻ د ميوجاتو د هرې يوې نوعې څخه مختلف او متضاد ډولونه راوباسي چې اقله مرتبه يې د دوه وو څخه پيل کېږي.

نو که بالفرض په هره نوعه ميوه کښې صرف دوه ډولونو موجوديت درلودی نو هم د الله ﷻ په کامل قدرت او هم د ده ﷻ په توحيد باندې به يې دلالت کړی وي، پاتې لا دا چې د هرې نوعې څخه په مختلفو ډولونو سره مختلف افراد را وباسي.

همدې مطلب ته د ﴿يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ﴾ په جمله باندې اشاره شوې ده.

"صِنْوَان" او "غَيْرُ صِنْوَان" څه معنی؟

۷ـ ﴿صِنْوَان﴾ د "صِنْوٌ" ـ لکه "عِلْمٌ" ـ جمعه ده. کله چې د کجورې د يو زړي څخه څو متعددې نودې (تېغونه) راپورته شي نو يوې نودې (يا لښتې) ته "صِنْوٌ" وايي او دوه وو ته صنوان ويل کېږي چې د "ن" توری پکښې اعرابي دی او د مثنی د "ن" غوندې په اضافت سره ساقطېږي.

اما درېوو يا وړپورته نودو (لښتو) ته د صنوان لقب ورکولی کېږي، چې د "ن" توری يې اعرابي نه دی او په اضافت باندې د سقوط سره نه مخامخ کېږي او حرکت يې د عامل تابع دی[2].

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: الله ﷻ د کجورو ونې ځينې مجتمعې پيدا کړې دي چې ټولې د يوه اصل (يوه زړي) څخه راپورته شوې دي، او ځينې نورې يې مجتمعې نه دي پيدا کړې چې مشترک اصل نه لري بلکې هره يوه ونه بېل بېل بېخ لري.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۰۲

(۲) لسان العرب ج۱۴ ص۴۷۰؛ مفردات الراغب ص۲۹۵

حال دا چې تولو ونو د يوې ځمکې څخه نشئت کړی دی او په يو ډول اوبو باندې خړوبه شوې دي، که بالفرض المحال د نباتاتو او اشجارو زرغونول د طبيعت کار وي، چې علم او اراده نه لري او روند کوڼ دی، نو ذکر شوی اختلاف به تحقق نه وي موندلی، نو يا به تولې صنوان وی او يا به تولې غير صنوان وی.

﴿ وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ

كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَـٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَـٰلِدُونَ

(۵) وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ ٱلْمَثُلَـٰتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو

مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ (۶) وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ

أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۗ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ (۷) ﴾

[۵] او (ای پيغمبره!) که ته (د مشرکانو د انکار څخه) تعجب کوې نو د دوی وينا (هم) عجيبه ده (د دې څخه هم تعجب وکړه، هغه دا چې): ايا کله چې مونږ خاورې شو ايا مونږ به (بيا) په نوي پيدايښت کښې ياستو (بيا به ژوندي شو)؟!.

دغه (مشرکان) هغه خلک دي چې په خپل رب ﷻ باندې يې کفر اختيار کړی دی، او دغه (مشرکان چې دي) ولچکونه (غوراوبونه) يې په غاړو کښې پراته دي (په زړونو باندې يې مهرونه لګېدلي دي). او (هم) دغه (مشرکان) د اور انديوالان دي چې دوی به په دې کښې همېشه وي.

[۶] او (ای پيغمبره!) مشرکان ستا څخه په عذاب باندې تادې کوي (او غواړي چې) د عافيت څخه وړاندې (ورباندې ورنازل کړی شي)، حال دا چې د دوی څخه مخکښې مثالي عذابونه تېر شوي دي (دوی ته په کار دي چې د نجات غوښتنه وکړي، نه د عذاب د نزول).

او يقينًا (ای پيغمبره!) ستا رب ﷻ (د يو پلوه) خلکو ته د دوی په ظلم باندې ضرور د مغفرت خاوند دی او (د بله پلوه) يقيناً ستا رب ﷻ ضرور سخت عذاب درلودونکی دی.

[۷] او (ای پيغمبره!) هغه کسان وايي کومو چې کفر اختيار کړی (داسې چې): په ده باندې د خپل رب ﷻ د پلوه ولې معجزه را نازله نه کړی شوه (البته کومه معجزه چې مونږ يې فرمايش وکوو).

(جواب يې دا دی چې) يقيناً ته خو ډاروونکی يې (او بس. د معجزاتو راښکته کول خو ستا کار نه دی) او (زمونږ د پلوه) د هر قوم دپاره (ستا غوندې) لارښوونکي (لېږلی شوې) دي (چې د معجزاتو واک به يې نه درلود).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت او خپل کامل قدرت باندې ګڼ شمېر دلايل

چې دغه دلایل به په هغوی مشرکانو ته واورول، نو څه لرې نه ده چې د نبي کریم ﷺ به څه تمه درلوده باندې څه اثر واچوي، مګر کله چې هغوی نظر دغو دلایلو ته بې تفاوته پاتې شوه نو نبي کریم ﷺ ته د دوی حالت عجیبه ښکاره شو او د دوی په کفر باندې لا زیات غمژن شو، نو الله ﷻ په دغو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته تسله ورکړه چې حاصل یې داسې راځېژي.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د مشرکانو یوازې دا یو کار عجیبه نه دی چې دلایلو ورباندې اثر ونه غورزاوه او ته ورته د حیرت په نظر ګورې، بلکې د دوی نور عجائب هم په خپل امت باندې قرائت کړه:

۱ـ ایا د دوی دا عقیده عجیبه نه ده چې دوی د مرګ څخه وروسته د بیا ژوندي کېدلو څخه انکار کوي او په تعجب سره وایي چې: ایا کله چې مونږ خاورې شو نو ایا بیا به مونږ د نوي ژوند خاوندان شو؟ ایا مونږ به بېرته را ژوندي کړی شو؟

د مشرکانو ذکره شوې عقیده او وینا ځکه عجیبه ده چې دوی خپل پخوانی پیدایښت هېر کړی دی چې د نشت څخه شته شوه او د ژوند خاوندان جوړ کړی شوه. ایا د الله ﷻ قدرت کمزوری شوی دی چې خاورې شوي ابدان بېرته نه شي راغونډولی او د دوهم ځل دپاره پکښې روح نه شي پو کولی؟

ای پیغمبره! ذکر شوی طرز تفکر په کوم دلیل باندې ولاړ نه دی بلکې اصلي وجوه یې دا دي چې:

الف: ذکر شوي مشرکان په خپل رب ﷻ باندې کافر شوي دي، دوی خپل رب ﷻ هېر کړی دی او قدرت یې ورته کمزوری برېښي.

ب: د دغو کسانو په زړونو باندې مهرونه وهلی شوي دي او لاسونه یې د غاړو پورې ولچک دي، نو دوی په هیڅ دلیل باندې د خپلې عقیدې پرېښودونکي نه دي.

ج: د دوی عاقبت همدا دی چې په اور کښې به همېشه وي او هیڅ کله به ترې خارج نه کړی شي.

۲ـ ای پیغمبره! د مشرکانو بله تعجبي خبره دا ده چې ستا څخه د عذاب په نازلېدلو باندې د عجلې کولو غوښتنه کوي، دوی ته په کار ده چې د عذاب په نزول باندې د عجلې په عوض یې په ایمان راوړلو باندې عجله کړې وی. او دا ځکه چې:

الف: د دوی څخه وړاندې ډېر کفار په عذابونو باندې اخته شوي او پوهنا شوي دي، ایا هغه اقدس ذات ﷻ چې پخواني کفار یې هلاک کړي دي ستا د زمانې په کفارو او مشرکانو باندې عذاب نه شي ورښکته کولی؟ ایا اوس یې قدرت کمزوری شوی دی؟!

ب: په دې باندې علاوه، د عذاب تالېدل خو د نجات معنی نه ورکوي، یقیناً ستا رب ﷻ (ای پیغمبره!) ظالمانو خلکو ته مهلت ورکوي او د استدراج په توګه ورباندې کله- کله د خپلو نعمتونو دروازې هم ورپرانیزي، اما کله یې چې د عذاب لاندې واقع کړي نو بیا پرې د نجات ټولې دروازې بندېږي او د تېښتې هیڅ لاره نه شي موندلی. دا ځکه چې یقیناً ستا رب ﷻ ضرور ډېر سخت نیوونکی دی او د ډېر سخت عذاب خاوند دی.

۳ـ ای پیغمبره! د مشرکانو د تعجب دریمه خبره دا ده چې مشرکان تاته د معجزاتو فرمایش درکوي، او بیا په خپلو مجالسو کښې وايي چې: که محمد ﷺ ربښتیانی پیغمبر وي نو په ده باندې د خپل رب ﷻ د پلوه هغه معجزه ولې نازله نه شوه د کومې چې مونږ فرمایش ورکړي وه؟

د دوی ذکره شوې غوښتنه ځکه تعجبي ده چې دوی هغه ټولې معجزې د پښو لاندې کړې دي کومې چې تاته ـد قرآن کریم په شمول ـ درکړی شوې دي، دوی خپله غوښتنه په داسې ډول سره وړاندې کوي ته به وایې چې دوی ته ستا په نبوت باندې یوه معجزه هم د نظر لاندې نه ده ورغلې.

نو ای پیغمبره! دوی ته یو ځل بیا خپل ځان ورمعرفي کړه چې: زه د الله ﷻ یو مختار بنده یم چې تاسو ته یې د خپل عذاب څخه د ډارولو دپاره درلیږلی یم، د معجزاتو نزول زما په اختیار کښې نه دي، زه په تکویناتو کښې وسه او توان نه لرم، لنډه دا چې د هر قوم دپاره الله ﷻ لاربښوونکي ورلیږلي دي او زه ستاسو دپاره فقط لاربښوونکی یم او بس.

توضیحات

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو دغې جملې ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡأَغۡلَٰلُ فِيٓ أَعۡنَاقِهِمۡ﴾ ته د قیامت د ورځې پورې ارتباط ورکړی دی[1] یعنې د دغو مشرکانو په غاړو کښې به د قیامت په ورځ په دوزخ کښې غوراوونه پراته وي چې لاسونه به یې ولچک وي. مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکره شوې جمله به د مهر څخه کنایي وي، یعنې دغه مشرکان د خپلو شرکیاتو څخه لاس نه اخلي که څه هم ډېر قناعت بښونکي دلایل ورته واورولی شي، او دا ځکه چې شرکیات د دوی سره داسې لازم ګرځېدلي دي او داسې کلک وریورې نښتې دي لکه چې په غاړو کښې یې غوراب پروت وي.

په همدې مضمون باندې بل ایت شریف شهادت ورکوي چې: ﴿إِنَّا جَعَلۡنَا فِيٓ أَعۡنَٰقِهِمۡ أَغۡلَٰلٗا﴾ [یس ۸] یقیناً مونږ د دوی په غاړو کښې غوراب اچولی دی. یعنې شرکیات یې په غاړو کښې ولچک دي، چې هیڅ حجت ورباندې اثر نه غورزوي.

"حَسَنَة" او "سَيِّئَة" یعنې څه؟

۲ـ په دې جمله کښې: ﴿وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِ﴾ عبدالله بن عباس رضي الله عنهما "السَّيِّئَة" په عذاب باندې او "الْحَسَنَة" په عافیة باندې تفسیره کړې ده[2]. یعنې کله چې مشرکانو ته د عذاب د نزول څخه د خطر اعلان وکړی شي نو دوی د مسخرو او ملنډو په توګه غواړي چې هله ژر شه عذاب راباندې رابښکته کړه، او عافیت راڅخه واخله. یا په بل عبارت: د عافیت څخه مخکښې عذاب را نازل کړه؛ حال دا چې دوی ته مناسبه وه چې د عذاب څخه وړاندې یې د عافیت ادامه غوښتې وی او د شرکیاتو څخه یې لاس اخستی وی.

---

[1] تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۸۴

[2] البحر المحیط ج۶ ص۳۵۳

همدا مضمون په بل ایت کښې په صراحت سره ذکر دی چې: ﴿ وَإِذْ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ [الأنفال: ۳۲] یعنې او (ای پیغمبره!) هغه وخت ورپاد کړه چې مشرکانو وویلې چې: ای الله! که چېرې دغه قرآن کریم ستا د پلوه همدا حق وي نو په مونږ باندې د اسمان د طرفه کاڼي را وورووه، او یا مونږ ته دردناک عذاب راوله (رانازل کړه).

"مُثُلات" څه معنی؟

۳_ "مُثُلات" د "مُثُلَةٌ" سالمه جمعه ده، سخت عذاب د "مُثْلَةٌ" په نامه ذېږي[۱]. او دا څکه چې:

الف: سخت عذاب د سخت جنایت سره مماثلت (یو رنګي) لري، چې نه ترې کم وي او نه ترې زیات وي.

ب: سخت عذاب په تاریخ کښې یو مثال پاتې کېږي چې وروستني خلک ترې عبرت اخلي او د هغه جنایت څخه خپل خانونه بچ ساتي د کوم په وجه یې چې نزول موندلی وي.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې: مشرکان عجیبه غوښتنه کوي چې په مونږ باندې عذاب رانازل کړه، حال دا چې په پخوانیو قومونو باندې خو ډېر عذابونه ورنازل شوي دي، دوی ته په کار وه چې د هغوی څخه یې عبرت اخستی وی او د عذاب د نزول غوښتنه یې نه وی کړې، الله ﷻ ته خو د عذاب ورنازلول کومه سختې نه لري.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې د ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې الله ﷻ ټولو خلکو ته مغفرت کوي، حال دا چې په بل ځای کښې فرمایي چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ ﴾ [النساء: ۱۱٦] یقینًا الله ﷻ دا نه بښي چې د ده ﷻ سره شریک ودرولی شي. نو پوښتنه دا ده چې: ایا دا ایت د هغه ایت سره متضاده معنی نه ورکوي؟

مونږ وایو چې:

الف: دلته د مغفرت څخه د ګناهونو مغفرت مطلب نه دی چې ترڅو ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې دلته مغفرت په لغوي معنی سره دي چې د ستر او پټوالي معنی ورکوي[۲]. یعنې الله ﷻ د خلکو په نیونه کښې عجله نه کوي بلکې د عذاب په ټالولو سره وربانديې د څه وخته پورې پرده اچوي. لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُواْ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ ﴾ [فاطر: ۴۵] یعنې که چېرته الله ﷻ خلک په هغو (جنایتې) کسبونو باندې (په عجله سره) نیولي نو د ځمکې په شا باندې به یې هیڅ خوځېدونکی نه وی پرېښی (او ټول به یې پوپنا کړي وی).

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۳؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۳۳۰

(۲) تفسیر المحرر الوجیز ج۱۰ ص۱۴

ب. مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې به مغفرت په خپله اصطلاحي معنی سره وي چې دګناهونو د ښښنې څخه عبارت دی، او ذکر شوی اعتراض خکه نه شي واردېدلی چې د ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴾ جمله وروسې متصله ذکره ده او د اعتراض مخه یې بنده کړې ده، یعنې: ای پیغمبره! ستا رب ﷻ د یو پلوه د مغفرت خاوند دی او د بله پلوه د کلک عذاب درلودونکی دی.

همدغه مضمون په بل ایت کښې په صراحت سره ذکر دی چې: ﴿ نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۞ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ﴾ [الحجر: ۴۹، ۵۰] یعنې ای پیغمبره! زما بندګانو ته خبر ورکړه چې یقینًا زه همدا زه بښونکی او مهربان یم او هم زما عذاب همدا دردناک عذاب دی.

د "هَادٍ" معنی؟

۵ـ علماوو کرامو د ﴿ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ هَادٍ ﴾ کلمه په څو متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده[١] خو مونږ ته بهتره برېښي چې دلته ترې پیغمبر مراد کړی شي. نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې:

ای پیغمبرا مشرکانو لاره خطا کړې ده چې تاته د معجزاتو فرمایش درکوي، ته خو بل څوک نه یې مګر د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر یې، مونږ خو یوه پیغمبر ته هم د معجزاتو د راوړلو واک نه دی ورکړی، د پیغمبرانو دنده فقط همدا ده چې خپلو قومونو ته د الله ﷻ ارشادات ورسوي او د باطلو څخه ورته د حقانقو په لور لاربښودانه وکړي، د الهي عذاب څخه یې ودار کړي.

همدا مضمون الله ﷻ په صراحت سره نازل کړی دی چې: ﴿ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾ [فاطر: ۲۴] او هیڅ امت (قوم) نه دی (تېر شوی) مګر داروونکی پکښې (هم) تېر شوی دی (چې هدایت به یې ورته کاوه).

﴿ ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ۝ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْكَبِيرُ ٱلْمُتَعَالِ ۝ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ۝ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥ ۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ۝ ﴾

[۸] الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې هره یوه ښځینه یې (په خپله ګېډه کښې) باروي او (هم) په هغه څه باندې (پوهېږي) چې رحمونه نقصان ورکوي او په هغه باندې (هم) چې زیادت ورکوي.

---

[١] زاد المسیر ج۴ ص۲۲۸

او هر شی د الله ﷻ په نزد باندې په (تاکلې) اندازې سره دی.

[٩] (الله ﷻ) په پټو او ښکاره وو باندې عالم دی (او هم) د لويې خاوند دی (او هم په هر څه باندې) اوچت دی.

[١٠] (همدارنګه د الله ﷻ په نزد) ستاسو د جملې څخه هغه څوک يو برابر دي چې خبره پټوي او هغه څوک چې جهر ورباندې کوي (په دواړو باندې پوهيږي)، او هغه (هم ورته په پوهه کښې يو برابر دي) څوک چې په شپه کښې پټيږي او (هغه هم څوک چې) په ورځ کښې (خپل خان) ځرګندوي.

[١١] خاص هر بنيادم ته (د الله ﷻ د پلوه) وار په وار د پرښتو بدلېدونکې ټولکې دی (چې) د هر يوه په وړاندې او وروسته (بدليږي رابدليږي)، (دغه ټولکې) د الله ﷻ په امر (اذن) سره د هر بنيادم (او د ده د اعمالو) ساتنه کوي. يقيناً الله ﷻ هغه نعمت ته (د تعذيب په توګه) تغير نه ورکوي کوم چې په يوه قوم پوزې پيوستون لري (ورکړې شوی وي) ترڅو چې هغوی هغه حالت ته تغير ورکړي کوم حالت چې هغوی پورې پيوستون لري (چې يا د اطاعت په عوض معصيت وکړي او يا معصيت ته زيادت ورکړي).

او کله چې الله ﷻ يوه قوم ته د بدۍ (مصيبت) اراده وکړي نو دغې (بدۍ يا مصيبت) ته بېرته ګرځېدل نشته، او (هم) دغه قوم ته د الله ﷻ څخه پرته څوک مددګار نشته.

ارتباطونه

١_ په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ د خپل وحدانيت او کامل قدرت دلايلو ته د دنيا په خلقت کښې اشاره کړې وه او بيا يې د حشر څخه د مشرکانو انکار رد کړی وه. په دې ايتونو کښې يې د خپل وحدانيت او کامل علم دلايلو ته اشاره کړې ده. لنډه دا چې هلته قدرتي دلايل بيان شوي وه او دلته علمي دلايل بيانيږي.

٢_ په دې ايتونو کښې دهغه سوال جواب ته اشاره شوې ده کوم چې د وړاندېنيو ايتونو څخه سړي ته ذهن ته ورځي، هغه دا چې د مشرکانو د فرمايشي معجزې غوښتنه د څه حکمت په بنياد باندې ونه منله شوه، چې د صفا غونډۍ سره زر جوړه شوي وی او يا د عربستان وچ کلک ډاګونه په سيندونو سره اباد شوي وی. د جواب حاصل يې دا دی چې:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! اوس په خپل امت باندې د الله ﷻ د کامل علم څه مثالونه قرائت کړه، ترڅو دوی پوه شي چې که بالفرض فرمايشي معجزات نازل هم شي مشرکان به ايمان رانه وړي. هغه دا چې:

١_ الله ﷻ د هرې يوې زنانه د رحم په حالاتو باندې پوره عالم دی، مثلاً:

الف: چې هلته نطفې تقرر موندلی دی او که نه، که تقرر يې موندلی وي نو:

ب: نارينه اولاد به ترې جوړ شي او که ښځينه.

ج: يو ولد به ترې وزيږيږي او که متعدد.

د: د زېږېدو موده به يې لږه وي او که ډېره.
هـ: بالآخره د ولد قامت به څومره وي او قواره به يې څنګه وي او داسې نور.
۲ـ د الله ﷻ په نزد: باندې هر شی په ټاکلې اندازې سره دي، د هر شي د موجوديت وخت او کيفيت ورته پوره څرګند دی چې تغير بالکل نه قبلوي.
۳ـ الله ﷻ په هغو ټولو شيانو باندې پوره علم لري کوم چې ستاسو څخه غائب دي او يا درته حاضر دي، د ده ﷻ څخه هيڅ شی نه شي غائب کېدلی.
۴ـ الله ﷻ لوی دی، د هيچا فکر او خيال ورته نه شي رسېدلی، او هم د اوچتې مرتبې خاوند دی او د مشرکانو د شرکياتو څخه پورته دی.
۵ـ الله ﷻ د انسانانو هره يوه خبره اوري، برابره ده چې څوک يې د خپله خانه سره پټه وکړي او يا پرې خپل اواز اوچت کړي، او هم يې هر يو حالت ګوري برابره خبره ده چې څوک په شپه کښې چرته غلی شوی وي او يا د ورځې په څرګنده توګه ګرځي راګرځي.
۶ـ په دې باندې علاوه، الله ﷻ د هر انسان دپاره پرښتې ټاکلې دي چې شاوخوا يې په دوامداره توګه استوګنه کوي. دغه پرښتې د دې دپاره دي چې د الله ﷻ په امر سره د هر انسان حفاظت وکړي چې هم يې ټول اعمال وڅاري او نېک او بد يې وليکي او هم ترې د بلاګانو او آفتونو مخې ونيسي.
۷ـ ای پيغمبره! مشرکان خو ستا څخه په عجله سره د عذاب نزول غواړي چې الله ﷻ ترې عافيت واخلي او په مصيبت باندې يې اخته کړي، مګر د ده ﷻ په نزد د يوه نعمت د ببرته اخستلو قانون دا دی چې هيڅکله د يو قوم حالت ته تغير نه ورکوي او ورکړی شوي نعمت ترې نه اخلي ترڅو چې هغوی خپل عقيدوي او عملي حالت ته تغير ورکړي.
نو نظر دغه قانون ته الله ﷻ د مشرکانو څخه د عافيت حالت نه اخلي او عذابورباندې نه ورنازلوي که څه هم دوی يې په نزول باندې عجله کوي. هو! که دوی خپل کفري او شرکي حالت ته مخ په شدت تغير ورکړي او په کفر او شرک باندې کلک شي نو بيا به ترې الله ﷻ خپل نعمت (عافيت) واخلي او عذاب به ورباندې ورنازل کړي، نو کله چې د عذاب د نزول وخت پوره شي نو بيا به دوی ته هيڅوک نجات ورنه کړی شي. او دا څکه چې کله الله ﷻ کوم قوم ته (چې خپل حالت ته يې تغير ورکړی وي) د عذاب اراده وکړي نو د عذاب مخ ترې هيڅوک نه شي اړولی، او نه هغوی ته د الله ﷻ څخه په غير څوک کارساز مونده کېږي چې نجات ورکړي.
نو نظر دغه قانون ته د مشرکانو په لور باندې الهي عذاب ور روان دی چې کفري حالت يې مخ په شدت باندې روزمره تغير خوري، دوی که عذاب وغواړي او که يې ونه غواړي ضرور به په مصيبت باندې اخته شي او عافيت به يې د زوال سره مخامخ شي.

توضيحات

۱ـ د ﴿ اَللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ ﴾ په جمله کښې د ﴿ أُنثَىٰ ﴾ د کلمې څخه د هر ساکښن

بنځینه مطلب ده[۱]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ د هر ساکښ په بارداره ښځینه باندې پوه دی، برابره خبره ده چې د انسانانو ځخه وي او که د نورو حیوناتو ځخه، چې ځه وخت بارداره شوې ده او ځه وخت به خپل بار (حمل) وضعه کوي.

۲_ د ﴿وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ﴾ په جمله کښې د ﴿تَغِيضُ﴾ کلمه د "غَيْضٌ" _لکه "بَيْعٌ"_ ځخه اشتقاقه شوې ده، "غَيْضٌ" خو د اوبو کمېدلو او جذب کېدلو ته ویل کېږي[۲] مګر ځرنګه چې په دې مقام کښې یې په مقابل کښې د ﴿تَزْدَادُ﴾ جمله نازله شوې ده، چې د زیادت معنی ورکوي، نو د "غَيْضٌ" د کلمې ځخه دلته نقصان مراد دی. نو دمعنی حاصل یې داسې راځېږي چې الله ﷻ لکه ځنګه چې د هر ښځینه په رحم باندې عالم دی، چې د بچوړي تخم (نطفه) یې پورته کړې ده او که نه، همدارنګه د هر یوه رحم په کمبودولو او زیاتولو باندې یې هم عالم دی.

سوال جواب

۳_ که ځوک وایي چې: د رحم کمبودول او زیاتول د ځه شي ځخه عبارت دي؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو د کمبودولو او زیاتولو دپاره زښتې معناوې کړې دي[۳]. لاندې ځو مثالونه یې ولولئ:

الف: زیادت او نقصان په حسن کښې دی، چې بچوړی به ښائسته وي او که بدرنګ.

ب: په درجه کښې به پورته وي لکه نارینه، او که به ښکته وي لکه ښځینه.

ج: په اعضاوو کښې به ناقص وي او که پوره.

د: په قامت کښې به ټیټ (لنډی) وي، که لوړ او یا متوسط.

هـ: لږ وخت به په رحم کښې پاتې شي او که ډېر وخت.

و: د وخت ځخه وړاندې به یې وغورزوي او که د حمل موده به یې پوره شي.

ز: بالآخره د مور په ګېډه کښې به یو بچوړی موجودیت لري او که ځو متعدد بچیان.

زمونږ په فکر علماوو کرامو به د کمبودولو او زیاتولو محض ځو مثالونه ښودلي وي او حصر به یې مطلب نه وي، نو حاصل به یې داسې را وځېږي چې الله ﷻ د هغې نطفې په ټولو حالاتو کیفیاتو باندې عالم دی کوم چې هغې ته په رحم کښې او یا د رحم ځخه په بهر وتلو کښې وړپېښېږي، حال دا چې د الله ﷻ ځخه په غیر بل هیچا ته په ذکرو شوو ټولو کیفیاتو باندې علم نشته.

یادونه

۴_ هېر مو نه شي چې په انسانانو کښې هم ځه لږې نه ده چې د یوې زنانه ځخه د لږمې په ځېر

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۳۵۶

(۲) لسان العرب ج۷ ص۲۰۱

(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۰۹؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۳۳۴؛ زاد المسیر ج۴ ص۲۲۸

کن شمېر بچیان غبرگوني وزېږېږي، چې علماوو کرامو پکښې خپل معلومات داسې لیکلي دي[۱]:
الف: د ابو حنیفه رحمه الله معلومات دا دي چې تر اوسه پورې تر څلورو ماشومانو پورې یوې زنانه غبرگوني زېږولي دي او بس.
ویل کېږي چې د مدینې منورې مشهور فقیه شُریک بن عبد الله رحمه الله د څلورو ماشومانو څلورم ماشوم وه چې غبرگوني زېږېدلي وه.
ب: الشافعي رحمه الله وايي چې ماته د پنځو غبرگونو ماشومانو خبر هم رارسېدلی.
ج: ځينې لا وايي چې یوې زنانه څلوېښت تنه ماشومان غبرگوني زېږولي وه، چې هر تن د یوې گوتې د اندازې څخه غټ نه وه. (خو غالبه دا ده چې دا به محض افسانه وي او څه واقعیت به نه لري، والله ﷻ أعلم.)

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې په موجوده زمانه کښې داسې آلات شته چې ډاکتران پرې په رحم کښې د بچورې نر او ښځه معلومولی شي، نو ایا په ما في الارحام (هغه څه چې په ارحامو کښې وي) باندې علم او پوهه یوازې الله ﷻ پورې اختصاص لري؟!.
مونږ وایو چې:
الف: د ﴿ اَللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَحۡمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ ﴾ د جملې څخه څرگندېږي چې الله ﷻ په ما في الارحام باندې آن د نطفې په حال کښې دا علم لري چې د دې څخه نارینه جوړېږي او که ښځینه؟؛ او پوره واضحه ده چې په دغه حالت کښې یې ډاکتران د معلومولو ادعاء نه شي کولی.
ب: الله ﷻ د ما في الارحام په ټولو کیفیاتو باندې پوه دی او تر اوسه پورې د ټولو کیفیاتو د معلوماتو دعوه هیچا نه ده کړې، چا نه دي ویلي چې د دغې نطفې څخه به ښائسته یا بد رنگ، اوږد یا لنډ او بالآخره نېکخویه یا بدخویه بنیادم جوړ شي او داسې نور.
ج: په دې باندې علاوه، الله ﷻ د ما في الارحام علم په خپل اقدس ذات پورې خاص ښودلی دی، او علم هغه دی چې د تخلف امکان ونه لري او بالیقین ثابت وي چې دا به همداسې کېږي. اما د اوسنیو ډاکترانو کشفیاتو ته په ذکره شوې معنی باندې د علم لقب نه شي ورکول کېدلی خکه چې هغوی بالیقین نه شي ویلی چې دا به همداسې وي او هیڅکله به زمونږ کشفیات غلط ونه خېژي. د ښه وضاحت دپاره لاندې لنډکی قیصه ولولئ:
همدا تېر کال[۲] یوه سړي خپله بارداره ماندینه په لابراتوار کښې معاینه کړه او نتیجه یې واخستله چې نن سبا به د زوی پلار شي او د ماندینې په رحم کښې یې نارینه بچوری قرار لري. څرنگه چې د نوموړې نارینه اولاد نه وه نو د ډېرې خوشالۍ څخه یې ډاکترانو ته پنځه سوه (۵۰۰)

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۰۹؛ تفسیر المظهري ج۵ ص۲۱۹
(۲) ۱۳۷۵ هـ ش

روښې په زیاتې کښې ورکړي. مګر څو ورځې وروسته ذکرې شوې ماندینې لوږ ډېرېدله او د نوموړې سرې تولې آرزوګانې د خاورو سره برابرې شوې

"سارب" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ سَارِبٌ ﴾ کلمه ځینو علماوو کرامو د "سَرَب" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه ګڼلې ده چې "سَرَب" طریقې ته ویل کېږي[۱]، نو د معنی حاصل بې داسې اخستی دی چې الله ﷻ په هغه چا باندې هم عالم دی چې د ورځې په کومه طریقه باندې د خپلو احتیاجاتو په پوره کولو کښې جاري وي، هرډول احتیاج چې وي

اما موږ ته بهتره ښکاري چې ذکره شوې کلمه به د "سُرُوب" ـ لکه "ظُهُور" ـ څخه اشتقاقه شوې وي[۲] چې د بروز (څرګندېدنې) معنی ورکوي، نو موږ څکه دا اشتقاق خوښ کړ چې په مقابل کښې بې د ﴿ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ ﴾ کلمات نازل شوي دي، نو د معنی حاصل به بې داسې شي چې الله ﷻ په هغه چا باندې هم عالم دی چې په تیاره شپه کښې چرته غلی شي او په هغه چا باندې هم پوه دی چې د ورځې د مخې په څرګنده توګه په خپلو کارو باندې مشغول وي او ګرځي راګرځي

د "مُعَقِّبَات" د کلمې تحلیل

۷ـ د ﴿ لَهُ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴾ په جمله کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده، ترڅو مطلب بنه واضحه شي:

الف: په دې خبره کښې علماوو کرامو متعدد قولونه کړي دي[۳] چې د "لَهُ" په کلمه کښې ضمیر څه شي ته راجع دی، مګر موږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمیر به انسان (بنیادم) ته راجع وي چې په وړاندې ایت کښې ورته په ﴿ مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾ سره اشاره شوې ده.

موږ څکه ذکره شوې مرجع خوښه کړه چې د ﴿ يَدَيْهِ ﴾، ﴿ خَلْفِهِ ﴾، ﴿ يَحْفَظُونَهُ ﴾ درېواړه ضمائر بنیادم ته راجع دي، نو په دې توجیه سره په ضمیرونو کښې انتشار (خوروالی) نه واقع کېږي.

ب: د ﴿ مُعَقِّبَٰتٌ ﴾ کلمه د "مُعَقِّب" دیاره جمع الجمع ده، څکه چې "مُعَقِّب" په "مُعَقِّبَة" سره جمعه شوې او بیا بې په "معقبات" سره جمعیت موندلی دی[۴].

ج: د "مُعَقِّب" کلمه اصلاً د "عَقِب" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "عَقِب" پوندې ته ویل کېږي، نو "مُعَقِّب" د هغه چا دپاره نوم دی چې بل چا پسې متصل روان وي، ته به وایې چې د خپلو

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۳۴- روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۰
(۲) تفسیر ابي السعود ج۵ ص۸
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۳۳۰- روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۵
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۹۱

پښو د ګوتو په څوکو باندې د وراندېښي نفر پوندې مـــه کوي[١].

د: په دې مقام کښې د ﴿ مُعَقِّبَٰتٞ ﴾ د کلمې څخه د پرښتو هغه ټولګۍ مراد دی کوم چې په شپه او ورځ کښې خپل ماموريت بدلوي او د شپې او ورځې د انسـان څخه نه جدا کيږي. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْعَصْرِ وَصَلَاةِ الْفَجْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ»[٢] يعنې د الله ﷻ خاص بندګان په تاسو کښې نوبت په نوبت خې راځي، يو ټولګۍ پرښتې په شپه کښې په تاسو کښې اوسيږي او يو بل ټولګۍ په ورځ کښې ستاسو سره ملازمت کوي، دغه دواړه ټولګي د سبا په لمانځه کښې او د مازيګر په لمانځه کښې ستاسو په نزد سره جمعه کيږي، چې يو ټولګۍ تازه راغلي وي او د بل ټولګۍ نوکري ختمه شوې وي. بيا کله چې هغه ټولګۍ پورته اسمان ته وخيژي کوم چې په تاسو کښې يې شپه تېره کړې وي نو خپل رب ﷻ د دوی څخه پوښتنه وکړي ـ حال دا چې الله ﷻ پرې ښه پوه دی ـ چې زما بندګان مو په څه حالت کښې پرېښوده؟ نو دوی به جواب ورکړي چې: ای ربه! مونږ په داسې حال کښې پرېښودل او ترې راغلو چې په لمانځه باندې وه او کله چې مونږ ورغلو هم دوی په لمانځه باندې وه.

هـ: شايد چې د ﴿ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ ﴾ دواړه کلمې به د مثال په تـوګه د ملازمت څخه کنايي وي، ځکه چې الله ﷻ د همدغو پرښتو په هکله په بل ايت کښې ښی اړخ او چپ اړخ ذکر کړی دی چې: ﴿ إِذۡ يَتَلَقَّى ٱلۡمُتَلَقِّيَانِ عَنِ ٱلۡيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ قَعِيدٞ ﴾ [ق: ١٧] يعنې: هغه وخت ياد کړه چې دوه اخـستونکې پرښتې (نېک يا بد عملونه) اخلي چې د ښې طرف څخه او د ګيڼ طرف څخه ورته ناستې وي.

و: د ﴿ يَحۡفَظُونَهُۥ ﴾ کلمه د "حفظ" څخه اخستلې شوې ده چې د ساتنې معنی ورکوي، نو په دې مقام کښې علماء کرام لاندې دوه نظره لري[٣]:

اول: دلته هغه ملائک مراد دي کوم چې د بندګانو اعمال او اقوال حفظ کوي، د کتابت لاندې يې واقع کوي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ۝ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ﴾ [الإنفطار: ١٠، ١١] يعنې يقيناً په تاسو باندې د الله ﷻ د پلوه ستاسو د اعمالو د ښه حفاظت دپاره داسې ساتونکې پرښتې مقررې کړې دي چې د الله ﷻ په نزد باکرامته ليکونکې دي.

دوهم: ځينې نور وايي چې هغه ملائک مراد دي کوم چې انسـانان د آفتونو او مصيبتونو څخه ساتي لکه چې همدا مضمون د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم روايت شوی دی[٤].

---

(١) تفسير القاسمي ج٩ ص٣٣٧
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٧٩؛ مسند احمد بن حنبل ج٣ ص١٨٧
(٣) تفسير ابن كثير ج ص٣ ٥٠٣؛ تفسير ابي السعود ج٥ ص٨
(٤) تفسير الطبري ج١٣ ص١١٥؛ الدر المنثور ج٤ ص٦١٤

خینو مفسرینو کرامو د همدغو پرښتو عدد درې سوه (۳۰۰) ښودلی دی[۱] والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال وإلیه المرجع والمآل.

مونږ ته داسې برېښي -والله ﷻ أعلم- چې په دې مقام کښې به دواړه ډولو ملائکو ته اشاره وي، ځکه چې د وړاندینې ایت غوښتنه دا ده چې دلته "کرامًا کاتبین" مطلب شي. یعنې: برسېره په دې چې د الله ﷻ ځخه د بنیادمانو هیڅ کړه وړه او هیڅ خبره پټه نه ده، د دوی د اعمالو او اقوالو د لیکنې دپاره په دائمي توګه ورسره پرښتې هم موجودیت لري چې هرڅه یې حفظ کوي او هیڅ شی ترې نه ضائع کېږي.

اما د دې ایت د اختتام غوښتنه دا ده چې دلته دې د حفاظت پرښتې مرادې شي. یعنې: که څه هم په بنیادمانو باندې د الله ﷻ د پلوه پرښتې مقررې دي چې د مصیبتونو څخه یې ګوښه وساتي مګر کله چې د الله ﷻ اراده وشي نو بیا هیڅوک د مصیبت مخه نه شي نیولی.

ز: د ﴿ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ﴾ د "من" په توري کښې هم علماوو کرامو متعددې معناوې اخستې دي[۲] مګر کومه معنی چې مونږ ته په زړه پورې او متبادره برېښي هغه دا ده چې په دې مقام کښې د "من" توری د "ب" د توري معنی ورکوي[۳]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ذکرې شوې وار په وار راتلونکې پرښتې د الله ﷻ په امر او اجازه سره د بنیادمانو کړه وړه په کتابت سره ساتي او هم د دوی څخه د بلاګانو او آفتونو مخه نیسي او بس.

یادونه

۸_ دغه ډول ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ﴾ یوه جمله وړاندې د [الأنفال: ۵۳] ایت کښې تېره شوې ده چې مونږ پکښې -لله الحمد- مناسب بیان هلته لیکلی دی. اما په دې مقام کښې وریاندې لاندې سوال جواب وراضافه کوو:

سوال جواب

۹_ که څوک وایي چې د ذکر شوي قانون د عمومیت په هکله د سړي په ذهن کښې دا اشتباه ګرځي راګرځي چې الله ﷻ کله-کله د هغو کسانو څخه هم خپل نعمت (عافیت) اخلي او په مصیبت باندې یې اخته کوي کومو چې خپل حالت ته هیڅ تغیر نه وي ورکړی لکه پیغمبران (چې بالکل د جنایت څخه معصوم دي)، او یا هغه غیر معصوم چې هغه پخپله خپل حالت په جنایت سره نه وي تغیر کړی خو دده څخه په غیر نورو خلکو تغیر کړی وي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: یوه ورځې سعد بن ابي وقاص ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې په خلکو کښې هغه څوک دی چې د مصیبت د نزول د حیثه په نورو باندې سخت وي؟ یعنې سخت مصیبت په چا باندې

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۳
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۲۳۰
(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۹۲

نازلېږي؟ نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې جواب وركړ چې: «الأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الأَمْثَلُ فَالأَمْثَلُ»[۱] يعنې په پيغمبرانو عليهم السلام باندې سخت مصيبتونه ورنازلېږي، بيا په نورو خلكو كښې د هغه چا مصيبت سخت وي چې په ديني رتبه كښې لوړ وي، او بيا هغه څوك چې د دوی پسې وي.

ب: بي بي زينب رضي الله عنها (أم المؤمنين) په يوه اوږده حديث كښې وايي چې: ما د نبي كريم ﷺ څخه پوښتنه وكړه چې ای د الله رسوله! ايا مونږ به په داسې حال كښې هم هلاكېږو (عذاب به راباندې نازلېږي) چې په مونږ كښې به صالحان هم موجوديت ولري؟ نو نبي كريم ﷺ جواب راكړ چې: «نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ»[۲] هوا كله چې (په تاسو كښې) پليتي (گناهونه) ډېر شي، (نو صالحان به هم په مصيبت باندې اخته كېږي).

مونږ وايو چې: د ذكر شوې اشتباه د پورته كولو دپاره علماء كرام وايي چې:

اول: دا قانون په اقوامو كښې دی، اما اشخاص كله-كله پرته د جنايت څخه هم په عذاب باندې اخته كېږي[۳].

دوهم: دا قانون كلي نه دی (چې يو فرد هم ترې نه وي وتلی)، بلكې دا قانون اكثري دی. يعنې الله ﷻ په اكثره اوقاتو كښې ذكر شوی قانون عملي كوي او كله-كله پرته د جنايت څخه هم خپل نعمت اخلي[۴].

مگر مونږ ته ذكر شوي دواړه جوابونه په زړه پوري نه برېښي ځكه چې د يو پلوه متبادر نه دي او د بله پلوه يې په ثبوت باندې كوم دليل نشته، محض عقلي احتمالات دي.

درېم: مونږ ته داسې برېښي چې ذكر شوی قانون عام دی، په اقوامو پورې خانگړی نه دی. مگر د سياق او سباق (وړاندې او ببرته) بحث په نظر كښې نيولو سره پكښې د يوه قيد مراعات ضرور دی هغه دا چې د مصيبت نزول به د تعذيب د كبله وي، نه چې د اجرونو د وركولو او مراتبو د پورته كولو د كبله وي. او دا ځكه چې كله-كله په ښو متقيانو باندې هم مصيبتونه ورنازلېږي خو د دې كبله نه چې الله ﷻ ورته په غضب دی بلكې د دې كبله چې مراتب يې لوړ كړي او د گناهونو مغفرت ورته وكړي او يا يې د امتحان لاندې واقع كړي. همدارنگه كله-كله د مجرمانو په ضمن كښې صالحانو ته هم مصيبتونه رسېږي خو د الله ﷻ د غضب د كبله نه بلكې د مراتبو او اجرونو د لوړولو دپاره. د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

الف: «إِنَّ عِظَمَ الْجَزَاءِ مَعَ عِظَمِ الْبَلَاءِ وَإِنَّ اللهَ إِذَا أَحَبَّ قَوْمًا ابْتَلَاهُمْ فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السُّخْطُ»[۵] يعنې د جزا لويوالی د مصيبت د لويوالي سره دی، او يقينًا كله چې الله ﷻ يو قوم

(۱) سنن ابن ماجه ص۲۹۱
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۳۸۸
(۳) تفسير القاسمي ج۹ ص۳۴۱
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۶
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۶۵

محبوب وګرځوي نو په مصيبت باندې يې اخته کوي، نو څوک چې (د الله ﷻ په قضاء باندې) راضي شي هغه ته د الله ﷻ رضا ده، او څوک چې (پرې) په غُصه شي هغه ته (د الله ﷻ) غضب دی.

ب: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَلا يَزَالُ الْبَلاءُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَمْشِيَ عَلَى الأَرْضِ وَمَا لَهُ خَطِيئَةٌ»[١] يعنې همېشه دی مصيبت په يوه بنده (چې وربانديې ورنازلېږي او ګناهونه يې پرې محوه کېږي) آن تردې چې په ځمکه باندې په داسې حال کښې ګرځي راګرځي چې ده لره ګناه نه وي (ورته بېنلې شوې وي).

ج: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ يُرِدْ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ»[٢] يعنې هرچا ته چې الله ﷻ د خير اراده وکړي نو هغه ته د خپله جانبه مصيبت ورسوي.

د: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې په يو وخت کښې به فاجر لښکر په ځمکه کښې خسف کړی شي که څه هم خينې لښکريان به فاجران نه وي او په زور باندې به په لښکر کښې شامل کړی شوي وي «وَلَكِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى نِيَّتِهِ»[٣] مګر د قيامت په ورځ به د خپل نيت په مطابق راپورته کړی شي.

ه: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِذَا سَبَقَتْ لِلْعَبْدِ مِنَ اللهِ مَنْزِلَةٌ لَمْ يَبْلُغْهَا بِعَمَلِهِ ابْتَلاهُ اللهُ فِي جَسَدِهِ أَوْ فِي مَالِهِ أَوْ فِي وَلَدِهِ ثُمَّ صَبَّرَهُ حَتَّى يُبْلِغَهُ الْمَنْزِلَةَ الَّتِي سَبَقَتْ لَهُ مِنْهُ»[٤] يعنې کله چې يوه بنده ته د الله ﷻ د پلوه (په تقدير کښې) يوه درجه وړاندې ليکلی شوې وي (خو) هغې ته په خپل عمل سره نه شي رسېدلی نو الله ﷻ يې يا په بدن کښې په مصيبت باندې اخته کوي او يا په مال کښې او يا په اولاد کښې، بيا الله ﷻ نوموړي مصاب بنده ته صبر ورروزي کوي آن تر دې چې (په صبر باندې) يې هغې درجې ته ورسوي کومه چې ورته د همده ﷻ د پلوه وړاندې ليکلې شوې وي.

و: نبي کريم ﷺ به چې کله د اسمان غرهار او د تندرونو پرقهار واورېد نو داسې سوال به يې کاوه چې: «اللَّهُمَّ لا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ»[٥] ای الله! مونږ په خپل غضب باندې قتل نه کړې، او هم مو په خپل عذاب باندې هلاک نه کړې، او د دغو (شيانو) څخه وړاندې راته عفوه وکړې.

په دغه حديث کښې نبي کريم ﷺ د هغه مصيبت څخه د نجات سوال نه دی کړی کوم چې د اجرونو او ثوابونو (مراتبو د لوړولو) دپاره وي بلکې د هغه مصيبت څخه يې نجات غوښتی دی کوم چې د الله ﷻ د غضب او د عذاب څخه نمايندګي کوي.

پاتې شوه دا خبره چې نن ورځ به مصيبت څېلی څه پوه شي چې دا مصيبت د الهي عذاب څخه

(١) سنن الدارمي ج٢ ص٢٢٨
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٨٤٣
(٣) صحيح مسلم ج٢ ص٣٨٨
(٤) مسند احمد حنبل ج٨ ص٣١٥
(٥) مسند احمد بن حنبل ج٢ ص٤٢٢

نمایندګي کوي او که د اجرونو مراتبو پورې تړاو لري؟.
نو د دې پوښتنې جواب دا دی چې دا د ليلة القدر غوندې یوه پټه معما ده، باید په مصیبت باندې اخته سړی توبې او د عمل اخلاص ته پاملرنه وکړي او نور بې الله ﷻ ته وسپاري ترڅو د قیامت په ورځ اصلي حقیقت څرګند شي.

﴿ هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعْدُ بِحَمْدِهِۦ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِۦ وَيُرْسِلُ ٱلصَّوَٰعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَآءُ وَهُمْ يُجَٰدِلُونَ فِى ٱللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ ﴿١٣﴾ لَهُۥ دَعْوَةُ ٱلْحَقِّ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَىْءٍ إِلَّا كَبَٰسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى ٱلْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦ وَمَا دُعَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْءَاصَالِ ۩ ﴿١٥﴾ ﴾

[۱۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته د ډار او تمې (د پیدا کولو) دپاره برېښنا درښایي، او (هم د نشت څخه په باران باندې) درنې وریځې پیدا کوي (پورته کوي).

[۱۳] او (هم) د الله ﷻ د حمد سره (د رعد په نوم) پرښته (د همده ﷻ) تسبیحات وايي او (نورې) پرښتې هم د ده ﷻ د ډار څخه (د ده ﷻ تسبیحات او حمد وايي)، او (هم الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې) تندرونه (د اسمانه) رالېږي (راغورزوي) نو هغه چاته يې رسوي کوم ته چې د همده ﷻ اراده وشي (او نور خلک ترې بچ کوي)، او (د ذکر شوي څرګند قدرت سره-سره) مشرکان (کفار) د الله ﷻ په هکله جګړې کوي (او ترې نه ډارېږي) حال دا چې همدی ﷻ (په عذاب سره) کلک نیوونکی دی.

[۱۴] خاص همده ﷻ ته حقه بلنه ده (د همده ﷻ بلل حقیقت لري)، او هغه کسان چې مشرکان یې د همده ﷻ څخه په غیر بلي هغوی به مشرکانو ته په هیڅ شي سره د بلنې قبول ونه کړي، (د دوی مثال نه دی) مګر د هغه چا غوندې دی چې دواړه ورغوي (لاسونه) یې (ژورو) اوبو ته ورغزولي وي چې خولې ته یې ور ورسېږي (ورپورته شي)، حال دا چې (نوموړې) اوبه د هغه خولې ته ور رسېدونکې (ورپورته کېدونکې) نه دي (چې نه یې بلل اورېدلی شي او نه یې لاسونه ورته رسېدلی شي). او (حقیقت دا دی چې) د کفارو بلل نه دي مګر په ګمراهۍ کښې دي (چې ګټه ورته نه کوي).

[۱۵] او خاص الله ﷻ ته په خوښه او ناخوښه هغه څوک سجده کوي (د تکویني اوامرو اطاعت یې کوي)، څوک چې په اسمانونو کښې دي او (څوک چې) په ځمکو کښې (دي) او (همدارنګه) د هغوی سورې هم په تولو سباګانو او تولو ببګاګانو کښې (د الله ﷻ تکویني اوامرو ته سر په سجده دي).

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت او قدرت باندې علمي دلايلو ته اشاره کړې وه او په دې ايتونو کښې په عين مطلب باندې د کائنات الجو دلايلو ته اشاره کېږي، چې د ځمکې او اسمان ترمنځ تحقق مومي.

۲_ هلته د هغو ملائکو بيان وه کوم چې د بنيادمانو په حفاظت کښې مشغولې دي او دلته هغو ملائکو ته اشاره ده چې د دوی په حوائجو پوره کولو کښې مشغولتيا لري، لکه بارانونه او نور.

۳_ هلته بنيادمان متوجه کړی شوي وه چې په عذاب باندې اخته کول او هم د عذاب ځنه بچ کول فقط د الله ﷻ په اختيار کښې دي، په دې ايتونو کښې د يو پلوه د همدغه مطلب يو مثال ښودلی شوی دی، چې په اسماني برېښناګانو کښې هم د عذاب خطره شته او هم پکښې د باران او رحمت تمه نغښتې ده، او د بله پلوه د الله ﷻ ځنه په غير د نورو معبودانو د ناتواني دپاره يو ډېر موثر مثال ښودلی شوی دی.

شان نزول

د ذکرو شوو ايتونو دپاره مفسرينو کرامو متعدد شان نزولونه روايت کړي دي[۱] او څه لږ نه ده چې دا ايتونه په ټولو واقعاتو کښې نازل شوي وي، او دا ځکه چې سلفو صالحينو خو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۲]؛ مګر مونږ يوازې د انس بن مالک ﷺ د روايت په ذکر باندې اکتفاء کوو چې لنډ مضمون يې دا دی:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ نوموړی صحابي ﷺ يوه غټ کافر ته ورولېږه او امر يې ورته وکړ چې دلته يې راوله! خو دغه کافر د نبي کريم ﷺ درې ځله تکراري دعوت هم قبول نه کړ او په هر ځل به يې د نوموړي صحابي ﷺ ځنه پوښتنه کوله چې: الله ﷻ د سرو زرو ځنه جوړ دی، که د سپينو زرو ځنه او که د زېړو ځنه؟

نوموړی صحابي ﷺ وايي چې: ذکر شوی غټ کافر زما سره په دربهم: دوره خبرو باندې بوخت وه چې يوه وريځ د ده د سر په برابر باندې راپورته شوه او هلته وېرقېده، چې يو تندر ترې راولوېده او د هغه کوپړۍ يې هواره کړه؛ نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه او همدغې واقعې ته يې اشاره وکړه[۳].

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! په خپل امت باندې دې د الله ﷻ لاندې اختصاصي صفات هم قرائت کړه ترڅو دوی د خپل رب ﷻ په وحدانيت باندې ښه باوري شي. هغه دا چې:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د اسمان او ځمکې ترمنځ تاسو ته برېښنا درښايي چې په هوا

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۰۵. المحرر الوجيز ج۱۰ ص۲۷

(۲) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

(۳) اسباب النزول للواحدي ص۱۸۳

کښې خلبږي، چې د یوه پلوه تاسو تمه کوئ او د باران ننبې نښانې پکښې ګورئ او د بله پلوه تاسو وارېږئ چې کومه ټکه درباندې راپرېوځي. ایا د الله ﷻ څخه پرته څوک په هوا کښې برېښناګانې پیدا کولی شي؟

۲_ په دې باندې علاوه، الله ﷻ په اوبو باندې درنې او ډکې وریځې راپیدا کوي، په هوا کښې د بوه خای څخه بل خای ته حرکت ورکوي. ایا د همده ﷻ څخه په غیر بل څوک دا کار کولی شي؟

۳_ د دې کبله چې ذکر شوې کارونه د الله ﷻ د خواصوڅخه دي، پخپله د آسمان ګړزهار او غرهار د حال په ژبه د الله ﷻ دپاره د یو پلوه تسبیحات وایي او د بله پلوه د همده ﷻ حمدونه او ستاینې څرګندوي.

او همدارنګه هغه پرښتنه هم چې په بارانو باندې مقرره ده، د قال په ژبه اقرار او اعتراف کوي چې ذکر شوې کارونه همده ﷻ پورې اختصاص لري او د همده ﷻ حمدونه وایي. په دې باندې علاوه ټول ملائک هم د حمد سره ملګري تسبیحات وایي او د خپل خوف او ډار څرګندونه کوي.

۴_ بنیادمان څکه د برېښناګانو او ګړزهار په وخت کښې برسېره په تمې د ډار سره هم مخامخ کېږي چې د همدغه پرقهار او غرهار په ضمن کښې کله- کله الله ﷻ بې شمېره تندرونه رانښکته کوي او په هغه چا باندې ټکې غورزوي چې اراده یې ورته وشي.

۵_ ای پیغمبره! د ذکرو شوو څرګندو دلایلو د لیدلو سره سره مشرکان او ستا د امت کافران د الله ﷻ په باره کښې ستا سره جګړې کوي او په دلایلو باندې قناعت نه کوي، حال دا چې الله ﷻ په عقوبت (عذاب) سره د سختو نیولو خاوند دی، نو دوی ته په کار وه چې په دلایلو باندې یې قناعت کړې وی او خپل خانونه یې په لوی لاس د الله ﷻ په عذاب باندې نه وې اخته کړي.

۶_ د ذکرو شوو دلایلو په نظر کښې نیولو سره هر چاته ضرور دي چې فقط او فقط په الله ﷻ باندې د آفتونو څخه پنا وغواړي او د همده ﷻ څخه د خپلو احتیاجاتو د پوره کولو غوښتنه وکړي، څکه چې حقاني او واقعي بلنه په همده ﷻ پورې اختصاص لري چې هر شی د همده ﷻ په واک او اختیار کښې دی او بس.

۷_ نو هر څوک چې د الله ﷻ څخه پرته د بل شي بلنه کوي او د خپلو احتیاجاتو پوره کول ترې غواړي د هغوی مثال داسې دی لکه چې څوک د کوهي په غاړه ولاړ وي او اوبو ته یې خپل دواړه لاسونه وراوږده کړي وي او ورته وایي چې ای اوبو! هلئ ژر شئ راپورته شئ چې زه درباندې خپله تنده ماته کړم. نو که نوموړی کس ډېر الحاح هم وکړي او ډېره اوږده زمانه یې هم خپل لاسونه اوږده کړي وي هیڅکله به اوبه په خپل سر باندې ورپورته نه شي او نه به د ده سوال او زارۍ واوري. او دا څکه چې اوبه خو د بوتانو غوندې جمادات دي، نه څه اوري او نه څه ګوري.

دغه مثال کټ مټ په کفارو باندې تطبیق دی چې جماداتو او هغو شیانو ته یې لاسونه اوږده کړي دي چې نه د دوی سوالونه اوري او نه یې د څه شي ورکړه د لاسه پوره ده، د همدې کبله د کفارو بلنه او غوښتنه فقط په بې فائدې او بې ګټې کارونو کښې مصرفېږي او بس.

د کفارو څخه په غیر بل هیڅوک او هیڅ شی نه ذکر شوو جماداتو (بوتانو) ته عبادت کوي او نه د عبادت لیاقت لري.

۸ـ بالمقابل هغه څوک چې په اسمانونو او ځمکو کښې دي دوی ټول خاص الله ﷻ ته په سجده دي، ټول يې په عبادت باندې مشغول دي او بالآخره ټول د ده ﷻ د اوامرو منونکي دي، البته د اوامرو په مننه کښې يې دومره فرق شته چې:

ملائک او مسلمانان بندګان په خوښه الله ﷻ ته په سجده پراته دي او په اختیار سره يې په عبادت باندې مشغول دي، او کفار بندګان د الله ﷻ اوامر مني خو په اختیار سره نه بلکې په ناخوښه وربانديې د الله ﷻ اراده تطبیقېږي، چې د مرګ او درد څخه خانونه نه شي بچ کولی او د خپلو خانونو څخه مرضونه نه شي پورته کولی.

۹ـ بالآخره ټول سوري الله ﷻ ته عاجزي کوي او د اوامرو اطاعت يې کوي، د همدې کبله په ټولو سباګانو او ټولو بېګاګانو کښې تاوېږي او راتاوېږي او چا پورې چې مربوط وي د هغه شاوخوا اوړي او را اوړي.

یا په بل عبارت: د کافرانو سیوري د الله ﷻ اطاعت کوي او پخپله دوی يې عصیان کوي، حال دا چې د خپلو سورو څخه هم عبرت نه اخلي. ایا په شمسي نظام کښې د دوی باطل معبودان څه مداخله کولی شي چې په سهار کښې لمر د لوېدیخ څخه راپورته کړي او د کفارو سوري د خپل عادت په خلاف ختیځ طرف ته کاږه شي؟ هیڅکله دا کار نه شي کولی.

توضیحات

۱ـ د لاندې څو لغاتو معناوې ولولئ:

الف: د "بَرْق" کلمه هغې تېزې رڼا ته وضعه شوې ده کومه چې د باران په وخت کښې هر چاته پرقېږي[۱].

ب: د "سَحَاب" کلمه د "سَحَابَة" دپاره معنوي جمعه ده چې د وریځې معنی ورکوي[۲].

ج: د "رَعْد" کلمه د هغه اواز څخه عبارت ده کوم چې د ورښت په وخت کښې د هر چا غوږ ته رسېږي[۳].

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې د ﴿ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعْدُ ﴾ په جمله کښې د تسبیح نسبت اواز ته شوی دی، حال دا چې د الله ﷻ تسبیح د اوازکوونکو صفت دی؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو ذکر شوي سوال ته لاندې جوابونه کړي دي:

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۱
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۲۳۲
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۴۳

الف: دلته عبارت د مضاف په تقدير سره دی، نو د تقدير څرګندونه يې داسې کېږي چې: "يُسَبِّحُ سَامِعُوا الرَّعْدِ"[١] يعنې د الله ﷻ په تسبيحاتو باندې د ذکر شوي اواز اورېدونکي خپل اوازونه پورته کوي.

ب: ذکر شوی اواز که څه هم د قال په ژبه تسبيحات نه شي ويلی مګر د حال په ژبه خو د الله ﷻ په تسبيحاتو باندې په صراحت سره دلالت کوي[٢]. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ﴾ [بني اسرائيل: ٤٤] يعنې او هيڅ شی (د مخلوقاتو څخه) نه دی مګر د الله ﷻ د حمد سره تسبيح هم وايي مګر تاسو پرې نه پوهېږئ.

ج: مګر ډېر بهتر جواب هغه دی کوم ته چې نبي کريم ﷺ د يهودانو سره په مباحثه کښې اشاره کړې ده چې د ذکر شوي سوال پرې ښېخ ووخي، هغه دا چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته څو کسه يهودان ورغله او د اوږده بحث په ضمن کښې يې ورسره لاندې سوال جواب وکړ[٣]:

يهودان: ای ابا القاسمه! موږ ته خبر راکړه چې: «مَا هَذَا الرَّعْدُ» دغه رعد څه شی دی؟

نبي کريم ﷺ: «مَلَكٌ مِنْ مَلَائِكَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ بِيَدِهِ أَوْ فِي يَدِهِ مِخْرَاقٌ مِنْ نَارٍ يَزْجُرُ بِهِ السَّحَابَ يَسُوقُهُ حَيْثُ أَمَرَ اللهُ» يعنې دا د الله ﷻ د ملکو څخه يوه ملکه ده چې په لاس باندې يې ـ او يا په لاس کښې يې ـ د اور ډبلی (قمچينه) ده چې وريځې پرې سرزنش کوي (ترڅو يې) هغه ځای ته سوق کړي کوم ته چې الله ﷻ امر کړی وي.

يهودان: «فَمَا هَذَا الصَّوْتُ الَّذِي نَسْمَعُ» نو دغه اواز څه شی دی چې موږ يې (د باران په وخت کښې) اورو؟

نبي کريم ﷺ: «صَوْتُهُ» يعنې دغه د ذکرې شوې ملکې اواز دی.

يهودان: «صَدَقْتَ» رښتيا دې وويلې.

د ذکر شوي ايت په اړوند څو احاديث

٣ـ د "رَعْد" او "صَوَاعِق" په هکله نبي کريم ﷺ څخه زښت ډېر احاديث روايت شوي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: کله به چې نبي کريم ﷺ په خبرو باندې مشغول وه او د اسمان غرهار به يې واورېده نو خپله خبره به يې پرې کړه او وبه يې فرمايل چې: «سُبْحَانَ الَّذِي يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ» يعنې هغه الله ﷻ ته پاکي ده چې رعد هم د ده ﷻ د حمد سره تسبيحات وايي او هم (نوري) ملائکې د ده ﷻ د ډار د کبله (تسبيح او تحميد وايي)، بيا به نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّ هَذَا لَوَعِيدٌ لِأَهْلِ

---

(١) روح المعاني ج١٣ ص١١٨

(٢) تفسير ابي السعود ج٥ ص٩

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص١٤٤؛ مسند احمد بن حنبل ج١ ص٥٨٩

الأرض شديدٌ»[۱] يعني يقيناً دغه (غرهار) د ځمکې د اوسېدونکو دپاره د هر کلک وعيد (واړول) دي.

ب: کله به چې نبي کريم ﷺ د رَعْد او صَوَاعِق (تندرونو) اواز واورېد نو دا کلمات به يې لوستل: «اللَّهُمَّ لا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ»[۲] اې الله! مونږ په خپل غضب باندې قتل نه کړې او هم مو په خپل عذاب باندې هلاک نه کړې او د دغو (شيانو) څخه وړاندې راته عفوه وکړې.

"صَوَاعِق" څه معنی؟

۴ـ د ﴿ٱلصَّوَٰعِقَ﴾ کلمه د "صَاعِقَة" جمعه ده. "صَاعِقَة" هغه اور ته ويل کېږي کوم چې د اسمان د غرهار او پرقهار سره د اسمان څخه ځمکې ته راښکته کېږي[۳] چې په پښتو کښې ورته تندر وايي.

که څوک د تندر په ډولونو او کيفيتونو باندې خپل ځان ښه پوه کوي نو ځينو اوږدو کتابو ته دې مراجعه وکړي[۴].

د "مِحَال" معنی ولولئ:

۵ـ ځينې علماء کرام په ﴿شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ﴾ کښې د "مِحَال" کلمه د "حِيلة" څخه اخلي او د "م" توری پکښې زائد ګڼي[۵]، نو د معنی حاصل يې داسې راځي چې الله ﷻ "شديد المکر" يعنې قوي تدبير کوونکی دی چې هيڅوک يې د تدبير په وړاندې ځنډ نه شي واقع کېدلی.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په ذکره شوې کلمه کښې به د "م" توری اصلي وي[۶] لکه چې عرب وايي: "فُلَانٌ مَحَلَ بِزَيْدٍ مِحَالًا"[۷] فلانکي سړي زيد ته د بدۍ رسولو اراده کړې وه. نو په دې مقام کښې به يې د معنی حاصل داسې شي چې: کفار (مشرکان) د الله ﷻ په هکله ناحقه جګړې کوي حال دا چې الله ﷻ د بديو او عقوبتونو په رسولو کښې ډېر کلک دی، که الله ﷻ ورته د تعذيب اراده وکړي نو بيا به په هيڅ وجه د خلاصون چاره مونده نه کړي.

څو يادونې

۶ـ هيله ده چې په دې مقام کښې لاندې څو يادونې هېرې نه کړئ:

الف: په دې هکله چې هر شی الله ﷻ ته سجده کوي او هر شی د ده ﷻ په تسبيحاتو باندې مشغول دی، او هم په دې هکله چې سجده څو معناوې لري، او د څه نورو اړوندو مطالبو په اړه ښه په زړه پورې بحث ـإن شاء الله ﷻـ راروان دی. نو په کار دي چې د [النحل:۴۹]، د [الإسراء:۴۴] او

---

(۱) الموطأ للإمام مالک ص۶۱۴

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۳، مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۲۲

(۳) تفسير الخازن ج۲ ص۴۷۷، تفسير المدارک ج۲ ص۸۰۲

(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۱۲۰

(۵) روح المعاني ج۱۳ ص۱۲۲

(۶) لسان العرب ج۱۱ ص۶۲۰

(۷) مفردات الراغب ص۴۸۴

هم د [الحج: ۱۸] ایتونو تفسیرونه او توضیحات له نظره ونه غورزولی شي.

ب: د ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ د جملې غوندې یوه بله جمله وړاندې تېره شوې ده چې: ﴿وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ [آل عمران: ۸۳]

د دغو دواړو جملو فرق صرف دا دی چې دلته د ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ﴾ کلمات نازل شوي دي، او هلته د ﴿وَلَهُ أَسْلَمَ﴾ کلمات قرائت کوو، حال دا چې دواړو ډولو کلماتو معناوې سره متقاربې دي چې سجده عاجزي کولو ته ویل کېږي او اسلام د غاړې اېښودلو معنی ورکوي.

مونږ هلته د الله ﷻ په توفیق د ذکرې شوې جملې دپاره د علماوو کرامو پنځه ډوله تفسیرونه لیکلي دي او بیا مو د ﴿طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ دپاره هغه معنی خوښه کړې ده چې د قتادة علیه الرحمة څخه منقوله ده. هغه دا چې: د الله ﷻ تشریعي احکامو ته هرڅوک غاړه ږدي خو مؤمنان په خوښه سره او کافران په ناخوښه سره چې الله ﷻ ورباندې داسې معجزه ورنازله کړي چې اختیار ترې سلب کړي او د مجبوریت له کبله ایمان راوړي. مګر دغه ډول ایمان د هغه ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی، نو ای کفارو! تاسو ته په کار دي چې په خوښه باندې ایمان راوړئ چې څه ګټه درته ورسوي.

اما په دې مقام کښې مونږ هغې معنی ته ترجیح ورکوو کومه چې د الزجاج علیه الرحمة څخه روایت شوې ده، هغه دا چې: خاص د الله ﷻ تکویني اوامرو ته هرڅوک غاړه ږدي حتی چې ټول کافران هم ورته د مجبوریت او زور د کبله غاړې اېښودونکي دي، نو دوی ته په کار دي چې په تشریعي اوامرو کښې هم ترې غاړې ونه غړوي.

مونږ ځکه دلته د ﴿طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ کلمات په تشریعي احکامو کښې اراده نه کړه چې دلته د ذکرې شوې جملې سره د ﴿وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ کلمات نازل شوي دي، چې د تشریعي احکامو منل او قبلول ورسره څه مناسب نه برېښي، ځکه چې سیوري خو بې روحه اعراض دي چې صرف د الله ﷻ د تکویني اوامرو منلو ته لبیک وايي او بس.

ج: د ذکرو شوو ایتونو څخه په [۱۵] ایت کښې د قرآن کریم د تلاوت د سجدو څخه دوهمه سجده ده، نو د دې ډول سجدې څه ضروري احکام د [الأعراف: ۲۰۶] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق لیکلی شوي دي.

د: که څه هم مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف: ۲۰۵] ایت لاندې د ﴿بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ دواړه کلمې ښې تحلیلې کړې دي او کوم تفسیر چې راته د هغه مقام سره مناسب ښکاره شوی وه هغه مو هلته لیکلی دی، مګر په دې مقام کښې راته بهتره برېښي چې د "الْغُدُوّ" څخه په د غرمې څخه وړاندې وختونه او د "الْآصَال" څخه په د غرمې څخه وروسته وختونه مطلب وي، چې په لمر ختلو باندې پیل کېږي او د لمر په لوېدلو باندې ختمېږي. ځکه چې په دغو دواړو وختونو کښې د ټولو کثیفو شیانو سوري تاوېږي او راتاوېږي.

﴿ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُلِ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُونَ
لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى ٱلظُّلُمَٰتُ
وَٱلنُّورُ ۗ أَمْ جَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا۟ كَخَلْقِهِۦ فَتَشَٰبَهَ ٱلْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ
وَهُوَ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّٰرُ ﴿١٦﴾ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَٱحْتَمَلَ
ٱلسَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى ٱلنَّارِ ٱبْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَٰعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ
يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ وَٱلْبَٰطِلَ ۚ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى
ٱلْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾ ﴾

[۱۶] (ای پیغمبره! مشرکانو ته) ووایه چې: د اسمانو او ځمکو رب (پالونکی) څوک دی؟ (بیا ورته) ووایه چې الله ﷻ (د اسمانونو او ځمکو پالونکی) دی.

(بیا ورته) ووایه چې: ایا نو تاسو د همده ﷻ څخه په غیر داسې دوستان (کارسازان) نیولي دي چې خپلو ځانونو ته هم نه د ګټې (رسولو) ملکیت لري او نه د ضرر؟ (بیا ورته) ووایه چې: ایا ړوند او بینا یو برابر دي؟ بلکې ایا تیارې او رڼا سره یو تربله برابرېدلی شي؟ (ړوند او بینا نه دي برابر او هم تیارې او رڼا سره نه شي برابرېدلی).

(ای پیغمبره!) ایا مشرکانو د الله ﷻ دپاره داسې شریکان ټاکلي دي چې دوی هم د الله ﷻ غوندې پیدا کول کولی شي؟ (که بالفرض داسې وي) نو په دوی باندې به پیدا کولو څه اشتباه اچولې وي (باطلې عقیدې به یې څه موجبه درلودلې وي، خو دغسې نه ده).

(بیا ورته) ووایه چې: (یوازې) الله ﷻ د هر شي پیداکوونکی دی (او بس) او همدی ﷻ یو دی (شریک نه لري او هم) د غلبې خاوند دی (چې هر شی د ده ﷻ د ارادې په مقابل کښې ذلیل دی).

[۱۷] الله ﷻ د اسمانه اوبه نازلې کړې دي، نو خوړونه په خپلو اندازو سره بهېږي (په لوی خوړ کښې ډېرې او په وړوکي خوړ کښې لږ اوبه روانې شي)، نو (بیا هر یو) سیلاب (د خپله ځانه سره) داسې خګ اوچت کړي چې (د اوبو) د پاسه روان وي.

او (همدارنګه) د هغه (فلزي) شي څخه هم د سیلاب د خګ غوندې خګ په اور کښې (پیدا کېږي او په سر یې ودرېږي) په کوم باندې چې خلک د ګاڼو او سامانو د غوښتلو (جوړولو) دپاره اور بلوي (ترڅو فلزي شی ویلې شي او څه یې چې زړونه غواړي هغه ترې جوړ کړي).

(ای پیغمبره!) الله ﷻ په دغه ډول سره حق او باطل بیان کړه (چې حق ته یې د اوبو او ذوب کړی شوي فلزي شي سره تشبیه ورکړه او باطل یې د دغو دواړو د خګ سره تشبیه کړ).

نو هر چې ځګ دی نو هغه د وچېدلو د کبله (د منځه) ځي (چا ته ګټه نه شي رسولی) او هر چې هغه شی دی چې خلکو ته ګټه رسوي نو هغه په ځمکه کښې پاتې کېږي (چې د اوبو او فلزاتو څخه عبارت دی).

(ای پیغمبره!) الله ﷻ په دغه ډول سره مثالونه بیانوي (ترڅو په حقائقو باندې د ټولو خلکو سرونه خلاص شي).

ارتباطونه

۱_ په دې ایتونو کښې الله ﷻ د یو پلوه په خپل وحدانیت باندې په یوه بل اسلوب سره دلایل قائم کړي دي، او د بله پلوه یې د باطلو معبودانو د ناتوانی او د انجام د خرابۍ څه مثالونه نازل کړي دي.

۲_ وړاندې ایتونه په دې تمام شوي وه چې هرڅه د الله ﷻ په عبادت (سجده) باندې مشغول دي په دې ایتونو کښې د ټولو د عبودیت وجې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ی پیغمبره! په مشرکانو او نورو کافرانو باندې د توحید څه نور دلایل هم قرائت کړه او پوښتنه ۍ وکړه چې:

۱_ ای مشرکانو! تاسو چې د الله ﷻ په ربوبیت کښې بوتانو ته په اشتراک قائل یاست، نو دا ۍته ووایاست چې د اسمانونو او ځمکو رب څوک دی؟ دا دواړه چا پیدا کړي دي او څوک یې بقاء او قیام په اختیار کښې لري؟

نو څرنګه چې د ذکرې شوې پوښتنې بل جواب نشته بې د دې څخه چې د اسمانونو او ځمکو رب الله ﷻ دی او بس، نو: ای پیغمبره! که مشرکان ساکت پاتې شوه او د خجالت د کبله یې په ذکر شوي اصلي جواب باندې تلفظ ونه کړ نو د دوی د تخجیل دپاره پرې یو ځل ته پخپله تلفظ وکړه او ورته ووایه چې: د اسمانونو او ځمکو رب خو بل څوک نه دی مګر الله ﷻ دی او بس.

۲_ نو بیا دوی مخاطب کړه چې هر کله الله ﷻ د اسمانونو او ځمکو رب دی نو ضرور د هغو ټولو شیانو رب (پالونکی) هم دی کوم چې په دغو دواړو کښې موجودیت لري، د ټولو احتیاجات پوره کوي او د ټولو دپاره متولي او متصرف دی.

نو ای مشرکانو! ایا تاسو د الله ﷻ څخه پرته بوتان په کارسازۍ او ربوبیت سره نیولي دي؟ حال دا چې:

الف: هغوی پخپله د الله ﷻ مربوبین دي او د همده ﷻ د پالنې لاندې دي.

ب: هغوی خپلو ځانونو ته د ګټو د جلبولو او د ضرر د مخنیوي واک او اختیار نه لري، نو ایا دا معقوله ده چې تاسو دغه عاجزان د خپلو کارونو مربیان او پالونکي ګڼئ؟ ایا دغسې عاجزانو او بې وسې معبودانو ته په عبادت کښې اشتراک ورکول د هوښیار سړي کار دی؟

۳ـ بیا دوی مخاطب کړه چې: ای مشرکانو! تاسو د ړندو غونډې په تیاره کښې پرته د روښانه دلیل څخه په باطله عقیده باندې کلک یاست، او مونږ ـ لله الحمد ـ بینایان یاستو او خپلې عقیدې او خپلې عملي تګلارې ته ادامه ورکوو. نو دا راته ووایاست چې: ایا ړوند او بینا یو برابر دي؟ ایا تیارې د رڼا سره برابرېدلی شي او سیالي ورسره کولی شي؟

۴ـ ای پیغمبره! که بالفرض المحال د مشرکانو باطلو معبودانو څه شی خلق کړی وی او یا یې د کوم شي ربوبیت کولی شوی نو بیا به د دوی اشتباه په ځای وی چې مونږ خکه په عبادت کښې بوتانو ته په اشتراک قائل یاستو چې بوتان هم د الله ﷻ غونډې خلق کولی شي او د اسمانونو او ځمکو په پیداکولو کښې برخوال دي. مګر خبره داسې نه ده، دوی د خپلو بوتانو په عجز باندې قائل دي چې هیڅ شی یې نه دی پیدا کړی او نه څه شی پیدا کولی شي. نو: ایا دوی الله ﷻ ته داسې شریکان درولي دي چې هغوی هم د الله ﷻ غونډې پیداکول کولی شي نو په دوی باندې پیدا کولو اشتباه واقع کړې ده او په شک کښې یې اچولي دي؟ خو خبره داسې نه ده.

۵ـ ای پیغمبره! یو ځل بیا مشرکانو ته ووایه چې الله ﷻ د هر شي خالق او پیداکوونکی دی، همدی په خلق کښې یکې یو او لا شریک دی (هیڅ شی او هیڅوک یې سیال نشته) او بالآخره ټول مخلوقات د ده ﷻ د ارادې دپاره مقهور (ذلیل) دي او هم په خلق او بقاء دوارو کښې ورته احتیاج دي.

۶ـ ای پیغمبره! څرنګه چې د وړاندېنیو دلایلو څخه بنه پوره په ثبوت ورسېده چې حق صرف له تا سره دی او ستا دښمنان (مشرکان) په باطله باندې روان دي نو اوس د حق او باطل د انجام د وضاحت دپاره په خپلو امتیانو باندې لاندې دوه مثالونه قرائت کړه ترڅو دوی مطمئن شي چې هرومرو حق غالب کېدونکی دی او باطل مغلوب دی چې ډېر ژر به یې د حق د پلوه کوپړی میده-میده شي او ماغزه به یې وشندل شي. مثالونه دا دي:

الف: کله چې الله ﷻ په وچه کانګړه بېدیا باندې د اسمانه اوبه ورنازلې کړې او په شېبو-شېبو باران پرې وکړي نو په ټولو ژورو او خوړونو کښې اوبه وبهېږي، په لوی خوړ کښې ډېرې اوبه روانې شي او په وړوکي خوړ کښې لږ اوبه.

همدارنګه د لوی خوړ په اوبو باندې دپاسه ډېر ځګ اوچت شي او د وړوکي خوړ اوبه لږ ځګ پورته کوي، چې په دوارو صورتونو کښې د اوبو څخه ځګونه څرګند او اوچت بربښي، او نادانان خیال کوي چې د اوبو څخه د ځګونو حیثیت لوړ دی او رتبه یې ترې پورته ده.

ب: کله چې خلک په کومه فلزي ماده باندې د ذوب (ویلي کولو) په موخه اور بل کړي ترڅو د همدغې فلزي مادې څخه ګاڼې جوړې کړي (البته چې د ګاڼو جوړولو دپاره مساعده وي) او یا ترې بل کوم داسې څیز جوړ کړي چې د هغه د جوړښت استعداد پکښې وي لکه اوسپنه، مېس او داسې کېږي چې د سادګانو په خیال همدغه ځګ د ذوب کړی شوې مادې په سر باندې هم د اوبو د ځګ په څېر ځګ پورته مګر په ذکرو شوو دوارو صورتونو کښې د سادګانو او نادانانو خیال غلط دی، چې ډېر په جلتۍ

سره هغوی ته خپله غلطیا څرګندېږي او په خپله خطاء باندي پوهېږي. هغه دا چي:

که څه هم د لږ وخت دپاره دسیلابي اوبو په سر باندې ځګونه اوچت وي خو په انجام کښي ځګونه وچېږي او هیڅا ته یې څه ګټه او فائده نه رسېږي، خو بالمقابل د اوبو انجام دا دی چي په ځمکه کښې ادامه پیدا کوي چي هم ورباندي کښتونه او کروندي خروبېږي او هم یې ځمکه جذب کوي چي د وخت په تېرېدو سره د چینو او کاریزونو په شکل راڅرګندېږي او خلکو ته ګټه رسوي.

همدارنګه د فلزي ذوب کړی شوي مادي ځګ په عجله سره د منځه ځي او د هیڅا پکښي څه خیر او ګټه نه وي خو بالمقابل د ذوب کړی شوي مادي څخه په ډول-ډول ګاڼي اوسامان آلات جوړېږي چي خلک ترې ګټه اخلي او استفاده ترې کوي.

۷_ ای پیغمبره! الله ﷻ د حق او باطل دپاره په دغې موثره توګه مثالونه بیانوي ترڅو خلک پوه شي او لاندي ټکو ته متوجه شي:

الف: که څه هم د لږ وخت دپاره کله-کله باطل اوچت څرګندېږي او حق ټیټ برېښي مګر ډېر ژر الله ﷻ حقیقت عالي ګرځوي او د باطل بطلان په ډاګه کوي، نو په کار دي چي د لږ وخت په اوچت ګرځېدلو باندې څوک تېر نه وځي.

ب: ټولي ګټي او فائدې په حق او حقیقت کښې نغښتي دي او باطل د چا په درد باندي نه خوري او د ډېري کمي استفادي څخه پرته هیڅا ته دوامداره ګټه نه شي رسولی او نه د چا په مرض باندې دواء کېږي.

ج: که څه هم د لږ وخت دپاره کله کله حق او باطل ترمنځ اختلاط واقع کېږي مګر دا حال دوام نه لري، الله ﷻ ضرور د حق او باطل جدایي او بېلتون څرګندوي.

توضیحات

۱_ د ایت شریف په دې ټکره ﴿ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ﴾ کښي چي الله ﷻ د بوتانو کوم عجز او ناتوانی ته اشاره کړې ده هغه یوه عربي شاعر په خپل شعر کښي ډېره ښه تمثیله کړې ده، البته کله چي نوموړي شاعر یو بوت ولید چي ګیدړې ورباندي بولې (متیازې) کړې وې، نو بوت یې ټوټه ټوټه کړ او دا شعر یې په خوله وه چي:

أَرَبٌّ يَبُوْلُ الثُّعْلُبَانُ بِرَأْسِهِ ::: لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ[۱]

یعنې: ایا هغه شی رب جوړېدلی شي چي ګیدړان یې د سر د پاسه متیازې کوي؟ بې شکه هغه څوک ډېر ذلیل دی چي د هغه د پاسه ګیدړان متیازې وکړي.

په تمثیل باندې د کلام اثر زیاتېږي

۲_ کله چي یوه غیر محسوسه معنی په یو داسي قالب کښي واچوله شي کوم چي په سترګو

---

(۱) تفسیر المراغي ج۱۳ ص۷۹

اضافه کوي. د همدې کبله په هره محاوره کښې باندې لیده کېږي نو د کلام اعجز په څو چنده اضافه کوي. د همدې کبله په هره محاوره کښې عموماً او په عربي محاوره کښې خصوصاً غیر محسوسې معناوې په زیاته پیمانه په محسوسو قالبونو کښې اچولې کېږي.

څرنګه چې په قرآن کریم کښې د عربي محاورې خواص د نظره نه دي غورزولی شوي نو په زښتو ډېرو ایتونو کښې ذکر شوی قانون مراعات شوی دی، که څوک غواړي چې د تمثیل دپاره په ایتونو او احادیثو کښې مثالونه مونده کړي نو ځینو اوږدو کتابونو[1] ته دې مراجعه وکړي چې ښه ډېر مثالونه یې راغونډ کړي دي.

مګر مونږ فقط د هغو دوه وو مثالونو اشارات لږ څه شرحه کوو په کومو کښې چې په دې مقام کښې د حق او باطل انجام او عاقبت تمثیل شوی دی، هغه دا چې:

الف: د ﴿أَوْدِيَةٌ﴾ کلمه د "وَادٍ" دپاره جمعه ده. "وَادِي" خو په اصل کښې هغه ځای ته ویل کېږي په کوم کښې چې اوبه بهېږي، نو څرنګه چې د دوه غرونو یا دوه وو غونډیو ترمنځ په ژورو ځایونو کښې د باران اوبه ورښکته کېږي او هلته بهېږي[2] نو د همدې کبله په دې مقام کښې د خوړونو ځخه په ﴿أَوْدِيَةٌ﴾ سره تعبیر کړی شوی دی.

په دې مثال کښې حق دین ته د باران سره تشبیه ورکړه شوې ده او د خلقو زړونه د استعداداتو په لحاظ د خوړونو سره تشبیه کړی شوي دي، نو لکه څنګه چې په لویو خوړونو کښې ډېرې اوبه بهېږي او په وړو خوړونو کښې لږې اوبه سیلان پیدا کوي همدارنګه د انسانانو په زړونو کښې دین هم په ځینو کښې په قوت سره تقرر مونده کوي او په ځینو کښې یې تقرر کمزوری وي؛ مګر په دواړو صورتونو کښې د کفري طاقتونو د پلوه د مشکلاتو سره مخامخ کېږي چې په نتیجه کښې الله ﷻ مشکلات حل کوي او حق دین ظهور کوي.

ب: په دوهم مثال کښې د حق او باطل دواړو انجامونه په یوه کسبي محسوسه څېره کښې ښودلی شوي دي، هغه دا چې کله په فلزاتو باندې اور بل کړی شي لکه سره زر، سپین زر، اوسپنه، زیړ، سرپ او نورشیان چې د اور په ذریعه باندې ذوب کېږي؛ نو ضرور په ذوب کړی شوي فلزاتو باندې د اوبو غونډې خګ پورته کېږي، مګر لکه څنګه چې د اوبو د خګ ځخه څه نه جوړېږي همدارنګه د ذوب کړی شوو فلزاتو خګ د هیڅا په درد باندې نه خوري.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په دې مثال کښې انسانان په غوږ باندې وهل شوي دي چې تاسو ته په کار دي چې د حق دین ځخه د استفادې دپاره مشکلات وګالئ او د خپلو ځانونو دپاره ترې دنیاوي او اخروي ګټې پورته کړئ، او هم باید تاسو پوره مطمئن شئ چې ستاسو مشکلات به الله ﷻ حل کړي او په خپلو مطالبو باندې به برلاسي حاصله کړئ.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۳۵۴

(۲) مفردات الراغب ص۵۵۴

﴿ لِلَّذِينَ ٱسْتَجَابُواْ لِرَبِّهِمُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُواْ لَهُۥ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى
ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفْتَدَوْاْ بِهِۦٓ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْحِسَابِ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ
وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٨﴾ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۸] خاص هغو کسانو ته (د الله ﷻ په نزد) ښائسته (ښکه) درجه (جنت) دی کوم چې خپل رب ﷻ ته اجابت کوي (او هدایتونه یې قبلوي).

او هغه کسان چې خپل رب ﷻ ته اجابت نه کوي (هدایتونه یې نه قبلوي په داسې بد حالت کښې دي چې بالفرض) که چرته دوی لره ټول هغه شی وي کوم چې په ځمکه کښې دي (د دوی ملکیت وي او د دوی په اختیار کښې وي) او د همدغه شي سره (یو بل) مثل (چند) هم ضمیمه شي (او د دوی ملکیت شي او بیا د دوی ځخه په فدیه کښې وغوښتلی شي) نو دوی به ضرور دا (ټول ملکیت) فدیه کړي (او خپل ځانونه به د بد حالت ځخه خلاص کړي. او دا ځکه چې) دغه کسان چې دي همدوی لره بده (او سخته) محاسبه ده (چې هیڅ ګناه به ورته عفوه نه کړی شي) او د دوی داوسېدانې ځای دوزخ دی او (دوی لره) د اوږ لګولو بد (ناکاره) ځای دی (چې همېشه به پکښې وي).

[۱۹] ایا نو هغه څوک چې پوهېږي (او باور کوي) چې یقینًا هغه (قرآن کریم) چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی حق دی (او واقعیت لري) د هغه چا غوندې دي چې دی ړوند وي (په دغه حقیقت باندې باور نه کوي)؟

یقینًا د سوچه عقلونو خاوندان پند (عبرت) اخلي (او ړانده د عبرت اخستلو ځخه بې برخې دي).

ارتباط

د سورت د اول سر ځخه تر دې ځای پورې الله ﷻ د خپل وحدانیت پوره دلایل بیان کړه چې د ایمان راوړلو دپاره ښه کفایت کوي، په دې ایتونو کښې په ذکرو شوو دلایلو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ذکرو شوو دلایلو ته په کتلو سره خلک په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلی کېږي:

۱ ـ یو ګروپ هغه کسان دي چې په ذکرو شوو دلائلو باندې قناعت کوي او د خپل رب ﷻ دعوة إلى الحق په سر او سترګو باندې قبلوي. نو دغو خلکو ته د الله ﷻ په نزد ډېر ښک او ښه حالت دی، چې نه به ورسره په حساب او محاسبه کښې سختي وکړی شي او نه به په دوزخ کښې واچولی شي، بلکې دوی ته به الله ﷻ د جنت دائمي نعمتونه ورپېرزو کړي.

۲_ بل هغه خلک دي چې د ذکرو شوو دلایلو د اثر لاندې نه واقع کېږي او د خپل رب ﷻ دعوة إلی الحق ته غاړې نه ږدي. نو د دوی جزاء دا ده چې:

الف: دغه منکران به د داسې بد حالت سره مخامخ شي چې که بالفرض د ځمکې ټولې خزانې د دوی ملکیت وی او په همدغه ملکیت باندې یې یو چند یا ډېر چندونه نور هم وراضافه کړی شي، او بیا دوی ته وویلی شي چې خپل دغه ملکیتونه ټول فدیه کړئ ترڅو د ذکر شوې بد حالت څخه نجات موندہ کړئ، نو دوی به ضرور دغه کار وکړي او خپل ټول ملکیتونه به د مشکل حالت د بدلون دپاره فدیه کړي.

مگر دوی ته افسوس دی چې نه به دوی د ذکر شوي ملکیتونو مالکان شي، نه به ترې فدیه وغوښتله شي او بالآخره نه به ترې قبوله کړی شي.

ب: د دغو کسانو سره به ډېر سخت حساب وکړی شي چې یو جنایت به هم ورته عفوه نه کړی شي.

ج: د دغو خلکو د اوسېدانې دائمي ځای جهنم دی چې د اړخ لگولو دپاره ډېر ناکاره او بد ځای دی.

ای پیغمبره! خلکو ته په کار وه چې بالاتفاق یې په ذکرو شوو دلایلو باندې باور کړی وی او په دوه وو گروپونو باندې نه وی ویشلي شوي. مگر څرنگه چې په خلکو کښې ځینې بینایان او ځینې ړانده دي، ځینې پوهېږي چې په تاباندې په حقه د خپل رب ﷻ د پلوه قرآن کریم نازل شوی دی او په ځینو نورو باندې دا خبره خفي ده چې باور پرې نه کوي؛ نو څکه خلک په دوه وو گروپونو باندې ویشلی شوي دي.

نو ضرور به د دواړو گروپونو انجام هم جدا جدا وي. اودا څکه چې: ایا نو هغه څوک چې د قرآن کریم په حقانیت باندې پوهېږي او باور پرې کوي د هغه چا غوندې گڼلی شي چې د همدې حقیقت څخه ړوند وي؟.

یقینًا د سوچه عقلونو خاوندان د دلایلو څخه پند او عبرت اخلي او بس.

توضیحات

۱_ د کفارو د فدیې په ارتباط څه گټوره شرحه د [آل عمران: ۹۱] ایت لاندې تېره شوې ده چې د دې مقام دپاره یې کتل بې گټې نه دي.

سُوءُ الحِسَاب کوم حساب دی؟

۲_ د ﴿ سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ ﴾ (بدحساب) په مقابل کښې "اَلْحِسَابُ الْيَسِيْرُ" واقع کېږي.

یوه ورځې بي بي عائشې رضی الله عنها (أم المؤمنین) د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! اسان حساب څه شی دی؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «اَلرَّجُلُ تُعْرَضُ عَلَيْهِ ذُنُوبُهُ ثُمَّ يُتَجَاوَزُ لَهُ عَنْهَا

إِنَّهُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ هَلَكَ»[1] يعني يو سړی به وي چې په ده باندې به خپل ګناهونه وړاندې کړی شي (چې دا دې کړي او هغه دې کړي دي) خو بيا به د ده دپاره د ګناهونو څخه تجاوز وکړی شي (او ورته عفوه به کړی شي)، يقيناً شان دا دی چې د چا سره چې په حساب کښې مناقشه (سختي) وکړی شي نو هغه هلاک شو (چې ګناهونه ورته عفوه نه کړی شي او په ټولو باندې ونيولی شي).

﴿ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن
يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ
أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ
وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ
عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ
أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾﴾

[۲۰] (د سوچه عقلونو خاوندان) هغه کسان دي چې د الله ﷻ په عهد باندې وفا کوي، او (خپله کلکه) وعده نه ماتوي.

[۲۱] او هغه کسان دي چې هغه شيان پيوندوي دکومو په پيوندولو باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، او د خپل رب ﷻ څخه داريږي او (هم) د بد (سخت) حساب څخه ويريږي.

[۲۲] او هغه کسان دي چې خاص د خپل رب ﷻ د رضا د غوښتنې دپاره صبر کوي او لمونځونه ودروي او (هم) د هغو (مالونو) څخه (في سبيل الله) په پټه او ښکاره توګه خرڅ کوي کوم چې مونږ ور روزي کړي دي، او په نېکۍ سره د بدۍ مخنيوی کوي. دغه (ډله هوښياران) چې دي خاص همدوی ته په (اخروي) کور کښې عاقبت (نتيجه) ده.

[۲۳] (دغه نتيجه) د عدن (همېشه اوسېدانې) جنتونه (دي) چې دوی به (په يقين سره) ورداخلېږي او هغه کسان (به هم ورداخلېږي) چې د دوی د مور او پلار څخه او هم د دوی د ماندينو (يا مېرونو) څخه او د دوی د اولادونو څخه چې صالحان وي (جنت ته داخل شوي وي خو د دوی درجوته د خپلو عملونو سبب نه شي ورسېدلی).

---

[1] مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۵۵۱

او (بالآخره) په دوی باندې به (په جنتونو کښې) د هرې دروازې څخه پرښتې ورننوځي.

[۲۴] (او ورته به وايي چې) په تاسو باندې دې د دې کبله سلام (سلامتيا) وي چې تاسو (په دنيا کښې) صبر کړی وه، نو په (دې اخروي) کور کښې ډېره ښه نتيجه ده (چې تاسو ته جنتونه درکړي شوه).

[۲۵] او (بالمقابل) هغه کسان چې د الله ﷻ عهد د کلکولو څخه وروسته ماتوي او هغه شيان پرېکوي د کومو په پيوندولو باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، او (هم) په ځمکه کښې فساد کوي، دغه (ډول سادګان) چې دي خاص همدوی ته د الله ﷻ لعنت دی او خاص همدوی ته د اخروي کور بدي (سختي) ده.

[۲۶] الله ﷻ د هغه چا دپاره روزي پراخوي چې اراده يې ورته وشي او (په هغه چا باندې يې) تنګوي (چې اراده يې ورته وشي).

او کافران (د رزق په پراخی باندې وغولېده او) په نژدې (حقير) ژوند باندې خوشاله شوه (او آخرت يې هېر کړ)، حال دا چې (دا) نژدې ژوند په آخرت کښې (د آخرت په نسبت) نه دی مګر ډېر ژر فاني کېدونکی سامان دی (بايد چې څوک پرې تېر نه وځي).

ارتباط

د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې د الله ﷻ د ارشاداتو منونه هغه کسان کوي کوم چې بينايان دي او د نېک حالت خاوندان دي، او هغه کسان يې منونه نه کوي کوم چې ړانده دي او د بد حالت څښتنان دي. په دې ايتونو کښې ذکر شوی مضمون ښه شرحه شوی دی چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د بينايانو او ړوندو څه خاصيتونه او څه حالات قرائت کړه چې د عقلونو خاوندان ترې پوره عبرت واخلي:

اول: د بينايانو خاصيتونه:

۱ـ بينايان هغه هوښيار خلک دي چې د الله ﷻ په عهد باندې وفا کوي او د ده ﷻ کلک عهد نه ماتوي. يا په بل عبارت: نه په شرعي احکامو کښې قصور کوي او نه په انساني التزاماتو کښې د خپل قول او عهد څخه تېرېږي.

۲ـ دوی هغو شيانو ته پيوند ورکوي د کومو په پيوند باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، نو د خپلوانو سره خپلولي نه پرې کوي او د پيغمبرانو عليهم السلام په منځکښې په تفريق باندې قول نه کوي بلکې په ټولو باندې د حقانيت عقيده لري.

۳ـ دوی هم د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي او هم د سختې محاسبې څخه په ويره کښې وي، نو د هغو کارونو څخه ډډه کوي کوم چې په محاسبه کښې ... ښښوي.

۴ـ دوی هغه کسان دي چې خاص د خپل رب ﷻ د رضا حاصلولو دپاره صبر کوي، نو هم په مصائبو باندې غیر الله ته شکایت نه کوي او هم د ګناهونو څخه خپل ځانونه بچ ساتي.

۵ـ دوی خپل پنځه وخته لمونځونه ودروي او د ټولو حقوقو سرهورباندې همېشوالی کوي.

۶ـ دوی د خپلو مالونو څخه، چې مونږ ور روزي کړې دي، همدا زمونږ د رضا دپاره په پټه او ښکاره توګه انفاق کوي چې هم زکات ورکوي او هم عشر او نور فرضي او واجبي حقوق په پوره امانتدارۍ سره اداء کوي.

۷ـ بالآخره بینایان (هوښیاران) هغه خلک دي چې د بدۍ مخه په نېکیو سره نیسي، د بدیو په مقابل کښې نېکي کوي او د خپلو شخصي انتقامونو څخه تېرېږي.

۸ـ د ذکرو شوو خاصیتونو خاوندانو ته د الله ﷻ د پلوه د دې دنیا عاقبت ټاکلی شوی دئ چې د دوی خاتمه به په خوشالیو سره وي او ایماندار به د دنیا څخه لاړ شي.

۹ـ د دغه نېک عاقبت نتیجه به دا وي چې دوی ته به په آخرت کښې جنتونه ورکړی شي چې هلته به پکښې د همېشه دپاره استوګنه اختیاره کړي.

۱۰ـ د همدوی په شفاعت او د همدوی د خوشالولو دپاره به په جنتونو کښې د همدوی مقام ته هغه کسان هم ورپورته کړی شي د کومو په ملاقات باندې چې دوی خوشالېږي، لکه د دوی مورګانې او پلرونه او د دوی ماندینې یا خاوندان او بالآخره د دوی اولادونه، البته په دې شرط سره چې دغو کسانو هم ایمان تېر کړی وي او جنت ته داخل شوي وي مګر د هغوی مقام ته د رسېدلو مستحق نه وي.

۱۱ـ په ذکرو شوو کسانو باندې به په جنت کښې د هرې دروازې څخه ډلې- ډلې پرښتې ورداخلېږي او هم به پرې سلامونه اچوي او تبریکي به ورته وایي چې: د هغه صبر په سبب مو جنت مبارک شه کوم چې تاسو په دنیا کښې غوره کړی وه، نو ستاسو دپاره د دنیا نېک عاقبت ډېر ښه دی او ډېر خوندور دی چې د دائمي جنتونو څخه عبارت دی.

دوهم: د ړندو خاصیتونه:

کوم نېک خاصیتونه چې وړاندې د بینایانو بیان شوه، د ړوندو خاصیتونه د هغوی په ضد دي او بالکل په مقابل قطب کښې یې واقع دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

۱ـ ړانده هغه کسان دي چې د کلکوالي څخه وروسته د الله ﷻ عهدونه ماتوي، نه د الله ﷻ سره په خپل عهد باندې وفاء کوي او نه د بندګانو سره په خپل عهد باندې ودرېږي.

۲ـ دوی هغه ټول پیوندونه پرې کوي د کومو په پیوستون باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، نو نه د خپلوانو د خپلولۍ پروا لري او نه د پیغمبرانو علیهم السلام په حقیت باندې متحده عقیده لري بلکې څوک مني او څوک نه مني.

۳ـ دوی برسېره په دې چې د الله ﷻ څخه نه ډارېږي (نه مالي عبادت کوي او نه د بدني عبادت

پروا لري)، په ځمکه کښې فسادونه کوي، په خلکو باندې ظلم کوي او د نېکۍ په عوض په بديو باندې جواب ورکوي. بلکې په هيڅ جنايت باندې صرفه نه کوي.

۴ـ په همدغه کسانو باندې د الله ﷻ د پلوه لعنت دی او په مستمره توګه دوی د ده ﷻ د رحمت څخه لرې کېږي.

۵ـ همدوی لره بد او ناکاره کور دی چې د همېشه دپاره به په دوزخ کښې اوسېږي او هيڅکله به ترې خارج نه شي، دا د دوی د دنيا آخرنی انجام دی.

۶ـ که څه هم ذکر شوي مفسدان خينې خينې په دنيا کښې په خوشالۍ ژوند تېروي او د هره طرفه ورباندې د الله ﷻ د پلوه د استدراج په توګه نعمتونه ورورېږي مګر دا د الله ﷻ د رضا نښه نه ده، ځکه چې په دنيا کښې خو الله ﷻ په هغه چا باندې پراخي راولي چې اراده يې ورته وشي او همدارنګه په خينو باندې د زرق تنګي ورنازلوي، نو په دنياوي رزق کښې طاعت او عصيان مطرح نه دی او په دنيا کښې نه پراخي د مقبوليت علامه ده او نه تنګي د مردوديت معنی ورکوي.

۷ـ کفارو ته افسوس دی چې په همدغه حقير دنياوي ژوند باندې وغوليده او د همدې ژوند په خوشالۍ باندې يې آخرت هېر کړ، حال دا چې دا نژدې حقير ژوند د اخروي دائمي ژوند په نسبت نه دی مګر ډېر لږ (ناچيز) شی دی چې ډېر ژر د منځه تلونکی دی او پايښت نه لري.

توضيحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [البقرة: ۴۰] ايت لاندې د عهد په هکله څه معلومات ليکلي دي چې دلته يې يو خل کتل بې ګټې نه دي.

۲ـ همدارنګه مونږ ـلله الحمدـ د [البقرة:۲۷] ايت لاندې د هغو شيانو پنځه شپږ مثالونه ليکلي دي د کومو په پيوند باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، نو که د دې مقام دپاره يو خل وکتل شي ډېر به ښه وي.

په دې مقام کښې اکثرو علماوو کرامو[1] ﴿ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ ﴾ جمله په صلة الرحم باندې تفسيره کړې ده او په همدې ارتباط يې ډېر احاديث راغونډ کړي دي، مګر مونږ ته داسې برېښي چې د هغوی به حصر مطلب نه وي بلکې صرف د يوه مثال ذکر به يې مراد وي، والله ﷻ اعلم.

خشية او خوف څه فرق لري؟

۳ـ خينو علماوو کرامو د "خشية" او "خوف" ترمنځ څه فرقونه کړي دي[2] چې د ﴿ وَيَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ وَيَخَافُونَ ﴾ جملې ترې اشتقاقي شوي دي، خو مونږ ته په دې مقام کښې بهتره برېښي چې د دواړو ترمنځ به څه فرق نه وي او د دواړو په نزول کښې به تفنن في العبارة مطلب وي او بس، والله ﷻ أعلم.

(۱) تفسير البغوي ج۳ ص۱۴؛ تفسير المظهري ج۵ ص۲۳۱

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴۰؛ مفردات الراغب ص۱۴۹

په نېکۍ سره د بدۍ مخنیوی

۴_ علماوو کرامو د دې ټکړې چې: ﴿ وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ ﴾ متعددې معناوې کړې دي خو مونږ نه هغه معنی بهتره بریښي کومې ته چې په لاندې ایتونو کښې اشاره شوې ده:

الف ﴿ وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴾ [الفرقان:۶۳] یعنې د الله ﷻ مخلص بندګان هغه خلک دي چې کله دوی ته جاهلان (په بدۍ سره) خطاب کوي نو دوی (ورته په جواب کښې) وايي چې په تاسو باندې دې زما د پلوه سلامتي وي، زه په بدۍ سره جواب نه درکوم.

ب ﴿ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴾ [فصلت ۳۴] یعنې نیکي او بدي یو برابر نه دي نو (د خپله خانه بدي) په هغې کلمه باندې دفعه کړه کومه چې نېکه وي، نو ستا او ستا د دښمن ترمنځ به ګرمه دوستي جوړه شي.

د عُقْبَى الدَّار تحلیل

۵_ په ﴿ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ کښې د ﴿ عُقْبَى ﴾ کلمه د آخر او نتیجې معنی ورکوي[1]. نو که د ﴿ الدَّارِ ﴾ څخه آخرت مراد شي نو اضافت به یې د "مَضَارِعَ بِمِصْرَ" غوندې د "في" په تقدیر سره وي او که د ﴿ الدَّارِ ﴾ څخه دنیا مراده کړې شي نو اضافت به یې د "غُلَامُ زَيْدٍ" په شان د "ل" په تقدیر سره شي.

په هر صورت په ایت شریف کښې د ﴿ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ کلمه په ﴿ جَنَّاتُ عَدْنٍ ﴾ سره تفسیره شوې ده. یعنې د ذکرو شوو خاصیتونو خاوندانو ته په آخرت کښې او یا د دې دنیا په خاتمه کښې نېک عاقبت او نېه نتیجه ټاکلې شوې ده چې د داسې جنتونو څخه عبارت ده چې هلته به دوی همېشه وي.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ»[2] یعنې هر څوک چې د خپل بد عمل د کبله وروسته شي نو د نسب په ذریعه به وړاندې نه شي. چې د بد عملۍ لټي یې په نسب سره د منځه لاره شي او په چالاکۍ سره اجرونو ته ورسېږي: حال دا چې د ایت شریف د دې ټکړې ﴿ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ ﴾ د اشاراتو څخه څرګندېږي چې د ذکرو شوو خاصیتونو خاوندانو په لحاظ سره به جنت عدن ته د دوی مور او پلار او هم د دوی مېرمنې یا مېړونه او بالآخره د دوی اولادونه هم ورداخل شي. نو پوښتنه دا ده چې ایا د ایت او حدیث ترمنځ منافات نشته؟!.

مونږ وایو چې په ایت شریف کښې د ﴿ وَمَنْ صَلَحَ ﴾ کلمات نازل شوي دي، یعنې هغه اقارب به د هغوی په خاطر جنت عدن ته ورداخل شي کوم چې د خپلو صالحو اعمالو د کبله جنت ته داخل

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص ۶۱۱

(۲) سنن ابي داود ج۲ ص ۱۵۷

شوي وي مګر په درجاتو کښې وروسته وي او جنت عدن ته نه شي داخلېدلی، نو الله ﷻ به د هغوی اقارب د هغوی د خوشالۍ په خاطر جنت عدن ته ورپورته کړي.

او په حديث شريف کښې د «وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ» کلمات روايت شوي دي، يعنې څوک چې خپل عمل د جنت د دخول څخه وروسته کړی وی نو قرابت يې جنت ته نه شي ورانداې کولی. لنډه دا چې قرابت د درجاتو په اوچتولو کښې اثر لري مګر جنت ته د داخلولو په هکله بې اثره دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وايي چې: د قيامت په ورځ خو د اولادونو په سبب باندې هم سړی جنت ته داخلېږي او د دوزخ څخه نجات مومي. د مثال په توګه لاندې احاديث ولولئ:

الف نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې زنانه وو ته په خطابه کښې فرمايلي دي چې: «ما مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيْهَا مِنْ وَلَدِهَا ثَلَاثَةً إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ»[1] يعنې ستاسو يوه ښځه نه ده چې د خپلو اولادونو څخه درې تنه په وړاندې ولېږي (مړه شي) مګر دا وړاندې لېږل به ورته د دوزخ څخه حجاب وګرځي.

ب: نبي کريم ﷺ په بل اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «صِغَارُهُمْ دَعَامِيصُ الْجَنَّةِ»[2] يعنې د مسلمانانو ماشومان د جنت سياحيان دي (چې په هرځای کښې يې ګرځي راګرځي) دوی به خپل مور او پلار د لاس يا لمنې څخه نيسي او جنت ته به يې ننباسي.

ج: يوه ورځې نبي کريم ﷺ هغې ښځې ته وويلې د کومې چې درې تنه اولادونه وفات شوي وه، چې: «لَقَدْ احْتَظَرْتِ بِحِظَارٍ شَدِيدٍ مِنَ النَّارِ»[3] يعنې يقينًا تا د دوزخ څخه په قوي پردې سره خپل ځان په پرده کښې کړی دی (او ډېره قوي احاطه درڅخه تاوه ده).

نو پوښتنه دا ده چې: ايا د ذکر شوو احاديثو څخه د جنت او دوزخ په هکله د نسب موثريت نه اثباتېږي؟

مونږ وايو چې: د احاديثو څخه په اثبات ورسېده چې اولادونه خپل مور او پلار ته د دوزخ څخه نجات ورکوي او جنت ته يې داخلوي، خو د ولديت په حيث نه بلکې په لاندې لحاظونو سره:

اول: د قيامت په ورځ کښې به ماشومان خپل مور او پلار ته شفاعت وکړي، نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «أَيُّهَا السِّقْطُ الْمُرَاغِمُ رَبَّهُ أَدْخِلْ أَبَوَيْكَ الْجَنَّةَ»[4] يعنې کوم ماشوم چې د زيان په توګه د خپلې مور څخه بې وخته زېږېدلی وي هغه به هم د خپل مور او پلار په هکله د خپل رب ﷻ په حضور کښې جګړه (شفاعت) کوي، نو ورته به وويلی شي چې: ای بې وخته زېږېدلي

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۸۷
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۳۳۱
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۳۳۱
(۴) سنن ابن ماجه ص۱۱۵

ماشومه چې د خپل رب ﷻ سره جگړه کوونکی يې، ته خپل مور او پلار دواړه جنت ته داخل کړه (ستا شفاعت قبول شو).

دوهم چاته چې د ماشومانو په مرگ باندې مصيبت رسېدلی وي او صبر يې کړی وي نو هغه ته به د صبر اجر ورکړی شي او جنت ته به داخل شي، هسې نه چې نسب به ورته گټه ورسولی شي. نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «فَيَقُولُ اللهُ ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ»[۱] يعني کله چې پرښتې د الله ﷻ په حضور کښې عرض وکړي چې: ای الله! کله چې ستا د بنده اولاد وفات شو نو هغه ستا حمد ووېلو او "إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ" يې ووېلو (صبر يې وکړ).

نو الله ﷻ به برښتو ته امر وکړي چې زما دغه بنده ته په جنت کښې يو کور جوړ کړئ او د حمد د کور نوم ورباندې کېږدئ.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې: د ﴿وَأَزْوَٰجِهِمْ﴾ د کلمې څخه څرگندېږي چې ښځې مېرمنې به د خپلو خاوندانو په احترام جنة الفردوس ته ورېورته کړی شي: نو پوښتنه دا ده چې کومې ښځې چې متعدد مېړونه کړي وي او د يوه د مرگ څخه وروسته د بل په نکاح کښې واقع شوې وي نو د هغې به څه حال وي؟ يا په بل عبارت: دغه ډول زنانه به د کوم مېړه سره په جنت کښې اوسېږي؟

موږ وايو چې[۲]:

الف: ښې علماء کرام وايي چې د قيامت په ورځ به ذکرې شوې مېرمنې ته اختيار ورکړی شي، نو په هر يوه مېړه باندې يې چې گوته کېښودله د همغه سره به په جنت کښې يو ځای کړی شي.

ب: ښې وايي چې ذکره شوې زنانه به د وروستني مېړه سره په جنت کښې وي، البته هغه وروستنی مېړه د کوم په نکاح کښې چې مړه شوې وي او په طلاق سره ترې نه وي جدا شوې. په همدې دوهم قول باندې د أم المؤمنين سودة رضي الله عنها حديث دلالت کوي چې خپل نوبت يې أم المؤمنين عائشه رضي الله عنها ته وربښلی وه[۳] کله چې هغه ډاره شوې وه چې نبي کريم ﷺ به طلاق ورکړي او په جنت کښې به د أمهات المؤمنين د شمېر څخه خارجه شي.

د همدې متعلق څه بيان د [النساء:۱۲۸] ايت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

يادونه

۹_ د ﴿وَالْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ﴾ د کلماتو څخه څرگندېږي چې په جنتيانو به په ډېره زياته پيمانه باندې د تبريک او تسليم دپاره پرښتې ورداخلېږي. او دا ځکه چې ښېنو علماوو

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۹۸
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴۴
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۸۵

کرامو لیکلي دي چې جنت عدن پنځه زره دروازې لري[۱] نو کله چې د هرې دروازې څخه د پرښتو ټولګی ورځي نو الله ﷻ پوهېږي چې شمېر به يې څومره وي.

د دنيا او د آخرت نسبت

۱۰ ـ نبي کریم ﷺ دا کلمات ﴿وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْآخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ﴾ څومره ښه تفسير کړی دی، لاندې دوه حديثونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلَّا مِثْلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِي الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَاذَا تَرْجِعُ»[۲] يعنې دنيا د آخرت په هکله نه ده مګر داسې مثال ده چې ستاسو يو کس خپله ګوته په درياب کښې ښکته کړي نو ودې ګوري چې هغه به څومره (لوندوالی) وي چې بېرته يې راټاو کړي (څومره اوبه به يې راپورته کړي).

ب: نبي کریم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي چې: «وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا قَطْرَةً أَبَدًا»[۳] يعنې او که بالفرض ټولې دنيا د الله ﷻ په نزد د يوه ماشي د وزر په اندازه ارزښت درلودی نو کافر به يې د دنيا څخه هيڅکله په يو څاڅکي اوبو باندې هم نه وی خړوب کړې (خو د ماشي د وزر په اندازه ارزښت هم ورته نه لري).

﴿وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَـَٔابٍ ﴿٢٩﴾ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَٰكَ فِىٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾﴾

[۲۷] او هغه کسان وايي کوم چې کفر اختيار کړی دی چې په ده (محمد ﷺ) باندې د خپل رب ﷻ د پلوه ولې يوه معجزه نازله نه کړی شوه (د کومې چې مونږ فرمايش ورکړی وه).

(ای پيغمبره دوی ته) ووايه چې: يقيناً الله ﷻ هغه څوک ګمراه کوي کوم ته يې چې اراده وشي او هغه چاته د خپل ځان په طرف هدايت کوي کوم چې همده ﷻ ته (د عمل په اخلاص سره) رجوع کوي.

[۲۸] (دوی) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او د الله ﷻ په ذکر (قرآن کريم) باندې يې زړونه مطمئن کېږي (نورې فرمايشي معجزې ته غوارې).

---

(۱) تفسير الطبري ج۱۷ ص۱۴۱
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۵۸
(۳) سنن ابن ماجه ص۳۰۲

خبردار! خاص د الله ﷻ په ذکر (قرآن کريم) باندې زړونه مطمئن کېږي (او بس).

[۲۹] هغه کسان چې (په "ذکر الله" باندې) ايمان راوړي او نيک عملونه وکړي دوی ته (د الله ﷻ په نزد په جنت کښې) د طوبی ونه او ښائسته مرجع (استوګنځای) دی.

[۳۰] (ای پيغمبره!) د دغه شان (دلايلو سره) مو ته په داسې امت کښې (د پيغمبر په حيث) استولی يې چې وړاندې ترې ډېر امتونه تېر شوي دي (چې پيغمبران مو پکښې مبعوث کړي وه، البته دا) د دې دپاره چې ته په دوی (خپل امت) باندې هغه شی (قرآن کريم) ولولې کوم چې مونږ تاته وحې کړی دی. (ستا استول د الله ﷻ مهرباني ده) حال دا چې کفار په ډېر مهربان الله ﷻ باندې کافر کېږي (او ستا څخه انکار کوي).

(ای پيغمبره! دوی ته) ووايه چې: همدا مهربان الله ﷻ زما رب ﷻ دی (واقعي) معبود بل نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس)، په همده ﷻ باندې ما توکل کړی دی او همده ﷻ ته (په توبې سره) زما رجوع ده.

ارتباط

الله ﷻ د خپل وحدانيت د ښو کافي دلايلو د اقامې او د کفارو د عکس العمل او د دنياوي او اخروي نتايجو د بيان څخه وروسته په دې ايتونو کښې د هغوی يو اعتراض رد کړی دی، چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای پيغمبره! کوم دلايل چې تا د خپل رب ﷻ په وحدانيت باندې اقامه کړه هغه کفارو ټول په سکوت سره واورېده، چې د رد توان يې نه لري او نه پکښې د رد دپاره څه وجه موندلی شي، ځکه چې ټول په واقعيت باندې ولاړ دي. نو د همدې کبله کفار د دلايلو څخه بېرون يو اعتراض وړاندې کوي او غواړي چې په دې توګه خپلو خانونو ته يوه د ختو پوزه جوړه کړي، اعتراض دا دی:

دوی په خپلو مجالسو کښې د عوامو د غولونې او خپلو وجدانونو ته د قناعت ورکولو دپاره وايي چې که دا پيغمبر ريښتيانی پيغمبر وي او مونږ ته د خپل رب ﷻ د پلوه را لېږلی شوی وي، نو په ده باندې زمونږ د فرمايشي معجزاتو څخه ولې يوه فرمايشي معجزه نازله نه شوه، چې د صفا غونډۍ سره زر ګرځېدلي وی، او يا د مکې وچ ډاګونه په سيندونو او چينو باندې اباد شوي وی او داسې نوري.

۲_ نو ای پيغمبره! الله ﷻ هيڅ پيغمبر بدون د معجزاتو څخه نه دی لېږلی، نو تاته هم دومره معجزات درکړی شوي دي چې ستا په رسالت باندې د باورکولو او ايمان راوړلو دپاره ښه پوره کفايت کوي، او فرماشي معجزاتو ته اړتيا نه پېښېږي.

هو! دا ښه خبره ده چې څوک درباندې ايمان راوړي او څوک په خپل ضلالت باندې باقي پاتې کېږي، د دې وجه دا ده چې هرشی د الله ﷻ په اراده پورې ارتباط لري او بس.

نو الله ﷻ هغه څوک گمراه کوي (د ایمان راوړلو توفیق نه ورکوي)، کوم چې ناته د نورو معجزاتو فرمایش درکوي؛ او هغه چا ته الله ﷻ هدایت کوي کوم چې الله ﷻ ته رجوع کوي او په فرمایشي معجزاتو پورې خپل ایمان راوړلو ته توقف نه ورکوي.

۳_ نو دغه د هدایت خاوندان هغه خلک دي چې د موجوده معجزاتو په لیدلو سره ایمان راوړي او په همدغو باندې یې زړونه مطمئن کېږي. د دغو معجزاتو د جملې څخه قرآن کریم هم دی چې په ډول- ډول اسالیبو سره خلکو ته الله ﷻ وریه یادوي او د ده ﷻ توحید ته یې متوجه کوي.

ای پیغمبره! د اعلان په توگه ووایه چې: خبردار! د فرمایشي معجزاتو په لیدلو سره زړونه نه مطمئن کېږي. لکه چې د صالح ﷺ قوم فرمایشي معجزه ولیده مگر مطمئن نه شوه او ایمان یې را نه ووړ؛ بلکې د الله ﷻ په ذکر باندې زړونه اطمنان حاصلوي، او شکوک (شبهات) یې د منځه ځي. نو تاسو د معجزاتو فرمایش پرېږدئ او قرآن کریم ته متوجه شئ.

۴_ نو هغو کسانو ته د الله ﷻ په نزد ډېر ښه حالت دی او د ښېزته ورگرځېدلو ډېر ښه استوگنځای دی کوم چې عناد او کینه نه کوي. په قرآن کریم (ذکر الله) باندې ایمان راوړي او په همدې باندې مطمئن کېږي او بالآخره د همدغه اطمنان په اثر نېک عملونه کوي او خپل وخت په ناندریو او فرمایشاتو باندې نه ضائع کوي.

۵_ ای پیغمبره! لکه څنگه چې مونږ په پخوانیو امتونو کښې پیغمبران استولی وه ترڅو په هغوی باندې هغه څه قرائت کړي کوم به چې مونږ هغوی ته وحې کول، همدارنگه مو ته هم خپل امت ته وراستولی یې ترڅو په دوی باندې زمونږ وحې کړی شوي ارشادات قرائت کړې.

نو لکه څنگه به چې د هغوی څخه عنادي خلکو فرمایشي معجزې غوښتې همدارنگه به تاته هم د معجزاتو فرمایش درکولی کېږي، نو ته غمژن کېږه مه او خپله حوصله مه خرابوه. دا ځکه چې:

۶_ د دغسې عنادي کفارو څخه څه گیله په کار ده چې د ډېر مهربان الله ﷻ د توحید، د ده ﷻ د پیغمبر او د ده ﷻ د نازل کړی شوي کتاب (قرآن کریم) څخه انکار کوي.

۷_ ای پیغمبره! یو ځل بیا کفارو ته ووایه چې همدا ډېر مهربان الله ﷻ زما رب دی او د ډېرې مهربانۍ د کبله یې زه تاسو ته را استولی یم. همدی ﷻ یوازې واقعي معبود دی او فقط همدی ﷻ د عبادت لیاقت لري او بس. نو په همده ﷻ باندې زما توکل او اعتماد دی، همده ﷻ ته په هر کار او هر شي کښې زما رجوع ده او د همده ﷻ دپاره زه تاسو ته دعوت درکوم، چې په وحدانیت سره یې وپېژنئ.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې دهمدې سورت په اوم ایت کښې یو ځل د کفارو د معجزاتو فرمایش جواب شوی وه، نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته یو ځل بیا عین سوال را معاد شو چې: ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦٓ ﴾ او هغه کسان وایي چې کفر یې غوره کړی دی چې په ده (محمد ﷺ) باندې ولې د خپل رب ﷻ د پلوه (فرمایشي) معجزه نازله نه کړی شوه؟

مونږ وایو د کفارو د ذکرې شوې غوښتنې دپاره هلته دا جواب ورکړې شوی وه چې معجزات د پیغمبر په اختیار کښې نه دي، نو ده ته د معجزاتو فرمایش ورکول سادګي ده. او دلته همدغه سوال ته دا جواب ورکړې شوی دی چې که د معجزاتو فرمایش پوره کړی شي هم چې د الله ﷻ توفیق نه وي ایمان راوړل وربانديې نه مرتبیږي. یا په بل عبارت: د هغه چا زړه چې د الله ﷻ په بیاناتو او دلایلو باندې ممطئن نه شي د هغه زړه په فرمایشي معجزاتو باندې هم نه مطمئن کیږي، نو د دوی دغه فرمایش بې فائدې کار دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴾ خبردار! د الله ﷻ په ذکر باندې زړونه اطمنان مونده کوي. نو پوښتنه دا ده چې د "ذکر الله" څخه څه شی مراد دی؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو په دې مقام کښې د "ذکرالله" دپاره ډېرې معناوې کړې دي[1] لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: د "ذکر الله" څخه قرآن کریم مراد دی. لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَٰهُ ﴾ [الأنبیاء: ۵۰] دغه (قرآن کریم) مبارک ذکر دی چې مونږ نازل کړی دی.

ب: د "ذکر الله" څخه هغه انفسي او افاقي دلایل مطلب دي کوم چې د الله ﷻ په وحدانیت باندې دلالت کوي. لکه چې فرمایي: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْأَفَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴾ [فصلت:۵۳] ژر دی چې دوی ته به مونږ خپل دلایل د دنیا په اطرافو او د دوی په خپلو خانونو کښې ور وښایو (ترڅو د الله ﷻ په وحدانیت باندې معتقد شي).

ج: د "ذکر الله" څخه د الله ﷻ رحمت مطلب دی. لکه چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ﴾ [الزمر: ۲۳] یعنې کله چې الله ﷻ یاد کړی شي نو د مؤمنانو پوستکي زیګه شي او د خپل رب ﷻ څخه په ډار کښې شي، بیا یې پوستکي پاسته شي او زړونه یې د الله ﷻ په رحمت باندې مطمئن شي.

که څه هم مونږ ته ذکرې شوې معناګانې سره منافي نه برېښي، څه لرې نه ده چې ټولې مرادې کړې شي، مګر د مقام سره اوله معنی په ډېره ښه توګه سلبښت نیسي. یعنې کفار فرمایشي معجزات غواړي حال دا چې په دغو باندې زړونه نه شي مطمئن کېدلی، لکه چې د ثمودیانو زړونه د صالح ؑ معجزانه اوښې د اثر لاندې واقع نه شوه. د زړونو د اطمنان دپاره قرآن کریم د اکسیر مثال لري چې د قیامت د ورځې پورې وربانديې د خلکو زړونه اطمنان مونده کوي او یوه دائمي عظیمه معجزه ده.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴۹؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۲۸

د "طُوبَىٰ" تحلیل او تفسیر

۳_ په ﴿ طُوبَىٰ لَهُمْ ﴾ کښې د ﴿ طُوبَىٰ ﴾ کلمه د "طَيِّب" څخه اخستله شوې ده[۱] چې د پاکېزه او سپېڅلي معنی ورکوي. دا کلمه په اصل کښې "طیبي" وه خو "ی" په "و" باندې بدله شوه او ﴿ طُوبَىٰ ﴾ ترې جوړه شوه.

د نوموړې کلمې په تفسیر کښې علماوو کرامو متعدد تفسیرونه کړي دي[۲]، لکه: بهتر، د سترګو سړوونکی، پاکیزه او خوندور ژوند او داسې نور. مګر په زړه پورې یې هغه تفسیر دی کوم چې د نبي کریم ﷺ څخه په یوه اوږده حدیث کښې روایت شوی دی، چې د یوې برخې لنډ مضمون یې دا دی:

یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه یوه اعرابي پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ایا په جنت کښې میوجات شته؟. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نَعَمْ وَفِيهَا شَجَرَةٌ تُدْعَى طُوبَى»[۳] یعنې هو! په جنت کښې میوجات شته دي، او یوه ونه پکښې هم شته چې د "طُوبَىٰ" په نامه بلله کېږي، د دې ونې بېخ یو دی خو ښاخونه یې دومره خواره واره دي که بالفرض پنځه کلنه اوښه د هغې د یوه ښاخ لاندې مزل وکړي نو د زوړوالي څخه به مړه شي او د ښاخ بېخ ته به یې ونه رسېږي.

د "طُوبَىٰ" د ونې په ارتباط څینو مفسرینو کرامو[۴] زښت ډېر احادیث (مرفوع او موقوف) او زښت ډېر اثار راغونډ کړي دي، الله ﷻ دې اجر ورکړي، نو په کتلو کښې یې ګټه شته.

دوه ډوله تفسیر

۴_ د ایت شریف دا ټکره چې: ﴿ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ﴾ مفسرینو کرامو په لاندې دوه ډوله تفسیره کړې ده:

الف: په شرک باندې د پاسه د مشرکانو یو بل خیانت (یو بل کفر) دا وه چې د "الرَّحْمٰن" په نامه باندې یې الله ﷻ نه پېژانده او دوی منکر وه چې الرحمن د الله ﷻ نوم دی، او دا څکه چې:

اول: یوه ورځې ابو جهل د نبي کریم ﷺ څخه په حرم شریف کښې واورېده چې: یا الله یا رحمن، نو دستي نورو مشرکانو ته وخغاست او ویې ویلې چې محمد ﷺ مونږ د شرک څخه منعه کوي حال دا چې پخپله د شرک مرتکب شوی دی، چې هم الله ﷻ بللي او هم رحمن[۵].

دوهم: کله به چې نبي کریم ﷺ مشرکانو ته دعوت ورکړ چې رحمن ته سجده وکړئ نو دوی به جواب

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۲۲
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۱
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۲۰۱
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۱۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۶۴۳
(۵) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۹۳

ورکاوه چې: ﴿ وَمَا ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾ [الفرقان: ۶۰] يعني رحمن څه شی دی چې مونږ ورته سجده وکړو[۱].

دريم: کله چې په حديبيه کښې خط ليکونکي د نبي کريم ﷺ په هدايت د صلحې (سولې) د ليک په پيل کښې "بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ" وليکه نو د مشرکانو استازي (سهيل) ترې انکار وکړ او ويې ويل چې: «أَمَّا الرَّحْمٰنُ فَوَاللهِ مَا أَدْرِي مَا هُوَ وَلٰكِنِ اكْتُبْ بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ»[۲] يعني هر چې "الرحمن" دی نو په الله ﷻ باندې سوګند دی چې زه يې نه پيژنم چې دا څه شی دی، مګر وليکه چې: "بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ" (ای الله ستا په نامه).

نو د ذکري شوې تکرې د معنی حاصل به داسې راوځيژي چې په بوت پرستی باندې د پاسه د مشرکانو بو بل کفر دا دی چې د الله ﷻ په نومونو کښې د "الرحمن" د نامه څخه انکار کوي، نو ته ورته ووايه چې "الرحمن" بل څوک نه دی بلکې زما رب دی چې په حقه معبود دی او شريک نه لري.

دا وه د يوې ډلې علماوو تفسير چې ذکر شو.

ب: محققين علماء وايي چې په دې مقام کښې دا موضوع مطرحه نه ده چې مشرکان د الله ﷻ د يوه نامه (الرحمن) څخه منکر وه[۳]، بلکې دلته د الله ﷻ څخه په "الرحمن" سره تعبير کړی شوی دی چې د ډېر زيات مهربان معنی ورکوي، نو حاصل يې داسې راځيژي چې: مشرکان ډېر ناشکره دي چې د خپل ډېر مهربان رب ﷻ د مهرباني څخه انکار کوي، نه يې پيغمبر مني او نه يې په رالېږلي شوي کتاب باندې عقيده کوي. که بالفرض الله ﷻ مهرباني نه وی کړې نو نه به پيغمبر را استولی شوی وی او نه به قرآن کريم نازل شوی وی. لکه چې فرمايي: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةً لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴾ [الأنبياء: ۱۰۷] او مونږ ته نه يې استولی مګر د ټولو عالمونو دپاره رحمت. او هم فرمايي چې: ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ۝ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴾ [الرحمن: ۱، ۲] يعني ډېر مهربان الله ﷻ قرآن کريم ښودلی دی.

﴿ وَلَوۡ أَنَّ قُرۡءَانٗا سُيِّرَتۡ بِهِ ٱلۡجِبَالُ أَوۡ قُطِّعَتۡ بِهِ ٱلۡأَرۡضُ أَوۡ كُلِّمَ بِهِ ٱلۡمَوۡتَىٰۗ بَل لِّلَّهِ ٱلۡأَمۡرُ جَمِيعًاۗ أَفَلَمۡ يَاْيۡـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن لَّوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۗ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوۡ تَحُلُّ قَرِيبٗا مِّن دَارِهِمۡ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ وَعۡدُ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ۝ وَلَقَدِ ٱسۡتُهۡزِئَ بِرُسُلٖ مِّن قَبۡلِكَ فَأَمۡلَيۡتُ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ ثُمَّ أَخَذۡتُهُمۡۖ فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ ۝ ﴾

[۳۱] او (ای پيغمبره!) که چرته يقيناً (په دنيا کښې) يو کتاب وی چې غرونه پرې روانولی شوی

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۸۴
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۷۹
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۵۳

(او) یا پرې ځمکه ټوټه ټوټه کولی شوی (او) یا پرې د مړو سره خبرې کولی شوی (نو هغه کتاب به همدا قرآن کریم وي خو دوی به پرې ایمان نه وی راوړی)، بلکې خاص الله ﷻ ته ټول کارونه (سپارل شوې) دي (نو د ذکرو شوو کارونو نه کول د حکمت غوښتنه ده).

(ای پیغمبره!) ایا نو هغه کسان نه دي پوه شوي کومو چې ایمان راوړی دی (په دې خبره باندې چې) که د الله ﷻ اراده شوې وی نو ټولو خلکو ته به یې هدایت کړی وی؟! (نو دوی ځکه د فرمایشي معجزاتو د نزول تمه کوي چې کفار به ایمان راوړي).

او هغه کسان به همیشه وي کومو چې کفر اختیار کړی دی (او فرمایشي معجزات غواړي) چې دوی ته به د خپلو کړو وړو په سبب (مستقیماً) شدید آفت رسېږي، او یا به دا (شدید آفت) د دوی کورونو ته نژدې (په نورو خلکو باندې) ورښکته کېږي (چې دوی ته به یې په غیر مستقیمه توګه اثرات رسېږي)، آن تر دې چې د الله ﷻ وعده راشي (چې مړه شي او یا قیامت قائم شي نو بیا به د سخت عذاب سره مخامخ شي، ځکه چې) یقیناً الله ﷻ په خپله وعده کښې خلاف نه کوي.

[٣٢] او بې شکه (ای پیغمبره!) ستا څخه وړاندې هم په ډېرو پیغمبرانو پورې ملنډې وهلې شوې وې نو ما به هغو کسانو ته مهلت ورکړ کومو چې کفر غوره کړی وه (او ملنډې یې وهلې) بیا به مې دوی (په عذاب سره) ونیوه، نو څنګه به وه زما عذاب؟ (چې تول به یې پوهنا کړه).

ارتباطونه او شان نزول

١ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د مشرکانو د فرمایشي معجزاتو غوښتنه رده شوې ده چې د قلبي اطمنان دپاره قرآن کریم ﷺ کفایت کوي د معجزاتو فرمایش ته ارتیا نشته، او په دې ایتونو کښې د قرآن کریم د شان عظمت او د اطمنان وجوهو ته اشاره شوې ده.

٢ـ په دې ایتونو کښې برسېره په دې چې د نبي کریم ﷺ تسلي پکښې نغښتې ده، هغه سوال هم پکښې جواب شوی دی کوم چې د وړاندېني ایت څخه د مشرکانو په اذهانو کښې را پورته شوی وه، چې لنډیز یې دا دی:

یوه ورځ د مکې مشرکانو نبي کریم ﷺ مخاطب کړ[١] چې ته خو په خپل خیال د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام په شان یو پیغمبر یې او ستا امت هم د هغوی د امتونو غوندې یو امت دی، حال دا چې سلیمان ﷺ ته باد مسخر وه، موسی ﷺ ته دریاب تسخیر کړی شوی وه او بالآخره عیسی ﷺ مړي ژوي کول، لکه چې همدغه خوارق مونږ ستا د خولې څخه اورېدلي دي، نو که ته په خپله خبرا کښې صادق یې نو الله ﷻ ته سوال وکړه چې لاندې کارونه ستا دپاره هم وکړي:

الف: د مکې معظمې څخه دې غرونه بلې خوا ته کش کړی شي او بیا دې پکښې ویالې او سیندونه وبهولی شي ترڅو پکښې مونږ کروندې وکړو او باغونه پکښې کېنوو، چې د میوجاتو او حاصلاتو څخه یې استفاده وکړو.

(١) اسباب النزول للواحد ص١٨٥؛ زاد المسیر ج٤ ص٣٢٢؛ تفسیر القرطبي ج٩ ص٣١٨

ب. که دا نه وي نو الله ﷻ ته سوال وکړه چې زمونږ پخواني تېر شوي مړي بېرته راژوندي کړي ترڅو مونږ د هغوی سره خبرې وکړو او هغوی زمونږ سره.

ج. که دا هم نه کېږي نو دغه ډېره ده (چې نه ورباندي ناست يې) سره زر وګرځوي چې مونږ په خپل کور کښې په ګېډه ماړه شو او د اوږي او هم د ژمي د سفرونو څخه بې غمه شو.

نو په عين وخت کښې په نبي کريم ﷺ باندي د وحي د نزول حالت طاري شو او بيا يې مشرکان مخاطب کړه: چې څه چې تاسو غواړئ الله ﷻ ماته د هغو د راکړي وعده راکړه: خو دا يې راته وفرمايل چې که د ذکرو شوو خوارقو د ورکړي سره-سره دوی د کفر څخه لاس وانخلي نو داسې عذاب به ورباندي نازل کړي چې په بل هيچا باندي يې نه وي نازل کړی. نو ما ستاسو دپاره دخوارقو طريقه خوښه نه کړه ترڅو تاسو پوپنا نه شئ، ما دا خوښه کړه چې په موجوده معجزاتو باندي اکتفاء وکړئ او د الله ﷻ د رحمت د لارې څخه په ايمان باندي مشرف شئ، البته څوک چې په ايمان باندي مشرف کېدل غواړي.

نو ذکر شوی ايت شريف او هم د [الإسراء:۵۹] ايت شريف نازل شوه.

د مطلب خلاصه

يعني ای پيغمبره! د قرآن کريم د موجوديت سره سره مشرکان تاته د معجزاتو فرمايش درکوي ترڅو دوی ستا په نبوت باندي معتقد او مطمئن شي:

۱ـ نو مشرکانو ته ووايه چې: قرآن کريم داسې عظيمه معجزه او داسې عظيم الشان کتاب دی، چې که بالفرض د الله ﷻ د پلوه اراده شوې وی چې په کوم کتاب باندي غرونه د خپلو ځايونو څخه وخوځولی شي، يا پرې ځمکه ټوټې-ټوټې کړی شي او بالآخره يا پرې د مړو سره خبرې اترې وکړی شي؛ نو هغه کتاب به همدغه قرآن کريم وي.

يا په بل عبارت: که د کوم کتاب د اثبات دپاره د ذکرو شوو درېوارو کارونو څخه د کوم يوه کار کولو ته د الله ﷻ اراده شوې وی نو هغه به همدغه قرآن کريم وی.

نو د همدې کتاب حقانيت به يې يا د غرونو په روانولو باندې، يا د ځمکې په ټکړه- ټکړه کولو باندې او بالآخره يا د پخوانيو مړو په را ژوندي کولو او هغوی سره په خبروکولو باندې څرګند کړی وی، خو دا کار الله ﷻ نه کوي چې د حکمت څخه خلاف دی. او دا ځکه چې:

په دې صورت کښې به يا خلک په زور ايمان راوړلو ته مجبور کړی شي چې دغه ډول ايمان د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی، او يا به د انکار په صورت کښې تول پوپنا کړی شي، فرصت به ورنه کړی شي چې په خپله خوښه په اختيار سره په ايمان مشرف شي.

۲ـ لنډه دا چې تول کارونه د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دي، تول د حکمتونو په بنياد باندې څرګندېږي، نو د مشرکانو د فرمايشي معجزاتو موجودول د حکمت په خلاف دي که نه نو الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی.

٣_ ایا نو مؤمنان اوس هم نه دي پوه شوي چې که د الله ﷻ اراده وشي نو ټولو خلکو ته به هدایت وکړي خو الله ﷻ دغسې اراده نه کوي چې د حکمت په خلاف ده. او دا ځکه چې:

الف: په دې صورت کښې به یا مجبورونکې معجزه نازله کړي او خلک به بالاکراه ایمان راوړي، چې دا ډول ایمان د ده ﷻ په نزد مقبول نه دی.

ب: یا به د ټولو خلکو څخه د بدۍ استعداد سلب کړي او د ټولو څخه به پرښتې جوړې کړي چې په دې تقدیر به امتحان د منځه لاړ شي.

ج: یا به د بدۍ د استعداد سره سره د بدۍ توان ورنه کړي، ته به وایې چې دوی بالکل ناکاره استعداد نه لري او ټول د پرښتو په توګه پیدا کړی شوي دي.

٤_ نو د دې کبله چې الله ﷻ د مشرکانو د غوښتنې په بنیاد بدون د حکمته فرمایشي معجزات نه نازلوي چې د نه منلو په صورت کښې به دوی پوپنا شي، نو کفارو ته به د دوی د جنایاتو په وجه په دوامداره توګه په خپل کور کښې مصیبتونه رسېږي او یا به د دوی د کورونو په نژدې شاوخوا کښې مصائب رابنکته کېږي، ترڅو چې د الله ﷻ ټاکلې وعده راورسېږي چې مسلمانان برلاسي شي او کفار د ماتې سره مخامخ شي. او یا دوی ته مرګ او قتل وروررسېږي او یا د قیامت ورځ قائمه شي نو هلته به د سخت عذاب سره لاس او ګرېوان شي. ځکه چې دا یقیني خبره ده چې د الله ﷻ په وعده کښې خلاف نه واقع کېږي، الله ﷻ په خپل عهد باندې ډېر کلک دی.

٥_ نو ای پیغمبره! که د نصرت وعده څه وخت واخلې او څه وخت وروسته شي نو ته د کفارو په خندنیو باندې مه غمژن کېږه، ځکه چې پخوانیو پیغمبرانو ته د نصرت وعدې په مدار او ارامۍ سره پوره کړی شوي دي. کفارو ته به مو مهلت ورکړ مګر هغوی به په پیغمبرانو باندې ملنډې وهلې چې د نصرت وعده څه شوه؟ په مونږ باندې عذاب ولې نه نازلېږي؟، بیا چې کله به ټاکلی وخت راورسېد نو مونږ به د وخت کفار په عذاب باندې ونیوه. نو وګوره چې زمونږ عذاب او کفارو ته د جنایاتو نتائج به څنګه وه؟ چې ټول به د ماتې سره مخامخ شوه او پیغمبران به برلاسي شوه، او یا به هغوی ټول پوپنا شوه.

نو د کفارو په خندنیو او مسخرو باندې خپله حوصله مه خرابوه، د دوی سره په ذکر شوي قانون باندې تلل کېږي او بس، چې د څه مهلت وروسته به دوی هم د ماتې سره مخامخ شي.

توضیحات

١_ د "قرآن" کلمه په اصل کښې د "قَرَأَ يَقْرَأُ" دپاره مصدر ده[١]، که څه هم ذکره شوې کلمه د آخر الزمان پیغمبر ﷺ د کتاب نوم دی مګر په نورو کتابو باندې یې هم اطلاق کېږي[٢]، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «خُفِّفَ عَنْ دَاوُدَ ﷺ الْقُرْآنُ فَكَانَ يَأْمُرُ بِدَوَابِّهِ فَتُسْرَجُ فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَبْلَ أَنْ

(١) مفردات الراغب ص٤١٤

(٢) تفسیر ابن کثیر ج٢ ص٥١٥

تُسْرَجَ دَوَابُّهُ»[۱] يعني داوُد ﷺ ته (د خارق العاده په توګه) قرائت خفيف کړی شوی وه نو کله به يې چې امر وکړ ترڅو د ده څاروي (آسونه) زين کړی شي نو ده به کتاب (تورات یا زبور) لوست وړاندې د دې څخه چې څاروي به ورته زين کړی شو.

په دې مقام کښې د "قُرآن" کلمه په همدغې عامې معنی سره ده[۲].

تقطيع څه معنی؟

۲ـ ﴿أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ﴾ په جمله کښې د ﴿قُطِّعَتْ﴾ کلمه د "تَقْطِيع" څخه اشتقاقه شوې ده، چې په دې مقام کښې يې مفسرينو کرامو لاندې معناوې کړې دي:

الف: د ځمکې تقطيع د سرعت معنی ورکوي[۳] چې اوږده مسافه په لږ وخت کښې ووهله شي، په دې معنی سره د مشرکانو يوې غوښتنې ته اشاره ده چې: ای محمده! ته خو په الله ﷻ باندې د سليمان ﷺ څخه په درجه کښې ښکته نه يې، نو څرنګه چې هغه ته باد مسخر کړی شوی وه چې د بېګاه د پلوه به يې هم د يوې مياشتې مسافه وهله او د سبا د پلوه هم، نو که ته رښتيا پيغمبر يې د الله ﷻ څخه وغواړه چې تاته هم باد مسخر کړي ترڅو مونږ هم وکړی شو چې په لږ وخت کښې شام ته لاړ شو او بېرته راشو[۴].

ب: د ځمکې تقطيع د دې څخه عبارت دی[۵] چې ويالې پکښې روانې شي او چينې پکښې راوخوټېږي ترڅو د ځمکې ځينې برخې د کښت او کروندې ته خانګړې کړی شي او ځينې نورې د ډول-ډول باغونو دپاره خاصې وګرځولی شي.

په دې معنی کښې د مشرکانو يوې بلې غوښتنې ته اشاره ده چې: ای محمده! که ته رښتياني پيغمبر يې نو د الله ﷻ څخه سوال وکړه چې مونږ ته د مکې معظمې وچه ښديا د زراعت جوګه کړي چې وياله پکښې وبهېږي او چينې پکښې را وخوټېږي، ترڅو مونږ په خپل کور کښې په ګبډه باندې ماړه شو او د شاماتو او نورو وطنونو د سفرونو څخه خلاصون ومومو.

زمونږ په فکر که د تقطيع څخه ما يطلق عليه التقطيع (هر هغه شی چې د تقطيع اطلاق پرې کېږي) اراده کړی شي نو ډېر به ښه وي، ترڅو ذکرو شوو دواړو معناوو ته شامل کړی شي خکه چې دواړه معناوې سره څه منافات نه لري.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ﴾ کښې د "لَوْ"

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۸۵
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۵۴
(۳) لسان العرب ج۸ ص۲۷۹
(۴) تفسير الطبري ج۱۳ ص۱۵۱
(۵) البحر المحيط ج۶ ص۳۸۶؛ تفسير البغوي ج۳ ص۱۹

توری د شرط معنی ته متضمن دی[۱]. نو پوښتنه دا ده چې د شرط جواب (جزائیه جمله) دلته کومه یوه ده؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو د ذکر شوي سوال دپاره متعدد جوابونه کړي دي[۲] خو مونږ د لاندې دوه وو جوابونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: د "لَوْ" د توري جزائیه جمله مقدره ده چې په: "لَكَانَ هذَا الْقُرآنُ الَّذِيْ لَمْ يَعُدُّوْهُ آيَةً" تړې تعبیر کېږي[۳] یعنې که د الله ﷻ اراده شوې وه چې د کتابونو څخه په یوه کتاب باندې غرونه وخوزوي او یا پرې د ځمکې مسافه رانژدې کړي او بالآخره یا پرې د ځمکې د مخ څخه غرونه لرې کړي او په ویالو او چینو باندې یې خړوبه کړي او یا پرې د مړو سره خبرې وکړی شي؛ نو که دا کارونه د ده ﷻ د حکمت غوښتنه وی نو دا تول به یې په همدغه قرآن کریم په سبب ترسره کړي وی کوم چې مشرکان ورته د یوې ورې معجزې په توګه هم قائل نه دي.

د ذکرې شوې جزائیه جملې په تقدیر باندې د کلام سوق دلالت کوي ځکه چې د وړاندې ځای څخه د قرآن کریم په فضائلو او اطمناني اعجاز کښې خبره را روانه ده.

ب: د "لَوْ" د توري جزائیه جمله مقدره ده خو تقدیر یې داسې راخېژي چې: "لَمَا آمَنُوْا بِهِ"[۴]، یعنې که الله ﷻ د خپلو کتابونو څخه په یوه کتاب باندې ذکر شوي کارونه کړي وی هم مشرکانو به ورباندې ایمان نه وی راوړی ځکه چې د دوی په زړونو باندې مهرونه لګېدلي دي.

په دغې جزائیه جملې باندې د [الأنعام: ۱۱۱] ایت دلالت کوي ځکه چې په مضمون کښې یې دا خبره پرته ده چې که مشرکانو ته مړي راژوندي کړی شي او خبرې ورسره وکړي نو هم دوی به ایمان رانه وړي.

مونږ ته بهتره برېښي چې د ذکرو شوو دواړو مقدرو جملو مضمون د "لَوْ" د توري دپاره جزائیه جمله وګڼله شي، چې په "لَكَانَ هذَا الْقُرآنُ وَلَمْ يُؤمِنُوْا بِهِ" سره تړې تعبیر کولی شو. یعنې که د الله ﷻ د حکمت غوښتنه وی چې په خپل کوم کتاب باندې یې ذکر شوي کارونه کړي وی نو ضرور به یې په همدې قرآن باندې کړی وی خو د دې سره-سره مشرکانو به ورباندې ایمان نه وی راوړی او دا ځکه چې د دوی په زړونو باندې مهرونه لګېدلي دي.

د "یأس" معنی

۴ـ د ﴿أَفَلَمْ يَاْيْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾ په جمله کښې د ﴿يَاْيْـَٔسِ﴾ کلمه د "یأس" څخه اشتقاق شوې ده. د "یأس" کلمه که څه هم د نا امیدی دپاره وضعه شوې ده او د علم په معنی باندې یې هم

(۱) مفردات الراغب ص۴۷۶
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۲۴۴
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۵۵
(۴) المحرر الوجیز ج۱۰ ص۴۲

استعمال موندلی دی[۱] مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په اجماع سره[۲] او یا په اکثریت سره[۳] په علم باندې تفسیره کړې ده. نو د معنی حاصل به داسې راځېږي چې.

ای پیغمبره! د مؤمنانو زړونه غواړي چې مشرکانو ته فرمایشي معجزات ورکړی شي. ایا نو دوی ته دې پوه شوي چې د فرمایشي معجزاتو نازلول د حکمت څخه مخالف دي؟ ایا دوی نه دي پوه شوي چې د الله ﷻ په نزد بالاختیار ایمان مقبول دی او بس؟ ایا دوی نه دي پوه شوي چې که د الله ﷻ اراده شوې وی نو ټولو خلکو ته به یې هدایت کړی وی؟ مؤمنانو ته په کار دي چې په خپلو زړونو کښې د غسې غوښتنو ته ځای ورنه کړي.

قارعة څه معنی؟

۵ـ په ﴿ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ ﴾ کښې د ﴿ قَارِعَة ﴾ کلمه هغه عظیم آفت او مصیبت ته وضعه شوې ده کوم چې د مبتلا شوي بنیادم زړه ته په شدت سره ټکان ورکوي[۴]. لکه وژل، بندیکول، چورکول او داسې نور.

نو د معنی حاصل به داسې راځېږي چې:

باید مؤمنان پوه شي چې کوم کفار چې فرمایشي معجزات غواړي او په زړونو باندې یې مهر لګېدلی دی دوی ته به د خپلو کفریاتو په سبب په دنیا کښې ټکان ورکوونکي مصائب ورسېږي، چې کله به وژل کېږي او کله به اسیران کېږي او داسې نور، او همدارنګه کله به ذکر شوي مصائب په هغو خلکو باندې ورنازلېږي کوم چې دوی ته نژدې (په شاوخوا کښې) پراته وي، چې دوی ته به یې په غیر مستقیمه توګه اثرات رسېږي او زړونه به یې په لړزان کښې واقع کېږي.

البته ذکر شوي مصائب به ترهغه وخته دوام وکړي ترڅو چې د الله ﷻ ورکړی شوی مهلت پوره شي، چې یا په خپل مرګ باندې مړه شي او یا د مؤمنانو په لاس باندې ووژل شي، نو بیا به د عظیم الشان دائمي عذاب سره مخامخ شي.

یادونه

۶ـ ځینو علماوو کرامو د ذکرې شوې جملې نور تفسیرونه هم کړي دي[۵] که د چا ورته د لوستلو مینه وي نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ځکه دلته ذکر نه کړه چې دا د هغه عمومي تفسیر جزئیات دي کوم چې مونږ وړاندې ذکر کړ.

﴿ أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ

---

(۱) لسان العرب ج۶ ص۲۶۰

(۲) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۱۵۵

(۳) تفسیر البغوي ج۳ ص۲۰

(۴) لسان العرب ج۸ ص۲۶۵؛ مفردات الراغب ص۴۱۶

(۵) روح المعاني ج۱۳ ص۱۵۹؛ تفسیر البغوي ج۳ ص۲۰

بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۗ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا۟
عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ
وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

[۳۳] ایا نو هغه څوک چې هغه په هر نفس باندې ولاړ (مراقبت کوونکی) دی (البته) د هغه شي (په جزا یا سزا) باندې کوم چې هر نفس یې کسب کوي (ښه وي او که بد. د هغه چا غوندې دي چې په هیڅ نفس باندې یې مراقبت په توان کښې نشته)؟

او دوی (مشرکانو) الله ﷻ ته (ناتوانه) شریکان ټاکلي دي. (ای پیغمبره! ورته) ووایه چې تاسو خو د دوی (خپلو معبودانو) نومونه واخلئ؛ (څه صفات یې بیان کړئ که واقعًا دوی د عبادت مستحق وي). بلکې ایا تاسو الله ﷻ ته په هغه شي باندې خبر ورکوئ چې په ځمکه کښې پرې هغه ﷻ علم نه لري (ایا ستاسو علم د الله ﷻ د علم څخه زیات دی)؟ بلکې ایا (تاسو پرې) د خبرې څخه په ظاهر باندې (د مستحقینو نومونه ږدئ چې هیڅ واقعیت او حقیقت نه لري)؟

(ای پیغمبره!) بلکې هغو کسانو ته کومو چې کفر اختیار کړی دی د دوی (باطل) تدبیر ښائسته کړی شوی دی، او همدوی د (سمې) لارې څخه اړولی شوي دي. او هرڅوک چې الله ﷻ یې گمراه کړي (توفیق ورنه کړي) نو هغه ته هیڅ هدایت کوونکی نشته.

[۳۴] همدوی (گمراهانو) ته په نژدې ژوند کښې (د الله ﷻ د پلوه) عذاب دی (لکه وهل، وژل او هم بندیکول او نور). او ضرور د وروستني کور عذاب (یې) ډېر سخت دی، او دوی ته د الله ﷻ (د عذاب) څخه هیڅ ساتونکی نشته.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د یو پلوه د وړاندېنې نژدې ایت شریف مضمون تائید شوی دی چې الله ﷻ د مهلت ورکولو څخه وروسته په شدید عذاب سره نیول کوي، او د بله پلوه د مشرکانو حماقت او جهالت ته اشاره شوې ده چې په واهیاتو او بې هوده خبرو باندې اتکاء کوي او د قرآن کریم په واقعي حقائقو باندې خپل اطمنان نه تر لاسه کوي. نو حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د الله ﷻ کامل قدرت او د مشرکانو واهیات په لاندې ټکو کښې قرائت کړه ترڅو د شرکیاتو د ابطال څرگندونه یو ځل بیا وکړی شي:

۱ _ ایا نو هغه الله ﷻ (چې هرڅوک یې د حفاظت او څارنې لاندې دي، نه ترې بدکاره بنیادم تښتبدلی شي چې د سزا څخه خپل خان بچ کړي او نه ترې نیکوکار بنیادم هېرېدلی شي چې د نېکې جزا څخه محروم پاتې شي) د هغو بوتانو غوندې کېدلی شي چې نه د چا مراقبت کولی شي، نه چاته د

عذاب د ورکولو توان لري او بالآخره نه چاته څه ګټه رسولی شي. بلکې د همېشه دپاره د نورو جماداتو غوندې اقلاً د خپله خانه هم دفاع نه شي کولی؟

٢_ خو دا د مشرکانو حماقت او جهالت دی چې ذکر شوي ناتوانه بوتان یې د الله ﷻ سره په عبادت کښې شریکان ګرځولي دي او په عبادت کښې ورته په شرکت قائل دي.

٣_ ای پیغمبره! مشرکان مخاطب کړه او ورته ووایه چې: تاسو خو د خپلو بوتانو څه صفات بیان کړئ چې دوی کوم کوم شیان کولی شي؟ دوی څه څه صفات لري؟ دوی څومره ګټور دي او د څومره تاوان څخه خپل عبادت کوونکي بچ کولی شي؟.

۴_ کله چې مشرکان د خپلو بوتانو (معبودانو) د توصیف څخه عاجز شوه او ویې ونه شو کړی چې څه داسې صفات یې بیان کړي چې د معبودیت غوښتنه کوي، نو بیا دوی مخاطب کړه چې: ای مشرکانو! ستاسو بوت پرستي د لاندې دوه وو حماقتونو څخه خالي نه ده:

الف: یا دا چې تاسو مدعیان یاست چې ستاسو علم د الله ﷻ د علم څخه د پاسه دی. او دا ځکه چې الله ﷻ په قطعي توګه اعلان کوي چې زما سره شریک نشته، خو تاسو ورته خپل بوتان د اشتراک په توګه درولي دي، چې ای الله! ته خبر نه یې فلانی او فلانی (بوتان) ستا شریکان دي.

یا په بل عبارت: ته به وایې چې تاسو الله ﷻ ته په ځمکه کښې د هغو بوتانو په اشتراک باندې خبر ورکوئ د کومو په موجودیت باندې چې الله ﷻ خبر نه دی.

ایا تاسو نه پوهېږئ که بالفرض المحال الله ﷻ شریکان درلودی نو د هرچا څخه وړاندې به وړباندې پخپله خبر وی؟ ایا تاسو نه پوهېږئ چې د الله ﷻ د علم څخه هیڅ شی نه شي غائب کېدلی؟.

ب: یا دا چې تاسو بدون د واقعیت څخه په خپلو بوتانو باندې د شریکانو نومونه اینبي دي او هیڅ حقیقت نه لري. او پوره واضحه ده چې محض په خوله باندې پرته د واقعیت څخه د یوه شي حقیقت بدلون نه شي موندلی. د مثال په توګه: تور کارغه د چا په خوله باندې نه شي سپینبدلی او حقیقت یې نه شي بدلېدلی.

۵_ ای پیغمبره! د مشرکانو سره د خپلې بوت پرستۍ د ثبوت دپاره هیڅ دلیل نشته بلکې دغو کفارو ته د شیطان د پلوه خپل کړه وړه او خپل خط السیر ښائسته کړی شوی دی او د حقې لارې څخه اړولی شوي دي.

۶_ نو اصلي خبره دا ده چې کفار د حق په پلټنه پسې تاند نه وهي نو الله ﷻ ترې توفیق اخستی دی، او د هر چا څخه چې الله ﷻ توفیق واخلي او د ضلالت په لاره باندې یې روان کړي نو هغه ته هیڅ هدایت کوونکی نه موندە کېږي.

٧_ نو د همدې کبله د ذکرو شوو لجوجو کفارو دپاره په دې نژدې ژوند کښې د الله ﷻ د پلوه مصیبتونه ټاکلي شوي دي چې کله به وړباندې په مستقیمه توګه او کله په غیر مستقیمه توګه وړنازلېږي ترڅو چې د الله ﷻ ټاکلی وخت پوره شي.

نو چې کله قیامت قائم شي او دنیاوي ژوند ختم شي نو په هغه وخت کښې د الله ﷻ د پلوه دوی

ته ډېر سخت عذاب تاکلی شوی دی چې هلته به یې هیڅوک او هیڅ شی په درد ونه خوري او د عذاب څخه به یې بچ نه شي کړی.

توضیحات

۱ـ په ﴿أَمْ تُنَبِّئُونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ جمله کښې مشرکان د تهدید او توبیخ په توګه مخاطب کړی شوي دي او د الله ﷻ عدم علم د عدم موجودیت څخه کنایه اخستل شوی دی.

یعنې که بالفرض المحال ستاسو بوتانو د استحقاق په توګه په ځمکه کښې موجودیت درلودی لکه څنګه چې تاسو ورته په استحقاق باندې قائل یاست، نو الله ﷻ بهورباندې ضرور علم درلودی. اوموږ ته به یې خبر راکړی وی چې فلانکی او بستانکی زما شریکان دي.

عجیبه ده چې الله ﷻ د ټولو پیغمبرانو علیهم‌السلام او ټولو کتابونو په ذریعه خلکو ته خبر ورکړی دی چې زما سره شریک نشته او تاسو جهال ورته یو شریک لا څه چې ډېر شریکان ثابتوئ؛ ته به وایې چې تاسو ورته وایئ چې ای الله! ته شریکان لرې خو تاته پرې علم نشته، العیاذ بالله.

الله ﷻ ذکر شوی مضمون په بل ایت کښې داسې نازل کړی دی چې: ﴿قُلْ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ﴾ [یونس:۱۸] ورته ووایه چې: ایا تاسو (بل چاته نه بلکې) الله ﷻ ته په هغه شي باندې خبر ورکوئ چې هغه ﷻ ورباندې نه په اسمانونو کښې علم لري او نه په ځمکو کښې (او نه شته)؟!

۲ـ د ﴿أَم بِظَـٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ﴾ په کلماتو کښې د "ب" توری په مقدره جمله پورې تعلق نیسي چې په "تُسَمُّونَ" باندې ترې تعبیر کولی شو. یعنې کله چې بوتان (معبودان) واقعیت نه لري نو ایا تاسو یې په ظاهري خبره او په خپلو خولو باندې معبودان جوړوئ او د معبودانو نوم ورباندې ږدئ؟ ایا په خولو باندې واقعیت بدلون موندلی شي؟.

د دې ایت شریف یو نظیر وړاندې تېر شوی دی چې: ﴿ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَٰهِهِمْ﴾ [التوبة:۳۰] یعنې عیسی علیه‌السلام د الله ﷻ بنده دی، دا د نصاراوو محض د خولو خبره ده چې عیسی علیه‌السلام ابن الله دی په دې خبره باندې حقیقت او واقعیت نه شي بدلېدلی.

﴿مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ ۖ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ ۖ وَّعُقْبَى ٱلْكَـٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾﴾

[۳۵] د هغه جنت صفت د کوم وعده چې متقیانو ته ورکړه شوې ده (دا دی چې) د (ونو) لاندې یې (ځلور ډوله) ویالې بهېږي. (او) میوجات یې همېشه دي او (همدارنګه) سوري یې هم (همېشه دي، د دنیا د سوري غوندې د لمر تابع نه دي). دغه (جنت) د هغو کسانو عاقبت (نتیجه) ده کوم چې تقوی کوي، او د کفارو عاقبت (نتیجه) اور (دوزخ) دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې دې ته هم اشاره شوې وه چې الله ﷻ په هر نفس باندې مراقبت کوونکی دی. نه ترې بدکاره نفس پټیدلی شي او نه ترې نېکوکاره نفس هېرېدلی شي. په دې ایتونو کښې بې د مراقبت نتیجې ته اشاره کړې ده چې حاصل یې داسې راخېژي.

۲ـ یعني ای پیغمبره! د الله ﷻ د کامل مراقبت پوره نتیجه به په آخرت کښې څرګنده شي. هغه دا چې متقیانو ته به په ډېرو ښو صفاتو باندې موصوف جنت ورکړی شي چې:

الف. د ونو لاندې به یې څلور ډوله ویالې بهېږي، دغه څلور ویالې د صافو اوبو، شودو، شاتو او شرابو د ویالو څخه عبارت دي.

ب. د دې جنت میوجات به د دنیا د میوجاتو په شان موسمي نه وي بلکې همېشه به تازه او پاخه وي او خوراک نه به تیار وي.

ج. د دې جنت سیوري او خوشالی به هم دائمي وي چې هیڅکله به د زوال سره مخامخ نه شي.

ای پیغمبره! دغه دی د هغو کسانو عاقبت او نتیجه کوم چې د الله ﷻ څخه ډارېږي او د شرکیاتو او کفریاتو څخه خپل خانونه ساتي.

بالمقابل د کفارو نتیجه او عاقبت دوزخ دی چې هلته به همېشه وي او هیڅکله به ترې د نجات لاره موندلې نه کړي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ مَثَلُ ٱلْجَنَّةِ ﴾ کښې د ﴿ مَثَلُ ﴾ کلمه د مشابهت په معنی باندې هم استعمالېږي[۱] خو په دې مقام کښې ترې صفت مطلب دی[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې راخېژي چې د متقیانو دپاره د موعود جنت صفت دا دی چې هغه به داسې-داسې وي.

"ظِل" څه معنی؟

۲ـ ﴿ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ﴾ په کلماتو کښې د "ظِلّ" کلمه د هغه ځای دپاره وضعه شوې ده[۳] کوم چې د لمر د شعاع (پلوشو) لاندې واقع نه وي، برابره خبره ده چې لمر پرې بالکل ورغلی نه وي الکه خمکه د لمرخاته څخه وړاندې) او یا پرې ورغلی وي خو بېرته ترې ستون شوی وي.

اما د "فَيْء" کلمه فقط په وروستنۍ معنی باندې اطلاق کېږي او بس، چې لمر پرې د ورختلو څخه وروسته بېرته ستون شوی وي او زوال یې موندلی وي. د جنت په سورو باندې د "ظِلّ" د کلمې اطلاق کېږي خو د "فَيْء" کلمه ورته نه استعمالېږي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۲

(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۲۱

(۳) مفردات الراغب ص۳۲۴

په دې مقام کښې ځينې علماء کرام[۱] د "ظل" کلمه په خپله اصلي معنی باندې اخلي، يعني د جنت سورې هم د جنت د ميوجاتو په شان دائمي دي

نبي کريم ﷺ د ﴿وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ﴾ [الواقعة ۳۰] ايت په تفسير کښې فرمايلي دي چې «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا»[۲] يعني يقيناً په جنت کښې ضرور داسې ونه هم شته چې په خاروې باندې سور سړی به يې په سيورې کښې سل کاله مزل کوي خو پای ته به يې نه شي رسيدلی.

او ځينې علماء کرام په دې مقام کښې ذکر شوې کلمه په عزت او رفاهت (لوړتيا) باندې تفسيروي[۳] يعني په جنت کښې به جنتيان په دوامداره توګه په عزت او د مراتبو په پورته والي کښې وي، چې دغه کلمه کله-کله د کنايې په توګه په همدې معنی کښې هم استعماليږي.

خرنګه چې دواړه معناوې سره منافي نه برېښي نو که دواړه د بدليت په توګه او يا د مجاز د عموم په توګه مرادې کړی شي مونږ ته هيڅ مانع په نظر نه راځي.

﴿وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾﴾

[۳۶] او (ای پيغمبره!) هغه کسان چې مونږ هغوی ته کتاب ورکړی دی په هغه (کتاب) باندې خوشالیږي کوم چې تاته (د الله ﷻ د پلوه) درنازل کړی شوی دی، او د مختلفو ډلو (يهودو او نصاراوو) څخه ځينې هغه کسان دي کوم چې د ځينو برخو څخه يې انکار کوي.

(نو ته ورته) ووايه چې: بې شکه ماته امر کړی شوی دی چې (يوازې) د الله ﷻ عبادت وکړم او (هيڅوک) ورسره شريک ونه دروم، زه خاص همده ﷻ ته بلنه کوم او خاص همده ﷻ ته زما بېرته ورتاوېدل دي (چې هلته به راځخه پوښتنه وکړي).

[۳۷] او (ای پيغمبره! لکه چې پخوانيو پيغمبرانو ته مو کتابونه ورنازل کړي وه) همدارنګه مو تاته هم کتاب (قرآن) درنازل کړی دی په داسې حال کښې چې (ستاسو په ټولو قضاياوو کښې) حکم کوونکی (فيصله کوونکی دي او) عربي لغت ته منسوب دی.

او (ای پيغمبره!) که چرته ته (بالفرض المحال) د دوی (کفارو) د خواهشاتو پيروي د هغه څخه

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۱۸
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵
(۳) روح المعاني ص۳ ص۱۶۴

وروسته وکړې چې تاته د علم څخه (غېته برخه) درغلې ده (درکړی شوې ده) نو تاته به د الله ﷻ (د نیولو) څخه نه دوست (کارساز) مونده شي او نه ساتونکی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د قناعت بښونکي دلایلو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې الله ﷻ د قرآن کریم په حقانیت او د نبي کریم ﷺ د نبوت په واقعیت څه شاهدانو ته اشاره کړې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

اې پیغمبره! د قوي دلایلو د بیان څخه وروسته اوس د خپلو مخالفینو مخ ځینو شاهدانو ته ورواړوه چې د قرآن کریم په حقانیت او ستا په صداقت باندې شاهدي ورکوي. هغه دا چې:

۱ـ کومو کسانو ته چې مونږ پخواني کتابونه (تورات او انجیل) ورکړي دي او دوی د خپلو کتابونو د مقتضی په مطابق چال چلند کوي، هغوی برسېره په دې چې د قرآن کریم په حقانیت او ستا په صداقت باندې اقرار او اعتراف کوي دوی خوشالېږي هم چې الحمد لله زمونږ سره چې الله ﷻ د آخر الزمان پیغمبر د مبعوثیت په هکله کومه وعده کړې وه هغه یې راته رښتیا کړه او د راښودلو شوو نښو نښانو مطابق یې آخر الزمان پیغمبر رامبعوث کړ، چې مونږ پرې د زړه د کومې ایمان راوړی دی او باور مو پرې کړی دی.

۲ـ د ذکرو شوو اشخاصو څخه په غیر د اهل الکتابو مخالفې ډلې ټپلې هم د قرآن کریم څخه هر اړخیزه انکار نه کوي بلکې د ځینو هغو مضامینو څخه یې منکر دي کوم چې د دوی د معتقداتو سره تضاد لري. یا په بل عبارت: دوی د خپلو کتابونو په منسوخیت باندې د عقیدې کولو څخه منکران دي، که نه نو دوی هم د قرآن کریم په دې ډول بیان باندې آفرین وایي چې د دوی کتابونه الهي کتابونه ګڼي او خپل خان د هغو مصدق بولي.

۳ـ اې پیغمبره! څرنګه چې عنادي کفار نه د دلایلو د اغېز لاندې واقع کېږي او نهورباندې د شاهدانو شهادت اثر غورزوي نو ته یو خل بیا خپل دریځ دوی ته اعلان کړه چې:

الف: اې کفارو زه خو د خپل رب ﷻ د پلوه مامور یم چې خاص د الله ﷻ عبادت وکړم او په هیڅ وجه ورسره شریک ونه دروم.

ب: نو د همدې کبله زه خاص د الله ﷻ توحید او حقاني دین ته بلنه کوم او همدې عقیدې او عمل ته دعوت چلوم.

ج: او دا څکه چې زه به همده ﷻ ته د قیامت په ورځ رجوع کوم او په حضور کښې به یې دربېږم، چې د دعوت په هکله به راڅخه پوښتنه کېږي.

۴ـ اې پیغمبره! ولې به حقاني اهل الکتاب د دې قرآن په حقانیت باندې اعتراف نه کوي چې عقیدوي مضامین یې د هغوی کتابونو ته ورته دي، فقط همدومره فرق لري چې هغوی ته مو په خپل لغت کښې تشریعي احکام ورنازل کړي وه او تاته مو د حکمت په مقتضی په عربي لغت کښې (چې فصیح او بلیغ لغت دی) شریعت درنازل کړ.

یا په بل عبارت د سوچه عقل خاوندان پوهېږي چا چې هغه کتابونه نازل کړي وه همغه اقدس

ذات ﷻ تاته هم دغه کتاب (قرآن کریم) درنازل کړی دی.

۵ـ نو ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته د مخالفینو په دسیسو باندې تېر وځې او د خپل کتاب پیروي نه شا کړې بلکې د هغوی د خواهشاتو پیرو جوړ شې حال دا چې تاته د خپل دین او د خپل کتاب حقانیت ښه پوره معلوم شوی دی، نو ته به هم د الله ﷻ د پلوه د سخت عذاب سره مخامخ شې چې نه به بیا د خپل خان دپاره د الله ﷻ څخه پرته دوست مونده کړې چې په دوستۍ سره دې د عذاب څخه خلاص کړي، او نه به ساتونکی په لاس درشي چې په قوت سره درڅخه د عذاب مخه واړوي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ ﴾ کښې د اهل الکتابو څخه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د تفسیر[۱] او د مجاهد رحمه الله د تفسیر په مطابق[۲] هغه کسان مطلب دي کومو چې د یهودو څخه ایمان راوړی وه لکه عبد الله بن سلام رضي الله عنه اونور، او کوم چې د نصاراوو څخه په ایمان باندې مشرف شوي وه لکه اتیا کسبزه ډله چې څلوېښت تنه یې د نجران څخه وه، اته تنه یې د یمن اوسېدونکي وه او بالآخره دوه دېرش تنه د حبشې څخه وه چې ټول اتیا (۸۰) تنه کېږي.

۲ـ د ذکر شوي تفسیر غوښتنه دا ده چې د ﴿ وَمِنَ ٱلۡأَحۡزَابِ مَن يُنكِرُ بَعۡضَهُۥ ﴾ څخه د یهودو او نصاراوو هغه ډله مطلب شي کومې چې په خپلو کتابونو باندې لکه څنګه چې مناسب وه ایمان نه وه راوړی[۳] نو د همدې کبله په قرآن کریم باندې هم د ایمان د راوړلو څخه محروم پاتې شوی وه، لکه کعب بن الاشرف او د ده امثال.

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې په اهل الکتابو کښې چې څوک واقعاً په خپل کتاب باندې ایمان راوړي هغوی په دې ټول قرآن باندې ایمان راوړل لا څه چې ورته خوشالېږي هم، او کومې ډلې چې د یهودو او نصاراوو څخه په خپل کتاب باندې لکه څنګه چې مناسب وه ایمان نه راوړي هغوی هم د دې قرآن کریم څخه هر اړخیزه انکار نه کوي بلکې د هغو ټکو څخه یې منکرېږي کوم چې د دوی د معتقداتو سره تضاد لري.

نو که بالفرض قرآن کریم حقاني کتاب نه وی نو په یهودو او نصاراوو کښې به هیڅوک نه وی موندلی شوي چې یا پرې خوشاله شوی وی او یا یې پرې ایمان راوړی وی، او نه به پکښې داسې ټکی موندلی شوی وی چې د دوی خینو کفري ډلو ترې انکار نه وی کړی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په قرآن کریم کښې هغه کوم مضامین دي چې د اهل الکتابو کفري ډلې هم ترې انکار نه شي کولی؟

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۶۰
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۱۸
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۶۵

مونږ وايو چې: د ذکرو شوو مضامينو لاندې خو مثالونه ولولئ:

الف: د الله ﷻ د توحيد څخه هيڅ يو کتابي کافر انکار نه کوي. مګر دا بېله خبره ده چې په شرکياتو باندې اخته دي خو په شرک باندې اقرار نه کوي.

ب: قرآن کريم موسی ؑ په حقه پيغمبر بولي چې يهودان ترې انکار نه کوي، او هم عيسی ؑ په حقه پيغمبر ګڼي چې نصارا ترې انکار نه شي کولی او داسې نور.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې تاسو د دې سورت په سريزه کښې بهتره ګڼلې ده چې دا سورت د مکي سورتونو په مجموعه کښې وشمېرل شي، حال دا چې ذکر شوي ايتونه څرګند دليل دی چې دا سورت په مدينه منوره کښې نازل شوی دی. او دا څکه چې عبد الله بن سلام ؓ خو بالاتفاق په مدينه منوره کښې ايمان راوړی دی، نه په مکه معظمه کښې؟

مونږ وايو چې:

الف: په مدينه منوره کښې د عبد الله بن سلام ؓ ايمان راوړل اتفاقي خبره نه ده بلکې څينو علماوو کرامو ليکلي دي چې نوموړي د هجرت څخه وړاندې مکې معظمې ته سفر کړی وه او هلته په ايمان باندې مشرف شوی وه، خو خپل ايمان يې ترهغه پټ کړی وه ترڅو چې نبي کريم ﷺ مدينې منورې ته هجرت وکړ، نو بيا يې خپل ايمان سمدستي علني کړ او هيڅ درنګ يې پکښې ونه کړ[۱].

ب: څينو مفسرينو کرامو عبد الله بن سلام ؓ او د ده امثال د ذکرو شوو ايتونو دپاره د شان نزول په توګه ليکلي دي، حال دا چې سلفو صالحينو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۲] او پوره واضحه ده چې په مصداقاتو کښې خو ضرور نه ده چې د ايت سره دې په زمانه کښې متحد وي بلکې مصداقات وړاندې او بېرته هم تحقق موندلی شي، نو که نوموړي صحابي ؓ په مدينه منوره کښې ايمان راوړی وي او د ايت شريف دپاره مصداق وګڼل شي هيڅ باک يې نشته.

ج: دا هم څه لرې نه ده چې د ذکر شوي ايت مطلب دا وي چې په راتلونکي کښې به اهل الکتاب په ذکرو شوو دوه وو ګروپونو باندې ووېشلی شي، لکه چې همداسې وشوه.

يادونه

۵_ که څه هم دا خبره محاله ده چې نبي کريم ﷺ د کفارو د خواهشاتو پيروي وکړي خو د دې سره سره د ﴿ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم ﴾ په جمله کښې د هغوی د پيروۍ څخه منعه کړی شوي دي، شايد چې په دې کښې به لاندې نکات په نظر کښې نيولی شوي وي:

الف: ترڅو د کفارو تمه غوڅه کړي، چې د نبي کريم ﷺ د بې لارې کولو د هلو ځلو څخه لاس واخلي.

ب: ترڅو ټول مومنان په غوږ ووهل شي چې د کفارو په پيروۍ باندې هر څوک د عذاب د نزول

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۲۱

(۲) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

جوګه جوړېږي. حتی چې بالفرض المحال د دې قانون څخه پخپله پیغمبر ﷺ هم وتلی نه دی، نو دوی نه په کار دي چې په جدي توګه ترې خان وساتي.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ ﴾

[۳۸] او یقینًا مونږ ستا څخه وړاندې (هم ای پیغمبره!) پیغمبران استولي وه او (هم) مو هغوی ته مېرمنې او اولادونه ګرځولي (ورکړي) وه (نو په دې کښې څه عجیبه ده چې ته هم دهغوی غوندې مېرمنې او خوخات ولرې).

او (ای پیغمبره! ستا په شمول) هیڅ یوه پیغمبر ته (دا خبره) نه وه چې (د معجزاتو څخه یې) یوه معجزه راوړې وي مګر د الله ﷻ په اجازه (امر) سره، (نو ته هم د خپله خانه د معجزاتو فرمایش نه شې پوره کولی. اما د الله ﷻ په نزد) د هرې نېټې (او هر وخت) دپاره (تاکلی) حکم دی (چې نه وړاندې کېږي او نه بېرته کېږي).

[۳۹] (ټول واک د الله ﷻ دی او بس) الله ﷻ هغه شی محوه کوي کوم ته یې چې اراده وشي او (هغه شی) ثابتوي (یا یې ثابت پرېږدي کوم ته یې چې اراده وشي)، او د الله ﷻ په نزد ام الکتاب (لوح محفوظ) دی (چې د ټولو کتابونو اصل دی).

[۴۰] او (ای پیغمبره!) که چرته مونږ یا د هغه عذاب څینې برخې تاته در ولېدې کړو د کوم چې مونږ د دوی سره وعده کوو (نو همدا ستا د صداقت دپاره کفایت کوي) یا (که چرته) مونږ تا قبض کړو (نو هم په تا باندې کوم اعتراض نشته څکه چې) یقینًا په تا باندې (فقط) د احکامو رسونه ده او (خاص) په مونږ باندې د دوی محاسبه (او په بدکارۍ باندې نیونه) ده.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هغو اشتباهګانو ته جواب نازل شوی دی کومې چې د اهل الکتابو کفري ډلو د خپل انکار او کفر دپاره د پلمو په توګه وړاندې کولې، چې د تفصیل خلاصه یې داسې راځي:

ای پیغمبره! د اهل الکتابو کفري ډلې چې د قرآن کریم د څینو مضامینو څخه انکار کوي د هغوی دلایل دا دي:

۱ـ دوی وایي که الله ﷻ قرآن کریم په حقه نازل کړی وی او محمد ﷺ په حقه پیغمبر وی نو متعددې مېرمنې به یې نه درلودی او ټول فکر او ذکر به یې په دعوة إلی الله کښې وی او بس.

ای پیغمبره! دا یوه بې اساسه اشتباه ده چې د خپلو کفریاتو دپاره یې پلمه نیولې ده، مونږ ستا څخه وړاندې هم ډېر پیغمبران استولي دي چې مېرمنې او اولادونه یې درلوده، نو د مېرمنو او اولادونو درلودل د نبوت سره څه منافي کار نه دی، نو ستا د مېرمنو تعدد په حکمتونو باندې ولاړ دی او د شهوت پرستۍ څخه یې منشا نه ده نیولې، که بالفرض المحال دغسې وی لکه چې دښمنان خیال کوي نو ضرور به دغه کار ستا په ځوانۍ کښې صورت موندلی وی او هیڅکله به ستا په مېرمنو کښې کونډو او زړو ښځو برخه نه وې درلودلې.

۲ـ بله اشتباه یې دا ده چې ولې خپلو مخالفینو ته فرمایشي معجزات نه راوړې؟

د دې جواب دا دی چې مونږ خو یوه پیغمبر ته هم په تکویناتو کښې برخه نه ده ورکړې، نو هیڅ یوه پیغمبر د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر کومه معجزه خپل امت ته نه ده راوړې، نو ستا هم دا کار نه دی چې د معجزاتو په فرمایش کښې چاته هو یا نه ووایې، ستا وظیفه د نورو پیغمبرانو غوندې دعوة إلی الله ده او بس.

۳ـ بله اشتباه یې دا راپورته کړې ده چې که محمد ﷺ په حقه پیغمبر وی نو په نسخه باندې به یې قول نه وی کړی، نه به په قرآن کریم کښې نسخه واقع شوې وی او نه به په قرآن کریم باندې پخوانې کتابونه منسوخ ګڼلی شوي وی. په دې باندې علاوه، که قرآن کریم د الله ﷻ د پلوه نازل شوی وی نو په دې کتاب کښې به د خپنو ایتونو او خپنو احکامو نسخه نه وی واقع شوې، نو معلومه شوه چې دا د ده خپل تصنیف دی چې نن یو حکم وکړي سبا ته په هغه باندې پښېمانه شي نو په عوض یې بل حکم راوړاندې کړي چې دا تازه نازل شوی دی.

ای پیغمبره! د کفارو ذکره شوې اشتباه هم په لاندې ډول پورته کړه او جواب ورکړه چې:

الف: د هر شي دپاره د الله ﷻ په نزد نېټه ټاکلې شوې ده چې هیڅ شی پرته د خپلې ټاکلې شوې نېټې څخه په غیر تحقق نه شي موندلی، او کله یې چې د بقاء دپاره ټاکلې شوې وخت پوره شي نو سمدستي نوموړی شی د منځه ځي. یا په بل عبارت: الله ﷻ ته د یو حکم د نزول په وخت کښې معلومه ده چې دا حکم به دومره وخت دوام کوي او بیا به نسخه کېږي، هسې نه چې د بقاء په موده باندې یې وروسته علم راغلی وي.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه د هر وخت دپاره بېل حکم دی چې په یوه وخت کښې د بل وخت حکم د الله ﷻ دپلوه نزول نه مومي. نو د تورات او انجیل وختونه تېر شوي دي او اوس د قرآن کریم وخت راغلی دی چې پخوانې ټول حکمونه او کتابونه یې منسوخ کړه او د قیامت د ورځې پورې به همدغه کتاب او همدغه شریعت باقي وي، خو د دې معنی دا نه ده چې پخوانې کتابونه په خپلو وختونو کښې هم د اعتبار قابل نه وه.

ب: دا د الله ﷻ کار دی او بس چې کوم حکم محوه کوي، یا یې ثابت پرېږدي او یا یې په عوض باندې بل حکم ثابت ګرځوي. په دې کار کښې هیڅوک برخوال نه دي، دا فقط د الله ﷻ په ارادې پورې اړه لري او بس.

ج. د الله ﷻ په نزد لوح محفوظ موجود دی چې د هر موجود د موجودیت کیفیت او کمیت پکښې آن په ازل کښې ثبت شوی دی، د همغه کتاب په مطابق د موجوداتو سلسله روانه ده او لا روانه به وي، نه پکښې څوک تغیر واقع کولی شي او نه پکښې چاته د لاس وهنې توان ورکړی شوی دی.

۴ـ بالآخره بله اشتباه بې دا ده که محمد ﷺ په حقه پیغمبر وی نو په خپلو مخالفینو باندې به یې عذاب نازل کړی وی.

ای پیغمبره! د دې اشتباه جواب دا دی چې د کوم عذاب د واقع کېدلو وعده چې الله ﷻ کړې ده هغه ضرور واقع کېدونکې ده، نو تاخیر او تالبدل یې د عدم تحقق معنی نه ورکوي بلکې د هر شي دپاره وخت ټاکلی شوی دی او هر شی په خپل ټاکلي وخت باندې تحقق مومي او بس.

نو ای پیغمبره! ضرور به یا ستا په ژوند کښې ستا په مخالفینو باندې د موعود عذاب ځینې برخې ورنازلې کړو او ته به یې په خپلو سترګو باندې وګورې، او یا به تا خپل ځان ته قبض کړو او ستا د وفات څخه وروسته، به پرې موعود عذاب ورنازل کړو.

په هر تقدیر د عذاب ورنازلول نه ستا کار دی او نه ستا په وسه کښې شته، په تا باندې فقط او فقط د شریعت رسونه ده او په مونږ باندې یې محاسبه ده چې د خپلې دقیقې محاسبې په مطابق به د خلکو سره په دنیا او آخرت کښې چال چلند کوو او بس.

توضیحات

۱ـ که د الله ﷻ اراده وي نو د امهات المؤمنین د تعدد په هکله به د الأحزاب په سورت کښې څه ناڅه ولیکو، په دې مقام کښې هم ځینو علماوو کرامو په همدې باره کښې ګټور معلومات لیکلي دي[1] نو محترم لوستونکي کولی شي چې سمدستي هلته مراجعه وکړي.

کتاب یعني څه؟

۲ـ د ﴿ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴾ په جمله کښې د کتاب کلمه نازله شوې ده، چې په عرف کښې په لیک سره د حروفو (یو تربله) انضمان (پیوستون) ته ویل کېږي مګر کله-کله هغو تورو (حروفو) او هغو کلماتو ته هم د کتاب نوم اېښودلی کېږي کوم چې په تلفظ او تکلّم کښې یو تربله پیوستون مونده کړ، د همدې کبله قرآن کریم د کتاب په لقب باندې هم یاد شوی دی حال دا چې نزول یې په لیک سره نه بلکې په تکلم سره تحقق موندلی دی[2].

خو په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ كِتَابٌ ﴾ کلمه د حکم او شریعت معنی ورکوي[3]. نو د معنی حاصل یې داسې را څرګنږي چې د هرې نېټې او هر وخت دپاره د الله ﷻ په نزد ځانګړی حکم او ځانګړی شریعت دی او هر یو په خپل وخت کښې اعتبار لري او بس.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۶۸؛ تفسیر المراغي ج۱۳ ص۱۱۴
(۲) مفردات الراغب ص۴۴۰
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۹۷

أُمُّ الْكِتَاب د کوم کتاب نوم دی؟

۳ـ په ﴿ يَمْحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د "أمُّ" کلمه د هغه شي دپاره وضعه شوې ده کوم ته چې نور شیان وربیوسته شوي وي. یا په بل عبارت: هغه شی د "أمّ" په نامه یادېږي چې د نورو شیانو دپاره اصل وي[۱]، د همدې کبله مکې معظمې ته د ﴿ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ ﴾ لقب ورکړی شوی دی، چې پوره بیان بې د [الأنعام:۹۲] ایت لاندې تېر شوی دی، ولله الحمد.

په دې مقام کښې مفسرینو کرامو د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کلمه په لاندې دوه وو معناوو باندې تفسیره کړې ده:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ ځخه د الله ﷻ ازلي علم مراد دی، چې د ټولو علومو او ټولو اسماني کتابونو دپاره اصل دی او ټولو ترې نشات کړی دی[۲].

ب: ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ د هغه ازلي کتاب ځخه عبارت دی چې الله ﷻ پکښې د دنیا د پیدا کولو ځخه وراندې د مخلوقاتو ټول کیفیات لیکلي دي[۳]. همدې کتاب ته د لوح محفوظ لقب هم ورکړی شوی دی.

مونږ ـ لله الحمد ـ د دې کتاب په هکله د [الأنعام:۵۹] ایت شریف لاندې ځه ناځه شرحه لیکلې ده خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې معلومات د الله ﷻ په توفیق وراضافه کوو:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اكْتُبْ قَالَ رَبِّ وَمَاذَا أَكْتُبُ قَالَ اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»[۴] یعنې د هر شي ځخه وراندې الله ﷻ قلم پیدا کړ نو قلم ته یې امر وکړه چې ولیکه! قلم عرض وکړ چې: ای ربه! هغه ځه شی دی چې زه یې ولیکم؟ الله ﷻ وویلې چې: د هرشي (هر ډول) مقدارونه ولیکه چې د قیامت د قیام پورې پیدا کېږي.

دوهم: د عطاء بن ابي رباح ﷫ ځخه چا پوښتنه وکړه چې ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ ځه شی دی؟ هغه جواب ورکړه چې: «فَإِنَّهُ كِتَابٌ كَتَبَهُ اللهُ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَقَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْأَرْضَ» الحديث[۵] یعنې یقینًا دا یو کتاب دی چې الله ﷻ د اسمان د پیداکولو ځخه وراندې او هم د ځمکې د پیداکولو ځخه وراندې لیکلی دی.

دریم: عبدالله بن عباس ﷠ (رئیس المفسرین) د ذکر شوي ایت شریف په تفسیر کښې فرمایلي دي چې: «هُمَا كِتَابَانِ كِتَابٌ سِوَى أُمِّ الْكِتَابِ يَمْحُوْ مِنْهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَأُمُّ الْكِتَابِ الَّذِيْ لَا يُغَيَّرُ مِنْهُ شَيْءٌ»[۶]

---

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۳۱؛ مفردات الراغب ص۱۸
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۲۲
(۳) التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۶۲؛ تفسیر ابي السعود ج۵ ص۲۷؛ تفسیر البغوي ج۳ ص۲۳
(۴) سنن ابي داود ج۲ ص۲۹۰
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۳۸
(۶) تفسیر البغوي ج۲ ص۲۳؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۲۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۶۶۴

يعنې د ذکر شوي ايت شريف څخه څرګندېږي چې د مخلوقاتو مقادير په دوه وو کتابو کښې ليکلي شوي دي چې: يو کتاب د پرښتو په نزد دی چې په هغه کښې تغيرات او تبديلات صورت نيسي، څه لرې نه ده چې د کتاب المحو والاثبات نوم ورباندې کېږدو، او بل کتاب د الله ﷻ په نزد دی چې په هغه کښې هيڅ تغير او تبديل نه واقع کېږي او الله ﷻ د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ په نامه ياد کړی دی.

د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ په هکله که څوک زيات معلومات لوستل غواړي نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1] موږ ته په دې مقام کښې د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ همدغه دوېمه معنى په زړه پورې برېښي. نو د معنى حاصل به يې داسې را وخېژي چې: اى پيغمبره! خپلو مخالفينو ته جواب ورکړه چې په قرآن کريم باندې د پخوانيو کتابونو نسخه کېدل او يا پخپله قرآن کريم کښې نسخه واقع کېدل د تکذيب دليل نه شي جوړېدلى، ځکه لکه څنګه چې الله ﷻ روزمره ځينې موجودات محوه کوي او په عوض يې نور مخلوقات اثباتوي او وجود ورکوي همدارنګه الله ﷻ په خپلو تشريعي احکامو کښې هم همدا طريقه جاري ساتلې ده، چې ځينې احکام منسوخوي او په عوض يې نور احکام نازلوي، اما د الله ﷻ په علم کښې او هم د ده ﷻ په ازلي کتاب کښې ناسخ او منسوخ دواړه موجود دي، چې دا حکم به د فلانې وخته پورې دوام کوي او بيا به دا حکم د عمل صحنې ته د هغه حکم په عوض وړاندې کېږي.

لنډه دا چې نسخه به په هغه وخت د تکذيب دپاره دليل جوړ شوى وى چې په منسوخ حکم باندې الله ﷻ په ازل کښې علم نه درلودى او د نسخه کولو په وخت کښې ورته معلومه برېښېدلى دى چې دا حکم د هغه څه بهتر دى ـ العياذ بالله ـ، خو خبره داسې نه ده، خبره داسې ده چې الله ﷻ ته هم په خپل کامل علم کښې او هم په خپل ازلي کتاب ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې په ټاکلو کيفيتونو او ټاکلو وختونو سره هم نواسخ معلوم دي او هم مناسخ. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴾ [الرعد:۸] يعنې هر شى د ناسخ او منسوخ په شمول د الله ﷻ په نزد په معينې او ټاکلې اندازې سره دى چې نه پکښې نقصان واقع کېږي او نه زيادت قبلوي.

اما د پرښتو سره نه کامل علم شته او نه ورسره کامل کتاب شته، نو څه لرې نه ده چې نظر د دوى علم ته او نظر د دوى کتاب (کتاب المحو والإثبات) ته د چا عمر لنډ يا اوږد شي، او يا د چا شقاوت په سعادت او يا بالعکس د چا سعادت په شقاوت بدلون ومومي.

سوال جواب

۴ ـ که څوک وايي چې: ځينو مفسرينو کرامو[2] خو ليکلي دي چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې هم محو او اثبات تحقق موندلى شي، چې په همدې مناسبت يې د المجدد للالف الثاني عليه الرحمة د خولې څخه يوه ښه اوږده قيصه ليکلې ده؟

---

[1] شرح العقيدة الطحاوية ص۲۶۳

[2] تفسير المظهري ج۵ ص۲۴۶

مونږ وايو چې: کومه خبره چې مونږ ليکلي ده هغه د أهل السنة و الجماعة عقيده ده او د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوې ده[۱] لکه چې وړاندې تېر شو. اما چا چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د تغير واقع کېدلو دعوه کړې ده هغوی د خپلې دعوې د اثبات دپاره هيڅ منقول د قبول وړ دليل نه دی وړاندې کړی، نو د همدې کبله د هغوی خبرې ته څه اعتبار نشته چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې هم تغير واقع کېدلی شي.

خو په ياد ولرئ! چا چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د تغير د واقع کېدلو دعوه کړې ده هغوی وايي چې: د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه وړپورته يوه بله درجه ده چې په هغې کښې تغير نه واقع کېږي چې هغه د الله ﷻ د کامل علم څخه عبارت ده[۲].

مونږ څکه دغه تفسير خوښ نه کړه چې الله ﷻ خپل ازلي کتاب ته د محفوظ لقب ورکړی دی چې: ﴿ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴾ [البروج: ۲۲] يعني قرآن کريم په لوح محفوظ ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې ساتلی شوی دی چې د هر ډول تغير څخه محفوظ دی.

د إلهي قضاء ډولونه

۵ـ د الله ﷻ قضاء (فيصله) په دوه ډوله ده او لاندې دوه لقبونه لري[۳]:

الف: مُبْرَمَة قضاء، يعني محکمه او قاطعه فيصله په کومه کښې چې هيڅ تغير او تبديل تحقق نه شي موندلی، لکه هغه فيصلې کومې چې په ذکر شوي ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې ثبت شوې وي او يا هغه فيصلې کومې چې يوازې د الله ﷻ په ازلي علم کښې دي او بس.

ب: مُعَلَّقَة قضاء، يعني هغه فيصلې کومې چې د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه د کتاب المحو والإثبات نه د تولو قيوداتو سره نه وي انتقالې شوې، نو کله چې دغه قيودات تحقق ومومي او څرګند شي البته په هغې توګه باندې په کومه توګه چې هلته ثبت شوی وي، نو تغير پکښې واقع شي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ»[۴] يعني هرڅوک چې په خپل رزق کښې پراخي خوښوي او په خپل اثر (عمر) کښې تاخير (وروستوالی) خوښوي نو هغه دې خپل رحم (خپلولي) پيوسته کړي او د خپلوانو څخه دې بيلتون نه غوره کوي.

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۵۰۳
(۲) تفسير القرطبي ج۹ ص۳۳۲
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۷۱
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۸۸۵

نو پوښتنه دا ده چې ایا په تاکلې روزۍ کښې تغیر واقع کېدلی شي؟ ایا د مرګ په تاکلې نېټه کښې تاخیر واقع کېدل امکان لري؟ حال دا چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ»[1] يعني اى ابو هريره! يقيناً په هغه شي باندې قلم وچ شوى دى (تغير نه قبلوي) د کوم شي سره چې ته ملاقي کېدونکى يې.

مونږ وايو: ذکر شوي سوال ته علماوو کرامو ډېر جوابونه کړي دي[2]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ذکر شوې تغير په معلقه قضاء کښې صورت نيسي، نه په مبرمه قضاء کښې، چې تفصيل يې لږ وړاندې تېر شو.

ب: ذکر شوې پراخي او ذکر شوى تاخير په کم (څومره والي) کښې نه دى بلکې په کيف (څرنګوالي) کښې دى، يعني هرڅوک چې خپلوي پالي په لږ رزق او لږ عمر کښې به يې برکت واچولى شي او نوموړي ته به ترې ډېره ګټه ورسېږي، نه به وايې چې د رزق ډېره پراخي ورباندې ورغلې ده او د اوږد عمر خاوند دى.

يادونه

۷ـ د ذکر شوي ايت شريف په تفسير کښې علماء کرامو زښت ډېر اوږده بحثونه کړي دي[3] او د ﴿يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ﴾ دپاره يې په متعددو اقوالو سره مصداقات ښودلي دي. زمونږ په فکر که ذکر شوى مصداقات په إشارة النص سره واخستلى شي نو څه باک يې نشته، اما په عبارة النص سره د ذکر شوي ايت شريف دپاره همغه تفسير غوره برېښي کوم چې مونږ څوښ کړى دى. هغه دا چې ايت شريف د نسخې په هکله نازل شوى دى، چې اهل الکتابو د خپلو کتابونو منسوخيت نه قبلاوه او هم يې قرآن کريم ته د بطلان نسبت کاوه چې په دې کښې نسخه واقع کېږي.

مونږ ځکه ذکر شوي تفسير څوښ کړ چې دا د سياق او سباق (وړاندې او ببرته) سره ښه پيوند نيسي او علماء کرام وايي[4] چې د قرآن کريم ايتونه بايد تر وسې-وسې د سياق او سباق په مطابق تفسير کړى شي او بس.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۹۷۶
(۲) تفسير القرطبي ج۹ ص۳۳۰؛ تفسير الخازن ج۳ ص۵۰۱
(۳) زاد المسير ج۴ ص۲۴۸؛ الجواهر للطنطاوي ج۷ ص۱۶۵؛ روح المعاني ج۱۳ ص۱۶۹؛ تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۱۹؛ تفسير الخازن ج۳ ص۵۰۲
(۴) تفسير القاسمي ج۹ ص۳۷۳

﴿ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًۢا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾ ﴾

[۴۱] ایا کفارو (دې خبرې ته) نه دي لیدلي چې یقیناً مونږ خمکې (د دوی وطن) ته ورځو (قصد کوو) نو دا خمکه د خپلو څندو څخه کموو (او اسلام پکښې نناسو) او الله ﷻ حکم (فیصله) کوي چې د ده ﷻ د حکم دپاره هیڅ تعقیب کوونکی (رد کوونکی) نشته، او همدی ﷻ توند حسابي (چالاکه نیوونکی) دی.

[۴۲] او یقیناً هغو کسانو (د اسلام د تخریب په غرض) پټ تدبیرونه کړي وه کوم چې د دوی څخه وړاندې وه (خو څه کټه یې ورته ونه شوه رسولی او دا) ځکه چې ټول پټ تدبیرونه خاص الله ﷻ لره دي (موثریت یې د همده ﷻ په لاس دی). همدی ﷻ په هغه څه باندې پوهیږي کوم چې هر نفس (هرڅوک) یې کسب کوي، او ژر دی چې کفار به (په دې باندې) پوه شي چې د دې دنیا (یا هغې دنیا) نیکه نتیجه د چا دپاره ده؟ (د کفارو دپاره که د مسلمانانو دپاره).

[۴۳] او (اې پیغمبره! تاته) هغه کسان وایي کوموچې کفر غوره کړی دی (داسې) چې ته (د الله ﷻ دپلوه) نه یې لیږلی شوی.

(نو ته ورته په جواب کښې) ووایه چې الله ﷻ زما او ستاسو په منځکښې د شهادت ورکوونکي په حیث بس دی او هغه څوک هم چې د ده په نزد د (الهي) کتاب (تورات، انجیل، قرآن) علم وي، (د دغې لویو شهادتونو سره-سره انکار کول د اعتبار وړ نه دی).

ارتباطونه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو لاندې مضامین تائید شوي دي:

۱ـ ټول شیان د الله ﷻ په نزد مقدر دي او هم محوه او اثبات د الله ﷻ په اختیار کښې دي او بس، چې هیڅوک یې مخه نه شي نیولی.

۲ـ په کفارو باندې د عذاب د نازلېدلو پیل د هغه وخت څخه شوی دی په کوم کښې چې نبي کریم ﷺ حیات وه، او انتهاء به یې په هغه وخت کښې تحقق مومي چې د دنیاوي عذاب باندې د پاسه ورباندې اخروي عذاب هم ورنازل شي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

اې پیغمبره! اوس نو په کفارو باندې د وړاندېنیو مضامینو د تائید دپاره لاندې نکات قرائت کړه:

۱ـ په تا باندې خپل مخالفین د استهزاء، او تمسخر په توګه عجله کوي چې هله ژر شه په مونږ باندې موعود عذاب رانازل کړه، که نه نو ته به په خپل قول کښې دروغژن یې.

اې پیغمبره! ایا ستا مخالفین تمسخر کوي حال دا چې روزمره مونږ د دوی ټاټوبي ته قصد کوو او د دوی په کفري مساکنو کښې کمبود واقع کوو، چې ځینې د مسلمانانو مجاهدینو په لاس باندې فتحه کوو او د ځینو اشراف په ایمان راوړلو باندې سرلوړي کوو. ایا دا کار د عذاب د راتګ

نښه نه ده؟ ایا دوی نه پوهېږي چې الهي عذاب دوی ته ور روان دی؟

۲_ په کفارو باندې د عذاب نزول د الله ﷻ فیصله ده، او د الله ﷻ فیصله هیڅوک نه ردولی شي او نه یې د مخنیوي په غرض تعقیبولی شي، نو د همدې کبله د الله ﷻ د نومونو څخه یو نوم سریع الحساب دی، یعنې هغه اقدس ذات چې محاسبه او نیونه یې په چالاکۍ سره را روانه ده، او هیڅوک یې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

۳_ که څه هم پخوانیو کافرانو هم ډېر پټ تدبیرونه کړي دي چې د الله ﷻ د فیصلې مخنیوی وکړي، مګر هیچاته په درد باندې نه دي دواء شوي او هیڅ ګټه یې ورته نه ده رسولې. او دا ځکه چې د ټولو پټو او ښکاره تدابیرو موثریت په الله ﷻ پورې اختصاص لري، د ده ﷻ د ارادې څخه پرته یو شی هم موجودیت نه شي موندلی، همدارنګه د دې زمانې د کفارو د پټو تدابیرو څخه څه شی نه شي جوړېدلی او موثریت نه شي درلودلی.

۴_ د الله ﷻ څخه د بندګانو هیڅ یو کسب او کار نه شي پټېدلی نو د دوی ټول پټ کارونه الله ﷻ ته ځرګند دي.

۵_ که څه هم کفارو په ذکرو شوو نښو نښانو باندې سترګې پټې کړي دي او خپل خانونه یې وړباندې راندہ اچولي دي، خو ډېر ژر دی چې دوی به په دې خبره باندې پوه شي چې د دنیا او اخرت نېک عاقبت او انجام د چا دپاره دی؟ د مومنانو دپاره که د کفارو دپاره؟

۶_ ای پیغمبره! کفار خو په خپل جهل باندې کلک دي، نه ستا د صداقت دلایلو ته غوږ ږدي او نه د الله ﷻ وحدانیت قبلوي بلکې تاته په صریحو کلماتو کښې خطاب کوي چې ته پیغمبر نه یې. نو بالمقابل ته دوی مخاطب کړه او ورته ووایه چې ای کفارو! تاسو چې هیڅ ډول دلایل نه قبلوئ نو دغه دوه شهادتونه هم زما د صداقت دپاره کفایت کوي په دغو شهادتونو باندې باور وکړئ، هغه دا چې:

الف: د الله ﷻ شهادت، چې هم په قرآن کریم سره زما رسالت تصدیقوي او هم یې ټول کائنات زما په صداقت باندې د دلایلو په حیث قائم کړي دي چې الله ﷻ هیڅ شریک نه لري.

ب: د اسماني کتابونو (قرآن، تورات، انجیل، زبور) د علماوو شهادت، البته هغه علماء کرام چې د خپل کتاب په غوښتنه باندې یې په صحیحو معناوو کښې عقیده او عمل کړی دی.

توضیحات

۱_ د ﴿ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ﴾ په جمله کښې د "أطراف" کلمه د "طرف" _لکه "شرف"_ جمعه ده، د "طرف" کلمه خو د یوه شي څنډې او غاړې ته وضعه شوې ده[۱] مګر په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده[۲]. زمونږ په فکر بهتره برېښي چې دلته په خپله

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۲
(۲) تفسیر زاد المسیر ج۴ ص۲۵۰

لغوي معنی باندې تفسیره شي نو د معنی حاصل به یې دا سې راوځیږي چې ایا اوس هم مشرکان د مسلمانانو په غلبې او په خپلې کمزورۍ او مغلوبیت باندې یقین نه کوي حال دا چې دوی په خپلو سترګو ګوري چې روزمره د کفر کړۍ تنګیږي چې د مکې معظمې په شاوخوا کښې خینې قبائل په اسلام باندې مشرف جوړیږي او د خینو نورو مشران او مخور خلک اسلام ته را اوړي، ایا دا کار د دې دلیل نه شي کیدلی چې په نن سبا کښې به اسلام غالب شي او دوی به مغلوب جوړ شي؟

په همدې مضمون باندې الله ﷻ بل ایت هم نازل کړی دی چې: ﴿ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴾ [الأنبياء:۴۴] یعنې ایا نو کفار دې ته نه ګوري چې مونږ (روزمره) د کفارو ځمکې (اوسېدنځای) ته قصد کوو چې د اطرافو څخه یې کموو، ایا نو دوی غلبه موندونکي دي؟.

سوال جواب

که څوک وایي چې د کفرستان د کړۍ تنګېدل خو د هجرت څخه وروسته پیل شوي دي، نو که دا سورت مکي وګڼل شي نو بیا خو ذکر شوي تفسیر غوره نه برېښي؟

مونږ وایو چې: که دا سورت مکي هم وي ذکر شوي تفسیر غوره برېښي، ځکه چې د کفرستان کړۍ لا په هغه وخت کښې په تنګېدلو باندې پیل کړې وه په کوم کښې چې مسلمانانو په حبشه کښې پنا واخستله او هلته یې په خلکو کښې محبوبیت خور شو او د مشرکانو سره د عداوت ډېره کېښودله شوه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وایي چې خینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د ﴿ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ﴾ الآیة د اهل الکتابو د مشرانو په حال کښې نازل شوی دی چې یوه ورځې د نصاراوو یو مشر نبي کریم ﷺ ته د یمن څخه ورغی نو نبي کریم ﷺ ترې پوښتنه وکړه چې: «هَلْ تَجِدُنِيْ فِي الإِنْجِيْلِ رَسُوْلًا»[1] ایا ته ما په انجیل کښې د پیغمبر په حیث مونده کوې؟ نو هغه جواب ورکړه چې: "لَسْتَ مُرْسَلًا" ته پیغمبر نه یې.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا ذکر شوی شان نزول د دې سورت مدني والی نه تقویه کوي؟

مونږ وایو چې: سلفو صالحینو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه[2] او په مصداقاتو کښې دا ضرور نه ده چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې دې واقع شوی وي، څه لرې نه ده چې د ایت شریف مطلب دا وي چې کفار ستا په رسالت باندې سمدستي قائل نه دي لکه مشرکان، او خینې به لا وروسته پیدا شي چې ستا د رسالت څخه به انکار وکړي لکه خینې اهل الکتاب، اما

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۷۵

(۲) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

خپلو کتابونو په ښتني نور به ستا په رسالت باندې شهادت ورکړي البته هغه علماء کومو چې د خپلو کتابونو په مطابق عمل کړی دی، لکه عبد الله بن سلام اونور.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې په ﴿ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې څوک مراد دي؟ يا په بل عبارت هغه څوک دی چې د هغوی په نزد د کتاب علم موجود دی او د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې شهادت ورکوي؟

مونږ وايو چې:

الف: ځينو مفسرينو کرامو په ذکره شوې جمله کښې د اهل الکتابو علماء مراد کړي دي[1] البته هغه علماء چې د خپل کتاب په مقتضی يې عمل کړی دی، لکه عبد الله بن سلام ؓ او نور.

ب: ځينو نورو د ﴿ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه قرآن مراد کړی دی او په ذکره شوې جمله کښې يې هغو کسانو ته اشاره ګڼلې ده کوم چې د قرآن کريم په معجزانه نظم کښې تفکر کوي، نو دوی پوهېږي چې دا کتاب د بشر د پلوه نه دی جوړ شوی[2].

مګر مونږ ته بهره بريښي چې ذکره شوې جمله په خپل عموم سره پرېښودله شي ترڅو ټولو علماوو ته شامله شي، لکه د تورات او انجيل حقاني علماء او يا د قرآن کريم حقاني علماء لکه ملائک او انسانان.

مونږ ځکه عموم خوښ کړ چې همدې ايت ته ورته يو بل ايت هم تېر شوی، دی چې ټولو علماوو ته شامل دی، هغه دا چې: ﴿ شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُوْلُواْ ٱلْعِلْمِ ﴾ [آل عمران:۱۸] يعنې الله ﷻ په دې خبره باندې شهادت ورکوي چې يقيناً په حقه معبود نشته مګر همدی ﷻ دی او بس، او همدا شاهدي پرښتې هم ورکوي او د علم خاوندان هم (هرڅوک چې وي).

يادونه

د الله ﷻ د شهادت ډولونه د [الأنعام:۱۹] ايت لاندې تېر شوي دي _لله الحمد_ چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو، هيله ده چې علاقمندان يو ځل هلته مراجعه وکړي.

د "الرَّعْد" سورت د الله ﷻ په توفيق ختم شو.
۱۳۷۶/۵/۲۸ هـ ش.

(۱) تفسير ابي السعود ج۵ ص۲۹؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۵۲۱
(۲) البحر المحيط ج۶ ص۴۰۲

إبراهيم (١٤)

سریزه

د دې سورت په سریزه کښې مونږ غواړو چې د الله ﷻ په توفیق د محترمو لوستونکو توجه لاندې ټکو ته راواړوو ترڅو په اجمالي توګه د سورت سره اشنا شي:

۱_ دا سورت د ابراهیم ﷺ د سورت په نامه باندې نومولی شوی دی چې د دې سورت په وروستنیو ایتونو کښې د ابراهیم ﷺ خینې هغه‌مهم سوالونه نازل شوي دي کوم چې هغه د الله ﷻ په حضور کښې وړاندې کړي وه، ترڅو د ده اولاده او د ده د اتباع دعوه کوونکي ورته بنه متوجه شي چې ایا نوموړې غوښتنې ورباندې تطبیق موندلی شي او که څنګه؟

۲_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[1]:

الف: د دې سورت د ایتونو شمېر دوه پنځوس (۵۲) دی[2].

ب: د کلماتو شمېر یې اته سوه یو دېرش (۸۳۱) دی.

ج: دّ حرفونو شمېر یې درې زره اته سوه څلور دېرش (۳۸۳۴) دی.

۳_ د جمهورو په نزد ټول ایتونه یې مکي دي[3] مګر خینو علماء کرام وایي چې درې ایتونه پکښې مدني دي[4] چې د ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ ﴾ (الآية) څخه پیل کېږي.

د دې سورت محتویات

۴_ د دې سورت مهم بحثونه د اکثریت په لحاظ سره د نورو مکي سورتونو غوندې د عقیدوي موضوعاتو سره تړاو لري، لکه د الله ﷻ توحید، د نبي کریم ﷺ رسالت او د قیامت د ورځې حساب کتاب او وعد او وعید او داسې نور.

د وړاندېنې سورت (الرَّعْد) سره ارتباطونه

۵_ دا سورت برسېره په دې چې د هغه سورت سره د عقیدوي موضوعاتو په بحث کښې اشتراک لري چې دواړه مکي سورتونه دي، لاندې ارتباطات او مناسبات هم سره لري:

الف: هلته د تکویناتو ذکر شوی وه لکه د اسمانونو او ځمکو او نورو پیدا کول، دلته هم تکوینات ذکر شوي دي. خو په دواړو ځایونو کښې دومره فرق لري چې هلته د دلایلو په حیث ذکر شوي دي او دلته د نعمتونو په حیث ذکر کېږي.

ب: هلته حق او باطل ته د سیلاب د اوبو او د ځګ تمثیل ورکړی شوی وه او دلته دواړو ته د پاکیزه ونې او بې بنیاده ونې مثال ورکړی شوی دی.

---

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۱۱ ص۳۲۸
(۲) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۱۷۹؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۲۲
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۷۹
(۴) البحر المحیط ج۶ ص۴۰۵؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۳۳۸

ج. هلته اشاره شوې ده چې د كفارو مكرونه (پټ تدبیرونه) څه اثر نه شي درلودلی. دلته هم عین مطلب په بوه نوي طرز سره بیان کړی شوی دی چې د [إبراهيم: ۴۶] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د. هلته الله ﷻ فرمایلي دي چې مونږ محمدي شریعت د عربي ژبې په قالب کښې نازل کړی دی، او دلته یې د همدغه دول نزول حکمت ته اشاره کړې ده چې ترڅو لومړني مخاطبین وربانديې ښه پوه شي، دغسې نور ارتباطات هم لري.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿الٓر ۚ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿١﴾ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْأَخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٣﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

(دا) داسې کتاب دی چې مونږ تاته (ای پیغمبره!) درنازل کړی دی، (البته) د دې دپاره چې ته (پرې ټول) خلک (عرب او عجم) د دوی د رب ﷻ په توفیق د تیارو څخه رڼا ته راوباسې (یا په بل عبارت: دوی پرې د شیطاني لارې څخه) د داسې اقدس ذات لارې ته (راوباسې) چې غالب دی (او هر شي یې په مقابل کښې ذلیل دی او هم) د ښو صفاتو څښتن دی (چې د چا توصیف ته اړتیا نه لري).

[۲] هغه الله ﷻ چې ده ﷻ ته هغه څه دي کوم چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه دي کوم چې په ځمکو کښې دي، او کفارو ته هلاکت (او مصیبت) دی چې د سخت عذاب څخه عبارت دی.

[۳] هغو کفارو ته چې حقیر (نژدې) ژوند ته په آخرت باندې غوره والی ورکوي، او د الله ﷻ د لارې څخه (خلک) منعه کوي، او (هم) د الله ﷻ لارې ته کوږوالی (شبهات او اعتراضات) لټوي. دغه کسان (کفار) چې دي په لرې ضلالت کښې (پراته) دي.

ارتباط

د وړاندېني سورت د وروستني ایت په مضمون کښې دا خبره شامله وه: هرڅوک چې په اسماني کتاب باندې پوخ علم لري هغه د نبي کریم ﷺ په رسالت باندې اعتراف کوي چې په حقه پیغمبر دی. د دې سورت په ذکرو شوو ایتونو کښې ذکر شوی مضمون تائید شوی دی چې حاصل یې داسې راخېژي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! هرڅوک چې په اسماني کتاب باندې پوخ علم ولري هغه به ضرور ستا په رسالت باندې اعتراف کوي. او دا ځکه چې په پخوانیو اسماني کتابونو کښې اوس هم (د تحریف سره سره) داسې دلائل موندل کېږي چې ستا د نبوت او رسالت د ثبوت دپاره کفایت کوي، نو ته خپل مخالفین او خپل معاندین لاندې ټکو ته متوجه کړه:

۱_ دا کتاب (قرآن کریم) پخپله شهادت ورکوي چې دا مونږ تاته درنازل کړی دی او تا د خپله خانه نه دی جوړ کړی. او دا ځکه چې دا کتاب د همغو تورو او حروفو څخه مرکب دی د کومو څخه چې ستا د مخالفینو او ستا د منکرینو کلامونه مرکب دي، لکه "الف، ل، ر" او داسې نور، مګر د دې سره سره چې هغوی په خپلو محاورو او مباحثو کښې د ډېر بلاغت او زیات فصاحت درلودونکی دی خو د همدغه کتاب د یوه وړوکي سورت په مثل جوړولو باندې هم توان نه لري، نو په کلي او مجموعي توګه د دوی عجز د دې خبرې دلیل دی چې دا کتاب د بشر تصنیف نه دی بلکې مونږ تاته د دې دپاره درنازل کړی دی چې:

۲_ ترڅو ټول خلک (په هره ژبه چې خبرې کوي او په هر وطن او هره زمانه کښې چې ژوند کوي) د ډول-ډول (مختلفو) کفریاتو څخه راوباسې او د حق مشال په لاس کښې ورکړې.

۳_ ترڅو دوی ټول د خپل رب ﷻ په توفیق او هدایت سره په هغې لاره باندې روان شي کومه چې دوی ته د الله ﷻ د پلوه ورنازله شوې ده.

۴_ خو په یاد ولرئ چې الله ﷻ په هر شي باندې غالب دی او ټول مخلوقات د ده ﷻ حکم ته ذلیل او غاړه اېښودونکي دي، نو که بالفرض د ده ﷻ اراده شوې وی نو ټول به یې په ایمان باندې مشرف کړي وی، خو دا کار د حکمت څخه مخالف وه.

همدارنګه الله ﷻ د ښو صفاتو خاوند دی، د هیچا تحمید او تمجید ته اړتیا نه لري، نو که خلک په ذکره شوې لاره باندې په خپله خوښه روان شي نو فقط خپلو ځانونو ته یې ګټه ده او بس.

۵_ الله ﷻ ځکه عزیز او حمید دی چې همدی ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې او هم هغه څه چې په اسمانونو کښې او هغه څه چې په ځمکو کښې دي ټول همده ﷻ پورې اختصاص لري، چې همده ﷻ پیدا کړي دي او د همده ﷻ په واک او اختیار کښې دي.

۶_ بالمقابل هرڅوک چې په ذکره شوې لاره باندې لاړ نه شي نو هغوی خپل ځانونه په غټ تاوان کښې واچول. ځکه چې کفارو لره د قیامت په ورځ ډېر سخت عذاب دی چې د دوزخ څخه عبارت دی.

۷_ کفار هغه خلک دي چې د الهي رڼا څخه استفاده نه کوي او د کفر په تیارو کښې پراته دي، نو د همدې کبله دوی لاندې خویونه او عادتونه لري:

الف. نږدې حقیر ژوند یې خوښ کړی دی او خوندور او دائمي ژوند یې هېر کړی دی، چې هیڅ باور او عقیده پرې نه لري.

ب: برسېره په دې چې دوی پخپله ګمراهان دي نور خلک هم د الله ﷻ د لارې څخه کفر ته اړوي او بيا يې نه پرېږدي چې د کفر د تيارو څخه ووځي.

ج: نو ځکه د همېشه دپاره تاند وهي او زيار وباسي چې د الله ﷻ په لاره کښې د خلکو د تېر ويستلو دپاره څه چل ول جوړ کړي او (په خپل خيال) کوږوالی پکښې مونده کړي چې دا حقه لاره نه ده، په دې کښې فلانکی او بستانکی عيب دی.

د: ای پيغمبره! دغه ډول خلک روزمره د حق څخه لرې کېږي او په دوامداره توګه په کندو کښې لوېږي، نو د همدې کبله د دغسې خلکو دپاره هلاکت او د دوزخ د اور کنده تاکلې شوې ده.

توضيحات

١_ د دې خبرې وجه چې الله ﷻ د ﴿ٱلظُّلُمَٰتِ﴾ کلمه جمعه نازله کړه او د ﴿ٱلنُّورِ﴾ کلمه يې مفرده نازله کړه، مونږ د [البقرة: ۲۵۷] ايت لاندې _لله الحمد_ ذکره کړې ده چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

٢_ په ﴿بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ﴾ کښې د "إذن" کلمه اصلاً د دې دپاره وضعه شوې ده چې چاته د هغه خای د ورننوتلو اجازه ورکړی شي کوم ته چې بې اجازې څوک نه شي ورننوتلی[1] خو په دې مقام کښې د ذکرې شوې کلمې څخه اسانې او سهولت مطلب دی[2]. نو د معنی حاصل بې داسې راځېږي چې: ای پيغمبره! ستا وظيفه ده چې خلک د کفر د تيارو څخه د اسلام رڼا ته راوباسې او دعوت ورته ورکړې، خو دا کار به د الله ﷻ په توفيق او تسهيل سره صورت نيسي ځکه چې: ﴿إِنَّكَ لَا تَهۡدِي مَنۡ أَحۡبَبۡتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾ [القصص: ۵۶] يعنې يقيناً ای پيغمبره! ته هغه چاته هدايت نه شې کولی (چې په ايمان مشرف شي) کوم ته چې ستا زړه يې غواړي مګر الله ﷻ هدايت کوي چا ته يې چې خوښه او اراده وشي (نو د ايمان د راوړلو توفيق ورکوي).

٣_ په ﴿وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًا﴾ کښې بارز ضمير "سَبِيلِ اللهِ" ته راجع دی، او "عِوَج" د کوږوالي معنی ورکوي، چې ځينو مفسرينو کرامو ذکر شوې جمله په لاندې درېوو معناوو سره تفسيره کړې ده چې يو تربله سره څه منافات نه لري، ممکنه ده چې ټولې مرادې وي:

الف: کفار هغه کسان دي کوم چې د الله ﷻ د لارې لټونه په اخلاص سره نه کوي بلکې د کوږوالي او د چل په حالت کښې يې لټونه کوي.

ب: دوی هغه کسان دي چې د الله ﷻ په لاره کښې د کوږوالي او د غلطو مضامينو د موندلو هڅه کوي او ارزو کوي چې غلطي پکښې لاس ته ورشي.

ج: دوی غواړي چې د الله ﷻ په لاره کښې ځينې مضامين غلط تعبير کړي ترڅو خلکو ته اشتباهګانې او شبهات ور واچوي.

---

(١) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٣ ص١٢٢؛ المحرر الوجيز ج١٠ ص٥٩

(٢) تفسير ابي السعود ج٥ ص٣٠

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤﴾ ﴾

[۴] او مونږ هیڅ رسول نه دی استولی مګر د خپل قوم په ژبې سره، د دې دپاره چې دوی ته (الهي شریعت په ښه توګه) بیان کړي. نو الله ﷻ هغه څوک ګمراه کوي (توفیق نه ورکوي) کوم ته یې چې اراده وشي او هغه چاته هدایت کوي کوم ته یې چې اراده وشي، او همدی ﷻ توانا (او) د حکمت څښتن دی.

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱ـ په دې ایت شریف کښې د هغو پلمو یو مثال ښودلی شوی دی د کومو په اثر به چې مشرکانو خلک د حقې لارې څخه اړول، کومو ته چې په وړاندېني ایت کښې اشاره شوې ده. هغه دا چې:

یوه ورځې د مکې مشرکانو نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: ای محمده! که ته رښتیانی پیغمبر یې، لکه چې ته یې دعوه کوې، نو په تاباندې ولې په اعجمي لغت کښې کتاب نازل نه شو، لکه څنګه چې تورات او انجیل په اعجمي لغتونو کښې نازل شوي دي[۱]. نو الله ﷻ لاندې جوابونه نازل کړه:

الف: یوه جواب ته په همدغه ایت شریف کښې اشاره شوې ده کوم چې سمدستي د بحث لاندې دی، یعني ای پیغمبره! مونږ هیڅ پیغمبر نه دی استولی مګر هغه به د خپل قوم په ژبه خبرې کولی شوې، ترڅو دوی ته د الله ﷻ شریعت په کامله توګه وربیان کړي او چاته دا بهانه لاس ته ورنه شي چې مونږ نه د هغه پیغمبر په خبره پوهېږو کوم چې مونږ ته را استولی شوي دي او نه مو په هغه کتاب باندې سرونه خلاصېږي کوم چې مونږ ته رانازل شوي دي. نو تورات او انجیل څکه په اعجمي ژبه نازل شوي دي چې موسی ﷺ، عیسی ﷺ او د دوی دواړو د دعوت قومونه اعجمیان وه. نو څرنګه چې ته هم عرب یې او ستا قوم (چې لومړني مخاطبین دي) هم عرب دي نو څکه تاته الهي کتاب په عربي ژبه یا عربي لغت کښې درنازل کړی شو. هو! دا بېله خبره ده چې مشرکانو دا بهانه نېولې ده چې د قرآن کریم عربي والی زمونږ د ایمان د راوړلو مخه بنده کړې ده. اصلي خبره دا ده هر چاته چې الله ﷻ د ګمراه کولو اراده وکړي هغه ګمراه کوي او توفیق نه ورکوي چې په ایمان باندې مشرف شي، او همدارنګه الله ﷻ هغه چاته هدایت کوي کومو ته چې د هدایت اراده وکړي. خو هر چاته چې الله ﷻ توفیق ورنه کړي په هغه باندې نه معجزه اثر غورزولی شي او نه پند او نصیحت.

یوه پښتون شاعر[۲] همدا موضوع په خپل شعر کښې څومره په ښه ډول انځور کړې ده چې:

که مې سل نصیحتونه ورته وکړه :: هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو

(۱) روح المعاني ج۲۴ ص۱۲۹؛ الدر المنثور ج۷ ص۳۳۳؛ تفسیر المظهري ج۸ ص۳۰۱

(۲) د عبد الرحمن مومند دیوان

الله ﷻ غالب دی، د ده ﷻ په توان کښې شته چې ټول خلک يې په ايمان مشرف کړي وی، خو الله ﷻ حکيم دی چې دغسې کار د حکمت څخه مخالف دی.

ب: بل جواب دا چې: ﴿ وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ۝ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴾ [الشعراء:۱۹۸، ۱۹۹] يعنې او که بالفرض دغه قرآن کريم مونږ په کوم يوه اعجمي سړي باندې نازل کړی وی چې په دوی باندې يې په ښه فصاحت او بلاغت سره قرائت کړی وی نو بيا به هم دوی پرې ايمان نه وی راوړی، او ضرور به يې ويلي وی چې مونږ ته ولې د يوه عربي پيغمبر په ذريعه دغه عربي کتاب نازل نه کړی شو؟ عجيبه ده چې کتاب عربي دی او په اعجمي سړي باندې نازل شوی دی؟ ايا په عربو کښې داسې څوک نه دی مونده کړی شوی چې د کتاب د نزول دپاره جوګه وي؟

ج: دريم جواب دا دی چې: ﴿ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ ۖ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ﴾ [فصلت:۴۴] يعنې ای پيغمبره! او که بالفرض مونږ دا قرآن کريم په تا باندې په اعجمي ژبه کښې نازل کړی وی نو ضرور به ستا د امت عناديانو کافرانو ويلي وی چې: د دې کتاب ايتونه او احکام ولې نه دي واضحه کړی شوي، چې په عربي ژبه کښې نازل شوي وی نومونږ به پرې ډېر ښه پوه شوي وی؟

ايا دا عجيبه نه ده چې کتاب په اعجمي ژبه کښې دی او د پيغمبر مورنۍ ژبه عربي ده؟ ايا اعجميت او عربيت سره تضاد نه لري؟ ايا دا ډول نزول بې منطقه کار نه دی؟

سوال جواب

۲ـ په دې مقام کښې سړي ته ذهن ته ورځي چې د ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ ﴾ د جملې څخه د حصر په توګه څرګندېږي چې هيڅ قوم ته نه دی استولی شوی مګر هغه پيغمبر چې د خپل قوم سره به په ژبه کښې متحد وه. نو پوښتنه دا ده چې: ايا ذکر شوی حصر د نبي کريم ﷺ په استولو باندې نه دی نقض (مات) شوی چې پخپله عربي ژبی دی حال دا چې رسالت يې اعجميانو ته لا څه چې پيريانو ته هم شامل دی؟، لکه چې د [الأنعام:۱۹] ايت لاندې يې بحث تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې د مشرکانو دا اعتراض جواب شوی دی چې قرآن کريم ولې د تورات او انجيل غوندې په اعجمي ژبه نازل نه کړی شو؟.

د جواب حاصل دا دی چې: دغه ډول نزول د حکمت څخه مخالف وه او د رسالت د مفهوم سره يې تضاد درلود خکه چې د رسالت مفهوم د الله ﷻ د شريعت رسول او تعليمول دي.

اما دا پوښتنه چې ولې د نبي کريم ﷺ رسالت اعجميانو او پيريانو ته هم شامل دی؟ هيڅ مطرحه نه ده. يا په بل عبارت: ذکر شوی حصر د قريشو د اعتراض په اضافت سره دی او حقيقي حصر نه دی، چې ذکر شوي سوال ته موقع مساعده شي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکر شوی حصر په نظر سره: هغو خلکو ته دی کوم چې د وحې دپاره

لومړني مخاطبين واقع شوي دي، نه په نسبت سره هغو خلكو ته چې بالتبع ورته خطاب متوجه دی.

په دې مقام كښې د نبي كريم ﷺ د رسالت لومړني مخاطبين عرب او په عربو كښې قريش وه چې په عربي ژبه باندې ډېر ښه پوهېده او په ډېر فصاحت او بلاغت باندې پرې ګرېدلی شوه. خو دوی د قرآن كريم د مقابلې څخه عاجز شوه او ټولو په مجموعي توګه هم ونه شو كړی چې په يوه ايت كښې ورسره سيالي وكړی شي. د عربو ذكره شوې ناتواني ټولو اعجمو ته په تواتر سره رسېدلې ده او د ټولو اعجمو يقين او باور دی چې كه بالفرض قرآن كريم د الله ﷻ د پلوه نه وی نازل شوی نو ضرور به يې هغوی مقابله كړې وی او اقلاً په يوه ايت كښې خو به يې ورسره ضرور سيالي كړې وی.

لنډه دا چې اعجميان د قرآن كريم په اعجاز باندې داسې باور او يقين كوي لكه څنګه چې د فرعون په زمانه كښې د موسى ؑ د همسا په معجزې باندې د ساحرانو څخه په غير نورو خلكو يقين وكړ چې كه بالفرض دا د جادو همسا وی نو جادوګرانو به كشف كړې وی.

اما د عربو څخه پرته نور خلک بالتبع مخاطبين دي او په بالتبع مخاطبينو كښې دا ضرور نه ده چې د پيغمبر سره دې همژبي وي. همدې مضمون ته نبي كريم ﷺ اشاره كړې ده چې: «إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ وَإِنَّ رِجَالًا يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ وَإِذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا»[۱] يعني يوه ورځې نبي كريم ﷺ خپل صحابه كرام ﷺ مخاطب كړه چې: يقيناً ټول خلک ستاسو دپاره تابعان دي، او يقيناً ډېر ژر به دا خبره پېښه شي چې تاسو ته به د ټولې دنيا د هر طرف څخه خلک راځي چې ترڅو ستاسو څخه په دين كښې پوهه ترلاسه كړي، نو زما وصيت تاسو ته دا دی چې كله خلک تاسو ته راغله نو هغوی ته د خير توصيه وكړئ او په صحيحو معناوو كښې هغوی ته دين ورزده كړئ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ كه څوک وايي چې: كه بالفرض ذكر شوی سوال اعجميان كافران مطرح كړي چې ای الله كاشكې مونږ ته دې په خپله اعجمي ژبه كښې كتاب نازل كړی وی چې مونږ پرې ايمان راوړی وی؛ نو د دوی دپاره بايد څه جواب وركړی شي؟.

مونږ وايو چې: د دوی جواب دا دی چې د پيغمبر د استولو څخه مطلب خلكو ته د الله ﷻ هدايات او ارشادات رسونه ده، او دا كار ټولو اعجميانو ته په هره زمانه كښې په كامله توګه ترسره شوی دی، الله ﷻ په همدوی كښې داسې علماء او بااستعداده خلک پيدا كړي وه چې په علميت او ذكاوت كښې د عربو څخه كم نه وه، د مثال په توګه امام ابو حنيفه علیه الرحمة د اعجمو څخه وه چې اصلي ټاټوبی يې افغانستان وه، همدارنګه امام البخاري علیه الرحمة اعجمي وه او د بخارا وه.

اعجمي علماوو كرامو د اسلام په تشريح او ترجمه كولو كښې دومره زيار ويستلی دی چې د دين په يوه برخه كښې هم څه شی مجمل او پټ نه دی پاتې شوی ترڅو د قيامت په ورځ اعجمي كافران د الله ﷻ په حضور كښې ذكر شوی اعتذار وړاندې كړی شي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۳

دا دی مونږ ته هم الله ﷻ توفيق راكړ چې قرآن كريم تفسير كړو او د افغانانو كافرانو د اعتذار مخه بنده كړو، الله ﷻ دې په خپل فضل سره دا تفسير زمونږ په لاس بشپړ كړي او هم دې افغانانو ته توفيق وركړي چې كتبه ترې واخلي او عمل پرې وكړي، ترڅو زمونږ دپاره د الله ﷻ په دربار كښې د دعاء لاسونه پورته كړي.

همدغه ذكر شوي مضمون ته نبي كريم ﷺ په يوه اورده حديث كښې اشاره كړې ده چې: «إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ»[1] يقيناً علماء كرام د پيغمبرانو وارثان دي. او دا څكه چې دوى هغه علم خلكو ته د نيابت په توگه رسوي كوم چې د پيغمبرانو عليهم السلام څخه پاتې دى.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذكرې شوې پوښتنې ته ورته پوښتنه د نبي كريم ﷺ په حيات كښې مشركانو مطرحه كړې وه چې الله ﷻ په قرآن كريم كښې جوابه كړې ده، نو مونږ كولى شو چې همدغه جوابونه اعجمي كافرانو ته هم وركړو. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ﴿ وَإِذَا جَآءَتْهُمْ ءَايَةٌ قَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ رُسُلُ ٱللَّهِ ۘ ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴾ [الأنعام: ١٢۴] يعنې او كله چې كفارو (مشركانو) ته د الله ﷻ د پلوه (د خپل پيغمبر ﷺ په ذريعې) كوم ايت شريف ورنازل كړى شي نو دوى وايي چې هيڅكله به ترهغه مونږ ايمان رانه وړو ترڅو مونږ ته هم هغه څه راكړى شي كوم چې د الله ﷻ پيغمبرانو ته وركول كيږي. يا په بل عبارت: ترڅو چې مونږ هم پخپله پيغمبران وگرځولى شو.

اى پيغمبره! د دغو كافرانو جواب دا دى چې: الله ﷻ هغه ځاى (هغه كس) ډېر ښه پيژني چرته چې خپل رسالت گرځوي، تاسو حق نه لرئ چې الله ﷻ ته ښودانه وكړئ چې دا پيغمبر وگرځوه او په هغه باندې وحې ورنازله كړه او داسې نور.

ب: ﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ۝ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ﴾ [الزخرف: ٣١، ٣٢] يعنې اى پيغمبره! مشركان (د اعتراض په توگه) وايي چې دا قرآن كريم د دغو دوه وو ښارونو (مكه، طائف) د اوسېدونكو څخه ولې په يوه لوى سړي باندې نازل نه كړى شو؟ (د دوى جواب دا دى چې) ايا دوى ستا د رب ﷻ رحمت تقسيموي؟. ايا دوى غواړي چې د نبوت وركړه د دوى په خوښې پورې تړلې وي؟.

ج: ﴿ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ۝ كَلَّا ﴾ [المدثر: ٥٢،٥٣] يعنې اى پيغمبره! ايا كفار اراده لري چې د دوى هر يوه سړي ته پرانستلې پاڼې وركړى شي او وحې ورباندې ورنازله شي؟! دا كار هيڅكله كېدونكى نه دى، د الله ﷻ ټول كارونه په حكمت ولاړ دي.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَآ أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرْهُم

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٩٧

بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۖ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝ ﴾

[۵] او یقینًا مونږ موسی ﷺ (خپل قوم ته) زمونږ د معجزاتو سره لیږلی وه چې خپل قوم دې د تیارو څخه رڼا ته را وباسه، او هم ورته ایام الله (خوږې او ترخې ورځې) وریه یادې کړه، یقینًا په ایام الله کښې د هر ډېر صبر کوونکي (او هر) ډېر شکر کوونکي دپاره (د قدرت) لویې نښې شته دي (چې عبرت ترې واخلي).

[۶] او (ای پیغمبره! خپل امت ته) هغه وخت وریه یاد کړه چې موسی ﷺ (خپل قوم ته) وویلې چې: (ای قومه!) په خپلو ځانونو باندې د الله ﷻ نعمتونه درپه زړه کړئ کله یې چې تاسو ته د فرعون د ټبر (فرعونیانو) څخه نجات درکړ چې تاسو به یې په سخت عذاب سره تعذیبولئ، او (په دې باندې علاوه) ستاسو نارینه اولادونه به یې (د پسونو غوندې) ذبحه کول اوستاسو زنانه (ښځینه اولادونه) به یې پرېښودل. یقینًا په دغه (ذکر شوي حال) کښې ستاسو د رب ﷻ د پلوه (په تاسو باندې) لوی امتحان (یا لوی نعمت) وه.

[۷] او (ای قومه!) هغه وخت درپه زړه کړئ چې ستاسو رب ﷻ (تاسو ته) اعلان وکړ چې که چرته تاسو (زما د نعمتونو) شکریه وکړئ نو تاسو ته به (خپل نعمتونه) زیات کړم، او که تاسو یې ناشکري وکړئ نو یقینًا زما عذاب ډېر سخت دی (نو درباندې به یې درنازل کړم).

[۸] او (هم) موسی ﷺ (خپل قوم ته) وویلې چې (ای قومه!) که تاسو او هغه ټول خلک هم ناشکري وکړئ کوم چې په ځمکه کښې دي (نو الله ﷻ مو څه پرواګیر نه دی) ځکه چې الله ﷻ بالکل بې پروا (او هم) د ښو صفاتو درلودونکی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې ایت مضمون دا وه چې الله ﷻ پیغمبران علیهم السلام د دې دپاره را استولي دي چې هر یو پیغمبر خپل خپل امت ته الهي احکام بیان کړي او د کفر د تیارو څخه یې د اسلام رڼا ته راوباسي. په دې ایتونو کښې د ذکر شوي قانون د عملي صورت د ښودانې دپاره د مثال په توګه د موسی ﷺ ځینې حالات رانازل شوي دي چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د موسی ﷺ او د ده د قوم ځینې حالات قرائت کړه ترڅو

ستا دپاره د تسلي او د حوصلې د غتېدلو باعث وګرځي او ستا د امت دپاره د عبرت درس جوړ شي. هغه دا چې:

۱ـ مونږ موسی ﷺ د يو پيغمبر په صفت خپل قوم ته استولی وه او توصيه مو ورته کړې وه چې:

الف: خپل قوم دې د کفر د تيارو څخه د اسلام رڼا ته را وباسه او هم يې د کفر د تيارو څخه بچ وساته چې ورداخل نه شي او څوک يې بې لارې نه کړي.

ب: دوی ته د خپل ژوند خوږې او ترخې (سړې او تودې) ورځې ورپه يادې کړه چې الله ﷻ څومره نعمتونه ورکړي دي او د څومره مصيبتونو څخه يې نجات ورکړی دی.

ج: ترڅو دوی د مصائبو په مقابل کښې صابران او د نعمتونو په مقابل شاکران جوړ شي. ځکه چې د دوی تېر شوی تاريخ د دغسې عبرتي دلايلو څخه ډک دی او د هر صبرکوونکي او شکرکوونکي دپاره پکښې د عبرت درسونه شته.

۲ـ ای پيغمبره! اوس نو خپل امت ته هغه وخت ورپه ياد کړه چې موسی ﷺ د ذکرو شوو وصاياوو په تعميل کښې په څه ډول اقدام وکړه. هغه دا چې:

الف: موسی ﷺ خپل قوم په ډېره خوږه لهجه مخاطب کړه چې: ای عزيزانو! تاسو د الله ﷻ نعمتونه درپه زړه کړئ چې تاسو ته يې استقلال په نصيب کړ او د غلامۍ څخه يې خلاص کړئ.

ب: هغه وخت هېر نه کړئ چې الله ﷻ تاسو ته د فرعون او فرعونيانو څخه نجات درکړ چې تاسو ته به يې سخت عذابونه رسول او مشقتي او ناپاکه کارونه به يې په تاسو باندې ترسره کول.

ج: حتی چې هغوی به ستاسو نارينه اولادونه وژل لا څه چې د ځارويو غوندې به يې ذبحه کول، او ستاسو ښځينه اولادونه به يې د خدمت او نورو بدوکارونو دپاره ژوندي پرېښودل.

د: ای زما قومه! د فرعونيانو په ذکره شوې کړنلاره کښې ستاسو د رب ﷻ د پلوه په تاسو باندې ډېر لوی مصيبت نازل شوی وه او د همدغې کړنلارې څخه ستاسو نجات ستاسو د رب ﷻ د پلوه ډېر لوی عظيم الشان نعمت دی، چې بايد هيڅکله هېر نه کړی شي.

هـ: موسی خپل قوم ته د الله ﷻ د پلوه يو ډېر مهم اعلان هم ورپه ياد کړ چې: ای زما قومه! تاسو هغه وخت هم درپه زړه کړئ چې ستاسو رب ﷻ (ستاسو کارساز) تاسو ته په ډېرو صريحو کلماتو کښې اعلان وکړ او تاسو ټول (خاص او عام) يې پرې په ډاګه باندې خبر کړئ چې:

که تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو شکريه وکړئ او په درنازل شوي شريعت باندې عمل وکړئ نو ستاسو نعمتونه به نور هم اضافه کړم، زما سره د نعمتونو څه کمبود نشته. او که تاسو د نعمتونو ناشکري وکړئ نو خپل نعمتونه به درڅخه بېرته واخلم او برسېره پر دې سخت عذاب به درباندې درنازل کړم. نو زما څخه وډار شئ، ماته لکه چې د نعمتونو ورکول اسان دي همدارنګه راته د نعمتونو بېرته اخستل هم څه مشکل کار نه دی. يقيناً چې زما عذاب (دنياوي وي او که اخروي) ډېر سخت دی.

و: موسی ﷺ خپل قوم ته په نهايتي بليغو کلماتو کښې توصيه وکړه چې: ای عزيزانو! که تاسو

د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ نو ګټه یې همدا تاسو ته راجع کېږي چې نعمتونه به برسېره پر ادامې زیات هم کړی شي. او که تاسو ناشکري وکړئ نو د ناشکرۍ ضرر همدا تاسو ته متوجه دی او بس. الله ﷻ ستاسو د ناشکرۍ لا څه چې د هغو ټولو خلکو د ناشکرۍ هم څه پرواګیر نه دی کوم چې په ځمکه کښې ژوند کوي. ځکه چې الله ﷻ بې پروا دی، ستاسو د عبودیت په شمول هیڅ شي ته ارتیا نه لري، او همدارنګه د سپېڅلو صفاتو څښتن دی چې ستاسو د ثنا او صفت په شمول د هیچا تحمید او تمجید ته څه اړ نه دی.

توضیحات

۱ـ د ﴿وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ﴾ په جمله کښې د "أيّام" کلمه چې د یوم جمعه ده، ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې یوازې په نعمتونو باندې تفسیره کړې ده[۱]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په مصیبتونو او نعمتونو دواړو باندې تفسیره شي چې په همدې تفسیر باندې د ﴿لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ تعقیب دلالت کوي. یعنې الله ﷻ موسی ﷺ ته توصیه وکړه چې خپل قوم ته پخواني مصیبتونه وربه یاد کړه چې صابران ترې عبرت واخلي او نعمتونه هم وربه زړه کړه چې شاکران ترې درس زده کړي.

یادونه

۲ـ ذکر شوی تذکیر خو د ټولو خلکو دپاره وه مګر صابران او شاکران ځکه خاص کړی شوه چې دوی ترې ګټه پورته کوي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «عَجِبْتُ لِلْمُؤْمِنِ إِذَا أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمِدَ اللهَ وَشَكَرَ وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ حَمِدَ اللهَ وَصَبَرَ فَالْمُؤْمِنُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ أَمْرِهِ حَتَّى يُؤْجَرَ فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيِّ امْرَأَتِهِ»[۲] یعنې زه مؤمن ته په تعجب یم کله چې ورته خیر ورسېږي د الله ﷻ حمد وایي او شکر کوي، او که مصیبت ورته ورسېږي هم د الله ﷻ حمد وایي او صبر کوي، نو مؤمن سړي ته په هر کار کښې اجر ورکولی کېږي حتی چې مؤمن سړي ته په هغې لمړۍ کښې هم اجر ورکولی کېږي کومه چې د خپلې مېرمنې خولې ته ورپورته کوي (په هغې باندې یې نفقه کوي).

هېر مو نه شي!

۳ـ د ﴿إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ﴾ د ایت غوندې یو ایت وړاندې [البقرة: ۴۹] تېر شوی دی او د ځومره بیان توفیق چې مونږ ته الله ﷻ راکړی وه هغه مو هلته لیکلی دی، مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې څو ټکي وراضافه کوو:

الف: دلته او هلته په ځینو عبارتونو کښې فرقونه دي، که څوک غواړي چې د دغو فرقونو په حکمتونو او اسرارو باندې پوه شي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۳]، مونږ پرې د اوږدوالي د کبله ډېره کېښودله.

---

[۱] تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۲۳

[۲] مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۳٦۷

[۳] تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۰۱۰ التفسیر الکبیر ج۹ ص۸۵

ب د ﴿ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ﴾ په جمله کښې د "يسومون" کلمه د "سوم" ـ لکه "قول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. د لغات څېنو کتابونو دغه کلمه په ډېرو معناوو باندې معنی کړې ده چې يوه يې تعذيب ده. نو که په دې مقام کښې همدغه معنی مراده کړی شي هم بده نه ده. نو حاصل به يې داسې راوځيږي چې فرعونيانو به تاسو په ناکاره عذاب سره تعذيبولئ.

يادونه

۴ـ نبي کريم ﷺ په يوه ډېر اوږده قدسي حديث شريف کښې د ايت شريف د دې ټکړي ﴿ إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴾ تفسير کړی دی[1] او د الله ﷻ د بې پروائی بيان يې پکښې کړی دی. که څوک فرصت لري نو هغلته دې مراجعه وکړي. موږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقل نه کړه.

د دې ايتونو ارشاد

۵ـ په دغو ايتونو کښې ټولو داعيانو ته د دعوت إلى الله طرز او طريقه ښودلې شوې ده. چې بايد خلکو ته د الله ﷻ نعمتونه وريه ياد کړي او هم يې مصائبو ته پام ورواړوي ترڅو د ترغيب او ترهيب دواړو څخه ګټور نتائج پوره ته کړي.

﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۛ
لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ فَرَدُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَقَالُوٓا۟ إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى ٱللَّهِ
شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ
أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ
ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَـٰنٍ مُّبِينٍ ۝ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَـٰكِنَّ
ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَـٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ
وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ۝ وَقَالَ ٱلَّذِينَ

[1] صحيح مسلم ج۲ ص۳۱۹

كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ
لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى
وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَٱسْتَفْتَحُواْ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ
مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأْتِيهِ ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا
هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ ﴾

[۹] ایا تاسو ته د هغو ډلو خبر نه دی درغلی کومې چې ستاسو څخه وړاندې تېرې شوې دي، د نوح ﷺ قوم او عادیان او ثمودیان او (هم) هغه خلک چې د دوی څخه وروسته تېر شوي دي چې (پوره کامل) علم ورباندې نه لري مګر الله ﷻ (او بس).

دوی (ټولو) ته خپل پیغمبران د معجزاتو سره ورغله نو دوی خپل لاسونه په خپلو خولو کېښې کېښودل (چې دا زمونږ لومړنی جواب دی) او (بیا یې قولاً هم) وویلې چې: یقیناً مونږ په هغه شي باندې کافر (منکر) یاستو په کوم شي باندې چې تاسو (په خپل خیال) را استولي شوي یاست، او (که نه نو) مونږ د هغه شي څخه په یقین سره په شک کښې یاستو کوم شي ته چې تاسو مونږ وربلئ (په داسې قوي شک کښې) چې (مونږ ته) اضطرار اچوونکی دی.

[۱۰] (دوی ته په جواب کښې) د دوی پیغمبرانو علیهم السلام وویلې چې: ایا تاسو په الله ﷻ (په توحید) کښې په شک کښې یاست چې د اسمانونو او ځمکو د نشت څخه پیدا کوونکی دی. (او) تاسو ته الله ﷻ (زمونږ په ذریعه) د دې دپاره دعوت درکوي چې تاسو ته د خپلو ګناهونو څخه ځینې ګناهونه (چې حقوق الله پورې تړاو لري) وبښي، او د ټاکلې شوې نېټې پورې مو (په ښه حالت کښې) وروسته کړي (په عذاب باندې مو هلاک نه کړي).

کفارو (پیغمبرانو علیهم السلام ته) وویلې چې: تاسو نه یاست مګر زمونږ په شان بشر (انسانان) یاست، تاسو اراده لرئ چې مونږ د هغو بوتانو (د عبادت) څخه واړوئ د کومو به چې زمونږ پلرونو عبادت کاوه، نو تاسو (په خپل صداقت باندې) مونږ ته څرګند دلیل راوړئ (معجزات ښکاره کړئ).

[۱۱] (نو) دوی ته خپلو پیغمبرانو وویلې چې: (رښتیا چې) مونږ نه یاستو مګر ستاسو غوندې بشر یاستو خو الله ﷻ د خپلو بندګانو د جملې څخه په هغه چا باندې احسان کوي کوم ته یې چې اراده وشي (نو په مونږ باندې یې د نبوت احسان کړی دی)، او مونږ ته دا نشته (مونږ توان نه لرو) چې تاسو ته د الله ﷻ د اذن (او فیصلې) څخه په غیر په کوم حجت باندې راتګ وکړو، او خاص په الله ﷻ باندې دې مؤمنان توکل وکړي (نه په معجزاتو باندې).

[۱۲] او مونږ لره څه دي چې مونږ به په الله ﷻ باندې توکل نه کوو حال دا چې مونږ ته یې زمونږ

(حقه) لاره راښودلې ده (او پرې روان کړي يې یاستو)، او هرومرو ضرور به مونږ په هغه شي باندې صبر وکړو د کوم چې تاسو (پرې) مونږ ته اذیت (ضرر) رارسوئ او خاص په الله ﷻ باندې دې توکل کوونکي توکل وکړي (نه په بل چا باندې).

[۱۳] او هغو کسانو خپلو پیغمبرانو ته (د اخطار په توګه) وویلې کومو چې کفر غوره کړی وه (داسې چې) هرومرو ضرور به مونږ تاسو د خپلې ځمکې څخه وباسو او یا به تاسو زمونږ په دین کښې (په مینه سره) بېرته ورتاوېږئ

نو پیغمبرانو ته خپل رب (الله ﷻ) وحې وکړه هرومرو ضرور به ظالمان هلاک کړو

[۱۴] او هرو مرو ضرور به د هغوی څخه وروسته په ځمکه کښې تاسو واوسوو.

(ای پیغمبره!) دغه (وعده هغوی پورې خاتګړې نه وه بلکې دا) د هغه چا دپاره (هم) ده چې زما په حضور کښې) د دریدلو څخه ډارېږي او (هم) زما د وعید (عذاب) څخه ډارېږي (نو زما سره شریک نه دروي)

[۱۵] او پیغمبرانو (د الله ﷻ څخه) فیصله (حکم او یا نصرت) وغوښته (چې الله ﷻ ورته ورکړې) او هر سرکشه معاند په زیان کښې واقع شو (عذاب ورباندې ورنازل شو).

[۱٦] ده (هر سرکشه عنادکوونکي) ته وروسته (په آخرت کښې) دوزخ دی (چې پکښې وابه اچولی شي) او د داسې اوبو څخه به ور وڅښلی شي چې د دوزخیانو د زخمونو څخه به بهېږي.

[۱۷] دا زوي به په ګوټ-ګوټ څښي او نږدې به نه وي چې تېرې يې کړي (بلکې په ستوني کښې به يې بندېږي)، او نوموړي ته به د هر خای (هر طرف) نه مرګ ورځي خو هغه به مړ کېدونکی نه وي، او د دې څخه وروسته به (لا ورته) پېړ (سخت) عذاب وي.

ارتباطونه

په دې ایتونو کښې علماوو کرامو لاندې دوه ډوله قولونه کړي دي:

۱_ ځينې وايي چې دغه ایتونه الله ﷻ د موسی ﷺ د خولې څخه حکایت کړی دی چې په دې اعتبار سره د وړاندېنیو ایتونو دپاره تتمه جوړېږي، دوی وايي چې دا قول ظاهر دی[۱].

۲_ ځينې وايي چې د موسی ﷺ حکایت په ﴿ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾ باندې تمام شوی دی او په دې ایتونو کښې د الله ﷻ د پلوه محمدي امت ته خطاب متوجه دی خو دا قول يې بعید ګڼلی دی[۲].

په دې اعتبار يې د وړاندېنیو ایتونو ارتباط او اړوند داسې ذهن ته راځي چې هلته پوازې د موسی ﷺ او د ده د امت څه حالات بیان شوي وه او دلته د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام او ټولو امتونو حالاتو ته اشاره شوې ده.

مونږ ته همدغه دوهم نظر په زړه پورې برېښي نو حاصل يې داسې راځېږي:

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۴۱۲

(۲) تفسیر ابي السعود ج۵ ص۳۵

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې په مجموعي توګه د پیغمبرانو علیهم السلام او د دوی د امتونو حالات قرائت کړه او زمونږ د پلوه یې مخاطب کړه چې:

۱_ ای خلکو! ایا تاسو ته د قرآن کریم په مختلفو سورتونو کښې د هغو ډلو او قومونو څه حالات نه دي درغلي کوم چې ستاسو څخه وړاندې تېر شوي دي لکه د نوح علیه السلام قوم، عادیان، ثمودیان او د هغو قومونو حالات کوم چې د دغو څخه وروسته تېر شوي دي، چې د ډېروالي د کبله پرې د الله ﷻ څخه پرته هیڅوک کامل علم نه لري؟

ای خلکو! تاسو ته د هغوی د حالاتو بیان در رسېدلی دی نو تاسو ته په کار دی چې عبرت ترې واخلئ او په خپل پیغمبر ﷺ باندې د زړه د کومې ایمان راوړئ.

۲_ دا دی یو خل بیا د هغوی څه ناڅه حالات په تاسو باندې په همدې سورت کښې هم قرائت کېږي چې عبرت ترې واخلئ او په سرسري نظر پرې تېر نه شئ. هغه دا چې:

ټول پیغمبران هر یو خپل قوم ته ورغله او په ډېرو صافو الفاظو کښې یې هغوی د الله ﷻ توحید او حقې عقیدې ته دعوت کړه، معجزات او دلایل یې په خپل صداقت باندې ورته وړاندې کړه.

خو بالمقابل په هغوی کښې سرکښو کافرانو په خپلو خولو باندې لاسونه کېښودل او پیغمبرانو ته یې اشاره وکړه چې: چپ شئ، دغه ډول دعوت مه چلوئ ځکه چې مونږ د هغه شي څخه منکران یاستو په کوم شي باندې چې تاسو (په خپل ګومان) را استولي شوي یاست. او مونږ ځکه ستاسو د رسالت څخه انکار کوو چې مونږ د هغه شي څخه په ډېره وارخطاکوونکې اشتباه کښې یاستو کوم شي ته چې تاسو مونږ ته دعوت راکوئ، ستاسو په خبرو باندې زمونږ سرونه نه خلاصېږي نو بهتره دا ده چې په خپلو خولو لاس کېږدئ.

د پیغمبرانو غبرګون

۳_ پیغمبرانو علیهم السلام خپل دعوت یو ځل بیا تکرار کړ چې:

الف: ای قومیانو! عجیبه ده! ایا تاسو په بله خبره کښې نه بلکې په دې کښې شک او اشتباه کوئ چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی؟ ایا دا د اشتباه خبره ده؟ ایا ټول اسمانونه او ځمکې په همدې خبره دلالت نه کوي، چې پرته د سابق مثل څخه یې پیدا کړي دي او د زوال څخه یې ساتي؟ که بالفرض الله ﷻ شریک درلودی نو ایا اسمانونه او ځمکې به نه وی خرابې شوې او دنیا به نه وی ورانه شوې؟

ب: کوم دعوت چې مونږ تاسو ته درکوو هغه زمونږ شخصي غوښتنه نه ده، بلکې په حقیقت کښې الله ﷻ تاسو ته دعوت درکوي چې د شرکیاتو څخه لاس واخلئ او خپل ځانونه موحدین جوړ کړئ.

ج: د دغه دعوت په قبول کښې ستاسو ګټه ده چې الله ﷻ به درته سابقه ګناهونه او جنایات وبښي او تر معینې نېټې پورې به ښه خوندور ژوند درکړي او په دنیا او آخرت کښې به مو د خوشالی جوګه وګرځوي. او بیخ او بنیاد به مو نه وباسي.

د کفارو دوهم خل رد

۴_ دوهم خل هم کفارو د خپلو پیغمبرانو دعوت رد کړ چې. مونږ د ذکرې شوې اشتباه څخه نه شو تیرېدلی او ستاسو په دلایلو باندې مو سرونه نه خلاصېږي. دا څکه چې:

الف. تاسو حو زمونږ غوندې انسانان یاست. څرنګه چې مونږ نه پیغمبران یو او نه د پیغمبرۍ دعوه کوو نو معلومه شوه چې تاسو هم د الله ﷻ د پلوه نه یاست را استولی شوي او په دروغو سره د نبوت دعوت کوئ.

ب. ستاسو دا نیت دی چې مونږ د هغې لارې څخه واړوئ په کومې باندې چې زمونږ پلرونه تللي دي، ترڅو هغه معبودان پرېږدو د کومو به چې زمونږ پلرونو عبادت کاوه.

ج. که تاسو په خپله خبره باندې کلک یاست نو هلئ ژر شئ د خپل صداقت دپاره څه حجت او برهان وړاندې کړئ چې زمونږ باور راشي.

پیغمبرانو څه جواب ورکړ؟

۵_ پیغمبرانو د کفارو د ذکر شوې رد په مقابل کښې داسې جواب ورکړ چې:

الف. ربښتیا ده چې مونږ ستاسو غوندې انسانان یاستو، مونږ د دې خبرې دعوه نه کوو چې مونږ ستاسو څخه په بشریت او انسانیت کښې اشتراک نه لرو، ستاسو دا خبره په خای ګڼو.

ب. زمونږ دعوه دا ده (او همدا حقیقت دی) چې په مونږ باندې الله ﷻ احسان کړی دی او په نبوت باندې یې سر لوړي کړي یاستو. پاتې شوه دا خبره چې تاسو ته الله ﷻ ولې دغه سرلوړي نه ده درکړې؟ د دې جواب دا دی چې الله ﷻ په هغه چا باندې احسان کوي او نبوت ورکوي چې د خپلو مخلصو بندګانو د جملې څخه په کوم یوه باندې د احسان کولو اراده وکړي. د الله ﷻ ارادې ته هیڅوک تغیر نه شي ورکولی.

ج. اما د حجت وړاندې کولو او د معجزاتو د نازلولو اختیار زمونږ سره نشته او نه مونږ د دې خبرې مدعیان یاستو چې معجزات زمونږ په واک اختیار کښې دي، بلکې مونږ دې ته هیڅ جوګه نه یاستو چې د الله ﷻ د فیصلې څخه پرته کوم حجت او معجزه وړاندې کړی شو.

د. ای زمونږ قومیانو! تاسو ته په کار دي چې په معجزاتو او حجتونو باندې اعتماد ونه کړئ او په ایمان باندې مشرف کېدلو ته وړباندې توقف ورنه کړئ، بلکې صرف او صرف په الله ﷻ باندې اعتماد وکړئ او د ده ﷻ هغه شهادت قبول کړئ کوم چې زمونږ په صداقت باندې یې ورکوي، چې ټول چاپېریال یې په همدې باندې ناطق ګرځولی دی چې مونږ ربښتیا وایو، بلکې ټولو مؤمنانو ته په کار دي چې فقط په الله ﷻ باندې اعتماد وکړي او بس.

هـ. نو د همدې کبله مونږ هم صرف په الله ﷻ باندې توکل کوو او د همده ﷻ په وحدانیت باندې کلک یاستو او مونږ به ولې دغسې نه کوو حال دا چې مونږ ته یې هدایت کړی دی او په سمه لاره باندې یې روان کړي یاستو

و. په همدې باره کښې چمتو یاستو چې هر مشقت په غاړه باندې واخلو حتی چې هرومرو ضرور به مونږ ستاسو د اذیتونو په زغملو باندې هم صبر وکړو او حوصله به خرابه نه کړو، او دا ځکه چې مونږ خاص په الله ﷻ باندې توکل کړی دی او تولو توکل کوونکو ته په کار دي چې فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړي ځکه چې د همده ﷻ څخه پرته هیڅوک د نجات ورکولو واک او اختیار نه لري.

د کفارو وروستنۍ پرېکړه

٦ـ نو په پای کښې د ډېر جر او بحث څخه وروسته کفارو خپل دریغ اعلان کړ او پیغمبرانو علیهم السلام ته یې اخطار ورکړ چې تاسو به ضرور د لاندې دوه وو کارونو څخه د یوه کار زغملو او تحمل ته چمتو کېږئ:

الف: یا به د دې وطن څخه هجرت کوئ ځکه چې دا ځمکه زمونږ ده او مونږ نه غواړو چې ستاسو غوندې خلک دلته اوسېداني ته پرېږدو بلکې مونږ تاسو د دغې خپلې خاورې څخه وباسو.

ب: اؤ یا زمونږ دین ته بېرته راواوړئ، چا چې په تاسو باندې ایمان راوړی دی هغه دې توبه تائب شي او خپل پخوانی پلارنی دین دې قبول کړي، او تاسو به خپله چپه خوله کښنئ لکه څنګه چې پخوا چپه خوله ناست وئ.

د الله ﷻ فیصله

۷ـ کله چې د کفارو عناد او سرکشي د حد څخه واووښته نو پیغمبرانو علیهم السلام ته خپل رب ﷻ خپله فیصله وحې کړه چې:

الف: ای پیغمبرانو! تاسو خپلې حوصلې مه خرابوئ، ډېر ژر دی چې ظالمان به هلاک کړو، د دوی د تکبر کاسه ډکه شوې ده او د هلاکولو وخت یې رانژدې شوی دی.

ب: ظالمان چې د کومې ځمکې د ملکیت دعوه کوي او تاسو ترې په اخراج باندې تهدیدوي، هرو مرو او ضرور به د هغوی د هلاکت څخه وروسته هلته تاسو او ستاسو پیروان مېشت کړو، او د هغوی څخه به یې خالي کړو.

ای پیغمبره! زمونږ دغه کړنلاره په پیغمبرانو پورې ځانګړې نه ده، بلکې دا د هر هغه چا دپاره ده کوم چې زما په حضور کښې د درېدلو څخه دارېږي او زما د عذابونو څخه په ډار کښې وي او یقین پرې کوي.

ج: کله چې پیغمبران علیهم السلام د الله ﷻ په ذکره شوې وحې باندې مطمئن شوه چې د کفارو د هلاکت وخت رانژدې شوی دی نو دوی د الله ﷻ په حضور کښې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ای ربه! زمونږ او د دغو ظالمانو ترمنځ په حقه فیصله وکړه او کوم مصیبت چې تا ورته ټاکلی دی هغه پرې ورنازل کړې.

د: نو الله ﷻ فیصله وکړه، چې پیغمبرانو او د دوی پیروانو ته یې نجات ورکړ او د دوی مخالفین یې د مهلک عذاب لاندې واقع کړه چې هیڅوک ترې بچ پاتې نه شوه بلکې هر یو سرکشه او معاند

خای په خای د زیان سره مخامخ شوه او یو هم خپل مطلب ته ونه رسید.

۸ـ ای پیغمبره! دا وه د معاندینو او سرکشانو دنیاوي عذاب او دنیاوي انجام، اما د دوی د هر یوه عذاب په همدغه خای باندې نه ختمېږي بلکې د هر یوه وروسته د دوزخ عذاب دی چې یو نفر هم ترې د نجات لاره نه شي موندلی. هغه دا چې:

الف. هر یوه ته به په دوزخ کښې برسېره په نورو عذابونو باندې دا عذاب هم ورکړی شي چې د داسې اوبو څخه به په هر یوه باندې وڅښکولی شي چې هغه به د دوزخیانو د زخمونو څخه د زوو په شکل بهېږي.

ب. دغه مرداري اوبه (زوي) به په مزه او خوند سره نه شي تېرولی بلکې په غرپ-غرپ به یې څښکي، چې په ستوني کښې به یې بندېږي او په اسانۍ سره به یې نه شي ښکته کولی.

ج: نوموړي ته به د هر پلوه مرګ ور روان وي او د مرګاني عذابونو باران به پرې جوړوي، مګر هغه به مړکېدونکی نه وي او د همېشه دپاره به په دغسې کړاوونو کښې اخته وي.

د: په دې ټولو باندې علاوه، د هغه وروسته به ډېر کلک عذاب وي چې ساعت په ساعت به یې تعذیبونه شدت مونده کوي او هیڅکله به پرې نه سوړوالی ورځي او نه انقطاع (پرېکېدل).

توضيحات

۱ـ د هود ﷺ په سورت او همدارنګه په خینو نورو سورتونو کښې د هر پیغمبر حالت په انفرادي شکل سره بیان شوی دی چې د خپل قوم سره یې داسې سوال جواب وکړ او نتیجه یې دا شوه. اما په دې سورت کښې الله ﷻ د ټولو پیغمبرانو عليهم السلام د مجموعي څخه حکایت کړی دی چې د خپلو خپلو قومونو سره یې داسې او هاغسې چال چلند وکړ، او په انجام کښې د کفري قومونو په هلاکت باندې مباحثه ختمه شوه.

د بیان دغه طرز او دغه اسلوب دې ته اشاره ده ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د ټولو پیغمبرانو عليهم السلام عقیده یوه ده او ټول د یوه مطلب دپاره را استولي شوي دي. بالمقابل دکفارو عادتونه او کړنلارې هم د زمانو په بدلون سره بدلون نه شي موندلی. نو څکه الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ أَتَوَاصَوْا بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴾ [الذاريات: ٥٣] یعنې ایا کفارو یو تربله سره وصیت کړی دی چې هرې یوې ډلې بلې ډلې ته توصیه کړې ده چې زمونږ د مرګ څخه وروسته به تاسو هم د خپلو پیغمبرانو سره زمونږ غوندې کړنلاره غوره کوئ؟ یو تربله یې توصیه نه ده کړې بلکې ټول سرکشان دي او دغه کړنلاره د سرکشۍ غوښتنه ده.

یادونه

۲ـ خینو مفسرینو کرامو[۱] په دې جمله ﴿ فَرَدُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فِيٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ ﴾ کښې ډېر اوږد بحث کړی

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۹۳؛ زاد المسير ج۴ ص۲۵۶

دی او به متعدد دو معناوو باندې یې تفسیر کړې ده. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف. کفار د پیغمبرانو ... د دعوت په مقابل کښې په غصه شوه او د ډېرې غُصې د کبله یې لاسونه په خپلو خولو کښې د چیچلو دپاره کېښوده. یعنې خپلې ګوتې یې وچیچلې، چې د ګوتو چیچل د لاسونو په چیچلو باندې مشتمل دي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ ﴾ [آل عمران ۱۱۹] او کله چې دوی یوازې شي نو په تاسو باندې د غُصې څخه خپلې ګوتې چیچي.

ب. کفار د هغوی د دعوت څخه په خندا شوه او د استهزاء په توګه یې خپلې خولې پټې کړې.

ج. کفارو خپل لاسونه د هغوی په خولو باندې کېښودل چې چپ شئ؛ دا خبرې پرېږدئ.

مونږ ته په ذهن کښې کرخي راګرځي چې کفارو به ډول ډول اوضاع څرګندې کړې وي او دا ایت شریف به د ټولو اوضاعو په بیان باندې مشتمل وي. او یا به ځینو کفارو یوه وضعه کړې وي او نورو به بله وضعه اختیار کړې وي؛ نو د ذکرې شوې جملې مختلف تفسیرونه سره څه منافات نه لري.

مګر متبادر دا ده چې کفارو به پیغمبرانو ته په دوه ډوله جواب ورکړی وي. یو په فعل سره، چې په خپلو خولو باندې به یې لاسونه ایښي وي چې دغه خولې ستاسو د دعوت د قبول څخه ساکتې دي. او بل په قول سره چې ﴿ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ ﴾ یقیناً مونږ په هغه شي باندې کافر یاستو په کوم شي باندې چې تاسو (په خپل خیال) را استولي شوي یاست.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: ایا د کفارو د ذکر شوي صریح کفر (انکار) سره دا خبره منافي نه ده چې: ﴿ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ ﴾ او یقیناً مونږ د هغه شي څخه په شک کښې یاستو کوم شي ته چې تاسو مونږ دربلئ؟، یا په بل عبارت: انکار او شک سره منافات نه لري؟

مونږ وایو چې[1]:

الف. د کفارو مطلب داوه چې مونږ خو اولاً منکر یاستو او که بالفرض خپل ځانونه تاسو ته درنږدې کړو نو د شک څخه خو بالکل نه شو در وړاندې کېدلی، چې یا را ته ستاسو دین نه ښکاره شي او یا پرې یقین وکړو.

ب. د کفارو د ﴿ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ ﴾ وینا د معجزاتو په نسبت سره وه چې دوی ترې انکار اعلان کړ. او د ﴿ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ ﴾ وینا یې د توحید په نسبت سره وه چې دوی پکښې خپل شک اعلان کړ. والله ﷻ أعلم

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «فَإِنَّ الإِسْلَامَ يَجُبُّ

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۱۴

ما كان قبله»[١] یقینًا اسلام هغه گناهونه ساقطوي کوم چې د مسلمانېدلو څخه وړاندې یې څوک مرتکب شوی وي. حال دا چې په ﴿ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ ﴾ کښې د "من" توری په بعضیت باندې دلالت کوي چې: الله ﷻ به درته د ایمان راوړلو په صورت کښې خینې گناهونه وبښي، نه ټولې؟

مونږ وایو چې دلته د خینو گناهونو څخه هغه گناهونه مطلب دي کوم چې په حقوق الله پورې تعلق لري[٢] او همدغو ته په حدیث کښې هم اشاره شوې ده اما د حقوق العباد مغفرت خو د بندګانو پورې اړه لري او بس. یا په بل عبارت که یو کافر مسلمان شي نو د بندګانو قرضونه یې د غاړې څخه نه ساقطېږي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې د ﴿ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې په ایمان راوړلو سره عمر اوږدېږي، حال دا چې د مرګ نېټه نه وړاندې کېږي او نه وروسته کېږي؟

مونږ وایو چې: د ذکر شوې جملې مطلب دا دی چې که تاسو په ایمان باندې مشرف شئ نو الله ﷻ به مو په عذاب باندې هلاک نه کړي او بېخ به مو ونه باسي. اما د عمر د لنډوالي او اوږدوالي په هکله [الرعد: ٣٩] ایت لاندې به تحقیق تېر شوی دی ـ لله الحمد ـ چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

د وږو دم دواء

۶ـ خینو علماوو کرامو لیکلي دي چې: د دې ایت شریف ﴿ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴾ د خواصو څخه دا هم ده چې د وږو د ضرر څخه پرې سړی بچ کېږي، نو کله چې ته د وږو د ضرر څخه په تکلیف شوې نو په یوه پیاله کښې اوبه واخله او اوه کرته پرې ذکر شوی ایت قرائت کړه، بیا دغه اوبه د خپل فرش (بستري) څخه چارچاپېره واچوه او ووایه چې: ای وږو! که تاسو په الله ﷻ باندې عقیده لرئ نو مونږ ته شر او اذیت مه رارسوئ "فإنك تبيت آمنا من شرها"[٣] نو یقینًا ته به د وږو د شر څخه په امن کښې شپه تېره کړې، **والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال.**

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د هرچا وینه چې تروه وي هغه د وږو د اذیت څخه مامون دی، ذکرې شوی دم دواء ته اړتیا نه لري، ځکه چې وږه خوږې وینې پسې تاند وهي او بس.

یادونه

۷ـ د [الأعراف:۸۸] ایت کښې دغه ډول جمله ﴿ لَنَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾ د شعیب ؑ په قیصه کښې

---

(١) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۲۳۲

(٢) تفسير ابي السعود ج۵ ص۳۷

(٣) روح المعاني ج۱۳ ص۱۹۹

نازله شوې ده چې مونږ پکښې د الله ﷻ په توفيق هغه پوښتنه جوابه کړې ده کومه چې سړي ته ذهن ته ورځي، هغه دا چې د ﴿لَتَعُودُنَّ﴾ کلمه د "عَوْد" څخه اشتقاقه شوې ده او "عَوْد" خو دې ته وايي چې سړی خپل پخواني حالت ته بېرته ورتاو شي؛ نو پوښتنه دا ده چې: ايا پيغمبران عليهم السلام پخوا په کفري مسلک کښې شامل وه چې کفارو ورته د بېرته ورتابېدلو وراندېز وکړ؟

نو هيله ده چې محترم لوستونکي د دغې پوښتنې د جوابولو دپاره يو خل هلته مراجعه وکړي.

مقام څه معنی؟

٨_ د ﴿ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي﴾ په جمله کښې د "مَقَام" کلمه مصدر ده او يا ظرف زمان يا ظرف مکان ده[1]. په هر تقدير د "مَقَام" د کلمې اضافت الله ﷻ خپل اقدس ذات ته د ادنی مناسبت د کبله کړې دی، نو د معنی حاصل بې داسې راځېږي چې ذکر شوې وعده د هغه چا دپاره ده چې زما په حضور کښې د محاسبې دپاره د درېدلو څخه او يا د هغه وخت او يا خای څخه ډارېږي چې د محاسبې دپاره به پکښې ودرېږي، چې د قيامت ورځ او يا د محشر ميدان دی.

همدغه مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ﴾ [الرحمن: ۴۶] او د هغه چا دپاره چې په دنيا کښې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د درېدلو څخه ډارېږي دوه، جنتونه دي.

استفتاح څه معنی؟

٩_ په ﴿وَٱسْتَفْتَحُوا﴾ کښې د ﴿ٱسْتَفْتَحُوا﴾ کلمه د "اسْتِفْتَاح" څخه اشتقاقه شوې ده چې معنی يې د فتحې او حکم غوښتنه ده[2]. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: پيغمبرانو د الله ﷻ څخه په مخالفينو باندې د فتح (برلاسي) يا د حکم (فيصلې) غوښتنه وکړه چې الله ﷻ يې غوښتنه قبوله کړه او برلاسي او فيصله يې ورکړه چې دوی کامياب شوه او هغوی ناکام.

الله ﷻ ذکره شوې استفتاح د شعيب عليه السلام د خولې څخه داسې حکايت کړې ده چې: ﴿رَبَّنَا ٱفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ﴾ [الأعراف: ٨٩] يعنې اى ربه! زمونږ او زمونږ د قوم ترمنځ په حقه سره فيصله (حکم) وکړې، چې مونږ بريالي شو او هغوی ناکام شي.

١٠_ نبي کريم ﷺ د دې ټکرې ﴿وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾ داسې تفسير کړې دی چې: «يَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ تُبْصِرَانِ وَأُذُنَانِ تَسْمَعَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ يَقُولُ إِنِّي وُكِّلْتُ بِثَلَاثَةٍ بِكُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَبِكُلِّ مَنْ دَعَا مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ وَبِالْمُصَوِّرِينَ»[3] يعنې د قيامت په ورځ به د اور يوه برخه رابهر شي چې دوه سترګې به لري چې ليدل به کوي، او دوه غوږونه به لري چې اورېدل به کوي، او هم به ژبه لري چې خبرې به کوي، وايي به چې زه د درې ډوله کسانو دپاره ټاکلی شوی يم (چې معذب يې کړم):

---

(١) مفردات الراغب ص٤٣٢

(٢) مفردات الراغب ص٣٨٤

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٨٥

په هر سرکشه معاند باندې او په هر هغه چا باندې چې د الله ﷻ سره بل معبود بللي (او شریکوي) او هم په مجسمو جوړوونکو باندې.

١١_ نبي كريم ﷺ د ﴿ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴾ تکره داسې تفسير کړې ده چې: «يُقَرَّبُ إِلَى فِيهِ فَيَكْرَهُهُ فَإِذَا أُدْنِيَ مِنْهُ شَوَى وَجْهَهُ وَوَقَعَتْ فَرْوَةُ رَأْسِهِ فَإِذَا شَرِبَهُ قَطَعَ أَمْعَاءَهُ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ دُبُرِهِ»[1] يعنې زوې (مرداري اوبه) به د دوزخي خولې ته ورنژدې کړی شي نو بدې به يې وګڼي، نو کله چې ده ته ښې ورنژدې کړی شي نو مخ به يې وريت کړي او د سر پوستکی به يې پکښې راپرېوزي، نو کله يې چې وڅښکي نو کولمې به يې پرې کړي، آن تر دې چې د دبرې څخه به يې ښکته ووزي، أعاذنا الله ﷻ منها.

﴿ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَىْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ قَالُواْ لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾ ﴾

[١٨] د هغو کسانو حالت کومو چې په الله ﷻ باندې کفر غوره کړی دی، دا دی چې د دوی (نېک) اعمال د ايرو د داسې ډېرۍ غوندې دي چې سخت باد ورباندې والوزي (البته) په داسې ورځ کښې چې د باد خاونده وي (د سبا څخه تر ببګاه پورې پکښې تېز باد چلېږي).

(نو) هغوی (كفار) د هغه (نېک عمل) څخه چې دوی کسب کړی دی په هيڅ شي باندې وسه نه لري (چې لاس ته يې راوړي او په خپله ښه يې کړي)، لکه چې د الوزولو شوو ايرو څخه په هيڅ شي باندې وسه نه لري. ای پيغمبره!) دغه ده (د حق څخه) لرې ګمراهي.

[١٩] ايا ته نه ګورې چې الله ﷻ په حقه سره اسمانونه او ځمکې پيدا کړي دي (عبث يې نه دي پيدا کړي چې د جزا ورځې ته به ضرورت پېښ نه شي). که د الله ﷻ اراده وشي تاسو به (سمدستي) د منځه يوسي (ای کفارو!) او نوی مخلوق به (مو په عوض) راولي (پيدا کړي).

[٢٠] او دغه (کار) په الله ﷻ باندې درونډ نه دی.

[٢١] او (د نورو مخلوقاتو په ضمن کښې) ټول کفار به (هم د قبرونو څخه) الله ﷻ ته ظاهر (حاضر) شي، نو کمزوري (كافران) به هغو (کافرانو) ته ووايي کومو به چې (په دنيا کښې) تکبر کاوه

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨٥

(او په نورو باندې به یې زبردستي کوله) چې یقیناً مونږ (په دنیا کښې) تاسو ته تابعداران وو. نو ایا (نن ورځ) تاسو زمونږ څخه د الله ﷻ د عذاب څخه څه شی دفعه کولی شئ (نجات راکولی شئ)؟.
دوی (متکبران) به (ورته په جواب کښې) ووایي چې که مونږ ته الله ﷻ (په دنیا کښې) هدایت کړی وی نو مونږ به تاسو هم په سمه لاره باندې روان کړي وی. (نو) په مونږ (او تاسو ټولو) باندې یو برابر ده چې بې صبري وکړو یا صبر وکړو. مونږ (او تاسو) ته هیڅ خلاصی نشته

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو نږدې ایتونو مضمون تعقیب شوی دی او د کفارو په راتلونکي عذاب باندې رڼا اچولې شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! د الله ﷻ د عذاب څخه کفارو ته هیڅ شی او هیڅوک نجات نه شي ورکولی، نه په دنیا کښې او نه په آخرت کښې؛ د ښه وضاحت دپاره ورباندې لاندې نکات قرائت کړه:
۱ـ ځرنګه چې کفار صحیح عقیده نه لري نو د دوی نېک عمل هیڅ دوی ته په درد نه خوري، د دوی د نېکو اعمالو مثال داسې دی چې یو د ایرو ټوپین وي او په هغې باندې په داسې ورځ کښې تېز باد والوزي چې باد پکښې مسلسل وچلېږي او هیڅ توقف ونه کړي، نو پوره واضحه ده چې په ذکر شوي صورت کښې به د ایرو د ډېری څخه هیڅ شی پاتې نه شي او هم به هیڅوک ونه توانېږي چې د ایرو الوزولي شوي او شندل شوي بخرکي بېرته راټول کړي. همدارنګه به د قیامت په ورځ د کفارو نېک عملونه دوی ته په هیڅ درد دوا نه شي او دوی به قدرت ونه لري چې د خپلو کسبیاتو څخه څه ډېره کوچنۍ ګټه پورته کړي.
نو هرڅوک چې په دغسې بې فائدې شي باندې زړه تړي او یا ورته تمه کوي، هغه د حقې لارې څخه په ډېره ژوره او لرې ګمراهۍ کښې پرېوتلي دي.
۲ـ ای پیغمبره! کفار به ولې په عمیقه ګمراهۍ کښې واقع نه وي چې دوی د داسې اقدس ذات څخه غاړې غړوي چې په هرڅه باندې قادر دی، ته نه ګورې چې اسمانونه او ځمکې یې په حقه او د حکمت په مقتضی پیدا کړي دي، او د حکمت په مقتضی به یې بېرته فنا کوي او د قیامت ورځ به ودروي، که نه نو د دنیا پیدا کول به د عبثیاتو څخه په غیر بل شی نه وی. همدارنګه په اسمانونو او ځمکو کښې روزمره تصرفات هم په همده ﷻ پورې اختصاص لري.
۳ـ نو ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه کفار مخاطب کړه چې. که د الله ﷻ اراده وشي نو سمدستي به تاسو ټول د منځه یوسي او نوی مخلوق به ستاسو په عوض باندې پیدا کړي لکه څنګه یې چې تاسو د نورو په عوض باندې پیدا کړي یاست او هغوی یې د منځه وړي دي، لکه عادیان، ثمودیان او داسې نور. نو په دې کښې هیڅ خفاء نشته چې دا کار په الله ﷻ باندې څه درند او ګران کار نه دی.
۴ـ ای پیغمبره! کفارو ته لکه څنګه چې د دوی نېک اعمال ګټه نه شي رسولی همدارنګه دوی ته خپل دنیاوي دوستان او معبودان هم د الله ﷻ د عذاب څخه نجات نه شي ورکولی، او دا څکه

چې کله دوی تول د خمکې خخه د قیامت په ورخ راپورته شي او ټول د الله ﷻ په حضور کښې د فیصلې دپاره ودریږي نو زورور او کمزوري به په لاندې دول سوال جواب وکړي

الف کمزوري او پیروان به خپلو مشرانو او زورورو ته چې په دنیا کښې به یې په هغوی باندې تکبر کاوه او خپلې ارادې به یې ورباندې تحمیلولې، ووايي چې اې مشرانو! موږ خو په دنیا کښې ستاسو پیروان پاتې شوي وو، او ټول عمرونه مو ستاسو په خدمت کښې مصرف کړي دي، نو ایا نن ورځ تاسو کولی شئ چې زموږ څخه دالله ﷻ د عذاب د څه کوچنۍ برخې مخه ونیسئ او موږ ته ترې نجات راکړئ؟

ب مشران به جواب ورکړي چې موږ خو خپلو ځانونو ته نجات نه شو ورکولی نو تاسو ته به څنګه نجات درکړو؟ ځکه چې موږ په دنیا کښې ګمراهان وو او تاسو مو هم د خپلو ځانونو په څېر ګمراهان کړئ که هلته موږ په سمه لاره باندې تللي وی او الله ﷻ راته هدایات کړي وی نو موږ به تاسو ته هم لاره ښودلې وی خو افسوس چې فرصت د لاسه وتلی دی. په دې باندې علاوه، که نن ورځ موږ ته الله ﷻ د نجات کومه لاره ونښودله نو موږ به تاسو نه هېرو او لاره به درته وښایو مګر ظاهره دا ده چې زموږ هیڅ د نجات لاره نشته، برابره خبره ده چې موږ چیغې او فریادونه وکړو او یا غلي کېنو او د صبر څخه کار واخلو نه دواړو صورتونو کښې موږ ته د خلاصون څه چاره په لاس نه راځي

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې په «أَعۡمَٰلُهُمۡ» کښې د کفارو کوم عملونه مراد دي، یا په بل عبارت: هغه کوم عملونه دي چې کفار ورته د فائدې پورته کولو تمه لري او په دې مقام کښې د ایرو د ډېرۍ سره تشبیه ورکړه شوې ده؟

موږ وایو چې کفار په خپلو اعمالو کښې لاندې دوه ډولونو ته تمه لري:

الف د بوتانو عبادت، چې که بالفرض د قیامت د قیام خبره رښتیا شي نو دا به زموږ په کار راشي او الله ﷻ ته به مو ورنږدې کړي: لکه چې الله ﷻ د کفارو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ ﴾ [الزمر ۳] یعنې موږ د خپلو بوتانو عبادت نه کوو مګر د دې دپاره چې دوی موږ الله ﷻ ته نږدې کړي نږدې کول.

ب هغه نیک کارونه کوم چې که بالفرض ایمان او صحیحه عقیده ورسره ملګري وي نو رښتیا به نیک کارونه وي او عمل کوونکي ته به یې ګټه رسولې وي؛ د ښه وضاحت دپاره د [التوبة ۱۹] ایت شریف شان نزول وګورئ، چې د بدر مشرکانو بندیانو افتخار کاوه چې: "أَمَا وَاللهِ لَقَدْ كُنَّا نَعْمُرُ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَنَفُكُّ الْعَانِيَ وَنَحْجِبُ الْبَيْتَ وَنَسْقِي الْحَاجَّ"[۱] خبردار! قسم دی چې (اې مسلمانانو! موږ په فضیلت کښې ستاسو څخه کم نه یاستو ځکه چې) موږ مسجد حرام اباد ساتلی دی،

(۱) تفسیر الطبري ج ۱۰ ص ۹۶، اسباب النزول للواحدي ص ۱۶۴

اسیـران مو خوشي کړي دي، د بیت الله چېراسي توب مو کړی دی او حجاجو ته مو اوبه ورکړي دي (ایا دا کارونه به زمونږ په ښه باندې رانه شي).

همدارنګه بي بي عائشه رضی‌الله‌عنها (أم المؤمنين) وايي چې: ما یوه ورځ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه او د ابن جدعان مې ډېر محاسن بیان کړه چې: ای د الله رسوله! ابن جدعان یو سړی وه چې د جاهلیت په زمانه کښې به یې د مېلمنو عزتداري کوله، اسیران به یې خوشې کول، د خپلوانو سره به یې ښه (صلة الرحم) کاوه او دګوانډیانو سره به یې نېکه ګذاره کوله، نو ایا ذکر شوي شیان به هغه ته ګټه ورسوي؟ نبي کريم ﷺ جواب راکړ چې: «لَا إِنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا قطُّ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي يَوْمَ الدِّينِ»[1] نه (څه ګټه ورته نه شي رسولی) ځکه چې یقیناً هغه هیڅکله یوه ورځ هم داسې نه وه ویلې چې: ای الله! ماته د جزا په ورځ مغفرت وکړې، یعنې ایمان یې نه وو راوړی.

۲_ دقیامت په ورځ به کفار پیروان ښه پوهېږي چې د مشرانو کفارو د لاسه څه پوره نه دي مګر د دوی د تخجیل او د خپلې غُصې د سړه ولو دپاره به هغوی مخاطب کړي چې: ایا تاسو نن ورځ د الله ﷻ د عذاب د یوه کـوچنی ځنډې څه چاره کولی شئ حال دا چې په دنیا کښې خو تاسو هرڅه په خپل لاس کښې ګڼل او حتـی کله به لا تاسو ذمه وهله چې: ﴿ وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ ﴾ [العنكبوت:١٢] مونږ به ستاسو ګناهونه اوچت کړو.

مشران بـه جواب ورکړي چې: ﴿ لَوۡ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيۡنَٰكُمۡ ﴾، چې علماوو کرامو یې لاندې دوه دوله تفسیرونه کړي دي[2]:

الف: که الله ﷻ مونږ ته په دنیا کښې هدایت کړی وی نو مونږ به تاسو ته سمه لاره ښودلې وی.

ب: که په راتلونکي کښې مونږ ته الله ﷻ کومه د نجات لاره وښودله نو مونږ به تاسو خبر کړو، خو دا امید نشته.

مونږ ته اول تفسیر غوره برېښي چې د ﴿ إِنَّا كُنَّا لَكُمۡ تَبَعٗا ﴾ د جملې سره ښه پیوند نیسي.

﴿ وَقَالَ ٱلشَّيۡطَٰنُ لَمَّا قُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمۡ وَعۡدَ ٱلۡحَقِّ وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيۡكُم مِّن سُلۡطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوۡتُكُمۡ فَٱسۡتَجَبۡتُمۡ لِيۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓاْ أَنفُسَكُمۖ مَّآ أَنَا۠ بِمُصۡرِخِكُمۡ وَمَآ أَنتُم بِمُصۡرِخِيَّۖ إِنِّي كَفَرۡتُ بِمَآ أَشۡرَكۡتُمُونِ مِن قَبۡلُۗ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢٢﴾ وَأُدۡخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡۖ تَحِيَّتُهُمۡ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾ ﴾

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۴۳۴

(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۳۱

[۲۲] او هرکله چې کار فیصله شي (محاسبه وکړی شي یا دوزخیان دوزخ ته داخل کړی شي) شیطان (ابلیس) به ووایي چې:

(ای کفارو!) یقینًا الله ﷻ ستاسو سره وعده کړې وه حقه (رښتیانی) وعده، او ما درسره وعده کړې وه (په دنیا کښې) نو (نن ورځ) مې درسره وعده خلافي وکړه (چې زما وعده د دروغو وه). او (په دنیا کښې) ماته په تاسو باندې کوم قوت (او حجت) نه وه (چې تاسو په کفر باندې مجبور وګڼل شئ)، مګر ما (فقط) تاسو ته دعوت درکړ نو تاسو ماته قبول وکړ (او زما دعوت مو ومانه)، نو تاسو (په خپل کفر باندې) ما مه ملامته کوئ او (بلکې) خپل ځانونه ملامته کړئ (چې بې دلیله مو زما اجابت وکړ، نن ورځ) نه زه ستاسو نصرت کوونکی یم (چې چیغې مو غلې کړم) او نه تاسو زما کومک کوونکی (نجات راکوونکی) یاست (چې اوښکې راپاکې کړئ)، یقینًا زه ستاسو د اشراک څخه بېزار یم (البته د هغه اشراک څخه) چې ماته مو مخکښې (په دنیا کښې) راکړی وه.

یقینًا چې ظالمانو (مشرکانو) ته (د الله ﷻ د پلوه) دردناک عذاب دی.

[۲۳] او (بالمقابل) هغه کسان به د خپل رب ﷻ په اذن (او اجازه) باندې جنت ته داخل کړی شي کومو چې ایمان راوړی وي او نېک عملونه کړي وي، (داسې جنت ته) چې لاندې ترې (څلور) ویالې بهېږي (البته) په داسې حال کښې چې دوی به هلته همېشه وي، (او هم) هلته به د دوی تحفې (او تبریکي) د سلام کلمه وي (چې د هره طرفه به ورته ویله کېږي).

ارتباط

په وړاندې نژدې ایت شریف کښې د کمزورو کافرانو او متکبرو کافرانو هغه سوال جواب ته اشاره شوې ده کوم به چې د قیامت په ورځ صورت ونیسي. او په دې ایتونو کښې د هغې مباحثې ذکر شوی دی چې د ټولو کافرانو (په مجموعي توګه) او پخپله د ابلیس (چې د ټولو متکبرانو په لومړي سر کښې واقع دی او د تکبر اساس یې اېښی دی) ترمنځ به تحقق ومومي. چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! داسې وخت هم راتلونکی دی چې ټول کافران به غټ متکبر (ابلیس) ته هغه سوال متوجه کړي کوم به چې کشران کافران مشرانو کافرانو ته متوجه کوي، هغه دا چې:

ای ابلیسه! مونږ خو په دنیا کښې ستا پیروان وو، او ستا یوه خبره مو هم ځمکې ته نه ده غورزولې، نو ایا ته نن ورځ کولی شې چې د الله ﷻ د عذاب د څه برخې څخه مو بچ کړې او یا یې څه تخفیف کړې؟

۱ـ نو ابلیس به په هغه وخت کښې چې خبره فیصله شي، خپلو پیرانو ته په علني توګه او په ډاګه خپل جواب په لاندې ټکو کښې ورکړي او ټولو ته به یې ور واوروي چې:

الف: ای کفارو! الله ﷻ چې کومه وعده تاسو ته درکړې وه هغه حقه وعده وه، چې دا نن ورځ تاسو د هغې حقانیت په سترګو باندې ګورئ، او په دنیا کښې هم د هغې حقانیت څه پټ شی نه وه

بلکې د يو پلوه الله ﷻ تاسو ته سالم حواس او سالم عقلونه درکړي وه او د بل پلوه يې د پيغمبرانو عليهم السلام سلسله جاري ساتلې وه او کتابونه يې درلېږلي وه، چې د خپلې وعدې حقانيت يې په بشپړه توګه په اثبات رسولی وه او هيڅ خفا پکښې نه وه پاتې شوې.

ب. اما کومه وعده چې تاسو ته ما درکړې وه هغه د دروغو وعده وه، چې په هيڅ برهان او دليل باندې ولاړه نه وه او نه يې په دنيا کښې څه مؤيدات درلوده. دا دی نن ورځ زما د دروغو څخه پرده پورته شوه او زه په ډاګه خپله بې لوظي او بدعهدي اعلانوم، خو تاسو ماته په دغې بې لوظۍ او بدعهدۍ کښې څه ملامته هم نه شئ رامتوجه کولی، ځکه چې:

ج. ما په تاسو باندې څه حکومت نه درلود او ما نه شو کولی چې زه خپله خبره په تاسو باندې په زور قبوله کړم، څو نن ورځ ماته د ملامتۍ ګوته ونيسئ، ما خو تاسو ته فقط او فقط بلنه درکړې وه او تاسو په ډېر ورين تندي باندې قبوله کړې وه.

د. نو په همدې اساس زه تاسو ته وايم چې ماته د ملامتۍ ګوته مه نيسئ بلکې خپل ځانونه ملامت وګڼئ چې په پټو سترګو او بلا دليله مو زما دعوت قبول کړی وه.

ه. نن داسې ورځ ده چې هرڅوک د خپل ځان په غم کښې پروت دی، هيڅوک بل چاته څه ګټه نه شي رسولی، نو په همدې بنياد زه ستاسو فريادرسي نه شم کولی او تاسو زما د فريادرسۍ څه توان نه لرئ.

و. بالآخره کومه فرمانداري چې په دنيا کښې تاسو زما کړې ده او زما اطاعت مو کړې وه، زه د هغه منته او شکريه نه کوم، يا په بل عبارت: ما لا د خپل رب ﷻ ناشکري کړې ده نو ستاسو شکريه به څنګه وکړم، ستاسو اطاعت خو ماته څه ګټه نه ده رسولې بلکې په ضرر باندې راته تمام شوی دی. دا ځکه چې کله تاسو په دنيا کښې زه د الله ﷻ په عبادت کښې شريک جوړ کړم نو په دې سبب زما کفر لا قوي شو او عذاب مې لا دروند شو، نو زه ستاسو د عبادت څخه بېزار يم.

يقيناً چې ټولو کافرانو او ظالمانو ته د الله ﷻ د پلوه دردناک عذاب ټاکلی شوی دی چې يو کس هم د بل کس څخه د عذاب څه برخه په خپلو اوږو باندې نه شي پورته کولی.

۲ـ ای پيغمبره! دا وه د کفارو حال احوال چې څه اشاره ورته وشوه، اوس نو د تقابل دپاره د مؤمنانو حالات هم قرائت کړه چې هر شی په خپل ضد سره ډېر ښه پېژاندل کېږي. هغه دا چې:

الف. بالمقابل هغه کسان به چې ايمان يې راوړی دی او نېک عملونه يې کړي دي، داسې جنتونو ته داخل کړی شي چې څلور ډوله وېالې به پکښې بهېږي، د سوچه اوبو، شرابو، شاتو او د شودو.

ب. دوی به په دغو جنتونو کښې د دوی د رب ﷻ په اذن او اجازې سره په داسې حال کښې ورداخل کړی شي چې هلته به همېشه وي او هيڅکله به ترې ونه شي ويستلی.

ج. جنتيان به په جنت کښې يو تربله په خوښۍ او خوشالۍ سره ژوند کوي، خيني به د خينو نورو زيارت ته ورځي راځي او يو تربله به (کشران او مشران) تبريکي وايي او د سلام تحفې به ورانډې کوي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د شیطان (ابلیس رئیس الشیاطین) ذکره شوې خطابه به د محشر په میدان کښې صورت نیسي او که په داخل د دوزخ کښې؟

مونږ وایو چې: په دې کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو وېشلی شوي دي:

الف: ځینې وایي[1] چې دغه خطابه به د محشر په میدان کښې صورت ونیسي. البته کله چې د مؤمنانو دپاره نبي کریم ﷺ شفاعت وکړي نو په ابلیس باندې به هم خپل پیروان راغونډ شي چې هله ژرشه مونږ ته د نجات څه لاره پیدا کړه چې مونږ په دنیا کښې همدا ستا پیروي کړې ده، نو ابلیس به جواب ورکړي.

دوی وایي چې د ﴿لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ﴾ معنی دا ده: چې کله کار فیصله شي، د محشر په میدان کښې حساب کتاب تمام شي او جنت او دوزخ ته لا څوک نه وي داخل شوي.

ب: ځینې نور وایي[2] چې د ﴿لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ﴾ معنی دا ده: چې کله په بشپړه توګه کار پای ته ورسېږي او جنتیان جنت ته داخل کړی شي او دوزخیان په دوزخ کښې واچولی شي، نو د دوزخیانو په منځکښې به شیطان خپله ذکره شوې خطابه ورکړي.

مونږ ته داسې برېښي چې څه لرې نه ده چې شیطان به دوه خطابې ورکړي، یوه د محشر په میدان کښې او بله په داخل د دوزخ کښې، او په ایت شریف کښې د دواړو د شمول احتمال شته.

"صراخ" او "اصراخ" څه معنی؟

۲_ په ﴿مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ﴾ کښې د "مُصْرِخ" کلمه اصلاً د "صُرَاخ" _لکه "تُرَاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د مدّ الصوت دپاره وضعه شوې ده، چې څوک لوړ اواز سره د بل چا څخه مرسته او کومک وغواړي. اما کله چې ذکره شوې کلمه د افعال د باب لاندې واقع شي چې مصدر یې "إصراخ" دی نو همزه یې کښې د سلب دپاره ګرځي[3] نو "مُصْرِخ" هغه چا ته ویل کېږي چې د کومک او نصرت غوښتونکی چیغې او اواز غلی کړي او نجات ورکړي.

نو په دې مقام کښې به د معنی حاصل داسې راځي چې: ای کافرانو! لکه چې تاسو ماته چیغې وهئ او کومک راڅخه غواړئ زه هم تاسو ته چیغې وهم. خو نه زه ستاسو چیغې غلې کولی شم او نه تاسو ماته څه نصرت راکولی شئ. چې چیغې مې غلې کړئ او مرسته راکړئ.

۳_ مفسرینو کرامو د دې نکرې ﴿إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ﴾ په تفسیر کښې ډېر اوږد بحث کړی دی[4] خو کوم تفسیر چې ذهن ته نږدې دی هغه دا دی چې کفر د بېزارۍ په معنی

---

(۱) الدر المنثور ج۵ ص۱۸
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۲۹
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۵
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۲۱۱

سره دي او د "ما" توري مصدريه دی[1]، نو د تفسير حاصل يې داسې راځېږي چې: ای کفارو! يقيناً زه ستاسو د شريک کرځولو څخه بېزار يم چې ماته مو پخوا (په دنيا کښې) د الله ﷻ په عبادت او اطاعت کښې برخه ټاکلې وه.

سوال جواب

۴- که څوک وايي چې کفار خو د الله ﷻ په عبادت کښې بوتان برخوال کرځوي، اما د شيطان خو فقط خبره منې نه دا چې په عبادت کښې ورته په برخه قائل دي؟

مونږ وايو چې: دلته د اشراک څخه اشراک په اطاعت کښې دی، چې دا هم يو ډول عبادت دی، او يا هرکله چې د بوتانو معبوديت د شيطان په اشاره سره صورت نيسي نو د قيامت په ورځ به د دوی اشراک شيطان د خپل ځان دپاره اشراک وګڼي. په هر تقدير، همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ﴾ [فاطر:۱۴] يعنې ای کفارو! ستاسو معبودان به د قيامت په ورځ ستاسو په شرک باندې کافر شي او انکار به ترې وکړي (څه تشکر به درځخه ونه کړي).

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ ﴾

[۲۴] ايا ته نه ګورې چې الله څومره ښه مثال بيان کړی دی، (چې) پاکيزه کلمه يې د داسې پاکيزه ونې سره تشبيه کړې ده چې بېخ يې (په ځمکه کښې) مضبوط (ښخ) وي او سر يې په اسمان کښې وي (اسمان ته هم ورننوتلې وي).

[۲۵] چې دغه ونه خپله مېوه په هر وخت کښې د خپل رب ﷻ په حکم باندې (خلکو ته) ورکوي. او الله ﷻ (لکه چې دا مثال يې بيان کړ همدارنګه نور) مثالونه (هم) د خلکو دپاره بيانوي شايد چې دوی (ترې) عبرت واخلي (او مطالب د زړه د کومې قبول کړي).

[۲۶] او مثال (حال) د ناپاکې کلمې (شرکي او کفري کلمې او عقيدې) د داسې ناپاکې ونې غوندې دی چې (بېخ يې د ځمکې څخه) راويستلی شوی وي، د ځمکې د پاسه پروت وي چې هيڅ ثبات او قرار ونه لري.

[1] البحر الوجيز ج:۱۰ ص۷۹

[۲۷] (تطبیق یې دا دی چې) الله ﷻ هغه کسان کومو چې ایمان راوړی دی، په ثابته کلمه (لا إله إلا الله محمد رسول الله) باندې هم په نړدې (او حقیر) ژوند کښې او هم په آخرت (د مرګ څخه وروسته وختونو) کښې ثابت ګرځوي (او د بویبدلو څخه یې ساتي)، او (هم) الله ﷻ ظالمان (کفار) ګمراه کوي، او الله ﷻ هغه څه کوي کوم ته یې چې اراده وشي.

ارتباط

د وړاندې خای څخه په دې کښې بحث را روان دی چې د کفارو دپاره نه نیک عملونه په درد خوري او نه به ورته د قیامت په ورځ کوم شفاعتګر او مرستندوی موندونه شي، که څه هم دوی ډېر تلاش وکړي او هر بوتي ته لاس واچوي. په دې ایتونو کښې په ذکر شوي مضمون باندې د یوه مثال په ضمن کښې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده، او هم د "تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا" په اساس د پاکیزه کلمې مثال ته هم اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ایا ته نه ګورې چې الله ﷻ د پاکیزه کلمې او د پاکیزه عقیدې او همدارنګه د ناپاکې کلمې او ناپاکې عقیدې څومره په زړه پورې مثالونه بیان کړي دي؛ لاندې شرحه یې په خیر سره د نظره تېره کړئ:

۱ـ د پاکیزه او طیبه کلمې (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ) مثال د هغې پاکیزه ونې په شان دی کومه چې لاندې صفات ولري:

الف: ببخ یې په ځمکه کښې مضبوط وي، چې نه یې سخت باد د ځایه بوروولی شي او نه وړاندې د طوفان وسه کېږي چې د بېخه یې وباسي.

ب: چې شاخونه یې آن په اسمان کښې وي او د چا وسه نه کېږي چې څانګې یې پرې کړي او کونډې یې کړي.

ج: چې دغه ونه د خپل رب ﷻ د مراقبت او څارنې لاندې وي او د همدې کبله هر وخت د خپل رب ﷻ په امر سره میوجات ورکوي چې هیڅ وخت وړاندې خزان نه ورځي.

ای پیغمبره! الله ﷻ څکه معنوي او غیر محسوس شیان په محسوسو مثالونو کښې د خلکو دپاره بیانوي شاید چې دوی ترې پند واخلي او په اخلاص سره یې قبول کړي.

۲ـ د ناپاکه (پلیتې) کفري کلمې مثال د هغې ناپاکې ونې غونډې دی چې لاندې صفات ولري:

الف: چې په ځمکه کښې مضبوط ببخ ونه لري بلکې د بېخه راویستلې شوې وي او د ځمکې په سر باندې پراته وي.

ب: چې هیڅ قراري او ارامي ونه لري او بادونه یې اړوي رااړوي.

ج: چې نه مېوه لري چې څوک ترې استفاده وکړي او نه ښه عطري بوی لري چې د چا دماغ پرې

ړنده سي، او په دې باندې علاوه اغزي درلودونکې ونې چې نه څوک ورنژدې کېدلی شي او نه سورى لرى چې څوک ترې لاندې کېني

د مثالونو تطبيق

۳ـ اى پېغمبره! اوس نو ذکر شوي دواړه مثالونه په لاندې دول تطبيق کړه:

الف ـ ذکره طيبه کلمه چې کله د چا په زړه کښې ځاى ونيسي او د پخې عقيدې خاوند شي، نو د هيڅ ورباندې وسوسه نه کېږي چې کفر نه يې واړوي او عقيده يې خرابه کړي.

ب ـ همدارنګه هيڅوک يې د لوړوالي او پرمختګ مخه نه شي نيولى، چې لاړه کښې يې ختم جوړيږي

ج ـ نوموړې عقيده په هر وخت کښې خپل خاوند ته ګټه رسوي، چې د نعمت په وخت کښې شکر کوي، اجر ګټي، د مصيبت په وخت کښې د صبر څخه کار اخلي، د اجر مستحق ګرځي، د روح د قبض په وخت کښې مطمئن وي او په قبر کښې د نکير او منکر د پوښتنو په وخت کښې ثابت قدمه پاتې کېږي. بالآخره د همدغې عقيدې خاوند د قيامت په ورځ د خپلې عقيدې څخه ډېره ګټه استفاده کوي چې د محشر مشکلات پرې اسانېږي او جنت ته په ننوتلو باندې اختتام مونده کوي.

بالمقابل د ناپاکې کلمې او پليتې عقيدې د مثال تطبيق دا دى چې:

الف ـ پليته عقيده په کوم برهان او قوي دليل باندې ولاړه نه ده بلکې بنياد يې په شهوت پرستى او خودخواهى باندې اېښودلى شوى دى.

ب. د دغې عقيدې خاوند ته ارام او اطمنان نه شي موندلى بلکې د همېشه دپاره په اضطراب او وارخطايى کښې ژوند کوي. شبهات او اشتباهګانې يې اړوي را اړوي، او په نن سبا کښې ورباندې حق غلبه مونده کوي او د انحلال سره مخامخه کېږي.

ج ـ ذکره شوې عقيده خپل خاوند ته نه په دنيا کښې اطمئنان ورکولى شي، نه د ځنکدن په حالت کښې. او بالآخره نه په عالم برزخ (قبره) کښې او نه د حشر په ميدان کښې ورته ګټه رسولى شي.

نو د دغې عقيدې درلودونکي نه دي مګر ظالمان دي. او ظالمانو ته الله ﷻ هدايت نه کوي او توفيق نه ورکوي بلکې ګمراه کوي يې.

اى پېغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ د پاکې عقيدې د خاوند سره هاغسې کوي او د ناپاکې عقيدې خاوند د دغه حالت سره مخامخ کوي همدارنګه الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده يې وشي، هيڅوک يې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلى.

توضيحات

۱ـ د جمهورو علماء کرامو په نزد طيبه کلمه د دې کلمې څخه عبارت ده چې: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ"[۱] چې د اسلامي صحيحې عقيدې څخه نمايندګي کوي.

(۱) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۳۰، تفسير الخازن ج۳ ص۵۲۵

همدارنګه جمهورو علماوو کرامو خبيثه کلمه په کفري او شرکي کلمې باندې تفسيره کړې ده[۱] چې د غير اسلامي عقيدې څخه نماينده ګڼله کېږي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې هغه "شجرة طيبة" د کومې ونې څخه عبارت ده چې "كلمة طيبة" ورسره تشبيه کړې شوې ده؟

مونږ وايو چې: د ذکرې شوې ونې په تعين کښې علماوو کرامو لاندې متعدد قولونه کړي دي:

الف ذکره شوې ونه د کجورې د ونې څخه عبارت ده. څکه چې نبي کريم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته وويلې چې: په ونو کښې يوه ونه ده چې خپلې پاڼې نه تويوي (خزان پرې نه ورځي) همدغه ونه د مسلمان مثال دی، نو تاسو بې ماته په ګوته کړئ چې هغه کومه ونه ده؟ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما وايي چې: د خلکو افکار د بيابان په ونو کښې خواره شوه، او زما په زړه کښې پرېوتله چې دا ونه د کجورې ونه ده، خو زه وشرمېدم او (نبي کريم ﷺ ته) مې پرې صراحت ونه کړ (زه هم د نورو صحابه وو کرامو غوندې پټه خوله پاتې شوم).

بيا د مجلس حاضرينو نبي کريم ﷺ ته وويلې چې: ای د الله رسوله! تاسو بې مونږ ته راوښايئ چې هغه کومه ونه ده. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «هِيَ النَّخْلَةُ»[۲] دا د کجورې ونه ده.

څرنګه چې دغه مضمون په يوه اوږد حديث کښې امام البخاري رحمه الله په کتاب التفسير کښې د ذکر شوي ايت شريف لاندې ليکلي دي[۳] نو معلومه شوه چې د دې امام نظر دا دی چې "شجرة طيبة" نبي کريم ﷺ د کجورې په ونې سره تفسيره کړې ده، والله ﷻ اعلم.

اشتباهګانې

دلته سړي ته لاندې اشتباهګانې ذهن ته ورځي:

اول: يوه دا چې په ﴿ وَفَرْعُهَا ﴾ کښې د "فرع" کلمه خو ښاخ ته وايي، لکه چې د انسان نسل (اولاده) د فروع په نامه يادېږي[۴]، حال دا چې د کجورې ونه خو ښاخونه او څانګې نه لري؟

مونږ وايو چې: "فَرْعُ كُلِّ شَيْءٍ أَعْلاهُ"[۵] د هر شي فرع د هغه شي د لوړوالي څخه عبارت دی، د همدې کبله د غره څوکې ته "فَرْعَة" ويل کېږي؛ نو په دې مقام کښې بې د معنى حاصل بې داسې راځېږي چې د ذکر شوې ونې څوکه آن اسمان ته رسېدلې وي، نه دا چې ښاخونه بې هلته رسېدلې وي.

دوهم: د ﴿ فَرْعُهَا ﴾ دپاره اسمان ظرف واقع شوی دی، چې ﴿ وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴾ نازل شوی دی، حال دا چې د کجورې د ونې څوکه لوړېږي مګر دومره خو نه لوړېږي چې په اسمان کښې داخله

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۵۲۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۱۴
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۸۱
(۴) مفردات الراغب ص۳۹۱
(۵) لسان العرب ج۸ ص۲۴۶

شي. نو که بالفرض د ﴿ فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ په عوض "إلى السَّماءِ" نازل شوی وی نو بیا به یې صحت درلودلی وی.

مونږ وایو چې: د ﴿ ٱلسَّمَآءِ ﴾ کلمه لکه څنګه چې په هغه اسمان باندې اطلاق کېږي چې د ځمکې مقابل دی همدارنګه د هر شي په لوړوالي باندې یې هم اطلاق کېږي. د همدې کبله دا کلمه په دې مقام کښې په "جهة العلو" باندې تفسیره شوې ده[1]؛ نو د ﴿ وَفَرْعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ معنی داسې راځېږي چې د ذکر شوې ونې څوکه په هوا کښې لوړه وي.

درېم: دربمه اشتباه دا ده چې د ﴿ تُؤْتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ ﴾ څخه څرګندېږي چې ذکره شوې ونه په هر وخت کښې مېوه ورکوي او همېشه مېوه لرونکې وي، حال دا چې د کجورې ونه خو په هر وخت کښې مېوه لرونکې نه وي. که څه هم په ټول کال کښې او هر وخت کجورې خوړل کېږي مګر دغه معنی د ﴿ تُؤْتِيٓ ﴾ ـ کلمې څخه نه څرګندیږي، نو که بالفرض د همدغې کلمې په عوض د "تُؤكَل" کلمه نازله شوې وی نو بیا به ذکرې شوې توجیه صحت درلودلی وی.

مونږ وایو چې: د ﴿ حِينٍۭ ﴾ کلمه چې بلې کلمې ته مضافه نه وي (لکه په دې مقام کښې چې مضافه نه ده) د مبهم وخت معنی ورکوي[2]، نو ځکه مفسرینو کرامو[3] په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده چې ذکره شوې ونه په اتو میاشتو یا شپږو میاشتو کښې مېوه ورکوي او داسې نور، نو څه لرې نه ده چې معنی یې داسې وشي چې ذکره شوې ونه په هر هغه وخت کښې مېوه ورکوي کوم چې د الله ﷻ د پلوه د هغې د مېوې دپاره ټاکلی شوی دی، او د نورو ونو غوندې نه ده چې کله کله په خپل ټاکلي وخت کښې هم مېوه نه نیسي.

ب: ذکره شوې ونه عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په هغې ونې باندې تفسیره کړې ده چې په دنیا کښې نشته بلکې دا یوه جنتي ونه ده[4].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې "شجرة خبيثة" (ناپاکه ونه) د کومې ونې څخه عبارت ده؟

مونږ وایو چې: د دغې ونې په تعین کښې هم ګڼ شمېر اقوال شته، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: ذکره شوې ونه د حنظلې (مرغونې) د ونې څخه عبارت ده او دا ځکه چې د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ د ایت شریف دغه ټکره: ﴿ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴾ قرائت کړه او بیا یې وفرمایل چې: «هِيَ الْحَنْظَلَةُ»[5] یعنې:

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۴۳۲
(۲) مفردات الراغب ص۱۳۸
(۳) زاد المسير ج۴ ص۲۶۳؛ احكام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۸۳
(۴) تفسير البغوي ج۳ ص۳۲
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴

دا د مرغوني ونه ده.

ب: ذکره شوي خبیثه شجره د "کَشُوث" څخه عبارت ده[۱]، يعني هغه بوټي چې په ځمکې کښې خپل بېخ نه لري او په نورو ونو او بوټو کښې د غنې د جال غوندې تاوېږي راتاوېږي، چې "عشقة" هم ورته وايي او په پښتو کښې ورته "زېړکې" وايي.

اشتباهګاني

په دغو دواړو معناوو باندې سرې ته لاندې اشتباهګاني ذهن ته ورځي:

الف: په عربي لغت کښې د "شجر" کلمه هغه بوټي ته ويل کېږي چې ډډ لري[۲] او کوم بوټي چې ډډ نه لري هغه د نبات په نامه بلل کېږي. حال دا چې نه حنظلة ډډ لري او نه کَشُوث؟!.

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې په ذکرو شوو دواړو نباتاتو باندې د مشاکلت په توګه د "شجرة" اطلاق شوی دی. او دا څکه چې دا د هغې شجرې ترڅنګ ذکره ده د کومې سره چې طيبه کلمه تشبيه کړې شوې ده.

ب: ذکر شوي دواړه تفسيرونه د ﴿ٱجۡتُثَّتۡ﴾ د کلمې سره سمون نه خوري. او دا څکه چې دا کلمه د "اجتثاث" څخه اشتقاقه شوي ده او "اجتثاث" دې ته ويل کېږي چې د يوه شي جثه (تنه) د ځمکې څخه راوشکولې شي[۳] حال دا چې حنظله (مرغونې) د ځمکې څخه نه ده شکولې شوې بلکې بېخ لري، او کَشُوث (عشقه) خو په ځمکه کښې بالکل بېخ نه لري نو د ځمکې څخه د هغې د بېخ راوستل به څه معنی ورکړي؟!.

مونږ وايو چې: ذکرو شوو دواړو بوټو ته د ﴿ٱجۡتُثَّتۡ﴾ کلمه مجازاً استعماله شوې ده. څکه چې د حنظلې بېخ ډېر کمزوری دی، په لږ حرکت سره د ځمکې څخه راوستلې کېږي، نه به وايې چې سمدستي راوستلې شوې دی.

او څرنګه چې "کَشُوث" د همغه بوټي د بېخ څخه نشا او نمو اخلي په کوم کښې چې تاو شوی راتاو شوی وي، نو د هغه بېخ داسې ګڼل شوی دی لکه چې د ده خپل بېخ وي او اوس ترې راوستلې شوی وي.

تبصره

مونږ ته داسې برېښي او ځينو علماوو کرامو ليکلي هم دي[۴] چې ذکرې شوې دواړه ونې په خارج کښې موجوديت نه لري، او په تشبيه کښې د طرفينو خارجي موجوديت ضرور هم نه دی، لکه

---

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۳۳
(۲) مفردات الراغب ص۳۶۲
(۳) لسان العرب ج۲ ص۱۲۶
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۲۱۶

چې يو عربي شاعر ويلي دي چې[1]:

وَمُحْمَرُّ الشَّقِيقِ إذا تَصَوَّبَ أَوْ تَصَعَّدَ ... أَعْلامُ يَاقُوتٍ نُشِرْنَ على رِمَاحٍ مِنْ زَبَرْجَدِي

يعنې کله چې په بيديا کښې سور پيغمبرګلی ښکته پورته کېږي، داسې برېښي لکه چې د سرو ياقوتو بيرغونه د شنو زبرجدو په غشو باندې خواره کړی شوي وي.

نو په دغه شعر کښې که څه هم اعلام (بيرغونه)، ياقوت، رماح او زبرجد خارجي موجوديت لري مګر د دغو ټولو څخه مرکب شي موجوديت نه لري او يو عقلي شی دی او بس.

که دا توجيه صحت ولري نو د ذکرو شوو دواړو احاديثو سره هم څه منافات نه لري. دا ځکه چې څه لرې نه ده چې نبي کريم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته د ښه وضاحت دپاره د معقولي طيبې ونې مثال د کجورې په ونه باندې ورکړی وي او د معقولې خبيثې ونې مثال يې ورته د حنظلې د بوټي په ضمن کښې ښودلی وي، چې مطلب به يې حصر نه وه، والله ﷻ أعلم.

په دې مقام کښې تثبيت څه معنی؟

۴_ د ﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِي ٱلْأَخِرَةِ ﴾ په جمله کښې د ﴿يُثَبِّتُ﴾ کلمه د "تَثْبِيت" څخه اشتقاقه شوې ده. د يو شي تثبيت د دې څخه عبارت دی چې خای په خای ودرولی شي او د خوځيدلو او ښوييدلو څخه بچ کړی شي، نو الله ﷻ مؤمنانو ته د طيبې کلمې په برکت سره _چې "الْقَوْلُ الثَّابِتُ" سره ترې تعبير کړی شوی دی_ په دواړو دنياوو کښې د کلکوالي او عدم لغزش وعده ورکړې ده چې لږ تفصيل يې دا دی:

الف: د چا په زړه کښې چې اسلامي عقيدې ځای نيولی وي نو په هيڅ صورت سره (په دنيا کښې) څوک _د ځنګدن په شمول_ نه دی توانېدلی چې ذکره شوې عقيده خامه کړي او په کفري عقيده باندې يې بدله کړي. ځکه چې الله ﷻ يې دکلکوالي وعده کړې ده او الله ﷻ په خپله وعده کښې د هرچا څخه زيات رښتينی دی، لاندې څو مثالونه يې درېه زړه کړئ:

اول: په پخوانيو امتونو کښې د جرجيس عابد او د شمعون عابد قيصې ډېرې زړه دردوونکې دي، چې دوی دواړه د کفارو د پلوه د ډول ډول تعذيب لاندې ونيول شوه، مګر په حقه کلمه باندې ثابت قدمه پاتې شوه[2]. همدارنګه د اصحاب الأخدود قيصه هم د ذکر شوي تثبيت څرګند مثال دی چې په "سُورَةُ الْبُرُوجِ" کښې ورته اشاره شوې ده.

دوهم: د بعثت په لومړنيو وختونو کښې د صحابه وو کرامو ﷺ حالات په عامه توګه او د بلال ﷺ حالات په خاصه توګه د يادولو وړ دي، چې په هيڅ ډول تعذيب سره د دوی په اسلامي پخه عقيده کښې څه نرمښت واقع نه شو.

ب: اما په آخرت کښې هم (چې د مرګ د وخت څخه پيل کېږي او د قبر په سوال جواب او هم د

---

(١) مختصر المعاني ص٣١٨

(٢) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص١٣٤؛ البحر المحيط ج٦ ص٤٣٤

محشر په بوښتنو باندي خضبري؛ مؤمنان به اطمنان سره د بوي مرحلي نه بلې مرحلې ته ورتیریږي او د پاکیزه کلمې د برکاتو څخه استفاده کوي

یادونه

۵ـ نبي کریم ﷺ د "القول الثابت" تفسیر په کلمې طیبې سره کړی دی[1] او د نکیر او منکر یعني د قبر په سوال جواب کښې یې زښت ډېر احادیث فرمایلي دي چې څینو مفسرینو کرامو[2] راغونډ کړي دي. که څوک غواړي چې د نظره یې تېر کړي نو همغه دې مراجعه وکړي چې دا کتاب دلته د هغو د رانقلولو توان نه لري

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا۟ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا۟ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٣٠﴾ قُل لِّعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴿٣١﴾ ﴾

[۲۸] ایا ته هغو کسانو ته نه ګوري کومو چې د الله ﷻ نعمت (محمد ﷺ) په کفر باندې تبدیل کړ (ایمان یې پرې رانه ووړ)، او خپل قوم یې د هلاکت په کور کښې ورښکته کړ.

[۲۹] (د هلاکت کور یعني) دوزخ چې دوی به ورداخل شي، او د قرار نیولو ډېر بدځای دی (دا دوزخ).

[۳۰] او دوی الله ﷻ ته سیالان (شریکان) وګرځول چې (په نتیجه کښې) د الله ﷻ د لارې څخه (خپل پیروان) خطا کړي (او ګمراهان ترې جوړ کړي).

(ای پیغمبره! ته ورته) وو‌ایه چې. (د دنیا څخه) استفاده وکړئ (لږ وخت) څکه چې ستاسو بېرته ورتلو ځای اور ته دي (او بس).

[۳۱] (ای پیغمبره! بالمقابل) زما هغو (مخلصو) بندګانو ته وو‌ایه کومو چې ایمان راوړی دی چې دوی دې لمونځونه ودروي او د هغو مالونو څخه دې پټ او ښکاره (زما په لاره کښې) انفاق وکړي کوم چې مونږ دوی ته روزي کړي دي (البته) د داسې ورځې د راتللو څخه وړاندې چې نه پکښې بیه شته او نه (یو تربله) دوستي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو دپاره دوه مثالونه ښودلی شوي دي، چې د باطلې عقیدې

---

[1] صحیح البخاري ج۲ ص۶۸۲
[2] تفسیر الطبري ج۱۳ ص۲۱۳؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۳۱؛ الدر المنثور ج۵ ص۲۷؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۵۲۵

خاوندانو پښې ځنګه وښویږدلې او د حقې عقیدې خاوندان څنګه ثابت قدمه پاتې شوه، چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د دې دپاره چې د وړاندېنيو ایتونو مضمون د خلکو په زړونو کښې ښه کېني، په دوی باندې لاندې دوه مثالونه قرائت کړه:

۱_ څوک چې د ناپاکې او پلیتې عقیدې خاوندان دي د هغوی په هر ځای کښې پښې ښويږي او الله ﷻ توفیق نه ورکوي، چې د همېشه دپاره روغه او مستقیمه لاره نه پخپله موندلی شي او نه بل څوک پرېږدي چې د مستقیمې لارې پلټنه وکړي. نو ایا ته هغو خلکو ته نه ګورې چې الله ﷻ وړباندې خپل نعمت ورنازل کړ چې آخر الزمان پیغمبر يې وروليږه او خپل بهترين کتاب (قرآن کريم) يې وړباندې ورنازل کړ ترڅو دوی بوت پرستي پرېږدي او د الله ﷻ په وحدانیت باندې قائل شي مګر دوی د الله ﷻ د نعمت قدرداني ونه کړه او په ناشکرۍ سره يې جواب ورکړ، نو خپل ځانونه او خپل قوم (عزيزان) يې د هلاکت په کنده کښې ښکته وروغورزول چې په دوامداره توګه به پکښې پراته وي.

۲_ دغه د هلاکت کنده بل شی نه دی بلکې د دوزخ ځخه عبارت ده، چې ضرور به پکښې وراچولی کېږي او هيڅکله به ترې د نجات لاره مونده نه کړي بلکې هلته به په دائمي توګه قرار ونيسي چې دا ډېر ناکاره او د قرار نیولو ډېر بد ځای دی.

۳_ د هغوی د ګمراه کولو او ګمراه کېدلو وجه دا ده چې دوی خپلې بوت پرستۍ ته ادامه ورکړه او الله ﷻ ته په شريکانو درولو باندې کلک شوه ترڅو چې په نتیجه کښې يې په خپلې ګمراهۍ باندې علاوه نور خلک هم د خپلو ځانونو سره ګمراه او بې لارې کړه.

۴_ نو ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه هغوی مخاطب کړه او زمونږ فیصله ور واوروه چې: وکړئ څو ورځې د دنيا ځخه لذت او تنګه استفاده، یقیناً ستاسو په هکله د الله ﷻ فیصله دا ده چې ستاسو بېرته ورستنېدل بل ځای ته نه دي مګر اور ته دي او بس.

۵_ ای پیغمبره! بالمقابل زما هغو مخلصو بندګانو ته ووایه کومو چې ایمان راوړی دی او په پاکیزه کلمې او پاکیزه عقیدې باندې زما په توفیق کلک ولاړ دي او هم يې د الله ﷻ د نعمتونو ناشکري نه ده کړې او په دې لاره کښې يې د هر ډول مشکلاتو ګاللو ته ملاوې تړلې دي، داسې چې:

الف: الله ﷻ ستاسو ملګری او کومکي دی، نو خپلو لمونځونو درولو ته ادامه ورکړئ چې ستاسو صفائي لا نوره پسې زياته شي او د فحشاء او منکراتو مخه درځخه ونيسي.

ب: همدارنګه د خپلو هغو مالونو ځخه چې مونږ در روزي کړي دي ځه برخه ولګوئ ترڅو ستاسو انساني حرص مات شي چې په مالي فتنه کښې واقع نه شئ.

ج: په کار ده چې ستاسو ذکره شوې خرڅه فقط لله في الله وي او د رياکارۍ د وړمې ځخه پاکه وي، نو په دغه ډول انفاق باندې مه په پټه صرفه کوئ او مه په ښکاره، ځکه چې الله ﷻ ته دواړه ډوله انفاق يو برابر څرګند او ښکاره دی.

د: ورته ووایه چې: ای مؤمنانو! تاسو ته ځکه په بدني او مالي عبادتونو باندې توصيه کېږي چې

ساتو مخې ته داسې ورځ راتلونکې ده چې هلته به نه تجارت وي چې مال وګټئ او د خپلو ګناهونو فديه ورکړئ، او نه به د الله ﷻ د اذن څخه په غير دوستي وي چې چاته په کار باندې ورشي. نو تاسو ته په کار دي چې د دغسې ورځې د راتګ څخه وړاندې هغې ته چمتو شئ او خپلو ځانونو ته ځوري تهيه کړئ.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ ﴾ کښې د نعمت څخه نبي کريم ﷺ مراد دی[1] چې د ټولو عالمونو دپاره رحمت او نعمت دی. اما هغه کسان چې د ذکر شوي نعمت شکريه يې نه ده کړې او په ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ سره ورته اشاره شوې ده، نو د دوی په تعين کښې علماوو کرامو متعدد قولونه کړي دي[2]، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: عبد الله عباس رضي الله عنهما وايي چې: دلته د نعمت د بدلوونکو څخه د مکې معظمې مشرکان مطلب دي[3].

ب: يوه ورځې همدغه پوښتنه چا علي رضي الله عنه ته راجع کړه نو هغه جواب ورکړ چې د دوی نه د قريشو د کافرانو څخه هغه مشران مراد دي کوم چې بدر ته حاضر شوي وه[4].

زمونږ په فکر د علماء کرامو به حصر مطلب نه وي بلکې هرچا به يو يو مثال ښودلی وي، او ايت شريف به عام وي چې د قيامت د ورځې پورې به هغو ټولو ډلو ته شامل وي کومو چې خپل قوم د هلاکت کندې ته اچولی وي او يا يې اچوي.

د همدې جملې څخه د افغانستان کمونيزم مشربه مشران هم ګڼل کېږي چې خپل قوم (افغانان) يې د روسانو په لاس کښې ورکړه، چې ځينې کفر ته واوښتل او ملحدان ترې جوړ شوه چې د دوزخ په کنده کښې يې په دائمي توګه واچول. اما په دنيا کښې يې ټولو مؤمنانو او ټولو کمونيزم پلويانو ته د افغانستان څخه دوزخ جوړ کړ، چې تر نن[5] ورځې پورې پکښې اور بلېږي او شنې لوخړې يې خېژي، الله ﷻ دې په مونږ باندې د اسلامي حکومت پرده راواچوي.

يوه عربي شاعر په خپل شعر کښې ذکر شوی مضمون څومره په ښه ډول انځور کړی دی چې[6]:

إِذَا كَانَ الْغُرَابُ رَئِيسُ قَوْمٍ :: سَيَهْدِيهِمْ إِلَى قَذِرٍ وَجِيفَةٍ

يعني: کله چې د يوه قوم مشر کارغه وګرځي، نو ډېر ژر به يې د پليتۍ او د مرداری په لور روان کړي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۱۳ ص۲۱۹
(۲) زاد المسير ج۴ ص ۲۶۶
(۳) الدر المنثور ج۵ ص۴۱
(۴) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۳۸
(۵) ۱۳۷۶/۶/۱۵ هـ ش
(۶) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۳۵

د عربیت یو تحلیل

۲_ په ﴿ قُل لِّعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُواْ ﴾ کلام کښې علماوو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی چې د ﴿ قُل ﴾ دپاره مقوله کومه یوه ده، او هم د ﴿ يُقِيمُوا، يُنفِقُوا ﴾ اعرابي نونونه په څه شي باندې ساقط شوي دي[۱]؟ مګر مونږ د لنډون په غرض فقط د لاندې دوه وو وجهو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: د ﴿ قُل ﴾ دپاره مقوله مقدره ده چې په: "أقِيمُوْا، أنْفِقُوْا" ترې تعبیر کوو، او اعرابي نونونه څکه ساقط شوي دي چې: ﴿ يُقِيمُوا ﴾، ﴿ يُنفِقُواْ ﴾ د امر ﴿ قُل ﴾ جواب دی او د امر جواب خو مجزوم وي، همدارنګه همدغه جواب په مقدره مقوله باندې هم دلالت کوي[۲].

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: ای پیغمبره! زما بندګانو ته ووایه چې د خپلو لمونځونو په ودرولو باندې دوام وکړئ او د خپلو مالونو څخه في سبیل الله انفاق وکړئ ترڅو دوي لمونځونه ودروي او هم في سبیل الله انفاق وکړي.

ب: په ﴿ يُقِيمُوا ﴾، ﴿ يُنفِقُواْ ﴾ کښې د امر لام مقدر دی[۳]. ظهور یې داسې راوځي چې: "لِيُقِيمُوا، لِيُنفِقُوا"، نو همدغه دواړه کلمې د امر په لام باندې مجزومې دي او همدغه د ﴿ قُل ﴾ دپاره د عطف په اعتبار سره مقوله واقع شوې دي. یعنې: ای پیغمبره! زما د پلوه زما مخلصو بندګانو ته ووایه چې دوی دې لمونځونه ودروي او دوی دې في سبیل الله انفاق وکړي.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ
رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾
وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ
مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ ﴾

[۳۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړي دي، او هم یې د اسمان (د طرف) څخه اوبه (باران) نازل کړی دی، نو په دې اوبو باندې یې د ډول-ډول میوجاتو څخه راویستلی دی (زرغونې کړې دي) ترڅو تاسو ته روزي درکړي. او (هم) الله ﷻ ستاسو دپاره بېړۍ مسخرې کړې دي (په کار اچولې دي)، د دې دپاره چې د ده ﷻ په امر سره په دریاب کښې روانې شي (وګرځي راوګرځي)، او هم یې ستاسو دپاره سیندونه مسخر کړي دي (په کار اچولي دي).

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص ۲۲۰
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۵۶
(۳) تفسیر ابي السعود ج۵ ص۴۶

[۳۳] او (هم) الله ﷻ ستاسو دپاره لمر او سپوږمی په داسې حال کښې تسخیر کړي دي چې په دوامداره توګه روان دي (او هیڅ توقف نه کوي)، او هم يې ستاسو دپاره شپه او ورځ (دواړه) مسخرې جوړې کړې دي.

[۳۴] او الله ﷻ تاسو ته د هر هغې نوعې نعمتونو څخه درکړي دي کوم چې تاسو يې (د حال يا قال په ژبه) غواړئ. او (لنډه دا چې) که تاسو د الله ﷻ نعمتونه شمېر کړئ (د شمېرلو نیت ورته وکړئ) نو وبه يې نه شئ شمېرلی (وسه به مو پرې ونه شي).

یقینًا چې (جنس) انسان (په خپل ځان باندې) ظلم کوونکی (او) ناشکره دی (مګر چا ته چې الله ﷻ توفیق ورکړي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د شاکرانو حالات او د ناشکرانو انجام بیان شوی وه. په دې ایتونو کښې د یوه پلوه د ټولو نعمتونو څخه په لوی نعمت (د الله ﷻ په توحید) باندې دلالت اقامه شوی دی او د بله پلوه د الله ﷻ د بې انتهاء نعمتونو څه مثالونه هم ښودلی شوي دي، چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د لوی نعمت یعنې د الله ﷻ د توحید د اثبات دپاره څه دلایل قائم کړه چې همدغه دلایل په عین حال کښې د الله ﷻ د نعمتونو څخه هم شمېرل کېږي، ترڅو ناشکران د ناشکرۍ څخه لاس واخلي او په ایمان باندې مشرف شي، او ترڅو شکرګذاران په شکرګذارۍ باندې ښه کلک شي، هغه دا چې:

۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې پیدا کړي دي، ایا بل څوک دا کار کولی شي؟ ایا تاسو د دغو دواړو شکریه پوره کولی شئ؟

۲ـ برسېره پر دې، د اسمان د طرفه يې اوبه نازلې کړې دي چې ستاسو ژوند ورپورې تړلی دی، ایا د ده ﷻ څخه پرته څوک یو څاڅکی اوبه رانښکته کولی شي؟

۳ـ په دغو اوبو باندې يې ستاسو دپاره د ځمکې څخه ډول-ډول بوټي او ونې راویستلي دي چې ستاسو او ستاسو د څارویو روزي پکښې نغښتې ده، چې ټول کال تاسو د غلو دانو او مېوجاتو څخه استفاده کوئ او څاروي مو ترې واښه خوري او پرې څرېږي.

۴ـ الله ﷻ ستاسو د ژوند د ښه کولو دپاره تاسو ته بېړۍ مسخرې کړې دي چې د خپل ثقل سره-سره په نرم دریاب کښې د الله ﷻ په امر سره ګرځي راګرځي او تاسو پرې د یوه اقلیم څخه بل اقلیم ته تلی راتلای شئ، او خپلې ارتیاوې پرې پوره کولی شئ.

۵ـ همدارنګه الله ﷻ هغه سیندونه هم ستاسو په ولکه کښې درکړي دي کوم چې د باران اوربدلو په وخت کښې په ځمکه کښې جذب کېږي، بیا د چینو په شکل د ځمکې څخه راغوټېږي او

بالآخره لوی لوی سیندونه ترې جوړېږي. د دغو سیندونو څخه تاسو د خپلو زراعتي ځمکو دپاره اوبه پورته کوئ او د رڼا او نورو موخو دپاره ترې برق (بریښنا) لاس ته دروړئ.

۶ـ الله ﷻ ستاسو دپاره لمر او سپوږمۍ مسخر کړي دي چې په دوامداره توګه راځېږي او پرېوځي، چې ستاسو د ژوند دپاره ګټور نعمتونه دي، ایا د الله ﷻ په غیر بل څوک لمر او سپوږمۍ راځېژولی یا پرېوېستلی شي؟

۷ـ همدارنګه الله ﷻ د ستاسو د ژوند دپاره شپه او ورځ پیدا کړې ده، چې د هرې یوې څخه بېلا بېلې ګټې پورته کوئ. ایا د شپې او ورځې بدلون رابدلون د بل چا په واک کښې شته؟ ایا په دغه بدلون رابدلون کښې ستاسو دپاره بې شمېره مطالب مرموز نه دي.

۸ـ الله ﷻ تاسو ته د هر هغه شي څخه درکړي دي چې تاسو ترې د حال یا قال په ژبې سره غوښتي دي، او چې تاسو ورته احتیاج او اړ یاست. یا په بل عبارت: الله ﷻ لا په هغه وخت کښې ستاسو اړتیاوې پوره کړې دي او په ځمکې او اسمانونو کښې یې خای په خای کړې دې په کوم وخت کښې چې لا ستاسو بابا (آدم ﷺ) نه وه پیدا شوی.

۹ـ لنډه دا چې الله ﷻ تاسو ته دومره زیات نعمتونه درکړي دي که بالفرض تاسو یې په شمېرلو پیل وکړئ نو ستاسو به وسه ونه شي چې د شمېر لاندې یې ونیسئ، که څه هم تاسو ټول ورانډېنې او وروستني سره راغونډ شئ او د نعمتونو په شمېرلو کښې سره لاس وکړئ؛ نو ایا تاسو اوس هم شکر نه کوئ؟

۱۰ـ بالآخره ای پیغمبره! یقینًا چې بنیادم په خپل ځان باندې ظلم کوونکی دی او د الله ﷻ د نعمتونو دپاره ناشکره دی، چې د الله ﷻ د نعمتونو څخه استفاده کوي او د الله ﷻ د پېروۍ په عوض د شیطان پیروي کوي، او په خبیثه کلمه او په خبیثه عقیده باندې زړه تړي.

توضیحات

۱ـ د ﴿سَخَّرَ﴾ کلمه د "تسخیر" څخه اشتقاقه شوې ده، تسخیر دې ته وایي چې یو شی د چا دپاره داسې تابع وګرځولی شي چې پرته د اجرته د هغه په خدمت کښې چاپېر وي[۱] برابره خبره ده چې تصرف یې وریاندې هم جاري وي لکه سیندونه چې د انسان دپاره مسخر دي، او که د تصرف لاندې یې واقع نه وي لکه لمر او سپوږمۍ چې د ده دپاره الله ﷻ تسخیر کړي دي.

یادونه

۲ـ وراندې د هغو نعمتونو نومونه ذکر شوه کوم چې پرته د غوښتنې څخه الله ﷻ پیدا کړي دي، لکه لمر او سپوږمۍ او داسې نور. د دغه ذکر څخه وروسته دا جمله ﴿وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ﴾ نازله کړی شوه، نو د دې طرز بیان څخه سړي ته ذهن ته ورځي لکه چې الله ﷻ ټول

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص۳۵۲

انسانان مخاطب کړي وي چې: ای بنیادمانو! الله ﷻ تاسو ته هغه شیان درکړي دي کوم چې تاسو ترې نه دي غوښتي او د هغونعمتونو څخه يې هم درکړي دي کوم چې تاسو ترې غوښتي دي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په بنيادمانو کښې داسې خلک شته چې يو شی هم د الله ﷻ څخه نه غواړي، لکه دهريان چې د ده ﷻ په موجوديت باندې معتقد نه دي خو د دې سره-سره هغوی ته هم د ده ﷻ د پلوه احتياجات ورکړی شوي دي او لا ورکول کېږي. همدارنګه مونږ مسلمانانو ته الله ﷻ داسې نعمتونه هم راکړي دي چې مونږ بالکل غوښتي نه دي او لا په خيال کښې مو نه ګرځي او دا خکه چې الهي نعمتونه د بشري احاطې لاندې نه راځي، لکه چې راتلونکې جمله په همدې مطلب باندې دلالت کوي؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو د ﴿ مَا سَأَلْتُمُوهُ ﴾ معنی په "مَا احْتَجْتُمُوهُ" سره تفسيره کړې ده[1]. يعنې الله ﷻ تاسو ته د هغو شيانو څخه درکړي دي کوم چې تاسو ورته احتياج ياست، نو دغه احتياجات که تاسو د قال په ژبه نه غواړئ او يا مو په خيال کښې نه راځي نو د حال په ژبه خو يې غواړئ او سوالونه کوئ. چې دا ډول غوښتنه کفارو (دهريانو) ته هم شامله ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په بنيادمانو کښې داسې ډېر دي چې احتياج ورته پوره ورکړی شوی نه وي، مثلاً د چا لاس نه وي، څوک شل زېږېدلی وي او داسې نور، نو ايا د ذکر شوې جملې معنی په "مَا احْتَجْتُمُوهُ" سره صحت درلودلی شي؟

مونږ وايو: څرنګه چې په ذکره شوې جمله کښې ټول بنيادمان مخاطب کړی شوي دي او د افرادو لحاظ پکښې نه دی ساتلی شوی نو دغه پوښتنه نه شي مطرحه کېدلی. دا خکه هر ډول انساني احتياج که يوه فرد (شخص) ته د ځينو حکمتونو په بنياد نه وي ورکړی شوي نو هغه به ضرور بل ته ورکړی شوي وي[2]او د بنيادمانو ټول افراد به ترې خالي نه وي.

احصاء څه معنی؟

۵_ په ﴿ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ﴾ کښې د ﴿ لَا تُحْصُوهَآ ﴾ کلمه د "إِحْصَاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې اصل يې د "حَصَی" څخه دی، "حَصَی" هغې وړوکې شګې ته ويل کېږي چې د واړه انګور په اندازه وي. په عربو کښې عادت وه چې د شمېر په وخت کښې به يې د شګو څخه کار اخست لکه چې مونږ ځينې حسابونه په ګوتو باندې کوو[3].

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۰ ص۳۲؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۲۶
(۲) المحرر الوجيز ج۱۰ ص۸۹
(۳) لسان العرب ج۱۴ ص۱۸۳؛ مفردات الراغب ص۱۲۰

نو په دې مقام کښې به د معنی حاصل به داسې کېږي چې د الله ﷻ نعمتونه دومره ډېر دي چې که بالفرض تاسو ټول به په شمېرلو مشغول شئ او د يوې مجموعې د پوره کېدلو دپاره يوه شګه کېږدئ (لکه يو مليارد) او بيا د بلې مجموعې په شمېر باندې پيل وکړئ، د پوره کېدلو څخه وروسته يې بله شګه کېږدئ او داسې نور؛ نو هم د احاطې لاندې به يې رانه وستلی شئ، دا هم هله چې د نعمتونو انواع د شمېر لاندې ونيسئ، اما د افرادو شمېرل خو يې د بشر د تصور څخه بالکل وتلي دي.

د الله ﷻ د نعمتونو د بيان طرز

۶ـ مفسرينو کرامو د الله ﷻ د نعمتونو د ډېروالي بيان ته په ډېرو طريقو باندې اشاره کړې ده او ښه اوږده مضامين يې پکښې ليکلي دي[۱]، مګر مونږ په دې باره کښې د لاندې څو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: يو لک څليرشت زره زيات يا کم پيغمبران علیهم‌السلام او د دوی سره نازل شوي شريعتونه ټول د الله ﷻ نعمتونه دي چې تفصيلوار بيان يې د هيچا په وسه کښې نشته.

ب: د جنت نعمتونه او هلته خوشالي څوک په خپل تصور کښې نه شي راوړلی.

ج. الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ [البقرة: ۲۹] يعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هغه شيان يې ټول ستاسو دپاره پيدا کړي دي کوم چې په ځمکه کښې دي. دا ټول نعمتونه دي، نو ايا څوک کولی شي چې افراد نه بلکې کليات او انواع يې د شمېر لاندې راولي؟

د: الله ﷻ دومره مرضونه او آفتونه پيدا کړي دي چې د هيچا په تصور کښې نه ځايېږي، نو کله چې سړی د دغو ټولو څخه مامون وي نو د هر يوه څخه مامونيت بېل‌بېل نعمت دی، ايا څوک کولی شي چې د هغو مرضونو نومونه شمېر کړي د کومو څخه چې الله ﷻ بچ کړی وي؟.

همدې خبرې ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې: «كُلُّ سُلَامَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ»[۲] يعنې د خلکو څخه (د بدن) په هر بند باندې صدقه ده، هره ورځ چې لمر پکښې راخېژي (د انسان هر يو بند چې د مرضونو څخه بچ وي دا بېل‌بېل نعمت دی).

هـ: يوه ورځ داود علیه‌السلام پوښتنه وکړه چې: ای ربه! ماته خبر راکړه چې ستا وړوکی نعمت په ما باندې څه شی دی؟ «فَأَوْحَى اللهُ يَا دَاوُدُ تَنَفَّسْ فَتَنَفَّسَ فَقَالَ هَذَا أَدْنَى نِعْمَتِي عَلَيْكَ»[۳] نو الله ﷻ ورته وحې وکړه چې: ای داوده! سا وباسه، نو داوُد علیه‌السلام سا وويستله، نو الله ﷻ ورته وويلې چې زما وړوکی نعمت په تا باندې دغه دی، (نو ايا څوک خپل تنفسات شمېرلی شي؟).

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۵ ص۴۹؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۲۷؛ التفسير الكبير ج۱۹ ص۱۲۹؛ تفسير نمونه ج۱۱ ص۳۵۸
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۷۳
(۳) الدر المنثور ج۵ ص۴۵

د همدا موضوع یو پښتون شاعر په خپلو اشعارو کښې څومره ښه تمثیله کړې ده چې[۱]

هسې رنګ نعمت راکړی خدای و ما دی :: چې هیڅ څیز بها یې نشته بې بها دی

یو خو دا چې یې په شکل د ادم کړم :: دوهم دا چې محمد (ﷺ) مې رهنما دی

لاس و پښې غوږ و سترګې خوله او ژبه :: یو صورت مې په څو اسمه مسمی دی

آسمان ځمکه لمر سپوږمۍ او روښان ستوري :: درست جهان مې ونظر ته تماشا دی

شپه او ورځ د ماه ومهر له پرتوه[۲] :: مخ د ځمکې راته درست نقره طلا دی

په هر دم زندګانی بښي وما ته :: هر نسیم د یار د لورې مسیحا دی

چې دا هسې معرفت یې پرې پېرزو کړ :: په رحمان باندې منت د پاک مولی دی

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: هر کله د الله ﷻ نعمتونه بې شمېره او د بشري احاطې څخه ووتل نو ایا ممکنه ده چې په ټول بشریت کښې دې داسې څوک موندہ شي چې د شکور (شکرګذار) لقب وکټي، حال دا چې الله ﷻ دغه لقب نوح ﷺ ته ورکړی دی چې: ﴿ إِنَّهُۥ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴾ [الإسراء:۳] یقیناً چې نوح ﷺ شکرګذار بنده وه؟

موږ وایو چې: الله ﷻ په خپل فضل سره د شکرګذارۍ څخه د یوه بنده خپله ناتواني ښکاره کول او په خپل عجز باندې اعتراف کول شکر ګڼلی دی. او دا څکه چې:

یوه ورځې داوُد ﷺ الله ﷻ ته عرض وړاندې کړ چې: ای ربه! زه به څنګه ستا شکرګذاري وکړم حال دا چې زما شکر کول هم یو نعمت دی (چې تا یې توفیق راکړې)؟، نو الله ﷻ جواب ورکړ چې: «الآن شَكَرْتَنِي يَا دَاوُدُ»[۳] اوس دې زما شکر اداء کړ ای داووده! (چې په خپل عجز دې اعتراف وکړ).

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾
رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجْعَلْ أَفْـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهْوِىٓ إِلَيْهِمْ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ
يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ فِى ٱلْأَرْضِ

(۱) د عبدالرحمن مومند دیوان ص۱۸۳

(۲) پرتو: رڼا

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص: ۵۴

وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّي
لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا
ٱغْفِرْ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ ﴾

[۳۵] او (ای پیغمبره!) هغه وخت (خپل امت ته) وریاد کړه چې ابراهیم ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! دغه ښار (مکه معظمه) د امن خاوند (ښار) وګرځوې، او ما او (هم) زما زامن د دې څخه وساتې چې مونږ د بوتانو عبادت وکړو.

[۳۶] ای زما ربه! (دا خکه چې) یقیناً د خلکو څخه زښت ډېر (کسان) بوتانو ګمراه کړي دي (او په راتلونکي کښې به نور هم ګمراه کړي) نو هرڅوک چې زما پیروي وکړي (او د بوت پرستۍ څخه خپل ځان وساتي) نو یقیناً هغه زما (د ډلې) څخه دی، او څوک چې زما څخه عصیان وکړي (د بوت پرستۍ مرتکب شي) نو یقیناً ته بښونکی (او) مهربان یې (چې د توبې توفیق ورکړې).

[۳۷] ای زمونږ ربه! یقیناً ما د خپلې اولادې څخه ځینې اولادې ته په داسې وادي (بیابان) کښې استوګنه ورکړه چې د کروندې خاوند نه دی (مګر) ستا د معزز کور (کعبې شریفې) په نزد دی.

ای زمونږ ربه! (دا) د دې دپاره چې دوی لمونځ (ستا عبادت) وکړي، نو د ځینو خلکو (مسلمانانو) زړه داسې وګرځوه چې دوی ته میلان وکړي، او (هم) دوی ته د (پریمانه) میوجاتو څخه روزي ورکړې، شاید چې دوی شکر وکړي (او ستا عبادت وکړي).

[۳۸] ای زمونږ ربه! یقیناً ته په هغه شي باندې پوهېږې چې مونږ یې (په زړونو کښې) پټوو او په هغه شي باندې (هم پوهېږې) چې مونږ یې ښکاره کوو.

(ای پېغمبره!) او (په دې باندې علاوه) په الله ﷻ باندې نه کوم شی په ځمکه کښې پټېدلی شي او نه په اسمان کښې.

[۳۹] (ابراهیم ﷺ دا هم وویلې چې) هغه الله ﷻ ته حمد (او ثنا) ده چې ماته یې د لوی عمر په حالت کښې اسماعیل او اسحق رابښلي دي، یقیناً چې زما رب ﷻ ضرور د دعاء (سوال) اورېدونکی (قبلوونکی) دی.

[۴۰] ای زما ربه! ما د لمانځه ودروونکی وګرځوې او زما د اولادې څخه (هم ځینې د لمانځه ودروونکي وګرځوې)، ای زمونږ ربه! زما دعاء (سوالونه) قبول کړې.

[۴۱] ای زمونږ ربه! ماته او زما مور او پلار ته او (ټولو) مؤمنانو ته په داسې ورځ کښې مغفرت وکړې چې حساب ودرېږي (پیل شي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د کفارو عامو ناشکریو ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې د

هغوی خاصې ناشکرې بیانېږي، چې دوی هغه وطن (مکه معظمه) د بوت پرستۍ مرکز جوړ کړ او دار البوار (دار الهلاکة) يې وګرځاوه کوم چې ابراهیم ﷺ ورته دعاء کړې وه چې: ای ربه! ته يې د امن ښار وګرځوي او د توحید مرکز ترې جوړ کړې!

۲ـ هلته د الله ﷻ په توحید باندې کونیه دلایل قائم کړی شوي وه او دلته پرې هغه نقلیه دلایل ودرولی کېږي کوم چې د ابراهیم رئیس الموحدین ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت شوی دی، نو حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د ابراهیم ﷺ څه اقوال او د مکې معظمې څه حالات قرائت کړه ترڅو څرګنده شي چې رئیس الموحدین د توحید په باره کښې څه ویلي دي، او ترڅو مشرکانو ته جوته شي چې ایا دوی د خپل نیکه په اقوالو باندې ولاړ دی؟ هغه دا چې:

۱ـ هغه وخت خلکو ته ورپه یاد کړه چې ابراهیم ﷺ خپل رب ﷻ ته سوال وکړ چې: ای ربه! تا خو زما په غوښتنه باندې دغه وطن (مکه معظمه) ښار ګرځولی دی نو اوس تاته یو بل سوال هم کوم چې: ای ربه! دغه ښار د امن ښار وګرځوې چې هم په تکویني توګه او هم په تشریعي توګه د امن ښار جوړ شي، او خلک پکښې په ارامۍ سره ژوند وکړي.

۲ـ ای ربه! لکه چې زه دې تر اوسه د بوت پرستۍ څخه ساتلی یم، په راتلونکي کښې مې هم د دغه پلیت کار څخه په خپل حفظ کښې وساتې، او حتی زما زامنو ته (لکه اسماعیل او اسحق) هم د دغه کرغېړن عمل څخه امان ورکړې، ترڅو مونږ د هغه امن حق اداء کړو کوم چې تا دغه مبارک ښار ته ورکړی دی.

۳ـ ای ربه! زه خکه ستا څخه سوال کوم چې د بوت پرستۍ څخه امان راکړې چې دغو بوتانو ډېر خلک ګمراه کړي دي، نو زه ډارېږم چې زما اولاده خپل پیروان جوړ نه کړي چې حقه لاره ترې ورکه کړي.

۴ـ ای ربه! څه لرې نه ده چې زما په اولاده کښې هم څیني بوت پرستان جوړ شي خو زه د هغوی څخه همدا اوس خپل برائت اعلانوم، زما د اولادیت ویاړ هغو ته په نصیب دی څوک چې زما پیروي کوي او د بوت پرستۍ څخه ځان ساتي، او هرڅوک چې زما پیروي نه کوي نو د هغوی حال ټول تاته موکول دی، خکه چې همدا ته غفور او رحیم يې، نو که ستا اراده وشي د توبې توفیق به ورکړې او که نه نو ته د شدید عذاب خاوند يې.

۵ـ ای زمونږ ربه! ما خو ستا په هدایت د خپل اولاد څه برخه په داسې ځای کښې مېشت کړې ده چې نه پکښې کښت او زراعت صورت نیولی شي او نه ورته د خلکو تګ راتګ شته دی، بلکې بیابان او وچه-کانګړه ده؛ خو د دې سره-سره په دې مقام کښې ستا هغه کوټه اباده ده کومه چې تاته ډېره محترمه او معززه ده.

۶_ نو ای زمونږ ربه! دا کار ما د دې دپاره کړی دی چې دا مقام یو دیني او اسلامي مرکز جوړ شي. چې تاته ستا بندګان لمونځونه ودروي او بلکې د ټولې دنیا مسلمانان په خپلو لمونځونو کښې همدې طرف ته مخونه واړوي

۷_ نو ای زمونږ ربه! د ځینو خلکو (مسلمانانو) زړونه د همدې ښار اوسېدونکو ته ورمایل کړې چې همله ته تګ راتګ وکړي او دا ښار پرې ښه اباد وګرځي، او هم د ټولې دنیا د میوجاتو څخه دوی ته روزي ورکړې ترڅو دوی ستا شکرګذاران بندګان جوړ شي.

۸_ ای زمونږ ربه! ته خو یقیناً په هغه شي باندې پوهېږې کوم چې مونږ په زړونو کښې پټوو او کوم چې مونږ یې په خولو باندې ښکاره کوو نو ته ډېر ښه پوهېږې چې ما ذکره شوې دعاء په څومره اخلاص سره وکړه نو هیله ده چې ته یې قبوله کړې. او هم په دې باندې ډېر ښه پوهېږې چې په دې مقام کښې زما د خپلې اولادې د څه برخې دېره کولو صرف ستا په هدایت باندې صورت نیولی دی او بس.

ای پیغمبره! د ابراهیم ﷺ د خبرې په تائید باندې په خپل امت باندې قرائت کړه چې په الله ﷻ باندې د زړونو حالات لا څه چې هیڅ شی ترې نه په ځمکو کښې پټ پاتې کېدلی شي او نه ترې په اسمان کښې پټېدلی شي.

۹_ بیا نو ابراهیم ﷺ وویلې چې خاص هغه الله ﷻ ته حمد او ثناء ده چې ماته یې د بوډاتوب په حال کښې دوه زامن رابښلي دي چې یو اسماعیل ﷺ نومېږي او بل اسحق ﷺ. نو څرنګه چې په دغه حال کښې د اولاد بښل د الله ﷻ د فضل راکولو لویه نښه ده نو زه امید کوم چې زما ذکر شوي سوالونه به هم قبول کړي، دا ځکه چې یقیناً زما رب ﷻ د سوالونو قبلوونکی او اورېدونکی دی.

۱۰_ نو ای ربه! د کوم مطلب دپاره چې ما خپله اولاده دلته مېشت کړې ده هغه مطلب راته پوره کړې، نو ما هم د لمانځه ودرونکی وګرځوې چې د ټولو حقوقو سره ادامه ورکړم او زما د اولادې څخه هم ځینې داسې جوړ کړې چې ستا دپاره لمونځونه ودروي او همدا تاته په عبادت باندې دوامداره توګه مشغول شي.

۱۱_ ای زما ربه! زما سوال قبول کړې او خالي لاس مې پرې نږدې.

۱۲_ ای زمونږ ربه! په اخر کښې یو ځل بیا د سوال لاسونه پورته کوم چې ماته هم مغفرت وکړې او زما مور او پلار ته هم او بلکې ټولو مؤمنانو سړیو او ټولو مؤمنانو ښځو ته هم، په داسې وخت کښې چې د قیامت ورځ قائمه شي او حساب کتاب پیل شي.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې د مکې معظمې مشرکان خپلو لاندې خطاګانو ته متوجه کړی شوي دي چې:

الف: ابراهیم ﷺ د بوت پرستۍ څخه پنا غوښتې وه خو هغوی به پرې افتخار کاوه.

ب: ابراهیم ﷺ د خپلې مشرکې اولادې څخه بیزاري اعلانه کړې وه خو هغوی به د شرک سره سره

خپل خانونه ابراهمیان بلل چې مونږ د هغه په تګلاره روان یاستو.

ج. ابراهیم ﷺ غوښتل چې مکه معظمه د توحید د عقیدې مرکز وګرځي مګر هغوی د بوت پرستۍ او مشرکانه عقیدې مرکز کرځولی وه.

د. ابراهیم ﷺ خپله اولاده د لمانځه د اقامې دپاره دیره کړې وه خو دوی پکښې بوت پرستي اقامه کړه.

هـ. ابراهیم ﷺ د امن سوال او هم د میوجاتو د ډېروالي سوال د دې دپاره کړی وه چې اولاده یې شکر ګذاران جوړ شي مګر هغوی ناشکري وکړه؛ نه یې د امن حق اداء کړ، نه د میوجاتو د ډېروالي او نه د خلکو د ګټې ګوټې.

۲ـ ابراهیم ﷺ د کعبې شریفې دپاره دوه خله دعاء کړې ده: یو خل په همدغو کلماتو ﴿ هَٰذَا ٱلۡبَلَدَ ءَامِنٗا ﴾ سره او بـل خل پـه ﴿ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنٗا ﴾ په کلماتو سره، چې د دوارو عبارتونو فرق د [البقرة: ۱۲۶] ایت لاندې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې ابراهیم ﷺ خپل خان او خپلو زامنو ته د بوت پرستۍ څخه امان غوښتی دی چې: ﴿ وَٱجۡنُبۡنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعۡبُدَ ٱلۡأَصۡنَامَ ﴾ حال دا چې پخپله هم د شرک څخه لا څه چې د ګناه څخه معصوم وه او همدارنګه د ده په اولاده کښې نور معصومان هم ډېر وه، لکه اسماعیل ﷺ، اسحق ﷺ، یعقوب ﷺ، یوسف ﷺ او داسې نور؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې: په ذکره شوې غوښتنه کښې به یې یو مطلب دا وه چې د قیامت د ورځې پورې ورپسې مسلمانان اقتداء وکړي او د کفریاتو څخه پنا وغواړي، او بل مطلب به یې دا وه چې د ګناه څخه معصومیت د پیغمبرانو علیهم السلام طبعي شی نه دی بلکې د الله ﷻ په توفیق سره صورت نیسي، که نه نو څوک د ګناه څخه معصوم پاتې کېدلی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې د ابراهیم ﷺ د دې قول ﴿ وَمَنۡ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ څخه إشارةً معلومېږي چې دغه جلیل القدر پیغمبر مشرکانو ته د مغفرت غوښتنه کړې ده، بلکې د ذکرو شوو ایتونو په وروستني ایت کښې یې ورباندې صراحت کړی دی چې: ﴿ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ ﴾ ای زمونږ ربه! ماته او زما مور او پلار ته مغفرت وکړې؛ څکه که څه هم د ابراهیم ﷺ مور مسلمانه وه[۱] مګر پلار یې (ازر) خو مشرک وه؟

مونږ وایو چې: د دې موضوع بشپړ تحقیق د [التوبة: ۱۲] ایت لاندې ـ لله الحمد ـ تېر شوي دي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۳

ته الله ﷻ مغفرت نه کوي، د چې په دغه وخت کښې نوموړي ته علم نه وه ورکړې شوی چې مشرک ته الله ﷻ مغفرت نه کوي، د همدې کبله علماء کرام وايي چې: د شرک مغفرت عقلاً محال نه دی بلکې شرعاً محال دی[١] چې ابراهيم لا پرې تر هغه وخته پورې نه وه خبر کړې شوی.

٥_ مونږ د الله ﷻ په توفيق د ابراهيم ﷺ د حالاتو په هکله د [البقرة:١٢٤] او [الأنعام:٧٤] ايتونو لاندې څه معلومات ليکلي دي، خو په دې باندې برسېره علماوو کرامو د دغه جليل القدر پيغمبر ﷺ د ژوند په تولو اړخونو باندې ښه اوږده او خوندور بحثونه کړي دي[٢]، نو که د چا اوږده بيان ته زړه نه په تنګېږي هملته دې مراجعه وکړي، مونږ دلته فقط په لاندې اجمالي معلوماتو باندې اکتفاء کوو چې:

الف: ابراهيم ﷺ د عراق د کوفې په ښار کښې د نمرود پاچا په زمانه کښې زېږېدلى دى.

ب: چې په ډېره عجيبه او خارق العاده توګه لوی شو او د نبوت د ورکړې جوګه شو.

ج: د نبوت په دوره کښې يې د نمرود پاچا سره ډېر مباحث واقع شوه چې په پای کښې نوموړي سرکشه پاچا په اور کښې واچاوه خو الله ﷻ ورباندې اور ګلزار کړ.

د: بيا ابراهيم ﷺ د عراق څخه شام ته د هجرت په نيت اولاً مصر ته سفر وکړ چې په دې سفر کښې ورسره يوازې يو وراره (لوط ﷺ) او يوه خپله مېرمن (بي بي سارة رضي الله عنها) ملګرې وه چې په نسب کښې يې د تره لور وه.

هـ: په دې سفر کښې د مصر د وخت متکبر پاچا بي بي سارة رضي الله عنها ته د ناکاره عمل قصد وکړ مګر الله ﷻ هغې ته په خارق العاده توګه نجات ورکړ، چې پوره بيان يې د الله ﷻ په فضل د [الأنبياء:٧١] ايت لاندې راروان دی.

و: څرنګه چې نوموړي پاچا د ناکاره قصد په وخت کښې د غټ مصيبت سره مخامخ شو چې د بي بي سارې رضي الله عنها په دعاء سره ورڅخه مصيبت پورته شو او په خپلې بدنيتۍ باندې پښېمانه شو، نو بي بي سارې رضي الله عنها ته يې يوه وينځه تحفه ورکړه چې نوم يې (هاجره) وه[٣].

ز: بي بي سارې رضي الله عنها اولاد نه درلود نو بي بي هاجره يې ابراهيم ﷺ ته هبه کړه، په دې اميد چې الله ﷻ ورته څه اولاد وبښي.

ح: بيا د مصر څخه اصلي هجرت ځای (شام) ته لاړه.

ط: په شام کښې بي بي هاجرې رضي الله عنها ته الله ﷻ يو خوی (اسماعيل ﷺ) وبانبه.

ی: الله ﷻ ابراهيم ﷺ ته امر وکړ چې همدغه زوی او د ده مور (هاجره رضي الله عنها) د مکې معظمې په هغه ځای کښې ديره کړه چرته چې اوس کعبه اباده ده.

---

(١) تفسير ابي السعود ج٥ ص٥١

(٢) تاريخ الطبري ج١ ص١٦٢؛ تفسير الطبري ج١٣ ص٢٢٩؛ تفسير البغوي ج٣ ص٣٧؛ المحرر الوجيز ج١١ ص١٤٨؛ روح المعاني ج١٣ ص٢٣٦؛ تفسير الخازن ج٣ ص٥٣٢

(٣) صحيح البخاري ج١ ص٢٩٥

يا: ابراهیم ﷺ دغه دواړه مور او زوی هلته بوتلل او د لرو اوبو او لرو کجورو سره یې هملته مېشته کړه، او الله ﷻ ته یې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ﴿ رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ ﴾ ای زمونږ ربه! یقیناً ما د خپلې اولادې ځینې برخه (اسماعیل ﷺ) په داسې وادي او بیابان کښې مېشت کړه چې د کرونديې خاوند نه دی او اوبه نه لري، نو په خپل فضل سره ورته د خوراک او څښاک بندوبس وکړې.

يب: الله ﷻ هلته یو چینه راوخوټوله چې بي بي هاجرې ورته بندۍ واچوله.

نبي کریم ﷺ فرمايي چې: «يَرْحَمُ اللهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا»[1] یعنې د اسماعیل ﷺ په مور باندې دې الله ﷻ رحم وکړي، که د زمزم اوبه یې پرېښې وی (بندۍ یې ورته نه وی اچولې) نو د زمزم اوبه به جاري چینه ګرځېدلې وی.

يج: بیا همدلته د بي بي هاجرې په اجازه یوه عربي قبیله (جرهم) مېشته شوه.

يد: د همدې قبیلې څخه اسماعیل ﷺ عربي زده کړه او چې کله زلمی شو په همدوی کښې یې واده وکړ.

يه: ابراهیم ﷺ به وخت په وخت ورته او د خپل اهل پوښتنه به یې کوله.

يو: نو بیا زوی او پلار کعبه شریفه هم اباده کړه او په وروندې بېرته وختونو کښې د اسماعیل ﷺ د ذبحې واقعې هم صورت ونیوه، او داسې نور.

څو نکات

۶ـ په کار دي چې په دې مقام کښې لاندې نکتې هم محترم لوستونکي په نظر کښې ونیسي:

الف: ځینې علماء کرام وايي[2] که ابراهیم ﷺ په ﴿ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "من" په توري سره سوال نه وی کړی، چې د بعضیت معنی ورکوي، نو د یهودو او نصاراوو زړونو به هم کعبې شریفې ته مېلان کړی وی او یوازې مسلمانانو پورې به یې اختصاص نه وی موندلی.

ب: که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د ﴿ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ جمله هم الله ﷻ د ابراهیم د اقوالو څخه راحکایت کړې ده، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دا به د ابراهیم ﷺ د قول په تائید باندې الله ﷻ نازله کړې وی او د هغه ﷺ څخه به حکایت نه وی.

د دې نظیر دا دی چې الله ﷻ د بلقیس د خولې څخه حکایت وکړ چې: ﴿ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗ ﴾ یعنې یقیناً کله چې کوم ښار ته پاچایان داخل شي هغه فاسدوي او عزتمند خلک یې ذلیلان جوړوي. او بیا یې همدا مضمون تائید کړ چې: ﴿ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾ [النمل: ۳۴] یعنې ای پیغمبره! همدغسې کوي لکه څنګه چې بلقیس ویلې دي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۵

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۸؛ التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۱۳۸

چې کوم عمر ته چې ابراهیم ؑ ته په «علی الکبر» کلمې سره اشاره کړې ده هغه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت د اسماعیل ؑ د ولادت په وخت کښې نهه نوي (۹۹) کاله وه او د اسحق ؑ د ولادت په وخت کښې یو سلو دولس (۱۱۲) کاله وه، په دې باره کښې نور اقوال هم شته(۱).

د ذکر شوي اینونه مونږ ته ارشاد کوي چې باید مونږ په خپلو دعاګانو کښې مور او پلار او هم خپل اولادونه او ټول مسلمانان هېر نه کړو

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوٓا۟ أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِى مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا۟ مَكْرَهُمْ وَعِندَ ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ ﴾

[۴۲] او (ای پیغمبره!) هرو مرو ته (د مهلت ورکولو د کبله) ګومان مه کوه چې الله ﷻ د هغو کړو وړو څخه بې خبره دی کوم چې ظالمان (کافران) يې کوي، (دا څکه چې) يقيناً الله ﷻ دوی داسې ورځې ته وروسته کوي چې سترګې به پکښې (د ډېر هيبت له وجهې) تښتي وختېږي (يوه خوا او بله خوا به نه ګوري).

[۴۳] (البته) په داسې حال کښې چې (د محشر ميدان ته به) منډې وهونکې وي (او) په داسې حال کښې چې د خپلو سرونو به نېغ نيوونکې وي، چې دوی ته به خپل نظرونه بېرته نه راتاوېږي (بانه به يې حرکت نه کوي او سترګې به يې نه رپېږي)، او هم به يې زړونه خالي وي (د ډاره به يې زړونه وتلي وي).

[۴۴] او (ای پیغمبره!) خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې دوی ته پکښې (دنياوي) عذاب ورشي، نو هغه کسان به ووايي کومو چې ظلم کړی دی (کفر يې غوره کړی دی)، داسې چې) ای زمونږ ربه! مونږ د نژدې نېټې (لږ وخت) دپاره وروسته کړه چې مونږ ستا دعوت (إلى التوحيد) قبول کړو او د پيغمبرانو عليهم السلام پيروي وکړو.

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۲

(دوی ته به جواب ورکړی شي چې) ایا تاسو نه وئ چې پخوا به مو سوګندونه کول چې تاسو ته زوال نشته (تاسو ته کوم خطر متوجه نه دی)؟

[۴۵] او (ایا) تاسو د هغو خلکو په (خالي) خایونو کښې نه وئ اوسېدلي کومو چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی وه (کفر يې غوره کړی وه)؟ او (ایا) تاسو ته نه وه ښکاره شوي چې مونږ په هغوی باندې څه وکړه؟ (ایا تاسو ترې عبرت وانخست؟) او (ایا) تاسو ته مو (د هلاکو شوو قومونو) مثالونه نه وه بیان کړي؟

[۴۶] او په تحقیق سره هغوی (د الهي دین د منځه وړلو دپاره) خپل پټ تدبیرونه جوړ کړي وه، حال دا چې د دوی (ټول) پټ تدبیرونه د الله ﷻ په نزد وه (چې د ده ﷻ د ارادې څخه پرته يې تاثیر نه شو کولی) او اګر که د دوی تدبیرونه وه چې غرونه ترې زوال مونده کړي (ډېر قوي وه خو د الهي ارادې څخه په غیر يې کومه نتیجه ورنه کړه؛ نو ایا ستاسو پټ تدبیرونه به نتیجه ورکړي؟ ایا تاسو به د دین د ترقي مخنیوی وکړی شئ؟).

ارتباطونه

۱ ـ په دې ایتونو کښې هغه توهمات پورته کړی شوي دي کوم چې د وړاندېنیو ایتونو څخه چاته ذهن ته ورتله، هغه دا چې:

الف: کاشکې چې الله ﷻ ظلوم او کفور انسان سمدستي هلاک کړی وی او په دنیا کښې يې د ژوند فرصت نه وی ورکړی.

ب: د ابراهیم ﷺ د دې قول څخه چې الله ﷻ مونږ ته راحکایت کړی دی چې: ﴿ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ یعنې ای ربه! ځوک چې زما د پیروۍ څخه انکار وکړي او بوت پرستي غوره کړي نو ته غفور او رحیم يې، إشارةً څرګندېږي چې دغه جلیل القدر پیغمبر بوت پرستانو ته د مغفرت په تمه وه.

ج: لکه چې په همدغې تمه باندې يې صراحت کړی دی چې په ﴿ وَلِوَالِدَيَّ ﴾ په کلمې سره يې پلار او مور ته مغفرت غوښتی دی حال دا چې پلار خو يې مشرک وه.

نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ ذکر شوي ټول توهمات رد کړه.

۲ ـ بالآخره وړاندې ایتونه د ﴿ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴾ په کلماتو باندې ختم شوي وه او په دې ایتونو کښې د "يَوْمُ الْحِسَاب" دپاره څه اختصاصي صفات بیان شوي دي چې هغه به دغسې او هاغسې سخته وي. نو خلاصه يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د ابراهیم ﷺ د خبرو څخه او کفارو او ظالمانو ته د مهلت ورکولو څخه مه ته دا ګومان کوه او نه دې نور څوک دا ګومان کوي چې یا به الله ﷻ هغوی ته کفر او شرک وبښې او یا به

د هغوی د کړو وړو څخه ناخبره وي. او دا خکه چې د کفارو او مشرکانو عذاب په دوه وو برخو باندې وېشلی کېږي.

۱_ د هغوی د عذاب یوه برخه هغه ده کومه به چې د مرګ څخه وروسته وربانديې ورنازله کړی شي، د عذاب دغه برخه په هغوی باندې په دنیا کښې نه وربښکته کېږي بلکې مونږ یې داسې ورځې ته ټالوو چې لاندې کیفیات به ولري:

الف: په دغې ورځ کښې به د ډېر هیبت د کبله د موقف د خلکو سترګې تېغې ختلې وي او هرڅوک به په همدې خطره کښې وي چې اوس به څه کېږي.

ب: هرڅوک به د خپل قبره څخه راپورته کېږي او د محشر د میدان په لور به په جلتۍ سره زغلي، چې د هیچا سره به د خپل خان څخه په غیر د بل چا غم نه وي.

ج: ټولو به نېغ سرونه نیولي وي او هیڅوک به هاخوا او دې خوا نه ګوري او نه به کتلی شي.

د: د ټولو سترګې به بېرته وي، هیڅوک به سترګو ته رپ نه شي ورکولی.

هـ: د هیچا زړه به په خپل ځای کښې نه وي، د ټولو زړونه به وتلي وي او ټول به ناقراره وي ته به وایې چې زړونه یې خالي هوا ده.

۲_ ای پیغمبره! د کفارو د عذاب بله برخه هغوی ته په دنیا کښې متوجه ده، نو ته د دغې ورځې څخه خلک وډار کړه چې دنیاوي عذاب د بدې ورځې سره مخامخ نه شي، که نه نو لاندې کیفیات به وردمخه شي:

الف: په دغې ورځ کښې به ظالمان (کفار) الله ﷻ ته سوالونه او زارۍ کوي چې: ای زمونږ ربه! زمونږ څخه د دغه عذاب مخه واړوه او د نژدې وخته پورې مونږ ته مهلت راکړه. که ته زمونږ دغه سوال قبول کړې نو مونږ به ستا دعوت په لبیک ویلو سره قبول کړو او ستا د پیغمبرانو پیروي به وکړو، هرڅه چې دوی وایي نو همغه به مونږ ومنو.

ب: نو د الله ﷻ د پلوه به ورته جواب ورکړی شي چې هغه وخت تېر شو په کوم کښې چې ستاسو ایمان د قبول درجې ته رسېده، اوس نه ستاسو سوال قبلېږي او نه درڅخه د عذاب مخه اړوله کېږي.

ج: ای کفارو! ایا تاسو همغه خلک نه یاست چې په سوګند سره به مو ویلې چې ستاسو په حالت کښې به بدلون رانه شي او هیڅوک به ستاسو څخه دغه د خوشالۍ حالت د غم په حالت بدل نه کړی شي.

د: ای کفارو! په تاسو باندې دغه بده ورځ ناځاپي نه ده درغلې بلکې تاسو داسې خلک یاست چې د هغو کفارو په مساکنو او ښارونو کښې اوسېدلئ کومو چې ستاسو غوندې په خپلو ځانونو ظلم کړی وه او په کفر کلک ولاړ وه.

ایا تاسو نه پوهېدئ چې په تاسو باندې به هم یو وخت دغسې یو ښا کوونکی عذاب درنازل شي

لکه څنګه چې په هغوی باندې ورنازل شوی وه؟ ایا تاسو د هغوی څخه عبرت وانخست چې یو وخت به ستاسو کورونه او ښارونه هم نورو خلکو ته پاتې شي لکه چې د هغوی کورونه تاسو ته پاتې شوي وه؟

ه. لنډه دا چې تاسو ته ښه څرګنده شوې ده چې په پخوانیو ظالمانو باندې مونږ څه وکړه او باعث یې څه وه.

و. په دې باندې علاوه مونږ تاسو ته د ظالمانو ډېر مثالونه څرګند او بیان کړي وه چې باید تاسو ترې عبرت اخستی وی، لکه عادیان، ثمودیان او نور.

ز. ای کفارو! ایا تاسو نه پوهېدئ چې پخوانیو ظالمانو د پیغمبرانو علیهم السلام د ناکامی دپاره ډېرې هلې ځلې کړې وې او ډېر پټ تدبیرونه یې سنجولي وه، خو یو تدبیر هم ورته کارېګر نه وه واقع شوی، ځکه چې د هغوی د تدابیرو اغېزمن واقع کېدل د الله ﷻ په واک او اختیار کښې وه نو الله ﷻ ټول ناکام کړه، او کوم پټ تدبیر چې الله ﷻ د هغوی د هلاکت دپاره په ازلي علم کښې درلود همغه کارېګر واقع شو او د هغوی بېخ او بنیاد یې وویست.

ح. نو ای کفارو! لکه چې د هغوی تدابیرو کار ورنه کړ همدارنګه به ستاسو تدابیر څه کار ورکړي، حال دا چې هغوی د فساد دپاره او د الهي دین د منځه وړلو دپاره دومره لوی لوی تدابیر سنجولي وه چې غرونه پرې د بېخونو څخه وتلی شوه او غرونه یې سورې کولی شوه مګر الهي دین ته یې هیڅ حرکت ورنه کړی شو او د ځایه یې ونه ښورولی شو.

توضیحات

۱ـ علماوو کرامو د ﴿ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا ﴾ په جمله کښې متعدد قولونه کړي دي چې په دې کښې خطاب نبي کریم ﷺ ته متوجه دی، یا د ده امت ته او بالآخره یا عام خطاب دی چې نبي کریم ﷺ او هم امت دواړو ته شامل دی[۱].

مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکر شوی خطاب به قصداً نبي کریم ﷺ ته متوجه وي او امت به په غوږ باندې باندې وهلی شوی وی، لکه چې الله ﷻ نبي کریم ﷺ مخاطب کړی دی چې: ﴿ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ [الأنعام:۱۴] او ای پیغمبره! د مشرکانو څخه مه جوړېږه. نو ټول امت په غوږ باندې وهل شوی دی چې شرک یو کرغېړن کار دی چې الله ﷻ ترې تاسو لا څه چې خپل پیغمبر هم منعه کړی دی.

مونږ ځکه ذکره شوې توجیه غوره کړه چې په ذکره شوې جمله باندې د راتلونکي ایت دا جمله ﴿ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ ﴾ عطفه ده او په دې کښې خو بالاتفاق نبي کریم ﷺ مخاطب دی، نو مناسبه ده چې په هغې جمله کښې هم همغه ﷺ مخاطب وي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۴

د ځو لغاتو معناوې

۲ـ د لاندې ځو لغاتو معناوې ولولئ چې د قيامت د ورځې د ځرنګوالي په بيان کښې نازلې شوي دي

الف: د ﴿ تَشۡخَصُ ﴾ کلمه د "شُخُوص" څخه اشتقاقه شوې ده. "شُخُوص" دې ته وايي چې د چا سترګې د مرګ په وخت کښې ودرېږي او د حرکت څخه ولوېږي[۱]. يعنې د قيامت داسې ورځ ده چې د هيبته به د خلکو سترګې داسې ولاړې وې لکه چې د مړي سترګې ودرېږي او بالکل يې بانه حرکت نه کوي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د راتلونکي جملې ﴿ لَا يَرۡتَدُّ إِلَيۡهِمۡ طَرۡفُهُمۡ ﴾ معنی دا ده چې دوی ته به نظر نه راګرځي چې خپل خانونه وګوري[۲]، او د دې جملې ـ چې اوس د بحث لاندې ده ـ معنی دا ده چې دوی به د محشر د ميدان څخه بل پلو ته نه شي کتلی. نو راتلونکې جملې د دې جملې مضمون ښه تقويه کړ او تکرار پکښې واقع نه شو.

ب: د ﴿ مُهۡطِعِينَ ﴾ کلمه د "إِهۡطَاع" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِهۡطَاع" هغې منډې او ځغاستې ته ويل کېږي د کومې سره چې ډار ملګری وي او په حقيقت کښې ډار په منډه کړی وي[۳]. يعنې کله چې بنيادمان د قبرو څخه راپورته شي نو د ډار په حال کښې به د محشر ميدان ته په منډو شي.

ج: په ﴿ مُقۡنِعِي رُءُوسِهِمۡ ﴾ کښې د "مُقۡنِعِي" کلمه د "إِقناع" څخه جوړه شوې ده. "إِقناع" د سر پورته کولو ته وايي[۴]. يعنې په دغې ورځ کښې به هرچا خپل سره نېغ نيولی وي او حوادثو ته به منتظر وي.

د: د ﴿ وَأَفۡـِٔدَتُهُمۡ هَوَآءٌ ﴾ په جمله کښې د ﴿ هَوَآءٌ ﴾ کلمه علماوو کرامو په "خَالِيَة" سره تفسيره کړې ده[۵]، يعنې په دغې ورځ کښې به د هيچا زړه په خپل ځای کښې نه وي او د ټولو زړونه به ستونو ته راپورته شوي وي، ته به وايې چې د ټولو سينې خالي دي.

دغسې کلمات په عربي لغت کښې د ډېرې وارخطايي او ډېر ډار څخه د کنايي په توګه استعمالېږي. لکه چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَأَصۡبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًا ﴾ [القصص: ۱۰] يعنې کله چې د موسی ﷺ مور خپل زوی په درياب کښې واچاوه نو ډېره وارخطا شوه، تا به ويل چې زړه يې په ګوګل کښې نشته، نو د خپل زوی د غم څخه په غير نور ټول غمونه يې د زړه څخه ووتل.

د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ لِكُلِّ ٱمۡرِيٕ مِّنۡهُمۡ يَوۡمَئِذٖ شَأۡنٞ يُغۡنِيهِ ﴾ [عبس:۳۷] يعنې په دغې ورځ

---

(۱) لسان العرب ج۷ ص۴۶
(۲) تفسير الكشاف ج۲ ص۵۶۳
(۳) لسان العرب ج۸ ص۳۷۲
(۴) مفردات الراغب ص۴۲۹
(۵) تفسير البغوي ج۳ ص۳۹

کښې به هرڅوک د خپل ځان په غم کښې واقع وي او د ټولو خپلوانو څخه به هغه حالت بې پروا کړی وي کوم چې ورباندې مسلط وي.

دوهم يوه ورځې نبي کريم ﷺ د قيامت د ورځې څه حالات بيان کړه چې نر او ښځې به ګډوډ د قبرونو څخه حشر کړی شي. نو بي بي عائشې رضي الله عنها (أم المؤمنين) پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! ايا مونږ به په دغې ورځ کښې نه شرميږو؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «الْأَمْرُ أَهَمُّ مِنْ أَنْ يَنْظُرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ»[1] کار د دې څخه ډېر مهم دی چې د محشر خلک خينې خينو نورو ته وګوري.

يادونه

٣_ مفسرينو کرامو د ﴿ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ ﴾ په جمله کښې د "عذاب" کلمه په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيره کړې ده:

الف: د عذاب څخه اخروي عذاب مراد دی[2]. يعنې ای پيغمبره! خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې کله په دوی باندې اخروي عذاب ورنازل شي نو ظالمان به الله ﷻ ته سوال کړي چې ای زمونږ ربه! مونږ بېرته دنيا ته وروسته کړې چې مونږ ستا دعوت قبول کړو او د پيغمبرانو پيروي دې وکړو.

خينې مفسرينو کرامو ليکلي دي چې: کفار به د مرګ څخه وروسته پنځه سوالونه وکړي چې د يوه اجابت به هم ورته ونه کړی شي، او د هغو پنځو سوالونو څخه يو همدغه دی چې په همدې ايت کښې ورته اشاره شوې ده[3].

ب: د عذاب څخه دنياوي عذاب مطلب دی[4]، يعنې ای پيغمبره! خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې کله په هغوی باندې په دنيا کښې عذاب ورنازل شي او يا د مرګ په وخت کښې د سکرات الموت سره مخامخ شي نو الله ﷻ ته به ذکر شوی سوال وړاندې کړي، او همغه جواب به واوري کوم ته چې په ايتونو کښې اشاره شوې ده.

مونږ ته همدغه دوهم تفسير په زړه پورې برېښي نو په همدې بنياد مو ايتونو ته شرحه ورکړې ده، مونږ خکه دوهم تفسير غوره کړ چې:

اول: په وړاندېنيو ايتونو کښې د آخرت حالات منعکس شوي وه، نو که دا ايتونه هم د آخرت پورې مربوط وګڼل شي نو دا به د هغو تاکيد شي، او که دا د دنيا په عذاب باندې تفسير شي نو نوې معنی به افاده کړي او تاسيس به وګڼل شي حال دا چې د تائيد څخه خو تاسيس بهتر دی.

دوهم: په ﴿ رَبَّنَآ أَخِّرۡنَآ ﴾ کښې د ﴿ أَخِّرۡنَآ ﴾ کلمه د "تاخير" څخه اشتقاقه شوې ده چې د وروسته کولو او ټالولو معنی ورکوي، نه د بېرته بېولو معنی چې د آخرت سره مناسبه ده.

---

(١) سنن ابن ماجه ص ٣١٦
(٢) البحر المحيط ج ٦ ص ٤٥٢
(٣) روح المعاني ج ١٣ ص ٢٤٩
(٤) تفسير الكشاف ج ٢ ص ٥٦٥

الله ﷻ فرمايي چې: ﴿... لَوْلَآ أَخَّرْتَنِيٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ [المنافقون: ١٠] يعنې ای مؤمنانو! د هغه څخه ورانديې د الله ﷻ په لار کښې خپل مالونه نفقه کړئ چې ستاسو کوم يو ته مرګ وروورسېږي نو بيا وايي چې: ای ربه! کاشکې زه دې د نژدې نېټې (لږ وخت) پورې وروسته کړی وی، چې هم مې خيراتونه کړي وی او هم د صالحانو د جملې څخه ګرځېدلی وی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ايا د کفارو څخه د عذاب د نزول په وخت او يا د ځنکدن په حالت کښې هغه سوال جواب اورېدلی شوی دی کوم ته چې په ايتونو کښې اشاره شوې ده؟

مونږ وايو چې: د قال په ژبه که د ټولو څخه نه وي اورېدلی شوي نو د حال په ژبه خو د ټولو کفارو حالات د ذکر شوي سوال جواب غوښتنه کوي. د ذکر شوي حالي سوال جواب يوه نظير ته الله ﷻ د [الأنبياء: ١١ـ١٥] ايتونو کښې اشاره کړې ده چې د عذاب د نزول په وخت کښې چې کله کفار د خپلو خانونو د خلاصون دپاره په خغاسته پيل وکړي نو د عذاب پرښتې ورته ووايي چې مه خغلئ؛ خپلو کورونو او د عيش عشرت مالونو ته ورتاو شئ. نو دوی به وايي چې: ای افسوسه! يقيناً چې مونږ ظالمان يو. دوی به په همدغه حال کښې وي چې په نازل شوي عذاب باندې پوښنا شي.

يادونه

۵ـ علماوو کرامو په دې عبارت ﴿وَعِندَ ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ﴾ کښې ډېر اوږده بحثونه کړي دي[١]، د بحث اوږدوالي د "إنْ" د توري څخه منشا اخستې ده چې په لاندې درېوو ډولونو باندې يې شرحه کړې دي:

الف: ځينې وايي چې د "إنْ" توری د نفې دپاره دی[٢]. يعنې د کفارو د چلونو او تدبيرونو موثريت د الله ﷻ په نزد دی، خو د دې سره سره د هغوی چلونه کمزوري وه او په دومره اندازه کښې نه وه چې غرونه د بېخه وباسي (شريعت ته ضرر ورسوي).

ب: ځينې وايي چې ذکر شوی د "إنْ" توری د مثقل څخه مخفف دی[٣]. يعنې د هغوی د چلونو موثريت د الله ﷻ په اختيار کښې دی، که نه نو د هغوی چلونه او تدبيرونه دومره قوي وه چې غرونه د بېخه وباسي او د اسلام د ترقۍ مخنيوی وکړي.

ج: بالآخره ځينې وايي چې دغه "إنْ" وصليه دی[۴]. وصليه "إنْ" هغه دی چې مدخول بها جمله يې په بله مقدره جمله باندې عطفه وي چې د هغې مضمون د مذکورې جملې څخه کمزوری وي. نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راځي چې د هغوی مکرونه د دې سره-سره چې کمزوري

---

(١) روح المعاني ج١٣ ص٢٥٠
(٢) التفسير الكبير ج١٩ ص١٤۴
(٣) تفسير المظهري ج٥ ص٢٨٢
(۴) تفسير ابي السعود ج٥ ص٥٨

وه د الله ﷻ په ارادې پورې یې توقف درلود، او که بالفرض تدابیر یې دومره قوي وی چې غرونو ته یې حرکت ورکولی شوی نو هم د الله ﷻ د ارادې څخه یې په غیر څه اثر نه شو درلودی.

یا په بل عبارت: د هغوی ټول تدابیر (واړه وه او که غټې) د الله ﷻ په اراده باندې څرخېده، د همدې کبله بې اثره شوه.

موږ ته همدغه دریم تفسیر په زړه پورې برېښي چې په لاندې ایتونو کښې هم منعکس شوی دی:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَمَكَرُواْ مَكۡرٗا كُبَّارٗا ﴾ [نوح:٢٢] یعنې نوح ﷺ الله ﷻ ته عرض وکړ چې: ای زما ربه! زما قوم زما پیروي نه کوي او د دین د مخنیوي دپاره یې ډېر لوی-لوی تدبیرونه په کار اچولي دي.

دوهم: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَلِلَّهِ ٱلۡمَكۡرُ جَمِيعٗا ﴾ [الرعد:٤٢] یعنې یقینًا پخوانیو کفارو د الهي دین د محوه کولو دپاره ډېر تدبیرونه په کار اچولي وه مګر ټول تدبیرونه (واړه وه او که غټې) په الله ﷻ پورې اختصاص لري، چې پرته د ده ﷻ د ارادې څخه یو هم کارګر نه واقع کېږي او مرتکبینو ته یې سزا ورکوي.

یو تذکر

٦- په دې مقام کښې ځینو علماوو کرامو ځینې بې اعتماده او بې ارتباطه قیصې لیکلې دي[1] چې سړیورباندې باور نه شي کولی، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو همهلته دې مراجعه وکړي.

﴿ فَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخۡلِفَ وَعۡدِهِۦ رُسُلَهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٖ ﴿٤٧﴾ يَوۡمَ تُبَدَّلُ ٱلۡأَرۡضُ غَيۡرَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُۖ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى ٱلۡمُجۡرِمِينَ يَوۡمَئِذٖ مُّقَرَّنِينَ فِي ٱلۡأَصۡفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٖ وَتَغۡشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجۡزِيَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَٰغٞ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ وَلِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ وَلِيَذَّكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٥٢﴾ ﴾

[٤٧] نو (ای پیغمبره!) په الله ﷻ باندې هرو مرو ګومان مه کوه چې د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام سره به د خپلې وعدې خلاف کوونکی شي، یقینًا الله ﷻ د کلکې ارادې والا (او) د جزا (عقوبت ورکولو) خاوند دی.

[٤٨] داسې ورځ (خلکو ته) وربه یاده کړه چې دا ځمکه (پکښې) په بله ځمکه تبدیل کړی شي او (هم پکښې) اسمانونه (په نورو اسمانونو تبدیل کړی شي)، او ټول خلک (د کفارو په شمول) یکې یو

(١) البحر المحیط ج٦ ص٤٥٥؛ تفسیر القرطبي ج٩ ص٣٨١

قهار الله ﷻ ته د قبرونو څخه بهر شي (چې ټول مخلوقات د ده ﷻ ارادې ته ذلیله دي).

[۴۹] او ته به په دغې ورځ کښې مجرمان (کافران) وګورې چې په زولنو (او ولچکو) کښې به پیوسته کړی شوي (ترلی شوي) وي.

[۵۰] د دوی کمیسونه به د نښترو څخه وي (چې پکښې پټ به وي) او مخونه به یې اور پټ کړي وي.

[۵۱] (دا) د دې دپاره چې الله ﷻ هر نفس (هرچا) ته د هغه شي جزا ورکړي کوم یې چې کسب کړی وي. یقیناً الله ﷻ چالاک (جلت) حسابي دی.

[۵۲] دا (قرآن کریم) د خلکو دپاره (فقط د ارشاداتو) رسول دی (البته د دې دپاره چې نصیحت ورته ورکړی شي) او د دې دپاره چې پرې ویدار کړی شي او (هم) د دې دپاره چې پوه شي چې یقیناً الله ﷻ (په حقه) یو معبود دی، او د دې دپاره چې د سوچه عقلونو خاوندان (پرې) پند (او عبرت) واخلي.

ارتباطونه

۱ـ د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې ظالمانو ته مهلت ورکول د الله ﷻ په بې خبرۍ باندې دلالت نه کوي، او هلته د همدې مضمون د تائید دپاره په څه اخروي او دنیاوي عذابونو باندې رڼا اچولې شوې وه. په دې ایتونو کښې توصیه شوې ده چې مهلت ورکول د وعید خلافۍ معنی هم نه ورکوي. او بیا د همدې مطلب د اثبات دپاره څه شواهد ښودلي شوي دي.

۲ـ د وړاندې متصل ایت څخه د اشارې په توګه وعد او وعید څرګندېده چې الله ﷻ به د کفارو مکرونه شنډ کړي او خپلو دوستانو ته به کامیابي په نصیب کړي، دلته په همدې مطلب باندې څه اخروي او څه دنیاوي حالات د تفریع په توګه بیان شوي دي چې خلاصه یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ستا سره چې د کامیابۍ کومې وعدې کړی شوي دي هغه وروسته کېږي مګر دورغ کېږي نه:

۱ـ نو هرومرو مه ته په الله ﷻ باندې دا ګومان کوه او نه دې ستا پیروان ګومان کوي چې الله ﷻ به د ټولو خلکو سره عموماً او د خپلو رسولانو سره خصوصاً وعده خلافي وکړي.

نو ضرور به الله ﷻ تاته او ستا پیروانو ته په دنیا او آخرت کښې نصرت په برخه کړي او ستاسو په دښمنانو (کفارو) باندې به په خپل وخت سره عذاب ورنازل کړي ځکه چې یقیناً د الله ﷻ اراده د هر چا په اراده باندې غالبه ده او هم الله ﷻ د خپلو دوستانو دپاره د دښمنانو څخه انتقام اخستونکی دی.

۲ـ ای پیغمبره! د ښه وضاحت دپاره په خپل امت باندې د قیامت د ورځې څه حالات قرائت کړه:

الف: هغه ورځ وربه زړه کړه چې په هغې کښې به د ځمکې اوسنی حالت په خپل حال پاتې نه شي، بلکې غرونه به ګرد بدل شي او لوړې ژورې به یې ټولې هوارې شي او هم به دریابونه اور واخلي. او داسې نور.

ب: همدارنګه به په هغې ورځ کښې اسمانونه هم په کم او کیف کښې بدلون ومومي، چې لمر او سپوږمۍ به بې نوره شي او ستوري به راودوږېږي او هم به پکښې دروبه پیل وکړي.

ج: په دغې هیبتناکې ورځ کښې به د ټولو خلکو په ضمن کښې طغیان (کفار) هم د نیرونو څخه رابهر شي او د هغه الله ﷻ په حضور کښې به د فیصلې دپاره ودرولی شي چې هیڅ شریک نه لري او ټول مخلوقات د ده ﷻ د ارادې په وړاندې ذلیله او ناتوانه دي.

د: ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به ته مجرمان (کفار) وګورې چې په زنځیرونو کښې به هره ډله د خپلو سیالانو سره تړلي شوي وي، او د هرچا ګروپ او ډله به بیله بیله وي.

هـ: په دغې ورځ کښې به د مجرمانو کمیسونه د نښرو څخه جوړ وي، چې ډېر بد بوی به تري پورته کېږي او تک تور رنګ به ولري، او هم به ډېر ژر اور اخلي او د بدن سوزش او سوی به پرې اضافه کوي.

و: په دغې ورځ کښې لکه چې دمجرمانو په زړونو باندې اور بلېږي او د خولو څخه به یې ډډوزی خېژي، همدارنګه به د دوی مخونه هم اور پټ کړي وي.

۳ـ ای پیغمبره! دا ټول د دې دپاره چې د دنیا پیدایښت عبث نه دی، ترڅو الله ﷻ هر چانه د هغو کړو وړو جزا یا سزا ورکړي د کومو یې چې کسب کړی وي او خپل ځان ته یې کړلي وي. یقیناً چې الله ﷻ په خپلو مواعیدو کښې خلف نه کوي او په چالاکۍ سره به د هر چا سره محاسبه وکړي چې هیڅوک به بې حسابه پاتې نه شي.

۴ـ ای پیغمبره! دا قرآن کریم د خلکو دپاره د بل شي دپاره نه دی نازل شوی بلکې د دې دپاره چې:

الف: ترڅو دوی د پخوانیو هلاکو شوو کافرانو څخه عبرت واخلي او د ذکرې شوې هولناکې ورځې دپاره خپل ځانونه چمتو کړي.

ب: بل د دې دپاره چې دوی په دې قرآن کریم باندې وډار کړی شي ترڅو د کفریاتو او جرائمو څخه پرهیز وکړي.

ج: او هم د دې دپاره چې دوی پوه شي چې په حقه باندې معبود د الله ﷻ څخه په غیر بل هیڅوک نشته. یا په بل عبارت: لکه چې د الله ﷻ سره د دنیا په پیدا کولو او ورانولو کښې څوک برخه نه لري همدارنګه ورسره په عبادت کښې هم برخوال نشته.

د: بالآخره د دې دپاره چې په دې قرآن کریم باندې د سوچه عقلونو خاوندان پند وګټي او د فسق (فجور) څخه لاس واخلي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ يَوۡمَ تُبَدَّلُ ٱلۡأَرۡضُ غَيۡرَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ﴾ کښې د ﴿ تُبَدَّلُ ﴾ کلمه د "تبدیل" څخه

اشتقاقه شوې ده. "تَبْدِيْلٌ" په لاندې دوه وو ډولونو سره صورت نیسي

الف. يو په تعويض سره، چې د يوه شي په عوض بل شی ودرولی شي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ [النساء: ۵۶] يعني هر كله چې د كفارو پوستكي په دوزخ کښې وسوزيږي نو مونږ ورته هغه په نورو پوستكو باندې تبديل (عوض) كړو، ترڅو په دوامداره توګه عذاب وڅکي

ب. بل د تغير په معنی سره دی. لکه چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿... فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ﴾ [الفرقان: ۷۰] يعنې هغه كسان چې د شرک، انسان وژنې او د زنا څخه توبه تائب شي نو الله ﷻ به د دوی ګناهونه په نیکیو باندې واړوي (تغير به يې كړي).

په دې کښې زښت ډېر نصوص شته چې د قيامت په ورځ کښې به په ځمکو او اسمانونو کښې وصفي تغيرات واقع شي. د مثال په ډول: ځمکه به هواره شي او لوړې ژورې به پکښې نه لېدلی کیږي، غرونه به د ګرد غوندې والوزي او داسې نور. همدارنګه اسمانونه به هم کیفي تغیر ومومي چې لمر او سپوږمۍ به يې بې نوره شي، ستوري به راتوی شي، او هم به پکښې درزونه وشي او دا شين رنګ به يې د ولي کرېدشوو زيړو غوندې په ګلابي رنګ باندې بدل شي او داسې نور.

اما د ځمکو او اسمانونو په ذاتي تبديلی او عوض كېدلو كښې هم نصوص شته، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

اول: نبي كريم ﷺ فرمايي چې: «يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ»(۱) يعنې خلک به د قيامت په ورځ په (بله) داسې ځمکه باندې حشر كړی شي چې تكه سپينه به وي او سوروالي ته به مائله وي، لكه د اوړو د مغز ډوډۍ.

دوهم: بي بي عائشه رضي الله عنها (أم المؤمنين) وايي چې: ما د نبي كريم ﷺ څخه پوښتنه وكړه چې كله ځمكه په بله ځمكه باندې تبديله شي او اسمانونه هم، نو خلک به چرته وي اې د الله رسوله؟!. نبي كريم ﷺ جواب راكړ چې: «عَلَى الصِّرَاطِ»(۲) يعنې په دغه وخت كښې به خلک په پل صراط باندې وي چې د دوزخ د پاسه ايښی دی.

دريم: د علي رضی الله عنه څخه روايت دی چې: «تَصِيرُ الْأَرْضُ فِضَّةً وَالسَّمَاوَاتُ ذَهَبًا»(۳) يعنې ځمكه به سپين زر وګرځي او اسمانونه به سره زر.

څلورم: عبد الله بن مسعود رضی الله عنه وايي چې: «الأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّهَا نَارٌ»(۴) د قيامت په ورځ به ټوله ځمكه اور (دوزخ) وي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۵
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴؛ سنن ابن ماجه ص۳۱۶
(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۳۸۴
(۴) تفسير ابن كثير ج۲ ص۵۴۴

پنځم: أبي بن كعب ﷺ وايي چې: «تَصِيرُ السَّمَاوَاتُ جِنَانًا»(۱) يعنې په دغې ورځ كښې به اسمانونه جنتونه وګرځي.

لنډه دا چې ځينو تفاسيرو زينت ډېر اثار او احاديث راغونډ كړي دي(۲) چې ځينې په ذاتي تبديل باندې دلالت كوي او د ځينو څخه كيفي تغير معلومېږي، كه څوک فرصت لري نو هملته دې مراجعه وكړي.

تبصره

۲ـ كه مونږ ووايو چې څه لرې نه ده چې په ځمكو او اسمانونو باندې به ذكر شوي تبديلات تړول وار په وار عارض كړى شي كله به په يو كيف باندې بدلون ومومي، كله به په بل رنګ واوړي او بالآخره كله به يې ذات تبديل كړى شي؛ نو دا هم بده نه ده او د نصوصو اجتماع ورباندې صورت نيولى شي، والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال وحقيقة المآل.

۳ـ په ﴿ مُقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴾ كښې د ﴿ مُقَرَّنِينَ ﴾ كلمه د "تَقْرِين" څخه اشتقاقه شوې ده، "تَقْرِين" دې ته ويل كېږي چې يو شی د بل شي سره جمعه او پيوسته كړى شي(۳). او د "أَصْفَاد" كلمه د "صَفَد" ـلكه "شَرَف"ـ جمعه ده، "صَفَد" هغو زولنو ته ويل كېږي كومې چې د يوه بندي پښو ته وراچولى كېږي، او هم ترې هغه اتكړې (غوراب) هم مرادېدلى شي كوم چې د يو بندي لاسونه پكښې ولچک كولى شي(۴).

په دې مقام كښې علماوو كرامو د ذكرې شوې تكړې لاندې معناوې كړي دي(۵):

الف: په دنيا كښې كفري انډيوالان به هلته يو تربله په زنځيرونو وتړلى شي.

ب: كفار به د خپلو شيطانانو سره په زولنو كښې يو ځاى كړى شي.

ج: د كفارو پښې او لاسونه به سره وتړلى شي، أعاذنا الله ﷻ منها.

۴ـ په ﴿ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ ﴾ كښې د "سَرَابِيل" كلمه د "سِرْبَال" جمعه ده چې د كميس معنى وركوي(۶). او د ﴿ قَطِرَانٍ ﴾ كلمه د تورو بوټو تيلو نوم دى چې پمن اوښ ورباندې تداوي كېږي(۷). دغه تېل د يو خوا څخه بدبويه او بد رنګ دي چې غوښه پرې سوزش كوي او د بلې خوا په ډېره چالاكى سره اور اخلي، چې په پښتو كښې ورته "تنزره" وايي.

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۵۴۲
(۲) تفسير المظهري ج۵ ص۲۸۳؛ الدر المنثور ج۵ ص۵۷
(۳) مفردات الراغب ص۴۱۶
(۴) تفسير القاسمي ج۱۰ ص۴۰
(۵) البحر المحيط ج۶ ص۴۵۸
(۶) لسان العرب ج۱۱ ص۳۳۵
(۷) روح المعاني ج۱۳ ص۲۵۶

په دې مقام کښې يې د معنى حاصل داسې کېږي چې د کفارو بدنونه به د قيامت په ورځ په نټرو باندې داسې ککړ کړی شوي وي چې ته به وايې چې د نټرو کميسونه (جامې) يې اغوستې دي، ترڅو په چالاکۍ سره اور واخلي او سوزش يې زيات شي.

۵ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د ﴿ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴾ کلمات نازل کړي دي، چې د کفارو په مخونو باندې به اور بلېږي او لمبو به پټ کړی وي، خو په بل ځای کښې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ تَطَّلِعُ عَلَى ٱلْأَفْـِٔدَةِ ﴾ [الهمزة ۷] يعني د دوزخ اور به په زړونو باندې ورخيژي او بلېږي؛ نو د دوارو ايتونو څخه سړي ته ذهن ته ورځي چې د دوزخ اور د دنيا د اور په څېر نه دی چې يوازې د هغه طرف څخه په بلېدلو پيل کوي د کوم طرف څخه چې بل شوی وي، بلکې هغه داسې اور دی لکه څنګه چې په ظاهري بدن باندې بلېږي همدارنګه به په داخل د زړونو کښې هم لمبې وهي، أعاذنا الله ﷻ منها.

يادونه

۶ـ دلته الله ﷻ ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾ کلمات نازل کړي دي، په همدې هکله يوه ورځې د علي ﵁ څخه چا پوښتنه وکړه چې الله ﷻ د دومره ډېرو خلکو سره په يوه وخت کښې څنګه حساب کوي؟ هغه ﵁ جواب ورکړ چې: «كَمَا يَرْزُقُهُمْ فِيْ وَقْتٍ وَاحِدٍ»[1] يعني لکه چې الله ﷻ په يوه وخت کښې ټولو مختلفو مخلوقاتو ته مختلفې روزيګانې ورکوي، چې د يوه په روزی کښې هم څه ټال نه پېښېږي، همدارنګه به د قيامت په ورځ د ټولو سره حساب وکړي او د يوه محاسبه به د بل په محاسبه باندې څه اثر ونه غورزوي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې په ﴿ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ ﴾ کښې د "و" توری د عطف دپاره دی، نو کومه جمله يې معطوف عليها واقع کېږي؟

مونږ وايو چې: معطوف عليها جمله دلته مقدره ده چې په "لِيُنْصَحُوا" سره ترې تعبير کوو. نو د معنى حاصل يې داسې راځېژي چې دا قرآن کريم خلکو ته د دې دپاره تبليغ دی ترڅو دوی ته نصيحت ورکړی شي او ترڅو دوی د الله ﷻ د عذابه وډار کړی شي او ترڅو دوی پوه شي چې الله ﷻ واحد او لا شريک دی او هم ترڅو د سوچه عقلونو خاوند ترې پند او عبرت واخلي.

د "إبراهيم" سورت ختم شو، والحمد الله ﷻ

۱۳۷۶/۶/۲۳ هـ ش = ۱۴۱۸/۴/۱۲ هـ ق

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۰ ص۱۰۵

الحجر (١٥)

سریزه

د دې څخه وړاندې چې د "اَلْحِجْر" د سورت په ترجمه او تفسیر پیل وکړو د محترمو لوستونکو توجه لاندې ټکو ته را اړوو

۱_ دا سورت "اَلْحِجْر" نومېږي چې دا نوم یې د همدې سورت د [۸۰] ایت شریف څخه اخستلی شوی دی.

۲_ د دې سورت د ایتونو شمېر نهه نوي (۹۹) دی[۱]، او ټول ایتونه یې مکي دي[۲].

۳_ د کلماتو شمېر یې شپږ سوه څلور پنځوس (۶۵۴) دی، او د حرفونو شمېر یې پوره دوه زره نهه سوه (۲۹۰۰) دی[۳].

د دې سورت محتویات

۴_ دا سورت د نورو مکي سورتونو غوندې په عمده توګه په عقایدو پورې ارتباط لري د موضوعاتو لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: د مشرکانو زیات عداوت او قوي عناد چې د اسلام سره یې درلود.

ب: د مشرکانو استهزاء او تمسخر چې په نبي کریم ﷺ باندې یې ملنډې وهلې.

ج: د الله ﷻ د وحدانیت او یووالي دلایل.

د: نبي کریم ﷺ ته د الله ﷻ د پلوه ډاډ او اطمنان ورکول چې ډېر ژر به دې دښمنان هلاک شي او الله ﷻ به یې چاره وکړي.

هـ: د جنتیانو او دوزخیانو حالات او داسې نور.

د دواړو سورتونو ارتباطات

۵_ څرنګه چې دا سورت "اَلْحِجْر" او وړاندېنی سورت "اِبْرَاهِیْم" دواړه مکي سورتونه دي نو د دواړو اړوند او تناسب هم ډېر قوي دی چې مونږ یې لاندې څو ارتباطونو ته اشاره کوو:

الف: دواړه سورتونه په ﴿ الٓرٰ ﴾ سره پیل شوي دي.

ب: په دواړو کښې د مؤمنانو او کافرانو اخروي حالات بیان شوي دي.

ج: په دواړو کښې د ابراهیم ؑ قیصې ته اشارې شوې دي.

د: په دواړو کښې د الله ﷻ د وحدانیت دلایل شرحه شوي دي.

هـ: په دواړو کښې کفارو ته اخطار ورکړی شوی دی چې دنیاوي ژوند به یې په هلاک باندې ختم شي او په آخرت کښې به د سخت کړاو سره مخامخ شي.

---

(۱) الدر المنثور ج۵ ص۶۱

(۲) المحرر الوجیز ج۱۰ ص۱۰۷

(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۱ ص۴۲۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

دغه (راتلونکي ایتونه) د (یوه کامل) کتاب او د روښانه قرآن (کریم) ایتونه دي.

ارتباطونه

۱ـ د وړاندېنی سورت په وروستنیو ایتونو کښې د دوزخیانو د مادي تعذیب څو مثالونه ښودلي شوي وه، او د دې سورت په راتلونکي دوهم ایت کښې د هغوی روحي تعذیب ته اشاره شوې ده چې د مسلمانېدلو ارمان به وکړي.

۲ـ هغه سورت د ﴿ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ په کلماتو باندې ختم شوي وه، او دا سورت د ﴿ الٓر ﴾ په تورو باندې پیل شوی دی ترڅو د سوچه عقلونو خاوندان پوه شي چې بې شکه دا الهي کتاب دی چې د همغو تورو څخه یې ترکیب موندلی دی د کومو څخه چې د انسانانو کلامونه ترکیب مومي، مګر ټول خلک یې د مقابلې څخه عاجز دي او هیڅوک ورسره سیالي نه شي کولی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د "كِتَاب" کلمه د "كَتْب" ـ لکه "ضَرْب" ـ سره په اصل تورو کښې متحده ده. "كَتْب" په عرف کښې دې ته وایي چې ځینې توري د ځینو نورو سره د لیک په واسطه پیوسته شي[۱].

نو د دې سره سره چې د قرآن کریم توري د نزول په وخت کښې په کتابة (لیکنې) سره نه وه پیوسته شوي، خو د کتاب اطلاق ورباندې د دې کبله شوی دی چې په راتلونکي کښې به ترې لیکلی کتاب جوړېږي چې د قیامت د ورځې پورې به باقي وي او هیڅوک به نه ورسره مقابله کولی شي او نه به پکښې څوک ګوتې وهلی شي. یا په بل عبارت: دا به په راتلونکي کښې یو کامل کتاب وي، چې همدا کار د عثمان ﷺ په خلافت کښې ترسره شو او د کتاب په بڼه ترتیب شو.

نو د کتاب نوم په همدې کتاب باندې ښه ښکارېږي چې هم د پخوانیو کتابو مصدق (تصدیق کوونکی) دی او هم ماالله ﷻ وروستنی کتاب دی.

۲ـ په ﴿ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴾ کښې د ﴿ مُّبِينٍ ﴾ کلمه د "إِبَانَة" ـ لکه "إِقَامَة" ـ څخه اشتقاق شوې ده. یا

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۴۰

په بل عبارت د بیان کلمه د افعال د باب لازمي واقع شوې ده: چې په لازمي دوه وو دولونو سره استعمالیږي[۱] او په دې مقام کښې دواړه صحت لري

الف: بوه یې لازمه معنی ده. یعنې دا قرآن څرګند او روښانه کتاب دی او د حقانیت نښې پکښې د ورایه بریښي. چې ټول مخلوقات یې د مقابلې څخه عاجز دي

ب: بله متعدي معنی ده. یعنې دا قرآن کریم حق او باطل یو تربله سره جدا کوي، هم د حق بیانوونکی دی او هم خلکو ته باطل واضحه کوي. چې په دواړو مطلبونو کښې په ښو دلایلو باندې مشتمل دی

لله ﷻ الحمد. دیارلسمه سپاره د همده ﷻ په توفیق ختمه شوه. د همده ﷻ څخه لا زیات توفیق غواړو چې ټول قرآن کریم راته ختم کړي امین یا رب العالمین.
۱۴/۴/۱۴۱۸ هـ ق - ۲۵/۶/۱۳۷۶ هـ ش

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص۶۷

﴿ رُبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ كَانُواْ مُسْلِمِينَ ۝ ذَرْهُمْ يَأْكُلُواْ وَيَتَمَتَّعُواْ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ۝ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ۝ ﴾

[۲] (ای پیغمبره!) ډېر کرتې به هغه کسان خوښ کړي (آرزو به وکړي) کومو چې کفر غوره کړی دی (داسې آرزو) چې کاش چې دوی (په دنیا کښې توحید ته) غاړه ایښودونکي وی.

[۳] (ای پیغمبره!) دوی پرېږده چې (د څارویو غوندې) وخوري او (د دنیا څخه) لنډه تنګه استفاده وکړي او (بالآخره چې) د امید اوږدوالی یې مشغول کړي، نو ډېر ژر دی چې دوی به پوه شي (خو وخت به یې د لاسه وتلی وي).

[۴] او مونږ هیڅ یوه قریه (یو ښار) نه دی هلاک کړی مګر په داسې حال کښې چې هغه لره به معلومه (ټاکلې) نېټه وه (او همغه به پوره شوه).

[۵] (ای پیغمبره!) هیڅ یوه ډله د خپلې (ټاکلې) نېټې څخه نه شي وړاندې کېدلی او نه (ترې) وروسته کېدلی شي.

یادونه

څرنګه چې زمونږ په نظر د دې سورت (الحجر) تردې خایه پنځه واړه ایتونه یوه مجموعه برېښي او مونږ د لومړني ایت لاندې د ارتباط وجهې لیکلې دي نو څکه مو د ارتباط په وجهو باندې دلته صراحت ونه کړ.

البته دغه ایتونه د لومړي ایت څخه څکه جدا کېښودل شوه چې په دغو باندې څوارلسمه سپاره پیل شوې ده، او مونږ غواړو چې یوه سپاره د بلې څخه جدا کړو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! که څه هم دا قرآن کریم داسې کتاب دی چې خپل حقانیت خلکو ته پخپله په ډاګه کوي او د سوچه عقلونو خاوندان پوهېږي چې دا کتاب په حقه باندې د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی، خو د دې سره سره کفارو ورباندې خپل خانونه ړانده او کاڼه اچولي دي او د حقانیت څخه یې انکار کوي، نو دوی خبر کړه چې:

۱_ په کفارو باندې ضرور داسې وختونه ورتلونکي دي چې ډېر خله به افسوس او ارمان وکړي چې ای کاش چې مونږ په دنیا کښې د قرآن په حقانیت باندې باور کړی وی او شرعي احکامو ته مو غاړې ایښې وی خو په دغسې وختونو کښې به حسرت او افسوس دوی ته هیڅ ګټه ونه شي رسولی.

۲_ ای پیغمبره! ته خپله غاړه خلاصه کړه او زمونږ احکام ورته ورسوه، نور یې پرېږده چې د څارویو غوندې وخوري او وخښي او هم د دنیا څخه لنډه تنګه استفاده وکړي او بالآخره دوی پرېږده

چې امیدونه یې د آخرت څخه مشغول کړي، نو د هر ژر دی چې دوی به په خپله خاتمه باندې پوه شي او ستا د نصائحو ارمان به وکړي.

۳_ مونږ په هر وخت کښې کولی شو چې په کفارو باندې یو آفت ورښکته کړو او ټول پوپنا کړو، خو د دوی د هلاکت وخت نه دی راغلی، او زمونږ عادت دی چې هره یوه ظالمه قریه (کلې) په خپل ټاکلي وخت سره هلاکوو او بس. هو کله چې ټاکلی وخت ور ورسیږي نو هیڅ یوه ډله د خپل ټاکلي وخت څخه نه وړاندې کېدلی شي او نه ترې وروسته کېدلی شي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې په ﴿ رُبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾ کښې د "رُبَّ" توری د تقلیل دپاره وضعه شوی دی[۱] نو حاصل یې داسې راځېږي چې: په لږو وختونو کښې به کفار د مسلمانېدلو ارمان وکړي؛ حال دا چې د کفارو ارمان خو په لږو وختونو کښې نه بلکې په ډېرو وختونو کښې دی؟

مونږ وایو چې:

الف: دا خبره اتفاقي نه ده چې د "رُبَّ" توری د تقلیل دپاره وضعه شوی دی، بلکې په دې هکله د علماوو کرامو اقوال تقریبًا اتو قولونو ته رسیږي[۲].

ب: او که ومنو چې ذکر شوی توری د تقلیل دپاره دی نو بیا جواب کوو چې تقلیل په دوه ډوله دی چې د یوه په مقابل کښې کثیر استعمالیږي او د بل په مقابل کښې استمرار استعمال مومي[۳]، نو په دې مقام کښې ترې دوهمه معنی په زړه پورې برېښي. یعنې کفار به وخت په وخت ارمان وکړي چې کاش چې مونږ مسلمانان وی. نو دغه معنی د کثرت سره څه منافي نه ده.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: هغه کوم وختونه دي چې کفار به پکښې د حسرت (ارمان) سره مخامخ شي؟

مونږ وایو چې: د ندامت د وختونو دپاره علماوو کرامو متعدد ځایونه په ګوته کړي دي لکه:

الف: د کفارو د ندامت مشهور مثال دا دی چې کله ټول دوزخیان په دوزخ کښې راټول شي نو کفار به د مؤمنانو عاصیانو سره لاندې سوال جواب وکړي:

کفار: ایا تاسو په دنیا کښې مسلمانان نه وئ؟

مؤمنان عاصیان: هو، مونږ مسلمانان وو.

کفار: نو نن ورځ ولې زمونږ سره په دوزخ کښې پراته یاست؟ ایا اسلام ستاسو څخه د دوزخ مخنیوی ونه کړی شو؟

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۴۰۸

(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۵

(۳) مفردات الراغب ص۱۹۰

مومنان عاصیان: مونږ څه گناهونه درلوده چې د همغو په سبب په دوزخ کښې اچولی شوي یاستو. نو الله ﷻ به دغو مومنانو گناهگارانو ته گناهونه وبښې او د دوزخ څخه به یې وباسي. چې بوازې سوچه کفار به پکښې پاتې شي. نو په دغه وخت کښې به هغوی په ډېر حسرت باندې اواز پورته کړي چې ای کاش چې مونږ هم په دنیا کښې مسلمانان وی[1].

ب: کله چې د قیامت په ورځ د گناهگارانو دپاره شفاعت وکړی شي او جنت ته داخل شي نو کفار به په ذکر شوي حسرت باندې اواز پورته کړي. دا د انس رضي الله عنه روایت دی[2].

ج: ځینو علماوو کرامو د ذکر شوي حسرت دپاره د خنکدن حالت مثال ښودلی دی چې کله کفار د مرگ په حالت کښې په خپل راتلونکي باندې پوه شي نو ذکر شوی حسرت به وکړي[3].

تبصره

۳ـ مونږ ته داسې برېښي چې په ذکرو شوو خایونو کښې به حصر مطلب نه وي بلکې محض یوه-یوه مثال ته به اشاره کول مراد وي، او دا څکه چې په هر وخت کښې چې کفار کوم حقیقت درک کړي چې د دوی څخه یې د راتیولو وخت فوت شوی دی نو هلته به د حسرت او ندامت چیغه پورته کړي، لکه چې فرعون د مرگ په وخت کښې په خپل کفر باندې پښېمانه شو او په موسی علیه السلام باندې یې ایمان راووړ خو د الله ﷻ په نزد قبول نه شو. او یا لکه چې الله ﷻ د کفارو د اخروي حالت څخه مونږ ته خبر راکړی دی چې: ﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴾ [الفرقان:۲۷] یعني او هغه ورځ (دریه یاده کړه) چې ظالم (کافر) به په خپلو لاسونو باندې پکښې چکونه لگوي (او) وایي به چې ای کاش چې ما د پیغمبر ﷺ سره لاره نیولې وی (مسلمان شوی وی).

أمَل څه معنی؟

۴ـ د ﴿ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ ﴾ په جمله کښې د "أمَل" کلمه ـلکه "شَرَف"ـ اصلاً د "أمِيل" ـلکه "شَرِيف"ـ څخه اخستله شوې ده، "أمِيل" د شگو هغې اوږدې پوښتۍ ته ویل کېږي چې په اوږدو کښې یې یوه ورځ یا دوه ورځې مزل کېږي[4].

په پښتو کښې د مریو یا ملغلرو هغه اوږد قطار د امېل په نوم یادېږي چې په یوه تار کښې پېیلې شوې وي، زمونږ گومان دی چې دا به هم اصلاً عربي وي، او کله چې سړی په یوه موضوع کښې اوږد فکر (سوچ) وکړي نو هغه ته "تأمُّل" وایي.

لنډه دا چې د "أمَل" کلمه د رجاء (امید) معنی ورکوي. نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: ای پیغمبره! د کفارو په باره کښې تا خپل مکلفیت پوره کړ نو یې پرېږده چې دروغین امیدونه یې

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۴۳؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۴۶
(۲) الدر المنثور ج۵ ص۶۴
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۲۷۹
(۴) لسان العرب ج۱۱ ص۲۷

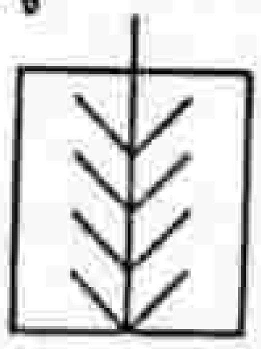
مشغول کړي او د مرګ د ورځې پورې په کفر باندې کلک پاتې شي، نو هلته به بيا ستا د دعوت د قبولولو ارمان وکړي، خو څه به په لاس ورنه شي.

ذکره شوې جمله نبي کريم ﷺ څومره ښه تفسيره کړې ده، لاندې احاديث ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ عَلَى حُبِّ اثْنَتَيْنِ طُولِ الْحَيَاةِ وَكَثْرَةِ الْمَالِ»[۱] يعنې د بوډا سړي زړه په دوه شيانو کښې ځوان دی چې ورځ په ورځ پکښې قوي کيږي، چې يو د ژوند (عمر) اوږدوالی دی او بل د مال ډېروالی.

ب: يوه ورځ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «هَذَا ابْنُ آدَمَ وَهَذَا أَجَلُهُ عِنْدَ قَفَاهُ» دا بنيادم دی او دا يې د مرګ نښته ده چې په څټ باندې يې سوره ده (ډېره ورته نژدې ده) «وَبَسَطَ يَدَهُ أَمَامَهُ ثُمَّ قَالَ وَثَمَّ أَجَلُهُ»[۲] بيا نبي کريم ﷺ خپل مبارک لاس وړاندې وغزاوه او وبې ويلې چې او دلته يې د مرګ نښته ده.

يا په بل عبارت: هر بنيادم د وړاندې ډېرته څخه مرګ احاطه کړی دی خو غافل انسان په ځان باندې نه پوهيږي او اوږده اميدونه کوي.

ج: نبي کريم ﷺ يوه ورځې داسې خطونه وويستل:

او بيا يې په لاندې ډول شرحه کړه چې:

اول: مربع خط د بنيادم مرګ دی چې څلور واړه خواوې يې نيولې دي او د تښتېدلو لارې يې تړلې دي.

دوهم: د مربع په منځ کښې بنيادم دی.

دريم: د مربع څخه وتلی خط د بنيادم اميد دی چې د مرګ د احاطې څخه دباندې اوږد شوی دی.

څلورم: د مربع په داخل کښې واړه واړه خطونه مرضونه او د مرګ سببونه دي چې هر يو بنيادم ته په قابو دی چې د منځه يې يوسي.

پنځم: ضرور به بنيادم په يو نه يو مرض باندې مړ کيږي او دا ځکه چې «فَإِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا نَهَشَهُ هَذَا وَإِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا نَهَشَهُ هَذَا»[۳] يعنې نو که دغه مرض خطا کړ دغه بل به يې وچيچي او که دغه هم خطا کړ نو دغه بل به يې وچيچي او که دغه هم خطا کړ نو دغه بل به يې وچيچي، نو د خلاصون چاره يې بالکل نشته.

ذکر شوی مضمون يوه پښتون شاعر[۴] په خپلو اشعارو کښې څومره ښه تشريح کړی دی چې:

چې له مرګه بې پروا يې په هر دم :: دغه هسې غم دې هېر دی په کوم غم

نور همه واړه غمونه به دې هېر شي :: که يو ځل درباندې راشي دا ماتم

چې زخمي يې شفا نه مومي په بيه :: مفت مونده شي نن ساعت هغه مرهم

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۵۹

(۲) سنن ابن ماجه ص۳۱۲

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۹۵۰

(۴) د عبد الرحمن مومند ديوان ص۹۸

د مرهـمـو تیـاری درلـره بـویـه :: چې لا نه يې د اجل په تبغ کړم
چې دې تـن لـه سرايـه درومي توښه واخلـه :: تر دا سرای پورته سرای نشته محکم
د دې لارې تلـه څه هسـې اسان نـه دي :: مشکلات دي په هر دم په هر قدم
که حرص درباندې زور شي مرګ راياد کړه :: دا علاج دی دغه رنځ لره محکم
خـان پښـوا تر هغـه وژاړه کـه مـرد يـې :: چې په تاباندې ژړا کړي نور عالم
که زه نـه وايـم تـه خـود سـترګـې رڼـې کـړه :: کور دې خور شه ته چارپای يې که آدم

﴿ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ ﴾

[۶] او کافران وايي چې: ای هغه څوکه چې په ده باندې (په خپل خيال) قرآن کريم نازل شوی دی! يقيناً چې ته هرو مرو ليونی يې (چې خپل خان ته په نبوت باندې قائل يې).

[۷] (که ستا ادعاء رښتيا وي نو) مونږ ته پرښتې ولې نه راولې (چې ستا په خبره شهادت ورکړي) که ته چرته يې د رښتيا ويونکو څخه (نو دا کار وکړه).

[۸] مونږ پرښتې نه نازلوو مگر په حقه سره (د حکمت د غوښتنې په بنياد) او دوی به په دغه وخت کښې (چې مونږ پرښتې ورنازلې کړو) د مهلت ورکړی شوو کسانو څخه نه وي (تول به مړه شي).

[۹] يقيناً مونږ ذکر (قرآن کريم) نازل کړی دی (چې ستا د نبوت د ثبوت دپاره کفايت کوي) او يقيناً مونږ يې (د تحريفاتو او تغيراتو څخه) ضرور ساتونکي يو.

[۱۰] او (ای پيغمبره!) مونږ ستا څخه وړاندې په پخوانيو امتونو (ډلو) کښې هم (ستا غوندې) پيغمبران عليهم السلام استولي وه (خو پرښتې مو د شهادت دپاره نه وې ورنازلې کړې).

[۱۱] او پخوانيو ډلو ته هيڅ پيغمبر نه دی ورغلی مگر دوی به پرې مسخرې کولې (لکه چې په تاباندې مسخرې کوي او ملنډې درباندې وهي).

[۱۲] (ای پيغمبره!) مونږ دغه ډول (خپل) ذکر (د قرآن کريم حقانيت) د مجرمانو په زړونو کښې ننباسو (چې په دليل باندې ترې انکار نه شي کولی بلکې عناداً ترې منکرېږي).

[۱۳] (نو) دوی په ذکر (قرآن کريم) باندې (د عـناد د کبله) ايمان نه راوړي، او يقيناً د پخوانيو

لاره تېره شوې ده (نو په همدې لارې به ورسره معامله وکړو او هلاک به یې کړو).

[۱۴] او (ای پیغمبره! د دوی عناد دومره کلک دی) که مونږ په دوی باندې د اسمان څخه یوه دروازه ورېرته کړو نو دوی پکښې په ورځ (پورته اسمان ته) وخېژي (او راښکته شي).

[۱۵] دوی به هرومرو ووايي چې: یقیناً زمونږ سترګې (د واقعي لیدنې څخه) بندې شوي دي بلکې مونږ جادو کړی شوی قوم یاستو (چې واقعیت نه شو درک کولی).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې د کفارو بې وخته حقې خبرې ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې یې باطلې خبرې ته اشاره کېږي چې د قیامت په ورځ به ورباندې پښېمانه شي. په دې باندې علاوه دلته نبي کریم ﷺ ته داډ هم ورکړی شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د کفارو د اخروي حالت د بیان څخه وروسته د دوی دنیاوي حالات په لاندې ټکو کښې بیان کړه:

۱ـ نن ورځ چې د ایمان د قبول وخت دی، کفار پکښې په تاباندې مسخرې کوي او ملنډې درباندې وهي او وايي چې: ای هغه څوکه چې ته خپل خان ته د نبوت مدعي یې! یقیناً چې ته لیونی او بې هوشه یې، ایا دا د لیونتوب خبره نه ده چې وراسته هډوکي به بېرته را ژوندي شي او د سوال جواب سره به مخامخ شي؟ که ته لیونی نه وی نو دغسې خبرې به دې نه کولې.

۲ـ په دې باندې علاوه که بالفرض ته په رښتیا پیغمبر وی نو په تاباندې به په څرګنده توګه ملائکې نازلې شوې وی چې مونږ به خپلو سترګو باندې لیدلې وی. نو دا راته ووایه چې: که ته په خپله خبره کښې رښتینی یې پرښتې درباندې ولې نه نازلېږي؟

۳ـ ای پیغمبره! د ذکر شوي اعتراض د رد دپاره زمونږ د پلوه کفارو ته ورسوه چې:

الف: زمونږ هر یو کار په حکمت باندې ولاړ دی. نو که مونږ تاسو ته پرښتې ستاسو د غوښتنې په بنیاد درنازلې کړو، دا د حکمت څخه خلاف کړه دي او دا څکه چې:

ب: که مونږ پرښتې په خپلو څېرو باندې درنازلې کړو نو تاسو به سمدستي مړه شئ او دومره فرصت به هم درنه کړی شي چې اقلاً "هو" یا "نه" ووېلی شئ.

ج: او که پرښتې د سړیو په څېرو کښې دربښکته کړو ترڅو تاسو ورسره خبرې وکړی شئ نو بیا به تاسو بل اعتراض راپورته کړئ چې دا خو سړي دي او مونږ پرښتې غوښتې وې، نو د هغو د تصدیق دپاره به نورې پرښتې وغواړئ او دا سلسله به د قیامت د ورځې پورې قطعه نه شي.

د: په دې باندې علاوه، د پرښتو نازلول د دې کبله هم عبث کار دی چې څه اړتیا ورته نشته، او دا څکه چې مونږ یو پیغمبر هم پرته د معجزو څخه خمکې ته نه دی لېږلی او (ای پیغمبره!) تا ته مو هم ښه کافي معجزات درکړي دي چې په دې جمله کښې ډېره لویه معجزه قرآن کریم دی، چې د

یامت د ورځې پورې به باقي وي.
قرآن کریم په لاندې دوه وو لحاظونو سره ډېره لویه معجزه ده:
اول: د قیامت د ورځې پورې ټول مخلوقات د یو سورت د مثل جوړولو څخه عاجز دي، که څه م ټول سره لاس یو کړي او د مقابلې دپاره متحد شي.
دوهم: دا کتاب مونږ نازل کړی دی او ډېره لویه نښه یې دا ده چې مونږ یې حفاظت کوونکي استو، نه پکښې څوک تحریف کولی شي او نه پکښې څوک د زیادت او نقصان څه توان لري، که ه نو ضرور به پکښې ګوتې وهلی شوې وی.
۴ـ ای پیغمبره! مونږ ستا څخه وړاندې په متفرقه ډلو کښې پیغمبران استولي دي چې شمیر یې یو لک څلیرشت زره ـزیات یا کموـ ته رسېږي خو د یوه سره مو هم په هغه ډول باندې پرښتې نه دي استولي په کوم ډول چې نن ورخ ستا څخه غوښتلی کېږي، نو باید چې ستا د زمانې کفارو ته جوته شي چې د پرښتو را استول د نبوت معیار نه دی.
۵ـ او مونږ هیڅ یو پیغمبر نه دی لیږلی مګر په هغه باندې به داسې ملنډې وهلې کېدلې لکه چې په تا باندې وهلې کېږي، نو لکه څنګه چې د هغوی حوصله خرابه نه شوه پکار دی چې ستا حوصله هم خرابه نه شي.
۶ـ ای پیغمبره! ستا د زمانې کفار چې کله تاته د لیوني لقب درکوي او کله دربانډې د جادوګر نوم ږدي، د دې اصلي وجه دا ده چې الهي ذکر (قرآن کریم) د دوی په زړونو کښې ننوتلی دی او دوی پوهېږي چې دا بشري کلام نه دی خو د عناد د کبله کله په یوه نامه او کله په بل نامه خپلو وجدانونو ته قناعت ورکوي.
نو لکه چې نن ورخ مونږ د مجرمانو په زړونو کښې الهي ذکر ننویستلی دی او په ثبوت مو رسولې ده چې دا حقاني کتاب دی او د بشر تصنیف نه دی، همدارنګه مونږ په هره زمانه کښې الهي ذکر د هغوی په زړونو کښې ننویستلی وه او دومره پرېمانه دلائل مو وړباندې اقامه کړي وه چې د وخت کفارو ترې انکار نه شو کولی، خو د مجنون او جادوګر او نورو نومونو په اېښودلو باندې به یې عناداً بهانه نیوله او ایمان به یې نه راووړ.
۷ـ ای پیغمبره! زمونږ کړنلاره د دغسې عنادي کفارو سره د پخوا څخه ښه پوره څرګنده ده، نو لکه چې پخوانیو پیغمبرانو ته مو وخت په وخت غلبه ورکړې وه همدارنګه به تاته هم غلبه درکړو.
۸ـ ای پیغمبره! عنادي کفار په هیڅ ډول باندې ایمان نه راوړي، که بالفرض د دوی ذکره شوې غوښتنه پوره کړی شي او د اسمانه پرښتې راښکته شي لکه څنګه یې چې دوی غوښتنه کوي، او که بالفرض په اسمان کښې یوه دروازه پرانستلی شي او دوی په رڼو سترګو ټوله ورځ د پرښتو صفونه وګوري چې ښکته کېږي او پورته کېږي، نو هم دوی به ایمان را نه وړي او بهانه به وکړي چې: په مونږ باندې د جادو په زور سترګې تړلی شوې دي او حقیقت نه شو درک کولی، دا د پرښتو صفونه نه دي بلکې محض خیالي شکلونه دي، او بلکې مونږ یو قوم یاستو چې په ټولو باندې جادو کړی

شوی دی او زمونږ یو نفر هم د جادو د اثر څخه بچ نه دی پاتې شوی. همدارنګه که بالفرض دوی اسمان ته پورته شي او هلته عجائب او غرائب په خپلو سترګو باندې وګوري نو هم خپلو خانونو ته به د جادو کړی شوو لقب ورکړي چې مونږ ټول د جادو د اثر لاندې واقع شوي یاستو.

نو بیا به هر چاته جوته شي چې د عنادي کفارو ایمان راوړل د پرښتو د نزول او یا پرښتو د کتلو او لیدلو پورې توقف نه لري بلکې دا محض یوه بهانه ده چې دوی پرې کلک دي.

توضیحات

۱_ په ﴿ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾ کښې د "حق" کلمه په قرآن کریم کښې په متعددو معناوو باندې استعماله شوې ده[۱] مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په حکمت سره تفسیره کړې ده[۲] یعنې مونږ پرښتې عبث او د ساتېرۍ دپاره نه نازلوو چې حکمت یې غوښتنه نه وي کړې، لکه چې مشرکان یې غواړي، بلکې د دوی نزول په حکمت باندې ولاړ دی او دلته حکمت نشته.

پاتې شوه دا خبره چې د کفارو د غوښتلو په اساس د ملائکو نازلېدل ولې د حکمت څخه خالي دي؟ نو د دې خبرې جواب د [الأنعام:٨] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق ښه مشرح تېر شوی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

۲_ په ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ ﴾ کښې ټولو مفسرینو کرامو د ﴿ ٱلذِّكْرَ ﴾ کلمه په قرآن کریم باندې تفسیره کړې ده، دا ځکه چې د قرآن کریم د القابو څخه یو لقب ذکر دی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ﴾ [الزخرف:٤٤] یعنې او یقیناً دا قرآن کریم ستا دپاره (ای پیغمبره!) او ستا د قوم دپاره ذکر (سرلوړي) ده.

۳_ په ﴿ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ کښې ځینو علماوو کرامو د ﴿ لَهُۥ ﴾ ضمیر نبي کریم ﷺ ته راجع اخستی دی[۳] یعنې مونږ د پیغمبر ﷺ ساتونکي یاستو. که څه هم دغه معنی په خپل ذات کښې صحیح ده مګر د ایت شریف دپاره یې د تفسیر په حیث قبلول ډېر بعید او غیر متبادر په نظر راځي، متبادره دا ده چې ذکر شوی ضمیر ذکر (قرآن کریم) ته راجع دی چې په ډېره نژدې فاصله کښې ورسره واقع دی.

یادونه

۴_ مونږ _لله الحمد_ د [المائدة: ٤٤] ایت لاندې لیکلي دي چې د پخوانیو قومونو څخه دوه شیان غوښتل شوي وه: یو د خپل کتاب حفاظت او بل پرې عمل کول، خو هغوی ونه شو کړی چې ساتنه یې وکړي او د تحریف څخه یې بچ کړي، د همدې کبله د بل کتاب (قرآن کریم) نزول ته خلک احتیاج شوه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۲۴
(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۱۳؛ تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۴۸
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۲۸۲

اما زمونږ (محمدي ﷺ امت) څخه فقط یو شی غوښتلی شوی دی: چې په خپل کتاب (قرآن کریم) باندې عمل وکړو، د حفاظت او ساتنې ذمه واري یې الله ﷻ په خپل فضل سره کړې ده چې د قیامت د ورځې پورې به دغه کتاب په خپل حال باندې باقي وي، د همدې کبله دا کتاب وروستنی کتاب ګرځولی شوی دی چې د بل کتاب نزول ته اړتیا نشته.

تحریف او د الله ﷻ حفاظت

۵ـ الله ﷻ خپل قرآن کریم د قیامت د ورځې پورې په لاندې ډولونو سره د تحریف او تغیر او هم د زیادت او نقصان څخه ساتلی دی:

الف: په هره زمانه کښې عموماً او د صحابه وو کرامو ﷺ په زمانه کښې خصوصاً الله ﷻ قرآن کریم د مسلمانانو په سینو کښې ساتلی دی، د دې سره سره چې د قاریانو د قول مطابق تقریباً شپږ زره متشابه ایتونه او کلمات پکښې شه دي خو په زړونو کښې یې ځای نیولی دی او بې شمېره حافظان او حافظانې په هره زمانه کښې وه او وي به.

ب: څرنګه چې الله ﷻ قرآن کریم معجز ګرځولی دی نو په یوه زمانه کښې هم څوک دا توان نه لري چې خپل کلام پکښې ورننباسي، او که بالفرض هرڅوک دغه شنیع عمل وکړي نو په لنډ وخت کښې رسوا کېږي او دسیسه یې شنډېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه واولئ:

یوه عجیبه قیصه

یوه ورځې د مامون (پاچا) سره یوه یهودي په لاندې ډول سوال جواب وکړ[۱]:

مامون: ایا ته د بني اسرائیلو څخه یې؟ څومره فصیح او بلیغ سړی یې؟

یهودي: هو! زه اسرائیلی یم.

مامون: زه تاته وړاندیز کوم چې مسلمان شه، چې دومره دومره احسانات به درسره وکړم.

یهودي: نه، زه خپل پلارنی دین نه پرېږدم.

یو کال وروسته نوموړی یهودي یو ځل بیا د مامون په مجلس کښې حاضر شو چې مسلمان شوی وه او په فقهي علومو کښې یې حاضرینو ته ډېر ښه معلومات ورکړه، نو هغه تري پوښتنه وکړه چې: ایا ته هغه یهودي نه یې چې ما اسلام ته دعوت کړی وې او تا زما دعوت قبول نه کړ؟

یهودي: هو! زه همغه سړی یم چې په هغه وخت کښې یهودي وم او اوس مسلمان شوی یم.

مامون: نو د مسلمانېدلو وجه دې څه وه؟

یهودي: کله چې زه ستا د مجلس څخه رخصت شوم نو د ادیانو ترمنځ مې یوه تجربه وکړه، چې په نتیجه کښې راته اسلام حق دین ښکاره شو او عقیده مې پرې وکړه.

مامون: هغه تجربه څرنګه وه؟

یهودي: ته خو ما ګورې چې ډېر ښائسته ډولې خط لرم، نو ما په خپل لاس درې نسخې تورات

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۰ ص۵

ولیکه او زیادت او کموت (تحریف) مې پکښې وکړ، نو کله مې چې کلیسا ته وړوړ درې واړه نسخې راځځه خلکو خریداري کړې او هیڅ اعتراض ونه کړ چې په دې کښې خو تحریف شوی دی. همدارنګه ما په خپل خط سره د انجیل درې محرفې نسخې ولیکلې او په عیسویانو باندې مې خرځې کړې چې بالکل د اعتراض سره مخامخ نه شوم. بیا مې قرآن کریم درې نسخې ولیکه او د تورات او انجیل غوندې تحریفونه مې پکښې ځای په ځای کړه خو کله مې چې مسلمانانو ته د خرڅلاو دپاره وړاندې کړې نو هیڅ راځځه خریداري نه کړې له دې وجې چې په دې کښې تحریف شوی دی. لنډه دا چې د تورات او انجیل تحریفونه کشف نه شوه خو د قرآن کریم تحریفونه کشف شوه او زه د اعتراض سره مخامخ شوم، نو زه هلته پوه شوم چې الله ﷻ د دې کتاب (قرآن کریم) د حفاظت ربښتیانی ضمانت کړی دی او دا په حقه الهي کتاب دی، نو د همدې کبله په اسلام باندې مشرف شوم.

یادونه

٦ـ په ﴿كَذَٰلِكَ نَسۡلُكُهُۥ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ﴾ کښې د ﴿نَسۡلُكُهُۥ﴾ په بارز ضمیر کښې علماوو کرامو متعدد احتمالات ذکر کړي دي[1] او اوږد بحث یې پکښې کړی دی[2]، مګر کوم شی چې مونږ ته په زړه پورې برېښي هغه دا دی چې:

ذکر شوی ضمیر "ذکر" ته راجع دی چې بحث پکښې راروان دی او د قرآن کریم ځخه عبارت دی نو د معنی حاصل بې داسې را څېزي چې: ای پیغمبره! مونږ په هره زمانه کښې خپل نازل کړی شوی ذکر د خلکو زړونو ته ننویستلی دی او داسې دلائل مو پرې تېر کړي دي چې حتی د مجرمانو هم یقین راغلی دی چې دا ذکر په ربښتیا سره د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی. بیا نو مؤمنانو د خپل یقین په مطابق کړنلاره غوره کړې ده او مجرمانو په عنادي کفر باندې لاس پورې کړی دی، ته به وایې چې نه یې چرته د حقانیت دلیل لیدلی دی او نه یې په همدې باره کښې کوم برهان اورېدلی دی، نو د عناد د کبله یې زمونږ د نازل کړی شوي ذکر ځخه انکار کړی دی. همدارنګه ستا د امت کافرانو ته هم مونږ د خپل ذکر (قرآن کریم) حقانیت په دلائلو باندې په اثبات رسولی دی خو دوی پرې ایمان نه راوړي او د پخوانیو مجرمانو په خط السیر باندې روان دی، او په عنادي کفر باندې کلک دي.

د ذکر شوي ایت نظیر هغه ایت شریف دی په کوم کښې چې الله ﷻ د فرعونیانو حالت منعکس کړی دی چې: ﴿وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسۡتَيۡقَنَتۡهَآ أَنفُسُهُمۡ﴾ [النمل:۱۴] یعنې فرعونیانو د موسی ﷺ د معجزاتو ځخه په داسې حال کښې انکار وکړ چې زړونو یې وړباندې یقین کاوه.

که د اسمان دروازه خلاصه شي

۷ـ په ﴿وَلَوۡ فَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَابٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّواْ فِيهِ يَعۡرُجُونَ﴾ کښې د "ظَلُّوا" کلمه د "ظِل" ځخه اشتقاقه شوې ده. "ظل" خو د سوري معنی ورکوي مګر دغه کلمه په هغو کارونو کښې استعمالېږي

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۴۹؛ المحرر الوجیز ج۱۰ ص۱۱۳
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۱۶۲

کوم چې په رڼا ورځ باندې صورت نیسي چې لمر راختلی وي او د شپانو سپوږمۍ یوه خوا او بله خوا کېږي او راکېږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ذکرې شوې کلمې په ضمیر کښې علماء کرام په لاندې ډول اختلاف لري:

الف: ځینې وايي چې دغه ضمیر پرښتو ته راجع دی[١] چې په وړاندې ایتونو کښې یې مشرکانو د نزول غوښتنه کړې وه. یعنې د کفارو عناد په دومره درجه کښې لوړ دی چې که بالفرض په دوی باندې د اسمان څخه کومه یوه دروازه را پرانستلی شي چې د د ی د نظر لاندې واقع شي او دوی په رڼا ورځ په رڼو سترګو وګوري چې پرښتې په هغې کښې راک د، او بیا بېرته ځېږي هم، نو دوی به ضرور د سخت عناد د کبله ووايي چې: یقیناً په مونږ باندې چشم بندي شوې ده، زمونږ سترګې حقیقت نه شي لیدلی بلکې مونږ داسې یو قوم یاستو چې د و لاندې واقع شوي یو.

ب: ځینې نور علماء کرام وايي چې کړې شوې کلمې ضمیر پخپله کفارو ته راجع دی[٢]، یعنې که بالفرض اسماني دروازه په دوی باندې مونږ ورپرانیزو او دوی په رڼا ورځ اسمان ته وخېژي او رابښکته شي نو بیا به هم دوی په خپلو لیدلو کتلو باندې د جادو او چشم بندۍ نوم کېږدي.

زمونږ په فکر دواړه معناوې په زړه پورې دي او څه منافات سره نه لري، نو که د بدلیت په اعتبار سره دواړه مرادې کړی شي هیڅ باک یې نشته، نو په دې صورت کښې به یې د معنی حاصل داسې راوخېژي چې: کفار سخت عناد نیولی دی، که بالفرض په رڼا ورځ پرښتې وګوري چې ښکته پورته کېږي او یا بالفرض المحال خپل ځانونه وګوري چې اسمان ته پورته شي او رابښکته شي، په یوه صورت کښې به هم ایمان را نه وړي او ضرور به خپلو ځانونو ته د مسحورانو لقب ورکړي.

﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّـٰهَا لِلنَّـٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَـٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَـٰنٍ
رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَـٰهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَىْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَـٰيِشَ وَمَن لَّسْتُمْ
لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِن مِّن شَىْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾
وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَـٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَـٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَـٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾
وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْىِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ

---

(١) تفسير الكشاف ج٢ ص٥٧٣
(٢) روح المعاني ج١٤ ص١٩

عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

[۱۶] او بې شکه مونږ په اسمان کښې ستوري ګرځولي (پيدا کړي) دي او اسمان مو (پرې) د کتونکو دپاره ښائسته کړی دی.

[۱۷] او (هم) اسمان مو (پرې) د هر رټلي شوي شيطان څخه ساتلی دی.

[۱۸] مګر (د شيطانانو څخه) چې هرڅوک د اورېدلو غلا وکړي (په پټه هلته غوږ ونيسي) نو په هغه پسې ښکاره شغله ورځي (او وربانديې ويشتل کېږي).

[۱۹] او ځمکه مونږ همدا ځمکه (د فرش غوندې) غوړولې ده، او قوي غرونه مو پکښې ايښي (پيدا کړي) دي (چې د اضطراري حرکت څخه يې بچ کړي) او هم مو په ځمکه کښې د هر اندازه کړی شوي شي (نباتاتو) څخه (نباتات) رازرغون کړي دي.

[۲۰] او مونږ ستاسو دپاره په ځمکه کښې د ژوند سامان (اسباب) پيدا کړي دي او (هم مو درته پکښې) هغه څوک (هغه شيان پيدا کړي دي) چې تاسو هغه (هغو) ته روزي ورکوونکې نه ياست (خو ضرورت ورته لرئ، لکه څاروي او نور).

[۲۱] او (په دنيا کښې) هيڅ شی نه دی مګر زمونږ په نزد يې خزانې دي (څه کمبود پکښې نه واقع کېږي) او (خو) مونږ يې نه نازلوو (پيدا کوو) مګر په معلومې (ټاکلې) اندازې سره.

[۲۲] او مونږ په داسې حال کښې بادونه لېږلي دي چې (په پرېښک سره) بار درلودونکي دي (او هم وريځو ته په ورېښت سره بارداره کوونکي دي) نو مونږ د اسمان څخه اوبه نازلې کړي دي نو (چې) تاسو پرې خړوبوو (او هم يې ستاسو دپاره خزانه کوو) حال دا چې تاسو يې خزانه کوونکي نه ياست (تاسو يې بلې ورځې ته نه شئ ساتلی).

[۲۳] او يقيناً مونږ هرو مرو همدا مونږ ژوندي کول او (هم) مړکول کوو، او (همدا) مونږ همېشه پاتې کېدونکي ياستو (نور ټول فنا کېدونکي دي).

[۲۴] او بې شکه مونږ ستاسو څخه په وړاندېنيو باندې علم لرو او (هم) ستاسو په وروستنيو باندې پوهېږو.

[۲۵] او (ای پيغمبره!) يقيناً ستا رب ﷻ همدی به (د قيامت په ورځ) دوی (وړاندېني او وروستني) راغونډ کړي (ځکه چې) يقيناً همدی ﷻ د حکمت څښتن (او) د پوهې خاوند دی.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنيو ايتونو کښې دا خبره جوابه شوې وه چې کفارو د نبوت د اثبات دپاره د پرښتو نزول غوښتې وه او په دې ايتونو کښې هغوی د توحيد د اثبات دپاره دلائلو ته متوجه کړی شوي دي، چې د نبوت د غوښتنې څخه يوه مهمه غوښتنه ده.

۲ـ هلته د قرآن کريم د حفاظت ذمه واري ته اشاره شوې وه او دلته يې د حفاظت يو مثال ښودلی دی، چې د قرآن کريم د نزول د پيل سره سم جني شيطانان د اسمانونو څخه بند کړی شوه.

۳_ هلته دا خبره ذکره شوې وه چې الله ﷻ د قرآن کریم حقانیت د معاندینو کفارو په زړونو کښې ننویستلی دی او دلته د هغو دلائلو څو مثالونه ذکر شوي دي په کومو باندې چې د هغوی زړونو ته د قرآن کریم حقانیت ورننویستلی شوی وه.

۴_ بالآخره هلته د نبوت د اثبات بحث وه او دلته ته د توحید د اثبات بحث دی چې د نبوت دپاره اساس او بنیاد دی، نو حاصل یې داسې راخېژي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! که ستا د امت کفار د عناد څخه لاس واخلي نو دېته به اړ نه شي چې ستا د صداقت دپاره د پرښتو د نزول غوښتنه وکړي، دا څکه چې مونږ هغه ټول مطالب په پوره اثبات باندې رسولي دي د کومو چې ته مطالبه کوې، مثلاً ستا د مطالبو څخه یو مهم مطلب توحید دی چې زمونږ سره د دنیا په خلقت کښې هیڅوک شرکت نه لري، نو په عبادت کښې هم راسره هیڅوک شریک نه دی، د همدې مطلب د توضیح دپاره لاندې دلائل قرائت کړه:

۱_ مونږ په اسمان کښې په مختلفو کیفیتونو سره ستوري پیدا کړي دي چې لاندې مطالب پکښې د نظر لاندې نیولی شوي دي:

الف: ترڅو مونږ کتونکو ته اسمان ښه ډولي کړو او ترڅو دوی ترې په دریابونو او بیابانونو کښې د مثالونو کار واخلي او لارې پرې موندې کړي.

ب: ترڅو مونږ اسمانونه د هر رټلي شوي (مردود) شیطان څخه په حفظ کښې وساتو چې د قرآن کریم د نزول وخت ته د نورو وختونو څخه څه امتیاز ورکړې شي، او دوی ونه کړی شي چې کاهنانو ته اطلاع ورکړي چې د دې ایت نزول را روان دی.

مګر هر یو جني شیطان چې وغواړي چې زمونږ په حفظ کښې څه خنډ واقع شي او د غلا په توګه هلته غوږ ونیسي نو هغه به په شغله باندې وولو چې په ځرګنده توګه به یې تعقیب کړي او ټول کتونکي به یې ګوري.

۲_ همدارنګه مونږ ځمکه خوره کړې ده چې ټول اوسېدونکي ترې استفاده کوي، ته به وایې چې د ټولو دپاره یو لوی فرش غوړولی شوی دی.

۳_ مونږ په ځمکه باندې ښه قوي او لوی غرونه نصب کړي دي ترڅو د ځمکې اضطراري حرکت د منځه یوسي او د خلکو د سکونت دپاره یې چمتو کړي.

۴_ همدارنګه مونږ په ځمکه کښې هر یو بوټی (نبات) زرغون کړی دی، البته هغه نبات کوم چې د ځمکې د اوسېدونکو دپاره په کار ورځي، او په زرغونولو باندې علاوه مو پکښې اندازه او معیار ساتلی دی چې په ځمکه کښې نه نباتات ختمېږي او نه د یوې زمانې خلک د بلې زمانې د خلکو د نباتاتو څخه استفاده کولی شي بلکې په هر وخت کښې د یو ټاکلي معیار لاندې نه نشا او نمو کوي.

۵_ نو د همدې کبله مو په ځمکه کښې ستاسو دپاره د ژوند اسباب ځای په ځای کړي دي او هم

مو د هغو شيانو دپاره د ژوند سامان پکښې پيدا کړی دی چې ستاسو په خدمت کښې مشغول دي خو تاسو ورته روزي نه شئ ورکولی. لکه ستاسو نوکران او مريان، وينځې، چارپايان او داسې نور.

٦ـ برسېره په دې زمونږ په نزد د هر شي خزانې دي، يو شی هم زمونږ سره کمبود نه شي موندلی حو هر شی فقط په هغې اندازه باندې پيدا کوو او تاسو ته يې د غيبو ځخه درکوو کومه چې زمونږ د حکمت غوښتنه وي.

٧ـ مونږ بادونه استوو چې د يو پلوه مېوودارو ونو ته لقاح (باردار کېدل) ورکوي او د بله پلوه داسې وريځې راپورته کوي چې د باراني اوبو ځخه ډکې وي، نو بيا مونږ همدغه باراني اوبه د اسمان د پلوه په تاسو باندې وروو چې.

الف: تاسو هم وربانديې ځروبېړئ او ستاسو مالونه او ځاروي هم ترې استفاده کوي.

ب: همدغه اوبه مونږ ستاسو دپاره په سړو غرونو کښې زخيره کوو چې د اوړي په موسم کښې ترې رودونه رابهېږي او تاسو ترې ګټې اخلئ.

ج: همدارنګه ذکرې شوې اوبه ستاسو دپاره د ځمکې په ګېډه کښې ساتو چې د چينو او کاريزونو په شکل او د څاګانو او ټيوبلونو په ځېره کښې يې بېرته د ځمکې سرته راپورته کوو او ستاسو د استفادې دپاره يې چمتو کوو، که بالفرض ستاسو سره زمونږ ذکر شوی د خزانه کولو فضل نه وی نو تاسو به باراني اوبه نه د غرونو په ځوکو کښې زخيره کړې وی او نه به مو د ځمکې په ګېډه کښې ساتلې وی.

٨ـ يقيناً همدا مونږ هم ژوندي کول کوو او هم مړکول، چې چاته روح ورکوو او د چا ځخه روح بېرته اخلو او بالآخره داسې وخت هم راتلونکی دی چې د ټولو ژونديو ځخه به روحونه واخلو او زمونږ ځخه په غير به هيڅوک ژوندي پاتې نه شي، نو په حقيقت کښې همدا مونږ همېشه پاتې کېدونکي ياستو او بس.

٩ـ لکه ځنګه چې زمونږ قدرت کامل دی همدارنګه زمونږ علم هم په کامله درجه کښې دی، حتی چې مونږ ته ستاسو پخواني او وړاندېني او هم ستاسو وروستني او پاتې کېدونکي ټول معلوم دي، برابره خبره چې ستاسو وړاندېوالی او وروستوالی په مړګ او ژوند کښې وي او که په نېکو او بدو کښې، او بالآخره برابره خبره ده چې د لمانځه په صفونو کښې وي او که د جهاد د غازيانو په ليکو کښې وي او يا په نورو شيانو کښې وي.

١٠ـ بالآخره ای پيغمبره! ستا همدغه رب ﷻ به (چې وړاندې يې ځه قدرتي او علمي صفات بيان شوه) يو وخت ټول مخلوقات د مرګ ځخه وروسته راغونډ کړي او په خپل حضور کښې به يې ودروي، د دې کار ځخه نه د ده قدرت عاجز دی او نه د ده ﷻ د علم او پوهې ځخه وتلی دی، بلکې همدغه بيا راغونډول د حکمت غوښتنه ده او ستا رب ﷻ په همدې غوښتنه باندې پوه دی.

نو ای پيغمبره! که ستا د زمانې عنادي کفار د عناد ځخه لاس واخلي او په خپلو ګرېوانونو کښې خپل سرونه ښکته کړي او بيا دغه د دلائلو لس فقره ئيزه مجموعه د تفکر لاندې ونيسي نو

ضرور او هرو مرو به یوه شي چې همدا دلائل ستا د تصدیق دپاره کفایت کوي او څه ارتیا نشته چې یا د پرښتو د نزول غوښتنه وکړي او یا ئاته د معجزاتو فرمایش درکړي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا ﴾ کښې د "بُرُوج" کلمه د "بُرْج" ـ لکه "قُفْل" ـ جمعه ده چې د "بَرَج" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "بُرْج" د یو شي هغې لوړې څرګندې برخې ته ویلی کېږي کومه یې چې د نورو برخو څخه اوچته وي[1] لکه د یوې قلا څلور برجونه چې د کلا د نورو بارو ګانو څخه پورته وي او د لرې څایه لیدل کېږي.

په دې مقام کښې علماوو کرامو ذکره شوې کلمه په لاندې معناوو باندې تفسیره کړې ده[2]:

الف: "بُرُوج" د هغو دنګو ماڼیو څخه عبارت دي کومې چې الله ﷻ په اسمانونو کښې د پرښتو د حراست (څوکیدارۍ) دپاره جوړې کړې دي.

ب: "بُرُوج" هغه دولس منزلونه دي کوم چې لمر او سپوږمۍ یې د یوه کال په اوږدو کښې پوره کوي. یا د مثال په توګه د لمر ټوله کلنۍ مسافه په دولسو برخو باندې ویشلې شوې ده چې ټولو ته "بروج" ویل کېږي او د حمل څخه پیل کېږي او په حوت باندې اختتام مومي.

ج: ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې د ستورو څخه عبارت ده.

مونږ ته همدغه درېیمه معنی په زړه پورې برېښي څکه چې په نورو ایتونو کښېورباندې تقریبًا صراحت شوی دی چې: ﴿ إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ ﴾ [الصافات:۶] یعنې یقینًا مونږ نږدې اسمان په ښائست سره ښائسته کړی دی چې دې ښائست په ستورو سره صورت نیولی دی.

او یا لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ ﴾ [الملك: ۵] یعنې او بې شکه مونږ نږدې اسمان په ډیوو (ستورو) باندې ښائسته کړی دی او دا ډیوې مو د شیطانانو دپاره د ویشتلو سامان ګرځولی (جوړ کړي) دي.

هیڅ یو کافر هم اسمان ته نه شي ختلی

۲ـ په دې مقام کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴾ یعنې مونږ اسمان د هر یې لارې کوونکي (شیطان) رټلي شوي څخه ساتلی دی؛ او د [البقرة:۱۴] ایت لاندې تېر شوي دي چې د شیطان کلمه په جنیانو پورې اختصاص نه لري، نو د همدې کبله څینو علماوو کرامو په ذکر شوي ایت باندې استدلال کړی دی او لیکلي یې دي چې[3] لکه چې جني شیطانان اسمان ته نه شي

---

(۱) لسان العرب ج۲ ص۲۱۱

(۲) تفسير القاسمي ج۱۰ ص۵۱؛ زاد المسير ج۴ ص۲۸۴

(۳) اضواء البيان ج۳ ص۱۱۹

ختلی همدارنگه انسي شيطانان (كفار) هم د اسمان د ختلو څخه محروم دي، چې نه به ژوندی هلته وختلی شي او نه به د مرګ څخه وروسته د دوی ارواګاني هلته وخېژول شي.

که څه هم تر اوسه[1] پورې د دې زماني کفار ستورو ته د ختلو دعوې کوي مګر اسمان ته د ختلو دعوه هيڅا نه ده کړې، که بالفرض دغه ډول دعوه څوک وکړي نو هغه به هرو مرو دروغ وي او بس.

شهاب څه معنی؟

۳_ په ﴿ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴾ کښې د ﴿ شِهَابٌ ﴾ کلمه هغې شغلې ته ويل کېږي کومه چې د بل کړی شوي اور څخه پورته شي او يا کومه چې په هوا کښې د شپې د مخې د بوې اوږدې لکی په شکل ځرګنده شي او بيا د سترګو په رپ کښې ورکه شي[2].

عبد الله بن عباس رضی الله عنهما ذکر شوی ايت په يوه اوږده حديث کښې تفسير کړی دی چې: «وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ»[3] (الحديث) چې مونږ يې څو ټکې په لاندې ډول سره وړاندې کوو:

الف: د نبي کريم ﷺ د بعثت په اولو وختونو کښې شيطانان د اسمان څخه په کلکه توګه منعه کړی شوه او دوی نه شو کولی چې د اسماني وحې څخه څه معلومات ترلاسه کړي.

ب: د منعه کولو طريقه يې دا وه چې دوی به د اسمان د پلوه د اور په شغلو باندې ويشتل کېده او موقع به نه ورکول کېده چې د پرښتو هغه بحث ته غوږ ونيسي کوم چې دوی به د الهي فيصلې په باره کښې کاوه، چې مثلاً سبا ته به داسې کار وشي او بل سبا ته به دا کار صورت ونيسي او داسې نور.

ج: د شيطانانو ذکر شوی ټولګی خپلو خپلو قومونو ته او بالآخره ابليس ته مراجعه وکړه ترڅو هغه وجه معلومه کړي د کومې د کبله چې دوی د وحې د اورېدلو څخه منعه کړی شوي دي.

د: ابليس دوی ته وظيفه ورکړه چې د ځمکې په ټولو نقاطو کښې وګرځئ راوګرځئ ترڅو تاسو معلومه کړئ چې د منعه کولو وجه څه ده.

هـ: په همدې پلټنه کښې د پيريانو (شيطانانو) يوه ډله په نبي کريم ﷺ باندې په داسې حال کښې وربرابره شوه چې په "نخله" نومې ځاى کښې د سبا په لمانځه باندې ولاړ وه او د قرآن کريم څه ايتونه يې لوستل.

و: کله چې د پيريانو پلټونکي ډلې قرآن کريم واورېد نو پوه شوه چې دا بشري کلام نه دی او د همدې الهي کلام د نزول د کبله مونږ منعه کړی شوي ياستو چې غيبي وحې ته غوږ ونيسو.

ز: بيا الله ﷻ د الجن سورت نازل کړ او د ذکر شوي ټولګي په هغو خبرو باندې يې نبي کريم ﷺ ته اطلاع ورکړه کومې چې د بېرته ستنېدلو په وخت کښې دوی خپلو- خپلو قومونو ته وکړې.

---

(۱) ۵/۷/۱۳۷۶ هـ ش بېته

(۲) مفردات الراغب ص ۲۷۴

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۲، صحيح مسلم ج۱ ص۱۸۴، جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۹، ۱۷۰

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د شيطانانو (يا سرکشه پيريانو) د وحې په اورېدلو کښې څه غرض وه؟

مونږ وايو چې: د هغوی غرض دا وه چې مثلاً په يوه غيبي خبره باندې علم حاصل کړي او هغه بيا کاهنانو او جادوګرانو ته ورسوي ترڅو هغوی ورسره يو کم سل دروغينې خبرې ضميمه کړي او خلک پرې تېر باسي چې دوی په غيبو باندې علم لري[١].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې: ايا د بعثت څخه وړاندې ذکر شوی شهاب (شغلې) د شپې په هوا کښې ليدې کېدې او که نه؟ يا په بل عبارت: په هغه وخت کښې هغه شي تحقق درلود کوم ته چې مونږ په پښتو کښې د ستوري لوېدل وايو؟

مونږ وايو چې:

الف: هلته ستوري نه لوېده[٢]. مګر دا قول کمزوری دی، لکه چې د الزهري رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې: "أَكَانَ يُرْمَى بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ"[٣] يعنې د جاهليت په زمانه کښې ستوري لوېده؟ نوموړي جواب ورکړ چې: "نَعَمْ" هو.

ب: هلته ستوري لوېده خو شيطانان به ورباندې نه ويشتل کېده[۴].

خو دا قول هم ضعيف دی، ځکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې يوه ورځې د خپلو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم څخه پوښتنه وکړه[۵] چې د جاهليت په زمانه کښې به تاسو د ستورو لوېدل څنګه تعبيرول؟ هغوی وويلې چې: مونږ ترې دا تعبير کاوه چې کوم لوی سړی مړ شو او يا کوم لوی سړی وزېږېد.

نبي کريم ﷺ بيا يو کلام وفرمايل چې مضمون يې دا دی: دا کار د لوی سړي په مړه کېدو يا زېږېدلو پورې اړه نه لري، بلکې په دغو باندې هغه شيطانان ويشتل کېږي کوم چې اسمان ته د دې غرض دپاره پورته شوي وي چې هلته په غلا باندې څه واوري او بيا يې کاهنانو ته ور وړي ترڅو هغوی ورسره نورې دروغينې خبرې ضميمه کړي.

ج: صحيح خبره دا ده چې په هغه وخت کښې هم ورباندې شيطانان ويشتل کېده او بنديز موجود وه، مګر د نبي کريم ﷺ په بعثت سره پکښې ډېر کلکوالي صورت ونيوه او پخوانی سهولت د منځه لاړ، همدې خبرې ته الله ﷻ اشاره کوي چې: ﴿وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ﴾ [الصافات ۸] يعنې شيطانان پرښتو ته غوږ نه شي نيولی او د هر جانب څخه (د اور په شغلو باندې) ويشتلی کېږي.

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص۶۸۲
(٢) زاد المسير ج۴ ص۲۸۴
(٣) مسند احمد بن حنبل ج١ ص۴۶۸
(۴) تفسير القرطبي ج١٠ ص١۵۸
(۵) جامع الترمذي ج٢ ص١۵۸

نو څه لري نه ده چې د بعثت څخه پخوا به هغوی د هر جانب څخه نه ویشتل کېده، بلکې د ځینو اطرافو څخه به وړباندې اور ورېده او بس.

سوال جواب

۶_ که څوک وایي چې: شیطانان (پیریان) ـ ویشتلو څخه وروسته د څه حالت سره مخامخ کېږي؟ ایا وژل کېږي او که ژوندي پاتې کېږي؟

مونږ وایو چې: صحیح خبره داده چې وژل کېږي نه بلکې اندامونه یې سوزي او بدون د وژلو څخه زخمي کېږي، لکه چې همدا خبره د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم روایت شوې ده[۱].

یادونه

۷_ د شیطانانو د مرجومیت په هکله که څوک اوږد بحث غواړي او زیاتو معلوماتو ته یې زړه کېږي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۲].

یو نحوي تعریب

۸_ په ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ﴾ کښې د ﴿مَعَايِشَ﴾ د کلمې صرفي تحلیل او لغوي معناوې د [الأعراف: ۱۰] ایت لاندې تېرې شوې دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. او د ﴿وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ﴾ په تعریب (اعراب ورکولو) کښې علماء کرام لاندې دوه نظره لري:

الف: د "وَ" توری د عطف دپاره دی چې د ﴿لَكُمْ﴾ په محل باندې عطف دی[۳]. یعني مونږ دپاره په ځمکې کښې د ژوند سامانونه پیدا کړي دي او د هغه چا (هر هغه شي) دپاره مو هم پکښې د ژوند اسباب خلق کړي دي کوم چې تاسو هغو ته په هیڅ حال کښې روزي ورکونکي نه یاست. یا په بل عبارت: ستاسو غلامانو او وینځو ته او څارویو او وحشي ځناورو ته په ځمکه کښې د ژوند سازوسامان مونږ برابر کړي دي چې ستاسو په خدمت کښې چاپېر دي او یا مستعد دي چې استفاده ترې وکړئ خو تاسو ورته روزي نه شئ ورکولی.

ب: ﴿وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ﴾ کلمات د ﴿مَعَايِشَ﴾ په کلمه باندې عطفېږي[۴]. یعني مونږ ستاسو دپاره په ځمکه کښې د ژوند سامان پیدا کړي دي او هم مو درته پکښې هغه شیان پیدا کړي دي چې تاسو روزي نه شئ ورکولی خو ضرورت ورته لرئ، که بالفرض مونږ ستاسو وینځو او غلامانو ته او کورنیو او سارانیو څارویو ته په ځمکه کښې روزي نه وی پیدا کړې نو تاسو به د یوه څخه هم استفاده نه وی کړې.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۴ ص۱۵
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۴۸؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۶؛ روح المعاني ج۱۴ ص۱۳
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۴۷۳
(۴) روح المعاني ج۱۴ ص۲۹

که څه هم ذکرې شوې دواړه معناوې سره څه تضاد نه لري، د بدليت په اعتبار سره دواړه مرادېدلی شي، مګر مونږ ته دوهمه معنی خوندوره ښکاري.

سوال جواب

۹_ که څوک وايي چې: د "مَنْ" توری د خبرو کوونکو دپاره وضعه شوی دی حال دا چې په ذکرو شوو دواړو معناوو کښې دغه توری غیر ناطقینو ته شامل کړی شو، لکه څاروي او وحشي ځناور؟

مونږ وايو چې: د ذکر شوي توري (مَنْ) اطلاق په غیر ناطقينو باندې نه کېږي خو کله چې پکښې ناطقين شامل نه وي[١]، او دلته خو پکښې وينځې او غلامان شامل دي چې خبرې کوونکي دي. يا په بل عبارت: په دې مقام کښې د "مَنْ" توری غیر ناطقينو ته د تغليب په توګه شامل شوی دی.

لَوَاقِحَ څه معنی؟

١٠_ په ﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ ﴾ کښې د ﴿ لَوَاقِحَ ﴾ کلمه د "لَقَاح" _لکه "شَرَاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "لَقَاح" د اوښې بارداره کېدلو (بلاربېدلو) ته وايي، نو کومه اوښه چې د نر اوښ څخه حمل واخلي هغې ته د "لَاقِح" لقب ورکولی کېږي[٢].

سوال جواب

که څوک وايي چې: بادونه خو وريځې په ورښت سره بارداره کوي چې د باران په شکل په ځمکه باندې راورېږي، نه دا چې پخپله بار اخلي؟

مونږ وايو چې:

الف: بادونو ته په لاندې دوه وو لحاظونو سره کتلی شي[٣]:

اول: چې د دريابونو څخه پرښک پورته کوي او خپله پرې بارداره کېږي، نو په دې لحاظ باندې ورته د "لَوَاقِح" لقب ورکولی کېږي. په دې مقام کښې همدغه لحاظ په نظر کښې نيولی شوی دی.

دوهم: بيا بادونه دغه پرښک په وريځو کښې ننباسي او هغه پرې بارداره کوي چې د ورښت (باران) په شکل دپاسه راورېږي، نو په دې لحاظ سره بادونو ته "مَلَاقِح" (بلاربوونکي) ويل کېږي چې د "ملقحة" جمعه ده. بالمقابل کوم باد چې د ورښت تومنه (پرښک) نه پورته کوي هغه ته عقيم باد (شنډ باد) وايي.

ب: ځينو علماوو کرامو ليکلي دي چې د "لَقَاح" کلمه لکه چې په لازمه معنی کښې استعمالېږي همدارنګه کله-کله په متعدي معنی کښې هم استعمال مومي، چې د بلاربولو څخه عبارت ده[٤]؛ او

---

(١) مفردات الراغب ص٤٩٥

(٢) تفسير القاسمي ج١٠ ص٥٣

(٣) المحرر الوجيز ج١٠ ص١٢٠، لسان العرب ج٢ ص٥٨٢

(٤) النهاية في غريب الأحاديث ج٤ ص٢٦٢

په ایت شریف کښې د ﴿ لَوَٰقِحَ ﴾ کلمه د همدغه متعدي مصدر څخه اشتقاقه شوې ده، یعنې مونږ داسې بادونه استو چې وریځې په وریښت سره بارداره کوي

ج او ځینې علماء وایي چې پخپله د ﴿ لَوَٰقِحَ ﴾ کلمه د "ملقحة" جمعه ده چې د "اِلْقاح" څخه اخستلې شوې ده او د بلاربولو (بارداره کولو) معنی ورکوي، مګر په جمعه کښې د "م" توری غورزول شوی دی. لکه چې "طوائح" (هلاکوونکې مصیبتونه) د "مطيحة" (هلاکوونکی مصیبت) جمعه ده، او په جمعه کښې د "م" توری د نظره غورزولی شوی دی[۱].

د وارث معنی

۱۱_ په ﴿ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴾ کښې د "وَارِثُونَ" کلمه د "وَارِثٌ" جمعه ده، د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم "وَارِثٌ" دی چې په دې مقام کښې د تعظیم دپاره جمعه شوی دی، یعنې الله ﷻ هغه باقي او دائم اقدس ذات دی چې ټول مخلوقات به هلاک او فنا شي او یوازې همدی ﷻ به پاتې وي چې هیڅکله وربانديې فنا او تغیر نه ورځي[۲].

لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ ٱلْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴾ [مریم: ۴۰] یعنې یقیناً مونږ همدا مونږ د ځمکې او د هغه څه وارثان یاستو کوم چې په ځمکه بانديې (ژوندي) دي او همدا مونږ ته به بېرته راتاو کړی شي.

وړاندېني او ېېرتني څوک دي؟

۱۲_ په ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾ کښې علماوو کرامو د ﴿ ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ ﴾، ﴿ ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾ دواړه کلمې په متعددو معناوو سره تفسیرې کړې دي[۳]، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: وړاندېني هغه څوک دي کوم چې مړه شوي دي، او وروستني هغه څوک دي کوم چې ژوندي دي او یا به په راتلونکې کښې ژوندي شي.

ب: څوک چې د پلرونو د شاګانو څخه را وتلي دي هغوی وړاندېني دي او څوک چې پکښې پاتې دي هغوی وروستني دي.

ج: وړاندېوالی او وروستوالی د تولد او عدم تولد په اعتبار سره دی.

د: په تقدم او تأخر کښې د جهاد صفونه په نظر کښې نیولی شوي دي.

هـ: تقدم او تأخر د لمانځه د صفونو په لحاظ سره دی، لکه چې ځینو کتابونو یې همدا شان نزول تاکلی دی[۴].

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۸۸

(۲) لسان العرب ج۲ ص۱۹۹

(۳) روح المعاني ج۱۴ ص۳۲، زاد المسیر ج۴ ص۲۸۹

(۴) اسباب النزول للواحدي ص۱۸۶، جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴

و دغه تقدم او تأخر د کورونو په اعتبار سره دی چې د چا کور جومات ته نژدې دی او د چا لرې

تبصره

١٣ ـ که څه هم شیخ المفسرین العلامه الطبري علیه الرحمه په ټولو اقوالو کښې لومړنی قول غوره کړی دی[1] چې وړاندېني او وروستني ایتونه ورته اشاره کوي چې دواړه د ژوند او مرګ او هم د بیا ژوند څخه بحث کوي. مګر موږ ته بهتره برېښي چې ایت شریف په عموم سره پرېښودلی شي ترڅو هر ډول او په هر شي کښې تقدم (وړاندېوالي) او تأخر (وروستوالي) ته شامل شي. او په ذکرو شوو اقوالو کښې به د علماوو کرامو محض یوه-یوه مثال ته اشاره مطلب وي او حصر به یې مراد نه وي.
والله ﷻ أعلم.

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ مِن صَلْصَـٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (٢٦) وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَـٰهُ مِن قَبْلُ مِن
نَّارِ ٱلسَّمُومِ (٢٧) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِنِّى خَـٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَـٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ
(٢٨) فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَـٰجِدِينَ (٢٩) فَسَجَدَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ
كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (٣٠) إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ (٣١) قَالَ يَـٰٓإِبْلِيسُ مَا
لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ (٣٢) قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَـٰلٍ مِّنْ
حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (٣٣) قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (٣٤) وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ
(٣٥) قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٣٦) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ (٣٧) إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ (٣٨) قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ
(٣٩) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ (٤٠) قَالَ هَـٰذَا صِرَٰطٌ عَلَىَّ مُسْتَقِيمٌ (٤١) إِنَّ
عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَـٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ (٤٢) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ
أَجْمَعِينَ (٤٣) لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ (٤٤) ﴾

[٢٦] او یقیناً موږ انسان (آدم علیه السلام) د داسې کړنګېدونکي شي څخه پیدا کړی دی چې (هغه شی) د تور رنګې بوی ناکې ختې څخه (جوړ شوی) وه

[1] تفسیر الطبري ج١۴ ص٢٦

[۲۷] او جان (ابلیس) چې وه مونږ د آدم ﷺ څخه وړاندې د صاف اور څخه پیدا کړی وه (چې لوګی پکښې نه وه).

[۲۸] او هغه وخت (ورياد کړه) چې ستا رب ﷻ پرښتو ته وويلې چې: يقيناً زه د داسې کړنګېدونکي شي څخه د بشر (انسان) پيدا کوونکی يم چې د تور رنګې بوی ناکې خټې څخه (جوړ شوی) وي.

[۲۹] نو کله چې ما هغه (پوره) برابر کړ او د خپل (ملکيت د خزانو) څخه مې پکښې روح پو کړ (واچاوه) نو تاسو ورته سجده کوونکي پرېوځئ (سجده ورته وکړئ).

[۳۰] نو (کله چې ژوندي کړی شو) ټولو پرښتو (ورته) په اجتماعي توګه سجده وکړه.

[۳۱] مګر ابليس (سجده ونه کړه)، ده (نوموړي د دې څخه) منعه څپله کړه چې د سجده کوونکو سره شي (او سجده وکړي).

[۳۲] ستا رب ﷻ (ورته) وويلې چې: ای ابليسه! تا لره څه دي چې ته د سجده کوونکو (پرښتو) سره نه شوې (او سجده دې ورته ونه کړه)؟

[۳۳] ابليس وويلې چې: زه (داسې) نه يم چې داسې بشر (انسان) ته سجده وکړم چې تا د داسې کړنګېدونکي شي څخه پيدا کړی دی چې د تور رنګې بوی ناکې خټې څخه جوړ شوی دی.

[۳۴] ستا رب ﷻ (ورته) وويلې چې: نو (د پرښتو) د ټولګي څخه ووځه څکه چې يقيناً ته رټلی شوی يې.

[۳۵] او يقيناً په تاباندې لعنت (د رحمت څخه لرېوالی) دی (چې آن) د جزا د ورځې پورې (په درباندې ويل کېږي).

[۳۶] ابليس وويلې چې: ای ربه! ماته د هغې ورځې پورې مهلت راکړه چې مخلوقات راپورته (ژوندي) کړی شي.

[۳۷] ستا رب ﷻ (ورته) وويلې چې: نو يقيناً ته د مهلت ورکړی شوو څخه يې (مهلت درکړی شو).

[۳۸] (خو نه د هغه وخته پورې چې ته يې غواړې بلکې) د معلوم (ټاکلي) وخت د ورځې پورې (چې ستا د مرګ نېټه ده).

[۳۹] ابليس وويلې چې: ای ربه! په دې سبب چې زه دې ګمراه کړم (زما دې سوګند وي چې) زه به هرو مرو دوی (بنيادمانو) ته په ځمکه کښې (نافرماني) ښائسته کړم او هرو مرو زه به ضرور دوی ټول بې لارې کړم.

[۴۰] مګر د دوی (د جملې) څخه ستا خالص کړی شوي بندګان (چې دوی به زاڅخه بچ شي).

[۴۱] ستا رب ﷻ (ورته) وويلې چې: دغه (زاتلونکي خبره) برابره لاره ده چې (ما) په خپل اقدس ذات باندې لازمه کړې ده.

[۴۲] (هغه دا) چې يقيناً زما (خالص کړی شوي) بندګان چې دي تاته په دوی باندې هيڅ غلبه (او تسلط) نشته مګر هغه څوک چې ستا پيروي کوي چې د ګمراهانو څخه عبارت دی (نو په دوی

باندې ستا تسلط نشته دی او بس).

[۴۳] او (هغه دا چې) یقیناً دوزخ ستاسو د ټولو د وعدې (پوره کولو) ځای دی.

[۴۴] چې (دغه) دوزخ ته اوه دروازې دي او د هرې دروازې دپاره د دوزخیانو څخه برخه جدا کړی شوې ده (نو هیڅ یو ګمراه به ترې هم بچ پاتې نه شي)

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې تقریباً د سورت د اول سر څخه په عنادي کافرانو کښې بحث راروان دی او په دې ایتونو کښې د عنادیانو د مشر (ابلیس) څه حال بیان شوی دی چې هغوی ته د عناد د ډېرې ایښودونکی دی

۲ـ په وړاندې ایتونو کښې افاقي دلائل بیان شوي وه او په دې ایتونو کښې د توحید انفسي دلائلو ته اشاره شوې ده

۳ـ هغه ایتونه د حشر په بیان باندې تمام شوي وه او دا ایتونه د انسان په اولنی خلقت باندې پیل شوي دي، نو حاصل یې داسې راځېږي

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس په خپل امت باندې لاندې نکات قرائت کړه ترڅو دوی د یو پلوه متوجه شي چې په څومره عجیبه قدرت باندې مو انسانان او پیریان پیدا کړي دي. او د بله پلوه د عنادیانو د مشر (ابلیس) د حال څخه عبرت واخلي او د هغه تکبر او عناد څخه صرف نظر شي په کوم باندې یې چې ستا په مقابل کښې منګولې ښخې کړې دي. او یا ترې خپل ځانونه بچ وساتي. هغه دا چې

۱ـ یقیناً موږ اولنی انسان (آدم ﷺ) د خاورو څخه پیدا کړی دی چې په ابتدا. کښې یې لاندې صفات درلوده

الف د آدم ﷺ خاوره مو په اوبو باندې خټه کړه بیا مو نښه وچه کلکه کړه چې د ډېر وچوالي د کبله یې ډنګار کاوه. ئانیه ویل چې کردوش دی او په اور باندې پوخ شوی دی.

ب دګړي شوې چقړې (حمئ) د کلکوالي څخه وړاندې تک تور رنګ درلود

ج او همدغه خټه (چقړه) بدبویه وه چې وروست بوی یې کاوه. خو کله چې موږ پکښې روح واچاوه نو په هډوکي باندې برنه پسته (نرمه) غوښه ترې جوړه شوه او تور رنګ یې د غنمو په رنګ باندې بدل شو او بالآخره بد بوی یې د منځه لاړ

۲ـ بالمقابل موږ د آدم ﷺ څخه لا وړاندې جان (ابلیس) د سوځه اور څخه پیدا کړی وه

۳ـ ای پیغمبره خپل امت ته هغه وخت هم وریه یاد کړه چې د آدم ﷺ د خلقت څخه وړاندې ستا رب ... ... چې ابلیس هم د دوی په مجموعه کښې شامل وه. داسې مخاطب کړه چې

الف ... ... کړونکی ده چې د کړنګېدونکي. توري چقړې بدبویه خټې څخه یو مخلوق پیدا کړم چې به ... بشر به ولري

ب: نو کله چې دا کار ما عملي کړ او د بدن اندامونه او کړه وړه مې وربرابر کړه او هم مې پکښې خپل هغه غیبي روح پو کړ د کوم علم چې یوازې ماته دی او تاسو پرې هیڅ علم نه لرئ؛ یا په بل عبارت کله مې چې ذکره شوې ماده په اروا باندې سرلوړې او ژوندۍ کړه، نو تاسو ټول ذکر شوي بشر ته په سجده باندې پرېوځئ او سرونه ورته په ځمکه کېږدئ.

په دغه وخت کښې زما امر هیچا رد نه کړ، نه پکښې پرښتو څه خبره وکړه او نه درباندې ابلیس څه اعتراض ځرګند کړ بلکې ټولو په سکوت سره قبول کړ.

۴_ مګر کله چې ستا رب ﷻ خپله نقشه عملي کړه او د ذکرې شوې وچې کلکې کړنګېدوکې ختې څخه یې ښائسته بشره جوړه کړه او اروا یې هم پکښې واچوله او د ذکر شوي سابق امر د تعمیل وخت راورسېد نو خبره داسې شوه چې:

الف: ټولو پرښتو په مجموعي توګه په خپل عهد باندې وفا وکړه چې ټولې ورته په سجده باندې پرېوتلې او یوې هم ناغېرې ونه کړه.

ب: مګر ابلیس د عمل په میدان کښې ستا د رب ﷻ امر منلو ته شا کړه او د سجدې کولو څخه یې خپل خان په څنګ وساته.

د ابلیس سوال جواب

۵_ کله چې ابلیس ستا د رب ﷻ د فرمان د منلو څخه اباء وکړه نو لاندې سوال جواب واقع شو:

الف: ستا رب ﷻ ابلیس مخاطب کړ چې ته په څه دلیل په سجده کوونکو کښې شامل نه شوې؟

ب: ابلیس په جواب کښې وویلې چې: زه دومره مهان او سپک نه یم چې هغه چاته سجده وکړم کوم چې تا د کړنګېدونکې تور رنګې بدبویه ختې څخه پیدا کړی دی، حال دا چې زه دې د سوچه اوره پیدا کړی یم چې نه یې تور رنګ درلود او نه پکښې څه تعفن وه. لنډه دا چې زه د هغه څخه بهتر یم، په کار دا ده چې هغه ماته سجده وکړي او زما احترام په ځای کړي.

ج: ستا رب ﷻ ابلیس ته امر وکړ چې د پرښتو د دغه معزز ټولګې څخه ښکته شه، د نن څخه وروسته نه شې کولی چې ته د دوی خبرې واورې مګر په غلا سره، چې په سرو شغلو باندې به ویشتلی کېږې، او دا ځکه چې ته رټلی شوی یې او خپل مقبولیت دې د لاسه ورکړ. په دې باندې علاوه ته به د قیامت د ورځې پورې زمونږ د رحمت څخه لرې اوځې او د خلکو د ګمراه کولو په سبب به دې د جنایت پېټی درنېږي او روزمره به درباندې زمونږ لعنت غوښتلی کېږي.

د: ابلیس د ذکر شوي تهدید څخه ونه ډار شو بلکې غاړه یې ورته کېښوده چې الهي لعنت مې قبول دی خو دا توهین نه قبلوم چې د خپل خان څخه ښکته مخلوق ته په سجده پرېوځم او احترام یې وکړم. نوموړي وویلې چې: ای ربه! زه تاته دا سوال نه کوم چې په ما باندې د لعنت باران مه کوه او د بې اط[illegible]نۍ عفوه راته وکړه، بلکې تاته فقط دا سوال کوم چې ماته ترهغه وخته پورې حیات راکړه [illegible] کوم چې ټول مړه شوي مخلوقات بېرته را ژوندي شي او قیامت قائم شي. یا په بل عبارت:

ما هغې ورځې پورې ژوندی پرېږده چې مرگ ختم شي او زه د مرگ د څکلو څخه بچ پاتې شم.
هـ: ستا رب ﷻ هغه ته جواب و رکړ چې: ستا غوښتنه تر دې خایه مقبوله ده چې تانه به اوږد مهلت درکړی شي، اما د هغه وخته پورې نه چې ته يې غواړې بلکې د هغه وخته پورې کوم چې تاته ټاکلی شوی دی او وړاندې يې ېېرته کېدونکی نه دی.

بیا ابلیس سوگند وخوړ

و: بیا ابلیس سوگند یاد کړ چې: ای ربه! په دې سبب چې زه دې د آدم ﷺ د سجدې د کبله اغواء کړم او د گمراهانو په ډله کښې دې ودرولم، زما دې ستا په عزت باندې سوگند وي چې زه به ټولو بنیادمانو ته په ځمکه کښې هغه شیان ښائسته کړم په کومو باندې چې دوی د حقې لارې څخه اوړي، بلکې زه به دوی ټول گمراهان کړم او خپله ډله به ورباندې ښه غټه کړم، مگر صرف ستا هغه بندگان به راځخه بچ شي کوم چې تا د خپل عبادت [illegible] سوچه گرځولي دي او د ټولو منافي کارونو څخه دې پاک ساتلي دي.

ز: ای پیغمبره! ستا رب ﷻ ابلیس مخاطب کړ چې همدغه برابره لاره په ما باندې ده او ما يې التزام کړی دی چې زما مخلص بندگان ته نه شي گمراه کولی، دا ځکه چې زما په مخلصو بندگانو باندې تاته هیڅکله غلبه نشته او ته نه شې کولی چې هغوی د حقې لارې څخه بې لارې کړې، مگر هرڅوک چې محض په دعوت سره ستا پیروي کوي او ستا غوښتنو ته لبیک وايي نو په هغوی باندې به ته خپله ډله غټه کړې چې د گمراهانو څخه عبارت دي.

۶ـ ای پیغمبره! ستا د رب ﷻ په نزد باندې فیصله ده چې ابلیس او د ده پیروان به په دوزخ کښې اچوي دوی ټولو ته همدغه وخت ټاکلی شوی دی چې هیڅکله به پکښې تخلف واقع نه شي. دا داسې دوزخ دی چې اوه دروازې لري او د هرې دروازې دپاره د ابلیس او د ده د پیروانو څخه جدا کړی شوې برخه او ډله ده، چې هره ډله به د خپلې خپلې دروازې څخه هلته ورواچولی شي.

توضیحات

١ـ الله ﷻ د آدم ﷺ د اصلیت په هکله (چې د څه شي څخه جوړ شوی دی) په قرآن کریم کښې لاندې کلمات نازل کړي دي:

الف: یوه د ﴿صَلْصَالٍ﴾ کلمه ده، دا کلمه هغې ختې ته وضعه شوې ده کومه چې د ډېر وچوالي د کبله کرنگهار کوي مگر اور ورته نه وي رسېدلی، نو کله چې ورته اور ورسېږي او په اور باندې پخه شي نو بیا د "فَخَّار" په نامه یادېږي[١].

ب: بله د ﴿حَمَإٍ﴾ کلمه ده چې د تور رنگې ختې معنی ورکوي[٢].

---

(١) لسان العرب ج١١ ص٣٨٢

(٢) لسان العرب ج١ ص٦١

ج: بله د «مَسْنُون» کلمه ده، دغه کلمه په لاندې معناوو باندې تفسیره شوې ده[1]:

اول: په "مَصْبُوب" سره، یعني په سوان باندې ښویه کړی شوې.

دوهم: په "مَصْقُول" سره، یعني اوبه ورباندې اچولې شوې.

دریم: په "مُصَوَّر" سره، یعني صورت او شکل ورکړی شوی.

څلورم: په "مُتَغَیِّر" سره، یعني تعفن درلودونکی چې بدبویي پکښې پیدا شوې وي.

د: بله د «تُرَاب» کلمه ده [آل عمران: ۵۹] چې د خاورو معنی ورکوي.

هـ: بله د «طِین» کلمه ده [الأعراف: ۱۲] چې خټې ته وضعه شوې ده.

و: بله د «لَازِب» کلمه ده [الصافات: ۱۱] دا کلمه هغه شي ته وضعه شوې ده د کوم اجزاء چې ښه کلک ارتباط ولري[2] چې مونږ ترې په سلېښناک شي سره تعبیر کوو.

ز: بله د "فَخَّار" کلمه ده چې د «صَلْصَال» کلمه ورسره تشبیه شوې ده: [الرحمن: ۱۴]. دا د هغې خټې نوم دی کومه چې په اور باندې پخه شي[3]، کومه چې مونږ یې په پښتو کښې د منګي په نامه یادوو.

تبصره

۲ـ الله ﷻ د ہر ښه پوهېږي خو د ذکرو شوو کلماتو څخه داسې معلومېږي چې د آدم ﷺ په کالبوت باندې به مختلفې مرحلې تېرې شوې وي، مثلاً خاوره خټه کړی شوې ده، بیا د ہر وخت پرېښودله شوې ده چې رنګ یې تور اوښتی دی او د ډېرې اوږدې مودې د تېرېدلو د کبله پکښې تعفن (بد بوی) پیدا شوی دی، بیا ترې د الله ﷻ په امر د آدم ﷺ کالبوت جوړ کړی شوی دی چې په ښه ښائسته ښویه شکل باندې یې صورت نیولی دی، بیا د ہر وخت پرېښودل شوی دی چې ښه وچ کلک او کړنګهار کوونکی ګرځېدلی دی، او بالآخره بیا پکښې روح اچولی شوی دی او ژوندی کړی شوی دی.

په هر تقدیر، نبي کریم ﷺ د آدم ﷺ د خلقت په باره کښې داسې فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الْأَرْضِ فَجَاءَ مِنْهُمُ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ»[4] یعني یقیناً الله ﷻ آدم ﷺ د یوه بلا کیفه موټي خاورې څخه پیدا کړی دی چې د ټولې ځمکې څخه یې اخستې وه، نو بنیادمان د ځمکې د رنګونو په اندازه باندې راغله (پیدا شوه)، چې ځینې سره او سپین دي او ځینې تور او میانه حال دي او بالآخره ځینې پاسته او زکه دي او ځینې ناکاره او ځینې ښه دي.

---

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص ۲۲۴، ۲۲۷

(۲) مفردات الراغب ص ۴۷

(۳) مفردات الراغب ص ۳۸۸

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص ۱۲۴

جان څوک دی؟

۳ـ په ﴿ وَٱلۡجَآنَّ خَلَقۡنَٰهُ ﴾ کښې مفسرینو کرامو په لاندې ډول اختلاف کړی دی[1]:

الف: ځینې وایي چې جان د ابو الجان (د پیریانو د پلار) ځخه عبارت دی، لکه چې انسان د ابو الانسان (آدم ﷺ) معنی ورکوي.

ب: ځینې وایي چې په دې مقام کښې جان د ابلیس ځخه عبارت دي، لکه چې د ﴿ يَٰٓإِبۡلِيسُ ﴾ د خطاب ځخه ځرګندېږي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: ایا ابو الجان او ابلیس یو شی نه دي؟ یا په بل عبارت: ایا ټول پیریان د ابلیس اولاده نه ده؟

مونږ وایو چې: د ابلیس په باره کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ كَانَ مِنَ ٱلۡجِنِّ ﴾ [الکهف: ۵۰] ابلیس د پیریانو د جملې ځخه وه، مګر داسې يې نه دي فرمایلي چې هغه د پیریانو پلار وه د همدې کبله ځینو علماوو کرامو د دواړو ترمنځ لاندې فرقونه لیکلي دي[2]:

الف: ابو الجن د پیریانو پلار دی، او ابلیس د شیطانانو پلار دی.

ب: د ابو الجن په اولاده کښې کافران او مسلمانان دواړه شته دي، مګر د ابلیس اولاده ټوله کافره ده او مسلمان پکښې نشته.

ج: پیریان د انسانانو غوندې روزمره مړه کېږي او ژوندي کېږي، اما شیطانان ټول ژوندي دي چې د خپل پلار ابلیس سره به په اجتماعي صورت مړه کېږي.

ځرنګه چې په دې ایتونو کښې هغې قیصې ته اشاره شوې ده کومې چې د آدم ﷺ او ابلیس ترمنځ صورت نیولی وه نو په دې مقام کښې به د ﴿ وَٱلۡجَآنَّ ﴾ ځخه ابلیس مراد وي.

د سَمُوم معنی

۵ـ په ﴿ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴾ کښې د "السَّمُوم" کلمه هغه تېز اورته وضعه شوې ده د کوم سره چې لوګی ملګری نه وي، د همدغه ډول اور ځخه تندرونه هم جوړېږي[3].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وایي چې: الله ﷻ په بل ایت کښې فرمایلي دي چې: ﴿ وَخَلَقَ ٱلۡجَآنَّ مِن مَّارِجٖ مِّن نَّارٖ ﴾ [الرحمن: ۱۵] یعني او الله ﷻ ابلیس د مارج اور ځخه پیدا کړی دی. "مَارِج" خو هغه اور ته

---

(۱) روح المعاني ج۱۴ ص۳۴؛ التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۱۸۰؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۵۳

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۹

(۳) تفسیر القرطبي ج۱۰ ص۲۳

وایي چې د لوګي سره خلط وي[١]؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا د دوارو ایتونو ترمنځ منافات نشته؟

ځواب: وایو که څه هم د ﴿ مَارِجٍ ﴾ کلمه د مختلط او معنی ورکوي، مګر هغه اور ته هم ویل کیږي کوم چې لوګی ونه لري[٢] چې دا بعینه د "سموم" معنی ده او په ایت شریف کښې همدغه مراده ده، والله ﷻ أعلم د ښه وضاحت دپاره د نبي کریم ﷺ لاندې حدیث شریف ولولئ چې:

«خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ»[٣] یعنې پرښتې د نور څخه پیدا کړی شوي دي، او جان (جنس پیریان) د داسې اور څخه پیدا کړی شوي دي کوم چې لوګی نه درلود. او آدم ﷺ د هغه شي څخه پیدا کړی شوی دی کوم چې تاسو ته (په قرآن کریم کښې) بیان شوی دی (چې خاورې دي).

رُوح څه شی دی؟

۷_ په ﴿ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي ﴾ کښې "رُوح" د هغه شي څخه عبارت دی په کوم باندې چې سړی ژوندي کیږي، چې اصل حقیقت یې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته معلوم نه دی، خو ځینو مفسرینوکرامو پکښې اوږد بحث کړی دی[٤] که څوک یې د لوستلو شوقمند وي نو هملته دې مراجعه وکړي خو په ذکرشوې جمله کښې باید سړی لاندې دوه نکات په نظر کښې وساتي:

الف: د ﴿ وَنَفَخْتُ ﴾ کلمه د "نَفْخ" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "نَفْخ" هغه باد (هوا) یا پوکي ته ویل کیږي کوم چې په داسې شي کښې واچولی شي چې ګېډه لري او هوا پکښې ساتله کیږي او بلکې ورباندې پړسیږي[٥] لکه چې ټېر د هوا څخه ډک کړی شي. په دې مقام کښې حقیقتاً پوکی مطلب نه دی بلکې د کنایې په توګه د سرعت معنی ورکوي[٦]، یعنې کله چې د آدم ﷺ په کالبوت کښې روح واچولی شو نو د باد په شان په سرعت سره پکښې خور شو او هرې برخې ته ورسېد.

ب: په ﴿ رُوحِي ﴾ کښې اضافت د ملکیت دپاره دی، که څه هم لکه څنګه چې روح د الله ﷻ ملکیت دی همدارنګه هر مخلوق د ده ﷻ په ملکیت کښې شامل دی خو د تشریف دپاره په اضافت سره تخصیص ورکړی شوی. لکه چې د [البقرة:۱۲۵] ایت کښې د کعبې شریفې څخه په ﴿ بَيْتِيَ ﴾ سره د همدې مطلب دپاره تعبیر کړی شوي دي.

یادونه

۸_ په ﴿ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا ﴾ کښې بارز ضمیر د پرښتو ټولګي ته راجع دي چې پوره تحقیق یې د

(١) مفردات الراغب ص ٤٨٦
(٢) لسان العرب ج٢ ص ٣٦٦
(٣) صحیح مسلم ج٢ ص ٤١٣
(٤) روح المعاني ج١٤ ص ٣٠٧
(٥) تفسیر ابي السعود ج٥ ص ٧٤
(٦) البحر المحیط ج٦ ص ٤٧٦

[الأعراف ١٣] ایت لاندې تېر شوی دی ـ لله الحمد ـ چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر دلته وړباندې اضافه کوو چې:

الف: په دې قیصه کښې هغه عنادي کفار په غوږ باندې وهلې شوي دي کومو چې د نبي کریم ﷺ څخه د ځېل قناعت حاصلولو دپاره د پرښتو نزول غوښتی وه، داسې چې ستاسو د قناعت مخه عناد بنده کړې ده، که بالفرض پرښتې رابکته کړی شي هم ستاسو قناعت به حاصل نه شي لکه څنګه چې ستاسو د عنادي مشر (ابلیس) قناعت حاصل نه شو او آدم ؑ ته یې سجده ونه کړه حال دا چې هغه د بې شمېره پرښتو په منځکښې اوسېده.

ب: په دې مقام کښې د پرښتو د ټولګي څخه د ویستلو وجهې ته په ﴿ فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴾ سره اشاره شوې ده، چې لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

اول: څکه چې ته د معزز ټولګي څخه د استخفاف په توګه غورزولی شوی یې، او ته د دې څخه وروسته استحقاق نه لرې چې په دوی کښې ناسته ولاړه وکړې.

دوهم: ای ابلیسه! ته به د هغه اور په شغلو باندې ویشتلی کېږې په کوم باندې چې تا افتخار وکړه او د کوم د کبله چې تا آدم ؑ ته سجده ونه کړه او د تکبر سبب دې جوړ شو.

سوال جواب

۹ ـ که څوک وایي چې: ایا د ﴿ وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾ څخه د لعنت انتهاء نه معلومېږي چې په تا باندې د همدغې ورځې پورې لعنت دی او بس؟

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾ کلمه د دوام څخه کنایه ده[١] یعني ای ابلیسه! په تا باندې د همېشه دپاره زما لعنت دی.

ب: د ﴿ إِلَىٰ ﴾ توری د هغه لعنت دپاره غایه ده د کوم سره چې عذاب ملګری نه وي[٢] یعني په تا باندې د قیامت د ورځې پورې لعنت دی چې عذاب ورسره ضمیمه نه دی، او د قیامت په ورځ به ورسره دائمي عذاب ملګرې شي.

ج: دا هم څه لرې نه ده چې د ﴿ إِلَىٰ ﴾ توری د اکتساب دپاره غایه وي، یعني د قیامت د ورځې پورې به ستا پېښې درنېږي او د ګمراهانو د ګمراهۍ اثر به درباندې پرېوزي. یا په بل عبارت: د ټولو ملعونانو په لعنت کښې ته برخوال ګرځولی شوی یې ترڅو چې د تکلیف دوره ختمه شي او دنیا ورانه شي، او ګمراهان ټول مړه شي.

د ابلیس مهلت تر څه وخته دی؟

١٠ ـ علماء کرام د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾ په تفسیر کښې متعدد نظریات لري، یا په بل

(١) تفسیر الکشاف ج٢ ص۵۷۷
(٢) تفسیر الخازن ج٣ ص۵۶٢

عبارت: دوی د هغه وخت په تعین کښې متعدد اقوال کړي دي ترکومه پورې چې ابلیس ته مهلت ورکړی شوی دی. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې په دې مقام کښې الله ﷻ درې ورځې ذکرې کړي دي ﴿ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾، ﴿ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، ﴿ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾ دغه درې واړه ورځې د یوه وخت څخه عبارت دي چې هغه د لومړنی شپېلۍ وخت دی[1] یعنې ابلیس ته ترهغه مهلت ورکړی شوی دی ترڅو چې د اولې شپېلۍ د وهلو وخت راورسېږي.

ب: ابلیس به ترهغه ژوندی وي ترڅو چې د بنیادمانو څخه یو کس هم ژوندی پاتې نه شي[2].

ج: ځینې نور علماء کرام وایي چې نوموړی به د اولنۍ شپېلۍ د وهلو څخه وروسته مړ شي، او په دې باره کښې يې د کعب الاحبار رحمه الله څخه ډېر اوږد حدیث رانقل کړی دی[3].

د: مګر مونږ ته بهتره برېښي چې ذکر شوي معلومات الله ﷻ ته ور وسپارلی شي. یا په بل عبارت: لکه څنګه چې د انسانانو بلکې د هر شي د مرګ وخت یوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس، همدارنګه د ابلیس د مرګ وخت هم د همده ﷻ په نزد باندې محفوظ دی چې دلته ورته په ﴿ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾ سره اشاره شوې ده، او څه ضرورت نشته چې مونږ پکښې بحث وکړو.

یادونه

١١ـ که څه هم د آدم عليه السلام او د ابلیس د مبارزې میدان د الله ﷻ د پلوه ځمکه ټاکلې شوې وه چې د اسمان څخه به دواړه دلته راښکته کېږي او د امتحان میدان به تشکیلېږي، څه حاجت نه وه چې د ځمکې په نامه باندې صراحت شوی وی، خو ابلیس وریاندې څکه صراحت وکړ: ﴿ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ ﴾ ترڅو اشاره وکړي چې زه به بنیادمان په دارالخلافه کښې تېر باسم چې د خلافت مطلب به هېر کړي او د همدې خلافت څخه به ورته لوی مصیبت جوړ کړم.

سوال جواب

١٢ـ که څوک وایي چې: په ﴿ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴾ کښې د ﴿ هَٰذَا ﴾ د کلمې دپاره مشار إليه څه شی دی؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې کلمې د مشار إليه د تعین په هکله علماوو کرامو[4] زښت ډېر احتمالات لیکلي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ﴿ هَٰذَا ﴾ هغه اخلاص ته اشاره ده په کوم باندې چې د ﴿ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾ کلمه دلالت کوي[5].

---

(١) البحر المحیط ج۶ ص٤٧٧؛ تفسیر القرطبي ج١٠ ص٢٧
(٢) تفسیر الطبري ج١٤ ص٣٢
(٣) تفسیر ابی السعود ج۵ ص٧٨
(٤) زاد المسیر ج۴ ص٢٩٣ التفسیر الکبیر ج١٩ ص١٨٩
(٥) البحر المحیط ج۶ ص٤٧٨

او د ﴿ عَلَيَّ ﴾ کلمه د "إلى" معنی ورکوي[1]. يعنې دغه د اخلاص لاره هغه برابره لاره ده چې ماته راغلې ده. هرڅوک چې په همدې لاره باندې روان وي هغه به د ضلالت او ګمراهی څخه بچ وي.

ب: ﴿ هذا ﴾ تخلص ته اشاره ده په کوم باندې چې په ﴿ إِلَّا عِبَادَكَ ﴾ کښې استثناء دلالت کوي[2]. يعنې ما په خپل اقدس ذات باندې تفضلاً دغه برابره لاره واجبه کړې ده چې مراعات به يې کوم هغه دا چې مخلصينو ته به ستا د ګمراه کولو څخه نجات ورکوم.

ج: مګر مونږ ته بهتره برېښي چې د ﴿ هذا ﴾ کلمه به هغه کلام ته اشاره وي کوم چې وروسته په دوه وو ايتونو کښې راروان دی او په ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ﴾ باندې پيل شوی دی.

نو حاصل به يې داسې راوځېږي چې: ای ابليسه! زما سره خبره فيصله ده او ما په خپل اقدس ذات باندې واجبه کړې ده چې زما په بندګانو باندې به ستا تسلط نه وي او هم به تا او ستا پيروان ټول په دوزخ کښې اچوم، دا هغه برابره لاره ده چې هيڅ انحراف به پکښې واقع نه شي.

د دوزخ اوه دروازې

۱۳ـ په ﴿ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ ﴾ کښې د ﴿ أَبْوَابٍ ﴾ کلمه د "باب" جمعه ده، په لاندې دوه وو معناوو باندې د "باب" اطلاق کېږي[3]:

الف: "باب" اصلاً د هغه ځای دپاره نوم دی د کوم ځای څخه چې سړی کورونو او نورو ځايونو ته ورننوځي، لکه د کوټې باب (دروازه) يا لکه د ښار باب (دروازه) او داسې نور.

ب: په هغه شي باندې هم د باب (دروازې) اطلاق کېږي کوم چې بل شي ته د ورداخلېدلو سبب وي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَنَا دَارُ الْحِكْمَةِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا»[4] زه د علم کور يم او علي ﷺ يې دروازه ده، يعنې علي ﷺ او نور صحابه کرام ﷺ د علومو د زده کړې اسباب او لارې دي.

په دې مقام کښې علماوو کرامو د ﴿ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ ﴾ کلمات په لاندې دوه ډولونو باندې تفسير کړي دي:

اول: ځينې علماء کرام وايي چې دلته د اوو دروازو څخه اوه طبقات مطلب دي[5]، چې ـ لله الحمد ـ مونږ يې نومونه د [النساء:۱۴۵] ايت لاندې ليکلي دي. په همدې تفسير باندې لاندې حديث شريف دلالت کوي چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «مِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى كَعْبَيْهِ وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى حُجْزَتِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى تَرْقُوَتِهِ»[6] يعنې د دوزخيانو څخه ځينې هغه کسان دي چې د دوزخ اور به د ښنګرو پورې نيولی وي، او ځينې

---

(۱) تفسير الطبري ج۱۴ ص۲۳
(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۵۰
(۳) مفردات الراغب ص۶۲
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱۳
(۵) تفسير الخازن ج۳ ص۵۶۴
(۶) صحيح مسلم ج۲ ص۳۸۱، مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۲۵۳

ترې هغه دي چې زنګنونو پورې به يې نيولی وي او خينې ترې هغه دي چې د ملا پورې به يې نيولی وي او (بالآخره) خينې ترې هغه دي چې د غاړې د هډوکي (مرۍ) پورې به يې نيولی وي.

دوهم: خينې نور وايي چې دلته پخپله اصلي معنی (دروازې) مراد دي[1] چې په همدې تفسير باندې لاندې احاديث دلالت کوي

الف نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «لِجَهَنَّمَ سَبْعَةُ أَبْوَابٍ بَابٌ مِنْهَا لِمَنْ سَلَّ السَّيْفَ عَلَى أُمَّتِي»[2] يعنې دوزخ اوه دروازې لري. يوه دروازه د هغه چا (د ورننوېستلو) دپاره ده چې زما په امت باندې توره راوباسي.

ب: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّ لِلنَّارِ لَسَبْعَةَ أَبْوَابٍ مَا مِنْهُنَّ بَابَانِ إِلَّا يَسِيرُ الرَّاكِبُ بَيْنَهُمَا سَبْعِينَ عَامًا وَإِنَّ لِلْجَنَّةِ لَثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ مَا مِنْهَا بَابَانِ إِلَّا يَسِيرُ الرَّاكِبُ بَيْنَهُمَا سَبْعِينَ عَامًا»[3] يعنې يقيناً دوزخ ته اوه دروازې دي د دغو دروازو څخه دوه دروازې نه دي مګر د دواړو ترمنځ به سور سړی اويا کاله مزل کوي. او همدارنګه جنت ته اته دروازې دي د دغو څخه دوه دروازې نه دي مګر د دواړو ترمنځ سور سړی اويا کاله مزل کوي. الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي خو د "بَابَانِ، بَابَانِ" څخه به دلته د يوې دروازې دوه پلې مطلب وي.

تبصره

۱۴ـ موږ ته داسې برېښي چې ذکرې دواړه نظرونه سره يو ترېله څه منافات نه لري، څه لري نه ده چې دوزخ هم اوه طبقات ولري او هم اوه دروازې ولري، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۱۵ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې دوزخ اتمه دروازه نه لري لکه چې جنت اته دروازې لري، چې په وړاندېنې حديث باندې علاوه لاندې نبوي احاديث هم ورباندې دلالت کوي:

الف: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فُتِحَتْ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ»[4] يعنې هرڅوک چې اودس وکړي ښه اودس بيا د شهادت دواړه کلمې ووايي نو ده ته به د جنت اته واړه دروازې پرانستلی شي چې هره يوه يې زړه غواړي په همغې به ورداخل شي.

ب: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ إِلَّا تَلَقَّوْهُ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ»[5] يعنې يو مسلمان نه دی چې ده لره درې نفره اولادونه مړه شي چې لا بلوغ ته نه وي

(١) روح المعاني ج۱۴ ص۵۳
(٢) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴
(٣) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۴۷۵
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۳۵
(۵) سنن ابن ماجه ص۱۱۵

رسېدلي مګر دوی به ورسره د جنت د اتو دروازو د پلوه ملاقي شي (نرخو) په هغې دروازې باندې جنت ته ورداخل شي کومه يې چې زړه غواړي.

مونږ وايو ـوالله ﷻ أعلم ـ چې د جنت او دوزخ اوه اوه دروازې د اعمالو په اعتبار سره درجه بندي شوي دي، نو څرنګه چې پرته د استحقاقه هيڅوک دوزخ ته نه شي داخلولی نو اتمه درجه هم هلته نشته. اما جنت ته ځينې خلک پرته د استحقاقه د الله ﷻ په فضل باندې ورداخلېږي نو د هغوی دپاره اتمه دروازه هم هلته درولې شوې ده، والله ﷻ اعلم.

﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ (٤٥) ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ (٤٦) وَنَزَعْنَا مَا فِي
صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ (٤٧) لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا
بِمُخْرَجِينَ (٤٨) نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ (٤٩) وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ
(٥٠) وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ (٥١) إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ
(٥٢) قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ (٥٣) قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ
فَبِمَ تُبَشِّرُونَ (٥٤) قَالُوا۟ بَشَّرْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَٰنِطِينَ (٥٥) قَالَ وَمَن يَقْنَطُ
مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ (٥٦) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ (٥٧) قَالُوٓا۟ إِنَّآ
أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (٥٨) إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ (٥٩) إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ
قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ (٦٠) ﴾

[۴۵] يقيناً متقيان (چې دي دوی) په جنتونو او (خلورو دولو) چينو کښې دي

[۴۶] (دوی ته به وويلی شي چې) جنتونو ته د سلامتيا سره (او د هرآفت څخه، د امن په حال کښې ورننوځئ.

[۴۷] او مونږ به د جنتيانو د زړونو څخه هغه شی وباسو کوم (چې به دنيا کښې د دوی به زړونو کښې وه) چې د کينې (او عداوت) څخه عبارت دی

په داسې حال کښې (جنتونو ته ورننوځي) چې (تول سره يو تربله خواږه) وروڼه باست (او تول) په تختونو باندې (ناست) ياست (او چې تول) يو د بل مخ ته کتوونکي باست

[۴۸] جنتيانو ته به په جنت کښې ستوماني نه رسېږي او (هم) دوی به د جنت څخه نه وي ويستلی شوي (هلته به همېشه وي).

[۴۹] (ای پیغمبره!) زما بندګانو ته خبر ورکړه چې یقینًا زه همدا زه بښونکی (او) مهربان یم
[۵۰] او (په دې باندې هم خبر ورکړه چې) یقینًا زما عذاب همدا زما عذاب دردناک عذاب دی (خانونه تړې وسانې).
[۵۱] او (ای پیغمبره!) زما بندګان د ابراهیم ﷺ په میلمنو باندې (هم) خبر کړه (چې څه حال یې درلود)
[۵۲] هغه وخت چې کله دوی په ابراهیم ﷺ باندې ورننوتل (ورغله) نو دوی وویلې چې (په تاباندې دې سلام وي) سلام.
ابراهیم ﷺ (د وعلیکم السلام څخه وروسته) وویلې چې: یقینًا مونږ ستاسو څخه داریدونکي یاستو (چې د خوسکي وریت کړی شوي غوښې ته یو هم لاس نه ورغزوئ).
[۵۳] پرښتو وویلې چې: داریږه مه (مونږ پرښتې یاستو او) یقینًا مونږ تاته په یوه هلک (اسحق) باندې زیری درکوو
[۵۴] ابراهیم ﷺ وویلې چې: ایا تاسو ماته په داسې حال کښې (په هلک سره) زیری راکوئ چې ماته بوداتوب رسیدلی دی، نو (تاسو ښه فکر وکړئ چې) ماته په څه شي باندې زیری راکوئ؟ (دا خومره تعجبي زیری دی؟!).
[۵۵] پرښتو وویلې چې مونږ تاته په حقه زیری درکوو (چې دا کار د الله ﷻ قدرت ته څه تعجبي شی نه دی) نو ته د نااُمیدانو څخه مه کیږه (چې د خارق العاده کارونو څخه غافل وي).
[۵۶] ابراهیم ﷺ وویلې چې: هغه څوک دي چې د خپل رب ﷻ د رحمت څخه نااُمید شي (دا نه دي) مګر ګمراهان دي.
[۵۷] (بیا) ابراهیم ﷺ وویلې چې: نو ستاسو ډېر مهم کار (د بشارت څخه په غیر) څه شی دی ای رالېږلو شوو؟
[۵۸] پرښتو وویلې چې: یقینًا مونږ (د لوط ﷺ) د جنایتکار قوم دپاره استولي شوي یاستو (چې هلاک یې کړو).
[۵۹] مګر د لوط ﷺ کهول (تبر)، بې شکه چې مونږ دوی ټولو ته نجات ورکوونکي یاستو.
[۶۰] مګر (د ده کهول څخه یوازې) د ده ماندینه (چې ده) مونږ (د الله ﷻ په هدایت دا خبره) مقرره کړې ده چې یقینًا دا د بېرته پاتې کیدونکو (هلاکیدونکو) څخه ده.

ارتباطونه

۱ـ د سورت په اول سر کښې د کفارو هغه غوښتنه رد شوې وه کومه چې دوی د پلمې په توګه وراندې کوله چې د نبي کریم ﷺ د تصدیق دپاره دې د اسمان څخه پرښتې رالېږلې شي. په دې ایتونو کښې د څینو اړوندو مضامینو د بیان څخه وروسته یو خل بیا د همغې غوښتنې رد ته د کلام مخ وراړولی شوی دی چې د الله ﷻ دا عادت نه دی چې د پیغمبرانو علیهم السلام د تصدیق دپاره

برښتې رابښکته کړي، بلکې برښتې د نورو کارونو دپاره رابښکته کوي لکه چې ابراهیم ﷺ ته یې بشارت ورووړ او د لوط ﷺ په قوم باندې یې مهلک عذاب ورنازل کړ.

۲ـ وراندې د ابلیس سوګند ته اشاره شوې وه چې زه به د خاصو کسانو څخه په غیر نور ټول خلک بې لارې کړم، او دلته د الله ﷻ بې انتها، مغفرت ته اشاره شوې ده چې د عنادیانو څخه په غیر به نورو ګنهګارانو ته مغفرت وکړي البته کله یې چې اراده وشي.

۳ـ بالآخره: هغه ایتونه د ګمراهانو د حالاتو په بیان باندې ختم شوي وه او بالمقابل دا ایتونه د متقیانو د حالاتو په بیان باندې پیل شوي دي چې حاصل یې دا سې راځې:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس د ګمراهانو د حال په مقابل کښې په خپل امت باندې د متقیانو اخروي حال په لاندې ډکو کښې بیان کړه:

۱ـ لکه څنګه چې د کفارو دپاره دوزخ تیار کړی شوی دی همدارنګه د مؤمنانو دپاره ـ چې د کفر څخه یې پرهېز کړی دی ـ جنتونه تیار کړی شوي دي چې:

الف: دوی به برسېره په جنتونو باندې په څلورو ډولونو چینو کښې اوسېږي، چې خالص اوبه، شوده، شات او شراب به د چینو په توګه بهېږي چې نه به یې رانیولو کښې څه تکلیف وي او نه به یې کښې څه خېړې او بدبویي موجودیت لري.

ب: دوی ته به ویل کېږي چې جنت ته به سلامتیا سره ننوځئ چې د هره طرفه به دربانده سلامونه اچول کېږي او هم به تبریکې درکولی کېږي، او په دې باندې علاوه د هر آفت او مصیبت او هم د مرګ او مرضونو څخه به په امن کښې یاست.

ج: ای پیغمبره! مونږ به د جنتیانو د زړونو څخه هغه شکررنجي وباسو کومه به چې په دنیا کښې د دوی په زړونو کښې پېښېدله او یو به بل ته لږ څه په غصه وه، دا د دې دپاره چې دوی هلته غمژن نه شي او د جنت د نعمتونو څخه ښه استفاده وکړي.

د: نو په همدې بنیاد جنتیان به هلته ټول لکه خواږه ورونه په یوه زړه وي او یو به د بل څخه په هیڅ ډول زړه بدی نه وي، نو ټول به د پاچاهانو غوندې په تختونو باندې ناست وي او یو به د بل مخ ته ګوري او شا به نه وراړوي لکه چې په دنیا کښې دوه زړه بدي کسان یو بل ته شا وراړوي.

هـ: جنتیانو ته به هلته په هیڅ ډول تکلیف او مشقت نه وردمخه کېږي، چې مېوجات به نه راڅنډلو ته اړتیا لري او نه به ونو ته د ورختلو حاجت وي.

و: په دې ټولو باندې علاوه دوی به هلته همېشه وي او هیڅکله به ترې ونه شي ویستلی او نه به د ویستلو خطره موجوده وي.

یو مهم اعلان

۲ـ ای پیغمبره! زما بندګانو ته هغه ډېر مهم اعلان واوروه کوم چې په لاندې دوه برخو باندې

مشتمل دي، ترڅو دوی هم په تمه کښې اوسي او هم د خپلو زړونو څخه دار ونه باسي، که نه نو په یوه صورت کښې به هم د ښې ورځې خاوندان نه شي، اعلان دا دی چې:

الف: زما بندګان خبر کړه چې یقینًا همدا زه ښونکی او مهربان یم، که هرڅومره څوک په کفر کښې سابقه ولري خو چې توبه تائب شي نو هیڅکله به په وړاندېنیو کفریاتو باندې ونه نیولی شي، دوی باید په عجله سره د اعلان د دې برخې څخه استفاده وکړي او په کفریاتو باندې پښېمانه شي.

ب: دوی په دې باندې خبر کړه چې یقینًا زما عذاب همدا زما عذاب ډېر دردناک عذاب دی، دوی ته په کار دي چې خپل خانونه ترې بچ کړي او خپله پښېماني آخرت ته وروسته نه کړي چې هلته به دوی ته هیڅ کټه ونه کړي. بلکې په دوی باندې لازمه ده چې د خپل پلار آدم ﷺ په قدم باندې قدم کېږدي او د شیطان د پیروۍ څخه لاس واخلي.

د ابراهیم ﷺ څه حالات

۳_ ای پیغمبره! په خپل امت باندې عمومًا او په قریشو باندې خصوصًا د ابراهیم ﷺ د هغو مېلمنو سوال جواب هم بیان کړه کوم چې اصلاً پرښتې وې خو د مېلمنو په څېرو کښې ورسره ملاقي شوي وې، هغه دا چې:

الف: کله چې پرښتې ابراهیم ﷺ ته د مېلمنو په شکل کښې ورغلې نو د هرڅه څخه وړاندې یې وریاندې سلام واچاوه چې: السلام علیکم.

ب: ابراهیم ﷺ د "وعلیکم السلام" د ویلو څخه وروسته په دې بندوبس کښې شو چې خپلو نااشنا مېلمنو ته څه خوراک او څښاک تهیه کړي.

ج: نو په عجله سره یې د دوی مخې ته د وریت کړی شوي خوسکي مزه ناکه غوښه وړاندې کړه او ویې ویل چې بسم الله کړئ د دغه خوراک څخه استفاده وکړئ.

د: څرنګه چې خوراک ته یوې پرښتې هم لاس وړاندې نه کړ نو د ابراهیم ﷺ سره تشویش پېښ شو چې دا عجیبه مېلمانه دي چې خوراک ته لاس نه وړاندې کوي، ایا دوی په مونږ باندې په غصه دي؟ ایا د دوی په خدمت کښې مونږ څه کمی وکړ؟ ایا په مونږ باندې بدګوماني کوي چې مونږ به ورته په خوراک کښې څه زهریات اچولي وي؟

دا هله که دوی انسانان وي، او که دا پرښتې وي نو په داسې بې سابقې راتګ کښې به څه مطلب مرموز وي؟ ایا الله ﷻ به زمونږ د امتحان دپاره دا ډول نزول غوره کړی وي او که بل څه حکمت به پکښې د نظر لاندې نیولی شوی وي؟

هـ: نو د همدغو تشویشونو د کبله ابراهیم ﷺ د خپل زړه حالت پرښتو ته څرګند کړ چې: یقینًا مونږ ستاسو څخه په ډار کښې یاستو چې تاسو په خلاف العاده توګه خوراک ته لاسونه وړاندې نه کړه.

و: پرښتو جواب ورکړ چې تشویش مه کوه مونږ پرښتې یاستو، انسانان نه یاستو چې خوراک څښاک وکړو، او د دې دپاره را استولی شوي یو چې تاته په یوه هلک باندې زیری درکړو چې د ښې

بوهم، خاوند به وي او شوده بوده به نه وي چې ستا خلافت ونه شي کړی، او نوم به یې اسحق وي

ز ابراهیم ﷺ تعجب وکړ چې، ایا تاسو ماته د بوډاتوب په حال کښې زیری راکوئ؟ تاسو ښه فکر وکړئ چې ایا خبره همداسې ده؟ ایا تاسو ته دا عادت معلوم دی چې بوډاګان اولادونه نه شي زیږولی؟ نو ایا ستاسو زیری داسې نه دی لکه چې هیڅ زیری نه وي؟

ح پرښتو جواب ورکړ چې مونږ تاته په حقه زیری درکوو چې په واقعیت باندې ولاړ دی نو ته د ناأمیدانو د ډلې څخه مه کېږه، دا کار خارق العاده کار دی.

ط ابراهیم ﷺ وویلې چې: د زیري څخه ما تعجب د دې کبله نه دی کړی چې زه د خپل رب ﷻ د رحمت څخه ناأمید یم، د ده ﷻ څخه خو ګمراهان او جاهلان ناأمیده کېږي، دا کار خو د ګمراهانو او جاهلانو دی، بلکې د لاندې وجوهو د کبله مې پکښې تحقیق وکړ:

اول: ترڅو ماته څرګنده شي چې د هوښیار هلک د تولد دپاره به زه بېرته خوان کړی شم او که د همدغه بوډاتوب په حال کښې به د زوی پلار جوړ شم.

دوهم: څرنګه چې دغه زیری ډېر لذیذ او خوندور وه نو ما وغوښتل چې بحث پکښې اوږد شي او په تکراري توګه یې ستاسو څخه واورم.

ی بیا نو ابراهیم ﷺ پرښتې مخاطبې کړې چې: ای د الله ﷻ د پلوه رالېږلو شوو پرښتو! د زیري راکولو څخه علاوه ستاسو بل عظیم الشان کار څه شی دی چې تاسو د هغه دپاره تشریف راوړی دی؟

یا: پرښتو وویلې: کوم مهم کار چې مونږ یې د اجراء کولو دپاره را استولي شوي یاستو هغه دا دی چې:

اول: مونږ غواړو چې ستا د ملاقات څخه وروسته یو مجرم قوم هلاک کړو چې هغه د لوط ﷺ قوم دی، د دوی د هلاکت وخت رانژدې شوی دی.

دوهم: مګر ای ابراهیمه! ته غمژن کېږه مه، مونږ پوهېږو چې هلته څوک د هلاکت وړ دي او څوک د نجات، نو مونږ به ډېر ژر لوط ﷺ او د ده نور کهول ته نجات ورکړو چې دوی ته به هیڅ مصیبت ونه رسوو.

دریم: مګر د لوط ﷺ په کور کهول کښې یوازې د ده د ماندینې نوم د هلاکو شوو په لست کښې دی چې مونږ د الله ﷻ په هدایت نومورې د هلاکېدونکو څخه ګڼلې ده، چې ته هم باید د هغې په هلاکت باندې غمژن نه شې او دا ځکه چې هغه د لوط ﷺ پیروه نه ده بلکې د خپل قوم په تګلارې باندې روانه ده.

توضیحات

١ـ که څوک وایي چې د ﴿ اٰمِنِیْنَ ﴾ کلمه خو د "امن" څخه اشتقاقه شوې ده، نو پوښتنه دا ده چې جنتیان به د څه شي څخه په امن کښې وي؟

مونږ وایو چې که څه هم علماوو کرامو د ډېرو هغو شیانو نومونه اخستي دي چې جنتیان به تري

مامون وي لکه د الله ﷻ عذاب، د جنت څخه ویستل، ډار او مرضونه؛ مګر مونږ ته یې په عموم سره پرهېزودل ښه برېښي ترڅو د غمژن کېدلو ټولو اسبابو ته شامل شي.

مونږ غواړو چې په همدې اړه لاندې یو حدیث محترمو لوستونکو ته وړېه زړه کړو، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ وَأَهْلُ النَّارِ إِلَى النَّارِ جِيءَ بِالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ثُمَّ يُذْبَحُ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ لا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ لا مَوْتَ فَيَزْدَادُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرَحًا إِلَى فَرَحِهِمْ وَيَزْدَادُ أَهْلُ النَّارِ حُزْنًا إِلَى حُزْنِهِمْ»[١] یعنې کله چې جنتیان جنت ته داخل شي او دوزخیان په دوزخ کښې واچول شي نو مرګ به د جنت او دوزخ ترمنځ راوستلی شي چې دواړو ډلو ته به ښکاریږي، نو هلته به ذبحه کړی شي او بیا به اواز وکړی شي چې: ای جنتیانو! د نن څخه وروسته مرګ نشته، او ای دوزخیانو! د دې کړی څخه وروسته مرګ نشته، نو د جنتیانو په خوشالۍ باندې به نوره خوشالي وراضافه شي او د دوزخیانو په غم باندې به نور غم هم ورزیات شي.

یادونه

۲ـ د ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ غونډي کلمات د [الأعراف:۴۳] ایت کښې وړاندې تېر شوي دي چې مونږ د احادیثو په رڼا کښې د الله ﷻ په توفیق ښه ښه تفسیر کړي دي، چې بیا تفسیرولو ته یې اړتیا نه ګورو. په دې مقام کښې ورباندې دومره اضافه کوو که څوک په همدې موضوع کښې اوږد بحث غواړي نو ځېنو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي.[٢]

نصب څه معنی؟

۳ـ په ﴿لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾ کښې د ﴿نَصَبٌ﴾ کلمه د ستومانتیا او مشقت معنی ورکوي[٣] یعنې جنتیانو ته به په جنت کښې هیڅ ډول ستوماني نه رسېږي. په یوه اوږده حدیث کښې یوه ورځې جبرائیل ؑ نبي کریم ﷺ ته وفرمایل چې: «فَإِذَا هِيَ أَتَتْكَ فَاقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنْ رَبِّهَا وَمِنِّي وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لا صَخَبَ فِيهِ وَلا نَصَبَ»[۴] یعنې کله چې (ای پیغمبره!) تاته خدیجه رضي الله عنها راغله، د خپل رب ﷻ د پلوه او زما د پلوه ورباندې سلام ووایه او هم په جنت کښې هغې ته په داسې کوټې باندې زیری ورکړه چې د لویې (عظیم الشاني) ملغلرې څخه به جوړه شوې وي، چې نه به پکښې شور او غوغا وي او نه به پکښې ستوماني او مشقت وي.

مقبول ایمان د خوف او رجاء ترمنځ دی

۴ـ مونږ د [الأعراف:۵۶] ایت لاندې لیکلي دي ـ لله الحمد ـ چې ایمان د خوف او رجاء ترمنځ

---

(١) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۹
(٢) روح المعاني ج۱۴ ص۵۸؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۵۵۲
(٣) مفردات الراغب ص۵۱۵
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۵۳۹

تحقق مومي. په دې مقام کښې وړباندې لاندې نکات وراضافه کول چې

الف په ذکر شوي مطلب باندې دغه دواړه ايتونه هم دلالت کوي چې ﴿ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴾ يعنې زما بندګان خبر کړه چې يقينا زه همدا زه بښونکی او مهربان يم، نو زما څخه خپله رجا (اميد) مه بريکوئ او مه نااميده کيږئ. او هم زما عذاب همدا زما عذاب ډېر دردناک دی، نو زما څخه مه په امن کښې کيږئ چې بالکل راڅخه ونه دار شئ.

نو د مقبول ايمان دپاره خوف او رجاء د دوه وو وزرونو مثال لري، لکه څنګه چې الوتونکې مرغه په يوه وزره باندې الوتنه نه شي کولی همدارنګه په يوازې خوف او يا يوازې رجاء باندې ايمان هم د قبول درجې ته نه شي پورته کېدلی.

ب: همدې مطلب ته د ابراهيم ﷺ خبره اشاره کوي چې الله ﷻ مونږ ته راحکايت کړې ده چې: ﴿ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴾ يعنې د خپل رب ﷻ د رحمت څخه نه نااميده کيږي مګر ګمراهان، همدارنګه د خپل رب ﷻ د عذاب څخه نه په امن کښې کيږي مګر هغه کسان چې سمه لاره يې ورکه کړې وي.

ج: په دې مقام کښې الله ﷻ د خپل رحمت او د خپل عذاب دوه وو مثالونو ته هم اشاره کړې چې:

اول: کومې پرښتې چې ابراهيم ﷺ ته ورغلې وې هغوی د ده دپاره الهي رحمت راوړی وه چې د زوی بشارت او زيری يې ورکړ، خو په عين حال کښې د لوط ﷺ د قوم دپاره يې دردناک عذاب راښکته کړی وه چې هغوی پرې پوپنا شوه.

دوهم: همدغه پرښتې که څه هم د لوط ﷺ د ماندينې دپاره د مجرمانو په ضمن کښې د هلاکت سبب شوې خو خپله د لوط ﷺ او د ده د متباقي کورنۍ دپاره د نجات سبب وګرځېدې.

د: د ذکرو شوو دواړو ايتونو په شان نزول کښې ځينو علماوو کرامو ليکلي دي چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ د صحابه وو کرامو ﷺ په يوه ټولګي باندې تېرېده چې هغوی خندل، نو ورته وې فرمايل چې: «أَذْكُرُوا الْجَنَّةَ وَاذْكُرُوا النَّارَ»[1] جنت ياد کړئ او دوزخ ياد کړئ، يعنې د نبي کريم ﷺ د خبرې د تصديق دپاره ذکر شوي دواړه ايتونه نازل شوه.

هـ: همدارنګه نبي کريم ﷺ د ذکر شوي مطلب په تفسير کښې فرمايلي دي چې: «لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ فِي الْجَنَّةِ أَحَدٌ وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَطَ مِنَ الْجَنَّةِ أَحَدٌ»[2] يعنې که چرته ايماندار په هغه شي باندې پوهېدلی کوم چې د الله ﷻ په نزد باندې د عذاب څخه دي نو (د دوی څخه به) په جنت کښې هيڅا تمه (اميد) نه وی کړی، او که چرته د کفري عقيدې خاوند په هغې شي باندې پوهېدلی کوم چې د الله ﷻ په نزد باندې د رحمت څخه دي نو (د دوی څخه به) هيڅا د جنت څخه خپله تمه نه وی پرې کړې.

(١) الدر المنثور ج٥ ص٨٦، تفسير ابن کثير ج١ ص٥٥٣
(٢) مسند احمد بن حنبل ج٣ ص٢٣٢

و به همدې مطلب کښې که څوک زيات معلومات حاصلول غواړي نو د عقايدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[١].

سوال جواب

٥_ که څوک وايي چې په ﴿ قال فما خطبكم ﴾ کښې د "خطب" کلمه _لکه "ضرب"_ د هغه عظيم الشان کار دپاره وضعه شوې ده کوم چې ډيرو خبرو او ډير بحث ته ضرورت لري[٢]. نو پوښتنه دا ده چې ابراهيم عليه السلام څنګه پوه شو چې د پرښتو سره د بشارت څخه په غير بل مهم کار شته دی نو پوښتنه يې ترې وکړه چې هغه څه کار دی؟

مونږ وايو چې ځينو علماوو کرامو خو د ذکر شوې پوښتنې دپاره ډيرې وجهې ليکلې دي[٣] مګر مونږ ته بهتره برېښي چې ابراهيم عليه السلام به د پرښتو د هغو خبرو اترو څخه معلومه کړې وي کومې چې الله تعالى مونږ ته نه دي راحکايت کړي چې پرښتې بل څه مطلب هم لري. مونږ څکه همدا وجه غوره کړه چې په همدې باندې پخپله ايتونو کښې لاندې دلايل شته دي:

الف [٥٦_ ٥٧] دواړه ايتونه د ابراهيم عليه السلام د مبارکې خولې څخه راحکايت شوي دي او دواړه په ﴿ قال ، قال ﴾ باندې پيل شوي دي، که بالفرض په دې منځکښې پرښتو څه خبرې نه وې کړې او د هغه خبره يې نه وې قطعه کړې نو په دوهم ايت کښې به ﴿ قال ﴾ کلمه تکراراً نه وې نازله شوې.

ب ﴿ فما خطبكم ﴾ کښې د "ف" توری ښوونکه کوي چې وړاندې دې يو کلام موجود وي چې دا په هغه باندې تفريع شي، نو غالبه دا ده چې هغه به د پرښتو کلام وي چې په حکايت کښې نه دی رانازل شوی

﴿ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَٰكَ
بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾
وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾
قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ

(١) شرح العقيدة الطحاوية ص ٣٣٠
(٢) مفردات الراغب ص ١٥٢
(٣) تفسير بيضاوي في هذا المقام

إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ
مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ ﴾

[۶۱] نو کله چې د لوط عليه السلام کور ته ورلېږلي شوي (ملائک) ورغله

[۶۲] نو لوط عليه السلام (دوی ته) وویلې چې یقینا تاسو ناآشنا (ناپېژاندل شوی) قوم یاست.

[۶۳] پرښتو وویلې چې (مونږ انسانان نه یاستو) بلکې (پرښتې یاستو چې) تاته مو هغه شی راوړی دی په کوم کښې چې (دغه فاجران) شک کوي (چې د الهي عذاب څخه عبارت دی)

[۶۴] او مونږ تاته (عذاب) په حقه راوړی دی او یقینا مونږ رښتیني یاستو

[۶۵] نو خپل کهول دې (د نجات دپاره) د شپې څخه په یوه برخه کښې بوځه (روان کړه). او پخپله د دوی وروسته روان اوسه (دوی تعقیب کړه) او هم ستاسو څخه دې یو کس هم بېرته نه ګوري او تاسو هغه خاې ته لاړ شئ په کوم باندې چې تاسو ته امر درکړی شوی دی (چې د شام منطقه ده)

[۶۶] او (ای پیغمبره!) مونږ لوط عليه السلام ته دغه کار (فیصله) وحې کړ چې یقینا د دغو (فاجرانو) بیخ به داسې حال کښې بریکړی شوی دی چې په سهار (سبا) کښې داخلېدونکي وي

[۶۷] او (ای پیغمبره!) د دوی د هلاکت نقشه داسې پیل شوه چې) د ټول ښار اوسېدونکي (د لوط عليه السلام کورته) په داسې حال کښې ورغله چې (مېلمنو ته) یې خوشالي کوله

[۶۸] لوط عليه السلام وویلې چې یقینا دغه (دله) زما مېلمانه دي نو ما مه شرموئ (مه رسوا کوئ).

[۶۹] او (په دې قصد کښې) د الله جل جلاله څخه ودار شئ او ما مه خجالت کوئ (مه بې عزته کوئ).

[۷۰] دوی (خلکو) وویلې چې ایا ته مونږ د عالمونو څخه نه وې منعه کړی (چې هیڅ مسافر ته په خپل کور کښې ځای مه ورکوه)

[۷۱] لوط عليه السلام وویلې چې دغه (ستاسو مېرمنې) زما لورګانې دي که تاسو (د دې کار) کوونکي یاست (نو همدوی ته مراجعه وکړی)

[۷۲] (ای پیغمبره!) ضرور ستا په عمر (ژوند) مې دې سوګند وی چې یقینا د لوط عليه السلام قوم (د شهوت) په بې هوشۍ کښې سرګردانه ګرځېده (لاس یې ترې نه اخست)

[۷۳] نو دوی لره په داسې حال کښې (هیبتناکې) چیغې ونیوه چې په لمرخاته کښې داخلېدونکي وه (په همدې وخت کښې یې د هلاکت نقشه انجام شوه).

[۷۴] نو مونږ د (دغه) ښار پاسنۍ حصې لاندېنۍ حصې وګرځولې (سرچپه مو کړه) او په دوی باندې مو دبرې ووروِلې چې د ګرتکانو څخه عبارت وې.

[۷۵] یقینا په دغه (هلاکت) کښې د فراست د خاوندانو دپاره (دېرې) نښې دي.

[۷۶] او یقینا دا (ښارونه) په دائمي لاره کښې دي (چې همېشه پرې خلک تګ راتګ کوي).

[٧٧] یقینًا په دغه (بیان) کښې د مومنانو دپاره (لویه) نښه ده (چې عبرت تري واخلي).

د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د لوط ﷺ او د ده د قوم قیصې ته اشاره شوې ده او په دې ایتونو کښې وړاندې څه زیاته رڼا اچولې شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېژي

اې پیغمبره! کله چې د ابراهیم ﷺ څخه ور استولې شوې پرښتې رخصت شوې او د لوط ﷺ تېر ته ورغلې نو هلته لاندې خبرو او کیفیاتو صورت ونیوه

١ـ لکه څنګه چې ابراهیم ﷺ ته ذکرې شوې پرښتې د انسانانو په څېرو کښې ورغلې وې او په ابتدایې مرحله کښې یې نه وې پېژاندلې، همدارنګه لوط ﷺ هم په اول ملاقات کښې ونه پېژاندلې ترڅو چې هغوی ته یې وویلې چې: تاسو خو ناآشنا قوم یاست، چې مونږ مو نه پېژنو، او تاسو هم نابلده یاست د دې خلکو عادت درته معلوم نه دی، که نه نو تاسو به دلته نه وی راغلي.

٢ـ پرښتو خانونه ورمعرفي کړه چې: مونږ پرښتې یاستو، دا خلک نه شي کولی چې مونږ ته څه ضرر ورسوي بلکې مونږ به د دوی بېخ او بنیاد وباسو او ټول به پوپنا کړو، او دا خکه چې مونږ د خپلو خانونو سره هغه عذاب راوړی دی په کوم کښې چې دوی په مستمره توګه شک کاوه او ستا په خوله باندې یې یقین نه درلود.

٣ـ اې لوطه! کوم شی چې مونږ وایو هغه حقیقت دی چې مونږ تاته هغه شی راوړی دی کوم چې واقعیت لري او یقینًا مونږ رښتیا ویونکي یاستو (زمونږ په خبره کښې کوزو پاس نشته).

۴ـ نو څرنګه چې د عذاب وخت په توندی سره را روان دی نو تاته په کار دي چې لاندې هدایات عملي کړې:

الف: ته خپل ټول کور کهول د شپې په تیاره کښې د دې ښار څخه وباسه، بلکې د سپېده داغ څخه وړاندې تاسو دا ښار پرېږدئ.

ب: د وتلو په وخت کښې خپل ټول متعلقین په مخکښې کړه او ته د دوی په آخر کښې د سایق په توګه حرکت وکړه، چې د خپل فامیل یو فرد هم درڅخه پاتې نه شي.

ج: ستاسو څخه دې یو کس هم بېرته نه ګوري او په عجله سره دې مزل کوي او نه دې په دغه فاجر قوم باندې زړه سوی کوي چې د معلوماتو دپاره ورپسې مخ ورواړوي.

د: په همدغه ذکر شوي کیفیت سره ټول هغه وطن ته هجرت وکړئ او هلته ور روان شئ کوم چې تاسو ته ښودل شوی دی، چې د شام خاوره ده.

۵ـ اې پیغمبره! مونږ لوط ﷺ ته خپله فیصله وحې کړې وه چې د دغو فاجرانو بېخ د سبا په وخت کښې پرې کړی شوی دی او دوی به سهار مهال د هلاکت سره مخامخ شي او ټول به پوپنا کړی شي.

۶ـ دا وه د لوط ﷺ او د ده د قوم د انجام څه حالات چې په تاباندې قرائت شوه، او د دوی د ابتدایي حالاتو څخه لاندې ټکي قرائت کړه چې

الف کله چې پرښتې لوط ﷺ ته د ښائسته هلکانو په څېرو کښې ورغلې نو د ټول ښار خلک په ډېره بې شرمانه توګه د هغه ﷺ کور ته وروخغلېده او د ډېرې خوشالۍ په حال کښې يې ترې غوښتنه وکړه چې هله ژرشه خپل مېلمانه مونږ ته راوسپاره، ته خو پوهېږې چې مونږ څه غواړو او د څه دپاره په خغاسته راغلي یاستو؟

ب. لوط ﷺ ډېر غمژن شو او په ډېره خواشينۍ سره يې هغوی مخاطب کړه چې دغه خو زما مېلمانه دي، د دغې مطالبې څخه تېر شئ او دا خکه چې:

اول: د دغو مېلمنو په درسپارلو کښې زما رسوایي ده، ما مه رسوا کوئ چې د نورو ښارونو خلک هم درباندې خبر شي چې تاسو زما په رسواکولو باندې ډېل نه یاست.

دوهم د الله ﷻ څخه وډار شئ او ما خپلو مېلمنو ته مه خجالت کوئ چې زه د دوی آبرو او حرمت ونه شم ساتلی.

ج. فاجر قوم لوط ﷺ ته جواب ورکړه چې: مونږ خو تا نه رسوا کوو او نه دې خجالت کوو خو ته پخپله خپل خان هم رسوا کوې او هم بې د خجالت سره مخامخ کوې، که نه نو تا د دغو مېلمنو ته ولې د شپې خای ورکاوه؟ ايا مونږ ته نه وئ منعه کړی چې هيڅکله به د ټولې دنیا مسافرو او ناآشنا خلکو ته خای نه ورکوې، که بالفرض تا زمونږ دغه نصيحت منلی وی او دغه هلکان دې نه وی مېلمانه کړي نو نه به رسوا شوی وی او نه به خجالت شوی وی.

د: لوط ﷺ فاجر قوم ته يو بل مانع وړاندې کړ چې: دغه کار غير انساني کار دی، د دې څخه تېر شئ، دغه دي (ستاسو مېرمنې) زما لورګانې دي او ستاسو په کورونو کښې ناستې دی نو که تاسو ضرور د خپل شهوت د غوښتنې پوره کونکي یاست نو خپلو خپلو کورونو ته مراجعه وکړئ او د دغې مطالبې څخه تېر شئ:

٧_ ای پیغمبره! ستا په مبارک عمر مې دې سوګند وي چې: يقينًا د لوط ﷺ قوم د شهوت رانۍ په نښو کښې مست وه او هيڅ يوه نصيحت ته يې غوږ نه نيوه. نو خکه يې د خپل پيغمبر يوه خبره هم ونه منله او د خپل مطلب د لاس ته راوړلو دپاره يې هر طرف ته تاند واهه، تا به ويل چې ليونيان دي او لاره ترې ورکه ده (سرګردانه منډې وهي).

٨_ نو د لوط ﷺ فاجر قوم د لمرخاته په وخت کښې يوې هيبتناکې چيغې ونيوه او ټول هلاک او پوپنا شوه.

٩_ په دې باندې علاوه مونږ د دوی ښار سرچپه کړ، چې اوچتې برخې يې ښکته شوې او ښکته برخې يې برسېره وګرخېدلې، او هم مو وړباندې د زيات توهين دپاره د قرتګانو باران وکړ

١٠_ ای پيغمبره! په ذکر شوي بياناتو کښې د فراست او زيرکۍ د خاوندانو دپاره زمونږ د قدرت ډېرې لويې نښې او علامات نغښتې دي، نو دوی کولی چې عبرت ترې واخلي او په الهي ارشاداتو باندې سترګې پټې نه کړي

١١_ همدارنګه د لوط ﷺ د قوم کنډوالې ښارونه د هغې جارې لارې په سر باندې پراته دي

کومه چې د مکې معظمې څخه شام ته غزېدلې ده او په دائمې توګه پرې خلک خې راخې.

۱۲_ ای پیغمبره! په یقیني توګه د دوی په کنډواله ښارونو کښې هم د عبرت لوی لوی درسونه پټ دي چې هر سترګور يې ليدلی شي، خو هغه کسان به ترې پند اخلي څوک چې ايمان او پخه عقيده د رلودونکي وي، او نور خلک به وربانديې محض د ننداريانو په شکل تېرېږي او بس.

لنډه دا چې د لوط ﷺ د قوم د حالاتو په بيان کښې د بصيرت د خاوندانو دپاره، او د کنډواله ښارونو په ليدلو کښې د بصر (سترګو) خاوندانو دپاره د عبرت درسونه شته دي، نو په کار دي چې په ذکرو شوو ايتونو باندې د بصيرت خاوندان او په ذکرو شوو ښارونو باندې د بصر خاوندان پند واخلي او پرې رانده او کانه تېر نه شي.

توضيحات

۱_ د لوط ﷺ او د ده قوم بشپړه او مرتبه قيصه د هود په سورت کښې د ابراهيم ﷺ د قيصې په تعقيب باندې ذکره شوې ده، په دې مقام کښې د قيصې خينو مهمو ټکو ته اشاره شوې ده او د وقوعي ترتيب مراعات يې په نظر کښې نه دی نيولی شوی، نو که څوک يې د مرتبو لوستلو شوق لري هيله ده چې هلته مراجعه وکړي او د [هود:۷۷] ايت څخه نيولې اوه ايتونه د دې کتاب (عزيز التفاسير) په تفسيرونو کښې قرائت کړي.

لوط ﷺ کوم وطن ته په ورتللو مامور شوی وه؟

۲_ د ﴿ وَٱمۡضُواْ حَيۡثُ تُؤۡمَرُونَ ﴾ په تفسير کښې مفسرينو کرامو متعدد اقوال ليکلي دي[1] چې هغه کوم وطن وه چې لوط ﷺ هلته په ورتللو باندې مامور شوی وه، مګر عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ذکر شوی وطن د شام منطقه ښودلې ده[2] چرته چې ابراهيم ﷺ اوسېده او د کوم ځای څخه چې لوط ﷺ د مجرمانو د دعوت دنده (وظيفه) اخستې وه.

نو په دې تقدير يې د معنی حاصل يې داسې راخېژي چې: ای لوطه! تا خپله دنده او خپله فريضه په ډېره ښه وجه ترسره کړه، نو اوس بېرته همغه ځای ته ورستون شه د کوم ځای څخه چې ته راغلی وې، يا په بل عبارت: بېرته د خپل تره (ابراهيم ﷺ) څنګ ته ورشه.

د خِزْيٌ او خَزَايَة ترمنځ فرق

۳_ د ﴿ وَلَا تُخۡزُونِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ تُخۡزُونِ ﴾ کلمه د اشتقاق په اعتبار سره لاندې دوه احتماله لري:

الف: چې د "خِزْيٌ" _لکه "عِلْمٌ"_ څخه اشتقاق وګڼله شي چې د ذلت معنی ورکوي[3] يعنې: ای قومه! د مېلمنو په بې عزتی باندې ما مه سپکوئ او په ذلت کښې مې مه واقع کوئ.

---

(۱) روح المعاني ج۱۴ ص۶۹
(۲) تفسير البغوي ج۳ ص۵۴
(۳) البحر المحيط ج۶ ص۴۸۹

ب: چې د "خَزَايَة" ـلكه "شَرَافَة" ـ څخه مشتقه وګڼله شي چې د حياء او شرم معنى وركوي[1] يعني: اى قومه! د الله ﷻ څخه ووار شئ او ما مه خجالت كوئ چې د خلكو سره د حياء او شرم د كبله ستركې مخامخې نه كړى شم چې د خپلو مېلمنو د پت په ساتنه كښې پاتې راشم.

په دې مقام كښې دواړه معناوې صحت لري او څه لرې نه ده چې د بدليت په اعتبار سره دواړه مرادې كړى شي.

يادونې

۴ـ د محترمو لوستونكو پام لاندې دوه ټكو ته را اړوو:

الف: مونږ ـلله الحمد ـ د [هود:۷۹] ايت لاندې ښه تحقيق كړى دى چې لوط ﷺ د ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى ﴾ په كلماتو سره د مجرمانو (جنايتكارانو) مېرمنو ته اشاره كړې ده او خپلې لوركانې يې مطلبې نه وې، نو په كار دي چې داطمنان دپاره هلته يوځل مراجعه وكړى شي.

ب: همدارنګه مو د الله ﷻ په توفيق د [هود:۸۲] ايت لاندې د ﴿ سِجِّيلٍ ﴾ كلمه ډېره ښه تحليله كړې ده چې دلته ترې كورتكانې مراد دي، نو بيا تحليلولو ته يې اړتيا نه ګورو.

د نبي كريم ﷺ په حيات (عمر) باندې سوګند

۵ـ د ﴿ لَعَمْرُكَ ﴾ په تفسير كښې علماء كرام په لاندې دوه وو نظرونو باندې ويشلى شوى دى:

الف: اكثره مفسرين كرام[2] وايي چې: ﴿ لَعَمْرُكَ ﴾ مبتدأ ده او "ك" پكښې نبي كريم ﷺ ته خطاب دى چې خبر يې محذوف دى چې په "قسمي" سره ترې تعبير كوو، يعني: اى پيغمبره! ضرور ستا په ژوند (عمر) مې دې سوګند وي چې د لوط ﷺ قوم د ګمراهۍ په نېشه كښې سرګردانه دى.

نو د دوى پخوانى حال حاضر ګڼلى شوى دى، مونږ ته همدا نظر غوره برېښي چې په لاندې اثارو باندې تائيد شوى دى:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما، علي ﷺ او ابو هريره ﷺ درېواړو څخه روايت دى[3] چې هيڅ نفس الله ﷻ دومره مكرم نه دى پيدا كړى لكه څومره يې چې د نبي كريم ﷺ مبارك نفس مكرم پيدا كړى دى. د همدې كبله يې د همده ﷺ د عمر څخه پرته د بل هيچا په عمر باندې سوګند نه دى ياد كړى.

ب: اما ځينې مفسرين كرام وايي[4] چې: ذكر شوى "ك" لوط ﷺ ته خطاب دى او د پرښتو قول الله ﷻ مونږ ته حكايت كړى دى. يعني پرښتو لوط ﷺ مخاطب كړ چې ستا په عمر دې زمونږ سوګند وي چې دغه قوم د خپل كفري شهوت په درياب كښې غرق دي او په هيڅ صورت باندې ترې وتونكي نه دي.

---

(١) مفردات الراغب ص١۴٧

(٢) تفسير القرطبي ج١٠ ص٣٩؛ المحرر الوجيز ج١٠ ص١۴٣

(٣) الدر المنثور ج۴ ص٩٠؛ تفسير ابن كثير ج٢ ص۵۵۵؛ تفسير الطبري ج١۴ ص۴۴

(۴) البحر المحيط ج۶ ص۴٨٩

سوال جواب

٦_ که څوک وايي چې د لوط علیه السلام د قوم په هکله په ذکرو شوو ايتونو کښې د ﴿ مُصْبِحِينَ ﴾، ﴿ مُشْرِقِينَ ﴾ دوه کلمې نازلې شوې دي يعنې په هغوی باندې په داسې حال کښې عذاب ورنازل شو چې هغوی په سبا کښې داخلېدونکي وه او په داسې وخت کښې چې هغوی د لمرخاته په وخت کښې داخلېدونکي وه، نو پوښتنه دا ده چې ايا ذکرې شوې دواړه کلمې سره څه منافات نه لري؟

موږ وايو چې ځرنګه چې په هغوی باندې د عذاب نزول د سهار څخه پيل شو او په لمرخاته باندې ختم شو، نو په يوه ايت کښې يې ابتداء ته کتلی شوي دي او په بل ايت کښې يې انتهاء (اَنجام) په نظر کښې نيولې شوې دی، نو د دواړو ايتونو ترمنځ څه منافات نشته.

د فراست معنی

۷_ په ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴾ کښې د "مُتَوَسِّمِين" کلمه اصلاً د "وَسْم" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "وَسْم" داغ ته او يا هغه پرهر ته وايي کوم چې د داغولو څخه وروسته پاتې شي. جابر رضی الله عنه وايي چې: «نَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْوَسْمِ فِي الْوَجْهِ وَالضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ»[۱] يعنې موږ د الله ﷻ پيغمبر ﷺ په مخ باندې د داغولو او هم په مخ باندې د وهلو څخه منعه کړي ياستو.

اما "تَوَسُّم" دې ته ويل کېږي چې سړی يو شی په نښو او نښانو سره وپېژني[۲].

په دې مقام کښې علماوو کرامو ذکره شوې کلمه په متعددو معناوو باندې تفسيره کړې ده لکه عبرت اخستونکي، فکر کوونکي او داسې نور[۳]. مګر د يوه حديث شريف څخه ځرګندېږي چې نبي کريم ﷺ نوموړې کلمه په فراست درلودونکو باندې تفسيره کړې ده، چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل: «اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ»[۴] يعنې: د مؤمن د فراست څخه وډار شئ ځکه چې يقيناً هغه د الله ﷻ په نور باندې ليدل کوي، او بيا يې ذکر شوی ايت شريف قرائت کړ. ته به وايې چې همدا ايت يې تفسير کړی دی.

اما فراست د فکر د اصابت څخه عبارت دی چې سړی په کومه موضوع کښې څه تحليل وکړي نو هغه مطابقت مونده کوي او غلط نه خېژي. فراست په دوه ډوله دی:

الف: يو کسبي فراست دی چې د اوضاعو، حالاتو، علاماتو، اخلاقو او د څه علمي قواعدو او تجربو په رڼا کښې د سړي تحليل نه غلطيږي.

ب: بل غير کسبي فراست دی چې صرف په الهي امداد باندې د سړي خبره رښتيا کېږي، چې په

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۶۰
(۲) مفردات الراغب ص۵۶۱
(۳) زاد المسير ج۴ ص۲۹۹
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۵

شریعت کښې ورته د الهام لقب ورکولی کېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثال ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَقَدْ كَانَ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ نَاسٌ مُحَدَّثُونَ فَإِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَإِنَّهُ عُمَرُ»[1] يعنې يقيناً ستاسو څخه وړاندې په نورو امتونو کښې داسې خلک وه چې تحليل به يې رښتيا کېده، تابه ويل چې د دوی سره خبره کړی شوې ده، نو که زما په امت کښې د دغسې خلکو څخه څوک وي نو هغه به عمر ؓ وي (عمر ؓ به يې په لومړي سر کښې واقع وي) چې تحليل او يا خبره يې رښتيا کېږي او واقعيت مونده کوي.

په همدې ارتباط ـ إن شاء الله ﷻ ـ د [الأنبياء: ٧٩] ايت لاندې د سليمان ؑ په هکله څه نور مثالونه هم راروان دي.

﴿وَإِن كَانَ أَصْحَـٰبُ ٱلْأَيْكَةِ لَظَـٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَـٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيْنَـٰهُمْ ءَايَـٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا۟ يَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾﴾

[٧٨] او يقيناً (ای پيغمبره!) د الأيكة نومې ځای خاوندان هرومرو ظالمان وه.

[٧٩] نو مونږ د دوی څخه انتقام واخست (عذاب مو ورباندې ورنازل کړ).

او بې شکه دا (ښار الأيكة او د شعيب ؑ د رسالت بل ښار مدين) دواړه په څرګنده لاره باندې (پراته) دي (چې د حجاز څخه شام ته غزېدلې ده او د عبرت اخستلو دپاره دواړه مساعد دي).

[٨٠] او يقيناً د الحجر نومې ځای خاوندانو (اوسېدونکو هم) ټولو پيغمبرانو ته (د صالح ؑ په شمول) د درغو نسبت وکړ.

[٨١] حال دا چې مونږ هغوی ته (د ناقې په شمول ډېر) معجزات ورکړي وه نو دوئ د معجزاتو څخه اعراض کوونکي (انکار کوونکي) وه.

[٨٢] او دوی وه چې د غرونو څخه به يې د اطمنان (او بې غمۍ) په چال کښې کوټې (ښارونه) تراشل (او غرونه به يې سوري کول).

[٨٣] نو دوی لره (د جبريل امين) يوې (هيبتي) چيغې په داسې حال کښې ونيول چې په سهار کښې داخلېدونکي وه.

[٨٤] نو د دوی څخه هغه شي (زمونږ د عذاب) مخه ونه نيوله شوه کوم شی چې دوی کاوه (نه يې بدني قوت په ګټه تمام شو او نه ورته د غرونو سوري کولو ګټه ورسوله).

---

[1] صحيح البخاري ج١ ص٥٢١

ارتباط

د ابراهیم ﷺ او د لوط ﷺ د څه حالاتو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې د شعیب ﷺ او د صالح ﷺ د خپلو قومونو سره د حالاتو څه لنډ بیان ته اشاره شوې ده، چې د الله ﷻ لوی رحمت او د ده ﷻ شدید عذاب پکښې دواړه انځور شوي دي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! اوس په خپل امت باندې د شعیب ﷺ او د صالح ﷺ څه حالات په لاندې ډول قرائت کړه چې عبرت ترې واخلي:

١ـ مونږ شعیب ﷺ د "الأيكة" په نوم یوه ښار ته د پیغمبر په حیث وراستولی وه خو په یقیني توګه د ذکر شوي ښار اوسېدونکي ظالمان وه، چې د یو پلوه یې په خپلو ځانونو باندې ظلم کاوه چې کفر یې اختیار کړی وه او د بلې خوا څخه یې په خلکو باندې هم ظلم کاوه چې په کیل کښې یې کمبود کاوه او په تله کښې یې ډنډی وهله، نو مونږ شعیب ﷺ او د ده پیروانو ته نجات ورکړ او په هغوی باندې مو خپل عذاب ورنازل کړ او ټول مو پوپنا کړه.

همدارنګه مونږ د شعیب ﷺ د امتیانو یو بل ښار هم په کنډواله باندې بدل کړه چې مدین نومېده، دوی هم د هغوی غوندې په خپلو ځانونو باندې ظلم کاوه چې په کفر باندې کلک وه او په معاملاتو کښې هم په خلکو باندې ظالمان وه.

دغه دواړه ښارونه په لویه لاره باندې پراته دي چې کنډوالې ځایونه یې هرڅوک په ځرګنده توګه کتلی شي، نو په کار دي چې ستا د امت کافران ترې عبرت واخلي.

٢ـ همدارنګه د "حجر" نومې ځای خلکو ته (چې ثمودیان وه) مونږ صالح ﷺ وراستولی وه چې نتیجه یې داسې شوه:

الف: هغوی یوازې صالح ﷺ ته د دروغو نسبت ونه کړ بلکې ټول پیغمبران ﷺ یې دروغژن وګڼل، چې د الله ﷻ د پلوه نه وړاندې کوم پیغمبر په حقه راغلی دی او نه به وروسته راشي.

ب: مونږ ذکرو شوو خلکو ته د معجزانه اوښې په شمول ډېرې معجزې ورکړې وې او د صالح ﷺ په لاس مو ورلېږلې وې.

ج: مګر دوی د ټولو معجزاتو څخه انکار وکړ او مخونه یې ترې واړول.

د: دوی ښکه زمونږ د معجزاتو د تاثیر لاندې واقع نه شوه چې په دنیاوي عیش او عشرت کښې مست وه، او په خپلو دنیاوي کارونو باندې مشغول وه.

هـ: د دوی ګومان نه وه چې زمونږ د پلوه به ورباندې څه عذاب ورنازلېږي، د همدې کبله یې د غرونو په داخل کښې ښارونه جوړ کړي وه او په اطمنان سره په سنګ تراشۍ باندې لګیا وه او کوټې یې ترې جوړولې.

و: مونږ په دوی باندې هم د لوط ﷺ د قوم غوندې په سهار کښې عذاب ورنازل کړ او د یوې هیبتې چیغې سره ټول پوپنا شوه.

ز: که څه هم دوی ډېر قوي قوي خلک وه او په ډېرو کلکو ابادیو کښې یې اوسېدانه کوله مګر کله چې زمونږ عذاب وربانديې ورنازل شو نو یوه شي هم ورته ګټه ونه شوه رسولې او د عذاب مخه یې ترې وانه اړولی شوه.

ح: مګر په عین حال کښې مونږ صالح ﷺ او د ده حقیقي پیروانو ته نجات ورکړ او د عذابونو څخه مو بچ وساتل.

توضیحات

١ـ مفسرینو کرامو دا جمله ﴿ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ په لاندې تفسیرونو باندې تفسیره کړې ده:

الف: د "هُمَا" ضمیر د لوط ﷺ د قوم ښارونو او د شعیب ﷺ د قوم ښارونو (الأَيْكَة) ته راجع دی[1] او د "إِمَام" کلمه د لارې معنی ورکوي[2]، یعني دغه دواړه ډوله هلاک شوي ښارونه په څرګنده لاره باندې یو بل ته نږدې پراته دي[3] هرڅوک چې د حجاز څخه شام ته سفر کوي په همدغو کنډوالو باندې به ضرور تېرېږي.

مګر دا تفسیر مونږ ته خوندور نه برېښي، ځکه چې د لوط ﷺ د قوم کنډواله ښارونو ته یو ځل په وړاندې ایت شریف کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴾ او یقینًا دغه ښارونه په دائمي (جاري) لاره باندې پراته دي. نو بې ضرورته د تکرار التزام کول ښه کار نه دی.

ب: د "هُمَا" ضمیر ذکرو شوو دواړو پیغمبرانو علیهم السلام ته راجع دی او د "إِمَام" څخه د شریعت لاره مطلب ده، یعني لوط ﷺ او شعیب ﷺ دواړه د الله ﷻ د پلوه په څرګنده شرعي لاره باندې روان وه خو د دوی قومونو وربانديې ایمان رانه ووړ او وربانديې ټپ رانده شوه.

مګر دا تفسیر هم مونږ ته غیر متبادر برېښي او څه ضرورت نشته چې غیر متبادر تفسیر غوره کړو.

ج: مونږ ته غوره ښکاري چې د "هُمَا" ضمیر به هغو دوه وو ښارونو ته راجع وي کومو ته چې شعیب ﷺ استولی شوی وه، چې یو "الأَيْكَة" نومېده او بل "مَدْيَن"، چې د [هود:٨٤] ایت کښې ورته اشاره شوې ده. په دې مقام کښې که څه هم د مَدْيَن ذکر نشته مګر حکمًا مذکور ګڼلی کېږي چې د اندیوال ښار (الأَيْكَة) ذکر وربانديې دلالت کوي.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: هغه هلاک شوي ښارونه کومو ته چې شعیب ﷺ ور استولی شوی وه دواړه د لویې څرګندې لارې په سر باندې پراته دي، نو کوم خلک چې د حجاز څخه شام ته سفر کوي د هغوی دپاره دواړه د عبرت اخستلو ځایونه دي، باید چې عبرت ترې واخلي.

---

(١) روح المعاني ج١۴ ص٧۵
(٢) لسان العرب ج١٢ ص٢۶
(٣) في ظلال القرآن ج۴ ص٢١۵١

حجر د کوم ځای نوم دی؟

۲ـ په ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَـٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ کښې د "حِجْرِ" کلمه د هغې منطقې نوم دی په کومه کښې چې ثمودیان (د صالح ﷺ قوم) اوسېده. دا منطقه هم د مدينې منورې څخه د شام په طرف په لويه لاره باندې تبوک ته نارسيده پرته ده[١]؛ کله چې نبي کريم ﷺ د تبوک غزا ته روان وه او ذکرې شوې منطقې ته ورسېد نو خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته يې توصيه وکړه چې: «لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ، ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِيَ»[٢] يعنې تاسو د هغو خلکو مساکنو ته مه ورداخلېږئ کومو چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی وه. له دې کبله چې تاسو ته به هغه څه ورسېږي چې هغوی ته رسېدلی وه مګر په داسې حال کښې ورداخل شئ چې تاسو ژړېدونکي ياست (او عبرت اخستونکي ياست)، بيا نبي کريم ﷺ په خپل څادر باندې خپل سر پټ کړ او مزل يې چالاکه کړ ترڅو چې د ذکرې شوې وادي (منطقې) څخه تېر شو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې د ﴿وَءَاتَيْنَـٰهُمْ ءَايَـٰتِنَا﴾ څخه څرګندېږي چې ثموديانو ته ډېرې معجزې ورکړی شوې وې، ځکه چې "آيات" د "آية" جمعه ده، حال دا چې په قرآن کريم کښې خو د هغوی د يوې معجزې ذکر راغلی دی چې د ناقې (اوښې) معجزه ده؟

مونږ وايو چې:

الف: څه لرې نه ده چې هغوی ته نورې معجزې هم ورکړی شوې وي خو په قرآن کريم کښې نه دي ذکرې شوې[٣].

ب: لکه چې يوازې د صالح ﷺ تکذيب د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام تکذيب ګڼلی شوی دی چې د ﴿ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ کلمه نازله شوې ده، همدارنګه د يوې معجزې تکذيب دې ته متضمن دی چې د ټولو پيغمبرانو معجزات يې تکذيب کړي وي[٤]، ته به وايې چې دوی ويلي وي چې الله ﷻ نه هيڅ پيغمبر رالېږلی دی او نه يې څه معجزه را استولې ده.

ج: کومه معجزه چې صالح ﷺ ته ورکړه شوې وه که څه هم د شمېر په اعتبار سره يوه وه مګر په متعددو معجزاتو باندې مشتمله وه[٥]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: د کلکې ډبرې څخه د اوښې راوتل يوه معجزه وه.

دوهم: بيا دستي د جونګې زېږول يې بله معجزه وه.

---

(١) المحرر الوجيز ج١٠ ص١٤٧
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٦٣٧
(٣) تفسير ابي السعود ج٥ ص٨٧
(٤) روح المعاني ج١٤ ص٧٦
(٥) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج ص١٦١

دریم: لویه جثه یې بله معجزه وه چې د ټولو اوښانو څخه غټه وه.
څلورم: د شودو ډېروالی یې بله معجزه وه.
پنځم: په خپل نوبت کښې د ټولو اوبو څښل یې بله معجزه وه او داسې نور.

یادونه

۴_ د ثمودیانو د هغه عذاب تفصیل د هود په سورت کښې تېر شوی دی په کوم باندې چې هغوی پوهنا شوه. بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ ۖ فَٱصْفَحِ
ٱلصَّفْحَ ٱلْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِي
وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى
ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا
كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ
ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾
وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾ ﴾

[۸۵] او مونږ اسمانونه او ځمکې او هغه شیان چې د دواړو ترمنځ دي نه دي پیدا کړي مګر په حقه سره (او د حکمت مطابق)، او یقینًا ذ قیامت ورځ هرومرو راتلونکې ده، نو (ای پیغمبره) د کفارو څخه) په ښه مخ اړولو سره مخ واړوه (ناندرې ورسره مه وهه او د سپکو سپورو خبرو په مقابل کښې ورته بالمثل جواب مه ورکوه).

[۸۶] یقینًا ستا رب ﷻ همدې ښه پیدا کوونکی (او) د کره علم خاوند دی.

[۸۷] او بې شکه مونږ تاته اوه ایتونه درکړي دي چې (په لمانځه کښې) بیا بیا لوستلی کېږي او (هم مو تاته) لوی قرآن (درکړی دی).

[۸۸] نو هرومرو خپلې دواړه سترګې هغه شي ته مه اوږده وه په کوم شي باندې چې د کفارو د جملې څخه مونږ ځینو ټولګیو ته څه (لنډه او تنګه) ګټه رسولې ده، او (همدارنګه د) دوی (کفارو په

کفر) باندې مه غمژن کېږه، او خپل (د رحمت) وزر مؤمنانو ته ښکته کړه (په دوی باندې زړه سوی وکړه).

[۸۹] او (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: یقیناً زه همدا زه ښکاره ډاروونکی یم (شخصي مطلب نه لرم).

[۹۰] (مونږ په تاباندې د الفاتحې سورت داسې نازل کړی دی) لکه په تقسیموونکو باندې مو چې (کتاب) ورنازل کړی وه.

[۹۱] (تقسیموونکي) هغه کسان دي چې دوی (په خپل کتاب باندې علاوه) قرآن کریم (هم) انداموته (برخې) گرځولی دی (چې په ځینو باندې ایمان راوړي او په ځینو باندې کافر کېږي).

[۹۲] نو (ای پیغمبره!) ستا په رب ﷻ سوگند دی چې مونږ به د دوی (کفارو) ټولو څخه (د قیامت په ورځ) پوښتنه وکړو.

[۹۳] (البته) د هغه شي پوښتنه چې دوی دي چې کوي یې.

[۹۴] نو (ای پیغمبره!) هغه شی په څرگنده توگه ابلاغ کړه د کوم په ابلاغ باندې چې ته مامور کړی شوی یې، او د مشرکانو څخه اعراض وکړه (ناندرې ورسره مه وهه).

[۹۵] (خکه تبلیغ څرگند کړه چې) یقیناً مونږ تاته د مسخره کوونکو (په هکله) کفایت کوو (مونږ به یې درته چاره وکړو نو ته ترې مه ډارېږه).

[۹۶] (مسخره کوونکي) هغه کسان دي چې د الله ﷻ سره (په عبادت کښې) بل معبود گرځوي (دروي) ، نو ډېر ژر دی چې دوی به (په خپله غلطی) پوه شي.

[۹۷] او بې شکه مونږ پوهېږو چې یقیناً ستا سینه (زړه) په هغه شي باندې تنگېږي چې کفار یې وایي (او ملنډې وهي).

[۹۸] نو ته د خپل رب ﷻ د حمد (ثناء) سره (جوخت) د پاکی نسبت هم کوه (تسبیحات وایه) او ته د سجده کوونکو (لمونځ کوونکو) څخه اوسه.

[۹۹] او (هم) ته (ترهغه وخته پورې) د خپل رب ﷻ عبادت کوه ترڅو چې تاته مرگ درشي (د وروستنی سلگی پورې په عبادت مشغول اوسه).

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د عبرت دپاره د هلاکو شوو قومونو ذکر کړی وه، په دې ایتونو کښې یې د هغوی د هلاکت وجهې ته اشاره کړې ده چې دنیا عبث نه ده پیدا شوې د هغوی هلاکول د حکمت غوښتنه وه.

۲_ هلته د پخوانیو کفارو انجام ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ تسلي مرموزه ده، چې ته غمژن کېږه مه ستا د زمانې کفار هم د هلاکت سره مخامخ کېدونکي دي، که په دنیا کښې ورته مهلت ورکړی شي نو د آخرت د هلاکت څخه خو بالکل د خلاصون لاره نه شي موندلی.

٣_ بالآخره د سورت د اول سر څخه د عنادیانو کفارو د حالاتو بیان را روان وه خو په پای کښې نبي کریم ﷺ ته د خپلې زمانې د عنادي کفارو په مقابل څه ارشادات ورکړی شوي دي، چې داسې کوه او داسې مه کوه، چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مونږ اسمانونه، ځمکې او څه چې د دواړو ترمنځ دي په حقه پیدا کړي دي او عبثیات نه دي، نو د همدې کبله د حکمت په اقتضاء پخواني عنادي کفار هلاک کړی شوه او دنیا په نورو خلکو باندې اباده شوه، او د همدې کبله د قیامت د ورځې راتلل یقیني شی دی ترڅو هرچا ته د خپلو کړو وړو مطابق جزا یا سزا ورکړی شي.

نو ای پیغمبره! ته هم د پیغمبرانو علیهم السلام د جملې څخه یو پیغمبر یې، تاته به هم د خپلې زمانې د عنادي کفارو د پلوه هغه کړاوونه مخې ته درزي کوم چې هغوی ورسره مخامخ شوي وه، نو تاته توصیه کوو چې لاندې ارشادات په نظر کښې ونیسه او خپله حوصله مه خرابوه:

١_ ای پیغمبره! د خپلې زمانې د عنادي کفارو په کړنلارې باندې دومره مه غمژن کېږه چې خپل خان د هلاکت سره مخامخ کړې، تا خو خپله دنده په ډېر ښه صورت سره ترسره کړې ده، نو اوس د دوی څخه په ښه ډول سره مخ واړه وه، نا ندرې ورسره مه وهه او خپل قیمتي وختورباندې مه ضائع کوه بلکې د دوی سره په احسنه توګه مجادله وکړه.

٢_ یقیناً ستا رب ﷻ لکه څنګه چې یوازې همدی ﷻ په اول خل پیدا کوونکی دی همدارنګه بیا پیدا کول او د قبرونو څخه راپورنه کول هم د همده ﷻ کار دی، همده ﷻ ته د هر چا کړه وړه معلوم دي او هم ورته د هر مړه شوي خاورې شوې برخې څرګندې دي، نو دی ﷻ پوهېږي او کار یې، ته ډېر غمژن کېږه مه.

٣_ او دا څکه چې مونږ تاته د نورو فضائلو څخه علاوه یو ډېر لوی فضیلت درکړی دی چې د الفاتحې سورت مو درباندې نازل کړی دی، دا سورت که څه هم فقط اوه ایتونه لري مګر په حقیقت کښې پکښې ټول قرآن کریم پروت دی، ته به وایې چې دا سورت دوهم قرآن کریم دی، د همدې کبله همدا سورت تاسو بیا-بیا په خپلو لمونځونو کښې قرائت کوئ.

نو ای پیغمبره! ته خپل خان ته په همدغه سورت او په نورو الهي فضائلو باندې داډ ورکوه او د خپل رب ﷻ عبادت کوه چې غم دی پرې سپکېږي.

٤_ نو کوم شیان چې کفارو ته ورکړی شوي دي هغه د لږ وخت څخه علاوه بقاء نه لري، نو ته خپلې مبارکې سترګې د ډول-ډول کافرانو (لکه یهود، نصارا او نورو) هغو رنګارنګ ورکړی شوي دنیاوي فاني مالونو ته مه اوږدوه چې هغه درته ښه ویرېښي او تا په تعجب کښې واچوي.

٥_ همدارنګه په هغوی باندې مه غمژن کېږه چې دنیاوي فاني مالونو د آخرت څخه غافل کړي

دي او ستا نصائحو ته غوږ نه نیسي، او دا ځکه چې تا خو په خپل تبلیغ کښې په هیڅ ډول سره قصور نه دی کړی.

۶_ تاته په کار دي چې د خپل رحمت او مهربانۍ وزرونه په مؤمنانو باندې ورواچوې او همدوی ته په ښه پسته لهجه او مؤثره توګه الهي ارشادات ورزده کړې، ترڅو هغوی هم د کفارو په کر او فر باندې ونه غولېږي او آخرت هېر نه کړي.

۷_ ای پیغمبره! ته یو خل بیا ټولې دنیا ته اعلان کړه چې زه په څرګنده توګه د الله ﷻ د پلوه د ډاروونکي په حیث رالیږلی شوی یم، ترڅو خلک پوه شي چې په تاباندې د ایمان د نه راوړلو په صورت کښې تاته هیڅ مسؤلیت نشته، هرڅوک پوهېږي او خپله بې ایماني یې. همدارنګه خپل دریغ خلکو ته اعلان کړه ترڅو ټوله دنیا تا وپېژني چې ستا هدف او غایه د مالونو راغونډول نه دی، که نه نو د هرچا څخه به ته ډېر مالدار وی او ډېره سرمایه به دې درلودی.

۸_ لنډه دا چې مونږ تاته قرآن کریم داسې نازل کړی دی لکه څنګه مو چې په تقسیموونکو باندې کتابونه ورنازل کړي وه، چې دوی د اهل الکتابو او نورو څخه عبارت دي.

دغه تقسیموونکي هغه خلک دي چې خپل کتابونه یې د ایمان د راوړلو په اعتبار سره اندام اندام کړي وه، خینې برخې یې منلې او خنې یې د پښو لاندې کولې. دوی د قرآن کریم سره عین همدغه کړنلاره غوره کړې ده، چې په خینو ایتونو ایمان راوړي او د نورو ایتونو څخه یې انکار کوي.

نو خپل امت ته توصیه وکړه چې د قیامت د ورځې پورې قرآن کریم خپل دستور العمل وګرځوي او په انتخابي توګه یې په تعمیل باندې اکتفاء ونه کړه.

۹_ نو ای پیغمبره! ستا په رب ﷻ مې دې سوګند وي چې هرو مرو او ضرور به د ټولو کفارو څخه د قیامت په ورځ د هغو کارونو پوښتنه وکړو کوم چې دوی لګیا دي په دنیا کښې یې کوي.

۱۰_ نو ای پیغمبره! په ډېرو څرګندو کلماتو کښې هغه احکام خلکو ته ورابلاغ کړه د کومو په ابلاغ باندې چې ته مامور شوی یې، او د کفارو د غابښ چیچې څخه مخ واړوه هیڅ التفات ورته مه کوه، او هم یې په استهزاء او تمسخر باندې حوصله مه خرابوه او پرې غمژن کېږه مه، ځکه چې:

۱۱_ د دغو استهزاء کوونکو چاره به درته مونږ وکړو او همدا مونږ کفایت کوو چې عذابورباندې ورنازل کړو، نو بې غمه اوسه، دوی به تاته هیڅ ضرر ونه شي رسولی.

۱۲_ دوی خو هغه خلک دي کوم چې د بل چا سره نه بلکې د الله ﷻ سره په عبادت کښې شریکان دروي، عجیبه ده چې دوی په خپلې بوت پرستۍ باندې خندنی نه کوي چې د الله ﷻ سره یې د ده ﷻ مخلوق برابر کړی دی او په عبادت باندې ورته سرونه ټیټوي، او په تاباندې خندنی کوي چې بندګان د الله ﷻ عبادت ته رابلې او د بندګانو د بندګۍ څخه یې ژغورې، نو ډېر ژر دی چې دوی به په خپله غلطیا باندې پوه شي خو بې وخته پوهه به ورته ګټه ونه شي رسولی.

۱۳_ ای پیغمبره! مونږ پوهېږو چې د کفارو په خندنیو او چتي خبرو باندې، د دوی په کفریاتو او دوزخ ته په وردانګلو باندې ته خپه کېږې، زړه دې پرې سوزي او هم دې پرې حوصله تنګېږي، نو د

دغه کیفیاتو څخه د خلاصون دپاره لاندې چارې خپلې کړه:

الف: د خپل رب ﷻ تسبیحات ډېر وایه او په حمد او ثناء باندې یې مشغول اوسه چې حوصله دې غټه شي.

ب: لمونځونه ډېر کوه او خپل رب ﷻ ته په سجدو باندې پرېوځه چې غمونه درڅخه لرې او مشکلات دې حل کړي.

ج: لنډه دا چې د خپل رب ﷻ عبادت ته ادامه ورکړه او په قوي حوصله او قوي استقامت سره د مرګ د وخته پورې (وروستنی سلګۍ پورې) پرې مشغول اوسه.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴾ کښې د "صَفح" کلمه "تثریب" پرهېښودلو ته وضعه شوې ده[۱] او مونږ د [یوسف: ۹۲] ایت لاندې لیکلي دي چې تثریب د ملامتیا، عقوبت او د پیغور معنی ورکوي. نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای پیغمبره! کفارو ته د هغوی د سپکو سپورو خبرو جواب مه ورکوه او هم یې د مثل پیغور ورکولو او ملامته کولو څخه ډډه وکړه، چې د یو پلوه دې ورباندې وخت ضائع کېږي او د بله پلوه ترې ناندرۍ او عبثیات جوړېږي.

ځینو مفسرینو کرامو د "صَفح" د کلمې معنی په مصالحې سره کړې ده چې جنګ ورسره مه کوه[۲]، نو په دې تقدیر ذکر شوی ایت منسوخ ګڼلی کېږي څکه چې وروسته د جهاد او مقاتلې ایت نازل شوی دی، مګر مونږ ته دا ډول تفسیر په زړه پورې نه برېښي.

سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي څه معنی؟

۲ـ علماوو کرامو[۳] په ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ ٱلۡعَظِيمَ ﴾ کښې د سبع مثاني دپاره ډېر تفسیرونه کړي دي خو مونږ ته همغه تفسیر غوره برېښي کوم چې د نبي کریم ﷺ څخه په همدې هکله په یو اوږده حدیث کښې روایت شوی دی، هغه دا چې: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ»[۴] یعنې هغه سورت کوم چې په الحمد لله رب العالمین باندې پیل شوی دی (او یو نوم یې أم القرآن دی) همدغه سورت سبع المثاني او قرآن عظیم دی کوم چې ماته راکړی شوی دی، او په ذکر شوي ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د دغه نوم مناسبت او تحلیل

۳ـ د ﴿ سَبۡعٗا ﴾ کلمه خو د اوو عدد ته وضعه شوې ده، د "**الفاتحة**" سورت ته دا لقب څکه ورکړی

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۹۰
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۴۹۳
(۳) زاد المسیر ج۴ ص ۳۰۲؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۵۷۴؛ التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۲۰۷
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۴۲ او ص۶۸۳

شوی دی چې دا په فقط په اوو ایتونو باندې مشتمل دی.

په ﴿ مِّنَ ٱلۡمَثَانِي ﴾ کښې د "مِن" تور د بیان دپاره دی[۱] یعنې دا اوه ایتونه د المثاني څخه عبارت دي. د "مثاني" کلمې په صرفي تحلیل کښې ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی[۲] مګر کوم تحلیل چې مونږ ته په زړه پورې برېښي هغه دا دی چې:

د "مثاني" کلمه د "مثنٰی" جمعه ده، چې په اصل کښې د مَفعَل په وزن میمي مصدر یا اسم ظرف دی خو په دواړو تقدیرونو سره د مجاز په توګه د اسم مفعول معنی ورکوي، او یا په اصل کښې د اسم مفعول صیغه ده چې د تخفیف څخه وړاندې "مَثْنُويٌ" ـلکه "مَضْرُوبٌ"ـ وه خو د غیر قیاسي تخفیفونو د کبله ترې "مثنٰی" جوړه شوه او بیا په مثاني باندې جمعه شوه.

مونږ دغه تحلیل ځکه اختیار کړ چې دغه کلمه په شکل کښې "مَفعَل" ته ورته ده چې په معاني باندې جمعه شوې ده، او د "مَفعَل" په کلمه کښې ځینو نحوي کتابونو ذکر شوي درېواړه تحلیلونه لیکلي دي[۳] نو مونږ په دې مقام کښې عین تحلیلونه تطبیق وګڼل.

په ذکر شوي تقدیر سره د "مَثَانِي" کلمه د "ثِني" ـلکه "غِنی"ـ څخه اشتقاق مونده کوي، "ثِنی" د تکریر معنی ورکوي، نو د "الفاتحة" سورت ته ځکه د "مَثَانِي" نوم اېښودلی شوی دی چې په دې سورت کښې د ډېرو وجوهو د کبله تکریر شته دی[۴]، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دا سورت دوه ځله نازل شوی دی، یو ځل په مکه معظمه کښې او بل ځل په مدینه منوره کښې.

ب: دا سورت په لمونځونو کښې په مکرره توګه قرائت کېږي حتی چې بدون د دې سورت څخه لمونځ ناقص دی.

ج: څرنګه چې دا سورت د مضمون په اعتبار سره په ټول قرآن کریم باندې مشتمل دی نو د قرآن کریم په لوستلو سره دا سورت تکرارېږي، او داسې نور.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې په ذکر شوي ایت شریف کښې به د ﴿ وَٱلۡقُرۡءَانَ ٱلۡعَظِيمَ ﴾ کلمات د لاندې دوه وو صورتونو څخه خالي نه وي:

الف: یا به ترې د "الفاتحة" سورت مراد وي، نو په دې تقدیر عطف صحت نه لري، په کار دي چې د معطوف او معطوف علیه دواړو ترمنځ تغایر موجود وي.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۰ ص۱۴۹
(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۷۸
(۳) شرح ملا جامي في النحو ص۲۲
(۴) زاد المسير ج۴ ص۳۰۲؛ تفسير الخازن ج۳ ص۵۷۴؛ التفسير الكبير ج۱۹ ص۲۰۷؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۶

ب: یا به ترې ټول قرآن کریم مطلب وي، په دې تقدیر د هغه حدیث شریف څخه مخالفت راځي کوم چې په دوهمه توضیح کښې وړاندې ذکر شو چې په لومړي صورت دلالت کوي.

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو دوهم شق اختیار کړی دی[1] یعني مونږ تاته د الفاتحة سورت او نور ټول قرآن کریم درنازل کړی دی او یا نژدې دی چې ټول دربانديې درنازل کړو؛ مگر بهتره دا ده چې اول شق اختیار کړی شي، اما د عطف دپاره ذاتي تغایر ضرور نه دی بلکې مفهومي تغایر هم کفایت کوي چې په عربي محاوراتو کښې مثالونه لري[2] او په قرآن کریم کښې الله ﷻ په همدې شکل باندې یو ایت شریف نازل کړی دی چې: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَـٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ [الأنبياء:۴۸] او یقینًا مونږ موسی عليه السلام او هارون عليه السلام ته فرقان او ضیاء (رڼا) او د متقیانو دپاره پند ورکړی وه؛ چې دغه درېواړه کلمات (فرقان، ضیاء، ذکر) فقط په مفهوم کښې یو تربله متغایر دي او په مصداق کښې سره متحدې دي چې د تورات څخه عبارت دي.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای پیغمبره! مونږ تاته داسې سورت درکړی دی چې د یو پلوه داسې فضیلت والا اوه ایتونه دي چې تاسو یې په لمونځونو کښې تکرارًا قرائت کوئ، او د بله پلوه همدغه سورت لوی قرآن هم دی (د قرآن اطلاق لکه چې په ټول قرآن باندې کېږي همدارنگه یو سورت یا یو ایت ته هم قرآن ویل کېږي)[3].

د دې ایتونو ارشاد

۵ـ په دې ایتونو کښې که څه هم نبي کریم ﷺ مخاطب گرځولی شوی دی چې مونږ تاته د "الفاتحة" سورت درکړی دی چې د قرآن کریم په مضامینو باندې مشتمل دی، نو ته د کفارو ډول-ډول شتو او مالونو ته سترگې مه اوړده وه چې تمه ورته وکړې او عجیبه درته ښکاره شي؛ مگر په حقیقت کښې د قیامت د ورځې پورې ټول مؤمنان په غوږ باندې وهلی شوي دي چې د هغو ثروتونو او مفاداتو څخه گټه پورته کړي کومو ته چې په قرآن کریم کښې اشاره شوې ده، ترڅو په دنیا کښې د کفارو څخه مستغني شي او د اقتصاد په اعتبار سره په پښو باندې ودرېږي.

همدارنگه دوی ته توصیه شوې ده چې یو په بل باندې د تواضع او ترحم وزرونه خواره کړي، د کفارو د مقابلې دپاره یو موټی شي او هم د هغوی د ښکاره او پټ تسلط څخه خپل ځانونه بچ کړي.

واقعیت همدا دی چې قرآن کریم لکه څنگه چې زمونږ دپاره د آخرت مثال دی همدارنگه زمونږ دپاره د دنیاوي گټو وټو هم ضامن دی، مونږ په یوه حیث سره هم کفارو ته محتاج نه یاستو خو چې مونږ ټول متفق شو او قرآن کریم خپل دستور العمل وگرځوو. نن ورځ[4] چې مونږ در په در او خاورې

(۱) تفسیر الخازن ج۱۳ ص۵۷۶
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۶۸
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۴۹۴
(۴) ۱۳۷۶/۷/۲۶ هـ ش

په سر یاستو د دې خبرې اصلي وجه دا ده چې مونږ د قرآن کریم څخه لرې شوي یاستو. الله ﷻ دې مونږ په خپل کتاب باندې راټول کړي. ترڅو د دښمنانو لاسونه زمونږ څخه پرې شي او مونږ د ربښتیاني استقلال خاوندان جوړ شو.

ذکر شوي مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ»[1]، که څه هم علماوو کرامو دغه حدیث په اوه دوله تفسیر کړی دی[2] مګر په زړه پورې تفسیر چې وعید وړباندې دلالت کوي دا دی چې: زمونږ څخه هغه څوک نه دی کوم چې په قرآن کریم باندې (د کفارو او نورو څخه) مستغني او بې پروا نه شي.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «اُنْظُرُوا إِلَى مَنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ»[3] یعنې تاسو هغه چاته وګورئ کوم چې ستاسو څخه (په نعمتونو کښې) ښکته دي، او هغه چاته مه ګورئ کوم چې ستاسو څخه (پکښې) پورته دي، نو دا کار (طرز العمل) به د دې سبب شي چې تاسو د الله ﷻ نعمتونه په خپلو ځانونو باندې حقیر ونه ګڼئ.

مُقتَسِمین څوک دي؟

٦ـ په ﴿ كَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَى ٱلۡمُقۡتَسِمِينَ ﴾ کښې د "مُقْتَسِمِين" کلمه د "اِقْتِسَام" څخه اشتقاق شوې ده، خو ځینو کتابونو اشاره کړې ده چې دا کلمه لاندې دوه اصلونه درلودلی شي[4]:

الف: چې مجرد یې "قسم" وي چې د سوګند معنی ورکوي.

ب: چې مجرد یې "قسمة" وي چې د وېشلو او برخه کولو معنی ترې اخستله کېږي.

نو د ذکر شوي ایت په تفسیر کښې علماء کرام په لاندې ګروپونو وېشلي شوي دي:

لومړي ګروپ علماء کرامو[5] لومړنی اصل مراد کړی دی او د "مُقْتَسِمِين" کلمه یې په قسم خورو باندې تفسیره کړې ده، او پوره واضحه ده چې کفار ټول قسم خواره دي لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي چې:

اول: ﴿ وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ لَا يَبۡعَثُ ٱللَّهُ مَن يَمُوتُ ﴾ [النحل:٣٨] یعنې او کفار په الله ﷻ باندې ډېر کلک سوګندونه کوي چې الله ﷻ به هغه څوک راپورته (ژوندي) نه کړي کوم چې مړه شي.

دوهم: ﴿ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾ [النمل:٤٩] یعنې د صالح ؈ د زمانې کفارو سره یو تړله وویلي چې: د الله ﷻ په

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص١١٢٣

(٢) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح ج٤ ص٦٩٣

(٣) صحیح مسلم ج٢ ص٤٠٧

(٤) صحیح البخاري ج٢ ص٦٨٣

(٥) تفسیر ابن کثیر ج٢ ص٥٥٨

نامه باندې قسمونه وکړئ چې خامخا او هرومرو به مونږ په صالح ﷺ او د ده په کور کهول باندې چپاو وروړو (او هلاک به یې کړو) بیا به د ده وارث (خپلوانو) ته ووایو چې مونږ د صالح ﷺ د کور کهول هلاک (وژنې) ته نه یاستو حاضر شوي (مونږ ترې خبر نه یاستو) او یقیناً مونږ په خپل قول کښې رښتیا ویونکي یاستو.

چا چې ذکر شوي اصل ته ترجیح ورکړې ده هغوی د ﴿كَمَآ أَنزَلۡنَا﴾ کلمه د همدې نژدې ایت سره مربوطه ګڼي. نو د معنی حاصل یې داسې راوباسي چې: ای پیغمبره! خلکو ته یو خل بیا اعلان کړه چې زه ستاسو دپاره ځرګنده ډاروونکی یم، نو دوی د داسې عذاب ځخه وډار کړه لکه چې مونږ په پخوانیو قسم خورو باندې ورنازل کړی وه چې ځینې مو په یو ډول عذاب باندې هلاک کړي وه او ځینې مو په بل ډول عذاب باندې.

دوهم ګروپ علماء کرامو دوهم اصل معتبر کړی دی[1] او د "مُقۡتَسِمِينَ" د کلمې ځخه یې د مکې معظمې هغه ځلوېښت (کمو زیات) کسان اخستي دي[2] کومو به چې د حج په موسم کښې په خپلو منځو کښې لویې لارې وېشلې چې تاسو د فلانی لارې په سرکېنئ او مونږ به د فلانی لارې په سر ودرېږو، او هرڅوک چې د مکې حدودو ته راداخلېږي هغه ته به توصیه کوو چې د محمد خبرو ته غوږ ونه نیسي چې لیونی دی او اعصاب یې خراب دي او یا جادوګر او جوګی دی.

دوی دغه ایت د نژدې ایت سره تړلی دی او حاصل یې داسې اخستی دی چې: ای پیغمبره! خلک وډار کړه چې مونږ وربادنې داسې عذاب ورنازل کړو لکه چې د لارې په وېشونکو باندې مو چې ورنازل کړی وه چې د همدغو مشرکانو ځخه عبارت دي.

که څه هم په دغو لارو وېشونکو باندې د ایت د نزول د وخته پورې عذاب نه وه نازل شوی بلکې وروسته وربادنې د بدر په مقام او نورو ځایونو کښې ورنازل شو، مګر ځرنګه چې په هغوی باندې د عذاب نازلول یقیني وه نو داسې ګڼلی شوی دی لکه چې لا پخوا واقع شوی وي. د همدې جملې ځخه د راتلونکې سورت لومړنی ایت دی چې: ﴿أَتَىٰٓ أَمۡرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوهُ﴾ [النحل: ١] یعنې د الله ﷻ امرراغلی دی (راروان دی) چې د قیامت د قیام ځخه عبارت دی نو تاسو وربادنې تادي (عجله) مه کوئ.

بالآخره دریم ګروپ علماوو کرامو دوهم اصل معتبر کړی دی خو د "مُقۡتَسِمِينَ" کلمه یې په اهل الکتابو باندې تفسیره کړې ده[3] چې هغوی هم خپل-خپل کتابونه د منلو او نه منلو په اعتبار سره تقسیم کړي وه او په قرآن کریم باندې یې هم همدا عادت عملي کړی وه چې ځینې یې مانه (کوم چې د دوی د خواهشاتو سره متضاد نه وه) او متباقي یې نه مانه.

(١) تفسیر الخازن ج٣ ص٥٧٧
(٢) التفسیر الکبیر ج١٩ ص٢١١؛ تفسیر البغوي ج٣ ص٥٨
(٣) البحر المحیط ج٦ ص٤٩٦

د ښه وضاحت دپاره لاندې ایتونه ولولئ:

اول: ﴿ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ﴾ [البقرة:٨٥] یعني ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې ایا نو تاسو د خپل کتاب په ځینو برخو باندې عقیده کوئ او په ځینو نورو باندې کفر غوره کوئ؟

دوهم: ﴿ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ﴾ [النساء: ١٥٠] یعني او اهل الکتاب وایي چې مونږ په ځینو رسولانو باندې ایمان راوړو او په ځینو باندې کافر کېږو.

اهل الکتابو همدغه د تبعیض طریقه د پیغمبرانو علیهم السلام غونډې د قرآن کریم په هکله هم غوره کړې وه[١].

د دریم ګروپ علماء کرام ذکر شوې ایت شریف ته د ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى ﴾ سره ارتباط ورکوي چې حاصل بې داسې راځېږي: ای پیغمبره! تاته مو د "الفاتحة" سورت درکړی دی (درنازل کړی دی) لکه څنګه مو چې اهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) ته کتابونه (تورات او انجیل) ورنازل کړي وه، خو دوی خپل کتابونه په مجموعي توګه قبول نه کړه او په عمل کښې یې پیاده نه کړه، دوی په خپلو کتابونو باندې صرف په هغو برخو کښې عمل وکړ کومې برخې به چې د دوی د خواهشاتو سره برابرې وې او پاتې برخې یې د پښو لاندې کړې. یا په بل عبارت: دوی په ټول اسلام کښې ورداخل نه شوه.

نو خپل امت ته زمونږ د پلوه دا ارشاد او توصیه وکړه چې د خپل کتاب سره د پخوانیو اهل الکتابو چال چلند ونه کړي، که نه نو کومه استغناء چې په دې کتاب (قرآن کریم) کښې نغښتې ده د هغې څخه به محروم او بې برخې شي او کفارو ته به احتیاج شي.

څلورم ګروپ علماء کرام وایي چې: د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ کلمه د دوهم اصل "قِسْمَةٌ" څخه اشتقاقه شوې ده مګر په دې کښې ذکرې شوې دریواړه ډلې شاملې شوې دي او ضرورت نشته چې تخصیص ورکړو[٢].

نو دوی یې د معنی حاصل داسې اخلي چې: ای پیغمبره! د داسې عذاب څخه خلک وډار کړه لکه څنګه مو چې په پخوانیو کفارو باندې نازل کړې وه، یا لکه څنګه عذاب مو چې ستا د زمانې معاندینو کفارو ته په نظر کښې نیولی دی او بالآخره لکه څنګه عذاب مو چې په اهل الکتابو باندې ورنازل کړی وه چې خنزیران او بېزوګان مو ترې جوړ کړي وه.

تبصره

٧_ زمونږ په فکر _والله ﷻ أعلم_ د ﴿ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴾ ایت شریف د یو پلوه د

(١) اضواء البیان ج٣ ص١٧٩

(٢) تفسیر الطبري ج١٤ ص٦٣

﴿ كَمَآ أَنزَلْنَا ﴾ د ارتباط موضوع څرګنده کړې ده چې د ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ ﴾ سره ارتباط لري، او د بله پلوه یې د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ د کلمې معنی تشخیصه کړې ده چې د "قِسْمَةٌ" څخه اشتقاقه شوې ده. نو هرڅوک چې د دغه ایت په مفهوم کښې شامل وي هغوی ته د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ کلمه هم شامله ده. نو مونږ وایو چې:

د ﴿ عِضِينَ ﴾ کلمه د "عَضْوٌ" یا "عَضَة" شاذه جمعه ده[1]. په دواړو تقدیرونو سره د متفرق او اندام-اندام کولو معنی ورکوي[2]. همدارنګه مونږ د [الرعد:۳۱] ایت لاندې لیکلي دي چې په نورو اسماني کتابونو باندې هم د قرآن اطلاق کېږي. نو په دې اعتبار سره د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ په مفهوم کښې لاندې ډلې شاملېږي:

الف: یهود او نصارا، چې هم یې خپل کتابونه اندام-اندام کړي دي، ځینې به یې عملي کول او ځینې به یې د پښو لاندې کول، او هم یې د قرآن کریم په ځینو ایتونو باندې عقیده کوله او د نورو څخه یې انکار کاوه، مثلاً چې کله به یې د قرآن کریم څخه واورېدل چې موسی ﷺ او عیسی ﷺ پیغمبران وه نو دوی به ویل چې دا خبره رښتیا ده خو چې کله به یې د ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ﴾ [الفتح:۲۹] ایت شریف تر غوږ شو نو په اتفاق سره به یې غږ پورته کړ چې دا خبره دروغ ده.

ب: د کفارو او مشرکانو هغې ډلې کومې چې قرآن کریم په مختلفو نومونو باندې وېشلی وه، لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: چا به ویل چې دا قرآن جادو دی.

دوهم: چا به ویل چې د لیوني کلام دی.

درېیم: چا به ویل چې د پخوانیو قومونو قیصې دي، او چا به ورته نور نومونه ایښودل.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وایي چې: په کفارو او مشرکانو باندې خو د یهودو او نصاراوو غوندې کتاب نه وه نازل شوی، نو ایا صحت لري چې دوی د ذکرې شوې کلمې په مفهوم کښې شامل شي؟

مونږ وایو چې: څرنګه چې قرآن کریم د قیامت د ورځې پورې د ټولو خلکو د هدایت دپاره نازل شوی دی نو دا خبره صحت لري چې په ټولو باندې قرآن کریم نازل شوی دی، خو چا قبول کړ او چا ترې انکار وکړ.

یادونه

۹_ په ذکرو شوو دواړو ایتونو کښې که څوک ډېر اوږد بحث کول غواړي نو مهرباني دې وکړي

(۱) شرح ملا جامي ص۲۷۴

(۲) مفردات الراغب ص۳۵۰

او خینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[١] چې ډېر خوندور تشریحات یې ورکړي دي.

د قیامت د ورځې پوښتنه

١٠ـ د ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ په هکله د [الأعراف ۶] ایت لاندې څه سوال او جواب تېر شوی دی ـالله الحمدـ چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې معلومات وراضافه کوو.

الف: څرنګه چې ذکر شوی ایت شریف د کفارو په متعلق نازل شوی دی نو په تفسیر کښې یې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «عَنْ قَوْلِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ»[٢] یعنې د ایت تفسیر دا دی چې: ای پیغمبره! ستا په رب ﷻ مې دې سوګند وي چې د ټولو کافرانو څخه به په عامه توګه او د مقتسمینو څخه به په خاصه توګه د دې قول پوښتنه وکړو چې: د «لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ» په هکله ستاسو څه نظر وه؟ آیا تاسو پرې اقرار کړی وه او که ترې منکر وئ؟

ب: که څوک غواړي چې د هغو احادیثو یوه مجموعه ولولي کوم چې د قیامت د ورځې د پوښتنو په باره کښې روایت شوي دي نو خینو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[٣] چې ښه ښه مجموعه یې راغونډه کړې ده، الله ﷻ دې اجرونه ورکړي.

د "صدع" معنی

١١ـ په ﴿ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ ﴾ کښې د ﴿ فَاصْدَعْ ﴾ کلمه د "صَدْع" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاق شوې ده. "صَدْع" دې ته وايي چې په یوه کلک جسم کښې چاود (درز) وکړی شي[۴] او مات کړی شي لکه شیشه چې ماته کړی شي.

نو حاصل یې داسې کېږي چې: ای پیغمبره! خپل رسالت پوره څرګند کړه او د هیچا څخه مه دارېږه چې د سرې (پټ) تبلیغ دوره ختمه شوه، د مسخره چیانو او ملنډې وهونکو چاره به درته مونږ وکړو.

علماء کرام وايي چې د ایت شریف د نزول د وخته پورې نبي کریم ﷺ په سرې تبلیغ باندې مشغول وه او بس[۵].

مسخره کوونکي څوک وه؟

١٢ـ په ﴿ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴾ کښې خینو علماوو کرامو د مسخره کوونکو او ملنډې

---

(١) تفسیر ابي السعود ج۵ ص۹۰؛ روح المعاني ج۱۴ ص۸۱
(٢) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۵
(٣) تفسیر المظهري ج۵ ص۳۱۶؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۵۸
(۴) مفردات الراغب ص۲۸۳
(۵) تفسیر القرطبي ج۱۰ ص۶۲؛ روح المعاني ج۱۴ ص۸۶

وهونکو نوموړنه اخستلي دي چې شپږ اوه نفره دي، مګر موږ ته بهتره برېښي چې هغوی به د مثال په توګه ذکر کړي وي او حصر به یې مطلب نه وي.

د دې ومناحت دپاره موږ د لاندې یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو:

د عبد الله بن مسعود ﷺ د یوه اوږده حدیث شریف[1] څینې مهم ټکي دا دي:

الف: نبي کریم ﷺ د بیت الله تر څنګ لمونځ کاوه چې ابو جهل او ملګري یې هلته ناست وه.

ب: ټولو مشوره وکړه چې کله نبي کریم ﷺ په سجده باندې پرېوځي نو د لنګې اوښې پیروان دې راوړ شي او ده ته دې په مبارکه شا باندې ور واچولی شي.

ج: یوه بدبخته نفر پیروان راوړ او کله چې نبي کریم ﷺ په سجده شو نو د اوږو ترمنځ یې ورباندې ورواچاوه، کاشکې چې ما د کفارو د مقابلې توان درلودی.

د: کله چې هغوی دغه منظره ولیده نو ټول په خندا شوه، تردې چې د ډېرې خندا څخه څینې په څینو نورو باندې ورچپه شوه.

هـ: آن تردې چې بي بي فاطمه رضي الله عنها (چې په هغه وخت کښې ماشومه وه) راغله او ذکر شوی پیروان یې د خپل پلار (نبي کریم ﷺ) د اوږو د منځ څخه لرې واچاوه.

و: بیا نبي کریم ﷺ د ذکرې شوې ډلې مشرانو ته په نامه-نامه ښېرا وکړه چې: ای الله! فلانی او فلانی هلاک کړې.

ز: زما دې سوګند وي چې نبي کریم ﷺ په خپله مقبوله ښېرا کښې د چا نوم اخستی وه هغوی ما د بدر په غزا کښې ولیده چې وژل شوي کالبوتونه یې خام کوهي ته ورغورزولی شوه.

د غمونو څخه د نجات طریقه

۱۳ـ د ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ ﴾ څخه د سورت تر پایه پورې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته د زړه تنګیو او غمونو څخه د نجات دپاره درې شیان ښودلي دي او موږ یې په غوږ وهلي یاستو چې عمل پرې وکړو، هغه دا چې:

الف: د خپل رب ﷻ تسبیحات او تحمیدات. لکه چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې کله به نبي کریم ﷺ کوم کار غمژن کړ نو دا کلمات به یې لوستل چې:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْعَظِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ»[2] بیا به یې الله ﷻ ته د سوال لاسونه پورته کړه.

ب: د الله ﷻ د رضاء دپاره لمونځ کول. نبي کریم ﷺ په یوه قدسي حدیث کښې فرمایي او د الله ﷻ څخه حکایت کوي چې:

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۷؛ صحیح مسلم ج۲ ص۱۰۸

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۷۵

«ابْنَ آدَمَ ارْكَعْ لِي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ أَكْفِكَ آخِرَهُ»[۱] یعني ای بنیادمه! زما دپاره څلور رکعته لمونځ د ورځې په اول (سبا) کښې وکړه نو زه به ستا (د احتیاجاتو دپاره) د ورځې د آخره پورې کفایت وکړم (او احتیاجات به دې پوره کړم)

ح د مرګ د ورځې پورې د خپل رب ﷻ عبادت ته ادامه ورکول. په دې مقام کښې د یقین څخه مرګ مطلب دی او دا ځکه چې مرګ داسې یقیني شی دی چې هیڅ شک پکښې نشته. ته به وایې چې تول یقین دی

پوه ورځې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې د عثمان بن مظعون ﷺ مړي ته اشاره وکړه او ویې فرمایل چې «أَمَّا هُوَ فَقَدْ جَاءَهُ الْيَقِينُ وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو لَهُ الْخَيْرَ»[۲] یعني هر چې دا (مړی) دی نو بې شکه ده ته یقین (مرګ) ورغلی دی او په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې زه ده ته د خیر امید کوم.

د الله ﷻ په توفیق او مرسته د "الحجر" سورت بشپړ شو. والحمد لله ﷻ وله الشکر.

۱۳۷۶/۷/۲۷ هـ ش.

په همدې ځای باندې د "عزیز التفاسیر" شپږم ټوک د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۰۸

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۱۶۶

د شپږم ټوک محتویات

هود (۱۱)

الرعد (۱۳)

إبراهيم (۱٤)

الحجر (۱۵)

٦